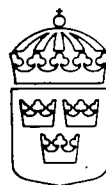

Konstitutionsutskottets betänkande

1987/88:40

med anledning av granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning

KU
1987/88:40

Inledning

Enligt regeringsformen åligger det konstitutionsutskottet att granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. För detta ändamål har till utskottet överlämnats de protokoll som förts i regeringen under år 1987.

Utskottet vill erinra om riksdagens beslut förra året om ändring i riksdagsordningen som innebär att riksdagens utskott numera har möjlighet att anordna offentliga utfrågningar (se KU 1987/88:18). Systemet trädde i tillämpning den 1 februari 1988 och har som framgår av detta betänkande i stor utsträckning utnyttjats av konstitutionsutskottet. Som känt har utskottets granskningsverksamhet ökat betydligt i omfattning sedan enkammarreformens genomförande år 1971. Det har visat sig att granskningen tilldragit sig stort allmänt intresse. Utskottet har därför funnit det lämpligt att till årets granskningsbetänkande foga ett sakregister över de frågor som tagits upp till granskning fr.o.m. år 1971.

I det följande lämnas först en sammanfattande redogörelse för årets granskningsarbete. De olika granskningsfrågorna behandlas därefter i betänkandets huvudavsnitt. I bilagor till betänkandet redovisas de uppteckningar som gjorts vid utfrågningar som ägt rum inför utskottet i flera granskningsärenden, *bilagorna B 1–22*. Dessa redovisas i en separat bilagedel B. Till betänkandet fogas ytterligare ett antal bilagor vari offentliggörs vissa granskningspromemorior m.m., *bilagorna A 1–20*.

Sammanfattning

Under förra året ombildades regeringen på ett par punkter. Birgitta Dahl blev i början av året chef för det nyinrättade miljö- och energidepartementet. Den 19 oktober entledigades justitieminister Sten Wickbom på egen begäran och efterträddes av Anna-Greta Leijon. Ny chef för arbetsmarknadsdepartementet efter Anna-Greta Leijon blev Ingela Thalén. Utskottet lämnar i betänkandet en närmare redogörelse för dessa åtgärder liksom för personal- och ärendeutvecklingen i de olika departementen.

Utskottet har påbörjat ett granskningsarbete som gäller regeringens traktaträtt dvs. regeringens rätt att ingå överenskommelse med annan stat eller med mellanfolklig organisation. Det är utskottets avsikt att fullfölja denna granskning under nästa riksmöte. Liksom förra året har utskottet

behandlat regeringens befattning med frågor om import och export av klyvbara radioaktiva produkter. För närvarande pågår en rättslig förundersökning i anledning av misstanke om oegentligheter i samband med omhändertagandet av radioaktivt avfall. Utskottet har mot denna bakgrund beslutat att uppskjuta granskningen till ett senare tillfälle.

På sedvanligt sätt har granskningen avsett remisser till lagrådet, utgivning av Svensk författningssamling och propositionsavlämnandet till riksdagen. I sammanhanget berörs bl.a. remissförfarandet beträffande vissa kommittébetänkanden på energiområdet. Detta har kommenterats i ett särskilt yttrande (av företrädarna för moderata samlingspartiet). Utskottet fogar till betänkandet ett register som upprättats inom statsrådsberedningen över normgivningsbemyndiganden som riksdagen lämnat till regeringen.

Förra året träffades ett avtal om facklig samverkan vid beredning av regeringsärenden. En redogörelse för detta avtal lämnas i anslutning till ett granskningsärende som gäller regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket.

Nyligen har den parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme slutfört sitt uppdrag. Utskottet behandlar i betänkandet vissa frågor om regeringens befattning med mordutredningen mot bakgrund bl.a. av kommissionens rapport och den tidigare juristkommissionens redovisningar. Det kan finnas anledning för utskottet att återkomma och närmare följa regeringens behandling av vissa förslag till åtgärder som lagts fram av dessa kommissioner.

I förra årets granskningsbetänkande behandlades en rad krigsmaterielexportfrågor. Som känt har regeringen tillsatt en särskild medborgarkommision för granskning av dessa frågor. Kommissionen kommer inom kort att redovisa resultatet av sitt arbete. Den av utskottet nu företagna granskningen avser frågor om regeringens medverkan i samband med den stora order AB Bofors erhöll år 1986 om leverans till Indien av fälthaubitsar m.m. Vidare har utskottet i likhet med förra året bl.a. behandlat frågor om otillåten svensk vapenexport som förekommit till vissa länder och föranlett rättsliga åtgärder. De s.k. FFV-avtalen – dvs. vissa avtal om vapenexport som på 1960-talet från början ingicks mellan dåvarande försvarets fabriksstyrelse och Storbritannien – har varit föremål för utskottets uppmärksamhet. Utskottets granskning har även omfattat tillämpningen av krigsmaterielbegreppet.

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens roll och ansvar mot bakgrund av den för grovt spioneri livstidsdömd Stig Berglings avvikande i oktober förra året. Vissa frågor rörande regeringens befattning med säkerhetsfrågor har behandlats. Det gäller i första hand tillämpningen av reglerna om personalkontroll. Till särskild granskning har utskottet – i likhet med tidigare år – tagit upp regeringens handläggning av utlänningsärenden. Detsamma gäller regeringens utnämningsspolitik. I det avseendet har uppmärksamhet ägnats dels åt utnämningar av verkschefer m.fl., dels åt rekrytering av ledamöter till högsta domstolen och regeringsrätten.

En rad andra frågor har tagits upp. Ett kort avsnitt i betänkandet gäller regeringens behandling av riksdagens skrivelser i anslutning till regeringens redogörelse (1987/88:75). Vidare har redovisats en fråga som rör regeringens praxis i samband med återtagande av återkallelse i förvaltningsärende. Utskottet har ägnat uppmärksamhet åt den beredning som från miljöskydds-

synpunkt legat till grund för regeringsbeslutet förra året om tillstånd för Saab-Scania AB att anlägga en bilfabrik inom Kockums varvsområde i Malmö. Regeringens handläggning av frågan om Hornborgasjöns restaurering har granskats av utskottet. Det gäller om regeringens beslut står i överensstämmelse med vad riksdagen tidigare uttalat i frågan. Vidare har behandlats två jordbrukspolitiska frågor, dels förbudet mot stråförkortningsmedel, dels viss beredning på grundval av 1985 års jordbruksbeslut inför de överläggningar som ägt rum angående 1988 års spannmålspriser.

Utskottet har tagit upp en upphandlingsfråga. Det gäller bevakningstjänster för Stockholms tunnelbana. Slutligen behandlas viss fråga om utvecklingsbistånd till Indonesien samt en anslagsfråga som avser utfästelse av ekonomisk belöning i visst fall.

Beträffande granskningens resultat skall nämnas att ett enigt utskott i likhet med vad som varit fallet tidigare är understrukit vikten av att lagar och förordningar utfärdas i god tid före ikraftträdandet. Ytterligare ansträngningar bör göras för att nedbringa antalet sent publicerade författningar.

I fråga om krigsmaterielexporten har utskottet uttalat bl.a. följande. Det har i olika sammanhang påståtts att kännedom om olaga svensk vapenexport funnits inom nuvarande och tidigare regeringar. Utskottet har förutom utfrågningar med ansvariga statsråd och tjänstemän tagit del av ett omfattande skriftligt material bl.a. ur rättsliga förundersökningar. Företrädare för svensk vapenindustri har av utskottet beretts tillfälle att lämna sin syn i detta avseende. Den förnyade granskningen har inte gett belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter skulle ha funnits vetskap om oegentligheter på detta område. Enligt utskottet kan emellertid nu i efterhand konstateras att regeringarna inte varit tillräckligt observanta på hur krigsmaterielinspektionen utövat sin verksamhet.

Utskottet betonar starkt vikten av att samhällskontrollen över hela vapenexportområdet skärps. Det är från riksdagens synpunkt av synnerlig vikt att den lagstiftning och de riktlinjer om restriktivitet och återhållsamhet som gäller vid svensk vapenexport till alla delar iakttas vid prövning av utförseltillstånd. De svenska företag som producerar krigsmateriel för export måste få helt klart för sig vilka förutsättningar som riksdagen fastställt på detta område. Det ankommer på regeringen att se till att respekten för lagar och förordningar återställs och att samhällets kontroll får en utformning så att detta syfte tillgodoses.

Det är utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielexportfrågorna sedan utskottet fått tillfälle att studera den särskilda medborgarkommissionens rapport och resultatet av pågående rättsliga förundersökningar föreligger.

Reservationer och särskilda yttranden föreligger i fråga om krigsmaterielexportärendet enligt följande. Folkpartiet har avgett en reservation om de s.k. Engelsavtalen. Moderata samlingspartiet har reserverat sig beträffande uppgifter om brott mot vapenembargot mot Australien år 1966. På denna punkt finns även en gemensam reservation från folkpartiet och centerpartiet samt en reservation från vänsterpartiet kommunisterna. Utskottets granskning av haubitsaffären med Indien har i olika hänseenden föranlett reservationer av företrädare för moderata samlingspartiet, center-

partiet och vänsterpartiet kommunisterna. Dessa partier och folkpartiet har vidare avgett reservationer var för sig med anledning av utskottets granskning av krigsmaterielexport till Indonesien. En företrädare för folkpartiet samt vänsterpartiet kommunisternas ledamot har avgett en gemensam reservation om krigsmaterielbegreppet. Vänsterpartiet kommunisterna har vidare avgett reservationer om regeringens kontroll av krigsmaterielinspektionen samt frågan om det inom regeringen har funnits vetskap om oegentligheter i samband med krigsmaterielexport. Folkpartiledamöterna har i en reservation lämnat synpunkter på krigsmaterielinspektionens organisation. Särskilda yttranden har avgetts av en folkpartiledamot vad gäller Indien som mottagarland för svensk krigsmaterielexport samt av vänsterpartiet kommunisternas ledamot på två punkter, nämligen behovet av krigsmaterielexport och frågor om sådan export till Iran.

I fråga om regeringens befattning med utredningen om mordet på statsminister Olof Palme instämmer utskottet i de bedömningar som gjorts av de båda kommissionerna. Reservation har avgivits av de moderata ledamöterna.

Reservationer föreligger i fråga om Berglingfallet dels av moderata samlingspartiet, dels av folkpartiet och dels av vänsterpartiet kommunisterna. Beträffande vissa säkerhetsfrågor föreligger en gemensam reservation från folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna. Utskottets granskning av utlänningsärenden har beträffande olika avsnitt föranlett två reservationer av vänsterpartiet kommunisterna, en av folkpartiet och en gemensam av folkpartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna. När det gäller regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket föreligger två reservationer, dels en gemensam reservation från moderata samlingspartiet och folkpartiet, dels en från centerpartiet. Mot utskottets skrivning beträffande regeringens utnämningsspolitik har det moderata samlingspartiets ledamöter reserverat sig.

Beträffande regeringens beslut om etablering av industri på Kockumsområdet i Malmö finns en gemensam reservation från centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna. I fråga om Hornborgasjöns restaurering har ledamöterna från moderata samlingspartiet, centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna reserverat sig. Gemensam borgerlig reservation föreligger i fråga om regeringens beslut om användning av stråförkortningsmedel. Mot utskottets skrivning rörande viss överläggning i jordbruksfråga har centerpartiets ledamöter reserverat sig.

Särskilda yttranden har avgivits beträffande ärendet rörande utredningen av mordet på Olof Palme (dels av moderata samlingspartiet, dels av vänsterpartiet kommunisterna), regeringens utnämningsspolitik (av folkpartiet), regeringens beslut om förbud mot stråförkortningsmedel m.m. (av vänsterpartiet kommunisterna) samt frågan om visst bistånd till Indonesien (av vänsterpartiet kommunisterna).

1. Vissa förändringar i regeringen och regeringskansliet

Under 1987 har genomförts vissa förändringar i regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation. En redogörelse för detta lämnas i *bilaga A I A*.

Den 1 januari 1987 inrättades miljö- och energidepartementet med Birgitta Dahl som chef. Departementet ansvarar främst för frågor om miljö- och naturvård samt energipolitiken, vilka frågor tidigare handlades inom jordbruks- och industridepartementen. Vid årets början förordnades statsrådet Ulf Lönnqvist att i jordbruksministerns ställe föredra ärenden om idrott, turism, lotterifrågor och ungdomsverksamhet. De två sistnämnda ärendegrupperna fördes därvid över från utbildningsdepartementet till jordbruksdepartementet. Den 19 oktober entledigades Sten Wickbom på egen begäran från tjänsten som chef för justitiedepartementet och efterträddes samma dag av arbetsmarknadsminister Anna-Grëta Leijon. Ingela Thalén ersatte Anna-Grëta Leijon som chef för arbetsmarknadsdepartementet. Under år 1987 har det skett ett antal förändringar beträffande ansvaret för olika ärenden inom departementen. Inom flera departement har gjorts översyner av arbetsordningarna. Bland större omorganisationer kan nämnas utrikesdepartementets administrativa avdelning. Inom utrikesdepartementets verksamhetsområde har tillsatts två utredningar som har samband med departementets organisation.

Beträffande personalsituationen i regeringskansliet (exkl. utrikesdepartementet) vid årsskiftet 1987-1988 har bl.a. följande uppgifter inhämtats (se bilaga A 1 B).

Antalet anställda i regeringskansliet har för femte året i följd minskat. Vid det senaste årsskiftet arbetade 1 782 personer inom departementen (utom UD). Motsvarande siffra för närmast föregående årsskifte var 1 799. Sedan årsskiftet 1982-1983 har antalet anställda minskat med 240 personer. Antalet anställda som omfattades av det s.k. politikeravtalet, dvs. informationssekreterare och politiskt sakkunniga, uppgick till 76 jämfört med 70 vid förra årsskiftet. Beträffande statssekreterarna, som inte omfattas av politikeravtalet, finns en särskild överenskommelse om förmåner i samband med regeringsskiften m. m. (regeringens skrivelse 1985/86:177, AU 1986/87:9).

Inom kommittéväsendet skedde under 1987 en minskning från 229 till 224 personer. Detta innebär att sedan årsskiftet 1982-1983 antalet kommittéanställda minskat med 270 personer. Under 1987 tillsattes 46 kommittéer medan arbetet avslutades i 65. Antalet kommittéer uppgick i slutet av 1987 till 128.

Utskottet behandlade i granskningsbetänkandet 1983/84:30 (s. 14-20) frågan om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden. Utskottet uttalade därvid att omfattningen och inriktningen av medbestämmandeverksamheten borde omprövas i syfte att minska den sena behandlingen av mer rutinbetonade ärenden till förmån för tidiga kontakter mellan parterna i viktiga frågor. Formen för dessa kontakter borde diskuteras och detta kunde enligt utskottet aktualisera ett införande av nya arbetsformer.

Den 1 juli 1987 har ett avtal om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden trätt i kraft. Utskottet kommer senare i detta betänkande att lämna en redogörelse för avtalets innehåll och även dess tillämpning i anslutning till granskningsärendet om regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket.

Utskottet kommer även fortsättningsvis att följa medbestämmandefrågorna när det gäller beredningen av regeringsärenden.

2. Utvecklingen av antalet regeringsärenden m.m.

KU 1987/88:40

I *bilaga A 2* till årets granskningsbetänkande lämnas en redovisning i tabellform av antalet avgjorda regeringsärenden under åren 1986 och 1987.

Av tabellen framgår att antalet regeringsärenden under år 1987 minskade med knappt 1 000 i förhållande till året dessförinnan. Antalet ärenden år 1987, 20 677, är därmed det lägsta som noterats sedan utskottet år 1967 började redovisa antalet regeringsärenden. Nedgången sammanhänger bl.a. med delegering av beslutanderätten i förvaltningsärenden och vissa organisatoriska förändringar.

Antalet ärenden i de olika ärendegrupperna har – med undantag för gruppen besvärärenden – inte förändrats nämnvärt i förhållande till år 1986. Besvärärendena minskade med över 1 000 ärenden. Liksom tidigare år var dispens- och övriga partsärenden samt besvärärenden totalt sett de största ärendegrupperna. Drygt 60 % av det totala antalet ärenden hänförde sig till dessa båda grupper.

Flest antal avgjorda ärenden behandlades, liksom under åren 1985 och 1986, inom arbetsmarknadsdepartementet. I förhållande till föregående år var det dock drygt 500 färre ärenden. Antalet avgjorda besvärärenden minskade med drygt 600, vilket sammanhänger med de särskilda åtgärder som vidtogs 1986 för att nedbringa den stora balansen av utlänningsärenden. Antalet oavgjorda utlänningsärenden, som vid halvårsskiftet år 1986 var 3 060, uppgick vid halvårsskiftet 1987 till 1 016 ärenden. Motsvarande siffra vid årsskiftet 1987-1988 var 1 359.

De närmast därefter största departementen när det gäller antalet avgjorda ärenden är liksom föregående år justitie- och finansdepartementen (ca 2 900 ärenden resp. 2 500 ärenden). Justitiedepartementets ärendetal är i princip oförändrat medan finansdepartementet hade ca 600 färre ärenden än under föregående år. Minskningen hänför sig i allt väsentligt till gruppen dispens- och övriga partsärenden.

Inom jordbruksdepartementet bereddes under år 1987 omkring 500 ärenden färre än under år 1986. Minskningen sammanhänger med att departementets ärenden rörande miljö- och naturvård den 1 januari 1987 fördes över till det nyinrättade miljö- och energidepartementet. Sistnämnda departement tillfördes samtidigt energiärenden från industridepartementet vilket förklarar minskningen av industridepartementets ärenden.

Beträffande övriga departement föreligger i förhållande till föregående år inte några större skillnader i fråga om det totala antalet avgjorda ärenden.

Av konseljprotokollen för år 1987 framgår att det under året hållits tre konseljer under konungens ordförandeskap. Den 8 januari redovisade regeringen förslaget till budgetproposition och finansplan. Den 4 juni lämnades en sammanfattande redogörelse för de viktigare beslut som riksdagen fattat under riksmötet 1986/87. Slutligen lämnades vid en konselj den 6 oktober en redogörelse för den regeringsdeklaration som skulle lämnas vid riksmötets öppnande samma dag samt för viktigare propositioner som upptagits i den förteckning som samtidigt skulle överlämnas till riksdagen.

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

3. Remisser till lagrådet

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat regeringens remittering av lagförslag till lagrådet. I en granskningspromemoria, *bilaga A 3*, lämnas bl.a. uppgifter om i vilken omfattning lagrådets yttrande inhämtats över lagförslag i propositioner som lämnats till riksdagen under år 1987.

Det totala antalet lagpropositioner under 1987 uppgick till 117, dvs. samma antal som föregående år. Antalet lagpropositioner som enligt 8 kap. 18 § regeringsformen hör till lagrådets granskningsområde ökade från 97 till 103. Av dessa har 63 remitterats till lagrådet.

Som skäl för att avstå från lagrådsremiss har i de flesta fall liksom tidigare år hänvisats till undantagsbestämmelsen i nämnda lagrum att lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. Den andra undantagsbestämmelsen i samma lagrum – nämligen att lagrådets hörande skulle fördröja lagstiftningsfrågans behandling så att avsevärt men skulle uppkomma – har åberopats i tre fall. I ett av dessa angavs därutöver att lagstiftningsfrågan var av sådan beskaffenhet att lagrådets hörande skulle sakna betydelse. I ett fall (prop. 1986/87:156 om ändrade regler vid allmän fastighetstaxering år 1988) har som skäl för att avstå från lagrådsremiss åberopats att lagstiftningsärendet var brådskande. Mot bakgrund av att samma motivering åberopades i en av de propositioner som lämnades till riksdagen under år 1986 (prop. 1986/87:46 om beskattning av förmån av fri bil) vill utskottet erinra om att endast de skäl som föreskrivs i någon av nyssnämnda båda undantagsbestämmelser kan åberopas till stöd för att avstå från lagrådsgranskning. I övrigt föranleder granskningen i denna del inte något uttalande från utskottets sida.

Vid granskningen har inte påträffats några lagförslag som inte har remitterats till lagrådet och där någon motivering härför inte har lämnats. S.k. underhandsföredragningar, dvs. föredragning inför lagrådet innan lagrådsremissen har offentliggjorts genom att den har expedierats till lagrådet, har förekommit i mycket begränsad omfattning (se underbilaga 3 till bilaga A 3). Nu nämnda förhållanden är enligt utskottet tillfredsställande.

Utskottet har utöver det anförda inte funnit anledning till något uttalande.

4. Utgivningen av Svensk författningssamling

Utskottet har på sedvanligt sätt granskat utgivningen av Svensk författningssamling (SFS). Granskningen har avsett år 1987 och har i huvudsak tagit sikte på förhållandet mellan författningarnas ikraftträdande och tidpunkten då de kommit ut av trycket. Bestämmelser om kungörande av vissa lagar och vissa andra författningar finns bl.a. i 8 kap. 19 § regeringsformen, i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar och i författningsförordningen. En redogörelse för dessa bestämmelser lämnas i en bilaga till konstitutionsutskottets betänkande 1986/87:33. Utskottets uttalanden i samband med de senaste årens granskning samt de iakttagelser som gjorts vid årets granskning framgår av en kanslipromemoria, *bilaga A 4*, som fogas till detta betänkande.

Under 1987 publicerades 1 339 författningar i SFS. Av dessa hade 411 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Jämfört med 1986 innebär detta en nedgång både i andelen och antalet sent utkomna lagar och förordningar. Andelen författningar som utkommit två veckor före ikraftträdandet eller senare är dock 30 %, vilket är samma andel som 1985 och endast något under genomsnittet för de senaste tio åren. 153 författningar har under 1987 utkommit av trycket sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet. Jämfört med tidigare år innebär detta enligt utskottet en klar förbättring.

Bland de författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet är 227, eller något mer än hälften, lagar. För 73 av regeringsförfattningarna gäller dessutom att hänvisning gjorts till berörd lagstiftning.

Även om det i förhållande till närmast föregående år skett en viss förbättring i författningsutgivningen, är det enligt utskottet angeläget att ytterligare ansträngningar görs för att nedbringa antalet sent publicerade författningar. Som utskottet påpekat i samband med tidigare granskningar måste regeringens arbetsplanering bl.a. i propositionsarbetet vara sådan att anhopning undviks i riksdagsarbetet nära inpå de tilltänkta tidpunkterna för ikraftträdande av de framlagda förslagen. Ett belysande exempel på de problem som annars kan uppstå är de ändringar i lagen om arvsskatt och gåvoskatt (SFS 1987:1206) som kom att publiceras först den 29 december, tre dagar före ikraftträdandet den 1 januari 1988. Ändringarna i skattelagstiftningen var en följd av den familjerättsreform som riksdagen beslöt i april 1987. Redan då bestämdes ikraftträdandet till årsskiftet 1987-1988. Från regeringskansliets sida har anförts att en anledning till att tidsnöd uppstod var att det egentliga arbetet med arvsskattereglerna inte kunde påbörjas förrän de grundläggande civilrättsliga reglerna var beslutade.

Utskottet delar uppfattningen att det hade varit olyckligt att skjuta på ikraftträdandet, speciellt som detta hade kunnat innebära nackdelar för enskilda. Enligt utskottets mening borde det dock ha varit möjligt att planera propositionsarbetet så att lagrådsgranskning kunnat ske under varen. Tidsnöden i riksdagsbehandlingen hade därmed undvikits. Även om justitiedepartementet genom särskilda insatser informerade om innebörden av familjerättsreformen är det helt otillfredsställande att den aktuella författningen i realiteten inte fanns tillgänglig före ikraftträdandetidpunkten.

I annat sammanhang (avsnitt 18, s. 64) i årets granskning tar utskottet upp den sena publiceringen av en förordning om ändring i förordningen om bekämpningsmedel (SFS 1987:119). Det gäller förbudet mot stråföroreningningsmedel.

Utskottet uttalade i samband med granskningen av 1986 års författningar sin tillfredsställelse över att antalet författningar, för vilka det angivits att de träder i kraft ett visst antal veckor eller dagar efter att de utkommit av trycket, hade minskat jämfört med 1985. Utskottet ansåg det emellertid påkallat att försöka uppnå en ännu lägre nivå i det berörda hänseendet. Det är enligt utskottet positivt att notera att det under 1987 skett en ytterligare kraftig reducering av antalet förordningar för vilka det på detta sätt inte angivits bestämd dag för ikraftträdande. De förordningar för vilka det

angivits att de trädde i kraft ett visst antal veckor eller dagar efter att de utkommit av trycket var 49 till antalet.

KU 1987/88:40

Granskningen föranleder i övrigt inget uttalande från utskottets sida.

5. Propositionsavlämnandet

Som framgår av en inom utskottets kansli upprättad promemoria (*bilaga A 5 A*) avlämnades enligt kammarkansliets statistik 98 propositioner (inkl. skrivelser) under våren 1987 av vilka 77 var aviserade i propositionsförteckning. Av de aviserade propositionerna avlämnades inte 33 medan 30 avlämnades senare än vad som förutskickades i den första propositionsförteckningen.

Veckan närmast före den i riksdagsordningen föreskrivna första tidsgränsen för avlämnande av propositioner, dvs. den 10 mars, avlämnades 9 propositioner eller samma antal som under 1986. Veckan före den andra tidsgränsen, den 31 mars, avlämnades 15 propositioner. Detta innebär att anhopningen inte var så anmärkningsvärt hög år 1987 jämfört med vad som varit vanligt tidigare år.

Antalet propositioner som avlämnats senare än enligt en reviderad propositionsförteckning uppgick till 13. Den genomsnittliga förseningen jämfört med den ursprungliga förteckningen uppgick till 21 dagar och 4 dagar (medianvärde) jämfört med den reviderade förteckningen. Förseningen har varierat från ett par dagar upp till hela 65 dagar.

Utskottet finner mot angiven bakgrund att förhållandena under föregående riksmöte inte varit fullt tillfredsställande. Jämfört med tidigare år har dock en viss förbättring skett. De åtgärder som vidtagits i regeringskansliet förra året i syfte att erhålla rimligare arbetsförhållanden i riksdagen har sålunda haft viss framgång. De i juni 1987 av statsrådsberedningen fastställda riktlinjerna för upprättande av propositionsförteckning och tidsplanering i propositionsavlämnandet fogas som *bilaga A 5 B* till detta betänkande.

Under slutet av hösten 1987 och januari 1988 lämnades inte mindre än 14 propositioner vilket i dessa fall innebar att motionstid pågick samtidigt med den allmänna motionstiden 1988. Detta förhållande har tagits upp i en särskild granskningsanmälan. Utskottet noterar i denna del att talmanskonferensen vid ett sammanträde den 24 februari 1988 behandlat problemet och uttalat att talmannen inför motionstiden 1989 skall samråda med de valda ledamöterna av talmanskonferensen om dagen för bordläggning av sådana propositioner för vilka motionstiden helt eller delvis sammanfaller med allmänna motionstiden. Detta bör innebära att motionstiden i praktiken förlängs och utgår först i början av februari månad. Utskottet vill understryka vikten av förbättrad planering från regeringskansliets sida på denna punkt.

Utskottet har även granskat frågan om tiden för remissbehandling av några centrala utredningsbetänkanden som ligger till grund för energipropositionen 1987/88:90. Det gäller sex utredningar för vilka remisstiden var förhållandevis kort, dvs. tiden mellan den 18 november 1987 och den 1 februari 1988. Även denna fråga har tagits upp i en granskningsanmälan. Utskottet har från statsrådsberedningen erhållit vissa upplysningar om anledningen till den korta remisstiden, se *bilaga A 5 C*. Utskottet finner mot

bakgrund av de särskilda omständigheterna i dessa fall inte anledning till något särskilt uttalande.

KU 1987/88:40

6. Normgivningsbemyndiganden

Konstitutionsutskottet aktualiserade i 1980 års granskningsbetänkande (KU 1979/80:50) frågan om behovet av ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende. Den närmare utformningen av ett sådant register behandlades senast i förra årets granskningsbetänkande (KU 1986/87:33 s. 12). Statsrådsberedningen har upprättat en förteckning per den 1 januari 1988 över vissa normgivningsbemyndiganden, som överlämnats till utskottet. Avsikten är att förteckningen under en försöksperiod skall hållas aktuell genom halvårsvisa revisioner.

Utskottet uttalade förra året att det är önskvärt att registret kan komma till praktisk användning så snart som möjligt. För konstitutionsutskottets del skulle registret användas i samband med granskning och kontroll på normgivningsområdet. Utskottet förutsatte att registret även kunde vara till praktisk nytta för andra utskott i riksdagen.

Det är enligt utskottets mening värdefullt att detta normgivningsregister upprättats och att det fortlöpande hålls aktuellt. Registret har i sin helhet fogats till detta betänkande, se *bilaga A 6*.

7. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme

Frågan behandlades vid 1986 och 1987 års granskning (se KU 1985/86:25 s. 3-4, KU 1986/87:33 s. 14-23). Förra året uttalade utskottet att det kunde finnas anledning att återkomma i ärendet sedan både juristkommissionen och den parlamentariska kommissionen slutfört sitt arbete. Detta har nu skett och utskottet har beslutat att ta upp frågan på nytt.

Utskottets tidigare granskning

I 1986 års granskning behandlade utskottet endast själva proceduren i samband med regeringsskiftet. 1987 års granskning var främst inriktad på regeringens kontakter med polis och åklagare och på besluten om omorganisation av utredningen.

Mot bakgrund av det ansvar som regeringen har för rikets säkerhet fann utskottet det riktigt att regeringen via justitieministern höll sig informerad om spaningsarbetet. Eftersom behovet av information främst gällde säkerhetsfrågor var det i första hand polisens bedömningar i just detta avseende som var av intresse för regeringen. När det gäller formerna för informationsöverföringen mellan spaningsledningen och regeringen fick dessa enligt utskottet i detta unika fall främst bedömas från praktiska utgångspunkter. Här förelåg ett behov av mer eller mindre daglig informationsförmedling. Från denna synpunkt fanns enligt utskottet inget att invända mot ordningen med en tjänsteman som var närvarande vid spaningsledningens möten.

Beträffande samarbetsvårigheterna mellan polis och åklagare gjorde regeringen enligt utskottet stora ansträngningar för att förmå de ansvariga

tjänstemännen att bilägga dessa. Då detta inte visade sig möjligt blev regeringen nödsakad att ingripa. Detta skedde i nära samråd med de berörda myndigheterna och med oppositionsledarna. Den lämpligaste tidpunkten för omorganisationen kunde enligt utskottet naturligtvis diskuteras. Det handlade emellertid om en svår bedömningsfråga där utskottet på grundval av föreliggande material inte fann anledning att rikta kritik mot regeringen.

I en reservation (m, fp, c) uttalades att ordningen med en tjänsteman som var närvarande vid den s.k. spaningsledningens möten tillkom på mordnatten i den extraordinära situation som då rådde. När förhållandena stabiliserats borde denna ordning ha frångåtts. Den innebär nämligen en stor risk för en grundlagsstridig inblandning i polismyndighetens åtgärder från regeringens och regeringskansliets sida. Enligt reservanterna kom regeringen på detta sätt att förknippas med polissidan och misstankar uppkom om en otillbörlig styrning av utredningsarbetet från regeringens sida.

Vidare framhölls i reservationen att regeringen genom sina ensidiga kontakter med polissidan kom att minska sina möjligheter att objektivt kunna bedöma hur organisationen av utredningsarbetet fungerade. Regeringen fick härigenom alltför sent klart för sig hur allvarliga problemen i utredningsarbetet var. Regeringen borde på ett tidigare stadium ha kunnat vidta åtgärder som lett till ett fungerande samarbete mellan polis och åklagare.

Regeringens agerande under förspelet till omorganisationsbeslutet var enligt reservanterna också ägnat att förväna. En av parterna i konflikten, länspolismästaren, gavs särskilda möjligheter att påverka den nya organisationen. Härigenom fick denna, på den punkt som gällde den särskilda s.k. stabsgruppen, en oklar utformning.

Sammanfattningsvis framhölls i reservationen att justitieministern och regeringen i sin helhet inte kunde undgå kritik för dessa åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme.

Riksdagen ställde sig bakom utskottsmajoritetens uttalanden.

Juristkommissionen

Juristkommissionen redovisade sin granskning av händelserna efter mordet på statsministern i två delar. Den första delen (SOU 1987:14) som kom i maj 1987 avsåg dels polisarbetet under de första tolv timmarna, dels de centrala samhällsfunktionerna, dels skyddet av offentliga personer. I avsnitten om de centrala samhällsfunktionerna behandlas även regeringens och regeringskansliets arbete under de första timmarna efter mordet.

Beträffande regeringsarbetet konstaterar kommissionen att det kom i gång snabbt efter mordet och att någon tvekan aldrig behövde uppstå hos allmänheten om att rikets faktiska ledning fungerade. Regeringskansliets förberedda jour- och beredskapssystem kom dock inte att i alla delar tillämpas på det sätt som varit avsett. Utanför det förberedda systemet vidtogs emellertid åtgärder för att regeringen skulle få information till ledning för sina beslut.

Kommissionen anser att det med hänsyn till det oklara säkerhetsläget var en allvarlig brist att regeringskansliet inte omedelbart underrättade försvars-

makten. Det hade varit naturligt om information också hade lämnats till länsstyrelserna. Underrättelsen till statschefen om mordet blev också fördröjd men visar inte på några allvarigare brister i sambandet mellan kungen och den övriga statsledningen.

Kommissionen har också iakttagit att inga särskilda åtgärder vidtagits från säkerhetssynpunkt när regeringen sammankallades. Det är enligt kommissionen anmärkningsvärt att de flesta statsråden begav sig till Rosenbad i taxi helt utan polisskydd. Rutinerna för att i kritiska lägen skärpa bevakningen och skyddet av regeringskansliet bör därför ses över.

Del 2 av juristkommissionens rapport (SOU 1987:72), som är daterad den 4 december 1987, behandlar brottsutredningen från den 1 mars 1986 t.o.m. den 4 februari 1987. Kommissionen noterar att regeringen följde utredningsarbetet nära och att justitieministern och olika företrädare för regeringskansliet agerade vid flera tillfällen i syfte att bilägga tvister mellan åklagarna och polisen. Det var till sist genom ett beslut av regeringen som en omorganisation kom till stånd men också vissa tidigare åtgärder av regeringen hade betydelse för myndigheternas handläggning.

Regeringen följde arbetet i brottsutredningen genom att placera en observatör i polisens ledningsgrupp och genom regelbundna föredragningar av länspolismästare Hans Holmér inför justitieministern. Kommissionen kan inte finna att placeringen av en observatör i ledningsgruppen eller observatörens verksamhet innefattade någon otillbörlig påverkan av polismyndighetens arbete. Inte heller de initiativ som togs från regeringens och regeringskansliets sida på våren och i december 1986 i syfte att undanröja samarbetsvårigheterna innebar någon inblandning i myndighetens beslutsfattande eller på annat sätt någon otillbörlig påverkan.

Kommissionen har inte funnit att regeringen eller någon företrädare för regeringen faktiskt handlade partiskt i förhållandet mellan åklagare och polis. Kommissionen menar att det i alla händelser är viktigt att söka förekomma missförstånd om man som i detta fall väljer att till övervägande delen inhämta information om brottsutredningen från polisen i stället från förundersökningsledaren.

Kommissionen konstaterar att vad som kommit fram under granskningen inte ger stöd för att justitieministern eller justitiedepartementet borde ha ingripit tidigare än som skedde i början av december 1986.

Den parlamentariska kommissionen

Den parlamentariska kommissionens rapport (SOU 1988:18) avlämnades den 22 april 1988. Liksom juristkommissionen har den parlamentariska kommissionen behandlat regeringens och regeringskansliets åtgärder i samband med mordet, dels de centrala samhällsfunktionernas beredskap och säkerhetsskydd, dels kontrollen och tillsynen av brottsutredningen.

Kommissionen konstaterar att det jourssystem som fanns i statsrådsberedningen inte fungerade under mordnatten. Den översyn av joursystemet som gjorts efter mordet anses heller inte tillräcklig. Kommissionen föreslår därför att statsrådsberedningens jourverksamhet organiseras så att ständig jour upprätthålls genom att en befattningshavare, som skall svara för att åtgärder

vidtas i brådskande fall, alltid finns på plats i regeringskansliets lokaler. Regeringen föreslås vidare låta utreda möjligheterna att för vissa nyckelbefattningar ha ett alternativt kommunikationssystem. Härvid bör även uppmärksammas möjligheterna att få direkt kontakt med statsråden även vid deras resor såväl inom som utom riket.

Enligt kommissionen förekom under mordnatten brister i information och kontakt med andra samhällsorgan. Även i fråga om skyddet av statsråden och av regeringskansliet i Rosenbad konstateras brister. I dessa frågor förklarar sig kommissionen godta de nya rutiner som upprättats efter mordet.

I fråga om regeringens och regeringskansliets åtgärder med anledning av mordutredningen konstaterar kommissionen att det är uppenbart att regeringen för att kunna utföra sina grundlagsenliga uppgifter hade både rätt och skyldighet att skaffa sig fortlöpande och detaljerad information om brottsutredningen. Mordutredningen hade samband med frågor som hade betydelse för såväl rikets som regeringens säkerhet. Vidare var enligt kommissionen utredningen så betydelsefull och så omfattande att det var viktigt att tillse att myndigheterna hade förutsättningar att lösa sina uppgifter. Kommissionen delar juristkommissionens uppfattning att varken placeringen av en observatör i ledningsgruppen eller observatörens verksamhet innefattade någon otillbörlig påverkan av polismyndighetens arbete. Denna metod att inhämta information från regeringens sida bör dock endast användas för mycket speciella situationer. Utredningen av mordet på statsministern var en i flera avseenden exceptionell situation där det åtminstone under den första tiden får anses ha varit motiverat att genom en observatör i ledningsgruppen nära följa arbetet med utredningen.

Kommissionen anser vidare att de försök att undanröja samarbetssvårigheterna i utredningen som regeringen tog initiativ till inte har inneburit något ingrepp i myndigheternas självständiga ställning vid handläggning av enskilda ärenden. Försöken att lösa dessa svårigheter måste ses även mot bakgrund av reglerna om ledning av förundersökning. Polisledningen i Stockholm hade i frågor som rörde förundersökningen att följa åklagarnas beslut när åklagarna var förundersökningsledare. Kommissionen framhåller att polisledningen, när samarbetssvårigheterna kom i dagen, borde ha erinrats om reglerna i rättegångsbalken av exempelvis justitieministern.

Frågan om reglernas efterlevnad ställdes enligt kommissionen tydligast på sin spets i samband med omorganisationen. När Holmér efter de s.k. förhandlingarna mellan polisledningen och åklagarna lämnade justitiedepartementet besked om att polisledningen inte kunde komma överens med åklagarna borde man enligt kommissionens mening från justitiedepartementets sida ha förklarat för Holmér att han enligt gällande regler var skyldig att följa förundersökningsledarens beslut och anvisningar. I stället fortsatte man att försöka finna en lösning på samarbetssvårigheterna som kunde accepteras även av polisledningen i Stockholm. Ser man på problemen med den utgångspunkten att det var fråga om samarbetssvårigheter kanske det var naturligt. Men enligt kommissionen gällde det polisledningens bristande respekt för rättegångsbalkens regler om ledning av förundersökning.

Enligt utskottets uppfattning är det värdefullt att utredningen av mordet på statsminister Olof Palme har fått en så ingående belysning som skett genom de båda kommissionernas arbete.

En av de frågor som uppmärksammades av utskottet vid förra årets granskning var den roll som justitiedepartementets s.k. observatör i polisens ledningsgrupp spelade. Ingen av de båda kommissionerna har funnit att detta arrangemang innefattade någon otillbörlig påverkan av polismyndighetens arbete. Utskottet delar denna uppfattning. Den parlamentariska kommissionen framhåller därutöver att det var den exceptionella situationen som åtminstone under den första tiden efter mordet motiverade att regeringen följde arbetet med utredningen genom en observatör. Metoden bör enligt kommissionen endast användas för mycket speciella situationer. Utskottet anser att de preciseringar som gjorts genom kommissionens påpekanden är värdefulla.

Ingen av de båda kommissionerna anser att justitieministern handlade partiskt då han till övervägande delen hämtade sin information om brottsutredningen från polisen. För detta fanns goda skäl eftersom behovet av information främst gällde säkerhetsfrågor. Såsom juristkommissionen framhållit hade det dock varit av värde om regeringen sökt förekomma missförstånd om anledningen till att kontakterna skedde med polisen i stället för med förundersökningsledaren.

När det gäller samarbetssvårigheterna mellan polis och åklagare uttalar den parlamentariska kommissionen att justitieministern redan tidigt borde ha erinrat polisledningen om reglerna i rättegångsbalken om ledning av förundersökning. Under de diskussioner som föregick omorganisationsbeslutet då polisledningen enligt kommissionen visade bristande respekt för dessa regler, borde man från justitiedepartementets sida ha förklarat för länspolismästaren att han var skyldig att följa förundersökningsledarens beslut och anvisningar. Utskottet delar denna uppfattning.

I fråga om beredskaps- och säkerhetsfrågor finns det enligt utskottet anledning för regeringen att noga pröva de förslag som de båda kommissionerna lagt fram på detta område. Som framhållits är det viktigt att rutinerna för beredskap och samband fortlöpande ses över och att utbildning, kontroll och övningar anordnas så att beredskapen inte försämras under lugnare perioder. Utskottet avser att följa dessa frågor vidare behandling i regeringen.

I övrigt ger utskottets granskning inte anledning till något uttalande.

8. Krigsmaterielexport

8.1 Inledning

Utskottet har vid åtskilliga tillfällen tagit upp krigsmaterielexportfrågor till granskning, senast i förra årets granskningsbetänkande (KU 1986/87:33, s. 23 ff.). Särskild uppmärksamhet ägnades i första hand åt svensk vapenexport till

Indonesien och Singapore. I det första fallet gällde det om ett regeringsbeslut och motiveringar för detta överensstämde med reglerna och riktlinjerna för dispens från det principiella förbudet mot export av svenskt krigsmateriel.

Granskningen av utförseln till Singapore hade sin bakgrund i uppgifter om vidareexport av krigsmateriel från detta land. Utskottet uttalade i den delen bl.a. att det inte framkommit någon omständighet som gett belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter hade funnits vetskap om oegentligheter. I efterhand var det emellertid lätt att konstatera att de undersökningar och kontrollåtgärder som vidtagits inte hade varit tillräckligt långtgående. Det var enligt utskottets mening nödvändigt att från grunden se över den rådande ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport från Sverige. Utskottet, som framhöll att granskningen inte var heltäckande, förklarade sig ha för avsikt att på nytt ta upp frågan när pågående rättsliga förundersökningar avslutats och medborgarkommissionen redovisat sina bedömningar.

Åtal har väckts med anledning av utförsel av krut och sprängämnen, medan förundersökningar i vissa andra avseenden alltjämt pågår. Medborgarkommissionen under ambassadören Olof Rydbeckes ledning har till uppgift att skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 har gett upphov till uppgifterna om olaglig svensk vapenexport. Kommissionen kommer att redovisa sitt arbete i slutet av maj. Utskottet avser att återkomma till vapenexportfrågorna sedan utskottet fått tillfälle att närmare studera bl.a. medborgarkommissionens rapport.

Årets granskning innefattar till en början en uppföljning av påståenden om export till länder till vilka utförseltillstånd inte har beviljats. I denna del har uppgifter på senare tid om att det statliga affärsverket FFV (tidigare försvarets fabriksstyrelse) med början år 1963 har exporterat sådan materiel och upplåtit tillverkningsrättigheter (licenser) till Storbritannien tilldragit sig betydande uppmärksamhet eftersom avtalen har innefattat rätt till vidareförsäljning till ett stort antal länder. Utskottet har granskat detta med utgångspunkt bl.a. i reglerna vid olika tidpunkter för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport.

Den indiska staten och AB Bofors ingick år 1986 ett avtal om leverans m.m. av fälthaubits 77 B. Parterna slöt också ett avtal om samarbete i olika hänseenden. På grund av uppgörelsens osedvanligt stora omfattning har regeringen medverkat genom att understödja bolagets ansträngningar att få till stånd ett avtal samt genom beslut om krediter och kreditgarantier. Vidare har regeringen med tillämpning av reglerna och riktlinjerna för krigsmaterielexport prövat tillåtligheten av leveranserna och samarbetet. I samband med detta har en bilateral överenskommelse (Memorandum of Understanding, MoU) ingåtts mellan Sverige och Indien.

Utskottet har följt upp sin granskning från förra året som gällde ett regeringsbeslut i februari 1986 om tillstånd till utförsel av marinluftvärn till Indonesien. Slutligen har utskottet tagit upp avgränsningen av vad som är att anse som krigsmateriel. Bakgrunden är export till USA av lyftkranar och till Iran av patrullbåtar, som inte har klassificerats som krigsmateriel.

Till grund för granskningen av de olika frågorna har legat ett omfattande, i betydande utsträckning sekretessbelagt skriftligt underlag, bl.a. regeringsbeslut och visst aktmaterial i ärendena samt inom regeringskansliet med

anledning av granskningen nu och vid tidigare tillfällen upprättade promemorior, samt ambassadrappporter m.m. Tyngdpunkten är material som har upprättats inom utrikesdepartementets handelsavdelning (UDH) och krigsmaterielinspektionen (KMI).

För att lämna upplysningar har, nämnda i den ordning utfrågningarna har ägt rum, inför utskottet företrätt ordföranden i exportkreditnämnden Harry Schein, statssekreteraren Carl Johan Åberg – åtföljd av rättschefen Pernilla Lindh och departementssekreteraren Birgitta Nygren, UDH –, generaldirektören Rune Nyman, FFV, verkställande direktören Börje Olsson, FFV Ordnance, och internrevisionschefen Anders Lundberg, FFV, generaldirektören, förre rätts- och expeditionschefen i UDH Jörgen Holgersson, statsrådet Mats Hellström, statsministern Ingvar Carlsson – åtföljd av ambassadören Hans Dahlgren, SB –, statsrådet Anita Gradin – tillsammans med rättschefen Pernilla Lindh och departementssekreteraren Magnus Robach, UDH –, ambassadören, krigsmaterielinspektören Sven Hirdman, utrikesministern Sten Andersson – tillsammans med rättschefen, ambassadören Hans Corell och kanslirådet Sven-Olof Petersson, UD –, f.d. tekniske direktören Sigfrid Akselson och direktören Bengt Mattsson, FFV Ordnance – tillsammans med företagsjuristen Bengt Hagersten, FFV – samt, i egenskap av förutvarande handelsministrar, rektorn Staffan Burenstam Linder, riksdagsmannen Hadar Cars och landshövdingen Björn Molin. Utskrifterna från dessa offentliga utfrågningar utgör *bilagorna B 5, 8 och 10–20*. En icke offentlig utfrågning har ägt rum med direktören Martin Ardbo och direktören Hans Ekblom, AB Bofors, åtföljda av advokaterna Bertil Södermark resp. Göran Ekdahl, bilaga B 21. Sven Hirdman har slutligen lämnat vissa ytterligare uppgifter vid ett slutet utskottssammanträde.

8.2 Bakgrund

8.2.1 Gällande ordning i huvuddrag

I 1986/87 års granskningsbetänkande (KU 1986/87:33, s. 25 ff.) finns en redogörelse för gällande regler och riktlinjer för tillstånd till krigsmaterielexport samt för regeringens handläggning av dessa frågor.

I Sverige har alltsedan första världskriget rått ett generellt förbud mot export av krigsmateriel. För att till rimliga kostnader vidmakthålla en hög nivå vad gäller kunskande och resurser i försvarsindustrin, och därigenom bibehålla en tillfredsställande självförsörjningsgrad, har export av krigsmateriel i viss omfattning ansetts nödvändig. Denna syn har legat till grund för de försvarspolitiska övervägandena sedan lång tid tillbaka (FöU 1986/87:11, s. 127, jfr prop. 1987/88:154, s. 13). Dispens från förbudet kan beslutas av regeringen i enlighet med av riksdagen fastlagda riktlinjer (prop. 1971:146, UU 21, rskr. 343 och prop. 1981/82:196, UU 26, rskr. 345). Beslut i ärenden rörande utförelse i mindre omfattning eller där dispensfrågan på annat sätt inte är av större vikt fattas dock av utrikeshandelsministern. Beredningen av ärendena sker inom KMI.

Gällande riktlinjer för krigsmaterielexport innebär – bortsett från s.k. ovillkorliga hinder för utförelse – i korthet att vid export utanför Norden och

neutrala stater i Europa måste från fall till fall bedömas om Sverige mot bakgrund av vår utrikes- och neutralitetspolitik bör tillåta export av vapen. En övergripande princip är att restriktivitet skall iakttas. Tillstånd bör inte beviljas för export till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, stat som har inre väpnade oroligheter eller stat som kan komma att använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter.

Regler om exporten finns i lagen (1982:513) om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m.m. Till lagen anknyter en förordning 1982:1062 i samma ämne. Där anges bl.a. vad som avses med krigsmateriel i detta sammanhang.

Även tillverkning av krigsmateriel kräver regeringens tillstånd. Denna ordning tillkom år 1935, då KMI inrättades. Den utgör en enhet inom UDH. Chef för inspektionen är krigsmaterielinspektören. KMI är även kontrollmyndighet i fråga om tillverkning m.m. inom riket av krigsmateriel (lagen 1983:1034 och förordningen 1983:1036, båda om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, m.m.).

Utskottet förutsatte vid föregående års granskning (s. 49) att KMI:s dubbla roll som tillsyns- och beredningsorgan skulle övervägas. Ett sådant initiativ hade då redan tagits genom en administrativ översyn och utvärdering av verksamheten. Den var klar i maj 1987. Inspektionen, som ännu i början av 1980-talet var en enmansmyndighet, har förstärkts i enlighet med utredningens förslag. Där finns nu, utöver inspektören, tre handläggare, en kanslissekreterare och två assistenter. Den 5 oktober 1987 utsågs ambassadören Sven Hirdman till krigsmaterielinspektör, den förste civile innehavaren av befattningen. I *bilaga A 7* redovisas vilka personer som tidigare har varit krigsmaterielinspektörer. Regeringen har i samband med ett förslag till ny lag om förbud mot utförsel av krigsmateriel m.m. (prop. 1987/88:154, s. 61 ff.) inte funnit skäl till någon ändring vad gäller KMI:s roll som berednings- och tillsynsorgan. Samtidigt framhålls att det under senare år har bedrivits ett intensivt arbete för att förbättra rutinerna för handläggningen av ärenden inom KMI.

Av budgetpropositionen (prop. 1987/88:100, bil 5, s. 125 f.) framgår att den parlamentariskt sammansatta rådgivande nämnden för frågor som rör krigsmaterielexport under år 1987 har sammanträtt åtta gånger. Det tekniskt-vetenskapliga rådet, som biträder KMI vid bedömningen av frågor om avgränsningen mellan civil och militär materiel, har sammanträtt en gång.

8.2.2 Statistiska uppgifter

Antalet utförselärenden har under senare år uppgått till drygt 2 000. Regeringen prövar ca 300 av dessa ärenden, vilket motsvarar omkring 95 % av värdet av utförd materiel (prop. 1987/88:154, s. 59 f.).

Av årets budgetproposition framgår att KMI:s kontroll av tillverkningen av krigsmateriel vid årsskiftet 1986-1987 omfattade 130 enskilda tillverkare. Tillverkningsvärdet för år 1986 var 5 663 milj. kr. Under år 1987 har ca 2 200 ansökningar om utförsel behandlats. Värdet av de under året beviljade

utförseltillstånden, som i en del fall också avser export för flera följande år, uppgick till ca 5 300 milj. kr. Motsvarande belopp för år 1986 var 4 262 milj. kr. Jämfört med år 1985 ökade krigsmaterielexportens andel av Sveriges totala export under år 1986 från 0,82 till 1,22 %.

Regeringen lämnar sedan år 1985 årligen i en skrivelse till riksdagen en redogörelse för den svenska krigsmaterieexporten. Den senaste (skr. 1986/87:169) avser exporten år 1986 och innefattar t.ex. uppgifter om värdet av utförseln till enskilda länder under perioden 1971–1985. En redogörelse för exporten år 1987 kommer att lämnas i maj detta år.

8.2.3 Utredningar m.m.

I maj 1987 väcktes åtal mot två personer för bl.a. grov varusmuggling av krut och sprängämnen från Boforsföretag. Därefter har ytterligare en person åtalats i detta sammanhang. I övriga delar av den s.k. Boforsutredningen pågår som nämnts förundersökning. Den omfattar bl.a. olovlig utförsel av robotar via Singapore till Bahrain och Dubai samt av lysraketer till Oman och ammunition m.m. till Bahrain. Vidare utreds export av luftvärnskanoner via Singapore till Thailand. Åklagaren har fått anstånd till slutet av juni 1988 med att fatta beslut i åtalsfrågorna.

En förberedande förundersökning har inletts med anledning av uppgifterna om FFV:s export till Storbritannien och vidareexport därifrån. Åklagaren kommer enligt uppgift att avvakta resultatet av det uppdrag regeringen den 17 mars 1988 har gett justitiekanslern (JK). Denne skall utreda i vad mån export, direkt eller indirekt, av vapen eller vapensystem från FFV har ägt rum till länder till vilka regeringen inte har meddelat utförseltillstånd. Om det visar sig att sådan export har skett skall JK även utreda utförselns omfattning, när den har ägt rum samt hur detta har kunnat ske.

Reglerna för krigsmaterielexport utvidgades från den 1 januari 1983 på så sätt att en tillverkningsrättighet inte får överlätas eller upplätas utan tillstånd. Förbudet gäller licenser utomlands från svenska tillverkare av krigsmateriel. I betänkandet Försvarsindustrins utlandsverksamhet (SOU 1987:8) behandlades den svenska försvarsindustrins licensgivning m.m. (s. 41 ff.). I början av år 1986 fanns 69 sådana licenser för utländska företag. Vidare förelåg det 59 överenskommelser om samarbete med tillverkare i utlandet. Denna form av samarbete har ökat mycket starkt under de senaste åren.

KMI redovisade på regeringens uppdrag i april i år en särskild kartläggning och granskning av svenska företags licensavtal inom krigsmaterielområdet. Uppdraget avsåg avtal som ingåtts före år 1983 och som fortfarande medger tillverkning utomlands. Granskningen har varit särskilt inriktad på möjligheterna till vidareexport samt vidareförsäljning av licensrättigheter. Av de 27 företag undersökningen omfattade har 13 redovisat licensavtal eller samsamarbetsavtal enligt vilka tillverkning fortfarande kan ske. Av 71 avtal om licenser medger 27 export eller vidareupplåtelse utan licensgivarens hörande.

Såsom framhölls i förra årets granskningsbetänkande är det inte utskottets uppgift att granska enskilda företags förehavanden. Det är särskilt angeläget att inte åsidosätta den boskillnad som måste råda mellan konstitutionsutskottets granskning av regeringen och de uppgifter som ankommer på andra

organ, t.ex. polis- och åklagarmyndigheterna. Utskottet har dock under granskningen haft tillgång till bl.a. delar av vissa rättsliga undersökningar.

Medborgarkommissionen tillsattes i april 1987 (dir. 1987:19). Kommissionens huvuduppgift är att i ett sammanhang skapa största möjliga klarhet kring de händelser som sedan år 1970 har gett upphov till uppgifter om olaglig svensk vapenexport. Avsikten är dock inte att en sådan granskning skall omfatta frågor som det ankommer på de rättsvårdande myndigheterna att ta ställning till. Kommissionen skall redovisa i vilket skede och med vilkas medverkan som avsteg från givna regler har skett. Den skall vidare ha möjlighet att ta upp varje fråga eller aspekt som bör belysas, bl.a. beslutsordning och kontrollprinciper. Utskottet har inhämtat att kommissionen avser att redovisa sitt uppdrag i slutet av maj, således efter detta betänkandes offentliggörande, att kommissionen även kommer att ta upp FFV:s s.k. Engelsaffärer samt att kommissionen har för avsikt att lägga fram förslag som gäller reglerna och riktlinjerna för krigsmaterielexporten.

8.2.4 Regeringsförslag och riksdagsbehandling

Det tidigare berörda regeringsförslaget (prop. 1987/88:154) syftar till en kraftfull skärpning av regler och kontroll vid utförelse av krigsmateriel. Bl.a. föreslås regler om den svenska krigsmaterielindustrins marknadsföring utomlands. Den nya lagen och författningsändringarna i övrigt föreslås träda i kraft den 1 juli 1988. Utrikeshandelsministern aviserar i propositionen tillsättandet av en parlamentarisk kommitté som skall analysera sambandet mellan den inhemska försvarsindustrins förmåga att tillgodose kravet på en ur neutralitetspolitisk synvinkel acceptabel självförsörjning av försvarsmateriel och exportberoendet.

Utrikesutskottet kommer samtidigt med propositionen att behandla ett stort antal motioner med bl.a. yrkanden om att nuvarande dispensregler upphävs och att exporten begränsas till vissa länder. I en motion framhålls betydelsen av försvarsindustrin och dess export. Vidare begärs att den rådgivande nämnden för krigsmaterielfrågor avskaffas samt att riktlinjerna för samarbetsavtal, krigsmaterielbegreppet och KMI:s ställning ses över.

Krigsmaterielexporten har gett upphov till många interpellationer och frågor under detta riksmöte. Frågan togs också upp vid den utrikespolitiska debatten i mars. Det skall vidare erinras om att riksdagen i juni 1987 tog ställning till propositionen om totalförsvarets fortsatta utveckling (prop. 1986/87:95, FöU 11, rskr. 310).

8.3 Export till länder, till vilka utförelsetillstånd inte har beviljats

8.3.1 Tidigare granskningar m.m.

Utskottet, som vid flera tillfällen har granskat export av krigsmateriel, uttalade redan år 1961 att när exporttillstånd meddelas bör betryggande

garantier skapas för att krigsmaterielen införs i det land och kommer den köpare till handa som avses med tillståndet. Föregående års granskning gällde just denna fråga, främst mot bakgrund av att svensk krigsmateriel påträffats i länder till vilka export inte kunde komma i fråga.

Årets granskning är till en början att anse som en uppföljning av delvis tidigare behandlad utförelse eller påståenden om export till Singapore, Iran och Oman. Det är naturligt att i det sammanhanget uppehålla sig vid tillståndsprovningen och kontrollfrågor samt vid licensavtal. I ett senare avsnitt kommer FFV:s export till Storbritannien att tas upp.

Inom ramen för den s.k. Boforsutredningen behandlar åklagare bl.a. frågan om olovlig utförelse av robot 70 till Dubai och Bahrain via Singapore. Vid en icke offentlig utfrågning inför utskottet har Boforsdirektörerna Martin Ardbo och Hans Ekblom, som under den pågående förundersökningen delgetts misstanke om brott, förklarat att de inte har lämnat några vilseledande uppgifter till KMI. All export från AB Bofors har skett med erforderliga tillstånd. Den vidareexport som förekommit har skett enligt det reexporterande landets regler. KMI har enligt deras uppfattning varit införstådd med att vidareexport skulle ske.

8.3.2 Uppgifter om tillstånds- och kontrollfrågor m.m.

Statsministern har vid utfrågningen inför utskottet framhållit att alla anklagelser om att regeringsledamöter haft vetskap om olaga vapenexport har undersökts. Ingenting visar att så varit fallet. Enligt statsministern är det av utomordentlig vikt att polis och åklagare kan bedriva sitt arbete så snabbt som möjligt. Regeringen kan emellertid inte påverka detta, men har meddelat åklagarmyndigheten att om det behövs resursförstärkningar så skall sådana ställas till förfogande.

Carl Johan Åberg har förklarat att honom veterligt har det inte funnits någon kännedom inom regeringskansliet om avsteg från krigsmaterielexportreglerna. Han har samtidigt erinrat om att den svenska synen på sådan export – och kontrollen – har skärpts under årens lopp. I ett anförande i andra kammaren år 1956 tog Tage Erlander upp de riktlinjer som enligt hans uppfattning borde gälla för vapenexporten. Successivt växte den insikten fram att fastare regler behövdes. Först år 1971 lades riktlinjer fast genom ett riksdagsbeslut, och ytterligare uppstramningar skedde från år 1983, bl.a. genom strängare regler om s.k. slutanvändarintyg. Vad som under senare år har inträffat – misstankar om olaga svensk vapenexport – har visat på behovet av ännu mer skärpta regler och kontroller. Det är alltså fråga om en process där samhällsinflytandet gradvis har utökats.

Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin har även i samband med årets granskning belyst hur tillstånds- och kontrollfrågorna har handlagts under den tid de hade ansvar för detta i regeringen. Enligt Staffan Burenstam Linder och Björn Molin framstår det som osannolikt att krigsmaterielinspektörerna skulle ha varit införstådda med att oegentligheter har förekommit.

Sven Hirdman har konstaterat att regelsystemet och KMI:s resurser har förbättrats, man har lärt av erfarenheterna. Fram till slutet av 1970-talet var

andan något annorlunda. Det förutsattes att regler följdes intill dess man kunde bevisa motsatsen. Jörgen Holgersson har uttalat att KMI:s verksamhet tidigare inte byggde på något utarbetat kontrollsystem, utan på ett förtroende mellan företag och myndighet.

Sven Hirdman har vidare funnit att dokumentationen i utförelserendena har varit otillfredsställande. I alltför hög grad har muntliga kontakter utgjort grund för verksamheten. Det var emellertid andra traditioner och annan praxis tidigare. I efterhand kan enligt Sven Hirdmans mening sägas att man borde ha varit mer observant på 1960- och 1970-talen. Enligt 1971 års riktlinjer borde köparländerna intyga att materielen förvärvades för egen räkning. Så skulle ske om inte särskilda skäl talade emot det. I praktiken avkrävdes emellertid endast nya eller avlägsna köparländer sådana åtaganden. I övrigt fortsatte man att ge tillstånd utan intyg från köparlandet. Det var något slags gentlemens agreement, man utgick från att köparlandet kände till och respekterade den svenska politiken vad gäller krigsmaterielexport. Vid utfrågningarna med Jörgen Holgersson, Mats Hellström och Sven Hirdman har beskrivits hur de skärpta kraven på slutanvändarintyg infördes successivt från år 1983.

Hos KMI har inte påträffats någon dokumentation som styrker påståendena om att det hos inspektionen eller i regeringen har funnits kännedom om otillåten export eller vidareexport från AB Bofors. Tvärtom finns enligt Sven Hirdman handlingar som visar att KMI avvisade tanken på export av t.ex. robot 70 till Bahrain. Vad gäller den utförelse utan tillstånd av ammunition till Oman, som Nobelkoncernens ledning har medgett, och frågan huruvida förre krigsmaterielinspektören Carl Algernon tagit befattning med detta, har Sven Hirdman ansett sig förhindrad att göra något uttalande eftersom denna fråga omfattas av förundersökningen.

Informationen hos företagen har enligt Sven Hirdman varit bristfällig. Hos Bofors har t.ex. exportfrågorna skötts av en ytterst liten grupp i ledningen. Nu har ett stort antal anställda hos olika företag informerats om reglerna för krigsmaterielexport, bl.a. under medverkan av KMI. Sven Hirdman har också erinrat om KMI:s möjlighet att begära in information från företagen samt har framhållit att de är mycket lyhörda för inspektionens krav. Avslutningsvis har Sven Hirdman redovisat som sin uppfattning att den nuvarande organisationen, med KMI:s dubbla roller och placering i regeringskansliet, bör bestå. Skälet är framför allt att det behövs ett nära samråd mellan inspektionen och regeringen på grund av att vapenexportärendena rymmer så mycket av politiska principfrågor. Det är emellertid viktigt med klara gränser vid kontakter med företagen. Så har kanske inte varit fallet i det förflutna. Synsättet tidigare var nog att det gällde att bistå industrin, man såg det mer från exportsynpunkt.

8.3.3 Uppgifter i övrigt om Singapore m. fl. länder

Regeringen gav den 1 april 1987 offentlighet åt sitt ställningstagande att ansökningar om export av krigsmateriel till *Singapore* tills vidare inte skulle komma att behandlas. Efter överläggningar mellan representanter för Sverige och Singapores regeringar godkändes genom ett regeringsbeslut den

18 december 1987 ett Memorandum of Understanding (MoU) mellan de båda länderna. Beslutet fattades efter det att utrikesnämnden hade hörts och samråd ägt rum med den rådgivande nämnden i krigsmaterielexportfrågor. Genom konsultationerna har den svenska regeringen kommit till slutsatsen att Singapores regering inte kan lastas för de oegentliga transaktioner som har förekommit. Innebörden i överenskommelsen är bl.a. att endast det singaporienska försvarsministeriet får köpa svensk krigsmateriel och att kraven på slutanvändarintyg har skärpts. Vidare kommer regeringen tills vidare endast att pröva ansökningar om tillstånd till utförsel av nya vapen eller vapensystem från andra tillverkare än Bofors.

Utskottet har som ett led i sin granskning haft tillgång till uppgifter i anslutning till ett regeringsärende hösten 1984 om utförsel till Singapore av tre kompletta materielsatser för montering av fälthaubits 77 B m.m. Vidare har frågor som rör Singapore som mottagare av svensk vapenexport tagits upp vid flera av utfrågningarna. Utskottet har bl.a. tagit del av vissa uppgifter om Thailand m.fl. länder.

Vid 1986/87 års granskning presenterade utskottet uppgifter om tillstånd till export av krigsmateriel till *Iran* åren 1970–1978. Carl Johan Åberg har framhållit att under de år han har arbetat med dessa frågor har det aldrig varit aktuellt att exportera vapen till Iran. Frågan om samarbete, bl.a. på försvarsmaterielområdet, således inte direkta vapenleveranser, fördes på tal i december 1985 i Iran med dåvarande chefen för UD:s politiska avdelning Jan Eliasson. Denne gav beskedet att sådant samarbete med Iran var uteslutet för Sveriges vidkommande. En företrädare för Iran berörde frågan med Carl Johan Åberg vid ett sammanträffande år 1983, men det har aldrig skett i officiella sammanhang.

Anita Gradin har förklarat att då det från iransk sida har uttryckts intresse för svensk krigsmateriel har svaret blivit att dessa önskemål inte kan tillgodoses. Hon känner inte till att – såsom har gjorts gällande – någon i kanslihuset år 1985 har stoppat en leverans av krigsmateriel till Iran. Sven Hirdman har vid utfrågningen kommenterat uppgifter om att robot 70 skulle finnas i Iran. De kontroller som har gjorts har inte visat att så skulle vara fallet.

Till grund för sin granskning har utskottet haft material från UDH innefattande svar på frågor främst om vapenexport till Iran. Dessa svar har kommit in i ett sent skede av granskningen. Frågor om krigsmaterielexport till Iran har anmälts till förnyad granskning och kommer därför att tas upp nästa år.

Beträffande ett senast vid förra årets granskning berört regeringsuppdrag om oljeupphandling i Iran (KU 1986/87:33, s. 37 och s. 50) kan noteras att regeringen den 7 april 1988 har beslutat att upphäva ett uppdrag att köpa 400 000 m³ råolja från detta land.

Nobel Industrier Sverige AB bekräftade våren 1987 att ammunition exporterats år 1985 från AB Bofors via Singapore till *Oman* utan erforderligt tillstånd. En minnesanteckning som har återfunnits bland Carl Algernons efterlämnade papper talar om export av en 40 mm luftvärnskanon till Oman. Efterforskningar i KMI:s arkiv har gett vid handen att något utförseltillstånd till Oman inte förekommit under 1980-talet. I november 1982 fick Bofors

utförelsetillstånd till Storbritannien för en 40 mm marin luftvärnskanon. Den skulle levereras till ett varv som har byggt fartyg för Omans räkning.

Vissa kontakter med företrädare för Oman har förekommit sedan början av 1980-talet. I januari 1983 och mars 1986 avböjdes önskemål från Oman om att få köpa svensk ammunition. Sedan Carl Johan Åberg vid ett besök i Oman med en svensk handelsdelegation i december 1983 ställts inför samma fråga inhämtade han från Carl Algernon att det sannolikt rörde sig om ammunition till Boforskanoner som hade licenstillverkats i ett annat land före det att sådana licenser blev tillståndspliktiga. Saken har också berörts vid ett samtal i november 1987 mellan Carl Johan Åberg och en företrädare för Storbritannien.

8.3.4 Licensavtal m.m.

I ett tidigare avsnitt har innebörden i regleringen av upplåtelse eller överlåtelse av en tillverkningsrättighet (licens) redovisats. Vid utfrågningarna med de förutvarande handelsministrarna samt med Jörgen Holgersson togs upp bakgrunden till att en utredning tillsattes sommaren 1979 med uppgift bl.a. att behandla licensfrågor samt att tillståndskrav infördes för licenser från den 1 januari 1983.

Det finns i detta sammanhang anledning att erinra om att KMI i april 1988 har kartlagt och granskat svenska företags licensavtal. Uppdraget avsåg avtal som hade ingåtts före år 1983 och som fortfarande medger tillverkning. KMI:s granskning har varit särskilt inriktad på möjligheterna till vidareexport samt vidareförsäljning av licensrättigheter. Granskningen har redovisats för regeringen. Med anledning av denna redovisning har KMI fått i uppdrag att på ett antal punkter fördjupa och klargöra uppgifter som lämnats i den tidigare omgången. Denna kartläggning pågår fortfarande. Krigsmaterielinspektören har lämnat en redogörelse inför utskottet för sin undersökning.

Av de 27 företag undersökningen omfattade har 13 redovisat licensavtal eller samarbetsavtal enligt vilka tillverkning fortfarande kan ske. Av 71 avtal om licenser är 13 begränsade till det licenstagande landets egna behov och är således inte av något större intresse från de utgångspunkter som nu är aktuella.

I 27 av avtalen medges vidareexport eller vidareupplåtelse av licenser till ett eller flera länder utan att höra licensgivaren. I denna krets av företag finns såväl AB Bofors som FFV Ordnance. För de återstående 31 avtalen gäller att export kan ske efter tillstånd från licensgivaren. Vidare har inom ramen för undersökningen redovisats tre avtal mellan svenska och utländska företag om samarbete som innefattar rätt till viss vidareexport samt avtal om gemensamma marknadsföringsåtgärder m.m.

I KMI:s undersökning ingår också Bofors licenser till dess intressebolag i Singapore, Allied Ordnance of Singapore (AOS). I samband med de undersökningar som företogs hösten 1987, och som innefattade kontakter med Singapores regering, konstaterades att vidareexport hade förekommit under 1970- och 1980-talen av svenskkonstruerad materiel från Singapore till andra länder i Sydostasien på basis av dessa tillverknings- och sammansätt-

ningslicenser. Som regel har materielen bearbetats eller förädlats i Singapore innan en export skett enligt singaporienska regler. Resultatet av kontakterna med Singapores regering var den bilaterala överenskommelse som redovisades i föregående avsnitt.

8.4 FFV:s s.k. Engelsavtal

8.4.1 Avtalen

I augusti 1963 ingicks tre avtal mellan "The government of Sweden represented by Försvarets fabriksstyrelse" och "Her Britannic Majesty's Principal Secretary of State for the War Department". De undertecknades för försvarets fabriksstyrelse (FFS, numera affärsverket FFV) av dess dåvarande generaldirektör Gunnar Svärd. Avtalen innebar dels inköp av färdiga 84 mm Carl Gustaf granatgevär och licenstillverkning av vissa delar, dels inköp av granatgevärsammunition, dels licenstillverkning av sådan ammunition. De omfattade ett kontraktsvärde av över 35 milj. kr., vilket i dagens penningvärde torde motsvara närmare 250 milj. kr. Avtalen gav i praktiken köparen frihet att disponera materielen för eget bruk och för leverans till sina dåvarande kolonier samt till ett par länder vilka tidigare stått under brittisk överhöghet. Vissa ytterligare länder har sedermera tillkommit. KMI har upplyst att FFV gjort den bedömningen att under perioden 1970–1985 nära 75 % av försäljningen till det brittiska försvarsministeriet har exporterats vidare. Sedan kraven på slutanvändarintyg skärpts från år 1983 utvecklades avtalsarrangemangen, vilket medförde annulleringsersättningar för FFV. De sista leveranserna inom ramen för avtalen ägde rum i slutet av 1984.

8.4.2 Övrig utredning

FFV:s generaldirektör Rune Nyman har inför utskottet uttalat att Engelsavtalen på sin tid var mycket uppmärksammade. De redovisades ingående i pressen och borde därför ha varit väl kända. Avtalen innebar ett genombrott för svensk teknik och var oerhört betydelsefulla för FFS som byggde upp en organisation med Engelsavtalen som bas. Man upplevde inte någon tveksamhet kring avtalen förrän under 1980-talet, när slutanvändarintygen infördes. Några sådana intyg tycks inte ha förekommit i samband med leveranserna. Vid varje enskilt exporttillfälle har företaget ansökt om och fått utförseltillstånd. Myndigheterna har informerats vid flera tillfällen. Grundavtalen diskuterades med KMI år 1965 och information lämnades i vart fall åren 1978 och 1980. Avtalen måste ha diskuterats och varit kända i regeringskansliet. Försvarsdepartementet måste enligt Rune Nyman ha varit informerat redan från början.

Av de handlingar som utskottet tagit del av framgår att FFV:s dåvarande generaldirektör Eric Malmberg i februari 1978 informerade KMI om att företaget år 1963 hade tecknat licensavtal med Storbritannien och vissa delar av samväldet. Motsvarande uppgifter finns i en inom KMI i oktober samma år upprättad förteckning. Vidare gav FFV i oktober 1980 in en promemoria

till KMI med synpunkter på en interpellation. Där angavs att FFV hade licensavtal för tillverkning av pansarvärnssystemet Carl Gustaf, vapen och ammunition, med fem länder, däribland Storbritannien. Det angavs vidare att marknaden enligt avtalen var begränsad till köparlandet med undantag för bl.a. Storbritannien, som kunde leverera till vissa samväldesländer.

Vid utfrågningarna med bl.a. Anita Gradin och Sven Hirdman har framkommit att FFV anmodades att ge en redovisning med anledning av tidningsuppgifter i december 1987 om vidareförsäljning från Storbritannien. Denna utredning lämnades den 7 januari 1988 tillsammans med avtalen, som dessförinnan inte torde ha funnits i regeringskansliet. Försvarsdepartementet har inte kunnat finna någon dokumentation som visar att Gunnar Svärd skulle ha informerat den dåvarande försvarsministern Sven Andersson om avtalen år 1963.

Vad angår kontakter mellan de svenska och brittiska regeringarna om Engelsavtalen har från UDH upplysts att detta endast har kunnat dokumenteras i ett fall, nämligen i november och december 1965. Utskottet har haft de därvid upprättade promemoriorna tillgängliga. De ger vid handen att en företrädare för den brittiska ambassaden tog kontakt med dåvarande byråchefen på UD:s politiska avdelning Lars von Celsing för att diskutera vidareexport av flera typer av svensk krigsmateriel som hade levererats till Storbritannien, bl.a. granatgeväret Carl Gustaf. Den brittiske representanten hänförde sig i det senare fallet till ett kontrakt från den 13 augusti 1963 med FFS. Man önskade åtminstone ett tacite-godkännande från den svenska regeringen. Det framgår att UD-tjänstemannen ansåg det aktuella landet, Zambia, sannolikt inte kunna komma i fråga som mottagare av svenska vapen och att uppgiften om kontraktet med rätt till vidareexport var ny för honom. Han lovade att undersöka saken. Promemorian delgavs bl.a. krigsmaterielinspektören och föredrogs enligt en anteckning för utrikesminister Torsten Nilsson. Efter knappt en vecka fick den brittiske ambassadtjänstemannen bl.a. beskedet att de berörda frågorna föll utanför den svenska regeringens kompetens eftersom det syntes röra sig antingen om krigsmateriel i vederbörlig ordning försåld och exporterad till brittiska militära myndigheter eller om krigsmateriel framställd i Storbritannien på svensk licens. I december 1965 meddelades att man från brittisk sida beslutat att genomföra leveransen till Zambia trots att man var medveten om att Sverige helst såg att den inte skulle äga rum.

FFV:s export har berörts vid flera av utfrågningarna. Anita Gradin, som fick kännedom om Engelsavtalen i januari 1988, har frågat sig varför det inte finns ett regeringsbeslut som har gett FFS fullmakt att sluta ett avtal på regeringens vägnar. Anita Gradin har på den punkten hänvisat till JK:s utredning. Vidare har Anita Gradin anfört att avtalens existens var känd i regeringskansliet, men att de ansågs vara licensavtal. Sven Hirdman har gett uttryck åt en liknande synpunkt samt förklarat att enligt hans mening har FFS överskridit sina befogenheter. Även Mats Hellström, Jörgen Hølgersson, Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin har framhållit att avtalen har uppfattats som licensavtal och har hänvisat till de handlingar som FFV gav in till KMI åren 1978 och 1980. Uppgifter som lämnades inför utskottet vid förra årets granskning har byggt på denna missuppfattning.

Bengt Mattsson har uppgett att FFS hade stora svårigheter i slutet av 1950-talet, bl.a. var tillverkningskapaciteten för hög. Det var därför av avgörande betydelse när möjligheter yppade sig att exportera granatgeväret Carl Gustaf. De första kunderna var Irland år 1961 och Västtyskland året därpå. Leverans- och licensavtalen år 1963 med Storbritannien medförde att även andra länder önskade förvärva vapnet, bl.a. Australien. Avtalen med Storbritannien var därför mycket viktiga. Storbritannien ställde stora krav beträffande rätt till vidareexport. Britterna avstod emellertid från egen tillverkning av annat än ammunition. Bengt Mattsson hade inte något avgörande inflytande vid avtalslut, men utgick från att Gunnar Svärd hade inhämtat regeringens godkännande på något sätt. Bengt Mattsson har vidare uttalat att krigsmaterielinspektören vid samtal när slutanvändarintygen blev aktuella år 1983 föreföll känna till avtalen om vidareexport.

8.4.3 Närmare om vidareexport av ammunition till Australien

Regeringen beslöt i maj 1966 att inte ge nya exporttillstånd för krigsmateriel till Australien med anledning av dess deltagande i Vietnamkriget. Genom en tidningsintervju i början av mars 1988 med Sigfrid Akselson gjordes gällande att granatgevärsammunition ändå skulle ha levererats till Australien. Leveranserna skulle ha skett via Storbritannien och på uppdrag av försvarsministern Sven Andersson.

Enligt Rune Nyman fördes det en omfattande diskussion inom företaget om hur man skulle klara de problem som det hemliga embargot skapade. Det finns inte hos FFV några dokument som bekräftar utförelse trots exportförbudet, men ett brev kan i viss mån belysa saken.

Bengt Mattsson har förklarat att det efter embargot var naturligt att Gunnar Svärd, som hade ett mycket gott anseende i Storbritannien, försökte lösa situationen. Enligt Sigfrid Akselson hade Gunnar Svärd fått en uppmaning att via Storbritannien ordna leveranser till Australien på något sätt. Från affärssynpunkt var det viktigt att fullfölja kontraktet med Storbritannien, annars skulle exportmarknader gå förlorade. Den valda lösningen var realpolitisk i den situation som uppstod. Sigfrid Akselson är övertygad om att hans minnesbild är riktig och har hänvisat bl.a. till att han arbetade mycket med utvecklings- och exportfrågorna samt att han verkade mycket nära Gunnar Svärd. Denne hade för vana att orientera honom och andra i ledningen. Gunnar Svärd var också synnerligen noga med att hålla försvarsdepartementet underrättat.

Bengt Mattsson har kunnat konstatera att han i juni 1966 besökte London för att träffa företrädare för Australien. Hans uppgift var att, enligt skrivna instruktioner från Gunnar Svärd, erbjuda två alternativa lösningar. Det var dels licenstillverkning i Australien, dels leveranser via Storbritannien. Han räknade med att Gunnar Svärd hade full täckning för detta.

Utöver vad Sigfrid Akselson och Bengt Mattsson uppgivit berördes vid utfrågningen ett brev den 20 juni 1966 från Gunnar Svärd till Sven Andersson, vilket i kopia har funnits tillgängligt för utskottet. Det innehåller en redogörelse för kontakter som Gunnar Svärd har haft med företrädare för Australien.

UDH har upplyst att det inte i handlingarna hos KMI eller på UD finns uppgifter om vidareexport, men att det inte kan uteslutas att Australien har kunnat köpa ammunition från Storbritannien efter det svenska embargot eftersom landet fanns med på länderlistan till licensavtalet med Storbritannien avseende granatgevärsammunition. FFV förklarade år 1980 i en skrivelse till KMI att man inom FFV aldrig hade hört talas om detta, utan i stället blivit påvisade att det under hela Vietnamkriget saknades ammunition till Carl Gustaf-systemet på grund av att leveranser från Sverige stoppades. Carl Johan Åberg har förklarat att det är främmande för vårt rättssystem att regeringen gör undersökningar i ett fall som detta. Det är däremot en naturlig uppgift för JK, som också har ett utredningsuppdrag. Han har emellertid poängterat att de personer som stod Sven Andersson nära under den aktuella perioden kategoriskt har uttalat att det inte finns några spår t.ex. i samtalsuppteckningar om att Sven Andersson skulle ha spelat den roll som har gjorts gällande.

8.5 Indienordern

8.5.1 Allmänt om regeringens medverkan m.m.

Den svenska ambassaden i New Delhi fick i november 1975 genom en representant för AB Bofors kännedom om att företagets 155 mm haubits kunde vara av intresse för Indien. Detta rapporterades i en skrivelse till utrikesdepartementet. Från UDH har upplysts att när det gäller en order av den nu aktuella omfattningen så är det regel i internationell handel att landets regering på olika sätt ger företaget stöd. Detta har också bekräftats vid utfrågningarna med Carl Johan Åberg och Ingvar Carlsson. Statsministern framhöll att han anser det vara regeringens skyldighet – och även statsministerns i viktigare ärenden – att försöka stödja svensk exportindustri. Detta kan ske genom exportgarantier och krediter samt genom kontakter mellan företrädare för den svenska regeringen och köparlandet.

Regeringens stöd kan således ha olika former, t.ex. brevväxling och överläggningar där företrädare för Sverige markerar intresset för och det angelägna i att ett svenskt företag får exportera. Bofors produktion diskuterades vid olika sammanträffanden alltsedan 1980-talets första år mellan företrädare för de svenska och indiska regeringarna. Vid flera tillfällen togs haubitsaffären upp, bl.a. av statsminister Olof Palme i brevväxling samt vid sammanträffanden i USA hösten 1985 och i Indien i januari 1986 med Indiens premiärminister Rajiv Gandhi.

Det kan erinras om att utskottet i granskningsbetänkandet KU 1984/85:35, s. 33 ff., behandlade handelspolitiska frågor. Utskottet konstaterade då att stöd i olika former från statens sida har fått en allt större betydelse när det gäller att främja svensk export, att regeringen ägnar exportfrågorna betydande uppmärksamhet samt att omfattande insatser på detta område görs av olika statliga och statsstödda organ. Utskottet ställde sig från allmänna utgångspunkter positivt till att regeringen aktivt engagerar sig i dessa frågor

och hade i princip inte något att erinra mot de då redovisade formerna för regeringens medverkan.

AB Bofors slöt i konkurrens med utländska företag ett kontrakt med det indiska försvarsministeriet om leverans av 410 pjäser (haubits FH 77 B) med tillhörande fordon, ammunition och annan materiel. Det avtalades också om licensoptioner för tillverkning av ett stort antal haubitsar. Vidare finns bl.a. ett samarbetsavtal mellan AB Bofors och Indiens president.

Under slutskedet av förhandlingarna mellan Bofors och den indiska staten behandlade företrädare för de båda ländernas regeringar vissa mellanstatliga frågor. Detta ledde fram till en överenskommelse i mars 1986. Vidare ansökte AB Bofors om statsstödd exportkredit och exportkreditgaranti.

8.5.2 Finansieringsfrågor

Den indiska staten har i samband med Indienordern slutit ett låneavtal med det halvstatliga bolaget AB Svensk Exportkredit (SEK), som ombesörjer viss kreditgivning vid export. Krediter ges dels på kommersiella villkor, dels som s.k. statsstödda exportkrediter. Det senare innebär att – inom ramen för internationellt överenskomna regler – viss del av utlåningsräntor och eventuella kursförluster kan täckas av staten. Enligt förordningen (1981:665) om exportkreditfinansiering med statligt stöd beslutar SEK genom sin styrelse om kreditvillkoren. Lånet betalas ut successivt till Bofors i takt med leveranserna.

Regeringen har generellt beslutat att räntorna i fråga skall ligga över de internationellt överenskomna minimiräntorna, men kan besluta om undantag. Sådan räntenedsättning och borttagande av visst påslag, s.k. matchning, samt betydelsen av kredittidens längd togs upp vid utfrågningen med Harry Schein. Systemet tillämpas för att svara mot av andra länder erbjudna, fördelaktigare villkor. Regeringen (industridepartementet) beslöt – sedan ärendet överlämnats av SEK – i juni 1985 om principer för valutor och om räntesättning för den statsstödda delen av krediten samt i mars 1986 om förändrade räntor och om finansiering av en utvidgning av krediten.

Exportkreditnämnden (EKN) har till uppgift att, mot premie, erbjuda exportörer skydd mot förluster vid exportaffärer. Detta kan bl.a., som i detta fall, ske om det finns marknadsskäl eller sysselsättningsskäl. Verksamheten reglerades tidigare i kungörelsen (1974:60) om exportkreditgaranti. De nu gällande bestämmelserna finns i förordningen (1986:265) om exportkreditgaranti. EKN skall till regeringen hänskjuta ett ärende som för ett land skulle ge ett engagemang utöver en av riksdagen fastställd gräns. Sedan Bofors ansökt om en garantitäckning med ett större belopp än EKN redan hade utfäst, blev ärendet av sådan omfattning att det skulle hänskjutas till regeringen (UDH), som i juni 1984 uppdrog åt EKN att medge garantin. I juni 1985 och mars 1986 beslöt regeringen att garantin skulle utökas. Finansieringsfrågorna behandlades också i två s.k. aide-memoire som i mars 1986 utväxlades mellan företrädare för de svenska och indiska regeringarna.

EKN:s ordförande Harry Schein har vid utfrågningen lämnat närmare upplysningar om finansieringsfrågorna. Vidare har från UDH upplysts att exportkreditgarantier sedan lång tid beviljats för krigsmaterielexport samt

att statsstödda exportkrediter har utfästs på detta område vid flera tillfällen under den senaste tioårsperioden.

Harry Schein har bekräftat att krigsmateriel sedan mitten av 1970-talet behandlas som annan export från verkstadsindustrin vad gäller kreditgarantier. Den utgör emellertid – bortsett från Indienordern – en obetydlig del av EKN:s verksamhet. Harry Schein har också framhållit att det inte utgår någon som helst subvention från nämndens sida.

Vad angår värdet av de förmåner som innefattas i kreditvillkoren har utskottet haft tillgång till sådana beräkningar upprättade inom industridepartementet. Carl Johan Åberg har upplyst att Indienordern är den största affär han varit med om som har lett till avslut. Den tidigare konstellationen av räntor och återbetalningstid samt, inte minst viktigt, valutakurser skulle ha lett till ett visst stöd från samhällets sida. Räntor och valutakurser har emellertid ändrats. Stödets storlek kan enligt Carl Johan Åberg därför anges först när hela krediten har reglerats.

Utskottet behandlade vid 1984/85 års granskning statlig exportfrämjande verksamhet genom EKN och SEK samt genom BITS - dvs. beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete. Samverkan mellan dessa organ är en av de frågor som skall övervägas av den särskilde utredare som i januari i år fick regeringens uppdrag att se över det statliga exportstödet.

8.5.3 Samarbetsavtalet och den mellanstatliga överenskommelsen

Utöver vad tidigare framgått har regeringen haft befattning med Bofors Indienorder dels genom den redan nämnda mellanstatliga överenskommelsen, dels genom att godkänna det samarbetsavtal som träffats.

Regeringen godkände den 20 mars 1986 ett samarbetsavtal (co-operation agreement) mellan AB Bofors och Indiens president. Avtalet undertecknades den 24 mars 1986. Det avser – inom ramen för totalprogrammet för leveranser – överföring av kunskap och produktion samt utbyte av information och erfarenheter på en rad områden. Det gäller bl.a. fortsatt utveckling och förbättring av haubitssystemet samt erfarenheter beträffande såväl användning, underhåll och tillförlitlighet som produktion och produktionsmetoder. AB Bofors skall årligen rapportera till KMI om samarbetet samt hur det påverkar företagets egen utveckling och tillverkning av haubitssystemet. I regeringsbeslutet erinras om att det fordras särskilt tillstånd för utförelse av till avtalet hänförlig materiel samt för upplåtelse eller överlåtelse av tillverkningsrättigheter.

Enligt de rapporter som AB Bofors har avgett till UDH i april 1987 och april 1988 har något utbyte av erfarenheter och information i den mening som avses i samarbetsavtalet ännu inte förekommit. Sven Hirdman har emellertid vad angår värdet för Sverige av samarbetet med Indien förklarat att haubitsen ingår i den svenska armén och att det finns planer på en vidareutveckling. Då kommer de indiska erfarenheterna att vara av stort värde. Sven Hirdman har också för utskottet återgett vad AB Bofors har anfört i en skrift till KMI. Bolaget har uppgett att den erfarenhet som vunnits från militära förband i Indien, vilka har utrustats med systemet, och från de prov som har genomförts i Indien är mycket värdefull för att verifiera den

vidareutveckling från det svenska systemet som fälthaubits 77 B innebär.

Martin Ardbo har framhållit att fälthaubitsen och, inte minst, ammunitionen är mycket avancerade produkter. Granaterna har utvecklats särskilt för Indienordern. De kan också användas i Sverige. Erfarenheterna från Indien är från teknisk synpunkt mycket värdefulla för Bofors och det svenska försvaret.

Den 20 mars 1986 beslöt regeringen vidare att ett Memorandum of Understanding (MoU) mellan de svenska och indiska regeringarna i huvudsaklig överensstämmelse med ett föreliggande förslag skulle undertecknas. Detta skedde den 24 mars 1986 i New Delhi, varvid den svenska regeringen företrädades av ambassadören Axel Edelstam. I överenskommelsen hänvisas till samarbetsavtalet. Det framhålls att samarbetsavtalet och tillhörande kontrakt mellan den indiska regeringen och Bofors om utveckling, leveranser för och produktion i Indien av haubitssystemet är av största vikt för den svenska regeringen eftersom utvecklingen och produktionen av fälthaubitssystemet är av stor betydelse för det svenska försvaret. Det konstateras att det är viktigt att garantera fortlöpande leveranser m.m. inom ramen för totalprogrammet. Vidare sägs att den svenska regeringen har befogenhet att godkänna samarbetsavtal med andra länder i fråga om utveckling, leveranser och produktion av krigsmateriel som är av nationellt intresse för Sverige i den mening som kommer till uttryck i de av riksdagen godkända propositionerna från åren 1971 och 1982.

I MoU:n bekräftas att de villkorliga hindren för export av krigsmateriel och överföring av teknologi som anges i propositionerna inte är tillämpliga på ett sådant samarbetsavtal. Vidare försäkras att enligt propositionerna endast ovillkorliga hinder skall gälla inom ramen för ett godkänt samarbetsavtal samt att de ovillkorliga hindren är förpliktelser i ett internationellt avtal, beslut av FN:s säkerhetsråd samt internationell lag såsom den definieras i Haagkonventionerna. Samtidigt bekräftas att varken något internationellt avtal eller internationell rätt medför, eller kommer att medföra, restriktioner för Sverige som är av betydelse för syftet och varaktigheten av totalprogrammet. Om emellertid ett beslut av FN:s säkerhetsråd som är tillämpligt i fråga om programmet skulle fattas, kommer Sverige att vara bundet av det. Vidare gör de båda regeringarna olika slags utfästelser. Den svenska regeringen har gjort vissa åtaganden för att säkra leveranserna. Sverige har utfäst sig att ge erforderliga exporttillstånd under förutsättning att det ovillkorliga exporthindret inte föreligger. Indien har försäkrat att från Bofors förvärvat materiel inte skall föras vidare till tredje land utan den svenska regeringens godkännande.

I samband med utfrågningen av Anita Gradin redovisades att syftet med en mellanstatlig överenskommelse i anledning av ett samarbetsavtal är att regeringarna, inom ramen för sina egna bestämmelser på krigsmaterielexportområdet, skall lägga fast vad som gäller på det nationella området och vad som gäller enligt det egna landets konstitution.

Vid granskningen har Indien som mottagarland för svensk krigsmateriel samt samarbetsavtalet och den mellanstatliga överenskommelsen tilldragit sig särskilt intresse. Det kan därför vara på sin plats att redogöra för riktlinjernas närmare innehåll vad gäller samarbetsavtal samt för praxis på detta område. De övergripande principerna för export av krigsmateriel har berörts i ett inledande avsnitt.

Under utfrågningarna med Carl Johan Åberg, Ingvar Carlsson, Anita Gradin och Sten Andersson har beskrivits hur Indien alltsedan sin självständighet har förvärvat svensk krigsmateriel. Det har därvid erinrats om att Alva Myrdal argumenterade för Indien som mottagarland. Indien uppfyller kraven enligt riktlinjerna. En avgörande omständighet har vidare varit att stödja Indiens alliansfrihet. Det har också redovisats att Indien och Sverige tidigare fört långt gångna förhandlingar om andra betydande vapenaffärer åren 1978 och 1980.

I 1971 års riktlinjer, som bekräftades i allt väsentligt år 1982, anges de s.k. ovillkorliga hindren för export av krigsmateriel vara av självständig betydelse i tre fall. Två av dem är utförelse av reservdelar till tidigare levererad materiel och indragning av ett utförelsetillstånd. I förarbetena till 1971 års riktlinjer berördes ett litet lands behov av import och export av krigsmateriel. I regeringsförslaget (prop. 1971:146, s. 20) anförde det föredragande statsrådet följande:

Som utredningen anført och jag tidigare framhållit medför den tekniska utvecklingen att Sverige med begränsade resurser får allt svårare att följa med i den tekniska utvecklingen och med egen produktion täcka hela den sektor som är av betydelse för det svenska försvarets behov. Det är som jag också tidigare framhållit inte tänkbart att vi med hjälp av export av krigsmateriel kan klara detta problem. Det kan därför bli nödvändigt att i framtiden inleda samarbete med företag i andra stater. I ett sådant samarbete måste samarbetspartnern komma med på ett mycket tidigt stadium. Vid samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel bör sådan utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett förhållanden som tidigare angivits som hinder för krigsmaterielexport. Dock gäller även i detta fall de tidigare angivna ovillkorliga exporthindren. Avtal av detta slag förutsätter en mycket restriktiv prövning vid val av utländsk samarbetspartner. Jag förutsätter att avtalen alltid skall underställas Kungl. Maj:t och att myndigheterna skall ha full insyn i den svenska samarbetspartnerns verksamhet.

I samband med riksdagsbehandlingen utgick utrikesutskottet från att vederbörande myndigheter kommer att begagna sina möjligheter att förhindra att avtal om produktionssamarbete utnyttjas för att kringgå exportförbudet (UU 1971:21, s. 8).

Utskottet har tidigare granskat en s.k. garantiutfästelse från regeringens sida i samband med en planerad export av jaktplanet Viggen m.m. till Danmark, Norge, Belgien och Nederländerna (KU 1976/77:44, s. 39). Det konstaterades att om export hade kommit till stånd, och fråga hade uppkommit om eventuella garantier från statens sida beträffande fullföljandet av de berörda svenska företagens åtaganden, skulle en sådan åtgärd

självklart ha krävt riksdagens medverkan på grund av åtagandenas omfattning och konsekvenser. Vidare förklarades att det är naturligt att frågan om riksdagens medverkan klargörs i sådana sammanhang. Vid 1981/82 års översyn av riktlinjerna tillkom att regeringen bör inhämta utrikesnämndens råd i fråga om samarbetsavtal (prop. 1981/82:196, s. 10).

Som tidigare nämnts har regeringen i mars 1988 lagt fram ett förslag om skärpta regler och förbättrad kontroll, bl. a. en ny lag om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m.m. (prop. 1987/88:154), som kommer att behandlas vid detta riksmöte. Där föreslås för närvarande inte någon ytterligare reglering av försvarsindustriellt samarbete. Denna fråga bör analyseras ytterligare av en aviserad utredning. Det föredragande statsrådet uttalar att de rådande riktlinjerna skall gälla i avvaktan på en ny reglering samt att vid prövning av samarbetsavtal särskild uppmärksamhet skall ägnas åt eventuell vidareexport. Det skall bara få ske till länder som i övrigt uppfyller kraven för export från Sverige. Undantag kan endast komma i fråga om samarbetet är av utomordentlig säkerhetspolitisk vikt för Sverige. Utrikesnämnden bör alltid höras i sådana ärenden (prop. s. 43 f.).

Om de ovillkorliga hindren för export av krigsmateriel gäller följande. Något *internationellt avtal* som innehåller förbud mot utförsel eller överföring av teknologi i samband med Indienordern föreligger inte. De *folkrättsliga reglerna* om export av krigsmateriel från en neutral stat under krig, 1907 års Haagkonventioner, ger inte en neutral stat någon skyldighet att kontrollera eller förbjuda sina medborgares handel med och export av denna typ av materiel till krigförande stater. Det enda kravet är att restriktioner som införs måste tillämpas likformigt på de krigförande parterna. Den neutrala staten får däremot inte själv överlåta krigsmateriel till en krigförande stat. Sven Hirdman har inför utskottet redovisat sin syn på innebörden av neutralitetsbegreppet samt erinrat om att Sverige förklarade sig neutralt senast år 1941 i samband med det s.k. fortsättningskriget mellan Finland och Tyskland på ena sidan och Sovjetunionen på den andra. Neutralitetspolitikens innebörd fördes på tal även när utrikesministern utfrågades. Vad slutligen gäller *beslut av FN:s säkerhetsråd* äger endast ett sådant aktualitet, nämligen det om förbud mot export av vapen till Sydafrika. De nu berörda frågeställningarna har utvecklats ytterligare av Sven Hirdman i en *promemoria, bilaga B 22*.

Vid utfrågningarna med Carl Johan Åberg och Sven Hirdman har framkommit att det efter år 1971, såsom tidigare, har förekommit att svenska regeringar har gjort långtgående åtaganden om framtida utförsel av krigsmateriel, oavsett de villkorliga hindren för export, i samband med stora krigsmaterielexportaffärer. Sådana åtaganden har varit aktuella gentemot Danmark, Norge, Belgien, Nederländerna och Australien samt således i förhållande till Indien. Garantier diskuterades som har nämnts i en *tillämnad flygplansaffär* i början av 1970-talet (den s.k. Eurofighter-affären). I samband därmed drogs, såsom Carl Johan Åberg har beskrivit, de rättsliga förutsättningarna för regeringsgarantierna upp. Sverige var redan vid detta tillfälle berett att låta endast ett beslut av FN:s säkerhetsråd hindra ett fullföljande av de svenska leveranserna, till och med i händelse av krig. Affären byggde på ett samarbete som bedömdes komma att gagna även

svenska försvars- och industriintressen genom att man skulle få del av det köpande landets erfarenheter vid användningen av den svenska materielen. Vidare fanns beredskap att godta samarbetsavtal vid förhandlingar åren 1978 och 1980 om två betydande exportaffärer (flygplan resp. ubåtar) med Indien. Under förhandlingarna med Indien om haubitsordern återropades de åtaganden om leveranssäkerhet som den svenska regeringen tidigare varit beredd att göra. Slutligen ingicks år 1985 två motsvarande MoU:n – det finns totalt tre – med Australien (robotar resp. ubåtar). Till grund för överenskommelserna ligger samarbetsavtal mellan ett svenskt företag och den australiska regeringen eller det australiska statsförbundet.

Staffan Burenstam Linder och Hadar Cars har vid utfrågningarna redogjort för handläggningen av de åren 1978 och 1980 aktuella samarbetsavtalen med Indien. Därvid har också arten och inriktningen av samarbetet berörts.

Ingvar Carlsson har beträffande frågan om leveranssäkerhet uttalat att om man inte är beredd att fullfölja en vapenaffär som den med Indien så har man över huvud taget inte en chans att få en order. Det är ett absolut krav från importören att kunna lita på att den inte bryts.

Indienordern har behandlats i utrikesnämnden vid tre tillfällen, i januari 1983 samt i februari och september 1984. Statsministern har betonat att det rått bred politisk enighet om att kunna exportera till Indien.

8.6 Indonesien

Utskottet granskade vid 1980/81 års riksmöte export av krigsmateriel till Indonesien (KU 1980/81:25, s. 71). Då redovisades att Sverige åren 1959–1962 hade exporterat luftvärnsartilleri och därefter reservdelar till Indonesien. Vidare medgavs export åren 1978 och 1980. Utskottets majoritet gjorde inte något särskilt uttalande, medan utskottets socialdemokratiska ledamöter reserverade sig. De uttalade, mot bakgrund av pågående strider på Östra Timor, att export av luftvärnskanoner till Indonesien inte stod i överensstämmelse med riktlinjerna för krigsmaterielexporten.

I förra årets granskningsbetänkande (KU 1986/87:33, s. 23 ff.) tog utskottet, bl.a. mot bakgrund av vad som förekommit vid 1985/86 års granskning, åter upp utförseln av krigsmateriel till Indonesien. Därvid redovisades exporten under tiden 1978–1986, och det var AB Bofors 40 mm och 57 mm luftvärnskanoner som stod i centrum för intresset, särskilt export av pjäser enligt ett regeringsbeslut den 20 februari 1986. Som ett led i granskningen hölls utfrågningar med Mats Hellström, Carl Johan Åberg och Jörgen Holgersson samt med de förutvarande handelsministrarna Staffan Burenstam Linder, Hadar Cars och Björn Molin.

I granskningsbetänkandet redovisades att utrikesutskottets majoritet i november 1986 avstyrkt ett motionsyrkande om avbrytande av alla leveranser av krigsmateriel till Indonesien. Riksdagen följde utskottet (UU 1986/87:3, rskr. 23).

Utskottets granskning år 1986/87 såvitt avser Indonesien gällde dels huruvida reglerna för krigsmaterielexport medgett sådan export till Indonesien mot bakgrund av läget i regionen och övriga omständigheter, dels motiveringar och uttalanden i detta sammanhang av ansvarigt statsråd. I den

förra frågan konstaterades att spänningen på Östra Timor enligt regeringens bedömning hade lättat väsentligt på senare år jämfört med förhållandena på 1970-talet och inte i sig ansågs utgöra något hinder för svensk export av krigsmateriel. Regeringen hade emellertid bedömt att situationen i Indonesien krävde stor återhållsamhet med krigsmaterielexport. Utförsel av nya vapensystem tilläts därför inte till detta land. Att införa ett totalförbud, dvs. även förbud mot leveranser som hängde samman med tidigare export, hade däremot inte ansetts nödvändigt. Utskottet fann, vid en sammanvägning av samtliga omständigheter, att beslutet i februari 1986 inte kunde anses stå i strid med riktlinjerna.

Mot utskottets slutsatser om tillåtligheten av exporten till Indonesien avgavs tre reservationer. Fp-ledamöterna ansåg att det inte hade funnits anledning för utskottet att göra en bedömning i fråga om lämpligheten av att bevilja exporttillstånd till Indonesien. Om utskottet hade velat vidga granskningen på detta sätt borde underlaget bl.a. ha kompletterats med utrikespolitiska bedömningar och en mer omfattande genomlysning av situationen i Indonesien. C-ledamöterna uttalade att de fortgående striderna på Östra Timor borde ha föranlett att ytterligare tillstånd inte hade beviljats. Vpk:s ledamot fann att såväl den export som tidigare tillåtits som regeringens tillstånd i februari 1986 mot bakgrund av förhållandena på Östra Timor inte stod i överensstämmelse med reglerna och riktlinjerna för krigsmaterielexporten.

8.7 Krigsmaterielbegreppet

8.7.1 Gällande rätt m.m.

I 5 § lagen (1982:513) om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m.m. finns ett bemyndigande för regeringen att bestämma vad som skall avses med krigsmateriel enligt den lagen. I enlighet härmed anges i en förteckning som är fogad som bilaga till förordningen (1982:1062) om förbud mot utförsel av krigsmateriel, m.m. vilken materiel som utgör krigsmateriel och som därmed omfattas av utförsellagens bestämmelser. Förteckningen upptar 16 huvudgrupper av materiel, som i sin tur är indelade i undergrupper. Punkt 4 handlar bl.a. om robotar och raketer samt för militärt bruk utformade anordningar för hantering av sådan materiel. Under punkt 8, om fartyg m.m., räknas upp bl.a. för militärt bruk utformade farkoster samt speciella delar och tillbehör till sådan materiel.

På sätt som framgått vid utfrågningen med Sven Hirdman bygger förordningen på en konstruktionsprincip. Som krigsmateriel anses således materiel vilken är konstruerad, utrustad eller ändrad på ett sådant sätt att den påtagligt skiljer sig från motsvarande civil materiel. En liknande formulering fanns i 1949 års utförselkungörelse. Tidigare kunde chefen för handelsdepartementet i brådskande fall förordna att kungörelsen under begränsad tid skulle tillämpas även i fråga om en vara som inte fanns upptagen i förteckningen, men som kunde få militär användning. Denna ordning ansågs stå i mindre god överensstämmelse med den nya regeringsformens regler om

normgivningsmakten och har därför utgått (prop. 1981/82:196, s. 22).

Inom ramen för KMI:s kontroll över tillverkningen av krigsmateriel gäller i huvudsak samma regler. KMI har sedan år 1984 ett tekniskt-vetenskapligt råd till sitt förfogande vid bedömningen av avgränsningsfrågor. I en inom UDH med anledning av granskningen upprättad promemoria uttalas att prövningen av klassificeringsfrågor ankommer på KMI. Sven Hirdman har vid utfrågningen förklarat att det är KMI i sin egenskap av tillsynsmyndighet som ansvarar för att regeringens bestämmelser på detta område iakttas.

Carl Johan Åberg har framhållit att bestämningen av krigsmaterielbegreppet skall ses mot bakgrund av förhållandena under det andra världskriget. Då utsattes Sverige för påtryckningar om att upphöra med leveranser av t.ex. järnmalm, som kunde användas vid tillverkning av vapen. Den gällande definitionen av begreppet följer varornas egenskaper, strukturer och konstruktioner, inte vem som är köpare eller varornas användning. I det sammanhanget uttalade Carl Johan Åberg också att om en intressent vill anhängiggöra en klassificeringsfråga hos regeringen kan den inte underlåta en sådan prövning. I sista hand är detta alltid en sak som regeringen skall kunna ta ansvar för.

Regeringen har mot bakgrund av den tekniska utvecklingen aviserat en översyn av krigsmaterielbegreppet (prop. 1987/88:154, s. 21).

8.7.2 Lyftkranar till USA

HIAB-FOCO AB i Hudiksvall har levererat hydrauliska lyftkranar till den amerikanska marinen, där de användes för lastning och lossning av missiler, bl.a. Pershing II. Vid granskning på begäran av företaget åren 1979 och 1980 har olika krigsmaterielinspektörer inte ansett att lyftkranarna kan klassificeras som krigsmateriel. Till samma slutsats kom ytterligare en krigsmaterielinspektör år 1984. Lyftkranarna omfattas sedan år 1982 av ett patent. I november 1987 förklarade företaget att de avslutande arbetena på en inneliggande order skulle ske i USA samt att det inte fanns planer på ytterligare tillverkning av lyftkranarna i Sverige.

Till grund för granskningen i denna del har vidare legat bl.a. vad Sven Hirdman anfört vid utfrågningen.

8.7.3 Patrullbåtar till Iran

Hösten 1982 fick Boghammar Marin AB, Lidingö, en förfrågan om snabbgående motorbåtar för Irans räkning. Efter förhandlingar tecknades ett kontrakt om elva båtar i storlek 11,8 x 2,35 m, utrustade med Volvo Penta-motorer. Båtarna kan nå en hastighet av något över 40 knop. Köpare var det iranska revolutionsgardesministeriet, Ministry of Sepha-Pasdaran. Avsikten med köpet förklarades vara att sätta in båtarna mot den omfattande smugglingen i Gulfen. De levererades under år 1983. På hösten samma år beställdes ytterligare 40 båtar, nu något omkonstruerade. Längden ökades till 13 m och bredden till 2,66 m. Dessa båtar levererades under år 1984 och fram till juli 1985. Även denna gång angavs att de skulle användas i kustbevakningstjänst. Om båtarna är vidare från UDH upplyst att de kan ta en last på drygt 100 kg eller två personer med oförändrade prestanda. Med

ytterligare belastning sänks fartresurserna väsentligt.

Lidingöföretaget hade år 1985 en muntlig kontakt med KMI och fick då beskedet att båtarna inte var att betrakta som krigsmateriel. Sedan det framkommit att Iran använde båtarna i sin krigföring i Persiska viken samt en omfattande diskussion uppstått i Sverige och utomlands om de s.k. Boghammarbåtarna, hemställde Boghammar Marin AB i juli 1987 om inspektionens yttrande beträffande klassificeringen av varvets 13 m Fast Patrol Boat. Därvid överlämnades ritningar och annan teknisk dokumentation. Sedan personal från KMI gjort kontrollbesök hos företaget samt yttranden avgetts av fartygsbyrån vid försvarets materielverk och generaltullstyrelsen gjorde KMI i en skrivelse den 13 oktober 1987 till bolaget den bedömningen att båten inte är att anse som krigsmateriel enligt förordningen i fråga. Från UDH har också upplysts att KMI inhämtat från företaget att några ytterligare leveranser till Iran inte är aktuella.

Anita Gradin har vid en frågedebatt i riksdagen den 22 oktober 1987 bl. a. förklarat att de s.k. Boghammarbåtarna inte är att anse som krigsmateriel enligt krigsmaterieförordningen. Vid kontroll av båtarna har några förstärkningar eller särskilda anordningar för bärande av vapen inte konstaterats. I och med att båtarna inte är krigsmateriel kräver deras utförelse inte regeringens tillstånd. Vidare uttalade utrikeshandelsministern att KMI vid kontakter med Lidingöföretaget har framhållit att, i den situation som nu råder i och kring Persiska viken, det är ett svenskt intresse att inga handlingar företas vilka kan leda till ökad spänning i området.

Sten Andersson har vid utfrågningen bekräftat att regeringen har begärt att företaget skall försäkra att det inte kommer att sälja fler båtar till Iran. Sådana försäkringar har lämnats skriftligen och muntligen.

Utskottet har tagit del av såväl viss ambassadrapportering m.m. om båtarna som en brevväxling i saken i februari 1988 mellan USA:s och Sveriges försvarsministrar. Den har också tagits upp vid utfrågningarna med Carl Johan Åberg, Anita Gradin och Sven Hirdman.

8.8 Utskottets överväganden

8.8.1 Vissa äldre avtal med Storbritannien

Utskottet tar till en början upp de avtal om vapenexport som dåvarande försvarets fabriksstyrelse år 1963 ingick med Storbritannien. De har enligt samstämmiga uppgifter från såväl nuvarande som tidigare statsråd – ansvariga för vapenexportfrågor – uppfattats som licensavtal fastän de i verkligheten huvudsakligen varit leveransavtal.

Avtalen blev från början väl kända för allmänheten. Det framgick dock inte att avtalen var bilaterala överenskommelser mellan den svenska staten, representerad av chefen för fabriksstyrelsen, och den brittiska arméministern. Något regeringsbeslut eller annan handling från år 1963 som utvisar avtalens rätta innebörd har inte påträffats i regeringskansliet.

Uppfattningen att det rört sig om licensavtal har bestyrkts av den omständigheten att det varit denna beteckning som fabriksstyrelsen –

numera affärsverket FFV – använt sig av såväl internt inom verket som vid kontakter med regeringskansliet.

Det har hävdats att de kontakter som togs från brittisk sida med det svenska utrikesdepartementet hösten 1965 borde för regeringen ha klargjort avtalens rätta innebörd. Den information som vid beredning inom regeringskansliet lämnades gick ut på att brittiska vapenproducerande företag hade rätt att tillverka på licens inom det område förfrågan från brittisk sida gällde. Exporten i övrigt omfattade vapen som Storbritannien tidigare förvärvat för eget behov och inte själv hade användning för. I det svenska svaret på den förfrågan som gjordes avrådde man från export till länder beträffande vilka exportförbud från svensk sida förelåg. Utrikesdepartementet ansåg att denna åtgärd var så långtgående som var möjligt enligt dåtidens riktlinjer för vapenexport. Däremot kopplades inte svaret på den brittiska hänvändelsen till de överenskommelser mellan Sverige och det brittiska arméministeriet som omnämndes i UD-handlingarna. Därför begärdes avtalen inte in för närmare studium inom regeringskansliet, vilket naturligtvis med den känedom man nu har i efterhand är att beklaga.

Utskottet konstaterar att den svenska regeringen vid denna tidpunkt inte kunde stödja sig på åtaganden från den brittiska regeringen att hindra vidareexport till länder som inte kunde godtas för vapenexport från Sverige. Det förhållandet att regeringarna under 1970-talet inte kände till avtalens rätta innebörd gjorde att inga ingripanden då skedde trots att reglerna om vidareexport hade skärpts. Först sedan tillståndsplikt år 1983 även införts för licensavtal kunde efter viss tidsutdräkt avtalsarrangemangen avvecklas, vilket slutgiltigt skedde i slutet av år 1984.

Påståenden som framförts under utfrågningarna om att företrädare för regeringen trots ett rådande embargo uppmanat till brott mot detta genom att initiera vidareexport via Storbritannien till Australien, som vid den tiden hade visst militärt engagemang i Vietnamkriget, innebär självfallet en allvarlig anklagelse. En handling till belysning av saken är ett brev från fabriksstyrelsens generaldirektör till försvarsministern i juni 1966. Detta brev bekräftar att generaldirektören har haft överläggningar med företrädare för den australiska staten i London. Brevets avfattning kan emellertid enligt utskottets mening inte tas till intäkt för att embargot kringgåts av regeringen, särskilt som brevet synes redovisa en negativ reaktion från dem överläggningarna hölls med. Utskottets granskning har inte utvisat att något statsråd skulle i strid mot ett vapenembargo godkänt vapenexport via Storbritannien.

Utskottet vill erinra om att berörda frågor bl.a. såvitt gäller myndigheternas roll i sammanhanget är föremål för granskning av justitiekanslern och medborgarkommissionen. Vidare har en rättslig förundersökning inletts.

8.8.2 Indienordern

Som tidigare framgått ingick den indiska staten och AB Bofors år 1986 ett avtal om leverans till Indien av ett stort antal fälthaubitsar m.m. Indien har alltsedan sin självständighet för drygt 40 år sedan vid olika tillfällen förvärvat krigsmateriel från Sverige.

Beträffande den nu aktuella vapenexporten har regeringen medverkat på olika sätt och bl. a. i betydande omfattning aktivt stött Bofors försäljningsanstängningar. Vidare har regeringen godkänt det avtal som Bofors ingått med den indiska staten i fråga om vapenteknologiskt samarbete m.m. samt gjort vissa utfästelser i en bilateral överenskommelse (Memorandum of Understanding) som har träffats mellan Sverige och Indien.

Vad först gäller frågan om Indien som mottagarland för svensk vapenexport har utskottet – från de synpunkter utskottet har att beakta – inte funnit anledning att ifrågasätta regeringens bedömningar i detta avseende. Frågan har behandlats i utrikesnämnden.

De riktlinjer för svensk vapenexport i nu aktuellt hänseende som antogs år 1971 och som allttjämt gäller ger utrymme för samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel. Den snabba tekniska utvecklingen utgör ett motiv för Sverige att på detta sätt tillgodogöra sig internationella erfarenheter på vapenteknologiområdet. Det skall i sammanhanget erinras om att riksdagen förra året vid behandlingen av den totalförsvarspolitiska propositionen (prop. 1986/87:95, FöU 11, rskr. 310) framhöll betydelsen av svensk försvarsindustri från säkerhetspolitiska utgångspunkter. Riksdagen har tidigare i många sammanhang gett uttryck för den meningen att det är nödvändigt att i enlighet med uppdragna riktlinjer godta export av svenskt krigsmateriel i viss omfattning. Samarbete med utländsk industri på vapenteknologiområdet kan enligt uttalanden av riksdagen utgöra ett alternativ till vapenimport och därmed vara till gagn för Sverige och det svenska försvaret.

Det har gjorts gällande att den bilaterala överenskommelsen med Indien inte står i överensstämmelse med riktlinjerna för svensk vapenexport och att samarbetsavtalets innehåll inte motsvarar beskrivningen i 1971 års riktlinjer. Den bilaterala överenskommelsen skulle främst ha tillkommit i syfte att trygga leverans av materielen i fråga. Utskottets granskning i denna del har gett vid handen att en förskjutning i synen på samarbetsavtal i samband med stora exportaffärer har ägt rum under årens lopp. Det har sålunda i förhållande till 1971 års riktlinjer lagts mindre vikt vid kravet på tekniskt produktionssamarbete mellan företag i Sverige och i andra länder, medan en större vikt har lagts vid önskemålet om säkra leveranser av krigsmateriel även om berört land skulle komma i en konfliktsituation. De överväganden som olika regeringar har gjort alltsedan början av 1970-talet har präglats av att stor hänsyn från svensk sida måste tas till ett köparlands önskemål om säkra leveranser.

Statsministern har vid utfrågningen inför utskottet uttalat att om man inte från svensk sida är beredd att så långt möjligt tillmötesgå sådana önskemål har man mot bakgrund av den internationella konkurrensen på vapenexportområdet ingen möjlighet att få till stånd en exportaffär av den storleksordning det nu är fråga om.

Den med Indien ingångna bilaterala överenskommelsen innebär som tidigare nämnts att endast ett av de s.k. ovillkorliga hindren som uppställts i riktlinjerna för svensk vapenexport, nämligen ett beslut av FN:s säkerhetsråd, skulle förhindra affärens fullföljande. Enligt konstitutionsutskottets bedömning skulle det ha varit av värde om behovet av den typ av avtal det nu

är fråga om – dvs. leveranssäkerhetsavtal – på ett tidigare stadium hade blivit föremål för en mer inträngande prövning av regering och riksdag.

Som inledningsvis uttalats har utskottet inte funnit anledning att ifrågasätta de utrikespolitiska bedömningar av Indien som mottagarland som gjorts av regeringen i samråd med de partier som är representerade i utrikesnämnden. Vid den översyn av riktlinjerna för svensk vapenexport som företogs under 1981/82 års riksmöte uttalades att samarbetsavtal på detta område bör behandlas i utrikesnämnden. Från konstitutionella synpunkter har regeringen haft befogenhet att godkänna det samarbetsavtal som Bofors ingått med Indien.

Vad gäller frågan om den bilaterala överenskommelsen borde ha underställts riksdagen skall i sammanhanget erinras om att konstitutionsutskottet i ett tidigare granskningsärende (se KU 1976/77:44 s. 39) ansett att vissa garantiutfästelser från regeringens sida i samband med en ifrågasatt export av flygplanet Viggen till följd av utfästelsernas omfattning och konsekvenser skulle ha krävt riksdagens medverkan.

Den nu aktuella bilaterala överenskommelsen med Indien är att hänföra till en sådan för riket bindande internationell överenskommelse som enligt bestämmelserna i 10 kap. 2 § regeringsformen kräver medverkan från riksdagens sida. Detta krav är i detta fall tillgodosett genom att ärendet tagits upp i utrikesnämnden, som är ett riksdagens organ.

En annan fråga som gäller godkännandet av samarbetsavtalet och överenskommelsen med Indien är huruvida det krav som uppställts i riktlinjerna för svensk vapenexport i fråga om insyn m.m. från svensk sida i samarbetspartnerns verksamhet är uppfyllt. Utskottet finner att så är fallet genom att Indien har försäkrat att krigsmaterielen i fråga inte skall föras vidare till tredje land utan den svenska regeringens medgivande.

Regeringen har understött Bofors försäljningsansträngningar bl.a. genom skriftliga hänvändelser och vid sammanträffanden mellan regeringsföreträdare för de båda länderna. Därutöver har regeringen, inom ramen för regleringen av exportkrediter och exportkreditgarantier, fattat beslut om sådant stöd. Det har förekommit olika uppgifter om storleken av detta stöd. Vad gäller krediterna är förhållandet det att omfattningen av stödet måste beräknas med hänsyn till räntor och valutakurser. Det bör därvid erinras om att regeringen, som på grund av ärendets stora omfattning provat såväl garanti- som kreditfrågorna, har följt principen att även en vapenexportaffär – under förutsättning att utförseltillstånd kan meddelas – skall behandlas som vilken annan exportaffär som helst när det gäller stöd från statens sida i form av exportkrediter och garantiåtaganden. Riksdagen har angett ramarna för det regelsystem som skall tillämpas i sådana fall. De åtgärder som vidtagits har, enligt vad utskottet kunnat finna, stått i överensstämmelse med detta regelsystem. Storleken av stödet kan anges först när krediten har reglerats.

Utskottets granskning har visat att det föreligger ett starkt behov av en ingående översyn av de svenska vapenexportreglerna bl.a. när det gäller samarbetsavtal i samband med omfattande exportaffärer. Enligt utskottet bör förutsättningarna i framtiden för att över huvud taget få sluta sådana samarbetsavtal och frågan om leveransgarantier ses över. Som nämnts har regeringen aviserat att en utredning inom kort kommer att tillsättas med

uppgift att analysera försvarsindustriellt samarbete. Utskottet förutsätter att även de konstitutionella och folkrättsliga aspekterna beaktas vid denna översyn.

8.8.3 Tillstånds- och kontrollfrågor

Grundläggande för de svenska vapenexportreglerna är att restriktivitet skall präglav avstegen från det principiella förbud mot export av krigsmateriel som rått i vårt land alltsedan första världskriget. Som utskottet fann vid sin granskning redan år 1961 är det viktigt med garantier för att den materiel för vilken utförelsetillstånd meddelas stannar i köparlandet och inte exporteras vidare till länder som inte kan godtas som mottagare av krigsmateriel från Sverige. Utskottets granskningar både nu och tidigare liksom andra utredningar som företagits visar att det brustit på den punkten. Detta förhållande är i hög grad att beklaga inte minst mot bakgrund av risken för att vårt lands anseende rubbas.

Utskottets granskningar av vapenexportfrågor har vidare gett vid handen att kraven på förstärkta kontrollmöjligheter ökat under årens lopp och föranlett åtgärder av olika slag. Enligt 1971 års riktlinjer skulle mottagarlandet, om det inte av särskilda skäl kunde underlåtas, avge en skriftlig förklaring om att materielen under de närmaste fem åren skulle användas för köparens behov och alltså inte föras vidare till annat land. Trots dessa riktlinjer var det snarare regel än undantag att sådana intyg inte begärdes vid vapenexport till åtskilliga länder. Denna praxis som utvecklades under 1970-talet har inte motsvarat intentionerna i 1971 års riktlinjer. Om dessa riktlinjer fått en striktare tillämpning torde bl.a. vidareexporten från Storbritannien av vapen från FFV ha kunnat avslutas tidigare än som skett. Reglerna på denna punkt skärptes från år 1983 i samband med den översyn av riktlinjerna som företogs vid 1981/82 års riksmöte. Det föreskrevs då att s.k. slutanvändarintyg utan någon begränsning i tiden regelmässigt skulle avkrävas köparna vid försäljning av vapensystem, ammunition och reservdelar från Sverige. Någon uttrycklig tidsgräns för intygens införande redovisades emellertid inte. Det är beklagligt att den nya ordningen inte kom att tillämpas på ett enhetligt sätt förrän vid årsskiftet 1984-1985.

Numera har systemet med slutanvändarintyg byggts ut ytterligare. Särskilda intygsformer har införts vid export av krut och sprängämnen. I den nyligen framlagda propositionen om vapenexportfrågor (prop. 1987/88:154) föreslås ytterligare förstärkningar av kontrollmöjligheterna bl.a. vad gäller slutanvändarintyg.

En form av krigsmaterielexport som blivit allt vanligare under årens lopp är upplåtelser eller överlåtelser av licenser för tillverkning av vapen och vapensystem utomlands. I den utredning som låg till grund för 1971 års riktlinjer togs kontrollen på detta område upp. Man föreslog inte någon ändring i rådande ordning, som gick ut på att licensupplåtelser föregicks av ett informellt samråd mellan vapenproducenterna och krigsmaterielinspektionen. Sedan år 1983 föreligger krav på tillstånd för licenser. Enligt en undersökning som nyligen företagits av den nuvarande krigsmaterielinspektören finns det ett stort antal tidigare ingångna licensavtal m.m. som inte

kunnat bli föremål för formell kontroll från krigsmaterielinspektionens sida. Mer än en tredjedel av de granskade avtalen medger export från tillverkningslandet utan licensgivarens medgivande.

Vid föregående års granskning ägnades Singapores import av svensk krigsmateriel en betydande uppmärksamhet. Utskottet sökte bl.a. bilda sig en uppfattning om detta lands behov av sådan materiel och lät för egen del föranställa om en militärteknisk bedömning av Singapores importbehov av krigsmateriel. Enligt denna militära bedömning hade den svenska exporten till Singapore inte varit av sådan omfattning att den behövt väcka misstankar om att otillåten vidareexport förekommit. Årets granskning visar bl.a. att tillverknings- och sammansättningslicenser har utnyttjats för produktion av krigsmateriel som förts vidare till länder som inte kunnat godtas som mottagare av export från Sverige.

Som redovisades i förra årets granskningsbetänkande (se KU 1986/87:33, s. 35) företogs på initiativ av den dåvarande handelsministern år 1981 en särskild undersökning hos Bofors med anledning av uppgifter om att vapensystemet robot 70 – såsom senare visat sig fallet – hade påträffats i länder till vilka utförseltillstånd inte hade beviljats från svensk sida. I samband med årets granskning har den nuvarande krigsmaterielinspektören angett att vapen och vapensystem med svenskt ursprung genom vidareexport och som nyss nämnts genom licenstillverkning i icke ringa utsträckning kan finnas även i delar av världen dit exporttillstånd inte beviljats. Detta förhållande är självfallet djupt otillfredsställande.

Enligt utskottet bör dock i sammanhanget hållas i minnet att de äldre licenserna inte var tillståndspliktiga. Svenska företag har levererat komponenter till utländska vapentillverkare, som enligt särskilda licensavtal färdigställt produkterna. Dessa har sedan i sin tur vidareexporterats till länder i enlighet med de bestämmelser som gällt i det land där licenstillverkningen skett. Detta är en av förklaringarna till uppgifter som i olika sammanhang förekommit om att svenskkonstruerade vapen funnits i länder som inte kunnat godtas som mottagare av direktexport från Sverige. Dessa fall av licenstillverkning måste dock hållas isär från sådana fall där misstankar föreligger om olaga utförsel från Sverige. Dessa senare frågor är föremål för rättsliga undersökningar. Det bör i sammanhanget nämnas att Singapore i december 1987 har slutit ett mellanstatligt avtal med Sverige. Därigenom regleras förutsättningarna för fortsatt export dit.

Det är krigsmaterielinspektionens avsikt att i anslutning till den undersökning som nyligen utförts företa ytterligare en systematisk genomgång av licensavtalen och ta upp frågorna med berörda svenska företag. Kontrollfrågorna vad gäller sådana avtal behandlas i proposition 1987/88:154. Enligt utskottet är det av största betydelse att tillfredsställande kontrollmöjligheter vad gäller licenstillverkning utomlands kommer till stånd.

Förra året togs upp vissa vapenexportfrågor gällande Indonesien (se KU 1986/87:33, s. 40 ff. och s. 47 f.). Frågorna har även vid årets granskning varit föremål för uppmärksamhet. Utskottet har inte funnit anledning att frånga den ståndpunkt som intogs förra året, nämligen att det exporttillstånd som

meddelades den 20 februari 1986 inte kan anses stå i strid med riktlinjerna för svensk vapenexport.

Slutligen har utskottets granskning även omfattat tillämpningen av krigsmaterielbegreppet. Den avgränsning som föreligger på detta område innebär att materiel som kan komma till användning i såväl militär som civil verksamhet i princip inte är underkastad den kontroll och tillståndsplikt som gäller för krigsmaterielexport. Granskningen har närmast föranletts av att s.k. Boghammarbåtar exporterats och använts i kriget mellan Irak och Iran samt att vissa hydrauliska lyftkranar levererats till den amerikanska marinen.

Enligt utskottet är det angeläget att krigsmaterielbegreppet får en så entydig definition som möjligt. Det framstår som naturligt att även denna fråga analyseras. Utrikeshandelsministern har uttalat att en särskild utredning kommer att tillsättas för detta ändamål.

8.8.4 Sammanfattande bedömning

Utskottets granskning har sammantaget gett vid handen att åtskilliga omständigheter entydigt pekar på att krigsmaterielinspektionen som berednings- och kontrollorgan i vapenexportfrågor inte fungerat tillfredsställande i förhållande till svenska krigsmaterielproducenter. De många muntliga kontakterna och beskeden samt avsaknaden i stor utsträckning av skriftlig dokumentation gör att det är svårt att få en klar bild över hur verksamheten i verkligheten har bedrivits.

Visserligen kan med visst fog hävdas att krigsmaterielinspektionen under årens lopp mot bakgrund av berörda vapentillverkares ställning i det svenska samhället i och för sig borde haft goda skäl att utgå från att företrädare för dessa lämnat korrekta uppgifter till inspektionen om sina produktions- och exportförhållanden. Att så inte varit fallet samt att vissa vapentillverkare sedan länge visat prov på mindre god affärsmoral fritar emellertid inte krigsmaterielinspektionen från skyldigheten att effektivt handha den berednings- och kontrollverksamhet som anförtrots inspektionen.

Redan förra året framhöll konstitutionsutskottet mot bakgrund av den då företagna granskningen (se KU 1986/87:33, s. 49) att den rådande ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport borde ses över från grunden. Intrycket att det föreligger ett starkt behov av en genomgripande översyn har enligt utskottet förstärkts i samband med den granskning som nu genomförts. Utskottet hälsar därför med tillfredsställelse att regeringen i proposition 1987/88:154 föreslagit skärpta bestämmelser på vapenexportområdet. Som nyss framhållits är det också värdefullt att en ny utredning får i uppgift att förutsättningslöst analysera de ekonomiska och tekniska motiven för en fortsatt vapenexport samt att i samband härmed överväga behoven av ytterligare åtgärder.

Som tidigare framgått har krigsmaterielinspektionen omorganiserats. För första gången har posten som krigsmaterielinspektör fått en civil innehavare – en tidigare yrkesdiplomat som i sitt arbete biträds av personer med bl.a. juridisk och militärteknisk kompetens. Utskottet vill betona vikten av att

krigsmaterielinspektionen får de resurser som behövs för att fullgöra sin betydelsefulla uppgift.

I 1986/87 års granskningsbetänkande uttalade utskottet att det inte fanns belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter hade funnits vetskap om oegentligheter på vapenexportområdet, men att det med facit i hand kunde hävdas att regeringarna på ett tidigare stadium bort misstänka att allt inte stod rätt till och således ha vidtagit mer kraftfulla åtgärder. Detta intryck har förstärkts under årets granskning. Enligt konstitutionsutskottet kan sålunda nu i efterhand konstateras att regeringarna inte varit tillräckligt observanta på hur krigsmaterielinspektionen utövat sin verksamhet.

Det har i olika sammanhang påståtts att kännedom om olaga svensk vapenexport funnits inom regeringen. Utskottet har förutom utfrågningarna med ansvariga statsråd och tjänstemän tagit del av ett omfattande skriftligt material bl.a. ur de rättsliga förundersökningar som pågår. Företrädare för svensk vapenindustri har av utskottet beretts tillfälle att lämna sin syn i detta avseende. Den förnyade granskningen har inte gett belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter skulle ha funnits vetskap om oegentligheter på detta område som föranleder utskottet att ändra de bedömningar som gjordes föregående år.

Utskottet får med hänvisning till det anförda starkt betona vikten av att samhällskontrollen över hela vapenexportområdet skärps. Härvidlag har regeringen och krigsmaterielinspektionen ett avgörande ansvar. Det är från riksdagens synpunkt av synnerlig vikt att den lagstiftning och de riktlinjer om restriktivitet och återhållsamhet som gäller vid svensk vapenexport till alla delar iakttas vid prövning av utförseltillstånd. De svenska företag som producerar krigsmateriel för export måste få helt klart för sig vilka förutsättningar som riksdagen fastställt på detta område. Det ankommer på regeringen att se till att respekten för lagar och förordningar återställs samt att samhällets kontroll får en utformning så att detta syfte tillgodoses.

Avslutningsvis vill utskottet uttala att det är utskottets avsikt att återkomma till krigsmaterielexportfrågorna sedan utskottet fått tillfälle att studera den särskilda medborgarkommissionens rapport och resultatet av pågående rättsliga förundersökningar föreligger.

9. Berglingfallet

Inledning

Den livstidsdömde spionen Stig Bergling avvek i samband med en permission den 6 oktober 1987. Det inträffade föranledde en omfattande debatt bl.a. i riksdagen om orsakerna till att han kunde rymma och vem eller vilka som bar ansvaret för detta. Utskottet har till granskning tagit upp regeringens roll och ansvar i detta sammanhang.

Med anledning av Berglings flykt tog regeringen initiativ till vissa utredningar och översyner. Justitiekanslern fick i uppdrag att utreda ansvarsförhållandena på myndighetsnivå, främst förhållandena inom kriminalvårdsstyrelsen. Ambassadören Carl Lidbom har utrett rikspolisstyrelsens

säkerhetsavdelning – säkerhetspolisens – ansvar med anledning av Berglings permissioner och avvikande.

I ärendet har upprättats en kanslipromemoria, till vilken har fogats bl.a. en av förre justitieministern Sten Wickbom lämnad skriftlig redogörelse, *bilaga A 8*.

Mot bakgrund av Berglings flykt anordnades den 20 oktober 1987 en särskild riksdagsdebatt. Händelsen har även föranlett interpellationer och enkla frågor i riksdagen samt utfrågningar inför justitiekammaren och riksdagens revisorer.

Utskottet har hållit utfrågningar med Sten Wickbom, förre generaldirektören vid kriminalvårdsstyrelsen Ulf Larsson samt länspolismästaren Sven-Åke Hjälmoth i dennes egenskap av förutvarande avdelningschef vid säkerhetspolisen, *bilaga B 1–3*.

Stig Bergling dömdes i mars 1979 till livstids fängelse för bl.a. grovt spioneri. Under straffverkställigheten beviljades Bergling från februari 1985 till oktober 1987 15 permissioner. I början var permissionerna bevakade. Sedermera medgavs vissa lättnader i tillsynen. Efter det att Bergling i oktober 1985 smugglat ut ett brev, i vilket han ansetts ha gett uttryck åt flyktplaner, skärptes villkoren och permissionerna blev åter bevakade. I maj, juni, juli och oktober 1987 fick Bergling på nytt s.k. beledsagade permissioner. Vid de tre senaste stod Bergling emellertid inte under kontinuerlig tillsyn. Vid flykttillfället natten till den 6 oktober hade Bergling lämnats utan tillsyn.

Regeringens befattning med fallet Bergling

Regeringen har haft att pröva frågor av betydelse för Berglings straffverkställighet i två sammanhang. I januari 1980 meddelade regeringen av hänsyn till rikets säkerhet särskilda restriktioner för Berglings brevväxling, besök och telefonsamtal. I beslutet föreskrevs att rikspolis- och kriminalvårdsstyrelserna skulle samråda vid tillämpningen av dessa föreskrifter. I januari 1986 avslogs en begäran om upphävande av restriktionerna. När Bergling avvek bereddes i justitiedepartementet en ny ansökan i dessa avseenden. Rikspolisstyrelsen, som yttrat sig i ärendet, hade ingen erinran. Vidare har regeringen i juli 1985 och augusti 1987 inte funnit skäl att bevilja Bergling nåd från livstidsstraffet. Besluten har, i enlighet med den praxis som tillämpas i sådana ärenden, inte motiverats. Vid båda tillfällena tillstyrkte kriminalvårdsstyrelsen ansökningen, under det att rikspolisstyrelsen och överbefälhavaren motsatte sig nåd.

I lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt finns – utöver den tidigare berörda regleringen om restriktioner – bestämmelser om permissioner. Det ankommer på kriminalvårdens organ att besluta i de senare frågorna. Besluten kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Regeringen har däremot inte befogenhet att besluta i permissionsärenden. JK riktar kritik mot det sätt på vilket permissionsfrågorna har handlagts, bl.a. vad gäller samrådet mellan kriminalvårds- och rikspolisstyrelserna. Carl Lidbom har i sin utredning – utan att lägga något formellt ansvar på säkerhetspolisen –

kritiserat denna för att ha brustit i samarbetet med försvarsstaben och kontakterna med regeringen.

Det bör i detta sammanhang erinras om att regeringen nyligen (prop. 1987/88:130) föreslagit vissa lagändringar vilka bl.a. innebär skärpt behandling av vissa intagna som avtjänar längre fängelsestraff. Enligt förslaget skall särbehandling kunna förekomma i fråga om placering i anstalt. Vid vistelse utom anstalt förutsätts att vederbörande står under bevakning. Kriminalvårdsstyrelsens avgöranden i frågor om vistelse utom anstalt för en intagen som enligt regeringens förordnande omfattas av särskilda restriktioner skall överklagas hos regeringen och inte vid allmän förvaltningsdomstol. Vidare skall regeringen få rätt att i särskilda fall – bl.a. om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet – besluta att frågan om den intagnes vistelse utom anstalt skall överlämnas till regeringen för prövning.

I propositionen (s. 28) betonar justitieministern det angelägna i att hänsynen till rikets säkerhet uppmärksammas särskilt i de fall där regeringen har meddelat särskilda restriktioner och att samråd mellan berörda myndigheter – även med den militära säkerhetstjänsten – äger rum.

Sten Wickbom har anfört att han inte före Berglings avvikande hade någon kännedom om vare sig planeringen eller genomförandet av permissionerna i juni, juli och oktober 1987. Vidare har Sten Wickbom förklarat sig dela ÖB:s uppfattning, att Bergling alltså utgjorde en säkerhetsrisk. En omständighet som har väckt särskild uppmärksamhet är att det visat sig att det i justitiedepartementet sedan slutet av september 1987 fanns uppgifter som gav vid handen att Bergling hade haft och kunde påräkna ytterligare permissioner utan kontinuerlig tillsyn. Detta var enligt Sten Wickbom en av orsakerna som ledde honom till den personliga bedömningen att han borde lämna regeringen. Avgången den 19 oktober 1987 betingades även av andra skäl. Sten Wickbom hade som departementschef framför sig en rad olika lagstiftningsprojekt som skulle genomföras. Till detta kom uppgiften att återställa förtroendet för rättsväsendet efter vad som hänt i samband med spaningarna efter Olof Palmes mördare och efter Berglingaffären. Sten Wickbom kom till den insikten att han skulle bli starkt beskuren tidsmässigt, fysiskt och även politiskt av att förklara och reda ut alla dessa förhållanden.

Enligt Sten Wickbom bör myndigheterna självständigt sköta sina uppgifter – och ha ett odelat ansvar – särskilt i ärenden som gäller myndighetsutövning mot enskild. Från regeringens sida måste man vara utomordentligt återhållsam med att utan förekommen anledning gå in i enskilda ärenden. Detta hade emellertid i det aktuella Berglingfallet inte hindrat att han, för det fall han känt till de anmärkningsvärda förhållandena, meddelat myndigheterna regeringens allmänna syn på hur permissionerna borde anordnas. Regeringens övergripande ansvar för rikets säkerhet samt för myndigheternas och Sveriges anseende hade gjort detta befogat. Sten Wickbom hade dock inte någon rimlig anledning att räkna med att permissionerna skulle skötas såsom skett. Regeringens bedömning av Bergling som en säkerhetsrisk kom till uttryck i beslutet 1980 samt i de två avslagna nådeansökningarna. Vidare hade Bergling så sent som hösten 1985 smuglat ut ett brev till en främmande makt. I brevet ställde han sina tjänster till förfogande och det framgick att han var beredd att rymma. Grunderna för att inte bevilja Bergling nåd var

således såväl allmänpreventiva skäl som bedömningen att Bergling alltjämt utgjorde en säkerhetsrisk.

Ulf Larsson har i allt väsentligt bekräftat vad Sten Wickbom uppgett samt instämt i dennes bedömning att regeringen inte kan lastas för det inträffade.

Vid utfrågningarna har vidare framkommit att justitieministern en gång i månaden eller oftare har fått information i säkerhetsfrågor av rikspolischefen och chefen för säkerhetspolisen. Vid ett sammanträffande i juni 1987, i anslutning till yttrandet över nådeansökan, berördes rikspolisstyrelsens syn på Bergling som säkerhetsrisk. Sven-Åke Hjälmsroth har uttalat att de särskilda restriktionerna med hänsyn till rikets säkerhet i allmänhet bör gälla ett par tre år. Man tillstyrkte därför år 1985 att de skulle upphävas, men läget ändrades efter det att Bergling på hösten samma år smugglat ut ett brev. Restriktionerna förlorade dock sedermera sin aktualitet. Sommaren 1987 betraktades Bergling inte längre av säkerhetspolisen som en säkerhetsrisk.

Utskottets bedömning

Utskottet får anföra följande. För bedömning av ansvarsfrågan är reglerna i 1 kap. 6 § samt 11 kap. 6 och 7 §§ regeringsformen (RF) av betydelse. I det förstnämnda stadgandet slås fast att regeringen styr riket och är ansvarig inför riksdagen. I regeringens styrande funktion ligger självfallet uppgiften att uppmärksamma missförhållanden i samhället och ta initiativ till förändringar. Därvid står flera instrument till förfogande. Regeringen kan förelägga riksdagen förslag till lagändringar och kan själv inom vissa i grundlagen angivna gränser begagna sig av sin förordningsmakt. Till detta kommer regeringens ansvar för utnämningsspolitiken, de statliga myndigheternas organisation m.m.

Av grundlagsbestämmelserna följer vidare att de statliga myndigheterna lyder under regeringen, men också att ingen myndighet, alltså inte heller regeringen, får bestämma hur en förvaltningsmyndighet skall i särskilt fall besluta i ett ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller som rör tillämpning av lag (den s.k. begränsningsregeln i 11 kap. 7 § RF). Det är enligt grundlagspropositionen framför allt när det gäller myndighetsutövning mot enskild som det är ett starkt rättssäkerhetsintresse att förvaltningsmyndigheterna är fullt självständiga i förhållande till överordnade organ (prop. 1973:90, s. 398).

De nu aktuella frågorna behandlades av utskottet senast våren 1987 (KU 1986/87:29) med anledning av proposition 1986/87:99 om ledningen av den statliga förvaltningen. Därvid berördes bl.a. regeringens styrningsmöjligheter, bl.a. informella kontakter mellan regeringskansliet och myndigheterna samt ansvarsförhållandet dem emellan. Utskottet framhöll att det otvivelaktigt i olika sammanhang föreligger ett stort behov av kontakter mellan förvaltningsmyndigheterna och regeringskansliet. Allmänt sett kan sålunda konstateras att en smidig och väl fungerande förvaltningsapparat kräver kontakter av olika slag. Det finns emellertid enligt utskottets mening en rad principiella problem förenade med dessa kontakter. Den frågan kan ställas hur långt enskilda statsråds och regeringskansliets ansvar sträcker sig för myndigheternas agerande på olika områden. Beaktas här t.ex. risken för s.k.

ministerstyre. Kontakterna bör därför vara inriktade mera på information än på direkt styrning.

Statsministern har inför utskottet i samband med utfrågning i ett annat ärende gett uttryck för samma uppfattning och därvid pekat på att regeringen och dess kansli skall koncentrera sig på de tunga, viktiga och principiella ställningstagandena, medan verkställigheten av besluten skall ankomma på myndigheterna.

Som nyss sagts lägger bestämmelsen i RF 11 kap. 7 § ett absolut hinder för regeringen att bestämma hur en förvaltningsmyndighet i särskilt fall skall besluta i ärende som rör myndighetsutövning mot enskild eller som rör tillämpning av lag. Omsatt på det nu aktuella fallet Bergling kan från konstitutionella utgångspunkter någon kritik i handläggningshänseende inte riktas vare sig mot regeringen eller det statsråd, dvs. justitieministern, som har det övergripande ansvaret för kriminal- och polisväsendet.

Utskottet anser emellertid att den omständigheten att det i detta fall rörde sig om en livstidsdömd spion, som av bl.a. försvarsledningen bedömts som en allvarlig säkerhetsrisk, krävde särskild uppmärksamhet från justitiedepartementets sida. Genom de beslut som fattades av regeringen om avslag på nådeansökningar och ansökningar om lättnader i vissa restriktioner i Berglings behandling under straffverkställigheten gjordes en markering från regeringens sida om att man fortfarande betraktade Bergling som en säkerhetsrisk. Det hade därför varit naturligt om regeringen varit orienterad om hur Berglings tillsyn var anordnad. Detta hade också gjort det möjligt för regeringen att hålla försvarsledningen informerad. Utskottet noterar att fallet Bergling var en av orsakerna till justitieministerns avgång. Enligt utskottets mening borde de av regeringen fattade besluten ha lett till att Bergling inte skulle ha beviljats permissioner på sätt som skedde.

Avslutningsvis vill utskottet uttala att det är värdefullt att vissa initiativ tagits från regeringens sida. Det gäller bl.a. justitiekanslerns granskning och ambassadör Lidboms översyn av säkerhetspolisens roll i sammanhanget.

Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till något uttalande i ärendet.

10. Vissa säkerhetsfrågor

Utskottet har till granskning tagit upp frågor om regeringens befattning med vissa säkerhetsfrågor, i första hand i anslutning till tillämpningen av reglerna om s.k. personalkontroll.

Vid granskningen föregående år (KU 1986/87:33, s. 74 ff.) lämnades en ingående redogörelse för personalkontrollkungörelsen (1969:446, omtryckt 1983:764 och ändrad senast 1986:614, PKK). Vidare redovisades promemorior från justitiedepartementet samt uppgifter inhämtade vid utfrågningar. Till grund för årets granskning, som även omfattar regeringens kontakter med rikspolisstyrelsens (RPS) säkerhetsavdelning, har legat bl.a. en offentlig utfrågning med justitieministern Anna-Greta Leijon, *bilaga B 9*. Därutöver har avdelningschefen Sune Sandström vid RPS säkerhetsavdelning lämnat upplysningar inför utskottet om personalkontrollen. I denna del har också sekretessbelagt material funnits tillgängligt vid granskningen.

Utskottet tar i detta sammanhang även upp viss utredning med anledning av uppgifter om otillåten inrikes verksamhet vid SSI, sektionen för särskild inhämtning av militära underrättelser. Den ingår i överbefälhavarens stab och har bl.a. till uppgift att inhämta underrättelser som berör rikets yttre säkerhet. Denna fråga redovisas i *bilaga A 9*.

Personalkontrollsystemet innebär att vissa myndigheter och bolag kan få upplysningar från RPS bl.a. om sökande till eller innehavare av tjänster som, med hänsyn till rikets säkerhet, har placerats i s.k. skyddsklass. Syftet är att säkerställa att endast personer som är pålitliga från säkerhetssynpunkt får anställningar vilka är av betydelse för totalförsvaret eller rikets säkerhet i övrigt.

Det finns tre skyddsklasser – 1 A, 1 B och 2 – där den senare omfattar de mindre känsliga tjänsterna. Efter förändringar i PKK år 1983 bestämmer regeringen vilka tjänster som skall höra till klasserna 1 A och 1 B, under det att myndigheterna får besluta om inplacering i klass 2. En av avsikterna med förändringarna var att minska antalet skyddsklassplacerade tjänster.

Vid utfrågningen erinrade Anna-Greta Leijon om att den parlamentariska utredning, under ambassadören Carl Lidboms ordförandeskap, som tillsattes hösten 1987 har till uppgift att – utöver en översyn av säkerhetspolisens inriktning och organisation – förutsättningslöst utvärdera den nuvarande ordningen för personalkontroll. Vidare skall utredningen lägga fram förslag om hur systemet för denna kontroll bör vara utformat i framtiden (dir. 1987:41). Anna-Greta Leijon framhöll att systemet i vissa enskilda fall inte har fungerat tillfredsställande. Ett exempel är att det ibland kan föreligga svårigheter för en myndighet att göra en självständig bedömning i förhållande till RPS:s uppgifter. Vidare finns varken i regeringskansliet eller inom RPS:s säkerhetsavdelning uppgifter om det totala antalet tjänster i skyddsklass 2. Sådana uppgifter bör finnas i regeringskansliet så att personalkontrollverksamheten kan följas. Det är däremot inte rimligt att regeringen, som fallet var före ändringarna år 1983, beslutar i dessa frågor.

En av utredningens viktigare frågor är enligt Anna-Greta Leijon avvägningen mellan å ena sidan den kontrollerades intresse av att få del av för honom belastande uppgifter och å andra sidan behovet av sekretess beträffande uppgifterna i fråga. I RPS:s register finns sekretessbelagt material av två slag. Uppgifter om begångna brott delges i princip den enskilde när det gäller anställningsfrågor. Vissa undantag finns i samband med krigsplaceringar. Vidare finns uppgifter av betydelse för säkerhetsbedömningen som grundas på t.ex. spaningsarbete. Det ligger enligt Anna-Greta Leijon i sakens natur att dessa uppgifter inte kan delges den som är föremål för personalkontroll. I den allmänna debatten har inte alltid denna skillnad observerats. Utredningen har att överväga alternativa lösningar för att öka den enskildes rättstrygghet i denna del. En möjlighet kan vara att uppgifter ur RPS:s register underställs eller överprövas av ett fristående organ. Därigenom skulle också det problem som kan ligga i att olika myndigheter skall göra en i förhållande till RPS:s uppgifter självständig bedömning falla bort.

Utöver vad som framkommit vid utfrågningen bör erinras om att RPS när det gäller skyddsklass 1 får lämna ut alla uppgifter ur sina register till

arbetsgivaren. Avser begäran om uppgifter en tjänst i skyddsklass 2, får däremot endast anteckningar om dom eller brottsmisstanke som gäller brott mot rikets säkerhet m.m. och vissa uppgifter ur det särskilda registret (spaningsuppgifter m.m.) lämnas ut (8 och 9 §§ PKK). För några tjänster i skyddsklass 2, som innefattar bevakningsuppgift m.m., får enligt 10 § PKK uppgifter om brott lämnas ut i en vidare omfattning.

RPS beslutar om kommunikation i ärendet skall ske med den kontrollerade. Av personalkontrollkungörelsen framgår att innan uppgift lämnas ut skall den som berörs ges tillfälle att skriftligen eller muntligen yttra sig. Det finns dock undantag med hänvisning till sekretesslagen.

I en reservation (fp, c, vpk) till förra årets granskning konstaterades att personalkontrollsystemet har betydande svagheter från effektivitets- och rättssäkerhetssynpunkt. Någon uppfattning om antalet skyddsplacerade på myndigheter går ej att få. Kommunikation med de kontrollerade förekommer inte. Anställningsmyndigheterna lever inte upp till sitt ansvar att göra en självständig prövning av uppgifterna från RPS. Dessutom saknas det möjlighet att överklaga ett beslut i ett personalkontrollärende.

Det kan erinras om att justitieutskottet, med hänvisning till det pågående utredningsarbetet, har avstyrkt motionsyrkanden om en översyn och nyreglering av personalkontrollen (JuU 1987/88:23). Vidare kan nämnas att utredningsdirektiven även omfattar frågan om eventuell utvidgning av personalkontrollen. Bl.a. har tagits upp kommunala tjänster, nämndemän och offentliga försvarare vid vissa rättegångar samt skyddet mot terrorister. Den s.k. Edenmankommissionen har i sitt nyligen avgivna betänkande (SOU 1988:18, s. 155) på den punkten hänvisat till den pågående utredningen.

Anna-Greta Leijon har framhållit säkerhetspolisens betydelsefulla roll för att värna demokratin. Carl Lidboms utredning har som sin viktigaste uppgift att lägga fram förslag som är ägnade att stärka verksamhetens demokratiska förankring. Dessutom behöver samordningsfrågorna i förhållande till de olika departementen diskuteras. För närvarande föreligger inte något enhetligt system härvidlag. Justitiedepartementet har överläggningar med säkerhetspolisen minst en gång varje månad.

Carl Lidbom har som ett särskilt uppdrag haft att utreda säkerhetspolisens roll i samband med Stig Berglings flykt. I det avseendet påvisades i utredningen vissa brister i säkerhetspolisens kontakter med regeringen.

Sune Sandström har inför utskottet redovisat vissa uppgifter om hur personalkontrollsystemet fungerar i praktiken samt lämnat en del synpunkter på rättssäkerheten och effektiviteten i systemet.

Såsom utskottet uttalade förra året är personalkontrollen en ofrånkomlig del av det s.k. infiltrationsskyddet. Det förekommer emellertid situationer då sekretessintresset i sådana sammanhang och rättssäkerhetssynpunkter bryts mot varandra. Det gäller bl.a. den enskildes möjligheter att ta del av och bemöta uppgifter som finns registrerade hos säkerhetspolisen. En annan fråga är myndigheternas förutsättningar att i ett personalkontrollärende göra en självständig bedömning av de uppgifter som säkerhetspolisen lämnar.

Anna-Greta Leijon har framhållit att utredningen har till uppgift att ta upp regleringen av de berörda rättssäkerhetsfrågorna. En möjlighet är att

uppgifter i ett personalkontrollärende underställs eller överprövas av ett fristående organ.

Konstitutionsutskottet får med hänvisning till vad som framkommit under granskningen – även om frågan främst hör till justitieutskottets beredningsområde – konstatera att det är värdefullt att personalkontrollsystemet nu ses över. Från de utgångspunkter konstitutionsutskottet har som granskningsorgan finns det anledning framhålla att det i samband med de överväganden som förestår kan finnas skäl att säkerställa att det i regeringskansliet finns uppgifter om det totala antalet tjänster i skyddsklass 2, vilket också bör vara ägnat att förbättra regeringens möjligheter att följa frågor om personalkontrollsystemets tillämpning.

Vad slutligen gäller de övriga i detta sammanhang till granskning upptagna frågorna har utskottet inte funnit anledning till något uttalande.

11. Utlänningsärenden

Inledning

Utskottet har vid ett flertal tidigare tillfällen granskat regeringens handläggning av utlänningsärenden, bl.a. besvärärenden rörande avvisning och utvisning samt verkställighet av sådana beslut (KU 1979/80:50, 1981/82:35, 1982/83:30, 1983/84:30, 1984/85:35, 1985/86:25 och 1986/87:33). Granskningen förra året föranledde utskottet att hänvisa till tidigare uttalanden om vikten av att fortsatta ansträngningar görs för att under beaktande av rättssäkerhetsaspekterna komma till rätta med handläggningstiderna i utlänningsärendena.

Också vid årets granskning har en uppföljning gjorts av handläggningstiderna i utlänningsärendena. Vidare har regeringens praxis i vissa utvisningsärenden granskats. Tillämpningen av de särskilda bestämmelserna om avvisning och utvisning av presumtiva terrorister (terroristbestämmelserna) har, liksom vid tidigare granskningstillfällen, tagits upp. Dessutom har tillämpningen av utlänningslagstiftningens bestämmelser om förvarstagande av barn uppmärksamats. I en granskningsanmälan har påtalats vissa offentliga uttalanden av invandrarministern.

Utskottet har erhållit tre promemorior från arbetsmarknadsdepartementet. I en promemoria behandlas dels frågan om vad som i allmänhet utgör underlag för regeringens beslut i utvisningsärenden, dels frågan om förvarstagande av barn. I de två övriga promemoriorna redogörs för underlaget för och uppföljningen av vissa utvisningsbeslut (*bilagorna A 10 A-C*). En offentlig utfrågning har ägt rum inför utskottet med statsrådet Georg Andersson åtföljd av expeditionscheferna Stina Wahlström och Erik Lempert, *bilaga B 4*.

Handläggningstider

Antalet utlänningar som kommit till Sverige på egen hand och sökt asyl har under 1987 fortsatt att öka. Totalt har under 1987 ca 18 000 personer sökt asyl i landet. Motsvarande antal asylsökande 1986 var ca 14 500. Under 1987 har

16 545 flyktingar och med flyktingar jämställda personer beviljats uppehållstillstånd, vilket innebär en ökning med ca 3 500 personer sedan 1986.

Det stora antalet asylsökande har medfört långa handläggningstider i tillståndsärendena. Inte sällan tar det mer än sex månader från det ansökan görs hos polisen till dess invandrarverket fattar beslut. Om beslutet överklagas blir väntetiden från det ansökan görs hos polisen till dess regeringen meddelar sitt beslut i allmänhet omkring ett år. I alltför många fall har, enligt vad regeringen gett uttryck för, de sökande fått vänta mer än två år på ett slutligt beslut. Under 1987 har dock handläggningstiderna inom regeringskansliet kunnat förkortas betydligt. Så har den genomsnittliga handläggningstiden för s.k. väntarärenden förkortats från 249 dagar i mars 1986 och 277 dagar i mars 1987 till 156 dagar i mars 1988.

Under 1987 tillsattes två utredningar som haft som huvuduppgift att undersöka möjligheterna att förkorta handläggningstiderna väsentligt. Utredningen för översyn av utlänningslagen överlämnade i januari 1988 betänkandet SOU 1988:1 Översyn av utlänningslagen. Samtidigt lade asylärendeutredningen fram betänkandet SOU 1988:2 Kortare väntan. I februari 1988 har också redovisats en principlösning för omorganisation av invandrarverket. Sammantaget bör de åtgärder som föreslås – enligt vad statsrådet Georg Andersson framhållit vid utskottsutfrågningen – kunna leda till att handläggningstiderna förkortas till två månader hos invandrarverket och två månader inom regeringskansliet.

Utskottet har som nämnts vid upprepade tillfällen betonat vikten av att handläggningstiderna förkortas. Trots den förbättring som uppnåtts framstår emellertid de totala väntetiderna enligt utskottets uppfattning fortfarande som alltför långa. Enligt utskottet är det nödvändigt att man från regeringens sida vidtar ytterligare åtgärder i syfte att komma till rätta med dessa problem. I övrigt har granskningen i denna del inte föranlett något uttalande.

Regeringens praxis i utlänningsärenden

Mot bakgrund av vissa utvisningsbeslut har utskottet till granskning tagit upp frågan om vilken information som utgör underlag för regeringens bedömning av flyktingstatus. I detta sammanhang har också tagits upp konsekvenserna av vissa verkställda utvisningsbeslut.

Sverige har anslutit sig till 1951 års FN-konvention om flyktingars rättsliga ställning. I konventionen finns bestämmelser bl.a. om skydd för flyktingar. Som flykting anses den som hyser en välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin religiösa eller politiska uppfattning och som därför flytt från sitt hemland eller är förhindrad att återvända dit. I 3 § utlänningslagen (1980:376) finns den grundläggande asylbestämmelsen. Där sägs att en flykting inte utan synnerliga skäl skall vägras fristad i Sverige om han behöver sådant skydd. Definitionen av flyktingbegreppet i lagen ansluter till konventionens flyktingdefinition. Bestämmelserna i 5 och 6 §§ utlänningslagen om skydd åt krigsvägrare och åt personer, som utan att vara flyktingar kan åberopa starka politisk-humanitära skäl för att få stanna i Sverige, ger skydd även åt personer som inte omfattas av flyktingkonventionen.

För bedömning av flyktingärenden inhämtas kunskap allmänt om förhållandena i skilda länder från svenska utlandsmyndigheter, FN:s flyktingkommisariat och andra FN-organ. Viktiga informationskällor är olika organisationer, t.ex. Amnesty, Röda korset och Rädda barnen. Även uppgifter i svenska och utländska massmedier kan självfallet ha stor betydelse i sammanhanget. Det finns även andra kontaktvägar, t.ex. organisationer för mänskliga rättigheter och liknande i skilda länder. Det förekommer att yttrande i ärenden inhämtas från andra myndigheter, t.ex. rikspolisstyrelsen. I vissa fall kopplas den svenska ambassaden i berört land direkt in i ett ärende.

Det har riktats kritik mot att utredningen i vissa ärenden varit bristfällig vid handläggningen av utlänningsärenden inom regeringskansliet. Det har bl.a. gjorts gällande att en begäran om kompletterande utredning inte har blivit tillgodosedd. Georg Andersson har vid utfrågningen förklarat att det efter omfattande utredning kan förekomma att ytterligare utredning är obehövlig och endast skulle komma att förlänga den redan långa handläggningstiden. – Det har också gjorts gällande att genom det öde som drabbat vissa utvisade personer har det visat sig att regeringens beslut har varit felaktigt. Georg Andersson har beträffande ett antal utvisningsfall som särskilt påtalats för utskottet anfört att ärendena genomgått grundligt i efterhand. Företagna undersökningar har inte bekräftat att de personer som utvisats utsatts för övergrepp. Enligt Georg Andersson är det självklart av största vikt att regeringsbesluten i flyktingärendena grundas på en säker bedömning i berört avseende. Om det på något sätt görs gällande att en utvisad person utsatts för övergrepp försöker man göra en uppföljning av vad som hänt.

Utskottet har inte funnit anledning att rikta någon kritik mot regeringens handläggning av de granskade utvisningsärendena. Regeringen ställs många gånger inför svåra avvägningar vid bedömningen i utlänningsärenden. Det är därför angeläget att ärendena blir så fullständigt utredda som möjligt utan att handläggningen onödigtvis fördröjs. Som utskottet tidigare framhållit (KU 1983/84:30) kan det inte säkert förutses vilka förhållanden de personer som inte får stanna här ställs inför i det land till vilket de återvänder. Utskottet anser att regeringen noggrant bör följa upp de utvisningsbeslut där uppgifter förekommer om att en från Sverige utvisad person grips eller i övrigt blir illa behandlad i det land till vilket utvisningen skett. Genom en sådan uppföljning kan regeringen skaffa sig egen erfarenhet om olika länder som kan vara värdefull vid senare bedömningar av asylärenden. Utskottet vill också hänvisa till sitt tidigare uttalande att det självfallet är av stor betydelse att regeringens bedömningar sker i generös anda.

Utöver det anförda föranleder icke den verkställda granskningen något uttalande från utskottet.

Terroristbestämmelserna

Utskottet har i sina senaste granskningsbetänkanden berört tillämpningen av de särskilda bestämmelserna i utlänningslagen om avvisning och utvisning av presumtiva terrorister (terroristbestämmelserna).

Redan år 1973 infördes särskilda regler till förebyggande av våldsdåd med internationell bakgrund. De har sedermera arbetats in i utlänningslagen.

Regeringen beslutade den 10 december 1984 att med stöd av terroristbestämmelserna i utlänningslagen utvisa åtta turkiska medborgare, medlemmar i Kurdistans arbetarparti (PKK). Då de inte kunde sändas till sitt hemland eller något annat land, förordnade regeringen att verkställighet av utvisningsbesluten tills vidare inte fick ske. Regeringen förordnade om vissa inskränkningar i de utvisades rörelsefrihet (s.k. kommunarrest) och ålade dem anmälningsskyldighet hos polismyndighet. Vid samma tillfälle beslutade regeringen att inte utvisa tre andra kurder som rikspolisstyrelsen begärt skulle utvisas. Den 20 december 1984 utvisade regeringen ytterligare en medlem i PKK. Inte heller detta beslut kunde verkställas.

I förra årets granskningsbetänkande (se KU 1986/87:33 s. 64) hänvisade utskottet till tidigare uttalanden om att terroristbestämmelserna kan ge upphov till svåra intressekonflikter och att det är av särskild betydelse att rättssäkerhetsfrågorna bevakas kontinuerligt.

Regeringen redogör årligen i en skrivelse till riksdagen för tillämpningen av terroristlagstiftningen. Den senaste redogörelsen (skr. 1987/88:16) gäller tiden september 1986–juli 1987. Under den perioden har inte några beslut om avvísning eller utvisning meddelats med stöd av terroristbestämmelserna.

I betänkandet SOU 1988:1 Översyn av utlänningslagen föreslås att bestämmelserna om avvísning och utvisning i s.k. terroristärenden sammanförs med bestämmelserna i den s.k. spaningslagen till en särskild lag.

Georg Andersson har vid utfrågningen uttalat att en översyn av terroristbestämmelserna kan övervägas när den parlamentariska kommission som tillsattes med anledning av Palmemordet har lämnat sin rapport. Han har också framhållit att den s.k. kommunarrest som förekommer i vissa fall fortlöpande omprövas och att vissa lättnader också har medgetts.

Utskottet har som nämnts tidigare uttalat att terroristbestämmelserna kan ge upphov till svåra intressekonflikter och att det är av särskild vikt att rättssäkerhetsfrågorna bevakas kontinuerligt. Utskottet avser fortsättningsvis att följa frågan i granskningsammanhang. Vad som förekommit vid årets granskning gör inte att något uttalande i övrigt är påkallat från utskottets sida.

Förvar av barn

Enligt 50 § utlänningslagen får en utlänning under vissa närmare angivna förutsättningar tas i förvar bl.a. i samband med verkställighet av beslut om avvísning eller utvisning. En utlänning som är under 16 år får tas i förvar endast om det – utöver de skäl som krävs i andra fall – föreligger synnerliga skäl för detta. Detsamma gäller för åtminstone en av barnets vårdnadshavare. När bestämmelsen om att det krävs synnerliga skäl för att ta barn i förvar infördes 1984 framhölls (prop. 1983/84:144) att det är ytterst viktigt att förvarsinstitutet inte tillgrips i andra fall än när det är oundgängligen nödvändigt. Vidare betonades att det är särskilt viktigt att undvika att ta barn i förvar. I vissa situationer, t.ex. vid direktavvisning, kan det dock enligt departementschefen förekomma att även barn måste tas i förvar tillsammans

med vårdnadshavaren. Även i andra fall kan undantagsvis föreligga sådana omständigheter att det finns synnerliga skäl för omhändertagande av barn exempelvis i samband med verkställighet. I detta sammanhang uttalades också att det framstår som lämpligt att invandrarverket följer upp tillämpningen av förvarsinstitutet för att motverka att det används utan tvingande skäl. Vidare angavs att det ankommer på regeringen att meddela de föreskrifter som behövs härför och att det föredragande statsrådet i annat sammanhang skulle återkomma till den frågan.

I samband med ändringar i utlänningsförordningen våren 1987 underströk invandrarministern att förvar inte får ske i alla ärenden rörande direktavvisning och verkställighet. Det betonades att barn endast undantagsvis får tas i förvar.

Utskottet har i förra årets granskningsbetänkande KU 1986/87:33 berört frågan om förvarstagande av barn med stöd av utlänningslagen. Utskottet hänvisade därvid till de då pågående utredningarna rörande utlänningsärenden.

Utredningen för översyn av utlänningslagen har i betänkandet SOU 1988:1 framhållit att de uppgifter som redovisats när det gäller förvarstagande av barn enligt utlänningslagen under perioden den 1 maj–den 30 september 1987 visar att barn tas i förvar i större omfattning än som förutsattes vid bestämmelsernas införande. Utredningen har därför föreslagit att det i lagen ges mer klart uttryck för när barn över huvud taget får tas i förvar. Betänkandet övervägs för närvarande inom regeringskansliet.

På regeringens uppdrag har JK utrett omständigheterna kring förvarstagandena inom Arlanda vaktdistrikt. Särskild uppmärksamhet skulle enligt uppdraget ägnas åt beslut att ta barn under 16 år i förvar.

JK har i maj 1988 redovisat sitt uppdrag, varvid framkommit bl.a. följande.

Under perioden den 1 maj–den 30 september 1987 togs 383 barn under 16 år i förvar i Arlanda vaktdistrikt. Motsvarande uppgift för hela landet var 439. Av de vuxna asylsökande i Arlandadistriktet togs 56 % i förvar och av barnen 49 %. För närmare 30 % av de förvarstagna har åtgärder hittills lett till avvisning eller utvisning ur landet. JK har uppgett att prövningen huruvida synnerliga skäl förelegat när det gäller förvarstagande av barn regelmässigt skett med utgångspunkt i de förhållanden som gäller för vårdnadshavare eller annan vuxen som åtföljer barnet. Enligt JK:s uppfattning har en sådan tillämpning stöd i förarbetena till utlänningslagen. JK:s granskning har inte gett vid handen att förvarstagande av barn skett i större utsträckning än som är tillåtet enligt utlänningslagen. JK har emellertid framhållit att det är anmärkningsvärt att det inte i besluten om förvar av barn ges en motivering till varför det ansetts föreligga synnerliga skäl för förvarstagande av barnet. JK har anfört att en god del av den kritik som förts fram mot handläggningen av asylärenden vid Arlanda vaktdistrikt torde kunna hänföras just till bristerna med avseende på beslutsmotivering.

Georg Andersson har under utfrågningen angett att antalet förvarstagan- den inom Arlandapolisens område reducerats kraftigt. Någon statistik som visar eventuella förändringar finns dock inte. Han har vidare framfört att det är svårt att i varje läge avstå från att ta barn i förvar om man vill bibehålla

Det är enligt utskottets mening mycket angeläget att förvarstagande av barn inte sker i större utsträckning än som förutses enligt utlänningslagen. Den ovan nämnda utredningen av JK ger vid handen att så inte heller varit fallet. JK har emellertid påtalat vissa brister när det gäller lagstiftningen, de organisatoriska förhållandena vid Arlanda vaktdistrikt och frånvaron av beslutsmotiveringar. Utskottet delar JK:s synpunkter och förutsätter att dessa blir föremål för överväganden inom regeringskansliet. Vad som förekommit vid årets granskning gör inte att något uttalande i övrigt är påkallat från utskottets sida.

Vissa offentliga uttalanden av invandrarministern

I en granskningsanmälan har anförts att Georg Andersson i samband med ett TV-program i april 1987 uttalat sig negativt mot en person som är engagerad i flyktingfrågor. Georg Andersson har vid utfrågningen uppgett att han gjort uttalandet i fråga i samband med ett meningsutbyte under ett avbrott i TV-inspelningen. Han har under ett personligt samtal med den berörda personen redovisat vad som förevarit, och saken är upklarad dem emellan.

Något uttalande från utskottets sida är inte påkallat.

12. Regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens beredning av frågan om lokaliseringsort för det nya plan- och bostadsverket. I ärendet föreligger en promemoria som upprättats inom bostadsdepartementet (*bilaga A 11*). Offentliga utfrågningar har ägt rum inför utskottet med statsminister Ingvar Carlsson (*bilaga B 13*), bostadsminister Hans Gustafsson, åtföljd av statssekreteraren Bengt Owe Birgersson (*bilaga B 7*) samt generaldirektören vid planverket Lennart Holm (*bilaga B 6*).

I samband med att riksdagen beslutade om sammanslagning av bostadsstyrelsen och planverket förordades att resultatet av arbetet i den organisationskommitté som skulle utses och även regeringens bedömning av detta arbete skulle underställas riksdagen innan det nya verkets närmare inriktning och organisation slutligen lades fast.

Organisationskommittén redovisade i september 1987 betänkandet SOU 1987:48 Ett nytt plan- och bostadsverk. Lokaliseringsfrågan ingick inte i kommitténs uppdrag men frågan berördes ändå av kommittén som bedömde det som nödvändigt att verket även framgent lokaliserades till Stockholm. – Betänkandet blev inte föremål för remissbehandling.

Efter beslut vid regeringssammanträde den 22 oktober 1987 avlämnades proposition 1987/88:37 om ett nytt plan- och bostadsverk till riksdagen den 4 november 1987.

Riksdagen biföll den 17 december 1987 bostadsutskottets hemställan att

som sin mening ge regeringen till känna vad utskottet föreslagit om att det nya verket skulle lokaliseras till Karlskrona den 1 juli 1989. Samma dag beslöt regeringen att lokalisering av verket till Karlskrona skulle ske vid nämnda tidpunkt. Regeringen har härefter i mars 1988 avlämnat en proposition om anslag till plan- och bostadsverket m.m.

Utskottet får anföra följande.

Beredningen av regeringsärenden regleras i 7 kap. 2 § regeringsformen. Enligt detta lagrum skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter. Vidare skall i den omfattning som behövs tillfälle lämnas sammanslutningar och enskilda att yttra sig.

Det fackliga medbestämmandet regleras fr.o.m. den 1 juli 1987 i ett avtal om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden (MBA-R). Av avtalet framgår att samverkan i form av information eller överläggning mellan statsrådsberedningen och departementen samt huvudorganisationerna skall ske enligt arbetsgivarens bestämmande i frågor inom medbestämmandelagens tillämpningsområde som rör arbetstagare med statligt reglerade anställningar. Genom MBA-R undantas regeringsärenden från medbestämmandelagens regler om förhandlings- och informationsskyldighet. Arbetsgivaren har i avtalet förklarat sin avsikt att handla enligt principen att huvudorganisationerna skall informeras om viktigare frågor som skall behandlas i bl.a. beslut om propositioner, lagrådsremisser, förordningar, direktiv för offentliga utredningar, regleringsbrev, tjänstetillsättningar och förhandlingsuppdrag.

Av en protokollsanteckning till avtalet framgår att med viktigare frågor avses sådana frågor inom avtalets tillämpningsområde som behandlar betydande följder för arbetstagarnas anställnings- och arbetsvillkor, t.ex. viktiga förändringar beträffande anställningstrygghet och stationeringsort på grund av större verksamhetsförändringar. En annan protokollsanteckning innehåller att ny information skall lämnas om grunderna för ett beslut väsentligen har ändrats.

I sammanhanget kan nämnas att ett politiskt organ enligt ett avgörande i arbetsdomstolen (AD 1978 nr 88) har rätt att fatta beslut utan förnyade förhandlingar även om beslutet skulle avvika från förhandlingsresultatet. En förutsättning är dock att beslutet inte grundas på nytillkomna omständigheter eller i övrigt på annat material än sådant som på beredningsstadiet varit föremål för förhandlingar.

I anslutning till regeringens beslut att avlämna propositionen om ett nytt plan- och bostadsverk hölls den 19 oktober 1987 inom bostadsdepartementet en överläggning enligt MBA-R. Mot bakgrund av att propositionen inte innehöll uppgift om lokaliseringsort för det nya verket togs denna fråga inte upp under överläggningen. Regeringens beslut den 17 december 1987 föregicks inte av förnyad information eller överläggning. Den 7 mars 1988 förekom en överläggning enligt MBA-R i anledning av propositionen om anslag till plan- och bostadsverket.

Lennart Holm har vid utfrågningen uppgett att han i september 1986 av bostadsministern fick klartecken för att informera sin personal om att utlokalisering inte var i fråga. Under slutfasen av organisationskommitténs arbete i september 1987 fick han höra rykten från kanslihuset om att det ändå

skulle bli fråga om utlokalisering. I anledning av detta kom på hans begäran ett sammanträffande till stånd mellan honom och statsministern den 10 november 1987. Statsministern förklarade då enligt vad Lennart Holm uppgett att han såg det som ganska ofrånkomligt att Karlskrona skulle bli det nya verkets lokaliseringsort. Lennart Holm uppfattade att beslutet om utlokalisering var alldeles klart men att frågan om till vilken ort utlokaliseringen skulle ske fortfarande var under diskussion. Om den nya förutsättningen att verket skulle utlokaliseras hade meddelats till kommittén och denna getts ytterligare några månader att arbeta skulle detta ha lett till ett resultat som skulle ha varit mera lämpligt med hänsyn både till det nya verkets organisation och till tidpunkten för sammanslagningen av de båda verken.

Hans Gustafsson har under utfrågningen uppgett att första gången regeringen tog ställning för eller emot Karlskrona som lokaliseringsort var när beslut om att avlämna propositionen fattades. Trots att det sedan länge pågått diskussioner om Karlskrona som lokaliseringsort beslutade sig regeringen genom propositionen för att inte föreslå någon utlokalisering.

Vid samtal den 27 november med fackliga företrädare redovisade Hans Gustafsson det nya läget som det växt fram efter diskussioner, motioner, uppvaktningar och tidningsartiklar. Riksdagsgruppen tog ställning den 2 december. Han informerade den 10 december hela den berörda personalen härom vid en sammankomst på planverket.

Statsministern har under utfrågningen uppgett att regeringens ställningstagande i lokaliseringsfrågan inte var klart när propositionen antogs den 22 oktober 1987. Först i samband med en s.k. lunchberedning med regeringen den 26 november 1987 kom han för egen del fram till att en utlokalisering till Karlskrona var att föredra. Denna uppfattning förde han sedan fram under riksdagsgruppens sammanträde den 2 december.

Regeringens proposition om det nya plan- och bostadsverket innehöll inte något förslag om utlokalisering. Den beredning av ärendet som låg till grund för beslutet att inte föreslå utlokalisering måste enligt utskottets bedömning i och för sig anses tillräcklig. Det är givetvis alltid önskvärt att en fråga som innebär förändringar av stor betydelse för en verksamhet och för berörd personal blir föremål för utredning och beredning i ett sammanhang. Den beslutsprocess som kom att följas av regering och riksdag fick enligt utskottets bedömning som negativ följd att de berörda verken och de fackliga organisationerna inte fick reella möjligheter att före beslutet lägga synpunkter på frågan var verket skulle ligga.

Utöver det anförda har utskottet inte funnit anledning till uttalande i ärendet.

13. Regeringens utnämningsspolitik

a) Utnämningar av verkschefer m.m.

Under årets granskning har utskottet behandlat regeringens utnämningsspolitik vad gäller verkschefer, chefer för svenska utlandsmyndigheter och vissa

andra högre befattningshavare. Till särskild granskning har tagits upp rekryteringen av ledamöter till högsta domstolen och regeringsrätten (se nästa avsnitt).

Frågan om regeringens utnämningsspolitik i nu aktuellt hänseende var föremål för utskottets granskning även vid föregående riksmöte (se KU 1986/87:33 s. 66). Till grund för granskningen har legat en promemoria som upprättats inom statsrådsberedningen (*bilaga A 12*). Vidare har en offentlig utfrågning ägt rum med statsminister Ingvar Carlsson (*bilaga B 13*).

Enligt 11 kap. 9 § regeringsformen (RF) tillsätts tjänst vid förvaltningsmyndighet som lyder under regeringen av regeringen eller av myndighet som regeringen bestämmer. Beträffande verkschefer sker tillsättning – enligt de instruktioner som gäller för verken – av regeringen. Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende fästas endast vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Krav på svenskt medborgarskap ställs i regeringsformen beträffande bl.a. verkschefstjänster. I 4 kap. 3 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA) hänvisas i fråga om saklig grund för tillsättning av statlig tjänst till vad som är föreskrivet i RF eller annan författning. Närmare föreskrifter om tjänstetillsättning ges i den av regeringen utfärdade anställningsförordningen (1965:601). Denna förordning ändrades (1985:334) då en ny 7 a § infördes med innebörd att tjänstetillsättning skall ske på grundval främst av skicklighet för arbetsuppgifterna i tjänsten, om det inte finns särskilda skäl för något annat. Ändringen grundade sig på proposition 1984/85:219 om den statliga personalpolitiken. Konstitutionsutskottet, som yttrade sig över propositionen till arbetsmarknadsutskottet, uttalade som sin mening att 11 kap. 9 § regeringsformen inte formellt hindrar att man i framtiden lägger större vikt än tidigare vid kriteriet skicklighet.

Frågor rörande tillsättning av verkschefer behandlades i proposition 1986/87:99 om ledningen av den statliga förvaltningen. Förslagen grundade sig på verksledningskommitténs betänkande (SOU 1985:40) Regeringen, myndigheterna och myndigheternas ledning. Regeringens förslag innebar bl.a. att verkschefer borde sökas i en bredare rekryteringsbas än tidigare. Enligt civilministern borde regeringen utnyttja statsförvaltningens hela chefspotential som underlag men därutöver sträva efter att också se verksamheten utanför statsförvaltningen som möjliga rekryteringsområden. En viktig förutsättning var att regeringen i fortsättningen kan koncentrera sina ansträngningar i tillsättningsfrågor till myndigheternas högsta ledning. Verkschefer föreslås också kunna omflyttas under förordnandetiden till annan tjänst. Propositionen godtogs på denna punkt av riksdagen (KU 1986/87:29).

Av den ovan nämnda promemorian framgår att antalet verkschefer som utnämndes under perioden 1976–1988 (22/2) var 107 personer. Antalet beskikningschefer som rekryterats externt – dvs. från annat håll än utrikesdepartementet – uppgår enligt statsrådsberedningens promemoria till 38 personer sedan år 1965. I promemorian har gjorts en sammanställning av svenska kandidater 1976–1987 till högre poster i internationella organisationer där vederbörande erhållit officiellt svenskt stöd enligt hos utrikesdepartementet tillgängliga uppgifter. Det rör sig om 38 personer. Av promemorian framgår vidare att till pressråd och pressattachéer sedan 1976 utnämnts 58 personer. Till kulturråd har sedan 1976 utsetts 15 personer.

Vad gäller styrelseposter m.m. i statliga eller halvstatliga företag hänvisas i statsrådsberedningens promemoria till 1987 års redogörelse för de statliga företagen (skr. 1987/88:20). Där finns uppgifter om styrelseledamöter och verkställande direktörer i de statliga företagen. Slutligen redovisas en sammanställning över utnämningar av justitiekansler, riksåklagare, rikspolischef, överbefälhavare och försvarsgrenschefer under perioden 1976–1988 (22/2), sammantaget 19 utnämningar.

Statsministern har, som framgår av utfrågningen inför utskottet, framhållit vad gäller utnämningar under de socialdemokratiska regeringarna sedan hösten 1982, att regeringen vid tillsättningarna uteslutande grundat sig på RF:s krav på sakliga grunder med betoning på skicklighetskriteriet.

Utskottet vill understryka vikten av regeringsformens krav på att det vid tjänstetillsättningar endast fästs avseende vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet. Utskottet hänvisar i sammanhanget till den av riksdagen godtagna propositionen om ledningen av den statliga förvaltningen. I denna framhålls betydelsen av att regeringen vid tillsättningar av t.ex. verkschefer fäster särskild vikt vid vederbörandes kompetens för uppgiften. Någon bedömning utifrån partipolitiska utgångspunkter är inte förutsatt och inget talar heller för att regeringen vid aktuella utnämningar beaktat annat än lämplighet och kompetens. Den företagna granskningen ger utöver det anförda inte anledning till något särskilt uttalande från utskottets sida.

b) Utnämningar av ledamöter av högsta domstolen och regeringsrätten

Utskottet har till granskning tagit upp frågan om rekryteringen av ledamöter till högsta domstolen och regeringsrätten. Till grund för granskningen har legat en promemoria som upprättats inom regeringskansliet (*bilaga A 13*). Vidare har en offentlig utfrågning ägt rum med justitieminister Anna-Greta Leijon (*bilaga B 9*).

Tillsättning av tjänst som domare i högsta domstolen och regeringsrätten liksom tillsättningen av andra statliga tjänster regleras i 11 kap. 9 § regeringsformen. Där stadgas att avseende endast skall fästas vid sakliga grunder, såsom förtjänst och skicklighet. Enligt grundlagspropositionen (1973:90 s. 406) förstås med skicklighet lämpligheten för befattningen ådagalagd genom teoretisk och praktisk utbildning samt den hittillsvarande verksamhetens art. Med förtjänst avser lagstiftaren närmast den erfarenhet som har förvärvats genom föregående tjänstgöring.

Vid tillsättning av justitieråds- och regeringsrådstjänster har justitiedepartementet kontakter med högsta domstolen och regeringsrätten för att bl. a. få kännedom om vilken särskild kompetens som bör tillföras domstolen vid kommande utnämningar. Utnämningarna diskuteras också inom justitiedepartementet mellan justitieministern, statssekreteraren, expeditionschefen och rättscheferna innan ärendet redovisas vid beredning med regeringen. Därefter anmäls regeringens förslag vid sammanträde med samtliga ledamöter av högsta domstolen resp. regeringsrätten.

Under åren 1970–1987 utnämndes 37 justitieråd och 33 regeringsråd. Av dessa kom 14 justitieråd och 17 regeringsråd från regeringskansliet medan 4

justitieråd och 5 regeringsråd rekryterades från myndigheter som är direkt underställda regeringen. Från domstol rekryterades 12 justitieråd och 6 regeringsråd. Av övriga justitieråd var 1 professor, 2 advokater, 1 kanslichef i riksdagsutskott och 1 stadsjurist. När det gäller regeringsråden var 1 justitieombudsman, 1 kanslichef från Nordiska rådets svenska delegation och 2 kanslichefer i riksdagsutskott. De flesta av de utnämnda justitieråden och regeringsråden hade sedvanlig domarutbildning.

Anna-Greta Leijon har vid utfrågningen uppgett att man inom regeringskansliet alltid vinnlagt sig om att söka goda krafter till de båda domstolarna. En mycket stor del av de bästa juristkrafterna finns i kanslihuset, vilket är nödvändigt för kvaliteten i lagstiftningsarbetet. Man bör dock enligt justitieministern sträva efter en breddad rekrytering med sikte på en jämnare könsfördelning och större geografisk spridning. Rekrytering från advokatkåren har skett i ett antal fall och därutöver har gjorts ett antal förfrågningar. Erbjudanden har emellertid i en del fall avböjts för att lönenivån ansetts för låg.

Enligt utskottet fyller högsta domstolen och regeringsrätten en central funktion, dels när det gäller rättstillämpningsfrågor, dels i lagstiftningsarbetet, bl.a. genom verksamheten i lagrådet. Det är därför av största vikt att justitieråden och regeringsråden har hög kompetens. Det är också angeläget att det bland ledamöterna finns erfarenhet från skilda verksamhetsområden. Detta förutsätter att justitieråds- och regeringsrådstjänsterna i olika avseenden är attraktiva för kompetenta och välmeriterade jurister. Något uttalande i övrigt är inte påkallat från utskottets sida.

14. Riksdagens skrivelser, m.m.

Till utskottet har hänvisats regeringens skrivelse (1987/88:75) med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen. I likhet med tidigare år har utskottet gjort en översiktlig genomgång av skrivelsen i fråga.

Årets skrivelse avser åtgärder med anledning av riksdagsbeslut som vidtagits av regeringen under tiden den 1 oktober 1986–den 30 september 1987. Redogörelsen omfattar sammanlagt 484 riksdagsskrivelser, av vilka åtta beslutats av riksdagen före 1980. En av sistnämnda skrivelser har under den aktuella tiden slutbehandlats. Beträffande de återstående sju skrivelserna har vid kontakt med berörda departement upplysts att ytterligare två av skrivelserna numera slutbehandlats. Den äldsta icke slutbehandlade skrivelserna är från 1975.

Granskningen i denna del föranleder inte något uttalande från utskottets sida. Utskottet föreslår att regeringens skrivelse läggs till handlingarna.

15. Fråga om återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden

Utskottet tog i förra årets granskningsbetänkande (KU 1986/87:33 s. 68) upp en fråga om tillsättning av tjänst som professor i musikvetenskap vid Lunds universitet. Utskottet uppmärksammade därvid att regeringen i ärendet prövat en ansökan som först återkallats men där återkallelsen senare drogs

tillbaka. Utskottet framhöll att det kunde finnas anledning för utskottet att återkomma till den aktuella frågan.

I anledning av detta har statsrådsberedningen utrett frågan om återtagande av återkallelse i förvaltningsärendet hos regeringen och utfärdat en rekommendation i ämnet, se *bilaga A 14*.

Statsrådsberedningens rekommendation innebär att en återkallelse bör kunna återtas så länge ärendet inte avslutats genom ett beslut, såvida annat inte är föreskrivet i lag eller annan författning. I det fall en skrivelse med återtagande av en återkallelse inkommer till regeringen först sedan ärendet avgjorts anges som lämpligt att regeringen beslutar att inte vidta någon åtgärd eller behandlar skrivelsen som en ny ansökan beroende på vad slag av ärende saken gäller.

Det är enligt utskottets bedömning värdefullt att berörda frågor får en så enhetlig behandling som möjligt inom regeringskansliet. I övrigt föranleder granskningen inte något uttalande från utskottets sida.

16. Tillstånd för Saab-Scania AB att anlägga en bilindustri på Kockumsområdet i Malmö

Utskottet har till granskning tagit upp den beredning som legat till grund för regeringens beslut att medge Saab-Scania AB tillstånd att anlägga en bilfabrik på Kockums varvsområde i Malmö. Till grund för granskningen har legat en promemoria som utarbetats inom bostadsdepartementet (*bilaga A 15*).

Regeringen lämnade den 7 maj 1987 Saab-Scania AB tillstånd med tillämpning av 136 a § byggnadslagen att anlägga en sammansättningsfabrik på Kockums varvsområde i Malmö och där årligen tillverka 60 000 personbilar. Tillståndet förenades med vissa villkor. Regeringen erinrade om att det ankommer på koncessionsnämnden för miljöskydd att fastställa de närmare villkor från miljöskyddssynpunkt som skall gälla för verksamheten.

Av proposition 1972:111 bilaga 2 om hushållning med mark och vatten framgår att prövningen skall vara *allsidig och innefatta dels en sammanvägning av bl.a. miljöskyddssynpunkter med arbetsmarknadspolitiska, regionalpolitiska och näringspolitiska synpunkter, dels möjligheten att pröva alternativa lokaliseringar.*

Under beredningen av Saab-Scania AB:s ansökan om tillstånd inhämtades yttrande från ett tjugotal remissinstanser, bland dem koncessionsnämnden för miljöskydd, statens naturvårdsverk, statens planverk, socialstyrelsen, länsstyrelsen i Malmöhus län och fiskeristyrelsen. Flertalet remissinstanser tillstyrkte eller lämnade utan erinran att tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen lämnades. Malmö kommun tillstyrkte ansökningen under vissa förutsättningar. I beredningsarbetet beaktades också skrivelser till regeringen från ett flertal miljöorganisationer och enskilda personer.

Den företagna granskningen ger enligt utskottets bedömning inte anledning att rikta kritik mot regeringens handläggning av ärendet.

17. Restaureringen av Hornborgasjön

KU 1987/88:40

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens handläggning av frågan om Hornborgasjöns restaurering står i överensstämmelse med riksdagens beslut den 1 juni 1977. Till grund för granskningen har legat en promemoria upprättad inom miljö- och energidepartementet (*bilaga A 16*).

Naturvårdsverkets Hornborgasjöutredning som avlämnades den 8 november 1973 innehöll ett förslag till fullständig restaurering med två dämningssalternativ av vilka det ena förordades av naturvårdsverket och som innebar en höjning av vattennivån med ca 1,5–2 meter. År 1976 redovisade naturvårdsverket ett begränsat restaureringsalternativ med en s. k. tvärvall över sjön. Verket förordade emellertid en höjning av vattennivån med 1,5–2 meter utan tvärvall.

Riksdagens nyssnämnda beslut grundade sig på en hemställan från jordbruksutskottet att riksdagen som sin mening skulle ge regeringen till känna vad utskottet anfört om en fullständig restaurering av Hornborgasjön (JoU 1976/77:36). Sammanfattningsvis ansåg utskottet att åtgärder borde vidtas med inriktning på att åstadkomma en fullständig restaurering av Hornborgasjön i överensstämmelse med naturvårdsverkets förslag samt att det fortsatta utredningsarbetet därför borde begränsas till att omfatta endast detta alternativ.

Mot bakgrund av riksdagsbeslutet och efter detaljutredning år 1981 ansökte naturvårdsverket hos vattendomstolen om restaurering av Hornborgasjön. Ansökan avsåg en något lägre höjning av vattennivån än vad naturvårdsverket ursprungligen förordat. Det förutsattes att vissa invallningsåtgärder skulle företas i skadeförebyggande syfte. Ett år senare medgav regeringen att tillstånd fick lämnas till den begärda restaureringen av Hornborgasjön.

Den 15 maj 1986 uppdrog regeringen åt naturvårdsverket att – utan återkallande av den ursprungliga ansökan – hos vattendomstolen ansöka om restaurering i enlighet med ett nytt förslag från naturvårdsverket. Detta förslag innebar en ännu lägre höjning av vattennivån samt att åtgärderna skulle utföras utan skadeförebyggande invallningar.

Utskottet vill erinra om att regeringen under en följd av år i budgetpropositionerna har redovisat läget när det gäller planerna för restaurering av Hornborgasjön. I budgetpropositionerna 1983/84 och 1984/85 angavs att restaureringsplanerna i första hand skulle komma att fortsätta enligt ett alternativ som innebär en lägre vattenståndshöjning än som angetts i den ursprungliga ansökan och att talan i vattendomstolen därför skulle kompletteras. I budgetpropositionen 1985/86 anmäldes att förhandlingarna i vattendomstolen beräknades återupptas år 1986 efter revidering av bl.a. ersättningsförslag och efter eventuell omarbetning till följd av vissa undersökningar av alternativa förslag som innebär att invallningar inte skulle göras. I budgetpropositionen 1986/87 anmäldes att regeringen – sedan vattendomstolen handlagt den nya ansökan – kommer att ta ställning till vilket alternativ till restaurering som bör utföras.

I den nyligen avlämnade kompletteringspropositionen 1987/88:150 bilaga 7 har ingående redogjorts för restaureringsplanerna. Avslutningsvis har

angetts att starka skäl talar för att restaureringen bör utföras enligt det nya alternativet, dvs. utan vallar och med lägre vattenståndshöjning. Det nya förslaget anses därvid inrymmas i riksdagens beslut år 1977 om en fullständig restaurering av Hornborgasjön. Den fortsatta prövningen bör enligt propositionen inte längre omfatta det tidigare alternativet. Chefen för miljö- och energidepartementet avser att återkomma till regeringen med förslag om att ge naturvårdsverket i uppdrag att hos vattendomstolen återkalla den gamla ansökan som nu behandlas där. I kompletteringspropositionen bereds riksdagen tillfälle att ta del av vad som anförts om restaureringen av Hornborgasjön.

Genom dessa anmälningar av frågan som gjorts till riksdagen får regeringen enligt utskottets uppfattning anses ha uppfyllt vad som kan ankomma på den ur beredningssynpunkt oavsett om det nya förslaget kan anses inrymmas i 1977 års riksdagsbeslut eller ej. Särskilt genom vad som angetts i årets kompletteringsproposition bereds riksdagen möjlighet att ta ställning till vilket av förslagen som bör genomföras.

När det gäller ärendets handläggning i övrigt konstaterar utskottet att riksdagsbeslutet från 1977 har följts fram till 1982. Därefter har arbetet fått en annan inriktning vilket lett fram till förslaget i kompletteringspropositionen 1987/88:150. Handläggningen av ärendet har härigenom inneburit en lång tidsutdräkt som medfört betydande osäkerhet för berörda parter.

Den företagna granskningen har härutöver inte gett anledning till något uttalande från utskottets sida.

18. Handläggningen av vissa jordbrukspolitiska frågor

Utskottet har till granskning tagit upp regeringens handläggning av två jordbrukspolitiska frågor. Det ena gäller regeringens beslut den 2 april 1987 om förbud mot användning av stråförkortningsmedel. Det andra avser regeringens beredning av fråga rörande 1985 års spannmålsbeslut mot bakgrund av överläggningar som ägt rum om 1988 års spannmålspriser.

Vad gäller förbudet mot användning av *stråförkortningsmedel* har ifrågasatts om det är förenligt med gällande jordbruksavtal och med kravet på tidsmässig anpassning för berörda näringsidkare.

Till grund för granskningen har legat en promemoria (*bilaga A 17*) med bl.a. en redovisning i saken från miljö- och energidepartementet. Av handlingarna framgår att regeringens beslut främst var betingat av omsorg om miljön och behovet av att vidta åtgärder för att minska överproduktionen av spannmål. Det aktuella förslaget remissbehandlades i sedvanlig ordning och regeringen fattade sitt beslut den 2 april 1987. Vid en presskonferens den 10 april och i ett pressmeddelande samma dag presenterades beslutet vilket gick ut på att för odlingssäsongen 1987 skulle förbud att använda stråförkortningsmedel gälla. En särskild expertgrupp aviserades för utredning av vissa sammanhängande frågor.

Författningsändringen kom ut av trycket den 23 april och skulle gälla under tiden den 1 maj till den 31 december 1987.

Utskottet vill erinra om att då lagen om kungörande av lagar och andra

författningar behandlades i riksdagen (KU 1975/76:51) uttalade utskottet att författningsarbetet borde ske med utgångspunkt från att om möjligt minst fyra veckor bör förflyta mellan en författnings kungörande och dess ikraftträdande. Det förflyt nu tre veckor mellan beslut och utgivning och endast åtta dagar mellan utgivning och ikraftträdande. Då författningen utkom var våren i betydande delar av landet redan i långt framskridet skede, och detta förhållande torde ha haft inverkan på många jordbrukares planering av sitt arbete. I ett fall som detta borde särskilda åtgärder ha vidtagits för en snabbare utgivning av författningen med hänsyn till informationsbehovet.

I övrigt har utskottet inte funnit anledning till något uttalande.

Vad gäller 1985 års spannmålsbeslut har frågan gällt huruvida beredningen i regeringskansliet av vissa frågor i anslutning till 1988 års spannmålspriser står i överensstämmelse med 1985 års livsmedelspolitiska beslut, särskilt beträffande spannmålsregleringen (JoU 1984/85:33).

Till grund för granskningen har legat en kanslipromemoria (*bilaga A 18*) samt uppgifter som lämnats från jordbruksdepartementet.

De informella överläggningar som förekom under hösten 1987 mellan jordbruksdepartementet och företrädare för jordbruksnäringen samt berörda fackliga organisationer avsåg olika tänkbara vägar att lösa problemet med det stora spannmålsöverskottet – t.ex. genom införandet av s.k. arealbidrag. Överläggningarna ledde inte till något beslut.

Något förslag till omläggning av spannmålsregleringen har inte lagts fram. Som framgår av kanslipromemorian föreligger inte heller något regeringsbeslut eller eljest något enskilt ärende i jordbruksdepartementet i denna fråga.

Utskottet som förutsätter att beredningen av frågan även fortsättningsvis sker i form av överläggningar med berörda parter innan förändringar företas i spannmålsregleringen, har i övrigt inte funnit anledning till något uttalande.

19. Utvecklingsbistånd till Indonesien

Utskottet har tagit upp till granskning viss fråga om utvecklingsbistånd till Indonesien.

Beredningen för internationellt tekniskt-ekonomiskt samarbete (BITS) beslutade i juni 1987 att lämna utfästelse om en u-kredit på högst 63 milj. kr. till ett eltransmissionsprojekt i Indonesien. Utfästelsen avsåg en mindre del av ett projekt som syftar till att förbättra elförsörjningen på norra Sumatra. Av beloppet utgjorde 20 milj. kr. gåva.

BITS, som inrättades som myndighet år 1979, har till uppgift att främja ekonomisk och social utveckling i vissa u-länder samt att utvidga och stärka Sveriges förbindelser med dessa. Myndigheten leds av en styrelse, vari ingår representanter för utrikes-, finans- och industridepartementen, SIDA, industrin, fackföreningsrörelsen och exportkreditnämnden. Verksamheten, som styrs av riktlinjerna för biståndspolitik, omfattar tekniskt samarbete och u-kreditgivning. Genom u-krediter finansieras investeringsprojekt som

har utvecklingsfrämjande effekter och som är prioriterade av mottagarländerna.

Enligt förordningen (1984:1132, omtryckt 1987:989) om krediter för vissa utvecklingsändamål (u-krediter) lämnas u-kredit antingen som en kredit på förmånliga villkor eller som en kombination av en gåva och en exportkredit (1 §). Beslut om u-kreditgivning till ett u-land som inte tidigare erhållit sådana krediter fattas av regeringen. Dock kan i fråga om enstaka krediter beslutet fattas av BITS. BITS kan med eget yttrande hänskjuta ett u-kreditärende till regeringens prövning (3 §).

Indonesien är ej ett programland för svenskt bistånd men Sverige lämnar visst bistånd till landet genom andra kanaler. De uttalanden som riksdagen gjort om bistånd till Indonesien har rört innebörden av Sveriges observatörskap i *The Intergovernmental Group on Indonesia* (IGGI). Utrikesutskottet konstaterade 1981 (UU 1980/81:20) att observatörskapet i IGGI inte innebar avsteg från gällande biståndsprinciper och inte förde med sig några biståndsförpliktelser. Utskottet utgick vidare från att Sverige inte avsåg att inleda bilateralt biståndssamarbete med Indonesien. Riksdagen godkände utskottets uttalande.

Utskottet konstaterar att regeringen inte haft någon befattning med beslutet om att lämna utfästelse om u-kredit till Indonesien. Utskottet noterar i sammanhanget att statsrådet Lena Hjelm-Wallén i en interpellationsdebatt i riksdagen den 23 november 1987 meddelat att en översyn av frågor rörande såväl BITS styrelse som myndighetens instruktion inletts. I övrigt har granskningen inte föranlett något uttalande från utskottets sida.

20. Viss upphandlingsfråga

Utskottet har till granskning tagit upp fråga om handläggningen inom regeringen (justitiedepartementet) av en framställning i maj 1986 från rikspolisstyrelsen i vilken styrelsen hemställt om undantag från bestämmelserna i upphandlingsförordningen (1986:366) och begärt medgivande att vid upphandling av bevakningstjänster i Stockholms tunnelbana vända sig till endast en anbudsgivare.

Till grund för granskningen har legat en promemoria (*bilaga A 19*) med däri intagen redovisning från justitiedepartementet i saken.

Av handlingarna framgår att regeringen den 7 maj 1987 efter remissbehandling av rikspolisstyrelsens skrivelse avslag framställningen om undantag från upphandlingsförordningen.

Den företagna granskningen föranleder inte något särskilt uttalande från utskottets sida.

21. Utfästelse av viss belöning

Utskottet har till granskning tagit upp dels frågan om vad som skall gälla för rätten att utfästa belöning i ett mordfall, dels frågan om vilket anslag som står till förfogande för sådant ändamål. En promemoria i ärendet upprättad inom statsrådsberedningen återfinns i en till detta betänkande fogad *bilaga A 20*.

Sedan länge utbetalar polisen i begränsad omfattning belöningar till personer som lämnat uppgifter av särskilt stort värde i spanings- och

brottsutredningssammanhang. Justitieombudsmannen har godtagit att polisen utnyttjar s.k. tjallare och betalar ersättning till dem (JO:s ämbetsberättelse 1983/84 s. 76-78). Genom förordningen (1948:195) om ersättning och belöning av statsmedel vid biträde åt ordningsmakten ges också möjlighet för länsstyrelsen att besluta om belöning till den som vid biträde åt polisen visat särskild rådhighet och nit.

Utbetalningar av detta slag har belastat andra huvudtiteln, förslagsanslaget B 4 Lokala polisorganisationen, anslagsposten 4 Vissa kostnader för förundersökning m.m.

Regeringen har den 12 november 1987 efter samråd med rikspolisstyrelsen och de borgerliga partiledarna beslutat att rikspolisstyrelsen från nämnda anslagspost får ta i anspråk sammanlagt högst 50 milj. kr. avseende belöning till den eller dem som lämnar sådana upplysningar till polisen att mordet på statsminister Olof Palme kan klaras upp. Vidare har föreskrivits att rikspolisstyrelsen innan beslut om utbetalning av belöning fattas skall anmäla sin avsikt om detta till regeringen.

Granskningen föranleder inte något uttalande från utskottets sida.

Utskottets anmälan

Resultatet av den i det föregående redovisade granskningen av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning samt regeringens skrivelse 1987/88:75 med redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen får utskottet härmed för riksdagen

anmäla.

Stockholm den 19 maj 1988

På konstitutionsutskottets vägnar

Olle Svensson

Närvarande: Olle Svensson (s), Anders Björck (m), Wivi-Anne Cederqvist (s), Kurt Ove Johansson (s), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Sture Thun (s), Hans Nyhage (m), Sören Lekberg (s), Börje Stensson (fp), Elisabeth Fleetwood (m), Torgny Larsson (s), Bengt Kindbom (c), Nils Berndtson (vpk) och Ulla Pettersson (s).

Vid behandlingen av

punkt 7 har Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson

punkt 8 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson

punkterna 9 och 10 har Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson

punkt 10 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson

punkt 11 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Birgit Friggebo.

Margitta Edgren (fp) ersatt Börje Stensson och Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson

punkt 18 har Ove Karlsson (s) ersatt Sture Thun

punkt 19 har Ingela Mårtensson (fp) ersatt Börje Stensson och Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson samt vid

punkt 21 har Bo Hammar (vpk) ersatt Nils Berndtson.

Reservationer

1. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme (punkt 7)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 14 börjar med "Enligt utskottets" och slutar med "denna uppfattning" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottet är det värdefullt att utredningen av mordet på statsministern har fått en så ingående belysning som skett genom de båda kommissionernas arbete. Mot bakgrund av de uppgifter som kommissionerna tagit fram anser emellertid utskottet att regeringens befattning med utredningen behöver ytterligare belysas bl.a. genom utfrågning av statsminister Ingvar Carlsson, förre justitieministern Sten Wickbom och förre överåklagaren Claes Zeime. Redan nu står emellertid klart att den kritik som i reservationen till förra årets granskningsbetänkande riktades mot regeringens handläggning av mordutredningen i stor utsträckning fått stöd genom de företagna utredningarna.

En av de frågor som uppmärksammades av utskottet vid förra årets granskning var den roll som justitiedepartementets s.k. observatör i polisens ledningsgrupp spelade. Ingen av de båda kommissionerna har visserligen funnit att detta arrangemang innefattade någon otillbörlig påverkan av polismyndigheternas arbete. Men liksom reservanterna anser den parlamentariska kommissionen att redan närvaron av en företrädare för regeringskansliet innebär en risk för påverkan på tjänstemännen att handla mindre självständigt än annars.

När det gäller samarbetsvärdigheterna mellan polis och åklagare uttalar den parlamentariska kommissionen att justitieministern borde ha erinrat polisledningen om reglerna i rättegångsbalken om ledning av förundersökning. Detta kunde ha skett redan vid det möte mellan polis och åklagare som han arrangerade i slutet av april 1986. Polisledningens syn på åklagarens roll i förundersökningen stod dock enligt kommissionen inte klar i hela sin vidd för justitiedepartementet förrän i samband med omorganisationen i början av 1987.

Kommissionens iakttagelser på denna punkt ger enligt utskottet stöd för

reservanternas uppfattning förra året att regeringen genom sina ensidiga kontakter med polissidan alltför sent fick klart för sig hur allvarliga problemen i utredningsarbetet var. Regeringen borde enligt utskottet ha kunnat ingripa tidigare för att säkerställa ett fungerande samarbete mellan polis och åklagare.

Enligt utskottet står det också klart efter den parlamentariska kommissionens utredning att regeringens agerande under förspelet till omorganisationsbeslutet var anmärkningsvärt. Utskottet delar kommissionens uppfattning att man i stället för att försöka finna en lösning på samarbetssvårigheterna borde ha förklarat för Holmér att han enligt gällande regler var skyldig att följa förundersökningsledarens beslut och anvisningar.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

2. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Engelsavtalen

Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 36 börjar med "Utskottet tar" och på s. 37 slutar med "år 1984" bort ha följande lydelse:

Utskottet har under sin granskning tagit upp några frågor om avtal med Storbritannien från 1960-talet vad gäller vapenexport.

Affären blev år 1963 mycket omskriven. Avtalen utgjordes av bilaterala överenskommelser mellan den svenska staten representerad av chefen för fabriksstyrelsen och den brittiske arméministern. Något regeringsbeslut eller annan handling som visar att regeringen i samband med att avtalen ingicks varit införstådd med avtalens verkliga innebörd har inte påträffats i regeringskansliet.

Enligt de statsråd som utskottet utfrågat – nuvarande och tidigare med ansvar för krigsmaterielexport – har avtalen uppfattats som licensavtal fastän det i själva verket varit frågor om leveransavtal.

Uppfattningen att det rört sig om licensavtal har bestyrkts av den omständigheten att det varit denna beteckning som fabriksstyrelsen – numera affärsverket FFV – använt sig av såväl internt inom verket som vid kontakter med regeringskansliet.

Enligt de promemorior som upprättades år 1965 angående samtal mellan representanter för brittiska regeringen och svenska utrikesdepartementet framgår att ärendet gäller export av viss svensk krigsmateriel via Storbritannien. Bl.a. hänvisas till kontrakt mellan brittiska regeringen och FFV resp. Bofors, som medger vidareexport av svensktillverkade vapen till vissa angivna länder. De aktuella affärerna avsåg länder som enligt den svenska regeringen inte accepterades som köpare av svensk krigsmateriel. Därför avrådde regeringen från vidareexport, samtidigt som man var medveten om att man rent juridiskt inte hade möjlighet att stoppa ett genomförande av affärerna. Britterna meddelade att man avstod från vissa affärer men trots allt avsåg att reexportera svenska vapen till Zambia. Både utrikesministern och handelsministern blev informerade om innehållet i promemoriorna. Det framhålls i svaret till britterna att det skulle vara besvärande för den svenska regeringen, om den brittiska regeringen beslöt att genomföra affären med Zambia. Det framgår av handlingarna att man tidigare inte hade vetskap om

leveransavtalen mellan Storbritannien och de svenska företagen. Enligt utskottets bedömning framgår det emellertid att kunskap om avtalens innebörd fanns inom regeringskansliet hösten 1965.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

3. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser vapenembargot mot Australien

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 37 börjar med "Brevets avfattning" och slutar med "via Storbritannien" bort ha följande lydelse:

De upplysningar som lämnats utskottet av företrädare för FFV och det brev från Gunnar Svärd till dåvarande försvarsministern Sven Andersson som utskottet tagit del av indikerar att ammunitionsexporten till Australien skedde med försvarsdepartementets goda minne trots rådande vapenembargo. Enligt utskottet kan det inte uteslutas att så har varit fallet. Det är emellertid svårt att fastställa vad som skett med tanke på den långa tidrymd som har förflutit och det förhållandet att flera berörda personer är avlidna. Utfrågningar av andra personer verksamma inom FFV och försvarsdepartementet vid den aktuella tidpunkten och genomgång av bl.a. Gunnar Svärds efterlämnade arkiv skulle kunna ge ytterligare belysning av vad som verkligen inträffat.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

4. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser vapenembargot mot Australien

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Ingela Mårtensson (fp) anser att i denna del av utskottets yttrande som på s. 37 slutar med "via Storbritannien" bort göras följande tillägg:

Vid utfrågningarna har dock hävdats att generaldirektören haft kontakter med regeringsledamöter i frågan. Utskottet har kommit till slutsatsen att det för närvarande varken kan bevisas eller dementeras att kännedom funnits i regeringskansliet om ett eventuellt kringgående av vapenembargot.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

5. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser vapenembargot mot Australien

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 37 börjar med "Brevets avfattning" och slutar med "via Storbritannien" bort ha följande lydelse:

Utöver personliga minnesbilder från anställda inom FFV, som inte kan lämnas utan avseende, är brevet från fabriksstyrelsens generaldirektör till försvarsministern i juni 1966 den enda dokumentation som förelegat vid granskningen av frågan om vidareexport från Storbritannien till Australien under Vietnamkriget. Brevet kan tolkas på olika sätt. Uppenbart är dock att fabriksstyrelsens generaldirektör sökte påvisa negativa verkningar därest inte leveranser till Australien kunde ske.

Den dokumentation som funnits tillgänglig vid utskottets granskning kan inte anses styrka misstankarna om att vidareexport från Storbritannien till Australien initierats av företrädare för regeringen. Utan ytterligare dokumentation kommer oklarheter om vad som förevarit att kvarstå.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

6. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indienordern

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 38 börjar med "Vad först" och på s. 39 slutar med "riksdagens organ" bort ha följande lydelse:

Det förhållandet att frågan om Indien som mottagarland har behandlats i utrikesnämnden, där alla riksdagspartier inte är företrädde, kan enligt utskottet inte ensamt tas till intäkt för att export av vapen till detta land är förenligt med riktlinjerna för export av krigsmateriel. Redan de s.k. villkorliga hindren för vapenexport gör att det kan finnas anledning att ställa sig tveksam till sådan export. Det kan i detta sammanhang erinras om att utredningar om olika aspekter på fortsatt krigsmaterielexport har aviserats samt att riksdagen har att ta ställning till bl.a. ett motionsyrkande om att denna export skall upphöra.

Bofors har träffat ett samarbetsavtal med Indien om betydande leveranser av haubitsar m.m. Detta avtal har godkänts av regeringen, som även genom en bilateral överenskommelse med Indien har reglerat bl.a. möjligheterna att exportera svensk krigsmateriel till Indien i krigs- och konfliktsituationer. Detta strider mot grundtanken om restriktivitet i gällande riktlinjer. De villkorliga hindren för vapenexport innebär att tillstånd inte skall beviljas för utförsel till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, stat som har inre väpnade oroligheter eller stat som kan komma att använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter. Situationen i Indien och dess grannländer är sådan att vapenexport dit måste ifrågasättas. Med samarbetsavtalet som grund har således restriktionerna och linjen om återhållsamhet med vapenexport kringgåts, så att leveranserna skall kunna fortsätta även i olika konfliktsituationer. Avtalet och överenskommelsen synes som främsta syfte ha ett sådant kringgående. Detta måste anses stå i strid med riktlinjerna för svensk vapenexport. Regeringen borde därför inte ha godkänt samarbetsavtalet och inte heller ha gett de omfattande garantier som är fallet i fråga om Bofors avtal med Indien.

Utskottet har tidigare tagit upp frågan om riksdagens medverkan vid godkännande av samarbetsavtal och överenskommelser om leveransgarantier. Enligt utskottets mening är det tveksamt att i frågor av denna vikt nöja sig med att endast höra utrikesnämnden.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

7. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indienordern

KU 1987/88:40

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 39 börjar med "Regeringen har" och slutar med "har reglerats" bort ha följande lydelse:

Bofors Indienaffär har från första början kännetecknats av ett starkt stöd, officiellt och inofficiellt, från den socialdemokratiska regeringens sida. Av de handlingar som utskottet tagit del av framgår att t.ex. statsminister Olof Palme och statssekreteraren Carl Johan Åberg spelade avgörande roller för affärens genomförande. Affären handlades, såväl i Indien som i Sverige, på högsta politiska nivå, och politiska aspekter spelade en viktig roll i sammanhanget. Av detta följer att såväl formellt som reellt de båda ländernas regeringar har ett ansvar för den affärsuppställning som träffats mellan Bofors och den indiska staten.

Särskilt framträdande är detta vad gäller de ekonomiska villkoren. Affären hade inte blivit av om inte speciellt förmånliga kreditvillkor hade erbjudits från svensk sida. De beräkningar som gjordes inom industridepartementet vid affärens uppgörande visar att det föreligger en subvention på ett mycket betydande belopp. Det förhållandet att faktorer som ränteutveckling m.m. kan komma att påverka den exakta summan jävar icke detta förhållande.

Handläggningen av ärendet har från officiellt svenskt håll kännetecknats av ett mycket starkt engagemang. Det bör i sammanhanget noteras att erbjudande lämnades till Indien att köpa ett flertal olika vapensystem. Försäljningen av haubits 77 till indiska armén har en förhistoria som klart visar att någon tvekan inte förelegat från svensk sida att sälja vapen till Indien. Det är uppenbart att affärer av det slag och den omfattning som här är i fråga kräver officiella insatser och inte minst kreditstöd. Långtgående löften på området har också givits från den svenska regeringens sida. Denna har också genom förhandlingarnas uppläggning och affärens karaktär haft betydande möjligheter att påverka händelseutvecklingen, också på områden som ligger utanför rena kreditfrågor.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

8. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser samarbetsavtal m.m.

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 39 börjar med "Utskottets granskning" och på s. 40 slutar med "denna översyn" bort ha följande lydelse:

En grundläggande tanke bakom de svenska reglerna för vapenexport är att svenskstillverkade vapen inte skall komma till användning vid anfallskrig mot annan stat eller vid inbördeskrig. Prövningen av tillstånd för export skall således bl.a. ske mot bakgrund av en bedömning från dessa utgångspunkter av mottagarlandet. En konsekvens av denna prövning borde för framtiden vara att leveranser kan avbrytas om förhållandena ändras så att de ursprungliga förutsättningarna för exporttillståndet inte längre föreligger.

Utskottet har vid sin granskning uppmärksammat att möjligheterna till

omprövning av givna tillstånd sätts ur spel genom s.k. samarbetsavtal och på dessa samarbetsavtal grundade överenskommelser med vederbörande stat. Så har t.ex. skett vad gäller det av utskottet granskade tillståndet för leverans av haubitssystem till Indien. Sverige har förbundit sig att leveranserna skall fullföljas – således även om väpnade konflikter skulle uppkomma.

Det är enligt utskottets mening inte tillfredsställande att samarbetsavtal mellan företag eller mellan svenskt företag och annan stat på detta sätt skall kunna genombryta eller tas till intäkt för att genombryta grundläggande principer för den svenska vapenexporten. Utskottet utgår från att denna fråga särskilt kommer att uppmärksammas vid den aviserade fortsatta utredningen om grunderna för svensk vapenexport. Vidare bör de konstitutionella och folkrättsliga aspekterna beaktas vid denna översyn.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

9. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indonesien

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 41 börjar med "Förra året" och på s. 42 slutar med "svensk vapenexport" bort ha följande lydelse:

Förra året behandlades vapenexportfrågor till Indonesien. Frågan har anmälts för förnyad granskning vad avser svensk vapenexport till Indonesien under tiden från år 1976 till dags dato.

Under den aktuella tidsperioden har olika regeringar medgivit export av vapen till Indonesien. Utskottets granskning ger vid handen att denna export har stått i överensstämmelse med de av riksdagen fastställda riktlinjerna för svensk krigsmaterielexport.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

10. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indonesien

Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 41 börjar med "Förra året" och på s. 42 slutar med "svensk vapenexport" bort ha följande lydelse:

Vapenexport till Indonesien har även i år anmälts till utskottet för granskning. Inom utskottet har i likhet med förra året inte något underlag tagits fram för att belysa situationen i Indonesien eller för att göra en utrikespolitisk bedömning av lämpligheten av export till Indonesien. Beslut om tillstånd för vapenexport bör dock ges endast efter noggranna överväganden av en regims trovärdighet bl.a. i fråga om mänskliga rättigheter. Kraven på politisk stabilitet i köparlandet bör ställas högt. Mot denna bakgrund var det ett misstag att i slutet av 1970-talet återuppta krigsmaterielexporten till Indonesien.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

11. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indonesien

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 41 börjar med "Förra året" och på s. 42 slutar med "svensk vapenexport" bort ha följande lydelse:

Sverige bör inte leverera vapen till länder där utdragna väpnade konflikter förekommer. Utskottet anser att bedömningar av de fortgående striderna på Östra Timor borde ha lett till att ytterligare tillstånd för vapenexport till Indonesien inte hade beviljats år 1986.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

12. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indonesien

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 41 börjar med "Förra året" och på s. 42 slutar med "svensk vapenexport" bort ha följande lydelse:

Vapenexport till Indonesien måste anses stå i strid med riktlinjerna för svensk vapenexport. Som påtalades i samband med föregående års granskning var uppgiften vilseledande att bindningar förelåg i tidigare avtal. Regeringen – som med hänsyn till förhållandena på Östra Timor över huvud taget inte skulle ha medgett vapenexport till Indonesien – borde ha avbrutit tidigare vapenexport i stället för att bevilja nya tillstånd, så som skedde år 1986.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

13. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser krigsmaterielbegreppet

Nils Berndtson (vpk) och Ingela Mårtensson (fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 42 börjar med "Granskningen har" och slutar med "detta ändamål" bort ha följande lydelse:

Granskningen har föranletts dels av att kranar avsedda att lyfta kärnvapen har exporterats till USA, dels av att s.k. Boghammarbåtar exporterats och använts i kriget mellan Irak och Iran.

Med tanke på att kranarna har specialkonstruerats för att lyfta kärnvapen och patent erhållits för konstruktionen anser utskottet det anmärkningsvärt att regeringen inte klassificerat kranarna som krigsmateriel. I bestämmelserna för klassificering står uttryckligen att för militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för bl.a. hantering av robotar och raketer är att anse som krigsmateriel.

Beträffande Boghammarbåtarna har regeringen krävt att företaget inte skall sälja ytterligare båtar till Iran, trots att båtarna inte klassificerats som krigsmateriel. Utskottet ifrågasätter på vilken grund regeringen har ställt detta krav, när båtarna inte har ansetts vara krigsmateriel.

Mot bakgrund av det anförda är det enligt utskottet angeläget att krigsmaterielbegreppet analyseras och ges en så entydig definition som möjligt.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

14. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser regeringarnas kontroll av krigsmaterielinspektionen

Nils Berndtson (vpk) anser att i den del av utskottets yttrande som på s. 42 slutar med "anförtrotts inspektionen" bort i ett särskilt stycke göras följande tillägg:

Det är också uppenbart att olika regeringars kontroll varit bristfällig. Regeringen har det yttersta ansvaret för dessa frågor. Oklarheter om krigsmaterielinspektionens roll i olika sammanhang reser frågan om vilka informationer som lämnats till berörda regeringar och vilken kontroll dessa utövat. För brister i krigsmaterielinspektionen måste regeringen anses ha ett ansvar.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

15. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser krigsmaterielinspektionen

Birgit Friggebo och Ingela Mårtensson (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 42 börjar med "Redan förra" och på s. 43 slutar med "betydelsefulla uppgift" bort ha följande lydelse:

Redan förra året framhöll konstitutionsutskottet mot bakgrund av den då företagna granskningen att den rådande ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport borde ses över från grunden. Intrycket att det föreligger ett starkt behov av en genomgripande översyn har enligt utskottet förstärkts i samband med den granskning som nu genomförts. Det är därför nödvändigt att ytterligare åtgärder vad gäller krigsmaterielinspektionens organisation vidtas utöver redan genomförda förändringar och vad som föreslagits i proposition 1987/88:154.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

16. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser regeringarnas vetskap om oegentligheter

Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 43 börjar med "Den förnyade" och slutar med "föregående år" bort ha följande lydelse:

Bristande dokumentation, motstridiga uppgifter och en rad andra oklarheter försvårar bedömningen av i vilken omfattning som det i kretsen av regeringsledamöter kan ha funnits vetskap om oegentligheter vid olika tidpunkter. Även om belägg saknas går det inte att utesluta att sådan vetskap kan ha funnits.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

17. Berglingfallet (punkt 9)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande på s. 47 som börjar "Som nyss sagts" och slutar "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Utskottet finner att frågan om villkoren för en av samhällets farligaste

brottslingar är en säkerhetsfråga av synnerlig vikt. Mot bakgrund av erfarenheterna från spionfallet Wennerström i början på 1960-talet inrättades en särskild tjänst i statsrådsberedningen i syfte att säkerställa erforderlig samverkan inom regeringen i säkerhetsfrågor och skapa förutsättningar för att hålla regeringschefen orienterad om i sammanhanget betydelsefulla informationer. Under hand har också utvecklats en praxis som innebär att justitieministern varje månad sammanträffar med chefen för säkerhetspolisen. I det nu aktuella fallet synes denna etablerade samverkan ha varit verkningslös. Frågan om permissioner för den spiondömde Bergling tycks uppenbarligen inte ha behandlats. Mot bakgrund av att regeringen avslagit en nådeansökan från Bergling, bl.a. med beaktande av en riskbedömning från militärledningens sida, borde rimligen frågan om permissioner tagits upp. Det är i säkerhetsfrågor regeringen som har det yttersta ansvaret, och det är inte godtagbart att de ansvariga i regeringskansliet skyller ifrån sig på en släpphänt kriminalvårdsstyrelse. Utskottet noterar vidare att kriminalvårdsstyrelsens generaldirektör i sin tidigare tjänst som statssekreterare i statsrådsberedningen varit säkerhetsansvarig och därför särskilt väl borde ha varit medveten om säkerhetsaspekterna. Det är ett faktum att handlingar om den planerade permissionen fanns tillgängliga i justitiedepartementet. Erforderliga åtgärder vidtog dock ej. Detta är anmärkningsvärt och vittnar om brist på kompetens inom justitiedepartementet.

Resultatet av Berglings flykt blev att justitieministern begärde entledigande. I princip har hela den inblandade departementsledningen också sedermera avgått: statssekreterare, rättschef, informationssekreterare, en politiskt sakkunnig och det ansvariga departementsrådet. I flertalet fall har regeringen med begagnande av sin utnämningssmakt gett de avgångna nya höga tjänster. Regeringen har alltså närmast belönat dokumenterad oskicklighet.

Utskottet finner att det självklart måste ankomma på regeringen att hålla sig väl underrättad i viktiga säkerhetsfrågor. Uppenbarligen har den säkerhetsansvarige statssekreteraren i statsrådsberedningen inte i erforderlig utsträckning fullgjort sin funktion på ett tillfredsställande sätt. Inom justitiedepartementet har heller inte säkerhetsfrågorna beaktats på ett godtagbart sätt. Resultatet har blivit att en farlig spion under permission kunnat avvika. Regeringen har enligt utskottet ansvar för det inträffade, och utskottet riktar med anledning härav kritik mot regeringen i denna fråga.

Det anförda ges riksdagen till känna.

18. Berglingfallet (punkt 9)

Birgit Friggebo och Börje StenSSon (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 47 börjar med "Det hade därför" och slutar med "försvarsledningen informerad" bort ha följande lydelse:

Bergling hade genom det utsmugglade brevet hösten 1985 visat sig rymningsbenägen. Kännedom fanns om att Bergling tidigare beviljats obehållna permissioner. Detta faktum borde lett till att frågan om permissioner blev föremål för information mellan myndigheterna och justitieministern. Så har inte skett. Hela beredningen av nådcärendet och föreskrifterna

kunde ske utan att permissionerna var uppe till diskussion. Frågan om permissionerna har således inte ägnats tillräcklig uppmärksamhet.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

19. Berglingfallet (punkt 9)

Bo Hammar (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 47 börjar med "Avslutningsvis vill" och slutar med "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Stark kritik har riktats mot säkerhetspolisen i samband med Stig Berglings flykt. Utskottets granskning av ärendet bestyrker det riktiga i denna kritik. En översyn av säkerhetspolisens arbete och organisation är uppenbarligen befogad. Inträffade händelser visar att regeringens insyn i och kontroll av säkerhetspolisens arbete behöver förstärkas.

Granskningen av Berglingfallet leder däremot inte till slutsatsen att det behövs en skärpning av bestämmelserna inom kriminalvården, t.ex. då det gäller reglerna för permission. Berglingskändalen ger inte anledning att vidta åtgärder som kan försvåra det fortsatta arbetet med kriminalvårdens humanisering.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

20. Vissa säkerhetsfrågor (punkt 10)

Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c), Ingela Mårtensson (fp) och Bo Hammar (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 49 börjar med "Såsom utskottet" och på s. 50 slutar med "personalkontrollsystemets tillämpning" bort ha följande lydelse:

Personalkontrollsystemet har betydande brister från effektivitets- och rättssäkerhetssynpunkt. Det är till att börja med anmärkningsvärt att uppgift inte står att få om antalet personer i skyddsklass 2. Den delegerade rätten att göra denna inplacering har i vissa fall lett till skyddsklassning av skäl, t.ex. kommersiella, som inte faller inom ramen för personalkontrollens syften. Det är också svårt att förstå hur säkerhetspolisen skall kunna fullgöra sina uppgifter när det inte finns uppgifter om antalet personer i skyddsklass 2. Dessutom avskärs regeringen från möjligheter att följa personalkontrollens tillämpning.

Personalkontrollkungörelsens huvudregel om att säkerhetspolisen skall låta den kontrollerade få del av uppgifterna i registren genombryts av undantag i sådan grad att kommunikation endast sker undantagsvis. I detta ligger en allvarlig risk från rättssäkerhetssynpunkt. Det är emellertid en svår avvägning som här måste ske. De uppgifter som lämnas till myndigheten eller företaget skall där prövas självständigt. I många fall framstår det som om säkerhetspolisens uppgifter har godtagits okritiskt. I båda de nu nämnda hänseendena är det särskilt angeläget att befogade anspråk på rättstrygghet kan tillgodoses. Det kan t.ex. inte godtas att den som söker ett arbete vägras detta utan att kunna förstå varför. En möjlighet kan vara att avgörandena i personalkontrollärenden underställs eller överprövas av ett särskilt, fristående organ. Utskottet har fått bekräftat att misstag har begåtts, som har lett till att enskilda drabbats.

Det anförda får inte tas till intäkt för att personalkontrollen inte behövs. Det är emellertid viktigt att den utövas i former som kan godtas med hänsyn till såväl effektivitet som rättssäkerhet. Det är därför värdefullt att systemet ses över. Utskottet förutsätter att de nu berörda frågorna kommer att omfattas av de förestående övervägandena i utredningen och i regeringskansliet.

Vad utskottet anförts ges riksdagen till känna.

21. Utlänningsärenden (punkt 11) såvitt avser regeringens praxis i utlänningsärenden m.m.

Ingela Mårtensson och Margitta Edgren (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 52 börjar med "Det har bl.a. gjorts" och slutar med "långa handläggningstiden" bort ha följande lydelse:

I ett av utskottets utlänningsärenden behandlas den långa väntetiden för tre asylsökanden från Bangladesh. Bl.a. har framförts att en begäran om kompletterande utredning inte har blivit tillgodosedd. Utvisningsbeslutets fördröjning gav de tre sökandena samt deras advokat uppfattningen att en ny utredning genomfördes på basis av de nya uppgifter som lämnats in av advokaten. Georg Andersson har vid utfrågningen förklarat att det efter omfattande utredning kan förekomma att ytterligare utredning är obehövlig och endast skulle komma att förlänga den redan långa handläggningstiden. Utskottet finner att regeringen i onödan förlängt utvisningstiden i det aktuella ärendet, eftersom man fattade beslut på samma underlag som invandrarverket gjort tio månader tidigare.

Vad utskottet anförts ges riksdagen till känna.

22. Utlänningsärenden (punkt 11) såvitt avser regeringens praxis i utlänningsärenden m.m.

Bo Hammar (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 52 börjar med "Utskottet har inte" och slutar med "i generös anda" bort ha följande lydelse:

Utskottet konstaterar att regeringen många gånger ställs inför svåra avvägningar vid bedömningen i utlänningsärenden. Det är därför angeläget att ärendena blir så fullständigt utredda som möjligt utan att handläggningen onödigtvis fördröjs. Som utskottet tidigare framhållit (KU 1983/84:30) kan det inte säkert förutses vilka förhållanden de utlänningar som inte får stanna här ställs inför i det land till vilket de återvänder. Detta gäller i särskilt hög grad de palestinska flyktingarna. Det är därför angeläget att en betydligt generösare praxis än den hittillsvarande tillämpas gentemot de palestinier som söker tillstånd att stanna i Sverige.

Vad utskottet anförts ges riksdagen till känna.

23. Utlänningsärenden (punkt 11) såvitt avser terroristbestämmelserna

KU 1987/88:40

Bo Hammar (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 53 börjar med "Utskottet har" och slutar med "från utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet finner att de nuvarande terroristbestämmelserna inte är förenliga med rättssäkerheten. Det är t.ex. inte tillfredsställande att de som ansetts som terrorister inte på ett godtagbart sätt har fått ta del av motiven för besluten. Problemet belyses av den s.k. kommunarrest som sedan flera år inskränkt en grupp kurders rörelsefrihet. En rörelseinskränkning av denna långvariga och tidsbestämda karaktär utan någon opartisk prövning av domstol är oacceptabel. Utskottet finner det angeläget att den för länge sedan aviserade översynen av terroristbestämmelserna snarast genomförs.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

24. Utlänningsärenden (punkt 11) såvitt avser förvar av barn

Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c), Ingela Mårtensson (fp), Margitta Edgren (fp) och Bo Hammar (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 55 börjar med "Det är enligt" och slutar med "från utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Det är enligt utskottets mening mycket angeläget att förvarstagande av barn inte sker i större utsträckning än som förutses enligt utlänningslagen. Tyvärr finns inga uppgifter om hur många barn som togs i förvar under 1987. Trots att regeringen, i samband med att riksdagen antog bestämmelser om förvarstagande (1984), lovade att återkomma med föreskrifter för uppföljning av förvarsinstitutets tillämpning, har detta inte skett. Justitiekanslern konstaterar bl.a. att någon rättvisande statistik med avseende på förvarstagen emellertid inte går att få fram utöver den som har redovisats till regeringen för perioden den 1 maj till den 30 september 1987 och att den statistik som finns tillgänglig i övrigt inte heller i alla avseenden återspeglar de faktiska förhållandena. Vidare konstateras att det för bedömning av tillämpningen av reglerna om förvarstagande även kunde ha varit av intresse att med statistiskt material åskådliggöra den bedömning som slutligen görs av de asylsökandes framställningar. Uppgifter om i vilken utsträckning asylsökande avvisas har emellertid enligt justitiekanslern inte gått att få fram. Utskottet finner således att det finns stora brister i redovisningen av förvarstagande som inte har åtgärdats av regeringen.

Justitiekanslern har också påkallat brister vad gäller lagstiftning, organisatoriska förhållanden vid Arlanda vaktdistrikt och frånvaron av beslutsmotiveringar. Utskottet delar justitiekanslerns synpunkter och förutsätter att dessa blir föremål för överväganden inom regeringskansliet.

Den omfattning av förvarstagande av barn som den ovan nämnda utredningen ger vid handen synes utskottet alltför stor och kan knappast stå i överensstämmelse med riksdagens beslut att barn under 16 år endast av "synnerliga skäl" skall kunna tas i förvar. Denna uppfattning styrks av

uppgifterna att endast 30 procent av de förvarstagna barnen senare utvisades.

KU 1987/88:40

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

25. Regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket (punkt 12)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Hans Nyhage (m), Börje Stensson (fp) och Elisabeth Fleetwood (m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 57 börjar med "Regeringens proposition" och slutar med "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Genom vad som framkommit vid utfrågningarna får det enligt utskottets mening anses klarlagt att regeringen var oenig i lokaliseringsfrågan och inte kunde ena sig om ett beslut. Frågan hade diskuterats länge men behandlades inte i propositionen. Regeringens beslut att över huvud taget inte behandla lokaliseringsfrågan i propositionen har fått till resultat att frågan inte beretts på sätt som föresätts i grundlagen. Behövliga upplysningar och yttranden har inte kunnat inhämtas från berörda verk. De fackliga organisationerna har inte kunnat informeras och lämna synpunkter. Dessutom har organisationsutredningen inte kunnat beakta väsentliga förutsättningar i sitt förslag till organisation av det nya verket. Regeringens sätt att hantera frågan har varit till nackdel för det nya verket och personalen. För detta finns det anledning att rikta kritik, särskilt mot statsminister Ingvar Carlsson och bostadsminister Hans Gustafsson.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

26. Regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket (punkt 12)

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 57 börjar med "Regeringens proposition" och slutar med "i ärendet" bort ha följande lydelse:

Genom vad som framkommit vid utfrågningarna får det enligt utskottets mening anses klarlagt att anledningen till att lokaliseringsfrågan inte behandlades i propositionen var att ledamöter i regeringen ännu inte tagit ställning i frågan. Regeringens beslut att lägga propositionen i den utformning den fick ledde till att lokaliseringsfrågan inte fick sedvanlig beredning. Utskottet anser mot denna bakgrund att propositionen inte borde ha lagts innan ställning tagits i lokaliseringsfrågan.

Vad utskottet anfört bör ges riksdagen till känna.

27. Regeringens utnämningsspolitik (punkt 13)

a) Utnämningar av verkschefer, m.m.

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 59 börjar "Utskottet vill" och slutar "utskottets sida" bort ha följande lydelse:

Utskottet får med anledning av den företagna granskningen och den offentliga utfrågningen med statsministern anföra följande.

Årets granskning har avsett flera kategorier än verkschefer, en fråga som var föremål för utskottets granskning i fjol. Av det material i form av listor över i utnämningssammanhanget aktuella namn som infordrats från statsrådsberedningen (se bilaga A 12) framgår klart att andelen personer med mer eller mindre stark koppling till det socialdemokratiska partiet är orimligt hög. Relationen i förhållande till de borgerliga partierna är uppseendeväckande.

Vad gäller verkschefer tyder utnämningarna på fortsatt favorisering av partivänner. Detta är mycket betänkligt, och sett mot bakgrund till utnämningarna 1982–1986 är det för utskottet uppenbart att regeringen inte följer grundlagens bud om att det är förtjänst och skicklighet som skall vara vägledande.

Utskottets granskning av utnämningar till ambassadörsposter och andra högre tjänster inom utrikesförvaltningens område visar också på en motsvarande utnämningspolitik. Åtskilliga socialdemokratiskt förankrade personer med ringa eller ingen utrikespolitisk erfarenhet har utnämnts till viktiga tjänster. Detta har medfört berättigad stark kritik från UD:s personal. Det finns åtskilliga exempel i utskottets material som klart visar att regeringen på detta område otillbörligt favoriserat socialdemokratiska partivänner. Det samma gäller också flera av de tjänster inom internationella organ beträffande vilka regeringen nominerat socialdemokrater. Även då det gäller utnämningar av ordföranden och verkställande direktörer i statliga bolag har uppenbart partihänsyn fått gå före krav på kompetens och erfarenhet.

Sammanfattningsvis finner utskottet att regeringens utnämningspolitik innebär att regeringsformens krav på förtjänst och skicklighet inte beaktats. Detta är allvarligt. I Sverige ligger utnämningmakten vad gäller högre statliga tjänster ensam hos regeringen och är inte som i t.ex. USA delad med kongressen. Regeringen har därför självt ansvaret för att regeringsformens bestämmelser om utnämningmakten följs.

En stark partipolitiserings av det slag som skett av utnämningarna sedan 1982 kan inte accepteras. Stor skada är redan skedd. En inriktning på att i betydande utsträckning utnämna partivänner till höga statliga ämbeten leder helt naturligt till krav på att också kommande regeringar skall ha samma möjlighet att utnämna partitroget folk. Därmed skapas ett system där chefer regelmässigt byts ut vid regeringsskiftet.

Detta är inte en eftersträvsvärd ordning men torde bli ofrånkomlig med tanke på de senaste årens systematiska missbruk av utnämningmakten genom en massiv satsning på socialdemokrater i de mest skilda utnämningssammanhang. Ansvaret härför åvilar regeringarna Palme och Carlsson.

Utskottets genomgångar i år och vid föregående granskning har visat att en betydande partipolitiserings har ägt rum i strid med regeringsformens 11 kap. 9 §. Utskottet finner därför anledning att rikta kritik mot regeringen i denna fråga.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

28. Tillstånd för Saab-Scania AB att anlägga en bilindustri på Kockumsområdet i Malmö (punkt 16)

KU 1987/88:40

Bertil Fiskesjö (c), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 62 börjar med "Den företagna" och slutar med "av ärendet" bort ha följande lydelse:

Utskottet får anföra följande. Regeringen har i sin prövning av ärendet gjort en alltför ensidig bedömning och låtit miljöskydds synpunkterna träda i bakgrunden. I 6 § miljöskyddslagen sägs bl.a. att om den befarade olägenheten innebär att ett stort antal människor får sina levnadsförhållanden väsentligt försämrade eller att betydande förlust från naturvårdssynpunkt uppkommer eller liknande allmänt intresse skadas avsevärt får verksamheten ej utövas. Regeringens möjlighet att i detta sammanhang ändå medge tillstånd begränsas till de fall när verksamheten är av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt.

Mot bakgrund av den tyngdpunkt som i nämnda sammanhang lagts på miljöskyddssynpunkten får regeringens prövning i det förevarande ärendet anses anmärkningsvärd. Regeringen borde inte ha medgett att en industri av ifrågavarande slag och storlek får etableras mitt i storstaden Malmö.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

29. Restaureringen av Hornborgasjön (punkt 17)

Anders Björck (m), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Elisabeth Fleetwood (m), Bengt Kindbom (c) och Nils Berndtson (vpk) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 63 börjar med "Genom dessa anmälningar" och slutar med "utskottets sida" bort ha följande lydelse.

Utskottet konstaterar avslutningsvis att riksdagsbeslutet från år 1977 har fullföljts fram till 1982. Därefter har arbetet inriktats på ett nytt företag, vilket lett fram till förslaget i kompletteringsproposition 1987/88:150. Handläggningen har medfört att 1977 års riksdagsbeslut frångåtts. Det beslutade projektet har avbrutits, samtidigt som ett nytt utredningsalternativ tillåtits, utan att riksdagen getts förutsättningar att direkt pröva den förändrade inriktningen. Denna handläggning av ärendet har medfört en lång tidsutdräkt av vilket följt betydande osäkerhet för berörda parter.

Vad utskottet anfört ges riksdagen till känna.

30. Handläggningen av vissa jordbrukspolitiska frågor – stråförkortningsmedel (punkt 18)

Anders Björck (m), Birgit Friggebo (fp), Bertil Fiskesjö (c), Hans Nyhage (m), Börje Stensson (fp), Elisabeth Fleetwood (m) och Bengt Kindbom (c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 64 börjar "Till grund" och slutar "något uttalande" bort ha följande lydelse:

Till grund för granskningen har legat en promemoria (bilaga A 17) med bl.a. en redovisning i ärendet från miljö- och energidepartementet. I promemorian görs gällande att regeringen – för att ett förbud mot stråförkortningsmedel skulle få verkan redan för 1987 års odlingssäsong – måste meddela beslut med omedelbar verkan.

Utskottet har vid granskningen funnit att ett beslut om förbud mot användning av stråförkortningsmedel medför väsentligt ändrade villkor för jordbrukarna.

Mot bakgrund härav hade det varit erforderligt att regeringen i god tid redan under hösten 1986 tagit upp frågan om ifrågasatt förbud med parterna så att effekterna för näringen kunnat beaktas i jordbruksförhandlingarna. Genom regeringens utnyttjande av förordningsmakten har villkoren ändrats under gällande avtalsperiod till men för den andra parten, nämligen de berörda jordbrukarna.

Regeringens beslut ger även i formell mening anledning till erinran. Beslutet i regeringen fattades den 2 april. Först den 23 april kom författningen ut ur trycket. Utskottet finner det anmärkningsvärt att författningen – en textsida – tog så lång tid att få utgiven i SFS. Det förflöt endast åtta dagar mellan utgivning och ikraftträdandet den 1 maj 1987.

Utskottet vill erinra om att, då lagen om kungörande av lagar och författningar behandlades i riksdagen (KU 1975/76:51), uttalade utskottet att författningsarbetet borde ske med utgångspunkt i att om möjligt minst fyra veckor bör förflyta mellan en författnings kungörande och dess ikraftträdande.

I ett fall som detta borde särskilda åtgärder ha vidtagits för en snabbare utgivning av författningen med hänsyn till informationsbehovet.

Med hänsyn till att denna fråga hade inverkan på näringens förutsättningar att planera sin verksamhet är regeringens förfarande betänkligt, och utskottet finner därför skäl att i båda avseendena rikta kritik mot jordbruksministern och miljöministern.

Det anförda ges riksdagen till känna.

31. Handläggningen av vissa jordbrukspolitiska frågor – 1985 års spannmålsbeslut (punkt 18)

Bertil Fiskesjö och Bengt Kindbom (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som på s. 64 börjar ”De informella” och slutar ”något uttalande” bort ha följande lydelse:

Enligt vad utskottet funnit har regeringen genom de aktiviteter jordbruksdepartementet företagit sökt att ändra näringens villkor i strid mot 1985 års jordbrukspolitiska beslut. Där anges bl.a. att kostnaderna för spannmålsöverskottet skulle fördelas på så sätt att staten skulle svara för 40 % och näringen för resten. Beslutet innebär att det skulle gälla under den kommande femårsperioden. Mot bakgrund härav finner utskottet att den beredning inom jordbruksdepartementet som skedde hösten 1987 syftade till att frångå riksdagens beslut. Av handlingarna i ärendet (bilaga A 18) framgår att LO tagit del av en departementspromemoria (28 oktober) om en omläggning av spannmålsregleringen – en omläggning till arealbidrag i någon form. Den aktuella promemorian kom också till Lantbrukarnas riksförbunds kännedom (se bilaga A 18), som i ett brev till ledamöterna i riksdagen redovisade sina kritiska synpunkter. Uppenbarligen existerade en inom jordbruksdepartementet upprättad handling.

Utskottet konstaterar att 1985 års jordbrukspolitiska överenskommelse

skall ligga fast. Det är inte tillfredsställande att regeringen utan överenskom-
melse med näringsens företrädare försöker ändra förutsättningarna på sätt
inträffat.

KU 1987/88:40

De åtgärder jordbruksdepartementet vidtog i frågan hösten 1987 stred mot
riksdagens beslut.

Det anförda ges riksdagen till känna.

Särskilda yttranden

1. Propositionsavlämnandet – remissbehandlingen av energipropositionsärendet (punkt 5)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anför

Med tanke på ärendets vikt får remisstiden anses vara alltför kort, bl.a.
med tanke på infallande helger. Remisstiden borde alltså varit betydligt
längre för att ge möjlighet till en tillfredsställande remissbehandling.

2. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme (punkt 7)

Anders Björck, Hans Nyhage och Elisabeth Fleetwood (alla m) anför:

Redan i samband med förra årets granskning av händelserna kring mordet
på statsminister Olof Palme stod det klart att konstitutionsutskottet måste
fortsätta sin granskning av ärendet. Sedan utskottet avslutade sin granskning
har nya uppgifter kommit i dagen, och den period som förflutit sedan den nya
spaningsorganisationen trädde i kraft bör bli föremål för utskottets intresse.

Mot denna bakgrund hade de moderata utskottsrepresentanterna under
årets granskning velat inbjuda flera personer till utskottet som är av intresse
ur granskningssynpunkt. Härvidlag har begärts att Claes Zeime, Sten
Wickbom och Ingvar Carlsson skulle kallas.

Utskottsmajoriteten har emellertid motsatt sig detta. Härigenom har
utskottet förmenats möjligheten att erhålla de upplysningar som är nödvän-
diga för att kunna ge en riktig bild av regeringens befattning med mordutred-
ningen.

3. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme (punkt 7)

Bo Hammar (vpk) anför:

Det s.k. huvudspåret i Palmeutredningen har på många sätt skadat
rättsförhållandena i Sverige. Allvarliga rättsövergrepp har begåtts. Som
utskottet konstaterar borde justitieministern ha ingripit i fråga om polisut-
redningens bristande respekt för rättegångsbalkens regler om ledning av
förundersökning.

Trots de utredningar som gjorts är många frågor om det s.k. huvudspårets
ursprung och bakgrund obesvarade. Det kan enligt min mening bli anledning
att återkomma till dessa frågor.

4. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Indien som mottagarland

Ingela Mårtensson (fp) anför:

Utskottet har enligt min uppfattning inte inhämtat erforderlig information för att göra en uttömmande utrikespolitisk bedömning av huruvida export av krigsmateriel till Indien överensstämmer med de svenska riktlinjerna för krigsmaterielexport. Särskilt angeläget synes detta vara med tanke på att regeringen genom den bilaterala överenskommelsen förbundit sig att garantera att svensk krigsmateriel kommer att levereras till Indien, även om landet befinner sig i väpnad konflikt.

Då det erforderliga underlaget inte införskaffats av utskottet måste en bedömning av Indiens lämplighet som mottagarland huvudsakligen baseras på rapporter som förmedlats på annat sätt. Utifrån sådan information om oroligheter i Punjab, risk för gränskonflikter med Pakistan och Indiens militära engagemang i Sri Lanka anser jag det tveksamt om Indien borde kommit i fråga för svensk krigsmaterielexport. Särskilt tveksamt är det att i detta fall avtala bort möjligheterna att stoppa leveranser av krigsmateriel, om väpnad konflikt skulle uppstå.

5. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser behovet av krigsmaterielexport

Nils Berndtson (vpk) anför:

Som utskottet framhållit är det tillfredsställande att regeringen i proposition 1987/88:154 föreslagit skärpta bestämmelser på vapenexportområdet. I anslutning härtill vill jag erinra om att vänsterpartiet kommunisterna i en motion med anledning av propositionen föreslagit stopp för all svensk vapenexport. De omständigheter som framkommit i utskottets granskningsarbete understryker enligt min mening det berättigade i detta krav.

6. Krigsmaterielexport (punkt 8) såvitt avser Iran

Nils Berndtson (vpk) anför:

För att få frågan om vapenexport till Iran grundligt belyst framfördes från vänsterpartiet kommunisterna ett antal frågor den 17 februari 1988. Konstitutionsutskottet vidarebefordrade frågorna till statsrådsberedningen. Trots upprepade påminnelser inkom svaren först den 29 april, dvs. efter 72 dagar. På flera punkter krävs emellertid kompletteringar till svaren. Utskottets granskningsarbete var vid denna tidpunkt i slutskedet och samtliga utfrågningar genomförda. Därmed saknas förutsättningar att i årets granskning få denna del av ärendet behandlad på ett tillfredsställande sätt. Vpk har därför anmält ärendet för nästa års granskning. Det finns skäl att kritisera det orimligt långa dröjsmålet med svaren på frågorna, vilket omöjliggjorde en sakbehandling i år.

7. Utnämningsspolitiken (punkt 13)

KU 1987/88:40

Birgit Friggebo och Börje Stensson (båda fp) anför:

Vi anser inte att utnämningsspolitiken skötts bra men vill inte hävda att kravet på skicklighet har frångåtts. Utnämningarna har varit något ensidiga, och framför allt synes de nya intentionerna om en bredare rekryteringsbas och en mer långsiktig chefsplanering som presenterades i proposition 1986/87:99 ännu inte fått genomslag.

8. Vissa jordbrukspolitiska frågor (punkt 18)

Nils Berndtson (vpk) anför:

Utskottet anför viss kritik mot beslutsordningen i samband med förbudet mot användning av stråförkortningsmedel samt frågor i anslutning till spannmålsregleringen.

I anslutning härtill vill jag påpeka att de kritiserade företeelserna aktualiserar ett mer allmänt problem, nämligen de ofta återkommande förändringarna på jordbrukspolitiken område. Enligt min mening är det angeläget att större hänsyn tas till problemen för näringen vid ändrade förutsättningar. Varje omställning kräver viss tid för att kunna genomföras utan allvarliga störningar.

9. Bistånd till Indonesien (punkt 19)

Bo Hammar (vpk) anför:

Efter statskuppen i Indonesien 1965 mördades hundratusentals människor. Hundratusentals spärrades in i fängelser och koncentrationsläger. Antalet politiska fångar är alltså mycket stort. Sedan mitten av 1970-talet bedriver regimen vad som närmast kan karakteriseras som ett utrottningskrig mot befolkningen i Östtimor. Mot denna bakgrund framstår varje form av svenskt bistånd till Indonesien under nuvarande förhållanden som klart stridande mot hela inriktningen av svensk biståndspolitik. Någon u-kredit från BITS till Indonesien borde ej ha beviljats.

**Konstitutionsutskottets
betänkande
1987/88:40
Bilagedel A**

Granskningspromemorior

PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation

Den 1 januari 1987 inrättades miljö- och energidepartementet med Birgitta Dahl som chef. Departementet ansvarar främst för frågor om miljö- och naturvård samt energipolitiken. Till departementet fördes ärenden som hörde till dessa områden från jordbruks- och industridepartementen.

Vid årets ingång fördes ärenden om lotterier och ungdomsverksamhet från utbildningsdepartementet till jordbruksdepartementet. Statsrådet Ulf Lönnqvist förordnades därvid att i jordbruksministerns ställe föredra ärenden om idrott, turism, lotterier och ungdomsverksamhet.

Den 19 oktober 1987 entledigades Sten Wickbom på egen begäran som chef för justitiedepartementet. Samma dag förordnades Anna-Greta Leijon som chef för justitiedepartementet. Hon entledigades därvid med verkan fr.o.m. den 20 oktober 1987 som chef för arbetsmarknadsdepartementet. Ingela Thalén förordnades som chef för arbetsmarknadsdepartementet från och med sistnämnda dag.

Under år 1987 har det skett ett antal förändringar i ansvaret för förvaltnings- och lagstiftningsärenden hos departementen. Bl.a. kan nämnas att ansvaret för förvaltningsärenden som rör förvaltning av statens mark och byggnader - i den mån sådana ärenden inte ankommer på något annat departement - och av statens egendom i övrigt - om den inte är upplåten till någon särskild förvaltning - samt för statlig lokalförsörjning - i den mån sådana ärenden inte ankommer på något annat departement - har förts över från civildepartementet till finansdepartementet.

Flera departement har gjort översyner av sina arbetsordningar och fastställt nya. Bland större förändringar kan nämnas utrikesdepartementets omorganisation av administrativa avdelningen, som delats upp på fem enheter, två sekretariat och ett servicekontor.

På utrikesdepartementets område har det också tillsatts två utredningar som kan komma att påverka organisationen av departementet. Dels en särskild utredare för att analysera och föreslå vilka organisatoriska och andra förändringar som kan bli nödvändiga för att utrikesförvaltningen på ett effektivt sätt skall kunna genomföra sin uppgift att på neutralitetspolitikens grund främja svenska intressen gentemot andra stater och i internationella organisationer (dir. 1987:51), dels en särskild utredare för att utreda vilken ställning och vilka uppgifter utrikesförvaltningens presstjänst bör ha såväl i förhållande till svenska medier som inom ramen för informationen om Sverige i utlandet (dir. 1987:45).

Det har länge funnits ett behov av en samordning av ADB-verksamheten inom regeringskansliet. Som ett led i denna samordning har regeringskansliets förvaltningskontor under hösten 1987 träffat ett tvåårigt avropsavtal med Digital Equipment AB om upphandling av datautrustning för regeringskansliet. Avtalet innebär att priser och andra villkor för upphandling är fastställda. Sedan är det departementen själva som avgör om avtalet skall utnyttjas, vilka programvaror som skall köpas in, när utrustningen skall levereras och vilken servicenivå som skall ingå. Regeringskansliets förvaltningskontor kommer att ställa i ordning utbildningslokaler och starta en datautbildning anpassad till departementens verksamhet. Med det gemensamma systemet kommer departementen att kunna kommunicera med varandra med hjälp av datorerna. Det kommer även att bli möjligt att kommunicera med riksdagen och med vissa myndigheter. För närvarande överväger sex departement att utnyttja avtalet.

**Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD)
1988-01-01**

Departement	Antal per departement (inkl. stats- sekreterare) ¹	Antal per kommitté	Totalt per departement	Varav pol. sakkunniga (exkl. statsråd) ²
Statsrådsberedningen	59		59	18
Justitiedepartementet	138	21	159	2
Försvarsdepartementet	107	8	115	3
Socialdepartementet	125	41	166	9
Kommunikationsdep.	76	1	77	4
Finansdepartementet	224	57	281	5
Utbildningsdep.	177	21	198	6
Jordbruksdepartementet	81	3	84	7
Arbetsmarknadsdep.	166	31	197	6
Bostadsdepartementet	89	8	97	4
Industridepartementet	128	10	138	3
Civildepartementet	113	19	132	4
Miljö- och energidep.	87	4	91	5
Regeringskansliets förvaltningskontor	212		212	
Totalt	1 782	224	2 006	76

¹ Varav 21 st. statssekreterare.

² 21 st. statsråd.

Regeringsärenden år 1986

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	S:a
1 Propositioner	1	20	8	7	22	12	48	15	19	12	6	18	16	204
2 Lagrådsremisser	-	17	-	1	3	1	8	1	3	2	1	3	3	43
3 Författningar ¹	-	233	56	68	106	45	177	273	79	41	84	67	85	1 314
4 Kommitté- och utredningsdirektiv	1	-	1	-	6	4	11	8	4	3	2	32	9	81
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden	1	109	142	123	606	22	53	430	125	126	119	241	171	2 268
6 Tjänsteärenden	29	377	215	233	147	134	379	515	147	174	57	211	310	2 928
7 Besvärärenden	-	176	23	378	82	582	264	160	563	3 470	826	81	171	6 776
8 Dispens- och övriga partsärenden ²	-	1 919	109	371	528	268	1 891	334	160	410	210	382	191	6 773
9 B-protokollärenden ³	1	15	349	99	2	1	20	-	8	9	1	15	6	526
10 Övriga ärenden	4	41	59	41	15	32	201	80	99	100	-	72	-	744
Totalt	37	2 907	962	1 321	1 517	1 101	3 052	1 816	1 207	4 347	1 306	1 122	962	21 657

¹ Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS.² Inkl. 1 701 nådeärenden.³ Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

Regeringsärenden år 1987

Ärendegrupp	SB	Ju	UD	Fö	S	K	Fi	U	Jo	A	Bo	I	C	ME ⁴	S:a
1 Propositioner	1	41	17	4	19	8	46	12	12	15	8	9	14	10	216
2 Lagrådsremisser	-	29	1	1	3	3	11	-	3	3	1	1	1	4	61
3 Författningar ¹	-	287	61	43	85	43	173	187	68	37	104	48	67	55	1 258
4 Kommitté- och utredningsdirektiv	1	7	7	3	8	1	15	8	2	9	3	22	4	36	126
5 Regleringsbrev samt anslags- och bidragsärenden	-	138	145	78	629	32	76	510	79	175	100	200	174	117	2 453
6 Tjänsteärenden	22	372	219	261	167	125	392	578	120	134	47	123	235	60	2 855
7 Besvärärenden	-	141	16	457	76	382	236	80	239	2 822	730	38	112	399	5 728
8 Dispens- och övriga partsärenden	2	1 823 ²	144	390	536	306	1 317	632	103	543	209	387	159	215	6 766
9 B-protokollärenden ³	2	20	416	65	4	2	12	-	3	9	1	1	10	6	551
10 Övriga ärenden	6	27	111	27	20	39	199	56	59	37	-	54	1	27	663
Totalt	34	2 885	1 137	1 329	1 547	941	2 477	2 063	688	3 784	1 203	883	777	929	20 677

¹ Inkl. författningar som kungjorts i någon annan författningssamling än SFS.

² Inkl. 1 573 nådeärenden.

³ Ärenden som inte omedelbart har offentliggjorts.

⁴ Miljö- och energidepartementet inrättades den 1 januari 1987. Till departementet fördes ärenden från jordbruks- och industridepartementen.

Anm. Summorna avser antalet avgjorda nummer på ärendeförteckningarna vid regeringssammanträdena. Under ett nummer kan det finnas flera ärenden avgjorda (dvs. ärenden på flera diarienummer). Det leder t. ex. till att antalet regeringsärenden som avser författningar är lägre än antalet utfärdade författningar.

PM

om remisser till lagrådet i 1987 års propositioner m.m.

KU 1987/88:40
Bilaga A 3

Gällande rätt m.m.

Beträffande nuvarande system för lagrådsgranskning m.m. hänvisas till föregående års granskningsbetänkande (KU 1986/87:33, Bilaga B 3, s. 464 f.), som innehåller en utförlig redovisning i saken.

Granskningen av lagrådsremisserna i 1987 års propositioner

Under 1987 lämnades 117 propositioner som innehöll lagförslag, dvs. samma antal som under år 1986. Motsvarande antal för åren 1984 och 1985 var 152 resp. 138 lagpropositioner.

Av lagpropositionerna innehåller 103 propositioner lagförslag inom området för lagrådets granskning. Av dessa innehåller 63 lagförslag som har lagrådsgranskats, se *underbilaga 1*. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande antal under 1980 var 38, 1981 55, 1982 58, 1983 44, 1984 57, 1985 53 och 1986 43. Under åren 1971–1979 då lagrådsgranskningen var fakultativ varierade antalet lagrådsgranskade förslag mellan 10 och 26.

I *underbilaga 2* redovisas propositioner i vilka ingår lagförslag som inte har remitterats till lagrådet och där regeringen har lämnat motivering enligt någon eller några av undantagsreglerna. Förteckningen upptar 59 propositioner eller bilagedelar till propositioner. Som en jämförelse kan nämnas att antalet inte remitterade men motiverade propositioner eller bilagedelar till propositioner under 1980 uppgick till 51, 1981 60, 1982 80, 1983 68, 1984 78, 1985 74 och 1986 61.

För tydlighets skull bör nämnas att vissa propositioner redovisats både på *underbilaga 1* och *underbilaga 2*. I några fall har nämligen vissa lagförslag i en och samma proposition varit föremål för granskning och andra motiverats.

Som skäl för att avstå från lagrådsgranskning har liksom tidigare år i flertalet fall anförts att lagrådets hörande skulle sakna betydelse på grund av frågans beskaffenhet. I knappt 50 av propositionerna/bilagedelarna till propositionerna har detta ensamt varit avgörande.

I det följande skall redovisas de skäl som i de återstående fallen angivits för att avstå från lagrådsremisser.

I ett fall (prop. 1986/87:81) har som skäl att avstå från lagrådsgranskning hänvisats till att den föreslagna lagstiftningen i tidigare sammanhang granskats av lagrådet och att någon ny granskning därför inte ansågs behövlig.

I ett annat fall (prop. 1987/88:35) angavs som skäl att undvara lagrådets yttrande att lagrådet tidigare yttrat sig i den aktuella lagstiftningsfrågan och att ett yttrande av lagrådet därför skulle sakna betydelse.

I ett tredje fall (prop. 1986/87:110) anfördes följande motiv för att inte låta lagrådsgranska ett förslag till lag med bemyndigande att tillämpa lagen (1971:176) om vissa internationella sanktioner i fråga om en handelsblockad mot Sydafrika och Namibia. Lagförslaget innebär en tillämpning av existe-

rande lagstiftning som är avsedd för sanktionsåtgärder av den typ som nu förordas, trots att lagen i detta fall inte kan sättas i tillämpning med den automatik som är förutsedd i den. Det förslag som nu läggs fram överensstämmer vad gäller ändamålet med den gällande lagstiftningen. Med hänvisning till det anförda och lagstiftningsfrågans beskaffenhet får lagrådets hörande anses sakna betydelse.

Vad gäller dubbelbeskattningsavtal med andra länder, som i lag förklarats skall gälla för Sveriges del, har som anledning att inte höra lagrådet åberopats att avtalets beskattningsregler skall tillämpas endast i den mån de medför inskränkning av den skattskyldighet i Sverige som annars skulle föreligga (prop. 1986/87:77, 1986/87:94, 1987/88:19, 1987/88:56).

Att lagstiftningsfrågan skulle fördröjas så att avsevärt men skulle uppkomma till följd därav har åberopats i tre fall (prop. 1986/87:150 bilaga 3, prop. 1987/88:31 och prop. 1987/88:62). I ett av dessa fall (prop. 1987/88:31) angavs dessutom att lagstiftningsfrågan var av sådan beskaffenhet att lagrådets hörande skulle sakna betydelse. Slutligen har i ett lagstiftningsärende som skäl att underlåta lagrådsremiss angivits att lagstiftningsfrågan är brådskande (prop. 1986/87:156 om ändrade regler vid allmän fastighetstaxering år 1988). Saken motiverades på följande sätt: "Det är angeläget att det förberedelsearbete inför 1988 års allmänna fastighetstaxering som bygger på de nya reglerna kan inledas så snart som möjligt. För att detta skall vara möjligt måste RSV hinna utfärda föreskrifter m.m. Lagstiftningsfrågan är således brådskande. Yttrande av lagrådet över lagförslagen bör därför inte inhämtas."

Förfarandet vid lagrådsgranskningen

Vid de senaste årens granskningar har ägnats särskild uppmärksamhet åt förfarandet i samband med lagrådsgranskningen. Därvid har undersökts omfattningen av föredragning som sker innan en lagrådsremiss formellt färdigställts och expedierats från regeringskansliet samt i vad mån ändringar sker vid sådan föredragning. Undersökningarna har visat att sådana föredragningar tidigare förekommit i betydande omfattning. Detta har föranlett utskottet att understryka vikten av att s.k. underhandsföredragning undviks. Antalet sådana föredragningar har därefter minskat avsevärt.

Även vid årets granskning har en undersökning gjorts om i vilka fall föredragning i lagrådet påbörjats före det remissen registrerats som inkommen i lagrådet (se *underbilaga 3*). Av undersökningen, som omfattar de propositioner som under år 1987 handlagts av lagrådet, framgår att antalet sådana föredragningar i förhållande till föregående år ytterligare minskat.

Remisser från riksdagen till lagrådet

Under 1987 remitterades inte något ärende från riksdagsutskott till lagrådet.

Under år 1987 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet

KU 1987/88:40

Bilaga A 3

Underbilaga 1

- Prop. 1986/87:72 om ändring i räntelagen (1975:635) m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:74 om näringspolitik inför 1990-talet (industridepartementet)
- Prop. 1986/87:76 om riktade emissioner m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:78 om förbättrad skattekontroll av vinster på värdepapper (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:79 med förslag till lag om dödens inträde, m. m. (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:84 om överprövning i personalärenden (civildepartementet)
- Prop. 1986/87:86 om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:88 om ändring i hemförsäljningslagen (1981:1361) (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:90 om ny konkurslag (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:95 om totalförsvarets fortsatta utveckling (socialdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1981:292) om tjänsteplikt för hälso- och sjukvårdspersonal samt veterinärpersonal m. m.
- bilaga 4
- Prop. 1986/87:99 om ledning av den statliga förvaltningen (civildepartementet)
- Prop. 1986/87:101 om ändring i bokföringslagen (1976:125) (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:102 om tulltaxelag m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1986/87:105 om träfiberprövning (industridepartementet)
- Prop. 1986/87:106 om ändring i brottsbalken m. m. (s. k. kontraktsvård m. m.) (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:107 med förslag om uttag av socialavgifter på vinstandelsmedel (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:112 om anhållande och häktning, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:113 om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291), m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:115 om ändring i polislagen (1984:387) (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:116 om ändring i datalagen (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:119 om ändrade förlustavdragsregler för vissa bostadsföretag (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:121 om lag om fritidsbåtsregister, m. m. (jordbruksdepartementet)
- Prop. 1986/87:122 om ändring i jordförvärvslagen (1979:230), m. m. (jordbruksdepartementet)

- Prop. 1986/87:124 om de homosexuellas situation i samhället (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:128 om internationella köp (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:132 om vissa justeringar av reglerna för lagervärdering (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:135 om ändring i miljöskyddslagen (1969:387) m. m. (miljö- och energidepartementet)
- Prop. 1986/87:140 med förslag om nya regler för uttag av egenavgifter och för pensionsgrundande inkomst för jordbrukare (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:141 om ändringar i lagen (1985:571) om värdepappersmarknaden (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:143 om ny riksbankslag och ändrat huvudmannskap för riksgäldskontoret (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:148 om finansiella koncerner m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:149 med förslag till lag om förbud mot s. k. bastuklubbar och andra liknande verksamheter (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:151 om ändringar i tryckfrihetsförordningen m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:154 om ändring i vapenlagen (1973:1176) (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:160 om riksdagens ombudsmäns och justitiekanslerns ställning som åklagare, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:164 om ändring i lagen (1928:281) om allmänna arvsfonden (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:165 om arbetsrättslig beredskapslag (arbetsmarknadsdepartementet)
- Prop. 1986/87:166 om ny tullagstiftning (finansdepartementet, utrikesdepartementet)
- Prop. 1986/87:167 om ändring i lagen (1902:71 s. 1), innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar (miljö- och energidepartementet)
- Prop. 1987/88:1 om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång) (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:2 om ändring i lagen (1970:741) om statlig lönegaranti vid konkurs (arbetsmarknadsdepartementet)
- Prop. 1987/88:3 om en ny fartygssäkerhetslag (kommunikationsdepartementet)
- Prop. 1987/88:4 om pantsättning av patent (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:6 om de offentliga organens verksamhet vid krig eller krigsfara (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:10 med förslag till lag om styrelserepresentation för de privatanställda, m. m. (arbetsmarknadsdepartementet)
- Prop. 1987/88:14 om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld) (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:23 om ändring i rättegångsbalken (resning i brottmål vid jäv) (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:26 om ändring i rättegångsbalken (advokatfrågor) (justitiedepartementet)

Prop. 1987/88:32	om ändringar i regeringsformen och tryckfrihetsförordningen (justitiedepartementet)	KU 1987/88:40
Prop. 1987/88:35	om kommunal bostadsanvisningsrätt m. m. (bostadsdepartementet)	Bilaga A 3
Prop. 1987/88:40	med förslag om vissa ändringar i lagen (1984:668) om uppörd av socialavgifter från arbetsgivare, m. m. (socialdepartementet)	Underbilaga 1
Prop. 1987/88:41	om sekretesskyddet för vissa myndighetsregister m. m. (justitiedepartementet)	
Prop. 1987/88:45	om utvidgade kapitaltäckningskrav för banker, fondkommissionsbolag och finansbolag (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:49	om förbud mot radarvarnare (kommunikationsdepartementet)	
Prop. 1987/88:52	om beskattning av naturaförmåner, m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:54	om ändring i värnpliktslagen (1941:967), m. m. (försvarsdepartementet)	
Prop. 1987/88:58	om rätten att besluta om resning m. m. (justitiedepartementet)	
Prop. 1987/88:59	om ändrade regler vid löneutmätning och införsel (justitiedepartementet)	
Prop. 1987/88:61	om ändringar i arvs- och gåvoskattelagstiftningen med anledning av äktenskapsbalken, m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:65	om vissa ändringar i reglerna om taxeringsrevision, m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:69	om europakonventionen och rätten till domstolsprövning i Sverige (justitiedepartementet)	
Prop. 1987/88:71	om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64) (justitiedepartementet)	

**Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 §
regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats**

- Prop. 1986/87:74 om näringspolitik inför 1990-talet (industridepartementet)
- Prop. 1986/87:77 om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Irland (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:81 om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:82 om höjning av fordonsskatten för vissa lastbilar och släpvagnar (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:83 om beskattningen av trygghetsförsäkringar för skogsbrukare och renskötare (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:87 om statens vattenfallsverk (miljö- och energidepartementet)
- Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:90 om ny konkurslag (justitiedepartementet)
- Prop. 1986/87:94 om dubbelbeskattningsavtal mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:95 om totalförsvarets fortsatta utveckling (försvarsdepartementet), förslag till lag om ändring i familjebidragslagen (1978:520)
- bilaga 1 (miljö- och energidepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1984:1049) om beredskapslagring av olja och kol, förslag till lag om ändring i lagen (1985:635) om försörjningsberedskap på naturgasområdet
- bilaga 12
- Prop. 1986/87:100 med förslag till statsbudget för budgetåret 1987/88 (finansdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1983:890) om allemanssparande, förslag till lag om ändring i bankrörelselagen (1987:000)
- bilaga 1
- bilaga 7 (socialdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1981:691) om socialavgifter, förslag till lag om ändring i hälso- och sjukvårdslagen (1982:763), förslag till lag om beräkning av extra avdrag för folkpensionärer vid 1988 års taxering
- bilaga 9 (finansdepartementet), förslag till lag om ändring i uppbördslagen (1953:272), förslag till lag om ändring i lagen (1984:668) om uppbörd av socialavgifter från arbetsgivare
- bilaga 10 (utbildningsdepartementet), förslag till lag om ändring i studiestödslagen (1973:349), förslag till lag om ändring i semesterlagen (1977:480), förslag till lag om ändring i lagen (1981:691) om socialavgifter, förslag till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623), förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370), förslag till lag om tilläggsbelopp till basbeloppet vid beräkning av studiemedel m. m., förslag till lag om ändring i lagen

- bilaga 12 (1978:478) om avgift för innehav av televisionsmottagare, förslag till lag om fortsatt giltighet av lagen (1986:3) om rundradiosändning av finländska televisionsprogram (arbetsmarknadsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare
- bilaga 14 (industridepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1977:729) om patentbesvärsträtten
- Prop. 1986/87:102 om tulltaxelag m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1986/87:110 om förbud mot handel med Sydafrika och Namibia (utrikesdepartementet)
- Prop. 1986/87:111 om ändring i lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall, m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1986/87:123 om fortsatt valutareglering, m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:127 om fortsatt decentralisering inom högskolan (utbildningsdepartementet)
- Prop. 1986/87:129 om vissa frågor om ersättning för uppehälle vid vård inom socialtjänsten, m. m. (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:133 om ändringar i delpensioneringen, pensionstillskott till änkor m. m. (socialdepartementet)
- Prop. 1986/87:139 om ändringar i beskattningen av bensin, m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:142 om ändring i bankrörelselagens bestämmelser om kapitaltäckning (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:145 om ändringar i lagstiftningen för stads- och landshypoteksinstitutionerna (finansdepartementet)
- Prop. 1986/87:146 om reglering av priserna på jordbruksprodukter, m. m. (jordbruksdepartementet)
- Prop. 1986/87:150 med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1987/88, m. m. (kompletteringspropositionen)
- bilaga 3 (finansdepartementet), förslag till lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370), förslag till lag om ändring i lagen (1983:1053) om skatt på omsättning av vissa värdepapper, förslag till lag om ändring i lagen (1978:69) om försäljningsskatt på motorfordon, förslag till lag om ändring i lagen (1983:840) om allemanssparrande
- bilaga 4 (utbildningsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1985:1061) om avgifter i ärenden om lokala kabelsändningar
- bilaga 6 (arbetsmarknadsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1983:1070) om arbete i ungdomslag hos offentliga arbetsgivare
- bilaga 7 (bostadsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1984:1052) om statlig fastighetsskatt
- Prop. 1986/87:151 om ändringar i tryckfrihetsförordningen m. m. (justitiedepartementet)

- Prop. 1986/87:152 om inskränkt skattskyldighet för vissa stiftelser m. fl. (finansdepartementet) **KU 1987/88:40**
Bilaga A 3
- Prop. 1986/87:156 om ändrade regler vid allmän fastighetstaxering år 1988 (finansdepartementet) **Underbilaga 2**
- Prop. 1986/87:166 om ny tullagstiftning (utrikesdepartementet), förslag till lag om upphävande av viss tullagstiftning **bilaga 2**
- Prop. 1987/88:3 om en ny fartygssäkerhetslag (kommunikationsdepartementet)
- Prop. 1987/88:7 om ändring i rättegångsbalken m. m. (underrättelser till parterna om dom m. m.) (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:8 om delegerad beslutanderätt i vissa domstolsärenden, m. m. (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:9 om godkännande av konventionen om upprättande av det multilaterala investeringsgarantiorganet, m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1987/88:13 om ändring i lagen (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall, m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1987/88:17 om fortsatt giltighet av lagen (1975:1360) om tvångsåtgärder i spaningssyfte i vissa fall (arbetsmarknadsdepartementet)
- Prop. 1987/88:18 om fortsatt giltighet av lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:19 om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Filippinerna (finansdepartementet)
- Prop. 1987/88:25 med förslag om tilläggsbudget I till statsbudgeten för budgetåret 1987/88 **bilaga 5**
(utbildningsdepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1976:1046) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde
- bilaga 8** (industridepartementet), förslag till lag om ändring i lagen (1980:1097) om Svenska skeppshypotekskassan
- Prop. 1987/88:27 om ändring i lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag (justitiedepartementet)
- Prop. 1987/88:31 om ny organisation på lokal- och stiftsplanet i svenska kyrkan, m. m. (civildepartementet)
- Prop. 1987/88:34 om fortsatt skattefrihet vid anställning ombord på utländskt fartyg i vissa fall, deklarationsskyldighet, ändrat underlag för fastighetsskatt, m. m. (finansdepartementet)
- Prop. 1987/88:35 om kommunal bostadsanvisningsrätt m. m. (bostadsdepartementet)
- Prop. 1987/88:42 om följdändringar till ny tullagstiftning m. m. (utrikesdepartementet)
- Prop. 1987/88:44 om jämkningar i skyldigheten att lämna kontrolluppgifter på räntor, m. m. (finansdepartementet)

Prop. 1987/88:51	om inbetalningskvot vid avsättning till allmän investeringsfond och skatteregler vid fusion mellan ekonomiska föreningar (finansdepartementet)	KU 1987/88:40 Bilaga A 3 Underbilaga 2
Prop. 1987/88:55	om förseningsavgifter m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:56	om tillämpning av dubbelbeskattningsavtalet mellan Sverige och Schweiz (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:60	om vissa ekonomisk-politiska åtgärder, m. m. (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:62	om åtgärder mot viss skatteplanering (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:70	om ändring i lagen (1923:116) om hundskatt (finansdepartementet)	
Prop. 1987/88:74	om skördeeskadeskydd (jordbruksdepartementet)	

Förslag som lagrådsremissen avser	Regeringsbeslut	Ärendet inkom till lagrådet	Föredragning i lagrådet påbörjad	Lagrådets yttrande
Förslag om riktade emissioner av aktier m. m. (prop. 1986/87:76; finansdepartementet)	8/1	8/1	7/1	21/1
Förslag om finansiella koncerner m. m. (prop. 1986/87:148; finansdepartementet)	26/3	31/3	30/3	31/3
Förslag om avreglering av yrkestrafiken (prop. 1987/88:78; kommunikationsdepartementet)	12/11	24/11	23/11	8/12
Förslag om bistånd åt asylsökande (prop. 1987/88:80; arbetsmarknadsdepartementet)	26/11	26/11	7/11	16/12

PM angående utgivningen av Svensk författningssamling

KU 1987/88:40
Bilaga A 4

Gällande regler, m. m.

Bestämmelser om kungörande av vissa lagar och vissa andra författningar finns bl. a. i 8 kap. 19 § regeringsformen (RF), i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar och i författningsförordningen. En närmare redogörelse för dessa bestämmelser ges i KU:s betänkande 1986/87:33, bilaga B 4.

Enligt 8 kap. 19 § RF skall beslutad lag utfärdas av regeringen utan dröjsmål och kungöras så snart det kan ske. Även förordningar skall kungöras så snart det kan ske, om inte annat föreskrivs i lag.

Statsrådsberedningen har i en den 6 december 1976 dagtecknad promemoria om rutinerna vid handläggningen av regeringsärendena m. m. beträffande ikraftträdandetiden förklarat sig förorda att den då gällande allmänna minimitiden av en vecka mellan kungörandet (dvs. utkomstdagen från trycket) och ikraftträdandet förlängs med en vecka och samtidigt understrukt att denna "tvåveckorsfrist" skall anses som en minimitid. Om möjligt borde tiden vara längre och – liksom hittills – ikraftträdandet sättas till en bestämd dag. I den senaste upplagan av den av statsrådsberedningen utgivna s. k. Gröna boken, som innehåller riktlinjer för författningsskrivning, har uttalats att tiden mellan det att en författning utkommer från trycket och författningens ikraftträdande bör vara minst fyra veckor. Det sägs vidare att endast i speciella undantagsfall bör tiden sättas kortare än två veckor.

Granskningsarbetet under senare år

I 1985/86 års granskningsbetänkande (KU 1985/86:25) anförde utskottet bl. a. följande.

I förhållande till de närmast föregående åren har det skett en förbättring när det gäller antalet författningar som kommit ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Av de 1 123 författningar som publicerats i SFS under år 1985 har 340 utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Den större delen av dessa författningar, 195, har kommit ut under den sista veckan före ikraftträdandet eller, i några fall, efter denna tidpunkt.

Bland de författningar som kommit ut senare än två veckor före ikraftträdandet finns 110 lagar och 229 regeringsförfattningar. I regeringsförfattningarna finns i 59 fall uttryckliga hänvisningar till riksdagsbeslut. Därutöver kan ett samband med riksdagsbeslut antas föreligga i ytterligare ca 20 fall.

Även om det i förhållande till de närmast föregående åren nu skett en viss förbättring i författningsutgivningen, är förhållandena fortfarande otillfredsställande. När det gäller regeringsförfattningarna måste regeringen själva vidta ytterligare åtgärder för att förbättra situationen. Beträffande lagar eller regeringsförfattningar som har direkt samband med riksdagsbeslut är det nödvändigt att regeringen genom bättre arbetsplanering, bl. a. i propositionsarbetet, skapar goda förutsättningar för att undvika arbetsanhopning i riksdagens arbete nära inpå ikraftträdandetidpunkterna för de framlagda

förslagen. Här har emellertid, som tidigare erinrats om, också riksdagens utskott ett ansvar. Det är i första hand dessa som kan bevaka att ikraftträdandet ligger tillräckligt lång tid efter riksdagsarbetet.

Antalet fall där ikraftträdandetidpunkten angetts till ett visst antal veckor efter det att författningen kommer ut från trycket i stället för viss bestämd dag har ökat ytterligare under 1985. Detta har skett beträffande 167 författningar av vilka 125 är förordningar.

Utskottet har tidigare uppmärksammat denna fråga. I granskningsbetänkandet KU 1984/85:35 uttalade utskottet att det i större utsträckning borde undvikas att ange ikraftträdandet till ett visst antal veckor efter det att författningen kommer ut från trycket i stället för att ange bestämd dag. Utskottets uttalande har inte hörsammats, vilket utskottet finner vara anmärkningsvärt. Om inte en förbättring kommer till stånd under innevarande år, kommer det att bli nödvändigt med en grundligare undersökning i syfte att utröna skälen till att detta förfarande – trots konstitutionsutskottets uttalande – tillämpas i allt större utsträckning.

Utskottet har tidigare i samband med granskningen av SFS också tagit upp frågan om det inte direkt i SFS kan framgå när förordning har sin grund i ett bemyndigande från riksdagen. Utskottet har ansett det önskvärt att statsrådsberedningen överväger detta. Enligt vad utskottet inhämtat under hand kommer frågan att behandlas inom statsrådsberedningen i samband med det pågående arbetet i syfte att förenkla och få en bättre överblick över regelbeståndet. Utskottet förutsätter att statsrådsberedningen senare redovisar resultatet av sina överväganden till utskottet.

I 1986/87 års granskningsbetänkande (KU 1986/87:33) konstaterade utskottet att det skett en försämring i förhållande till 1985 när det gällde antalet författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet. Av de 1 429 författningar som publicerats i SFS under 1986 gällde det för 550. Ungefär hälften av dessa, 278; hade kommit ut under sista veckan före ikraftträdandet eller, i några fall, samma dag som ikraftträdandet eller efter denna tidpunkt.

Av de 550 författningar som kommit ut senare än två veckor före ikraftträdandet var 240 lagar och 306 förordningar. Utskottet anförde att granskningen visade angelägenheten av att ytterligare ansträngningar gjordes för att undvika förseningar i författningsutgivningen. Utskottet framhöll att när det gäller regeringsförfattningarna är det regeringen själv som måste vidta ytterligare åtgärder för att förbättra situationen, men att även i fråga om lagar och regeringsförfattningar som har ett direkt samband med riksdagsbeslut har regeringen ett stort ansvar för att planera propositionsarbetet så att riksdagen får skälig tid på sig att behandla de förslag regeringen lägger fram. Utskottet påpekade också vikten av att utskotten i riksdagen regelmässigt överväger om en justering vad gäller ikraftträdandet kan ske.

Utskottet fann att det på en punkt hade skett en klar förbättring. Det gällde antalet författningar för vilka det inte angivits bestämd dag för ikraftträdande. Antalet sådana författningar hade minskat från 167 år 1985 till 81 år 1986. Utskottet ansåg dock att det borde vara möjligt att komma ned på en ännu lägre nivå i det berörda hänseendet.

Årets granskning

Under 1987 publicerades 1 339 författningar i SFS. Av underbilaga till denna PM framgår vilka författningar som utkommit av trycket senare än två veckor före ikraftträdandet. Bilagan upptar 411 författningar. Jämfört med 1986 innebär detta en nedgång. Andelen författningar som utkommit två veckor före ikraftträdandet eller senare är 30 %, vilket är samma andel som 1985 och något under genomsnittet för de senaste tio åren. 153 författningar har under 1987 utkommit av trycket sju dagar eller kortare tid före ikraftträdandet. Jämfört med tidigare år utgör detta en klar förbättring.

Bland de författningar som utkommit senare än två veckor före ikraftträdandet är 227 eller något mer än hälften lagar. För 73 av regeringsförfattningarna gäller dessutom att hänvisning gjorts till lagstiftning.

Antalet författningar för vilka det angivits att de träder i kraft ett visst antal veckor eller dagar efter att de utkommit av trycket har minskat ytterligare från 81 år 1986 till 49 år 1987.

Utskottet har särskilt granskat publiceringen av SFS 1987:1206 avseende ändringar i lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL).

Förändringarna i skattelagstiftningen på detta område, som var en följd av den familjerättsreform riksdagen beslöt i april 1987, publicerades den 29 december, dvs. tre dagar innan de skulle träda i kraft. Såväl justitie- som finansministrarna angav i frågesvar i november 1987 att de inte ansåg skäl föreligga att skjuta på ikraftträdandet för skattelagsförändringarna. Dels menade man att en betydande informationsinsats gjorts från justitiedepartementets sida i samband med att riksdagen beslöt om familjerättsreformen, dels framhöll man att AGL inte innebar några skärpningar i förhållande till gällande rätt. Från regeringskansliets sida hävdar man att ett senare ikraftträdande för arvsskattereglerna hade kunnat innebära nackdelar för enskilda. Man framhåller att en av anledningarna till att tidsnöd uppstod i lagstiftningsarbetet och därmed vid publiceringen var att det egentliga arbetet med arvsskattereglerna inte kunde påbörjas förrän de grundläggande civilrättsliga reglerna var beslutade.

Förteckning över författningar i SFS år 1987 som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet

KU 1987/88:40
Bilaga A 4
Underbilaga

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
13 dagar före ikraftträdandet	17, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 512, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 912	37
12 dagar före ikraftträdandet	20, 22, 46, 497, 882, 942	6
11 dagar före ikraftträdandet	3, 4, 5, 6, 7, 827, 828, 834, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1149, 1150, 1151, 1152, 1153, 1155, 1156, 1157, 1158, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1333	42
10 dagar före ikraftträdandet	1148, 1177, 1178, 1180, 1181, 1182, 1184, 1185	8
9 dagar före ikraftträdandet	522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 902	38
8 dagar före ikraftträdandet	48, 60, 71, 75, 78, 105, 109, 110, 113, 119, 560, 561, 562, 563, 564, 566, 568, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 784, 786, 787	51
7 dagar före ikraftträdandet	385, 989, 1053, 1057	4
6 dagar före ikraftträdandet	241	1
5 dagar före ikraftträdandet	400, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 849, 871, 892, 914, 945	70
4 dagar före ikraftträdandet	1133	1
3 dagar före ikraftträdandet	120, 821, 846, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1230, 1231, 1232	42

Utkom från trycket	Nr i SFS	Antal
2 dagar före ikraftträdandet	1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245, 1246, 1248, 1249, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1282, 1283, 1284, 1286, 1288, 1289, 1290	53
1 dag före ikraftträdandet	2, 23, 70, 87, 89, 90, 324, 701, 703, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 742, 743, 746, 851, 852, 881, 890, 891, 994	53
Ikraftträdandedagen	483, 857, 977	3
8 dagar efter ikraftträdandet	817	1
20 dagar efter ikraftträdandet	1	1

KU 1987/88:40
Bilaga A 4
Underbilaga

PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under 1987

KU 1987/88:40
Bilaga A 5 A

Förseningen i propositionsavlämnandet

Antal avlämnade propositioner	77 st
Antal propositioner avlämnade senare än enligt ursprunglig eller reviderad förteckning	33 st
Genomsnittlig försening jämfört med ursprunglig förteckning	21 dagar
Genomsnittlig försening jämfört med reviderad förteckning	4 dagar
Förseningen har varierat mellan 1 och 65 dagar	
<hr/>	
Aviserade men ej avlämnade propositioner	16 st
Avlämnade propositioner som inte aviserats i någon förteckning	13 st

Chefstjänstemännen
PBS-cheferna

RIKTLINJER FÖR UPPRÄTTANDE AV PROPOSITIONSFÖRTECKNING
M.M. FÖR ARBETSÅRET 1986/87

1 BAKGRUND

1.1 Propositionsförteckning och propositionsavlämnandet

Regeringen skall vid riksmötets början och vid avlämnandet av budgetpropositionen överlämna en propositionsförteckning till riksdagen. I 3 kap. riksdagsordningen föreskrivs när propositioner senast skall avlämnas om regeringen anser att de bör behandlas under pågående riksmöte (2 och 3 §§). Där finns vidare en bestämmelse som säger att propositionerna skall lämnas så att anhopning av arbete hos riksdagen om möjligt förebyggs (5 §).

1.2 Konstitutionsutskottets kritik m.m.

Konstitutionsutskottet (KU) har, liksom under tidigare år, i sitt nyligen lämnade granskningsbetänkande (KU 1986/87:33 s. 10) ingående behandlat rådande förhållanden för propositionsavlämnandet. KU gör två iakttagelser. Under våren 1986 förbättrades förhållandena jämfört med våren 1985 såvitt gäller tidhållningen för det faktiska propositionsavlämnandet jämfört med uppgifterna i propositionsförteckningarna. Utskottet utgår dock från

att man inom regeringskansliet fortsätter att arbeta målmedvetet för att åstadkomma ytterligare förbättringar. Vad gäller anhopningen av ett stort antal propositioner till tiden närmast före tidsgränsernas slut noterar KU att förhållandena år 1986 var klart otillfredsställande (mer än hälften av vårens propositioner lades under mars månad). KU uttalar enhälligt:

KU 1987/88:40

Bilaga A 5 B

Enligt utskottet måste kraftfulla åtgärder vidtas för att i fortsättningen undvika en så besvärande anhopning som under 1986. Det arbete som bedrivs inom regeringskansliet i syfte att planera departementens propositionsarbete på ett bättre sätt måste bedrivas med större framgång.

För arbetet under våren 1987 föreligger ännu inte någon närmare undersökning i fråga om propositionsavlämnandet. Att tidsplaneringen inom regeringskansliet även för den tidsperioden måste bedömas som otillfredsställande framgår dock av att den reviderade propositionsförteckningen i början av mars jämförd med propositionsförteckningen i januari innehöll mer än 20 senarelagda, tidigare aviserade propositioner och 15 tillagda nya propositioner.

2 ALLMÄNT OM PROPOSITIONSPLANERINGEN

Planeringen av propositionsarbetet i regeringskansliet måste förbättras. I det följande skall några viktiga punkter i planeringsarbetet uppmärksammas. Inledningsvis hänvisas till statsrådsberedningens bifogade promemoria (SB PM 1987:1) Tidsplaneringen i propositionsarbetet (bilaga 1).

./.

Enligt 7 kap. 2 § regeringsformen gäller att vid beredningen av regeringsärenden skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter och i behövlig omfattning tillfälle lämnas sammanslutningar och enskilda att yttra sig. Regeringsformen föreskriver alltså ett visst remisstväng. Det förekommer att lagrådet, KU och andra utskott anmärker på att regeringsföreslag inte varit beredda på ett tillfredsställande sätt. I bifogade pm (bilaga 2) redovisas en del material i frågan.

Om regeringskansliets beredning i riksdagen inte bedöms som tillräcklig, förekommer det att utskottet vidtar olika kompletterande beredningsåtgärder. Regeringen får därmed ett svagare inflytande i beslutsprocessen än om beredningsåtgärderna i regeringskansliet varit tillräckliga.

Behovet av remiss och andra beredningsåtgärder bör därför nog övervägas i de enskilda ärendena. Departementen bör vid behov på ett tidigt stadium rådgöra med kontaktmännen hos statsministerns kansli och statsrådsberedningens rättsavdelning i fråga om behovet av beredningsåtgärder.

2.2 Gemensam beredning och delning

Av regeringsformen framgår att i princip alla regeringsärenden skall avgöras av regeringen som ett kollektiv. Den s.k. gemensamma beredningen är ett sätt att säkerställa att principerna om ett kollektivt beslutsfattande får ett reellt innehåll. Reglerna för gemensam beredning finns i 4 § departementsförordningen och förfarandet behandlas i statsrådsberedningens promemoria (SB PM 1983:3) Gemensam beredning. Observera

särskilt att delning inte bör äga rum innan den gemensamma beredningen i övrigt har avslutats i alla viktigare frågor.

Delningsförfarandet behandlas i statsrådsberedningens promemoria (SB PM 1986:1) Delning. Här bör understrykas att delningstiden som regel inte bör understiga en vecka. Inom regeringskansliet har under det senaste arbetsåret alltför ofta förekommit att delningstiderna varit för korta. Detta belyses av en undersökning som statsrådsberedningen gjort i frågan.

Under februari 1987 delades i regeringskansliet 39 förslag till lagrådsremisser och propositioner. Delningstiderna var i 18 fall 4 dagar eller mindre, i 19 fall 5-6 dagar och i 2 fall 7 dagar eller mera. Vid denna beräkning har arbetsfria dagar räknats bort men ankomstdagen för delningen och återredovisningsdagen räknats med som vardera en arbetsdag.

Statsrådsberedningen vill mot bakgrund av detta undersökningsresultat inskräpa vikten av att delningstiden om en vecka iaktas betydligt bättre och att den endast i rena undantagsfall får underskridas.

2.3 Departementens samverkan med personalorganisationerna

Från och med den 1 juli 1987 tillämpas ett nytt avtal om departementens samverkan med personalorganisationerna. Avtalet och förfarandet beskrivs i civildepartementets cirkulär (1987:2). Här vill statsrådsberedningen betona vikten av att departementen i sin tidsplanering av lagrådsremisser och propositioner beaktar behovet av tid för denna samverkan. Vidare understryks att det normala förfarandet skall vara att organisationerna får

information i samband med den slutliga delningen inom regeringskansliet och att detta föregås av sedvanlig gemensam beredning med andra berörda delar av regeringskansliet (statsrådsberedningen och/eller departement).

KU 1987/88:40
Bilaga A 5 B

2.4 Lagrådsremisserna

Det är viktigt att man i propositionsplaneringen gör klart för sig om lagrådsremiss är nödvändig i ärendet och att tillräcklig tid sätts av för ändamålet.

Frågan om lagrådsremiss behöver ske skall bedömas enligt bestämmelserna i 8 kap. 18 § regeringsformen. Regeringen måste anföra giltiga skäl för att avstå från lagrådsgranskning i ett ärende. I årets granskningsbetänkande har KU behandlat dessa frågor ingående (se KU 1986/87:33 s. 6 ff och 464 ff).

Lagrådsföredragningen kan som regel påbörjas först sedan remissen formellt expedierats till lagrådet. Ett visst utrymme för att undantagsvis ge lagrådet förberedande information i ett ärende innan den egentliga föredragningen påbörjas föreligger dock enligt ett uttalande av KU (se KU 1986/87:33 s. 8 f).

Under det gångna arbetsåret har det visat sig att departementens uppgifter om planerade lagrådsremisser varit alltför osäkra för att arbetet på lagrådets tre avdelningar kunnat löpa på ett tillfredsställande sätt. Lagrådets arbetsbörda har varierat alltför kraftigt. Planeringen måste förbättras. Detta fordrar att departementens grunduppgifter blir tillförlitligare. Departementen måste också i sin tidsplanering räkna med att det under perioder av hög arbetsbelastning i lagrådet kan bli anhopningar av ärenden. Detta kan fordra hänsynstagande i tidsplaneringen för en proposition.

I tidsplaneringen måste slutligen särskilt uppmärksammas kravet på att det normalt skall förflyta fyra veckor mellan utgivning i SFS och ikraftträdandet av lagar och andra författningar. Efter riksdagsbeslutet måste beslut om författningar tas på ett regeringsammanträde och författningarna trycklovas. Man bör ha som en huvudregel att räkna med sex veckor mellan riksdagsbeslutet och ikraftträdandet. KU har i årets granskningsbetänkande kritiserat rådande förhållanden och noterat försämringar - betydligt mer än 1/3 av alla författningar under år 1986 kom ut från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet (jfr KU 1986/87:33 s. 9 f. och 487 f.). Till ledning för planeringen av författningsarbetet inför års- och halvårsskiftena skickar SB i oktober resp. april ut en tidsplan till departementen.

2.6 Övrigt

SB har gjort i ordning en sammanställning över tidschemat för planeringen av lagråds-, propositions- och författningsarbetet. Sammanställningen bifogas (bilaga 3).

3 RIKTLINJER FÖR PROPOSITIONSPLANERINGEN

Mot bakgrund av vad som redovisats i avsnitt 2 anges här följande riktlinjer för upprättandet av propositionsförteckning m.m.

3.1 Planeringen

Endast sådana propositioner som man med säkerhet kan bedöma kommer att avlämnas under pågående riksmöte skall tas upp på propositionsförteckningen. I resp. departement måste - som framgått av avsnitt 2 - en mycket

noggrann planering göras av den tid som krävs för beredningsarbetet i departementet och inom regeringskansliet i övrigt, för delningsförfarandet, för information till och överläggningar med personalorganisationerna och - i förekommande fall - för granskning i lagrådet. Även tidsåtgången för tryckförfarandet och behovet av reservtid måste beaktas på ett realistiskt sätt i tidsplanen. Vid planeringen måste givetvis också beaktas den tid riksdagsbehandlingen av en proposition normalt kräver. Slutligen måste uppmärksammas att huvudregeln är att minst fyra veckor bör förflyta mellan utgivning i SFS och ikraftträdandet av lagar och andra författningar. SB vill understryka att en tidsplanering av ett propositionsarbete måste innefatta hela kedjan av arbetsmoment från primär beredning till ev. författningspublicering.

Av det nu sagda följer att departementen inte kan ha som allmän utgångspunkt att propositioner som avlämnas under höstsessionen kan föranleda ikraftträdande av lagar och andra författningar redan den 1 januari 1988. Planeringen måste i stället utgå från att ikraftträdandet i normalfallet får senareläggas till någon gång under våren eller den 1 juli 1988.

Riksdagsfria veckor under 1987/88 års riksmöte är enligt uppgift vecka 1987:45, 1988:10 och 1988:13.

3.2 Propositionsförteckningen

I propositionsförteckningen skall datum för varje proposition anges. Om avsikten är att lägga en proposition vid en sådan tidpunkt att propositionen inte skall behandlas under sessionen kan dock en angivelse som "december", "maj" användas.

För de propositioner som avlämnas under höstsessionen anges om de enligt regeringens bedömning måste behandlas under sessionen. För de propositioner som under vår-sessionen avlämnas efter gällande stopptider (den 10 och 31 mars) anges på motsvarande sätt om propositionen måste behandlas under sessionen.

Från riksdagens sida har önskemålet uttryckts att propositioner som skall behandlas under höstsessionen 1987 om möjligt avlämnas senast den 26 oktober. I de fall en sådan proposition måste avlämnas senare bör kontakt tas med berört utskott i god tid före avlämnandet.

3.3 Information till utskottet

Departementsledningen bör överväga om det finns behov av att till resp. utskott komplettera den information som ges via propositionsförteckningen. Formerna härför bestäms av resp. departement.

3.4 Information om ändringar

Om avvikelser av någon betydelse görs från propositionsförteckningen skall departementsledningen snarast underrätta resp. utskott. Sådan uppgift skall även delges rättschefen i statsrådsberedningen.

3.5 Reviderad propositionsförteckning

Statsrådsberedningen avser att - på samma sätt som tidigare skett - vid månadsskiftet februari/mars 1988 göra en reviderad propositionsförteckning som överlämnas till talmannen.

I augusti kommer statsrådsberedningen att skriva till departementen med begäran om underlag för lista över planerade lagrådsremisser samt propositionsförteckning och sakredovisning för de propositioner som avses bli framlagda under hösten 1987. Även uppgifter om preliminärt planerade lagrådsremisser och propositioner under våren 1988 bör lämnas tillsammans med det underlaget.

Kjell Larsson

Johan Hirschfeldt

TIDSPLANERINGEN I PROPOSITIONSARBETET

I 3 kap. riksdagsordningen finns bestämmelser som har betydelse för planeringen av regeringens propositionsarbete. Där finns bl.a. bestämmelser om när propositioner senast måste lämnas till riksdagen för att kunna behandlas under pågående riksmöte (2 och 3 §§).

De tidsgränser som finns är följande:

senast den 10 januari	för budgetpropositionen
senast den 10 mars	för särpropositioner med anslag för kommande budgetår
senast den 31 mars	för övriga propositioner utom kompletteringspropositionen
före utgången av april	för kompletteringspropositionen

Tiderna får överskridas bara om det finns synnerliga skäl (4 § andra stycket tredje punkten). Vidare sägs det att regeringen bör avlämna sina propositioner på sådana tider att anhopning av arbete hos riksdagen om möjligt förebyggs (5 § första stycket).

Erfarenheterna av propositionsarbetet i regeringskansliet visar att propositionerna i stor omfattning lämnas till riksdagen koncentrerade till tiden närmast före de här redovisade slutdagarna. Det händer också att lagpropositioner lämnas till riksdagen så sent att det efter riksdagsbehandlingen blir svårt för regeringen att hinna promulgera författningarna i tillräckligt god tid före ikraftträdandet.

Enligt statsrådsberedningens rekommendationer är huvudregeln att det bör förflyta minst fyra veckor från det att en författning kom ut av trycket till dess den träder ikraft (Gröna boken punkt 142, s. 68). Konstitutionsutskottet har också vid ett flertal tillfällen kritiserat den bristande planeringen i regeringskansliet av propositionsarbetet.

KU 1987/88:40
Bilaga A 5 B
Underbilaga 1

./.

För att underlätta propositionsplaneringen har statsrådsberedningen ställt samman bilagda "lathund" för de olika moment och tider som propositionsarbetet normalt kräver i regeringskansliet och i riksdagen. Denna lathund kan givetvis anses ge endast riktmärken. Den tidsåtgång som här anges kan te sig väl ordentligt tilltagen och därmed orealistisk för ärenden som läsaren har egen erfarenhet av. Statsrådsberedningen har ändå utgått ifrån att det kan vara värdefullt för departementen att på detta sätt få en samlad överblick över hur arbetstiden för de olika momenten kan tänkas fördela sig när arbetet bedrivs utan tidspress. Självklart måste dock varje tidsplan i det enskilda fallet bero av frågans beskaffenhet i sak och departementets allmänna arbetsläge. Lathunden bygger på material från statsrådsberedningens introduktionskurser för propositionsskrivning och en sammanställning som kanslichefen i riksdagens utbildningsutskott har gjort. Under arbetet har departementens rättschefer getts tillfälle att lämna synpunkter.

Sammanfattningsvis ger lathunden beskedet att en proposition med förslag som avses att verkställas den 1 januari ett år, normalt bör lämnas över till riksdagen redan före sommaruppehållet året innan. Det är i och för sig möjligt för regeringen att lämna över en proposition till riksdagen även när riksmöte inte pågår (3 kap. 5 § andra stycket riksdagsordningen). Eftersom "semesterregeringar" normalt inte bör besluta i viktigare frågor, står denna möjlighet i dessa fall öppen främst för propositioner som regeringen beslutar kort tid före eller efter regeringens sommaruppehåll.

DE OLIKA MOMENTEN I PROPOSITIONSARBETET - EN LATHUND

Tidsberäkningarna utgår från en proposition på 30 - 50 sidor.

1 **Arbetet i regeringskansliet före avlämnande till riksdagen**

1.1 Primär beredning

2 - 4 mån.

Inläsning
Remissammanställning
Förberedelse inför föredragning, inkl.
upprättandet av föredragningspromemoria
Föredragning inför enhetschef/rättschef/
statssekreterare/statsråd
Föredragning vid allmän beredning (ev.)
Gemensam beredning
Manus för inskrift
Inskrift i ordbehandlare el. motsv.
Enhetschefens och chefstjänstemännens
synpunkter
Inrättning

1.2 Delning

Kopiering
Intern delning
Ställningstagande till synpunkter
Inrättning

} 5 - 10 dagar

Kopiering
Stor delning (minst en vecka)
Information till personalorganisationerna¹
Ställningstagande till synpunkter
Inrättning
Kontrollläsning (2 personer)

} 10 - 15 dagar

1.3 Yttrande från datainspektionen (DI)

7 - 14 dagar

¹ Fr.o.m. den 1 juli 1987 under förutsättning att riksdagen godkänner avtalet den 31 mars 1987 om medbestämmande vid beredningen av regeringsärenden.

1.4 Lagrådsbehandling

15 - 45 dagar

KU 1987/88:40

Bilaga A 5 B

Underbilaga 1

Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)
Föredragning i lagrådet
(sömmaruppehåll mitten av juni - början av sept.)
Inskrift av lagrådets protokoll
Ställningstagande till lagrådets synpunkter
Kopiering, delning
Ställningstagande till delningssynpunkter
Inrättning
Ev. information till personalorganisationerna

1.5 Sättning

5 - 15 dagar

Sändning per tråd till tryckeriet
Korrektur
Korrekturläsning (2 personer)
Rättelser, läsning av avdrag

1.6 Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)

1.7 Tryckeriet

4 - 10 dagar

Trycklov
Tryckning
Bindning (ev.)

1.8 Distribution

1 dag

Sammanfattning av avsnitt 1 (exkl. primär beredning):

Ej intern delning
▪ yttrande från DI
▪ lagrådet } 1 - 1,5 månader

Intern delning
Yttrande från DI
Lagrådet } 2 - 4 månader

2 Arbetet i riksdagen
(kontakt bör alltid tas med utskottet när prop. arbetet i dep. blivit försenat)

Bordläggning, motionstid	15 dagar
Inläsning, utarbetande av föredragningspromemoria, m.m., utsändning, föredragning, ev. hearing, uppvaktnig	5 - 10 "
Skrivning av utskottsbetänkandet, utsändning	7 - 16 "
Utsändningsdag - justering	5 - 7 "
Justering, korrekturläsning, trycklov (tisdagar)	(5)- 12 "
Trycklov - bordläggning (fredagar)	3 "
Bordläggning - kammarbehandling (onsdagar)	5 "

(47) 52 - 68 dagar

3 Arbeta i regeringskansliet som till stor del kan utföras under riksdagsbehandlingen (endast lagpropositioner)

Inskrift i ordbehandlaren av lagar och förordningar	1 - 3 dagar
Delning av författningstexter, sättning, korrekturläsning och inrättningar	5 - 15 "

4 Arbetet i regeringskansliet efter riksdagsbeslut (endast lagpropositioner)

Regeringsbeslut (sammanträde torsdagar)	1 dag
Trycklov författningar (tisdagar)	5 dagar
Kungörande i SFS (påföljande tisdag)	7 "
Ikraftträdande av författningar (bör vara minst 4 veckor efter kungörandet)	28 "

41 dagar

5 De olika tiderna sammanräknade (sammanträdesfria perioder i riksdagen ej inräknade):

Lagpropositioner: 6 - 12 månader

Övriga propositioner: 4 - 8 månader

PM om beredningskravet i regeringsformen

Enligt 7 kap. 2 § regeringsformen gäller att vid beredningen av regeringsärenden skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter och i behövlig omfattning tillfälle lämnas sammanslutningar och enskilda att yttra sig.

Regeringsformen föreskriver alltså ett visst remisstvång. I motiven (prop. 1973:90 s. 287) uttalar departementschefen följande:

"Att det som ett led i beredningen av regeringsärende i stor utsträckning inhämtas yttranden från myndigheter, organisationer och andra enskilda sammanslutningar är ett karakteristiskt och betydelsefullt inslag i svensk politisk beslutsprocess."

Det ligger i sakens natur att det ibland kan råda olika meningar om i vad mån upplysningar och yttranden utifrån behövs när regeringen fattar beslut i en fråga som sedan föreläggs riksdagen. Om riksdagen inte är nöjd med det föreliggande beslutsunderlaget, kan berört utskott inhämta upplysningar och yttranden (se 4 kap. 10 § riksdagsordningen). Anser sig riksdagen inte själv kunna komplettera beslutsunderlaget, står det vidare riksdagen fritt att avslå regeringens förslag under hänvisning till att riksdagen finner beslutsunderlaget bristfälligt. Skulle det göras gällande att regeringens handläggning strider mot regeringsformens bestämmelser, finns dessutom möjlighet för konstitutionsutskottet att pröva regeringens handläggning av ärendet.

Frågan om tillämpningen av bestämmelsen i 7 kap. 2 §
regeringsformen har under senare år aktualiserats i flera
ärenden. Saken har tagits upp av lagrådet samt
konstitutionsutskottet och andra riksdagsutskott.

Lagrådet har vid olika tillfällen anmärkt på att
remitterade lagförslag inte varit föremål för sådan
remissbehandling som avses i 7 kap. 2 §
regeringsformen. Som exempel härpå kan nämnas
lagrådsyttranden angående remitterade lagförslag
om hyreshusavgift (prop. 1982/83:50, bilaga 2 s. 20),
om tillfällig vinstskatt (prop. 1982/83:102 s. 35),
om vinstdelningsskatt (prop. 1983/84:50 s. 144),
om statlig fastighetsskatt (prop. 1984/85:18 s. 48)
om vissa ändringar i väglagen och lagen om enskilda
vägar (prop. 1985/86:118 s. 68) och om en tillfällig
förmögenhetsskatt för livförsäkringsbolag, m.m.
(prop. 1986/87:61 s. 83). Kritik av angivet slag har
också förekommit från lagrådets sida över ett förslag
till lag om inbetalning på avverkningskonto m.fl. lagar.
Lagrådsremissen resulterade i en proposition, som inte
innehöll något lagförslag om avverkningskonto (prop.
1982/83:145).

Lagrådet har i sådana yttranden understrukit bl.a. att
en lagrådsgranskning inte kan ersätta den sedvanliga
remissbehandlingen av myndigheter och sammanslutningar
med särskild sakkunskap på området. Det har framhållits
att en bristfällig remissbehandling medfört att lagrådet
haft begränsade möjligheter att med ledning av det
föreliggande materialet bedöma sådana frågor om
lagstiftningens praktiska konsekvenser och tillämpning
som avses i 8 kap. 18 § tredje stycket 4 och 5
regeringsformen.

Tillämpningen av regeln om beredningskravet i 7 kap. 2 §
regeringsformen har också varit föremål för granskning
av konstitutionsutskottet (se bl.a. KU 1984/85:35 s. 11 f.
och s. 59, 1985/86:25 s. 8 f. och s. 49 samt 1986/87:33
s. 9 och 86). I det förstnämnda betänkandet uttalade
utskottets majoritet, efter att först ha redogjort för
innehållet i 7 kap. 2 §
regeringsformen, följande.

"Bestämmelserna i 7 kap. 2 § RF är generellt tillämpliga
vid beredning av regeringsärenden. Utskottet har vid sin
granskning av de ärenden där lagrådet gjort anmärkningar
av ifrågavarande slag kunnat konstatera att regeringen
i några av fallen under sin beredning haft
överläggningar med sådana myndigheter som berörts av
förslagen, innan förslagen remitterats till lagrådet.
Ärendenas brådskande karaktär har i vissa fall bidragit
till att fullständigt remissförfarande inte har kunnat
genomföras. Utskottet anser att det i varje särskilt
fall får bedömas i vad mån det finns behov av att
inhämta upplysningar och yttranden från myndigheter och
sammanslutningar."

Vidare har det förekommit att frågan om beredningskravet
aktualiserats i samband med utskottsbehandlingen av
propositioner och att utskottet vidtagit åtgärder för att
ytterligare bereda ärendet. Ett aktuellt ärende har gällt
propositionen om socialavgifter på vinstandelar (prop.
1986/87:107), se SfU 1986/87:20 s. 8 och 10.

Slutligen bör i sammanhanget erinras om en annan
bestämmelse. Av 3 kap. 2 § tredje stycket
riksdagsordningen, en bestämmelse som i och för sig inte
är tvingande, framgår bl.a. att proposition med förslag
om nytt eller väsentligt höjt anslag eller om sådana

riktlinjer för viss statsverksamhet som avses i 9 kap. 7 § regeringsformen (dvs. princip- och organisationsbeslut) bör innehålla uppskattning av framtida kostnader för det ändamålet som förslaget avser. I ett ärende om vissa bostadspolitiska frågor (prop. 1986/87:48, BoU 7) anförde bostadsutskottet:

"En utgångspunkt beträffande regeringens förslag till riksdagen bör vara att i propositionerna beräkningar lämnas avseende de kostnader förslagen innebär. Att en sådan ordning tillämpas har --- i princip stöd i RÖ. En redovisning av kostnaderna får anses motiverad bl.a. som underlag för en meningsfull riksdagsbehandling. Det finns enligt bostadsutskottets mening anledning för riksdagen att underrätta regeringen om vikten av att kommande förslag innehåller sådana uppskattningar som tas upp i det nu diskuterade avsnittet av RÖ."

Riksdagen beslöt att som sin mening ge regeringen tillkänna vad utskottet anført beträffande redovisning av kostnaderna för förslag i propositioner.

Sammanställning över tidschemat för planering av lagråds-,
propositions- och författningsarbetet

<u>Tidpunkt</u>	<u>Åtgärd</u>
Maj-juni	Departementen lämnar SB underlag för höstens lagrådsarbete främst för att bedöma antalet behövliga lagrådsavdelningar.
Juni	PM om propositionsplaneringen för verksamhetsåret sänds ut från SB.
Augusti-september	Departementen lämnar SB underlag för höstens lagrådslista och propositionsförteckning, inkl. sakredovisning, för hösten.
Oktober	Propositionsförteckning för riksmötet under hösten lämnas till riksdagen. SB skickar ut PM för författningsarbetet inför årsskiftet.
November	Departementen lämnar SB underlag för vårens lagrådslista och för propositionsförteckning, inkl. sakredovisning, för våren. Redovisningen till propositionsförteckningen är samordnat med budgetarbetet.
Januari	Propositionsförteckning för riksmötet under våren lämnas till riksdagen.
Februari-mars	Reviderad propositionsförteckning utarbetas och lämnas till riksdagen.
April	SB skickar ut PM för författningsarbetet inför halvårsskiftet.

**Anders Björks anmälan till riksdagens konstitutionsutskott
av beredningen av regeringens energipolitiska proposition**

Björks anmälan tar i första hand upp den korta beredningstiden för förslagen från bl. a. Tvåreaktorsutredningen och Elanvändningsdelegationen och det omfattande material som var föremål för remissbehandling. Miljö- och energidepartementet (ME) vill framföra följande med anledning av detta.

Remissmaterialets omfattning

Efter reaktorolyckan i Tjernobyl vidtogs ett omfattande arbete under energirådet. Energirådet lade fram sina överväganden till regeringen i november 1986. Dessa överväganden sändes på remiss och en proposition förelades riksdagen i maj 1987. Arbetet i energirådet och efterföljande remiss visade på ett behov av visst kompletterande underlag. Utredningarna är således ett mer eller mindre direkt svar på remissorganens och andras krav på ytterligare material innan slutligt ställningstagande skulle tas till frågan om tidpunkten när de första kärnkraftverken skulle tas ur drift.

Björk ger huvudsakligen en korrekt beskrivning av remissmaterialets omfattning, remisstider m. m. ME vill dock peka på att elanvändningsdelegationens överväganden och förslag m. m. presenterades på drygt 80 sidor och att resten utgjor-

des av bilagor. Tvåreaktorsutredningens betänkande var utformat så att det inledningsvis fanns en relativt utförlig sammanfattning (15 s.) av övervägandena och förslagen. Remissinstanser som inte hade anledning eller intresse av att sätta sig in i utredningens detaljer hade således en relativt avgränsad textmassa att bearbeta.

Utredningarnas arbete och beredning

Statens energiverk har under sitt arbete med Tvåreaktorsutredningen genomfört samrådsremisser med ett antal centrala myndigheter samt berörda kommuner och länsstyrelser. Det gäller bl. a. statens vattenfallsverk och säkerhetsmyndigheterna på kärnenergiområdet samt de s. k. kärnkraftskommunerna. En hearing med berörda myndigheter, företag m. m. genomfördes under ledning av statssekreteraren i ME den 15 januari 1988. En förteckning över deltagare vid denna hearing bifogas denna PM. Ett flertal uppvaktningar hos statsråd eller statssekreterare har vidare skett.

I elanvändningsdelegationen fanns ett flertal olika representanter för olika samhällsorgan. Delegationen kunde därför överväga förslag och synpunkter från många olika intressenter.

Vad beträffar remissen på Tvåreaktorsutredningen har två remissinstanser - Vetenskapsakademien och SABO - uttryckligen uttalat att den korta remisstiden inte möjliggjort avlämnandet av remissvar. Ett begränsat antal remissinstanser - 9 av 75 som fanns på remisslistan - har uttryckligen framfört att den korta remisstiden utgör ett skäl för att man begränsat sina remissvar, inte hunnit inhämta underremisser m. m.

Förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden

I konstitutionsutskottets granskningsbetänkande (KU 1985/86:25 s. 10) har konstitutionsutskottet aktualiserat frågan om ett särskilt register över riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende. Statsrådsberedningen har nu färdigställt en reviderad förteckning över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden till regeringen beslutade eller ändrade år 1975 och senare. Förteckningen avser bemyndiganden som gäller per den 1 januari 1988. Den har utarbetats efter följande principer.

I förteckningen redovisas de författningsbestämmelser i vilka riksdagen har lämnat regeringen normgivningsbemyndiganden. Endast de paragrafer redovisas som har beslutats i en författning publicerad i Svensk författningssamling (SFS).

Uppgifterna i förteckningen har främst tagits fram med hjälp av det dataregister över författningar i fulltext som förs i justitiedepartementet, det s. k. fulltextregistret. Dataregistreringen för detta register började år 1977. I registret finns intaget alla nya författningar och alla ändringsförfattningar samt omtryck som publicerats i SFS sedan år 1977. Successivt tillförs registret också författningar ur det äldre författningsbeståndet.

Uppgifterna ur fulltextregistret har tagits fram med hjälp av följande sökord: "regeringen", "föreskriva", "föreskrift", "bestämma" och "bestämmelse" i olika böjningsformer. Uttaget ur registret har omfattat samtliga paragrafer som beslutats eller i något avseende ändrats år 1975, då den nya regeringsformen började tillämpas, eller senare. Uppgifterna från fulltextregistret har kompletterats med uppgifter som manuellt hämtats från SFS åren 1975–1976. Författningar som utkommit av trycket t. o. m. den 31 december 1988 har beaktats.

Fulltextregistret omfattar inte vissa viktiga lagar på skatte- och tullagstiftningens område. Så är fallet med bl. a. kommunalskattelagen (1928:370), uppbördslagen (1953:272) och taxeringslagen (1956:623). Dessa har fått genomgå manuellt vid undersökningen. På detta område har det ansetts vara av intresse att redovisa även vissa bemyndiganden att meddela verkställighetsföreskrifter, liksom vissa äldre bemyndiganden.

De uttagna författningstexterna har granskats individuellt. I några fall har det varit tveksamt om ett bemyndigande över huvud taget bör tas med i förteckningen. Som ett exempel kan nämnas fall där det inte står klart huruvida föreskriften skall tolkas som ett normgivningsbemyndigande eller endast som ett bemyndigande att i enskilt fall besluta om avvikelse från författningens bestämmelse. Ett annat exempel rör den statsrättsliga valören

hos vissa bemyndiganden på skattelagstiftningens område. Utgångspunkten för arbetet har varit att i de oklara fallen tolka föreskriften som ett normgivningsbemyndigande. De s. k. kvasibemyndigandena, dvs. föreskrifter som endast erinrar om regeringens normgivningskompetens direkt på grund av regeringsformen, har även i viss begränsad utsträckning tagits med.

De redovisade paragraferna har granskats av olika handläggare. Urvalet kan därför visa sig vara inkonsekvent på enskilda punkter. Härtill kommer att erfarenheterna av arbetet gör det nödvändigt att reservera sig för det framtagna underlagets fullständighet.

Bemyndigandena redovisas med hänvisning till aktuell paragraf under den författning till vilken de hör. Författningarna redovisas i kronologisk ordning.

Till förteckningen hör ett sökordsregister. Orden i detta register är hämtade från författningarnas rubriker. Varje författning redovisas med endast ett sökord. Sökorden motsvarar det huvudsökord som finns upptaget för resp. författning i registret den 1 januari 1986 över gällande SFS-författningar och följer i övrigt principerna för detta register.

Statsrådsberedningen är beredd att under en försöksperiod hålla förteckningen aktuell genom fortsatta halvårsvisa revisioner.

Förteckning över vissa riksdagens normgivningsbemyndiganden

- 1891 Sjölag (1891:35 s. 1)
1, 2, 8, 11, 25, 40, 59 a, 60, 62
230, 299, 310, 336, 341, 367 §§
ikraftträdandebestämmelse till lag (1983:699)
- 1902 Lag (1902:71 s. 1) innefattande vissa bestämmelser om
elektriska anläggningar
2 § 1, 8 mom, 15 §
- 1904 Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella
rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap
1 kap 5, 6, 9 §§, 3 kap 2, 9 §§, 4 kap 1 §, 5 kap
1 §, 7 kap 5 §
- 1927 Förordning (1927:321) om skatt vid utskiftning av
aktiebolags tillgångar
9 §
- 1928 Kommunalskattelag (1928:370)
42 §, 72 § 2, 3 mom, 76 §, p 18 av anv. till 29 §, p 4
av anv. till 33 §, p 1 b och 2 av anv. till 41 §, p 1
och 2 av anv. till 50 §
- 1934 Lag (1934:69) om erkännande och verkställighet av vissa,
i anledning av konkurs meddelade utländska domar
lag (1981:9) upphävande av lagen
- 1935 Lag (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist
i Danmark, Finland, Island eller Norge
ikraftträdandebestämmelse till lag (1977:597)
- 1938 Lag (1938:121) om hittegods
10 §
- 1939 Lag (1939:6) om frihet från kvarstad för vissa luftfartyg
4 §
- Lag (1939:174) om tillverkning, införsel och försäljning
av gasskyddsmateriel
1, 2, 3, 6, 7 §§
- Valutalag (1939:350)
1, 2, 15 §§

- 1940 Lag (1940:358) med vissa bestämmelser till skydd för försvaret m.m.
1, 2, 3, 10 §§
- 1941 Lag (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt
47 §
- Värnpliktslag (1941:967)
3, 5, 7, 13, 26, 31, 44 §§
- 1942 Lag (1942:335) om särskilda skyddsåtgärder för vissa kraftanläggningar m.m.
4, 20 §§
- Lag (1942:350) om fornminnen
15 c §
- Rättegångsbalk (1942:740)
2 kap 4 §, 4 kap 4 §, 5 kap 8 §, 6 kap 9, 10, 13 §§,
7 kap 1 §, 12 kap 10 §, 18 kap 8 a §, 21 kap 10 §, 23
kap 24 §, 48 kap 9 §
- 1944 Lag (1944:133) om kastrering
4 §
- Lag (1944:219) om djurskydd
2, 6, 7, 8, 9, 12, 12 a, 16 a §§
- 1946 Lag (1946:807) om handläggningen av domstolsärenden
6 §
- Lag (1946:808) om lagsökning och betalningsföreläggande (lagsökningslag)
15, 22, 30, 37 §§
- Lag (1946:816) om bevisupptagning åt utländsk domstol
11, 12 §§
- Lag (1946:817) om bevisupptagning vid utländsk domstol
3 §
- 1947 Lag (1947:523) om kommunala åtgärder till bostadsförsörjningens främjande m.m.
3 §
- Lag (1947:529) om allmänna barnbidrag
11, 14, 19 §§
- Lag (1947:576) om statlig inkomstskatt
2 § 6 mom, 19 §, 20 § 2, 3 mom
- Lag (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt
19 §, 20 § 2, 3 mom

- 1949 Tryckfrihetsförordning (1949:105)
2 kap 14 §, 12 kap 1 §
- Lag (1949:345) om rätten till arbetstagares uppfinningar
10 §
- Föräldrabalk (1949:381)
10 kap 15 §, 15 kap 4 §
- 1950 Lag (1950:272) om rätt för utländska försäkringsföretag
att driva försäkringsrörelse i Sverige
26 §
- Lag (1950:382) om svenskt medborgarskap
10, 14 §§
- Lag (1950:596) om rätt till fiske
4, 5 a, 9, 21, 22, 33 a, 33 f, 33 g §§
- 1951 Lag (1951:442) om förhandsbesked i taxeringsfrågor
12 §
- 1953 Uppbördslag (1953:272)
1 §, 3 § 2, 3 mom, 4 § 1, 3 mom, 14, 22, 25, 33 §§,
39 § 3 mom, 43 § 1 mom, 44 a, 54 § 3 mom, 63, 66 §§,
68 § 1 mom, 69 a §, 88, 89 §§
- Lag (1953:771) om skydd för vissa internationella
sjukvårdsbeteckningar och för civilförsvarets
internationella kännetecken
ikraftträdandebestämmelser till lag (1979:744) om
ändring i lagen
- 1955 Lag (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg
53 §
- 1956 Allmän ordningsstadga (1956:617)
7, 17 §§
- Taxeringslag (1956:623)
4, 5, 16, 19 §§, 31 § 3 mom, 37 § 1 mom, 47 §, 50 §
2 mom, 61 § 1 mom, 69 § 1 mom, 70, 72, 127 §§, 129 §
2, 5 mom
- 1957 Luftfartslag (1957:297)
ikraftträdandebestämmelser till lag (1986:619)
- Lag (1957:577) om prästval
1, 7, 10, 12, 15, 33 §§
- 1958 Strålskyddslag (1958:110)
1, 2, 3, 22, 30, 31 §§
- Lag (1958:295) om sjömansskatt
9 a §, 14 § 3 mom

- 1959 Lag (1959:551) om beräkning av pensionsgrundande inkomst enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring
4 §, övergångsbestämmelser till lag (1984:865) om ändring i lagen
- Lag (1959:590) om gränstullsamarbete med annan stat
1, 2 §§
- 1960 Lag (1960:22) om statlig krigsförsäkring
1 §
- Civilförsvarslag (1960:74)
2, 6, 8, 10, 10 b §§, 12 § 4 mom, 14, 17, 20, 30, 32, 34, 35, 37, 39 §§, 40 § 1 mom, 42, 47, 55 §§
- Lag (1960:419) om förbud i vissa fall mot införsel av spritdrycker
1, 5 §§
- Varumärkeslag (1960:644)
18, 28, 29, 30, 35, 48 §§
- Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
62 §
- Lag (1960:730) om rätt till fotografisk bild
23 §
- 1961 Lag (1961:181) om försäljning av teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat
5 § 2 mom
- Lag (1961:394) om tobaksskatt
1, 9, 12 §§
- Lag (1961:655) om undanförsel och förstöring
1, 5, 10, 11 §§
- 1962 Lag (1962:120) om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration m.m.
5 §
- Lag (1962:381) om allmän försäkring
1 kap 2, 3, 6 §§, 2 kap 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 11 §§, 3 kap 10 a, 16, 26 §§, 4 kap 18 §, 5 kap 6 §, 10 kap 2, 3 §§, 11 kap 2 §, 16 kap 1, 2 §§, 17 kap 5 §, 18 kap 5, 6, 8, 11, 13, 15, 21, 25 §§, 20 kap 8, 15, 16 §§, 21 kap 2, 3 §§
- Lag (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension
2, 5, 10, 14, 17 §§

- 1962 **Brottsbalk (1962:700)**
 21 kap 1, 2, 20, 21 §§, 22 kap 10, 14, 16 §§, 37 kap
 1 §, 38 kap 1, 14 §§, övergångsbestämmelser till lag
 (1975:667)
- Läkemedelsförordningen (1962:701)**
 14 §
- 1963 **Lag (1963:197) om allmänt kriminalregister**
 8 §
- Lag (1963:537) om gravrätt m.m.**
 19 §
- 1964 **Krigshandelslag (1964:19)**
 1 §
- Lag (1964:63) om kommunal beredskap**
 12, 16, 16 a §§
- Lag (1964:64) om skyldighet att upplåta**
 inkvarteringsbostad i krig m.m.
 1 §
- Lag (1964:143) om bidragsförskott**
 10, 24 §§
- Lag (1964:542) om personundersökning i brottmå**
 10 §
- Naturvårdslag (1964:822)**
 5, 10, 14, 15, 16, 18 a, 20, 43 §§
- Lag (1965:61) om behörighet att utöva veterinäryrket m.m.**
 14 §
- 1965 **Lag (1965:94) om polisregister m.m.**
 2, 3, 4, 5, 10 a, 11 §§
- Lag (1965:719) om säkerheten på fartyg**
 1 kap 1, 12, 16 §§, 2 kap 6 §, 3 kap 12 §, 4 kap 6 §,
 5 kap 4, 6 §§, 6 kap 2 §, 7 kap 2, 7, 9, 11, 12, 13,
 18 §§, 9 kap 4, 18, 19, 20 §§, 11 kap 2, 4 §§
- 1966 **Lag (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård**
 i vissa fall
 2, 5, 32, 39 §
- Lag (1966:374) om Sveriges sjöterritorium**
 2, 5 §§
- Lag (1966:413) om vapenfri tjänst**
 2, 5, 7, 7 a §§
- Radiolag (1966:755)**
 2, 4, 7, 9 §§

- Radioansvarighetslag (1966:756)
3, 10 §§
- 1967 Folkbokföringslag (1967:198)
1, 4, 10, 40, 59, 60, 61, 63 §§
- Lag (1967:340) om prisreglering på jordbrukets område
1, 1 a, 15, 19, 21 a, 25 a, 27 §§
- Lag (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.
3, 5 §§
- Lag (1967:663) om tillägg till vissa trafiklivräntor
9, 11 §§
- Patentlag (1967:837)
5, 6, 8 a, 11, 22, 28, 31, 34, 38,
45, 52, 68, 71, 76, 77, 82, 93 §§
- Förköpslag (1967:868)
1 §
- 1968 Atomansvarighetslag (1968:45)
1, 3, 4 §§, ikraftträdandebestämmelse till lag
(1986:620)
- Narkotikastrafflag (1968:64)
7, 8 §§
- Smittskyddslag (1968:231)
4, 11, 18, 30, 31, 32, 34 §§
- Lag (1968:430) om mervärdeskatt
10, 12, 58, 78 §§
- Lag (1968:555) om rätt för utlänning och utländskt
företag att idka näring här i riket
21, 31 §§
- Lag (1968:576) om Konungariket Sveriges
stadshypotekskassa och om stadshypoteksföreningar
38, 39, 40, 41 §§
- 1969 Lag (1969:12) med anledning av Sveriges tillträde till
konventionen den 19 maj 1956 om fraktavtalet vid
internationell godsbefordran på väg
2 §
- Lag (1969:246) om domstolar i fastighetsmål
1, 5, 14, 18 §§
- Miljöskyddslag (1969:387)
2, 7, 8, 8 a, 10, 11, 17, 64 §§
- 1970 Lag (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om
landshypoteksföreningar
31, 61, 62, 63 §§

Sjöarbetstidslag (1970:105)

2 §

Lag (1970:205) om detaljhandel med läkemedel

3 §

Lag (1970:215) om arbetsgivares kvittningsrätt

4 §

Mönsterskyddslag (1970:485)

7, 8, 14, 45, 46, 49 §§

Lag (1970:939) om förvaltning av kyrklig jord

16, 22, 26 §§

Lag (1970:940) om kyrkliga kostnader

6, 8, 11, 12, 14, 20 §§

Jordabalk (1970:994)

12 kap 44, 65 a, 68 §§

1971

Lag (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden

6 §

Lag (1971:176) om vissa internationella sanktioner

1 §

Växtförädlarrättslag (1971:392)

5, 47 §§

Rennäringslag (1971:437)

22, 26, 27, 34, 73 §§

Livsmedelslag (1971:511)

3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 21, 22, 26, 28, 29 §§

Lag (1971:965) om straff för trafikbrott som begåtts utomlands

4 §

Lag (1971:1078) om försvarsuppfinningar

1 §

Lag (1971:1081) om bestämning av volym och vikt

8 §

Lag (1971:1204) om byggnadstillstånd m.m.

1, 6 §§

1972

Lag (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom

1, 2 §§

Lag (1972:262) om understödsföreningar

30, 73 §§

Rättshjälpslag (1972:429)

2, 3, 5, 6, 8, 11, 18 a, 22, 25, 26, 31, 40, 45, 49 a,
49 b §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Vallag (1972:620)

1 kap 2, 3 §§, 5 kap 8 §

Lag (1972:704) om kyrkofullmäktigeval

2, 4, 4 a §§

1973

Lag (1973:137) om ekonomiskt bistånd till svenska
medborgare i utlandet m.m.

1, 2, 8 §§

Lag (1973:189) med särskilda hyresbestämmelser för vissa
orter

1 §

Lag (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor

3 §

Lag (1973:214) om tillägg till vissa ansvarslivräntor

6, 12 §§

Sjömanslag (1973:282)

15, 60 §§

Datalag (1973:289)

27, 28 §§

Studiestödslag (1973:349)

3 kap 4, 5, 5 a, 7, 11, 13, 14, 16, 22, 29, 30, 31 §§,
4 kap 3, 5, 21, 22, 27, 36, 44 §§, 5 kap 1 §,
6 kap 1, 3 §§, 7 kap 3, 5, 6, 21 §§

Lag (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring

61, 105 §§

Lag (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd

16, 34 §§

Vägtrafikskattelag (1973:601)

6, 9, 17, 18, 22, 42, 43 §§

Lag (1973:861) om lokal kristidsförvaltning

1, 2, 11 §§

Kreditupplysningslag (1973:1173)

7 §

Vapenlag (1973:1176)

1, 5, 22, 28 b, 48, 49 §§

- 1973 Lag (1973:1198) om ansvarighet för oljeskada till sjöss
12, 13 §§
- 1974 Lag (1974:8) om rättegången i tvistemål om mindre värden
8, 17, 20 §§
- Lag (1974:13) om vissa anställningsfrämjande åtgärder
25 §
- Lag (1974:191) om bevakningsföretag
16 §
- Lag (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.
4, 14 §§
- Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt
3, 44 §§
- Lag (1974:226) om prisreglering på fiskets område
1, 1 a, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 23 a §§
- Gruvlag (1974:342)
2 kap 6, 8 §§, 4 kap 30 §
- Lag (1974:371) om rättegången i arbetstvister
10 §
- Lag (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.
6 §, ikraftträdandebestämmelser till lag (1977:599)
- Lag (1974:890) om vissa mineralfyndigheter
2 §
- Lag (1974:922) om kreditpolitiska medel
3 §
- Aktiefondslag (1974:931)
46 §
- 1975 Lag (1975:69) om explosiva och brandfarliga varor
1, 2 §§
- Lag (1975:74) med bemyndigande att meddela vissa
föreskrifter för trädgårdsnäringen
1 §
- Lag (1975:85) med bemyndigande att meddela föreskrifter
om in- eller utförelse av varor
1, 3 §§
- Lag (1975:86) med bemyndigande att meddela föreskrifter
om auktorisation och godkännande av revisor

Lag (1975:88) med bemyndigande att meddela föreskrifter
om trafik, transporter och kommunikationer
1, 2 §§

Lag (1975:187) om kontroll av fabrikssteriliserade en-
gångsartiklar för hälso- och sjukvårdsändamål
3, 12 §§

Transplantationslag (1975:190)
3 §

Oljekrislag (1975:197)
2, 3, 14, 17 §§

Bilskrotningslag (1975:343)
2, 5, 6, 10 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1975:417) om sambruksföreningar
13, 15 §§

Lag (1975:490) om beslutanderätt för Sveriges exportråd
beträffande handelssekreterare m.m.
1 §

Lag (1975:588) med bemyndigande att meddela föreskrifter
om auktorisation och godkännande av översättare och
tolkar

Lag (1975:689) om tystnadsplikt för vissa tolkar och
översättare
1 §

Lag (1975:1132) om förvärv av hyresfastigheter m.m.
27 §

Lag (1975:1154) om varningstext och innehållsdeklaration
på tobaksvaror
1 §

Terrängkörningslag (1975:1313)
1, 2, 3 §§

Lag (1975:1339) om justitiekanslerns tillsyn
2 §

Aktiebolagslag (1975:1385)
3 kap 4 §, 18 kap 1 §

Trafikskadelag (1975:1410)
4, 7, 14, 30 §§

Marknadsföringslag (1975:1418)
16, 20 §§

1976

Lag (1976:19) om internationellt samarbete rörande
lagföring för brott
1 §, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet
1, 2, 3 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1976:157) om skyldighet för arbetsgivare att anmäla ledig plats till den offentliga arbetsförmedlingen
3, 4 §§

Lag (1976:206) om felparkeringsavgift
1, 3, 6, 13, 16 §§

Lag (1976:230) om rätt för arbetstagarorganisation att utse och entlediga företrädare för de anställda i styrelse eller annat organ vid statlig myndighet

Lag (1976:295) om skyldighet för näringsidkare att medverka vid lagring för försörjningsberedskap
1 §

Utsädeslag (1976:298)
2, 3, 4 §§, ikraftträdandebestämmelse till lag (1984:560)

Lag (1976:338) om vägtrafikskatt på vissa fordon, som icke är registrerade i riket
5 §

Lag (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.
5, 7, 10 §§

Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring
1 kap 1 §, 2 kap 1 §, 3 kap 4, 5 b §§,
6 kap 3 §, 8 kap 1, 4, 5, 6, 14 §§

Berberislag (1976:451)
1, 2, 5 §§

Lag (1976:600) om offentlig anställning
4 kap 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 §§, 5 kap 2 §, 6 kap 1 §,
7 kap 8, 11 §§, 8 kap 1 §, 9 kap 1 §, 10 kap 2 §, 12 kap 2 §, 15 kap 1, 4 §§

Lag (1976:610) med bemyndigande att meddela föreskrifter om anställning som präst i svenska kyrkan

Lag (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar
2, 6, 7, 9 §§

Lag (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall
3, 5 §§

- Lag (1976:997) om vattenförbund
13 §
- Lag (1976:1046) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde
13 §
- Lag (1976:1054) om svavelhaltigt bränsle
1, 2, 3, 5 §§
- 1977 Lag (1977:20) om TV-övervakning
4 §
- Lag (1977:67) om tilläggsavgift i kollektiv persontrafik
1, 4, 6 §§
- Kommunallag (1977:179)
6 kap 5 §
- Högskolelag (1977:218)
8, 9, 10, 10 a, 11, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 34 a, 36, 36 a, 37, 38 §§
- Lag (1977:265) om statligt personskadeskydd
1, 12 §§
- Lag (1977:269) om uppräknig av statliga yrkesskadelivräntor m.m.
1 §
- Lag (1977:293) om handel med drycker
4, 18, 23, 26, 66, 70 §§
- Lag (1977:439) om kommunal energiplanering
7 §
- Körkortslag (1977:477)
32 §
- Lag (1977:484) med bemyndigande att meddela föreskrifter om hissar och andra lyft- eller transportanordningar m.m.
1 §
- Lag (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område
ikraftträdandebestämmelse till lagen samt ikraftträdandebestämmelse till lag (1981:8)
- Konsumentkreditlag (1977:981)
17 §
- Lag (1977:1016) med vissa bestämmelser på tryckfrihetsförordningens område
7 §
- Arbetsmiljölag (1977:1160)
1 kap 4 §, 3 kap 12-18 §§, 5 kap 2-5 §§, 7 kap 5, 12 §§

1978

Lag (1978:19) om beslutanderätt för stiftelse som har bildats för att på regional nivå främja näringslivets utveckling

1 §

Lag (1978:28) om försäkringsdomstolar

8 §

Lag (1978:152) om svensk domstols behörighet i vissa mål på patenträttens område m.m.

ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1978:160) om vissa rörledningar

3 §

Lag (1978:234) om trafiknämnd

4 §

Förfogandelag (1978:262)

2, 3, 7, 18, 24, 33, 49, 63 §§

Ransoneringslag (1978:268)

2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 25, 26, 31, 32, 33, 38 §§

Lag (1978:277) med bemyndigande att meddela föreskrifter i fråga om anordning för förbrukningsmätning av elektrisk energi, vatten eller värmeenergi, m.m.

1 §

Passlag (1978:302)

3, 6, 33 §§

Lag (1978:401) om exportkreditstöd

2 §

Brottsskadelag (1978:413)

10, 13 §§

Lag (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer

5 §

Lag (1978:438) om huvudmannaskap för viss kollektiv persontrafik

1, 7 §§

Lag (1978:440) om kollektivtrafiknämnd

13 §

Lag (1978:478) om avgift för innehav av televisionsmottagare

1 §

Lag (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar

1, 10 §§

Lag (1978:493) med bemyndigande att upphäva föreskrifter om skyldighet att tillhöra särskild studerandesammanslutning

Familjebidragslag (1978:520)

38 §

Lag (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare m.fl.

9 §

Lag (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

1 §

1979

Lag (1979:54) om beslutanderätt för stiftelse som har bildats för att främja tillkomst och utveckling av företag i u-länder

1 §

Lag (1979:84) om delpensionsförsäkring

10, 18, 24 §§

Jordbruksbokföringslag (1979:141)

2 §

Bötesverkställighetslag (1979:189)

1, 2, 11 §§

Jordförvärvslag (1979:230)

9 §

Lag (1979:357) om yrkesmässig försäljning av dyrkverktyg

2 §

Lag (1979:362) om skatteutjämningsbidrag

7, 9 §§

Lag (1979:377) om registrering av båtar för yrkesmässig sjöfart m.m.

4, 10 §§

Lag (1979:408) om vissa lokala organ i kommunerna

2 §

Lag (1979:411) om ändring i rikets indelning i kommuner, landstingskommuner och församlingar

1 kap 1 §, 2 kap 1 §, 3 kap 1 §

Lag (1979:425) om skötsel av jordbruksmark

6 a §

Skogsvårdslag (1979:429)

7, 8, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 21 a, 26 §§

Lag (1979:558) om handikappanpassad kollektivtrafik
3 §

Yrkestrafiklag (1979:559)
2 kap 3 §, 5 kap 1, 2 §§

Lag (1979:560) om transportförmedling
5 kap 1 §

Lag (1979:561) om biluthyrning
5 kap 1 §

Renhållningslag (1979:596)
2, 3, 6, 8, 21, 26 §§

Lag (1979:609) om allmän investeringsfond
4, 6 §§

Lag (1979:610) om allmän investeringsreserv
7, 8 §§

Fondkommissionslag (1979:748)
17, 18, 21, 24, 34, 42, 43 §§

Lag (1979:749) om Stockholms fondbörs
19, 27, 34 §§

Lag (1979:1035) med bemyndigande om utjämning av taxor
för vissa lastbilstransporter

Lag (1979:1088) om gränsövervakningen i krig.m.m.
1, 12 §§

Lag (1979:1118) om jämställdhet mellan kvinnor och män
i arbetslivet
19 §

Fastighetstaxeringslag (1979:1152)
7 kap 7 §, 18 kap 5, 11 §§, 19 kap 1, 7 §§, 20 kap
3, 9, 12, 20, 22, 23 §§, 22 kap 4, 6 §§, 27 kap 1, 2
§§, 28 kap 9, 11, 12 §§

Lag (1979:1155) om insamling av uppgifter för kommunal
och statlig planering
6 §

1980

Lag (1980:2) om finansbolag
15, 19 §§

Lag (1980:11) om tillsyn över hälso- och
sjukvårdspersonal m.fl.
1, 3, 34 §§

Sekretesslag (1980:100)
2 kap 2 §, 7 kap 15 §, 8 kap 6 §, 9 kap 4 §, 11 kap
5 §, 12 kap 6 §, 15 kap 1 §, punkt 7 av
övergångsbestämmelserna till lagen

Containerlag (1980:152)

3, 5 §§

Skatteregisterlag (1980:343)

9, 13 §§

Epizootilag (1980:369)

1, 7 §§

Utlänningslag (1980:376)

7, 8, 9, 10, 20, 26, 27, 62, 101, 103, 104 §§

Lag (1980:424) om åtgärder mot vattenförorening från fartyg

1 kap 3 §, 2 kap 2, 3 §§, 3 kap 1, 2, 4, 6, 7 §§, 4 kap 1, 2, 3 §§, 5 kap 1, 2 §§, 6 kap 4, 6, 8 §§, 7 kap 1, 2, 3, 11 §§, 11 kap 1, 2 §§

Lag (1980:456) om insättning på tillfälligt vinstkonto

6 §

Lag (1980:578) om ordningsvakter

4 §

Socialtjänstlag (1980:620)

24, 34, 35, 59, 62, 63, 78 §§

Lag (1980:705) med bemyndigande att meddela föreskrifter om godkännande av enskilda tandtekniska laboratorier

Lag (1980:1021) om militär grundutbildning för kvinnor

1, 9 §§

Lag (1980:1097) om Svenska skeppshypotekskassan

5 §

1981

Lag (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor

2, 3 §§

Lag (1981:49) om begränsning av läkemedelskostnader, m.m.

2, 3, 5, 6, 11 §§

Lag (1981:50) med bestämmelser om vissa medel avsedda för injektion

4, 5 §§

Lag (1981:289) om radioaktiva läkemedel

2, 9, 13, 14 §§

Lag (1981:292) om tjänsteplikt för hälso- och sjukvårdspersonal samt veterinärpersonal m.m.

2, 3, 7, 8 §§

Fastbränslelag (1981:599)

4 §

Lag (1981:669) om finansiering av framtida utgifter för använt kärnbränsle m.m.

5 §

Lag (1981:691) om socialavgifter
 2 kap 2, 4, 6 §§, 3 kap 2 §, 4 kap 1, 4, 8, 9,
 12 §§, 5 kap 4 §, ikraftträdandebestämmelser till
 lagen

Lag (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m.
 4 §

Utsökningsbalk (1981:774)
 1 kap 6 §, 7 kap 16 §, 17 kap 1 §

Handräkningslag (1981:847)
 9 §

Lag (1981:1354) om allmänna värmesystem
 2, 36 §§

Hemförsäljningslag (1981:1361)
 4 §

Lag (1981:1363) om notarius publicus
 1 §

1982 Lag (1982:129) om flyttning av fordon i vissa fall
 2, 7 §§

Lag (1982:269) om Sveriges flagga
 3 §

Lag (1982:349) om återvinning av dryckesförpackningar av
 aluminium
 3 §

Lag (1982:395) om tullverkets medverkan vid polisiär
 övervakning
 6 §

Lag (1982:423) om allmän löneavgift
 3 §

Närradiolag (1982:459)
 2, 12 §§

Lag (1982:513) om förbud mot utförsel av krigsmateriel,
 m.m.
 5, 6 §§

Namnlag (1982:670)
 39 §

Arbetstidslag (1982:673)
 2, 4, 11, 18 §§

Lag (1982:691) om skatt på vissa kassetband
 18 §

Försäkringsrörelselag (1982:713)

3 kap 4 §, 8 kap 18 §, 11 kap 1 §, 19 kap 15,
17 §§

Lag (1982:728) om införande av försäkringsrörelselagen
(1982:713)

17 §

Konkurrenslag (1982:729)

26 §

Lag (1982:736) om ursprungsmärkning av kläder

1, 2 §§

Hälso- och sjukvårdslag (1982:763)

9, 16, 19, 20 §§

Lag (1982:764) om vissa läkartjänster vid enheter inom
den landstingskommunala hälso- och sjukvården som har
upplåtits för grundläggande utbildning av läkare, m.m.

2 §

Lag (1982:821) om transport av farligt gods

4, 5, 6, 9, 10, 14, 15 §§

Lotterilag (1982:1011)

23, 33 §§

Hälsoskyddslag (1982:1080)

3, 8, 11, 13, 15, 22, 26 §§

Lag (1982:1185) om inbetalning på särskilt
investeringskonto

6 §

1983

Lag (1983:147) om förbud under viss tid mot nybyggnad av
djurstallar för nötkreatur, svin och fjäderfä

2 §

Vattenlag (1983:291)

10 kap 1 §, 12 kap 1 §, 13 kap 1, 7 §§, 19 kap 3 §,
20 kap 7 §, 22 kap 8 §

Lag (1983:738) om bekämpande av salmonella hos djur

2 §

Lag (1983:898) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige
samt Storbritannien och Nordirland

ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1983:912) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige
och Sri Lanka

ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1983:913) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige,
Danmark, Finland, Island och Norge

ikraftträdandebestämmelse till lagen

Mönstringslag (1983:929)

1, 2, 6, 12, 21 §§, ikraftträdandebestämmelse till lagen

Lag (1983:1000) om immunitet och privilegier för konferensen om förtroende- och säkerhetskäpande åtgärder och nedrustning i Europa

8 §

Lag (1983:1030) om särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa

2 a §

Lag (1983:1034) om kontroll över tillverknngen av krigsmateriel, m.m.

1, 2, 3, 5, 6, 8 §§, övergångsbestämmelse till lag (1984:944)

Lag (1983:1086) om vinstdelningsskatt

7 §

Lag (1983:1097) med vissa bestämmelser om lärmanläggningar m.m.

5, 6 §§

1984

Lag (1984:3) om kärnteknisk verksamhet

1, 5, 9, §§

Lag (1984:81) om fastighetsmäklare

5 §

Lag (1984:283) med vissa bestämmelser för Scandinavian Airlines Systems flygpassagerarterminal i Malmö

3 §

Lag (1984:382) om försöksverksamhet med en friare kommunal nämndorganisation

1 §

Polislag (1984:387)

5, 6, 7, 9 §§

Lag (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter

43 §

Lag (1984:501) om inbetalning på likviditetskonto

7 §

Lag (1984:502) om exportdepositioner för skogsprodukter

12 §

Lag (1984:542) om behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvården m.m.

5, 8, 12 §§

Lag (1984:649) om företagshypotek
4 kap 4 §

Lag (1984:650) om införande av lagen (1984:649) om
företagshypotek
1 a §

Lag (1984:668) om uppbörd av socialavgifter från
arbetsgivare
1, 5, 35 §§

Lag (1984:989) om socialförsäkringsväsendet under krig
och krigsfara
2, 3, 11 §§

Lag (1984:1049) om beredskapslagring av olja och kol
9, 10, 13, 28, 30 §§

Lag (1984:1090) om inbetalning på förnyelsekonto
6 §

Lag (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande
12 §

Lag (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn
7 §

Vuxenutbildningslag (1984:1118)

4 kap 1, 3 §§, 5 kap 1, 3 §§, 7 kap 2, 3, 4 §§, 8 kap.
1, 2, 2 a, 3 §§

1985

Lag (1985:98) om förbud mot investeringar i Sydafrika och
Namibia
4, 5, 9, 10 §§

Tandvårdslag (1985:125)
14, 15, 17, 18 §§

Lag (1985:126) om åtgärder till skydd för svensk sjöfart
1 §

Järnvägstrafiklag (1985:192)
12 §

Lag (1985:295) om foder
4, 6, 8, 16, 20 §§

Lag (1985:342) om kontroll av husdjur m.m.
1, 2, 4, 5, 6 §§, övergångsbestämmelser till lagen

Lag (1985:349) om överlämnande av förvaltningsuppgifter
inom utrikesdepartementets verksamhetsområde
3 §

Lag (1985:426) om kemiska produkter
1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 24
§§, punkt 3 av övergångsbestämmelserna till lagen

Lag (1985:449) om rätt att driva viss linjetrafik
9 §

Patientjournallag (1985:562)
8, 14, 15, 16 §§

Lag (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt
utvecklingsstörda m.fl.
13, 16, 19 §§

Lag (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om
särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl.
7 §

Lag (1985:582) om inbetalning på likviditetskonto under
budgetåret 1985/86
7 §

Lag (1985:620) om vissa torvfyndigheter
5, 18 §§

Lag (1985:635) om försörjningsberedskap på
naturgasområdet
8, 10, 13, 19, 22, 24 §§

Lag (1985:903) om uppdragsutbildning i anslutning till
det kommunala skolväsendet m.m.
5 §

Lag (1985:1002) om försöksverksamhet inom
sjukförsäkringsområdet
1 §

Lag (1985:1003) om försöksverksamhet med enhetliga
patientavgifter inom offentlig öppen hälso- och sjukvård

Lag (1985:1073) om försöksverksamhet med en samordnad
länsförvaltning
3 §

Lag (1985:1089) om försöksverksamhet inom hälso- och
sjukvårdens område

Skollag (1985:1100)
2 kap 3, 6, 10 §§, 3 kap 21 §, 4 kap 3, 5, 8, 19 §§,
5 kap 2, 3, 7, 9, 12, 13, 19, 21 §§, 6 kap 7 §, 7 kap
1, 3, 5 §§, 10 kap 1, 2, 3 §§, 11 kap 7 §, 12 kap 1, 2,
3, 4, 5, 6, 8, 9 §§

Lag (1985:1101) om införande av skollagen
18 §

Lag (1985:1105) om obligatorisk kontroll genom teknisk
provning m.m.
11, 13, 14 §§

- 1986 Lag (1986:159) om grundläggande svenskundervisning för invandrare 4, 9 §§ KU1987/88:40
Bilaga A 6
- Lag (1986:343) med bemyndigande att meddela föreskrifter om kommuners och landstingskommuners medverkan i utbildning
- Lag (1986:378) om förlängt barnbidrag 7, 8 §§
- Lag (1986:595) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Pakistan ikraftträdandebestämmelse till lagen
- Utsökningsregisterlag (1986:617) 6, 11 §§
- Lag (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän, m.m. 4, 5, 19, 48, 57 §§
- Lag (1986:985) om handel med ädelmetallarbeten 12, 13 §§
- Lag (1986:1026) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Tyska Demokratiska Republiken ikraftträdandebestämmelse till lagen
- Lag (1986:1027) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Folkrepubliken Kina ikraftträdandebestämmelse till lagen
- Lag (1986:1042) om verkställighet av vissa utländska beslut om rättegångskostnader ikraftträdandebestämmelser till lagen
- Räddningstjänstlag (1986:1102) 16, 20, 22, 24, 33, 36, 37, 42, 48, 54, 61, 62, 64 §§
- Lag (1986:1202) med bemyndigande att meddela föreskrifter att meddela föreskrifter om betalningsvillkor vid kreditköp
- Lag (1986:1242) om försöksverksamhet med kooperativ hyresrätt 3 §
- Lag (1986:1283) om suveränitetsholmarna i Torne, Muonio och Könkämä älvar ikraftträdandebestämmelse till lagen
- Bilavgaslag (1986:1386) 2, 3, 6, 8, 9, 10 §§
- Lag (1986:1425) om skydd för kretsmönster i halvlederprodukter 11 §

- Plan- och bygglag (1987:10)
16 kap 1, 2, 3, 4 §§, 17 kap 22 §
- Lag (1987:24) om kommunal parkeringsövervakning
5 §
- Äktenskapsbalk (1987:230)
4 kap 7 §
- Jaktlag (1987:259)
6, 7, 8, 9, 12, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31
36, 37, 38, 40, 41, 48, 50, 52 §§, över-
gångsbestämmelser p. 16
- Lag (1987:474) med bemyndigande att tillämpa lag
(1971:176) om vissa internationella sanktioner i fråga
om en handelsblockad mot Sydafrika och Namibia
- Lag (1987:588) om träfiberråvara
3 §
- Bankrörelselag (1987:617)
2 kap 12, 17, 22 §§, 4 kap 1 §, 7 kap 5, 15, 16 §§
- Bankaktiebolagslag (1987:618)
6 kap 9 §
- Sparbankslag (1987:619)
3 kap 7 §
- Föreningsbankslag (1987:620)
6 kap 7 §
- Lag (1987:621) om införande av ny banklagstiftning
7 §
- Lag (1987:623) om förenklad aktiehantering
10, 11 §§
- Lag (1987:667) om ekonomiska föreningar
9 kap 8
- Konkurslag (1987:672)
7 kap 25 §, 14 kap 4, 17 §§
- Lag (1987:773) om fritidsbåtsregister
9, 12, 20, 21 §§
- Tulllag (1987:1065)
3, 5, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 27, 42, 44, 45,
46, 47, 49, 51, 52, 64, 72, 73, 110, 111, 112, 113 §§
- Tulltaxelag (1987:1068)
4 §

1987 Lag (1987:1069) om tullfrihet m.m.

KU 1987/88:40

3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, Bilaga A 6

20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29 §§

Arbetsrättslig beredskap (1987:1262)

2, 4, 7, 8, 9 §§

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>	KU 1987/88:40 Bilaga A 6
Adoptivbarn	1984:1096	
Aktiebolagslag	1975:1385	
Aktiefondslag	1974:931	
Aktiehantering	1987:623	
Allmän försäkring	1959:551	
Allmän försäkring	1962:381	
Anställningsfrämjande åtgärd	1974:13	
Ansvarslivränta	1973:214	
Arbetsförmedling	1976:157	
Arbetsgivare	1970:215	
Arbetslöshetsförsäkring	1973:370	
Arbetsmarknadsstöd	1973:371	
Arbetsmiljölög	1977:1160	
Arbetsrättslig beredskapslag	1987:1262	
Arbetskadeförsäkring	1976:380	
Arbetstagarorganisation	1976:230	
Arbetstidslag	1982:673	
Arbetsvist	1974:371	
Arvsskatt	1941:416	
Atomansvarighetslag	1968:45	
Avbetalningsköp	1978:599	
Avtalsvillkor	1971:112	
Bankaktiebolagslag	1987:618	
Banklagstiftning	1987:621	
Bankrörelselag	1987:617	
Barnbidrag	1947:529	
Barnbidrag	1986:378	
Behörighet	1984:542	
Berberislag	1976:451	
Beredskap	1964:63	
Beredskapslagring	1984:1049	
Bevakningsföretag	1974:191	
Bevisupptagning	1946:816	
Bevisupptagning	1946:817	
Bidragsförskott	1964:143	
Bidragsförskott	1984:1025	
Bilavgaslag	1986:1386	
Bilskrottningslag	1975:343	
Biluthyrning	1979:561	
Bostadsförsörjning	1947:523	
Bostadstillägg	1962:392	
Brottsbalken	1962:700	
Brottskadelag	1978:413	
Byggnadstillstånd	1971:1204	
Bötesverkställighetslag	1979:189	
Civilförsvarslag	1960:74	
Containerlag	1980:152	
Datalag	1973:289	
Delpensionsförsäkring	1979:84	
Disciplinförseelse	1986:644	
Djurskydd	1944:219	

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>	KU 1987/88:40 Bilaga A 6
Djurstall	1983:147	
Domstolsärenden	1946:807	
Dryck	1977:293	
Dryckesförpackning	1982:349	
Dubbelbeskattning	1983:898	
Dubbelbeskattning	1983:912	
Dubbelbeskattning	1983:913	
Dubbelbeskattning	1986:595	
Dubbelbeskattning	1986:1026	
Dubbelbeskattning	1986:1027	
Dyrkverktyg	1979:357	
Ekonomiska föreningar	1987:667	
Elektrisk anläggning	1902:71	
Epizootilag	1980:369	
Explosiv vara	1975:69	
Exportdepositioner	1984:502	
Exportkreditstöd	1978:401	
Fabrikssteriliserad engångsartikel	1975:187	
Familjebidragslag	1978:520	
Fartyg	1965:719	
Fastbränslelag	1981:599	
Fastighetsmål	1969:246	
Fastighetsmäklare	1984:81	
Fastighetstaxeringslag	1979:1152	
Felparkeringsavgift	1976:206	
Finansbolag	1980:2	
Fiske	1950:596	
Flygpassagerarterminal	1984:283	
Flyttning av fordon	1982:129	
Foderlag	1985:295	
Folkbokföringslag	1967:198	
Fondbörs Stockholms	1979:749	
Fondkommissionslag	1979:748	
Fornminne	1942:350	
Fotografisk bild	1960:730	
Fritidsbåtsregister	1987:773	
Förbrukningsmätning	1978:277	
Förbud mot investeringar	1985:98	
Föreningsbankslag	1987:620	
Företagshypotek	1984:649	
Företagshypotek	1984:650	
Förfogandelag	1978:262	
Förhandsbesked	1951:442	
Förköpslag	1967:868	
Förmögenhetsskatt	1947:577	
Förnyelsekonto	1984:1090	
Försvaret	1940:358	
Försvarsuppfinning	1971:1078	
Försäkringsdomstol	1978:28	
Försäkringsrörelselag	1982:713	
Försäkringsrörelselag	1982:728	
Försörjningsberedskap	1976:295	

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>	KU 1987/88:40 Bilaga A 6
Förvaltningsuppgift	1976:1046	
Förvaltningsuppgift	1985:349	
Föräldrabalken	1949:381	
Gasskyddsmateriel	1939:174	
Godsbefordran	1969:12	
Gravrätt	1963:537	
Gruvlag	1974:342	
Gränstullsamarbete	1959:590	
Gränsövervakning	1979:1088	
Gåvoskatt	1941:416	
Handikappanpassad kollektivtrafik	1979:558	
Handräckningslag	1981:847	
Hemförsäljningslag	1981:1361	
Hiss	1977:484	
Hittegoods	1938:121	
Husdjur	1985:342	
Hyresbestämmelse	1973:189	
Hyresfastighet	1975:1132	
Häktad	1976:371	
Hälsoskyddslag	1982:1080	
Hälsovård	1985:1089	
Hälsovårdspersonal	1980:11	
Hälsa- och sjukvårdslag	1982:763	
Högskolelag	1977:218	
Immunitet	1976:661	
Immunitet	1983:1000	
Injektion	1981:50	
Inkassokostnad	1981:739	
Inkomstskatt	1947:576	
Inkvarteringsbostad	1964:64	
Internationell sanktion	1987:474	
Internationell sanktion	1971:176	
Internationellt samarbete	1976:19	
Investeringsfond	1979:609	
Investeringskonto	1982:1185	
Investeringsreserv	1979:610	
Jaktlag	1987:259	
Jordabalken	1970:994	
Jordbruksbokföringslag	1979:141	
Jordbruksmark	1979:425	
Jordförvärvslag	1979:230	
Justitiekanslern	1975:1339	
Jämställdhet	1979:1118	
Järnvägstrafiklag	1985:192	
Kassettskatt	1982:691	
Kastrering	1944:133	
Kemisk produkt	1985:426	
Kollektiv persontrafik	1977:67	
Kollektiv persontrafik	1978:438	
Kollektivtrafiknämnd	1978:440	
Kommunal energiplanering	1977:439	
Kommunal planering	1979:1155	

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>	KU 1987/88:40 Bilaga A 6
Kommunallag	1977:179	
Kommunalskattelag	1928:370	
Konkurrenslag	1982:729	
Konkurslag	1987:672	
Konsumentkreditlag	1977:981	
Konungariket Sveriges stadshypotekskassa	1968:576	
Kooperativ hyresrätt	1986:1242	
Kraftanläggning	1942:335	
Kreditköp	1986:1202	
Kreditupplysningslag	1973:1173	
Kretsmönsterskydd	1986:1425	
Krigsförsäkring	1960:22	
Krigshandelslag	1964:19	
Krigsmateriel	1982:513	
Krigsmateriel	1983:1034	
Kriminalregister	1963:197	
Kriminalvård	1974:203	
Kriminalvård	1978:801	
Kungörande	1976:633	
Kvarlåtenskap	1935:45	
Kyrklig jord	1970:939	
Kyrklig kostnad	1970:940	
Kyrkofullmäktigeval	1972:704	
Kärnbränsle	1981:669	
Kärnteknisk verksamhet	1984:3	
Körkortslag	1977:477	
Lagsökningslag	1946:808	
Larmanläggning	1983:1097	
Lastbilstransport	1979:1035	
Likviditetskonto	1984:501	
Likviditetskonto	1985:582	
Linjetrafik	1985:449	
Litterärt verk	1960:729	
Livsmedelslag	1971:511	
Lokal kristidsförvaltning	1973:861	
Lokala organ i kommuner	1979:408	
Lotterilag	1982:1011	
Luftfartslag	1957:297	
Luftfartyg	1939:6	
Luftfartyg	1955:227	
Läkartjänst	1982:764	
Läkemedel	1970:205	
Läkemedel	1981:289	
Läkemedelsförordning	1962:701	
Läkemedelskostnad	1981:49	
Löneavgift	1982:423	
Marknadsföringslag	1975:1418	
Mervärdesskatt	1968:430	
Militär grundutbildning	1980:1021	
Miljöskyddslag	1969:387	
Mineralfyndighet	1974:890	

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>	KU 1987/88:40 Bilaga A 6
Mönsterskyddslag	1970:485	
Mönstringslag	1983:929	
Namnlag	1982:670	
Narkotikastrafflag	1968:64	
Naturgas	1985:635	
Naturvårdslag	1964:822	
Notarius publicus	1981:1363	
Nämndorganisation	1984:382	
Näring	1968:555	
Närradiolag	1982:459	
Offentlig anställning	1976:600	
Oljekrislag	1975:197	
Oljeskada	1973:1198	
Ordningsstadga	1956:617	
Ordningsvakt	1980:578	
Oriktig ursprungsdeklaration	1962:120	
Parkeringsövervakning	1987:24	
Passlag	1978:302	
Patentlag	1967:837	
Patientavgift	1985:1003	
Patientjournal	1985:562	
Pensionsutfästelse	1967:531	
Personskadeskydd	1977:265	
Personundersökning	1964:542	
Plan- och bygglag	1987:10	
Pliktexemplar	1978:487	
Polislag	1984:387	
Polisregister	1965:94	
Prisreglering	1967:340	
Prisreglering	1974:226	
Provning	1985:1105	
Präst	1976:610	
Prästval	1957:577	
Psykiatrisk vård	1966:293	
Psykiskt utvecklingsstörd	1967:940	
Psykiskt utvecklingsstörd	1985:568	
Psykiskt utvecklingsstörd	1985:569	
Punktskatt	1984:151	
Radioansvarighetslag	1966:756	
Radiolag	1966:755	
Ransoneringslag	1978:268	
Registrering av båt	1979:377	
Renhållningslag	1979:596	
Rennäringslag	1971:437	
Rikets indelning i kommuner	1979:411	
Räddningstjänst	1986:1102	
Rättegångsbalken	1942:740	
Rättshjälpslag	1972:429	
Rörledning	1978:160	
Salmonella	1983:738	
Sambruksförening	1975:417	
Samordnad länsförvaltning	1985:1073	

*Sökord**SFS-nummer*

KU 1987/88:40

Bilaga A 6

Sekretesslag	1980:100
Sjukförsäkringsområde	1985:1002
Sjukvårdsbeteckning	1953:771
Sjöarbetstidslag	1970:105
Sjöfart	1985:126
Sjölag	1891:35
Sjömanslag	1973:282
Sjömansskatt	1958:295
Skadeståndslivränta	1973:213
Skattelättnad	1978:423
Skatteregisterlag	1980:343
Skatteutjämningsbidrag	1979:362
Skeppshypotekskassan	1980:1097
Skogsvårdslag	1979:429
Skollag	1985:1100
Skollag	1985:1101
Skolväsande	1985:903
Skrot	1981:2
Smittskyddslag	1968:231
Socialavgift	1981:691
Socialavgift	1984:668
Socialförsäkringsväsendet	1984:989
Socialtjänstlag	1980:620
Sparbankslag	1987:619
Sprit	1961:181
Spritdrycker	1960:419
Stiftelse	1978:19
Stiftelse	1979:54
Strafftid	1974:202
Strålskyddslag	1958:110
Studerandesammanslutning	1978:493
Studiestödslag	1973:349
Stämpelskatt	1984:404
Suveränitetsholmarna	1986:1283
Svavelhaltigt bränsle	1976:1054
Svensk domstol	1978:152
Svensk medborgare	1973:137
Svenskt medborgarskap	1950:382
Svenskt territorium	1966:374
Svenskundervisning	1986:159
Sveriges allmänna hypoteksbank	1970:65
Sveriges exportråd	1975:490
Sveriges flagga	1982:269
TV-övervakning	1977:20
Tandtekniskt laboratorium	1980:705
Tandvårdsdag	1985:125
Taxeringslag	1956:623
Televisionsmottagare	1978:478
Terrängkörningslag	1975:1313
Tjänsteplikt	1981:292
Tobaksskatt	1961:394
Tobaksvara	1975:1154

<i>Sökord</i>	<i>SFS-nummer</i>
Tolk	1975:689
Tolk	1975:588
Torvfyndighet	1985:620
Trafik	1975:88
Trafikbrott	1971:965
Trafiklivränta	1967:663
Trafiknämnd	1978:234
Trafikskadelag	1975:1410
Transplantationslag	1975:190
Transport	1982:821
Transportförmedling	1979:560
Tryckfrihetsförordningen	1949:105
Tryckfrihetsförordningen	1977:1016
Trädgårdsnäring	1975:74
Träfiberråvara	1987:588
Tullag	1987:1065
Tullfrihet	1987:1069
Tulltaxelag	1987:1068
Tullverket	1982:395
Twistemål om mindre värden	1974:8
Undanförel	1961:655
Understödsförening	1972:262
Uppbördslag	1953:272
Uppfinning	1949:345
Ursprungsmärkning	1982:736
Utbildning	1986:343
Utländskt försäkringsföretag	1950:272
Utlänningslag	1980:376
Utskiftningsskatt	1927:321
Utsädeslag	1976:298
Utsökningsbalk	1981:774
Utsökningsregisterlag	1986:617
Vallag	1972:620
Valutalag	1939:350
Vapenfri tjänst	1966:413
Vapenlag	1973:1176
Vara	1975:85
Varumärkeslag	1960:644
Vattenförbund	1976:997
Vattenförening	1980:424
Vattenlag	1983:291
Verkställighet av dom eller beslut	1934:69
Verkställighet av dom eller beslut	1972:260
Verkställighet av dom eller beslut	1977:595
Verkställighet av utländskt avgörande	1976:108
Verkställighet av utländskt beslut	1986:1042
Veterinäryrke	1965:61
Vinstdelningsskatt	1983:1086
Vinstkonto	1980:456
Vittnesplikt	1974:752
Volym	1971:1081
Vuxenstudiestöd	1983:1030

*Sökord**SFS-nummer*

KU 1987/88:40

Bilaga A 6

Vuxenutbildningslag	1984:1118
Vägtrafikskatt	1976:338
Vägtrafikskattelag	1973:601
Värmesystem	1981:1354
Värnpliktslag	1941:967
Växtförädlarrättslag	1971:392
Yrkesskadelivränta	1977:269
Yrkestrafiklag	1979:559
Ädelmetallarbete	1986:985
Äktenskap	1904:26
Äktenskapsbalk	1987:230

Förteckning över krigsmaterielinspektörer

1935 - 1945	översten K-A Bratt
1946 - sept 1960	översten C A J Hamnström
okt 1960 - 31 dec 1964	generallöjtnanten Carl N G Årman
1 jan 1965 - 4 april 1968	generallöjtnanten Björn G E-son Bjuggren
april 1968 - juni 1968	vikarierade kanslisekreteraren Bo Gejrot
1 juli 1968 - 30 juni 1977	generalen Lage G H Thunberg
1 juli 1977 - 29 dec 1979	generalmajoren Bengt Rosenius
juli 1979 - 28 feb 1980	korttidsförordnanden för rätts- och expeditionschefen Sven Norberg samt för departementsrådet Jörgen Holgersson
1 mars 1980 - 31 jan 1981	generalmajoren Sven Olof Olin
1 feb 1981 - 15 jan 1987	konteramiralen Carl Algernon
16 jan 1987 - 4 okt 1987	tillfälligt förordnande för rätts- och expeditionschefen Jörgen Holgersson

Regeringens handläggning av frågor bl.a. med anledning av att den livstidsdömde spionen Stig Bergling avvikit under permission från kriminalvårdsanstalt

Stig Bergling

Bergling är född den 1 mars 1937 och uppvuxen i Stockholm. Hans skolgång omfattade folkskola, realexamen och två årskurser på gymnasium. Efter militär grundutbildning vid kustartilleriet 1956–1957 anställdes han år 1958 som polisaspirant i Stockholms polisdistrikt. Han antogs påföljande år som poliskonstapel och förordnades till förste poliskonstapel år 1962. Han fullgjorde i huvudsak ordningspolistjänst och var placerad bl.a. vid radiobilgruppen. På egen begäran fick han avsked från polistjänsten den 1 februari 1966 men återanställdes som förste poliskonstapel den 1 januari 1967. Under mellantiden genomgick han frivillig befälsutbildning till värnpliktig officer. Den 1 januari 1969–den 30 april 1977 tjänstgjorde Bergling i olika omgångar vid rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning (RPS/Säk) i Stockholm. Han konstituerades med verkan fr.o.m. den 1 augusti 1970 till kriminalassistent (fr.o.m. den 1 juli 1971 kriminalinspektör) vid avdelningen. Den 1 maj 1977 tillträdde Bergling en tjänst som polisinspektör i Stockholms polisdistrikt med placering som vakthavande befäl vid Arlanda flygplats. Från denna tjänst erhöll han på egen begäran avsked med verkan fr.o.m. den 16 december 1978.

Bergling har i olika omgångar varit tjänstledig från sina befattningar inom polisväsendet. Första kvartalet 1967 var han tjänstledig för att avsluta sin officersutbildning, vilken ledde till att han den 1 april 1967 förordnades till värnpliktig fänrik. Därefter tjänstgjorde Bergling i två omgångar vid den svenska FN-bataljonen på Cypern.

Under tiden den 1 april 1971 – den 31 december 1973 var Bergling tjänstledig från RPS/Säk för att upprätthålla en högre tjänst som förste aktuarie vid försvarsstabens säkerhetsavdelning (Fst/Säk). Också under denna anställning åtnjöt Bergling tjänstledighet vissa tider. Han genomgick sålunda reservofficerskurs sommaren 1971, vilket ledde till att han den 2 september 1971 förordnades till löjtnant i kustartilleriets reserv. I juni 1972 deltog han i en befälkurs vid kustartilleriet och i september 1972 utbildades han i Finland till FN-observatör. Bergling tjänstgjorde därefter som FN-observatör i Mellersta Östern.

Sedan Bergling vid årsskiftet 1973/1974 entledigats från sin tjänst vid Fst/Säk erhöll han i omedelbar anslutning härtill tjänstledighet från RPS/Säk för fortsatt tjänstgöring inom FN, denna gång som civil tjänsteman. Den 13 januari 1975 återinträdde han i tjänst vid RPS/Säk. Sommaren 1975 genomgick han militär vidareutbildning och utnämndes den 1 februari 1976 till kapten i kustartilleriets reserv. Hösten 1975 och sommaren 1977 deltog Bergling i krigsförbandsövningar vid kustartilleriet. Från juni 1978 var Bergling tjänstledig för att pröva annan anställning. Sedan polisstyrelsen i Stockholms polisdistrikt ej funnit skäl att medge ytterligare förlängning av

tjänstledigheten begärde och erhöll Bergling, som nämnts, avsked i december 1978.

KU 1987/88:40
Bilaga A 8

Brottsligheten och domen

Bergling anhölls den 19 mars 1979 och häktades därefter såsom på sannolika skäl misstänkt för grovt spioneri. Sedan åtal väckts mot Bergling dömdes han den 7 december 1979 av Stockholms tingsrätt för grovt spioneri och grov obehörig befattning med hemlig uppgift till fängelse på livstid. En medåtalad kvinna dömdes samtidigt för medhjälp till grovt spioneri till fängelse i tre månader. Domen vann laga kraft den 27 december 1979 sedan Bergling återkallat sin vadetalan hos Svea hovrätt.

Enligt tingsrättens dom (Stockholms tingsrätt, avdelning 13, dom nr DB 686) hade Bergling gjort sig skyldig till grovt spioneri genom att till företrädare för Sovjetunionen utlämna hemliga uppgifter och handlingar som han erhållit under anställning vid RPS/Säk och Fst/Säk. Hans brottsliga kontakter med företrädare för Sovjetunionen hade etablerats i november 1973. Enligt domen hade Bergling vidare gjort sig skyldig till grov obehörig befattning med hemlig uppgift såvitt avser hemliga handlingar som han medtagit från en krigsförbandsövning i vilken han hade deltagit som värnpliktig officer hösten 1969 och till grovt spioneri såvitt avser hemliga handlingar som han medtagit från krigsförbandsövningar i vilka han hade deltagit som reservofficer hösten 1975 och sommaren 1977.

Straffverkställigheten m.m.

Kriminalvårdsstyrelsen (KVS) leder och har överinseendet över kriminalvården i anstalt. Bestämmelser om anstaltsplacering m.m. meddelas i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL). KVS eller tjänsteman inom kriminalvården fattar de beslut enligt lagen som inte ankommer på kriminalvårdsnämnden eller någon annan nämnd inom kriminalvården. Enligt 31 § KvaL kan regeringen, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet, meddela särskilda bestämmelser om intagens brevväxling, besök och telefonsamtal.

Verkställigheten av det Bergling ådömda fängelsestraffet påbörjades den 27 december 1979. Bergling hade då varit berövad friheten som anhållen eller häktad sedan den 19 mars 1979.

Bergling placerades i kriminalvårdsanstalten Kumla, och beslut fattades enligt 20 § första stycket första punkten KvaL om avskildhet från andra intagna med hänsyn till rikets säkerhet. Regeringen förordnade den 10 januari 1980, med stöd av 31 § KvaL, att Bergling – utöver gällande bestämmelser om begränsningar i fråga om brevväxling, besök och telefonsamtal i 25–30 §§ KvaL – tills vidare skulle vara underkastad särskilda restriktioner i dessa avseenden med hänsyn till rikets säkerhet. Vid tillämpningen av dessa föreskrifter skulle KVS enligt beslutet samråda med RPS.

Bergling förflyttades till kriminalvårdsanstalten Hall den 21 januari 1981. Placeringen i avskildhet bestod till i juni 1982, då Bergling överfördes till Västerviks sjukhus, där han vårdades på fasta paviljongen under fyra

månader. Den 27 oktober 1982 förflyttades han till kriminalvårdsanstalten Norrköping, där han placerades i specialavdelning. Sedan den 18 juni 1984 har Bergling varit placerad i normalavdelning i samma anstalt, vilket inneburit vissa lättnader vad gäller besök, telefonsamtal och brevgranskning samt beträffande umgänget med övriga intagna.

Den grundläggande bestämmelsen om permission återfinns i 32 § KvaL. Där stadgas följande:

För att underlätta anpassningen i samhället kan intagen beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (korttidspermission), om ej påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för annat missbruk föreligger. Vid bedömningen skall särskilt beaktas om den intagne har nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov enligt 52 d §.

Korttidspermission får också ges, om annan särskild anledning föreligger än som anges i första stycket.

En intagen som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i slutan riksanstalt får ej beviljas korttidspermission med stöd av första stycket och får i övrigt beviljas sådan permission endast om synnerliga skäl föreligger därtill.

För korttidspermission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Är noggrann tillsyn behövlig, kan föreskrivas att den intagne under permissionen skall vara ställd under bevakning. Intagna som avses i tredje stycket skall vara ställda under bevakning, om inte annat krävs för en ändamålsenlig förberedelse av förestående placering i öppen anstalt eller eljest påkallas av synnerliga skäl.

Med intagen enligt 7 § tredje stycket KvaL avses den som har dömts till fängelse lägst två år för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling av narkotika eller för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till sådant brott.

Korttidspermission kan beviljas som regelbunden permission eller som särskild permission. Av kriminalvårdsverkets författningssamling (KVVFS 1986:4) Anstaltsföreskrifter framgår vidare bl.a. att särskild permission alltid skall förberedas och planeras i syfte att minska faran för missbruk. Som särskilda villkor för korttidspermission kan föreskrivas att den skall vara beledsagad eller bevakad. Vid beledsagad permission kan föreskrivas att den intagne endast skall beledsagas under del av permissionen. Under bevakad permission skall den intagne stå under tillsyn av minst två anstaltstjänstemän, av vilka minst en skall tillhöra vård- och tillsynspersonalen.

Berglings permissioner

Bergling beviljades följande särskilda permissioner:

1. 1985-02-08	Bevakad	Norrköping
2. 1985-04-16	"	Söderköping
3. 1985-06-05-06	Beledsagad	Falun
4. 1985-08-13-14	"	"
5. 1985-10-11-12	"	"

6. 1986-01-07	Bevakad	Norrköping
7. 1986-03-01	"	"
8. 1986-05-16	"	Rinkeby
9. 1986-12-07-08	"	Falun
10. 1987-01-24	"	Norrköping
11. 1987-03-01	"	"
12. 1987-05-13	Beledsagad	Norrköping/Arkösund
13. 1987-06-13-14	"	Falun
14. 1987-07-20-21	"	Rinkeby
15. 1987-10-05-06	"	"

Bergling beviljades således permission från kriminalvårdsanstalten Norrköping första gången den 8 februari 1985. Det var då fråga om en särskild bevakad permission mellan klockan 12 och 16 för vistelse i Norrköping hos övervakaren i dennes bostad tillsammans med två tjänstemän från anstalten. Nästa permission ägde rum den 16 april 1985. Det var återigen fråga om en bevakad permission om fyra timmar. Denna gång gjordes ett besök i Söderköping. Därefter beviljades Bergling i juni, augusti och oktober 1985 beledsagade permissioner till Falun för att hälsa på sin mor, med en övernattnig på allmänna häktet i Falun.

I oktober 1985 inträffade en incident som kom att påverka Berglings fortsatta möjligheter att få permission. Säkerhetsavdelningen hade nämligen avslöjat att Bergling hade smugglat ut ett brev från anstalten, troligen med hjälp av någon besökande till honom. I brevet hade Bergling bl.a. angivit att han umgicks med tämligen avancerade flyktplaner.

Nästa permission beviljades först den 7 januari 1986. Det var nu åter fråga om en särskild bevakad permission mellan klockan 12 och 16 för besök hos övervakaren i dennes bostad i Norrköping. Bergling åtföljdes av två tjänstemän från anstalten. Den 1 mars 1986 erhöll Bergling en ny permission på i huvudsak samma villkor som den närmast föregående. Vid detta tillfälle gifte sig Bergling med Elisabeth Geuken. Därefter hade han bevakade permissioner i maj 1986 (Rinkeby), i december 1986 med övernattnig (Falun) samt i januari och mars 1987 (Norrköping).

De permissioner som nu har redovisats hade planerats och genomförts i samråd med RPS/Säk. De praktiska arrangemangen har handhåfts av säkerhetsavdelningens sektion i Norrköping. Personal från säkerhetsavdelningen har på visst avstånd övervakat alla transporter av Bergling till och från uppgiven vistelseadress. Övervakning har även skett under den tid Bergling har vistats inne eller utomhus under permissionerna. Övervakning från säkerhetsavdelningens personal har i princip skett under hela den tid Bergling har vistats utanför anstalten utom under den tid han vistats på allmänna häktet i Falun.

I maj 1987 hade Bergling en beledsagad permission för att besöka övervakaren och göra ett restaurangbesök i Arkösund. Bergling beledsaga-

des under permissionen av en tjänsteman från anstalten. Dessutom övervakades besöket i Arkösund av fyra tjänstemän från säkerhetsavdelningen. Anledningen till denna stora personalinsats var att man från säkerhetsavdelningens sida ansåg att restaurangens belägenhet vid havet medgav stora möjligheter till flykt eller till fritagningsförsök. Säkerhetsavdelningens närvaro under permissionen föranledde ett uttalat missnöje från anställda inom kriminalvården. Det påstods att säkerhetsavdelningens närgångna uppvaktning av Bergling tillintetgjorde syftet med permissionen.

Permissionen i juni 1987 innebar en väsentlig lättnad beträffande bevakning och övriga villkor i förhållande till vad som gällt tidigare. Beslutet hade föregåtts av ett samråd mellan avdelningschefen Clas Amilon, KVS, och förre avdelningschefen vid RPS/Säk, numera länspolismästaren Sven-Åke Hjälmsroth. Bergling tilläts att övernatta hos sin mor och han fick även i övrigt vistas inomhus utan övervakning av den medföljande vårdaren. Även från säkerhetsavdelningens sida hölls insatsen på en betydligt lägre nivå än vad som t.ex. hade varit fallet vid den permission som i tiden låg närmast före denna och som ägde rum till Arkösund. Bergling lämnades utan tillsyn från myndighetspersonal i moderns lägenhet åtminstone under 7 timmar i följd under morgonen och förmiddagen den 14 juni.

I juli 1987 beviljades Bergling en särskild bevakad permission till Rinkeby för att besöka hustrun och med övernattnings i hennes lägenhet. Bergling åtföljdes till Stockholm av en övertillsynsman från anstalten. Denne lämnade Bergling och hans hustru ensamma i lägenheten under eftermiddagen och natten. Även denna permission föregicks av ett samråd mellan KVS och RPS/Säk. Lägenheten i Rinkeby synes inte ha stått under någon kontinuerlig tillsyn av säkerhetsavdelningens personal. Förmodligen avbröts övervakningen strax efter det att Bergling och hustrun hade återvänt till lägenheten kring midnatt för att återupptas på morgonen.

Slutligen beviljades Bergling i oktober 1987 en ny särskild beledsagd permission för besök hos hustrun i Rinkeby. Denna föregicks av en telefonkontakt mellan Amilon och Hjälmsroth med anledning av att regeringen i augusti hade avslagit Berglings nådeansökan. KVS underrättade säkerhetsavdelningen om permissionen. Bergling skulle under permissionen beledsagas av en tjänsteman från anstalten, Öster. Bergling hade enligt permissionsbeslutet tillstånd att vistas ensam i hustruns lägenhet samt att övernatta där. Beledsagaren skulle under övrig tid då Bergling vistades utanför lägenheten vara närvarande. Även i övrigt skulle permissionen gå till i huvudsak enligt samma mönster som den föregående permissionen till Rinkeby.

Bergling och Öster anlände till Stockholm med tåg den 5 oktober klockan 9.25. De for sedermera till hustruns lägenhet i Rinkeby, där Öster lämnade Bergling omkring klockan 13. Sedan Öster återkommit till sitt hotell ringde han till säkerhetsavdelningens ledningscentral och meddelade att Bergling nu hade lämnats i lägenheten. Samtidigt berättade Öster om vad som gällde för kvällen. En person från säkerhetsavdelningen kom upp till Öster för att närmare diskutera de planer som hade gjorts upp för kvällen. Detta besök

hos Öster ägde rum vid 15-tiden. Enligt vad som hade avtalats kom Öster till paret Berglings lägenhet klockan 19, varifrån man tillsammans for till en restaurang. De återkom till lägenheten strax före klockan 22. Öster ringde efter en taxi från lägenheten innan han lämnade paret Bergling. Klockan 22.16 ringde Öster till ledningscentralen från sitt hotellrum och meddelade att Bergling hade återkommit till lägenheten efter restaurangbesöket. Enligt uppgjord plan återvände Öster till Rinkeby påföljande dag klockan 12.30 för att avhämta Bergling. Öster konstaterade då att Bergling inte fanns i lägenheten och att han sannolikt hade avvikit.

Enligt de instruktioner som lämnades till skyddsspaningsgruppen skulle Berglings vistelseadress hållas under diskret bevakning när Bergling vistades där utan sällskap av beledsagaren. I uppdraget ingick att gripa Bergling därest han försökte lämna landet samt att göra iakttagelser beträffande besökare till Bergling i den mån detta var möjligt. Övervakningen skulle ske mellan klockan 11 och 19 den 5 oktober samt från den tidpunkt då Bergling återkom från restaurangen på kvällen fram till klockan 24. Spaningsuppdraget skulle återupptas den 6 oktober klockan 7 och pågå fram till dess att Bergling avhämtades av Öster, vid lunchtid. Vistelseadressen har under angivna tider övervakats av två man. Spaningsgruppen har under vistelsen i Stockholm även utfört spaning mot Bergling på andra platser.

Regeringens handläggning av nådefrågor

Bergling ansökte i mars 1985 om att regeringen av nåd skulle omvandla hans livstidsstraff till ett tidsbestämt straff. Han anförde att han hade avtjänat sex år av sitt straff och att detta skett under de strängaste restriktioner. Vidare jämförde han sig med den spiondömde Stig Wennerström samt framhöll att hans militära kunskaper var föråldrade.

KVS, RPS och överbefälhavaren (ÖB) avgav yttranden. KVS uttalade bl.a. att Berglings anstaltstid hade präglats av slutenhet och avskildhet i ovanligt hög grad. Styrelsen fann det angeläget att kunna planera för Berglings framtida frigivning. Den tillstyrkte därför, utifrån de synpunkter den har att beakta, att Berglings livstidsstraff omvandlades till ett tidsbestämt straff.

RPS förklarade sig positiv till åtgärder för att se över de särskilda restriktionerna samt till att åtgärder i övrigt inleddes för en positiv återanpassning, men fann inte skäl att tillstyrka Berglings nådeansökan. ÖB uppehöll sig i sitt yttrande inledningsvis vid frågan om villkorlig frigivning efter halva strafftiden vid allvarliga brott mot rikets säkerhet. Med anledning av Berglings ansökan erinrade ÖB om vad Stockholms tingsrätt uttalat i sin dom. Där sägs bl.a. att de skador som Bergling genom sin brottsliga verksamhet orsakat det svenska totalförsvaret var enorma och att, i den mån det över huvud taget är möjligt att reparera skadorna eller åtminstone minska skadeverkningarna, så kommer detta i vissa hänseenden att ta avsevärd tid och dra oerhörda kostnader. ÖB framhöll att arbetet med att försöka reparera skadeverkningarna av Berglings spionverksamhet alltjämt pågick. Det kunde inte heller uteslutas att han hade tillgång till uppgifter som kunde vara till skada för rikets säkerhet om de kom till främmande makts

kännedom. ÖB avstyrkte därför bifall till Berglings nådeansökan.

Såväl RPS som ÖB utvecklade i handlingar – belagda med sekretess enligt 5 kap. 1 § resp. 2 kap. 2 § sekretesslagen (1980:100) – sina skäl för att avstyrka Berglings nådeansökan, vilken avslogs av regeringen den 11 juli 1985.

Bergling sökte i april 1987 åter nåd. Han begärde liksom tidigare att regeringen undanröjde hans livstidsstraff och omedelbart försatte honom på fri fot eller omvandlade livstidsstraffet till ett tidsbestämt straff. I samma skrift anhöll han om att regeringen upphävde de särskilda restriktioner och den särbehandling han var utsatt för. Bergling anförde i huvudsak samma skäl för denna ansökan som för den tidigare.

Även denna ansökan remitterades till KVS, RPS och ÖB. KVS tillstyrkte Berglings nådeansökan. RPS ansåg, från de synpunkter den har att beakta, sig inte böra tillstyrka nådeansökan. Skulle straffet omvandlas till ett tidsbestämt straff borde detta inte fastställas till kortare tid än 20 års fängelse.

ÖB uttalade att inget i sakfrågan hade ändrats sedan 1985. Åtgärder för att minska skadeverkningarna av Berglings spioneri pågick. De viktigaste åtgärderna bedömdes inte komma att vara slutförda före 1990. ÖB anförde vidare att det förelåg en påtaglig risk för att Bergling fortfarande hade kunskaper som i främmande makts hand skulle kunna medföra men för rikets säkerhet. Det konstateras emellertid i yttrandet att kunskapernas aktualitet och värde för främmande makt rimligen avtar i takt med att åtgärder för att avhjälpa skadorna successivt vidtas. Slutligen förklarade ÖB att det var allvarligt att Bergling vid samtal efter domen inte hade lyckats göra trovärdigt att han sagt hela sanningen om vilka uppgifter han hade lämnat ut. Detta påverkade skyddsåtgärdernas omfattning. ÖB ansåg därför att Bergling inte före 1990 borde få sitt straff förvandlat till ett tidsbestämt straff.

Det sista av de redovisade yttrandena avgavs i slutet av juni. Strax därefter skrev Bergling till justitiedepartementet. Han begärde att hans nådeärende skulle handläggas med extra stor skyndsamhet med hänvisning till den synnerligen inhumana och nedbrytande särbehandling han utsattes för. Ärendet brådskade enligt Bergling av humanitära skäl, och han såg fram emot ett beslut någon gång i augusti, efter semesterperiodens slut.

Regeringen avslag den 27 augusti 1987 Berglings nådeansökan.

Regeringens handläggning av frågor om restriktioner

I enlighet med en begäran av RPS fattade regeringen den 10 januari 1980 ett beslut om Bergling. Med stöd av 31 § KvaL meddelades föreskrifter – utöver gällande bestämmelser om begränsningar i fråga om brevväxling, besök och telefonsamtal i 25–30 §§ samma lag – med hänsyn till rikets säkerhet. Innebörden av föreskrifterna var i huvudsak följande. Brev till och från Bergling fick granskas, och han fick inte ta emot besök eller ha telefonsamtal med person utom anstalten om det kunde antas vara till men för rikets säkerhet. RPS anförde i sin begäran att styrelsen hade överlagt i ärendet med KVS. I beslutet angavs att de båda verken skulle samråda vid tillämpningen av föreskrifterna.

I två beslut senare under 1980 justerades föreskrifterna i enskildheter beträffande brevgranskningen och besök.

I samband med sin nådeansökan 1985 begärde Bergling – för det fall han inte skulle få nåd – en översyn av förhållandena under den fortsatta anstaltsvistelsen. Han uttalade också förhoppningen att åtgärder skulle vidtas för att underlätta hans återanpassning till ett normalt liv. Bergling angav att framför allt regelbunden permissionsgång skulle underlätta hans tillvaro. I ett regeringsbeslut den 9 januari 1986 avslogs Berglings ansökan om lättnader i restriktionerna. I akten i ärendet finns ett yttrande från RPS, vilket är sekretessbelagt med stöd av 5 kap. 1 § sekretesslagen.

Bergling sökte som tidigare nämnts nåd på nytt i april 1987 samt begärde även i samband därmed upphävande av de särskilda restriktionerna och särbehandlingen. RPS uttalade i juni 1987 i nådeärendet att styrelsen inte hade något att invända mot att de särskilda restriktionerna upphävdes. I september 1987 gav justitiedepartementet ÖB och RPS tillfälle att lämna synpunkter på frågan om att upphäva förordnandet enligt 31 § KvaL. RPS avgav ett yttrande som kom in till departementet den 5 oktober 1987. Styrelsen hade samma uppfattning som i sitt tidigare yttrande.

Dåvarande generaldirektören i KVS, Ulf Larsson, besökte justitiedepartementet den 24 september 1987. I en inom departementet upprättad promemoria om besöket noteras att Ulf Larsson uppgett att KVS efter avslaget på Berglings begäran om nåd inte hade några särskilda synpunkter på ett upphävande av de särskilda föreskrifterna samt att Ulf Larsson överlämnade som minnesstöd blyertsanteckningar, nedtecknade på en promemoria, upprättad dagen före besöket, jämte en promemoria från mars 1986. Den förra promemorian, som är upprättad av byrådirektören Gunilla Kernell, KVS, utgör *underbilaga 1* inkl. en uttydning av blyertsanteckningen. Handlingen från mars 1986 är upprättad vid kriminalvårdsanstalten i Norrköping. Den gäller Berglings besök och telefonsamtal m.m. och är till del belagd med sekretess med stöd av 5 kap. 1 § sekretesslagen.

I ett beslut den 5 november 1987 avskrev regeringen, med anledning av att Bergling avvikit från den kriminalvårdsanstalt där han varit intagen för straffverkställighet, dennes begäran om upphävande av de särskilda föreskrifterna.

Riksdagsdebatt m.m.

Den 20 oktober 1987 hölls en debatt om omständigheterna kring Stig Berglings flykt (RD 1987/88:10, s. 12 ff.). Därvid meddelade statsministern att regeringskansliet underrättades om Berglings flykt under eftermiddagen tisdagen den 6 oktober genom ett telefonmeddelande från KVS generaldirektör Ulf Larsson till justitieministern Sten Wickbom. Vid 16-tiden talade Sten Wickbom själv med Ulf Larsson och en halvtimme senare med byråchefen Per-Göran Näss hos RPS säkerhetsavdelning. Justitieministern och hans medarbetare var under hela natten till onsdagen, fram till kl. 05.30 på morgonen, verksamma i departementet. De hade fortlöpande kontakt med framför allt säkerhetspolisen.

Samma dag som riksdagsdebatten hölls anmäldes i kammaren att statsministern den 19 oktober på Sten Wickboms egen begäran hade entledigat denne från befattningen som statsråd och chef för justitiedepartementet samt

förordnat statsrådet Anna-Greta Leijon att vara chef för departementet. I debatten meddelade statsministern att generaldirektören Ulf Larsson samma dag hade frånträtt sin befattning.

Vidare uttalade statsministern bl.a. att det var regeringens ansvar att se till att alla de missförhållanden som uppdragats läggs till rätta samt erinrade om inledda översyner av såväl kriminalvårdens som polisens verksamhet. Vidare konstaterades att nya permissionsregler och säkerhetspolisens arbete utreds särskilt. Statsministern anförde också att uppgifter om Berglings förestående permission fanns tillgängliga i justitiedepartementet i nästan två veckor innan permissionen påbörjades, att uppgifterna var av den karaktären att de gav anledning att misstänka att bevakningen av Bergling inte var betryggande samt att justitieministern hade tagit ett personligt ansvar för detta.

I samband med riksdagsdebatten besvarade statsministern interpellationer och frågor med anledning av Stig Berglings flykt.

Justitiekommittén ordnade den 13 oktober 1987 en s.k. hearing i Bergling-saken. Därvid företrädde inför utskottet följande personer för att lämna information och svara på frågor: rikspolischefen Holger Romander, avdelningschefen Sune Sandström och byråchefen Per-Göran Näss, RPS säkerhetsavdelning, länspolismästaren Sven-Åke Hjälmsjö samt generaldirektören Ulf Larsson och avdelningschefen Clas Amilon, KVS. I ett pressmeddelande inför hearingen uttalade justitiekommittén bl.a. att kriminalvården och polisen är de tyngsta och viktigaste ämnena inom dess beredningsområde, att syftet med att höra företrädare för ansvariga myndigheter var rent informativt, att justitiekommittén regelbundet har att besluta i lagstiftnings- och budgetfrågor på dessa områden samt att utskottet önskade skaffa sig information om vad som hade hänt och få myndigheternas syn på de lagar och föreskrifter som gäller. Justitiekommittén framhöll att syftet med hearingen inte var att utkräva ansvar i ett särskilt fall, än mindre ankom det på utskottet att beröra regeringens roll i saken.

Justitiekanslerns första utredning m.m.

Regeringen uppdrog den 8 oktober 1987 åt justitiekanslern (JK) att utreda omständigheterna kring den permission som beviljats Bergling, vilken bevakning som därvid förekommit och ansvarsförhållandena i samband med denna samt de ansvariga myndigheternas åtgärder under tiden närmast efter hans avvikande.

JK avgav sitt yttrande till regeringen den 19 oktober 1987. Utöver permissionerna behandlade JK efterlysningen och larmet samt den operativa ledningen av spaningsarbetet i inledningsfasen.

Det var enligt JK helt oacceptabelt att lämna Bergling utan tillsyn på sätt som skett. Det ankom på KVS att besluta om permissionerna. Brister konstaterades hos KVS vid handläggningen av permissionsärendena: Besluten borde ha fattats av generaldirektören och inte av avdelningschefen Clas Amilon. Det samråd som förekommit mellan KVS och RPS borde ha dokumenterats av Clas Amilon. Denne hade enligt JK inte bemödat sig om att klargöra vilken tillsynsinsats som kunde påräknas från säkerhetsavdelningens sida. Han hade därigenom satt sig ur stånd att göra en egen

bedömning av om tillsynen skulle komma att vara tillräcklig. JK, som förklarade sig komma att hos statens ansvarsnämnd väcka frågan om disciplinansvar för Clas Amilon, förklarade också att verksledningen vid KVS inte kunde frångämmas ett visst ansvar för att permissionsärendena inte kom att handläggas av generaldirektören.

Slutligen tog JK – vid sidan av synpunkter på att efterlysning och rikslarm fördröjdes – upp bestämmelserna om permission. Dessa borde enligt JK:s mening vara mer restriktiva för intagna som är dömda till långa frihetsstraff för spioneri eller annan brottslighet där hänsynen till rikets säkerhet gör sig gällande. Regeringen borde vidare få möjlighet att ge föreskrifter om permissioner. Det borde också övervägas att införa en ordning som innebär att beslut om att bevilja permission skall underställas regeringen när det gäller intagna som kan jämföras med Bergling.

Efter viss ytterligare utredning har JK i ett beslut den 23 november 1987 anmält avdelningschefen Clas Amilon för statens ansvarsnämnd och hemställt att denne måtte åläggas disciplinpåföljd för tjänsteförseelse under tiden maj–september 1987 vid handläggningen av tre ärenden om beviljande av permission för Bergling.

Vissa övriga utredningar

Den 12 oktober 1987 uppdrog regeringen åt generaldirektören Ulf Larsson, KVS, att skyndsamt lägga fram förslag om de organisatoriska och andra åtgärder som kan behövas för att säkerställa att beslutsfattandet inom kriminalvården präglas av omdöme och ansvar när det gäller frågor rörande de intagnas behandling där intresset av fasthet och konsekvens gör sig särskilt starkt gällande från allmän synpunkt.

Samma dag gav regeringen länspolismästaren, utnämnde rikspolischefen Nils Åhmansson, i uppdrag att gå igenom polisorganisationen och lägga fram förslag om de åtgärder som behövs för att verksamheten skall präglas av ansvar, omdöme och initiativförmåga när det gäller att möta oväntade händelser. Därvid skulle särskilt uppmärksammas att den operativa verksamheten vid händelser som Berglings flykt bedrivs snabbt och effektivt samt att formerna för ledning, ordergivning och samordning är ändamålsenliga.

Regeringen har sedermera utvidgat det uppdrag som gällde kriminalvården. Enligt ett beslut den 10 december 1987 skall uppdraget – som numera fullgörs av generaldirektören Björn Weibo, KVS – avse en generell översyn av organisation och arbetssätt såvitt avser chefsfunktionerna vid KVS samt av regler och administrativa rutiner för handläggningen av klientärenden i styrelsen.

I detta sammanhang bör även redovisas att regeringen den 5 november 1987 beslutade att tillsätta en parlamentarisk kommitté med uppgift att se över den svenska säkerhetspolisén. I direktiven (Dir. 1987:41) anges huvuduppgiften vara att se efter i vad mån förändringar behöver göras för att säkerhetspolisens inriktning och organisation skall bli rätt avvägda med hänsyn till dagens krav. Särskilt viktigt är det enligt direktiven att kommittén lägger fram förslag som är ägnade att stärka verksamhetens demokratiska förankring. Till ledamöter i utredningen har utsetts ambassadören Carl

Lidbom, ordförande, riksdagsledamöterna Lennart Andersson (s), Olle Aulin (m), Anita Persson (s) och Lars-Erik Lövdén (s) samt docenten Ola Nyqvist (fp) och pol. mag. Göran Johansson (c).

Regeringen uppdrog vidare genom ett beslut den 12 november 1987 åt ambassadören Carl Lidbom att undersöka säkerhetspolisens roll i samband med Berglings permissioner och hans avvikande. Undersökningen, som syftade till att komplettera den utredning som hade redovisats i JK:s yttrande i oktober 1987, har utförts inom justitiedepartementet. Carl Lidbom har i en promemoria den 18 december 1987 redovisat att han, såsom JK, haft samtal med företrädare för RPS och KVS. Vidare har han samtalat med bl.a. förre justitieministern Sten Wickbom och företrädare för försvarsstaben.

I promemorian berörs bl.a. bedömningarna av om Bergling var en säkerhetsrisk. Därvid nämns att dåvarande rikspolischefen Holger Roman-der och avdelningschefen vid RPS/Säk, Sven-Åke Hjälmoth, i juni 1987 besökte justitiedepartementet för en rutinmässig föredragning av säkerhetsfrågor för bl.a. statsrådet Sten Wickbom. De utvecklade därvid sin bedömning av frågan om i vilken utsträckning Bergling fortfarande utgjorde en sådan risk. Vidare har det framkommit att försvarsstaben inte före rymningen kände till att Bergling hade haft obevakade permissioner. Carl Lidbom anser att RPS/Säk hade att utgå från att regeringen betraktade Bergling som en säkerhetsrisk.

Carl Lidbom konstaterar sammanfattningsvis att säkerhetspolisen inte kan lastas för att Bergling beviljats permissioner som gett denne möjlighet att fly. Han anser emellertid att det har brustit i dess samarbete med försvarsstaben och kontakter med regeringen.

I 1988/89 års budgetproposition (prop. 1987/88:100, bil. 4) berörs de redovisade utredningsuppdragen. Därvid anges (s. 45) att rikspolischefen Nils Åhmansson har slutfört sitt uppdrag samt att justitieministern avser att inom kort återkomma till regeringen med de närmare överväganden som kan föranledas av Åhmanssons rapport.

Här bör slutligen nämnas betänkandet Långtidsdömda inom kriminalvården – vissa verkställighetsfrågor (Ds Ju 1987:17). Ett av förslagen innebär att regeringen för visst fall skall kunna förordna om permissioner och andra utvistelser om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet. Utredningsförslaget remissbehandlas för närvarande. I budgetpropositionen (s. 32) sägs att ett genomförande kan samordnas med behandlingen av vissa väntade förslag från KVS. En proposition om ändringar i kriminalvårdslagstiftningen har aviserats till slutet av mars 1988.

Justitiekanslerns kompletterande utredning

Regeringen uppdrog den 5 november 1987 åt JK att göra en kompletterande utredning av omständigheterna kring besluten att bevilja Bergling permissioner. Utredningen redovisades i ett yttrande den 21 januari 1988.

Mot bakgrund av den undersökning ambassadören Carl Lidbom har gjort tar JK:s utredning inte sikte på RPS/Säk:s befattning med permissionerna. Utöver handläggningen hos KVS av permissionsärendena tar JK upp vad som förekommit hos styrelsen i samband med nådeansökningarna och frågan

om upphävande av de särskilda föreskrifterna. I samband därmed går JK även in på handläggningen av dessa frågor i justitiedepartementet.

JK har ansett sig böra avstå från att samtala med före justitieministern Sten Wickbom men har tagit del av dennes redogörelse till konstitutionsutskottet. Samtal har däremot hållits med flera personer som är eller har varit knutna till KVS samt med tre tjänstemän vid justitiedepartementet.

JK har bl.a. berört KVS verkslednings kännedom om Berglings permissioner och vad som förekom i samband med att en inom verket den 23 september 1987 upprättad promemoria (bilaga 1 A) kom till. I ett särskilt avsnitt redovisas uppgifter om information till regeringskansliet om Berglings permissioner i samband med ansökningar om nåd och upphävande av föreskrifter.

Under rubriken Synpunkter behandlar JK olika brister vid handläggningen inom KVS av permissionsärendena. JK anför att den kritik som uttalades i oktoberyttrandet i allt väsentligt har visat sig vara befogad. Han har emellertid funnit anledning att uttrycka kritiken på ett något annat sätt samt att anföra en del ytterligare synpunkter. Vidare har JK reviderat sin syn på verksledningens ansvar och anser att före generaldirektören Bo Martinsson har ett större ansvar för att ärendena kom att behandlas som skett än vad han tidigare har utgått från.

I yttrandet tar JK även upp bedömningarna hos KVS och RPS/Säk av om Bergling var en säkerhetsrisk. Därvid berörs också den kritik som ambassadören Carl Lidbom i sin utredning har uttalat mot KVS planering av Berglings permissioner. JK finner inte tillräckliga skäl att kritisera avdelningschefen Clas Amilon för att han planerade för permissioner som gav Bergling möjlighet till kontakt med utomstående i första hand per telefon. Han framhåller emellertid även i detta sammanhang att det brast i samrådet mellan KVS och RPS/Säk. Det var oacceptabelt att Bergling vid tre permissioner 1987 tidvis lämnades utan tillsyn, främst med hänsyn till risken för att denne skulle avvika.

Vidare tar JK upp bl.a. betydelsen av att regeringen i augusti 1987 hade avslagit Berglings nådeansökan. Även detta sker i belysning av vad som anförts i den Lidbomska utredningen. JK anser att det knappast fanns anledning för Clas Amilon att uppfatta avslagsbeslutet som ett uttryck för någon särskild inställning hos regeringen till Bergling som säkerhetsrisk.

Yttrandet har, som nämnts, sin tonvikt på handläggningen inom KVS. JK uppmärksammar emellertid att Berglings permissioner i flera sammanhang har blivit kända i regeringskansliet genom handlingar som har kommit in från KVS. Med anledning av detta anför JK avslutningsvis följande. Några närmare detaljer om utformningen av de permissioner som hade ägt rum kan inte antas ha blivit kända i regeringskansliet genom handläggningen av de två nådeärendena. Mot bakgrund av den inom KVS i september 1987 upprättade promemorian anser sig JK vad särskilt gäller de tre permissionerna på sommaren och hösten 1987 kunna konstatera att i varje fall ingen tjänsteman på ansvarig nivå inom regeringskansliet har haft någon kännedom om vad som förekommit innan det blev allmänt känt att Bergling avvikit. Vidare har uppenbarligen ingen inom regeringskansliet ingripit i eller eljest påverkat handläggningen inom KVS av permissionsärendena rörande Bergling.

Berglings pass och namnbyte

Enligt vad som inhämtats från RPS beslagtogs ett av länsstyrelsen i Stockholm i oktober 1978 för Bergling utfärdat pass i samband med gripandet i mars 1979. Detta pass gäller i tio år. Det har förvärats hos RPS säkerhetsavdelning till dess det efter flykten lämnades till RPS rikskriminalsektion.

Vidare har upplysts att Bergling i mars 1984 hos polismyndigheten i Katrineholm anmälde att han förlorat pass och körkort under en transport den 3 juli 1982 samt att denna förlustanmälan föranledde en sedvanlig anteckning i det centrala passregistret. Något nytt vanligt pass eller extra pass har enligt vad som framkommit vid en kontroll i registret inte utfärdats för någon med Berglings personnummer. Uppgifter om att så skett kan enligt vad som också upplysts bero på en förväxling med en person – med ett annat personnummer – men med ett namn som liknar Berglings.

Det skall här nämnas att pass utfärdas som vanligt pass eller särskilt pass, att pass utfärdas av passmyndighet, att denna uppgift inom riket fullgörs av polismyndighet och utom riket av t.ex. beskickning samt att med särskilt pass förstås bl.a. provisoriskt pass, extra pass och tjänstepass, vilket senare – liksom diplomatpass och kabinettspass – utfärdas av chefen för utrikesdepartementet eller den han bemyndigar till detta. Den som avtjänar ett inte helt kort fängelsestraff kan inte få pass utan ett särskilt passtillstånd. Det finns också möjligheter att återkalla passet i sådana fall, allt enligt bestämmelser i passlagen (1978:302) och passförordningen (1979:664).

Från centrala passregistret har således upplysts att något nytt vanligt pass inte har utfärdats för Bergling. Vidare har från regeringskansliet inhämtats att ett tjänstepass utfärdades för Bergling den 21 juli 1972 i samband med hans FN-tjänst. Detta pass var giltigt till utgången av januari 1974 och har makulerats.

I detta sammanhang bör också redovisas vad som framgår av domen. Vid husrannsakan i Berglings lägenhet i Stockholm anträffades två pass. Det ena var utfärdat i ett annat namn men försett med Berglings fotografi. Det andra var ett för Bergling utfärdat pass vari omfattande ingrepp skett på så sätt att sidor bytts ut. Enligt domslutet förverkades dessa två förfalskade pass.

Vad härefter angår namnbytet, så antog Bergling i februari 1984 sin mors flicknamn, Sandberg. Detta kan enligt 5 § andra stycket namnlagen (1982:670) ske efter en anmälan till pastorsämbetet.

Granskningsanmälningar

Bertil Fiskesjö (c) tar i sin granskningsanmälan upp justitiedepartementets kännedom om och befattning med Berglings permissioner, departementets kännedom om Berglings namnbyte och nya pass samt rutinerna vad gäller kontakterna mellan myndigheter och regering i frågor av detta slag.

Anders Björck (m) konstaterar i sin anmälan bl.a. att det finns anledning för konstitutionsutskottet att granska justitieministerns eventuella åtgärder eller visad passivitet samt att följa och granska kommande åtgärder från regeringens sida.

Birgit Friggebo (fp) har för granskning anmält justitiedepartementets

kännedom om tidigare förhållanden rörande Bergling och särskilt om den permission då han flydde. Vidare tas upp hur frågorna om namnbyte och nytt pass har handlagts samt vilka särskilda tillämpningsföreskrifter som har gällt från kriminalvårdssynpunkt.

Nils Berndtsons (vpk) anmälan gäller säkerhetspolisens roll och ansvar vid Berglings permission och rymning.

Granskningsunderlag

Till grund för denna promemoria har legat bl.a. Stockholms tingsrätts dom den 7 december 1979, DB 686, och 1979 års särskilda juristkommissions rapporter i fallet Bergling (Ds Ju 1979:18 och 1980:2), allt i offentliga delar samt regeringsbeslut hösten 1987 om olika utredningar. Vidare har JK:s yttrande den 19 oktober 1987, JK:s beslut den 23 november 1987 och JK:s yttrande den 21 januari 1988 samt ambassadören Carl Lidboms promemoria den 18 december 1987 beaktats. Slutligen har akterna i regeringsärendena om restriktioner (Ju dnr 2688/79, 1714/80, 1814/85 samt 2646/87) och nåd (Ju dnr N 450/85 samt N 450/87) funnits tillgängliga.

Med anledning av granskningsanmälningarna har förre justitieministern Sten Wickbom upprättat en redogörelse som kom in till utskottet den 28 december 1987, *underbilaga 2*.

Utskottet har tidigare granskat regeringens praxis beträffande nåd i brottmål, senast i betänkandena KU 1972:26 s. 7 ff. och 1981/82:35 s. 8 ff. Vid det förra tillfället riktades uppmärksamheten mot trafikonykterhets- och narkotikabrott. Vid den senaste redovisningen inriktades granskningen främst på ansökningar om nåd för personer som dömts för vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst.

Vid denna promemoria fogas inom justitiedepartementet upprättade redogörelser för dels praxis vid benådning av livstidsdömda, dels handläggningen av nådeärende rörande Stig Wennerström m.m., *underbilagorna 3-4*.

Inledningsvis kan nämnas att S B antagit efternamnet Sandberg. Han vill emellertid inte officiellt leva med det nya efternamnet förrän han är frigiven.

S B häktades i mars 1979 och avtjänar fängelse på livstid.

S B har samtalsvis med anstaltsledningen framfört önskemål om lättnader i verkställigheten. De restriktioner som för närvarande gäller vad avser *besök*, *telefon* och *brev* framgår av bifogat PM upprättat vid kriminalvårdsanstalten Norrköping.

Vad avser *permissioner* så har han medgivits ett flertal sådana under verkställighetstiden dock ingen på egen hand. Den senaste permissionen ägde rum under tiden den 20–21 juli 1987. En tjänsteman från anstalten medföljde S B. Med säkerhetspolisen var överenskommet att S B vid vistelser utanför hustruns bostad i Spånga skulle stå under tillsyn. Övrig tid var beledsagaren inkvarterad på hotell. Ytterligare en permission under liknande former torde snart komma att äga rum.

Vidare har S B framfört önskemål om tillstånd att få vistas vid kriminalvårdsanstalten Gruvberget i samband med där anordnad kurs i november (Kristen tro och livsåskådning). Anstaltsledningen är beredd att tillstyrka hans framställan även om han inte uppfyller de krav som gäller för en vistelse därstädes.

Gunilla Kernell

Uttydning av blyertsanteckning på originalet.

1. Från KVS synpunkt (strikt) – man har ju förordat nåd – borde lättnader kunna ske.
2. *Men* regeringens avslag ändrar i sig förutsättningen. Om rädsla för att uppgifter kommer ut, kan då lättnader medges? Bergling ej preciserat sina krav beträffande restriktioner.

I anmälningar till konstitutionsutskottet av riksdagsledamöterna Bertil Fiskesjö, Anders Björck och Birgit Friggebo har Stig Berglings avvikande från kriminalvårdsanstalt den 5–6 oktober 1987 tagits upp från skilda utgångspunkter. Bl. a. har därvid framställts önskemål om att få klarlagt vilken kännedom som justitiedepartementet haft om Berglings permissionsförhållanden före dennes avvikande. Vidare har berörts frågan om mitt eget ansvar som justitieminister.

Jag har funnit det naturligt att, till underlättande av konstitutionsutskottets arbete, lämna en skriftlig redogörelse till utskottet, i vilken jag söker belysa sådana förhållanden som kan förutsättas ha betydelse för utskottets granskning. Min efterträdare, statsrådet Anna-Greta Leijon, är införstådd med detta förfarande.

Innan jag går in på frågan om vilka uppgifter om Berglings permissionsförhållanden som vid skilda tidpunkter funnits tillgängliga vill jag helt allmänt framhålla följande.

Som justitieminister ansåg jag det självfallet angeläget att hålla mig allmänt underrättad om tillämpningen av kriminalvårdslagstiftningen. Därvid lade jag särskild vikt vid intresset av att kriminalvården i anstalt präglas av den fasthet och konsekvens som är önskvärd från allmänna synpunkter.

Bland de åtgärder som jag vidtog för detta ändamål kan nämnas att jag dels i september 1984 tillkallade en arbetsgrupp inom justitiedepartementet med uppgift att se över straffverkställigheten för personer som dömts till fängelse för främst ekonomiska brott, dels i juli 1986 tillkallade en utredare för att mera allmänt se över tillämpningen av kriminalvårdslagstiftningen beträffande långtidsdömda. Jag nämner detta redan nu, eftersom det har en viss betydelse för den fortsatta framställningen.

När det gäller Berglings straffverkställighet har frågor med anknytning till denna aktualiserats för mig vid ett fåtal tillfällen före hans avvikande. Jag skall i det följande redogöra närmare för dessa.

Det första av de tillfällen jag åsyftar var i februari 1985, då Bergling hade blivit igenkänd under en vistelse på Vildmarkshotellet i Kolmårdens djurpark. Man utgick i den allmänna debatten från att han hade fått permission för att vistas på hotellet för rekreationsändamål, vilket väckte upprördhet på flera håll och bl. a. föranledde en fråga till mig i riksdagen (riksdagens prot. 1984/85:90 s. 21–24).

Vid närmare undersökning befunns det att skälet till Berglings vistelse på hotellet var att han skulle stå till förfogande för utfrågning av personal från rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning och försvarsstaben. Från kriminalvårdsstyrelsens sida hade man därvid tillämpat 43 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, som ger kriminalvårdsstyrelsen befogenhet att på begäran bestämma att en intagen skall inställas inför annan myndighet. Jag upplyste om detta i riksdagen med anledning av den fråga som hade ställts till mig och förklarade vidare att jag avsåg att uppdra åt den tidigare nämnda arbetsgruppen att överväga de metoder som hade kommit till användning i det aktuella fallet.

Arbetsgruppen redovisade i mars 1985 sina överväganden i rapporten (Ds

Ju 1985:1) Lyxfångar – finns dom? Därvid anförde gruppen bl. a. följande om det aktuella fallet.

KU 1987/88:40

Bilaga A 8

Underbilaga 2

Fallet gällde en intagen som avtjänar livstids fängelsestraff för grovt spioneri och som vid den aktuella tidpunkten hade avtjänat sex år av straffet. Ett önskemål förelåg från rikspolisstyrelsen och försvarsstaben att få tillfälle att inhämta vissa upplysningar från den dömda. En överenskommelse träffades mellan rikspolisstyrelsen – som tog initiativet i ärendet – och kriminalvårdsstyrelsen om att den intagne skulle stå till förfogande för utfrågning under två dygn. Det vill synas som man inom rikspolisstyrelsen utgick från att utfrågningen skulle äga rum i samband med att den intagne beviljades särskild permission medan kriminalvårdsstyrelsen i stället tillämpade 43 § KvaL. I samband med utfrågningen vistades den intagne under bevakning på ett hotell med hög standard. Vi har inhämtat att valet av plats för utfrågningen gjordes mot den bakgrunden att de upplysningar som den intagne eventuellt skulle kunna tänkas lämna ansågs vara av stor vikt för landet. Man såg det därför som befogat att sörja för att utfrågningen kunde äga rum i en miljö som kunde antas ge så goda förutsättningar som möjligt för att den skulle ge avsett resultat.

Det aktuella fallet får betecknas som extraordinärt och ger uppenbarligen inte underlag för att föreslå några generella ändringar i gällande regler eller anvisningar. Vi vill dock förorda att rikspolisstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen i lämpligt sammanhang närmare överväger formerna för den aktuella typen av förfaranden. Slutligen ger det inträffade oss anledning att understryka vikten av att alla beslut som innebär att den intagne får lämna anstalten för sådant ändamål som avses här dokumenteras på lämpligt sätt.

Jag ansåg mig kunna dela arbetsgruppens bedömning och vidtog inga åtgärder med anledning av det inträffade utöver att arbetsgruppens rapport – som i andra hänseenden föranledde vissa författningsändringar – överlämnades till kriminalvårdsstyrelsen.

Det andra tillfället då förhållandena kring Berglings straffverkställighet aktualiserades för mig var då Bergling i mars 1985 sökte nåd första gången. Kriminalvårdsstyrelsen tillstyrkte bifall till hans ansökan under hänvisning bl. a. till att hans anstaltstid "präglats av slutenhet och avskildhet i ovanligt hög grad". Både överbefälhavaren och rikspolisstyrelsen avstyrkte däremot. Rikspolisstyrelsen var emellertid positiv till att en översyn gjordes av de särskilda restriktioner som enligt ett regeringsbeslut gällde för Bergling i fråga om besök, telefonsamtal och brev och till att åtgärder även i övrigt inleddes för en positiv återanpassning.

Akten i ärendet innehöll inga uppgifter om att Bergling haft några permissioner. När ärenden om nåd i brottmål föredras för justitieministern brukar emellertid en kopia av kriminalvårdens behandlingsjournal finnas tillgänglig (en sådan kopia bifogas rutinmässigt kriminalvårdsstyrelsens remissyttrande i de aktuella ärendena och återställs likaledes rutinmässigt när ärendet har avgjorts). Sannolikt har så skett även i detta fall och därvid har förmodligen de bevakade permissioner som Bergling erhållit den 8 februari och den 16 april 1985 (jfr justitiekanslerns utredning 1987-10-19 s. 10) funnits redovisade.

Regeringen avsåg Berglings första nådeansökan den 11 juli 1985 och avsåg därefter också den 9 januari 1986 en i nådeansökningen intagen

hemställan från Berglings sida om upphävande av restriktionerna i fråga om besök, telefonsamtal och brev.

Den 16 oktober 1985 tog dåvarande chefen för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning Sven-Åke Hjälmsroth upp en fråga rörande Bergling vid ett av våra återkommande sammanträden för säkerhetsinformation. Vad Hjälmsroth då nämnde var den numera allmänt bekanta incidenten då Bergling sökte smuggla ut ett brev från anstalten till en utländsk ambassad. Hjälmsroth nämnde också att Berglings isolering med anledning av det inträffade skulle bli strängare.

I mars 1987 sökte Bergling nåd på nytt. Han ansökte samtidigt om att de särskilda restriktionerna skulle upphävas.

Kriminalvårdsstyrelsen tillstyrkte liksom tidigare en omvandling av livstidsstraffet. Rikspolisstyrelsen ansåg sig ännu inte böra tillstyrka nåd men angav att, om nåd ändå beviljades, straffet borde bestämmas till minst 20 år. Styrelsen hade ingen erinran mot att de särskilda restriktionerna upphävdes.

Överbefälhavaren ansåg att Bergling först år 1990 skulle kunna beviljas omvandling av straffet. Först då kunde enligt överbefälhavaren de viktigaste åtgärderna för att reducera skadeverkningarna av Berglings spioneri vara avslutade. Enligt överbefälhavaren förelåg också påtaglig risk för att Bergling fortfarande har kunskaper som – om de kom främmande makt till del – skulle kunna medföra men för rikets säkerhet.

När nådeärendet föredrogs för mig den 11 augusti 1987 fanns i enlighet med den rutin som jag förut beskrivit en kopia av kriminalvårdens behandlingsjournal tillgänglig. Denna var därvid à jourförd t. o. m. den 7 april 1987. Den senaste av Berglings permissioner som nämndes var en särskild bevakad permission som genomfördes kl. 9.00–18.00 den 1 mars 1987. Att man från den ansvariga enhetens sida inte hade låtit komplettera underlaget genom att inhämta uppgifter för tiden efter den 7 april torde få ses mot bakgrund av att enskildheterna beträffande straffverkställighetens förlopp inte bedömdes ha någon egentlig betydelse för bedömningen av nådeärendet.

En kopia av den promemoria som föredraganden i ärendet överlämnade till mig inför min egen föredragning av ärendet i regeringen har visat sig finnas i behåll. Jag bilägger den till detta yttrande.

Regeringen avslög Berglings andra nådeansökan den 27 augusti 1987.

Det är alltså i dessa sammanhang som jag fått viss information om Berglings förhållanden under verkställighetstiden. Omständigheterna kring Berglings straffverkställighet och permissioner har inte aktualiserats för mig vid något annat tillfälle än de nu nämnda före hans avvikande.

Numera har det bl. a. genom justitiekanslerns utredning klarlagts att det under var och en av Berglings tre senaste permissioner – vilka ägde rum i juni, juli och oktober 1987 – har förekommit att han under några timmar lämnats helt utan tillsyn, genom att säkerhetspolisens övervakning dragits in under tid då inte heller den kriminalvårdstjänsteman som haft uppgiften att beledsaga Bergling varit tillsammans med denne.

Jag hade inte före Berglings avvikande någon kännedom om vare sig planeringen eller genomförandet av dessa permissioner, och såvitt jag har kunnat utröna var förhållandet då också okänt för mina medarbetare i

departementet. Det material som vid de i det föregående angivna tillfällena funnits tillgängligt eller föredragits för mig före hans avvikande har inte heller gett någon antydning om de nu berörda permissionerna.

Det har emellertid i justitiedepartementet sedan den 24 september 1987 funnits en inom kriminalvårdsstyrelsen upprättad promemoria, i vilken det dels redovisades vissa uppgifter angående Berglings permission i juli 1987, dels omnämndes att ytterligare en permission under liknande förhållanden planerades.

Promemorian överlämnades av kriminalvårdsstyrelsens dåvarande generaldirektör Ulf Larsson vid ett besök hos en tjänsteman i departementet. Enligt vad jag har inhämtat från Larsson och den berörde departementstjänstemannen var bakgrunden till att promemorian lämnades in följande.

Regeringen hade inte i samband med nådeärendets avgörande fattat beslut med anledning av Berglings hemställan om upphävande av de särskilda restriktioner som gällde för honom i fråga om brev, telefonsamtal och besök, utan denna fråga behandlades som ett särskilt ärende. Som ett led i beredningen av det ärendet skulle synpunkter inhämtas från rikspolisstyrelsen, kriminalvårdsstyrelsen och överbefälhavaren. Larsson lämnade vid det aktuella besöket muntligen kriminalvårdsstyrelsens synpunkter, vilka i korthet gick ut på att styrelsen, i den situation som förelåg i och med att nådeansökningen blivit avslagen, inte ville ta ställning i fråga om behovet av restriktionerna. Som stöd för minnet hade Larsson på promemorian gjort blyertsanteckningar som återspeglade kriminalvårdsstyrelsens synpunkter i frågan. Departementstjänstemannen bad att få behålla dessa anteckningar, så att de skulle finnas tillgängliga vid den föredragning i frågan som var avsedd att äga rum sedan samtliga instanser yttrat sig. Larssons avsikt var alltså inte att delge departementet innehållet i själva promemorian.

Jag har inhämtat att justitiedepartementets akt i ärendet (dnr 87-2646) och därmed den berörda promemorian finns tillgänglig för konstitutionsutskottet.

Själv saknade jag före Berglings avvikande varje kännedom om den aktuella promemorian och tog inte närmare del av den förrän fredagen den 16 oktober. Läser man i efterhand promemorian isolerad, ligger det nära till hands att säga sig att den kunde ha gett anledning till misstanke om att den bevakning av Bergling som planerades inte var betryggande. Den omständigheten att promemorian hade visat sig finnas i departementet innan Bergling avvek var därför en starkt bidragande orsak till att jag hos statsministern hemställde om entledigande från förordnandet att vara statsråd och chef för justitiedepartementet.

Stockholm den 14 december 1987

Sten Wickbom

Ansökan om nåd i brottmål av och för Stig Bergling, född den 1 mars 1937.

Sökande: Stig Bergling och Paulus Borrheden

Påföljd och brott: Fängelse på livstid för grovt spioneri och grov olovlig befattning med hemlig uppgift. (Brotten begångna 1972-1977.)

Domstol: Stockholms tingsrätts dom den 7 december 1979.

Frihetsberövanden: Bergling har varit anhållen och häktad under tiden den 19 mars 1979 till den 27 december 1979 då verkställigheten påbörjades.

Tidigare nådeansökan avslagen den 11 juli 1985.

Hemställan av Bergling: Undanröjande av livstidsstraffet och omedelbart försättande på fri fot eller omvandling till tidsbestämt straff.

Hemställan av Borrheden: Omvandling av livstidsstraffet till tidsbestämt straff.

Bergling har anfört följande skäl:

1. Den sekretessbelagda information som han haft kännedom om har blivit inaktuell, varvid Bergling åberopar tidningsartiklar där Säpochefen Hjälmroth och förre ÖB Ljung uttalat sig om effekterna av Berglings brott. I artiklarna har Hjälmroth uttalat att Bergling blev inte, som man påstått en katastrof för Säpos verksamhet, och Ljung har uttalat att Berglingaffären blev inte lika besvärlig att korrigera som Wennerströms spioneri för Sovjetunionens räkning på sextiotalet.

2. Den långa verkställighetstiden med "den strängaste isolering någon fånge utsatts för i modern tid". I samband härmed har Bergling citerat kriminalvårdsstyrelsens yttrande från den 16 april 1985 - "Stig Berglings anstaltstid har således präglats av slutenhet och avskildhet i ovanligt hög grad. Med hänsyn till den tid Stig Bergling hittills har avtjänat anser styrelsen det angeläget att nu kunna planera hans framtida frigivning".

3. Humanitära skäl

Borrheden har ej angett några skäl.

Personalialia: Genomgått folkskola, realskola och två

årskurser vid gymnasieskola. Anställd 1958 vid Stockholms polisdistrikt. Tjänstgöring vid ordningspolisen till 1968. Aktiv inom FBU, fänriks grad 1967. Anställning vid Rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning 1969-1977 och tidvis placerad vid försvarsstabens säkerhetsavdelning. Polistjänst vid Arlanda flygplats 1977. FN-tjänst (polis, observatör) periodvis på Cypern, i Israel, Libanon och Egypten åren 1968-1978. Sade upp sin polistjänst december 1978. Mantalskrev sig i Jordanien i början på 1979. Efter placering 1984 på normalavdelning studerat språk. Omgift under verkställighetstiden. Aktuella framtidsplaner framkommer ej i nådeärendet.

Behandlingsjournalen och andra handlingar utvisar följande:

19 mars 1979-	Anhållen
26 mars 1979-	Häktad
7 december 1979-	Dom av Stockholms tingsrätt
27 december 1979-	Verkställigheten påbörjad
10 januari 1980-	Regeringsbeslut angående restriktioner med hänsyn till rikets säkerhet
17 mars 1981-	Förflyttad till Allmänna häktet i Stockholm för läkarundersökning
21 juni 1982-	Förflyttad till Karsuddens sjukhus
30 juni 1982-	Förflyttad till Västerviks fasta paviljong
27 oktober 1982-	Återförd till kriminalvårdsanstalt
8 februari 1985-	Särskild beledsagad permission fyra timmar
16 april 1985-	Särskild beledsagad permission fyra timmar
5-6 juni 1985-	Särskild beledsagad permission 31 timmar
13-14 augusti 1985-	Särskild beledsagad permission 31 timmar
11-12 oktober 1985-	Särskild beledsagad permission 31 timmar

7 januari 1986-	Särskild bevakad permission 4 timmar
1 mars 1986-	Särskild bevakad permission 4 timmar
16 maj 1986-	Särskild bevakad permission 9 timmar
7-8 december 1986-	Särskild bevakad permission 31 timmar
24 januari 1987-	Särskild bevakad permission 6 timmar
1 mars 1987-	Särskild bevakad permission 9 timmar

Anstalter:

Kumla 28 december 1979	specialavdelning
Hall 21 januari 1981	specialavdelning
Allmänna häktet, Stockholm 17 mars 1981	kroppssjukvårds- avdelning
Norrköping 27 oktober 1982	specialavdelning
Norrköping 18 oktober 1984	normalavdelning

Kriminalvårdsstyrelsen har tillstyrkt att regeringen av nåd omvandlar livstidsstraffet till ett tidsbestämt straff, se bil. 1

Rikspolisstyrelsen har avstyrkt att regeringen av nåd omvandlar livstidsstraffet till ett tidsbestämt straff. Skulle så ske bör straffet inte fastställas till kortare tid än tjugo års fängelse, se bil. 2

Överbefälhavaren har avstyrkt att regeringen av nåd före år 1990 undanröjer eller omvandlar Berglings livstidsstraff till ett tidsbestämt straff, se bil 3

Frigivning: För Bergling som varit frihetsberövad i åtta år och fem månader gäller reglerna om halvtidsfrigivning efter avräkning av anhållnings och häktningstid.

För eventuell jämförelse några data beträffande Wennerström:

19 juni 1963-

Anhållen

20 juni 1963-	Gripen
28 juni 1963-	Häktad
12 juni 1964-	Dom livstidsstraffarbete för grovt spioneri
3 juli 1964-	Verkställigheten påbörjades
6 oktober 1972-	Regeringsbeslut - livstidsstraffet omvandlas till fängelse tjugo år. Frågan om villkorlig frigivning skall prövas av regeringen.
Strafftidsresolution -	1/2 tid avtjänad 3 juli 1974 2/3 tid avtjänad 3 november 1977
6 september 1974-	Regeringens förordnande att Wennerström skall villkorligt frigges på dag efter den 9 september 1974 som kriminalvårdsnämnden bestämmer.
16 september 1974-	Kriminalvårdsnämndens beslut att Wennerström skall villkorligt frigges den 18 september 1974.

Wennerström fick således tidsbestämt straff efter nio års och drygt tre månaders frihetsberövande. Han frigavs villkorligt efter att ha varit frihetsberövad elva år tre månader. I sammanhanget kan nämnas att bestämmelserna om obligatorisk avräkning av anhållnings- och häktningstid trädde i kraft den 7 april 1973.

PM Konstitutionsutskottet Dnr 87-3241

Ink. den 87-11-19
Dnr B15/87

Angående praxis vid benådning av livstidsdömda

Såvitt framgår av nådeenhetens diarium har sedan den 1 januari 1981 utdömda livstidsstraff genom nåd omvandlats till tidsbestämda straff i nio fall. Samtliga har avsett personer som dömts för mord. I sex fall bestämdes straffet till fängelse i fjorton år, i två fall till femton år och i ett fall till aderton år. I samtliga fall har häktningstid i Sverige fått räknas in i strafftiden.

Det normala under 1980-talet har sålunda varit att livstidsstraff omvandlats till fängelse i fjorton år. Regeringens beslut i nådeärenden motiveras inte, men det torde ändå kunna konstateras att, i de två fall då omvandling har skett till fängelse i femton år, bedömningen har påverkats av att det förelegat särskilt försvårande omständigheter samtidigt som fråga varit om personer vilka tidigare gjort sig skyldiga till våldsbrott. Tiden aderton år fastställdes för den för mord på en jugoslavisk ambassadör dömde Miro Baresic.

Beträffande handläggningen kan följande nämnas. Regelmässigt inhämtas yttrande från kriminalvårdsstyrelsen. Om detta innefattar ett tillstyrkande av nådeansökningen sker också remiss till kriminalvårdsnämnden. I de flesta av de ovannämnda fallen har dessutom högsta domstolens yttrande inhämtats.

Nådebeslutet brukar i regel fattas ca ett år innan halva den tid som sålunda fastställs har avtjänats. Här förekommer dock variationer.

Hur lång den faktiska verkställighetstiden blir beror på kriminalvårdsnämndens beslut om villkorlig frigivning som fattas senare. Enligt 26 kap 6 och 7 §§ brottsbalken är därvid huvudregeln att villkorlig frigivning sker efter halva strafftiden, med undantag bl.a. för det fallet att domen avser särskilt allvarlig brottslighet som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa och påtaglig risk föreligger för fortsatt brottslighet av samma slag. Hur prövningen utfaller hos kriminalvårdsnämnden när denna undantagsregel kan aktualiseras saknar regeringen kännedom om när nådebeslutet meddelas.

PM

Konstitutionsutskottet Dnr 87-3242 Ink. den 87-11-19 Dnr 816/87

Angående handläggningen av nådeärende rörande Stig Wennerström m.m.

Wennerström dömdes den 12 juni 1964 för grovt spioneri till straffarbete på livstid. Han hade vid tiden för domen varit frihetsberövad som anhållen och häktad i närmare ett år.

Wennerström sökte nåd första gången 1970.

Den 6 oktober 1972, efter fjärde ansökningen och åtta år tre månader från det att straffet började verkställas, samt cirka nio år fyra månader från det ursprungliga frihetsberövandet, bestämde Kungl. Maj:t av nåd straffet till fängelse tjugo år med föreskrift att frågan om villkorlig frigivning skulle prövas av Kungl. Maj:t.

Genom beslut den 6 september 1974 förordnade Kungl. Maj:t att Wennerström skulle villkorligt friges på dag efter den 9 september 1974 som kriminalvårdsnämnden bestämde. Efter beslut av kriminalvårdsnämnden frigavs Wennerström den 18 september 1974.

Den sammanlagda tiden från gripandet till villkorlig frigivning uppgick sålunda till elva år och tre månader.

Beträffande verkställigheten i övrigt framgår följande av akten i nådeärendet. Under häktningstiden och drygt halva verkställighetstiden hölls Wennerström under sträng bevakning. År 1970 förflyttades han emellertid till öppen anstalt. Samma år hade han sin första permission. Hans uppförande var under hela tiden klanderfritt.

Kriminalvårdsstyrelsen tillstyrkte 1972 års nådeansökan med hänvisning till ovannämnda omständigheter. ÖB avstyrkte med hänvisning till en sekretessbelagd PM. (Kriminalvårdsstyrelsen hade för övrigt tillstyrkt nåd redan i Wennerströms första ansökan som avslogs 1970)

Några nådeansökningar i övrigt för personer som dömts till långa straff för spioneri har inte förekommit efter tiden för beslutet om benådning av Wennerström (med undantag för att en "utomstående" person 1985 sökte nåd för Bertil Ströberg under påståendet att denne var oskyldigt dömd).

Ett känt fall då nåd beviljats från kortare straff för brott mot rikets säkerhet representeras av ärendet rörande nåd för journalisten Peter Bratt i den s.k. IB-affären i början av sjuttioalet. Det torde emellertid saknas anledning att redogöra för omständigheterna i det ärendet i förevarande sammanhang.

Inledning

Nils Berndtson (vpk) har för granskning anmält uppgifter om otillåten verksamhet vid SSI och informationsutbyte mellan SSI och säpo. Anmälaren har hänvisat bl.a. till en reportageserie i Svenska Dagbladet.

I Svenska Dagbladet förekom i början av september 1987 uppgifter om att SSI skulle bedriva otillåtet "inrikes spionage". Med anledning av detta redovisade försvarets underrättelsenämnd den 6 oktober 1987 en undersökning av sakhållandena bakom uppgifterna.

Chefen för försvarsstaben, generallöjtnant Torsten Engberg och kommandören av första graden Ulf Samuelson redovisade den 20 oktober 1987 inför försvarsutskottet vissa aktuella säkerhetsfrågor, bl.a. rörande verksamheten vid SSI i anslutning till underrättelsenämndens undersökning.

Bestämmelser om verksamheten vid SSI

Enligt 11 § förordningen (1983:276) om verksamheten inom försvarsmakten åligger det överbefälhavaren (ÖB) särskilt att leda och bedriva militär underrättelse- och säkerhetstjänst. Ansvar för den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten inom ÖB:s stab (försvarsstaben) ligger på operationssektion 5 (Op 5). Op 5 består av ett sektionssekretariat, en ledningsavdelning, en underrättelseavdelning (Fst/Und), en säkerhetsavdelning (Fst/Säk) och en attachéavdelning (Fst/Att). Dessutom är SSI organisatoriskt knuten till Op 5 genom att chefen för Op 5 är SSI:s öppet redovisade chef. Den direkta ledningen av SSI utövas av en chef, vilken inte redovisas öppet.

SSI är i freds-tid indelad i arbetsenheter. Personalen i SSI:s kaderorganisation har till uppgift att ta kontakt med personer som kan antas vara värdefulla från underrättelsesynpunkt och antingen fråga ut dem om vad de redan vet eller be dem skaffa viss information. På grundval av denna information skall kaderpersonalen upprätta rapporter för vidare befordran till Fst/Und, där rapporterna sedan bearbetas tillsammans med övrigt underrättelsematerial. SSI är sålunda ett organ som enbart arbetar med inhämtning av underrättelser.

ÖB har utfärdat en hemlig instruktion för SSI. Av denna framgår bl.a. att SSI skall inhämta underrättelser som berör rikets yttre säkerhet och att SSI:s verksamhet inte får vara inriktad på uppgifter som ankommer på polisen.

För SSI finns vidare en hemlig arbetsordning. Den nu gällande arbetsordningen har i två olika delar utfärdats och fastställts av chefen för SSI att gälla fr.o.m. den 1 oktober 1983 resp. den 1 december 1985. Den närmare inriktningen av SSI:s verksamhet anges av ÖB i form av en grundinriktning och årsinriktningar. Med ledning av dessa gör SSI upp en inhämtningsplan. Inriktningsdokumenten och inhämtningsplanen avser aldrig inhämtning av personuppgifter utan rör enbart underrättelser om utländska militära, militärpolitiska och militärgeografiska förhållanden.

SSI inhämtar avsiktligt personuppgifter bara i samband med rekrytering av personal och när det gäller att skydda SSI:s verksamhet och dess källor. Det

kan t.ex. gälla att ta reda på om en källa umgås med personer som försöker infiltrera organisationen. Vid sidan av SSI:s inriktning av sin kaderpersonal och sina källor förekommer emellertid en spontan rapportering från vissa uppgiftslämnare. Den rör information av militärt intresse men kan även innehålla sådana uppgifter som närmast är av betydelse för rikspolisstyrelsen och då framför allt dess säkerhetsavdelning (RPS/Säk). Den senare informationen överförs till rikspolisstyrelsen som bedömer dess värde och bearbetar den. I den mån informationen har betydelse för försvarsmaktens säkerhetskydd överförs den även till Fst/Säk.

Försvarets underrättelsenämnd

Försvarets underrättelsenämnd (FUN) inrättades den 1 juli 1976 efter beslut av riksdagen på regeringens förslag i propositionen om insyn i och kontroll av den militära underrättelsetjänsten m.m. (prop. 1975/76:189, FöU 40, rskr. 376). I riksdagsbeslutet angavs att särskilda förtroendemän borde få i uppdrag att fortlöpande stå i nära förbindelse med underrättelseväsendet och följa verksamheten inom detta. Förtroendemännens verksamhet skulle inte innebära någon inskränkning i försvarsledningens ansvar för verksamheten eller i t.ex. JO:s och JK:s tillsyn. Förtroendemännen skulle inte heller ha någon beslutsrätt i fråga om underrättelseorganens mål och inriktning. Förtroendemännen borde inskränka sig till att fortlöpande följa och informera sig om försvarsmaktens underrättelsetjänst och att lämna de förslag som föranleddes av granskningen.

Olika uppfattningar i samhällsfrågor borde enligt riksdagsbeslutet vara representerade i underrättelsenämnden. Dessutom borde någon av ledamöterna ha särskild juridisk sakkunskap. Försvarsutskottet ansåg det inte nödvändigt att alla ledamöter utgörs av riksdagsmän. Underrättelsenämnden består av ordförande och fem andra ledamöter. Regeringen utser ledamöterna och nämndens sekreterare. Ledamöter för en tid av högst tre år.

Enligt sin instruktion (1976:498, ändrad 1986:895) skall försvarets underrättelsenämnd följa underrättelsetjänsten inom försvarsmakten på central och högre regional nivå och därvid ägna särskild uppmärksamhet åt de enheter som inhämtar underrättelser med särskilda metoder, dvs. försvarets radioanstalt och SSI. Dessutom skall nämnden särskilt granska anslagsframställningar rörande underrättelsetjänsten, uppläggande och förande av de register som behövs för verksamheten, medel och metoder för inhämtning av underrättelser samt principer för rekrytering, utbildning m.m. av personal inom underrättelsetjänsten (1-2 §§). Underrättelsenämnden skall lämna ÖB de synpunkter och de förslag till åtgärder som föranleds av granskningsverksamheten. Om det behövs, skall nämnden också lämna förslag till regeringen (3 §). Nämnden skall sammanträda minst fyra gånger om året (6 §).

Underrättelsenämndens undersökning

Underrättelsenämnden har utfrågat chefen för Op 5, tillika öppen chef för SSI, kommandören av första graden Ulf Samuelson, den hemlige chefen för SSI, chefen för inhämtningsenheten vid SSI samt den kontaktman vid SSI

som har tagit emot det aktuella materialet. Nämndens ordförande och sekreterare har vidare hört den i massmedia utpekade uppgiftslämnaren (källan). Nämnden har också tagit del av det material som källan överlämnat till kontaktmannen vid SSI samt de inriktningsdokument för SSI:s verksamhet som har gällt under den aktuella perioden och SSI:s räkenskaper för tiden juli 1984 till september 1987.

Följande sammanställning visar, fördelat på år, det totala antalet rapporter som källan överlämnat till kontaktmannen vid SSI under åren 1980–1987 och den del härav som har bedömts vara av värde för den militära underrättelsetjänsten.

År	Antal rapporter totalt	Av värde för den militära underrättelsetjänsten
1980	8	4
1981	17	12
1982	23	6
1983	19	4
1984	14	6
1985	26	5
1986	27	3
1987	9	1
Summa	143	41

Personuppgifterna i det material som överlämnats till RPS/Säk rör enligt FUN i de flesta fall utlänningar eller personer med anknytning till sådana och kontakter mellan olika personer, särskilt i de exilkretsar där källan rört sig. Ett mindre antal uppgifter rör svenskar, varvid särskilt två personer har tilldragit sig källans intresse. Dessa återkommer i flera rapporter. Rapporterna avser källans misstankar om säkerhetshotande verksamhet och i många fall annan brottslighet. En rapport grundar sig på informationer från den reporter på Svenska Dagbladet som framfört påståendena om otillåten inrikes verksamhet.

Med hänvisning till sin undersökning konstaterade FUN till en början att ingenting framkommit som tyder på att SSI skulle ha varit inriktad på att inhämta den typ av information som det ankommer på rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning att syssla med. Det material av inrikes natur som kommit till SSI genom eget initiativ från en uppgiftslämnare har enligt gällande regler lämnats över till säkerhetspolisen. Nämnden fann vidare att SSI varken bearbetat detta material eller fört någon form av åsikts- eller annat register på grundval av detsamma.

För att i fortsättningen förebygga den typ av missförstånd och misstankar som uppkommit i förevarande fall föreslog nämnden vissa ändringar i SSI:s arbetsformer. Således bör bl. a. överbefälhavarens instruktion för SSI ändras genom ett tillägg av innebörd att källor som huvudsakligen lämnar underrättelser av betydelse för rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning av SSI skall hänvisas till att lämna sina uppgifter direkt till säkerhetsavdelningen.

KU:s granskningsärende B 16/88

Ingela Mårtensson har i en anmälan till konstitutionsutskottet tagit upp två frågeställningar som berör utlänningslagstiftningen. Den ena frågeställningen berör förvarstagande av barn. Ingela Mårtensson undrar om en förordningsändring har medfört ökat skydd för barn såsom var avsett. Den ändring som avses är en ändring i 81 § utlänningsförordningen (1980:377) som trädde i kraft den 1 juni 1987 (SFS 1987:208, regeringens förordningsmotiv 1987:3). Ändringen tog sikte på placeringen av de barn som ändå måste tas i förvar. Ändringen innebar ett absolut förbud mot placering av barn i kriminalvårdsanstalt eller allmänt häkte. Denna skärpning har såvitt är känt fått avsedd effekt.

I motiven till skärpningen berörs även, och understryks, att enligt utlänningslagen det endast finns ett mycket begränsat utrymme för förvarstagande av barn. Mot bakgrund av uppgifter om att förvarstagande sker rutinmässigt och i väsentligt större utsträckning än som förutsatts, gav regeringen den 23 april 1987 statens invandrarverk i uppdrag att i samråd med rikspolisstyrelsen undersöka i vilken utsträckning förvar beslutats i utlänningsärenden, vilka omständigheter som åberopas för besluten, placeringen av den som tagits i förvar samt förvarstidens längd. Särskild uppmärksamhet skulle enligt uppdraget ägnas åt beslut att ta barn under 16 år i förvar.

Av det den 28 oktober redovisade undersökningsresultatet framgick bl. a. att det totala antalet förvarstagna personer under undersökningsperioden (1987-05-01–09-30) uppgick till 2 277, varav 439 var barn under 16 år. Ett stort antal av dessa beslut om förvar (1 348, varav 383 avseende barn) hade tagits av polismyndigheten i Stockholm, Arlanda vaktdistrikt. Undersökningsresultaten bifogas. Någon redovisning av det slag som Mårtensson efterfrågar av det totala antalet barn som tagits i förvar under 1987 föreligger inte.

Till följd av undersökningsresultaten gav regeringen den 5 november 1987 justitiekanslern i uppdrag att utreda omständigheterna kring förvarstagande enligt utlänningslagen vid Arlanda vaktdistrikt. Särskild uppmärksamhet skulle enligt uppdraget ägnas åt beslut att ta barn under 16 år i förvar. Justitiekanslern har ännu inte redovisat uppdraget.

I det i januari 1988 avgivna betänkandet av utredningen för översyn av utlänningslagen (SOU 1988:1 Översyn av utlänningslagen) är de här aktuella bestämmelserna föremål för översyn. Det föreslås bl. a. att det i lagen ges mera klart till uttryck när barn över huvud taget får tas i förvar. Betänkandet är för närvarande på remiss. Remisstiden går ut den 15 april 1988.

Ingela Mårtenssons andra frågeställning gäller hur regeringen införskaffar information om asylsökanden vid bedömning av flyktingstatus. Regeringen har i det övervägande flertalet av utlänningsärendena att ta ställning till

frågan om flyktingstatus i samband med en överprövning av invandrarverkets beslut.

KU 1987/88:40
Bilaga A 10 A

Underlaget för regeringens prövning i de enskilda fallen består dels av allmän kunskap om de politiska förhållandena i den sökandes hemland, dels av mera ärendeanknuten information som redan finns eller av departementet inhämtas i varje enskilt ärende.

Den allmänna kunskapen om förhållandena i skilda länder får departementet från svenska och utländska massmedier, från olika frivilligorganisationer, t. ex. Amnesty, Röda korset och Rädda barnen, från FN:s flyktingkommissariat samt från den regelbundna rapporteringen från våra ambassader. Kunskap införskaffas även stundom genom kontakter med MR-organisationer och liknande i skilda länder.

I övrigt består underlaget för regeringsbesluten av vad som anförs i de enskilda ärendena av den sökande/klagande själv och hans eller hennes ombud. Besluten grundar sig i stor utsträckning på vad den asylsökande uppgett för polisen i anledning av sin ansökan. Någon gång inhämtas yttrande från andra myndigheter t. ex. rikspolisstyrelsen. Det händer även att förfrågningar görs i enskilda ärenden hos de svenska ambassaderna. Detta sker i de fall det bedöms som nödvändigt och när utredningen kan företas utan att den asylsökandes identitet röjs för hemlandsmyndigheterna. Över huvud taget sker utredningen på sådant sätt att den asylsökande inte skall kunna komma till skada genom utredningen.

STATENS INVANDRARVERK

Tillståndsbyrå
Avdelningsdirektör
Jan Larsheim/MNn

KU 1987/88:40

Bilaga A 10 A
underbilaga

Datum	Referens
1987-10-28	129-87-3783
Skillev	Er beteckning
1987-04-23	II:4 R 1887/87

Arbetsmarknadsdepartementet

-2-

Angående beslut om att taga utlänningar i förvar

Genom beslut 1987-04-23 uppdrog regeringen åt statens invandrarverk att i samråd med rikspolisstyrelsen undersöka i vilken utsträckning förvar beslutas i utlänningsärenden, vilka omständigheter som åberopats för beslutet, placeringen av den som tagits i förvar samt förvarstidens längd. Särskild uppmärksamhet skulle ägnas åt beslut om att ta barn under 16 år i förvar.

Undersökningen skulle avse beslut om förvar fattade av polismyndighet eller statens invandrarverk från och med den 1 maj till och med den 30 september 1987.

Genomförandet av undersökningen har ägt rum på så sätt att polismyndigheterna i landet anmodats inkomma med relevanta statistikuppgifter rörande förvarstagandena. För att underlätta förfarandet har materialet kommit att omfatta två perioder: dels 1 maj - 31 juli 1987, dels 1 augusti - 30 september 1987. Redovisningen från de skilda polisdistrikten har ingivits till rikspolisstyrelsen där sammanställningar ägt rum. Invandrarverket har gjort en sammanfattning av siffermaterialet som omfattar hela den period som uppdraget avsett.

Verket vill i korthet anföra nedanstående och hänvisar i övrigt till bilagda sammanfattning och sammanställningar:

Antalet förvarstagna personer uppgick under den aktuella perioden till 2277. Förvarstidens längd har i 38 % av fallen uppgått till högst två dagar och hälften har haft en varaktighet om högst tre dagar.

I 439 fall har förvar av barn ägt rum, varav 383 kan hänföras till förvar av Arlanda-polisen. Förvarstiden för barnen (jämfte anhörig) har i 69 % av fallen uppgått till högst fyra dagar.

Av 1348 fall förvarstagna av Arlanda-polisen har ca 25 % meddelats avvísning; motsvarande andel barnfall uppgår till ca 19 %.

Inge Kristensson

Jan Larsheim

Sanmanfattning av invandrarverket
Sanmanställningar av rikspolisstyrelsen

Sammanfattning av förvarsbeslut under tiden 1 maj - 30 september 1987

KU 1987/88:40
Bilaga A 10 A
Bilaga till underbilaga

Mest frekventa länder (vuxna):

Jugoslavien	91	Marocko	28
Polen	75	Ungern	26
Libanon	71	Chile	24
Finland	74	Irak	21
Iran	74	Turkiet	11
Algeriet	50	Indien	10
Rumänien	37	Etiopien	9
Tunisien	33	Ghana	9
Statslösa	32	Storbritannien	8

Observera att nationalitet inte är angiven beträffande Arlanda vaktområdes 965 förvarsbeslut.

Placering (inkluderar Arlanda):

Allmänt häkte	1033
Polisarrest	411 (varav 8 senare överflyttade till KVA)
Kriminalvårdsanstalt	18
Särskild anläggning	327
Polisstation (ej arrest)	20
Ej anträffade	25
Uppgift saknas	4

Sammanlagt har 1838 vuxna tagits i förvar.

439 barn har tagits i förvar, varav 383 på Arlanda.

Beträffande Arlanda hänvisas till bifogade statistik som har upprättats där.

Nationaliteter:

Jugoslavien	11	Pakistan	4
Iran	9	Sovjet	3
Statslösa	7	Chile	2
Libanon	6	Rumänien	1
Ungern	5	Etiopien	1
Polen	5	Syrien	1
		Ungern	1

Summa: 56

Förvarsgrunder:

	Sannolika skäl	Verkställighet
Flyktfara	3	46
Identiteten oklar	2	
Flyktfara och identiteten oklar	3	
Identiteten oklar och brottslighet	2	

Förvarstidens längd:

Mindre än en dag	41
1 - 2 dagar	4
2 - 3 "	2
3 - 5 "	2
5 - 7 "	3
10 - 14 "	1
Ej anträffade	3

Placering:

Allmän häkte	1* + 5 = 6
Särskild anläggning	28
Polisstation (ej arrest)	16
Ej anträffade	3
Arrest	3

*) Första natten i polisarrest, därefter i häkte p g a störningar. Avresa planerad till dagen efter förvaret. Fyller 16 år i december och ansågs vuxen nog.

Motiveringar till förvarstagandet (synnerliga skäl):

Ej motiverat	21
Föräldrarna vägrar att medverka vid verkställighet. Risk för försvärande av verkställigheten.	6
Modern och barnen försvann vid delgivning av regeringsbeslut i oktober 1986	3
Modern kan inte hindras från att rymma om ett förvarstagande inte sker	4
Förvarstagen under transport till Irelleborg	1
Verkställigheten kan annars inte genomföras	7
Ingen uttrycklig motivering, men familjen hade enligt uppgift lämnat lägenheten i rädsla för verkställigheten	5
Risk föreligger att familjen genom att hålla sig undan försvårar verkställigheten. Hänvisning till verkställighetsförhöret	5
Ej motiverat (lämnat felaktiga uppgifter om åldern vid förvarstagandet)	2
För att verkställighet skall kunna ske med första reslägenhet	1
Ingen socialjour i distriktet	1

Nationaliteter:

Finland	52	Peru	2
Algeriet	30	Storbritannien	2
Marocko	14	Danmark	2
Jugoslavien	13	Egypten	2
Tunisien	11	Uganda	2
Polen	6	Bangladesh	1
Frankrike	5	Filippinerna	1
Indien	5	Ghana	1
Sovjet	4	Kenya	1
Iran	4	USA	1
Rumänien	3	Österrike	1
Turkiet	3	Statslös	1
Ungern	3	Uruguay	1
Bolivia	2	Togo	1
Chile	2	Norge	1
Guatemala	2	Israel	1
Libanon	2	Gambia	1
Västtyskland	2	Elfenbenskusten	1

Förvarsgrunder:

	Sannolika skäl	Verkställighet
Flyktfara	109	44
Identiteten oklar	2	
Flyktfara och brottslighet	9	1
Flyktfara och identiteten oklar	15	2
Flyktfara, brottslighet och identiteten oklar	1	
Uppgift saknas beträffande	2	

Förvarstidens längd:

Mindre än en dag	62
1 - 2 dagar	38
2 - 3 "	26
3 - 5 "	25
5 - 7 "	18
7 - 10 "	8
10 - 14 "	6
14 - 21 "	1
21 - 28 "	1
48 - 55 "	1

Placering:

Allmänt häkte	172
Polisstation (ej arrest)	9
Särskild lokal	5

SIV:s beslut:

Fastställt	3
Upphävt	3

Nationaliteter:

Polen	49	Somalia	3
Jugoslavien	39	Zaire	3
Libanon	30	Danmark	3
Chile	27	Bangladesh	2
Iran	25	Bulgarien	2
Statslösa	23	Israel	2
Finland	22	Syd-Afrika	2
Algeriet	18	Västtyskland	2
Irak	18	Sudan	2
Rumänien	15	Egypten	2
Tunisien	14	Spanien	2
Etiopien	12	Tjeckoslovakien	2
Syrien	11	Sovjet	2
Ungern	11	Honduras	1
Indien	10	Jordanien	1
Turkiet	10	Bolivia	1
Marocko	9	Kenya	1
Ghana	7	Argentina	1
Sri Lanka	6	Brasilien	1
Frankrike	4	Grekland	1
Pakistan	4	Italien	1
Norge	3	Liberia	1
Okända	3	Libyen	1
Elfenbenskusten	3	Nepal	1
USA	3		

Summa: 418

Förvarsgrunder:

	Sannolika skäl	Verkställighet
Flyktfara	157	133
Brottslighet	4	
Identiteten oklar	27	2
Flyktfara och brottslighet	11	13
Flyktfara och identiteten oklar	63	11
Brottslighet och identiteten oklar	1	
Flyktfara, brottslighet och identiteten oklar	1	
Ej angivet	11	

Förvarstidens längd:

Mindre än en dag	147
1 - 2 dagar	81
2 - 3 "	47
3 - 5 "	64
5 - 7 "	20
7 - 10 "	15
10 - 14 "	13
14 - 21 "	1
21 - 28 "	2
28 - 35 "	1
42 - 48 "	2
Ej anträffade	25

Placering:

Allmänt häkte	210
Polisarrest	150
Kriminalvårdsanstalt	5
Särskild lokal	9
Polisstation (ej arrest)	9
Ej anträffade	25
Uppgift saknas	4
Särskild anläggning	6

SIV:s beslut

Fästställt	7
Upphävt	16

Nationaliteter:

Iran	44	Algeriet	2
Libanon	35	Turkiet	2
Jugoslavien	20	Österrike	2
Storbritannien	8	Zambia	1
Polen	8	Tanzania	1
Rumänien	8	Albanien	1
Statslösa	7	Bukina Faso	1
Ungern	6	Cuba	1
Västtyskland	6	Jordanien	1
Marocko	5	Norge	1
Tunisien	4	Syd-Afrika	1
Chile	3	Togo	1
Ghana	3	Bolivia	1
Irak	3	Colombia	1
Etiopien	2	Egypten	1

Förvarsgrunder:

	Sannolika skäl	Verkställighet
Flyktfara	63	26
Brottslighet	4	
Flyktfara och brottslighet		3
Identiteten oklar	36	4
Flyktfara och identiteten oklar	35	

Förvarstidens längd:

Mindre än en dag	75
1 - 2 dagar	28
2 - 3 "	28
3 - 5 "	20
5 - 7 "	16
7 - 10 "	2
10 - 14 "	8
14 - 21 "	1
21 - 28 "	1
42 - 49 "	1

Placering:

Allmänt häkte	176
Kriminalvårdsanstalt (Lindome)	3
Polisarrest	1

SIV:s beslut:

Fastställt	1
Upphävt	8

Nationaliteter:

Jugoslavien	19	Sri Lanka	1
Ungern	18	Nigeria	1
Polen	12	Gambia	1
Rumänien	11	Iran	1
Libanon	4	Norge	1
Bangladesh	3	Statslös	1
Ghana	3	Afganistan	1
Nederländerna	2	Bolivia	1
Sydafrika	2	Grekland	1
Tunisien	2	Indien	1
Egypten	1	Uganda	1
Tanzania	1		

Förvarsgrunder:

	Sannolika skäl	Verkställighet
Flyktfara	19	62
Identiteten oklar		1
Flyktfara och brottslighet	1	1
Flyktfara och identiteten oklar	1	4

Förvarstidens längd:

Mindre än en dag	55
1 - 2 dagar	21
2 - 3 "	2
3 - 5 "	5
5 - 7 "	1
7 - 10 "	4
Uppgift saknas	1

Placering:

Allmänt häkte	39*
Polisarrest	35* + 1 = 36
Kriminalvårdsanstalt	10
Polisstation (ej arrest)	2
Särskild lokal	2

*) Varav 8 överflyttade till kriminalvårdsanstalt

SIV:s beslut:

Upphävt 4

Rapportering av polismyndigheternas beslut om förvar enligt utlänningslagen.

Förvarstagna enligt utlänningslagen
under tiden 1 maj - 30 september 1987
hos polisen Arlanda / VD 7 är totalt 1348 st.

Därav 965 vuxna samt 383 barn

Avvisade under denna tid är 346 st

Därav 272 vuxna samt 74 barn.

Överlämnade till SIV är 1002 st

Därav 693 vuxna samt 309 barn.

Placering på de förvarstagna

VD 7 = 224

Häktet = 436

Carlslund - Vistagården Särsta Vårdshus = 688 st

Därav 305 vuxna samt 383 barn.

Transporterade från arrest VD 7 till häktet i Stockholm är 38 st /
på grund av platsbrist.

Någon förvarstid på de som är överförda till häktet går ej att
få fram.

Mindre än 1 dygn	=	46
1 dag	=	63
2 dagar	=	23
3 dagar	=	40
4 dagar	=	17
5 dagar	=	17
6 dagar	=	9
7 dagar	=	2
8 dagar	=	3
10 dagar	=	1
14 dagar	=	3

Carlslund - Vistagården Särsta Vårdshus = 688 st
 Därav 305 vuxna samt 383 barn

Mindre än 1 dygn	=	71
1 dag	=	72
2 dagar	=	86
3 dagar	=	120
4 dagar	=	113
5 dagar	=	56
6 dagar	=	24
7 dagar	=	69
8 dagar	=	26
9 dagar	=	16
10 dagar	=	8
11 dagar	=	8
13 dagar	=	7
14 dagar	=	5
15 dagar	=	3

KU:s granskningsärende B 10/87

Margitta Edgren har för konstitutionsutskottets granskning anmält regeringens beslut den 27 augusti 1987 (nr II:47-49) att utvisa tre medborgare i Bangladesh. Genom utredning i KU vill anmälaren få klarlagt dels på vilka grunder regeringen fattat utvisningsbesluten, dels varför man inte gått de asylsökandenas ombud till mötes och genomfört en utredning vid svenska ambassaden i Dhaka angående dokument vilka gavs in till regeringen under ärendenas handläggning.

De asylsökande som Margitta Edgrens anmälan avser reste in i landet den 8 september 1984 och ansökte om politisk asyl. Invandrarverket avlog deras ansökningar i oktober 1986 och utvisade dem. I de beslut som Margitta Edgren vill att KU skall granska avlogs deras överklaganden.

I sitt beslut antecknade invandrarverket bl. a. att de sökande hade ingett falska handlingar. Som skäl för beslutet anförde verket vidare att de asylsökande inte var trovärdiga. Bakgrunden till detta ställningstagande torde ha varit att verket, bl. a. på begäran av ombudet i ärendet, vid *tre tillfällen* föranstaltat om utredningar hos ambassaden i Dhaka, som vid inte mindre än *sju tillfällen* inkommit med yttranden. Av yttrandena framgår att ingivna handlingar var falska och att de ytterligare uppgifter från de sökandenas sida som undersökts på intet sätt styrkte deras sak.

Det är mot denna bakgrund som regeringen inte efterkom ombudets hemställan om ytterligare utredning via ambassaden i Dhaka. I de beslut där överklagandena avlogs antecknades bl. a. följande.

(Den asylsökande) har hos regeringen åberopat att han med hänsyn till den långa tid han kommit att vistas i Sverige under ärendets handläggning av humanitära skäl borde få stanna här. Den långa handläggningstiden har emellertid till stor del berott av att (den asylsökande) vid återkommande tillfällen åberopat nya uppgifter vilka skulle utredas av Sveriges ambassad i Dhaka. Utredningarna har givit vid handen att uppgifterna var oriktiga.

Tydligare än så kan knappast åskådliggöras den noggranna avvägning som görs i det enskilda ärendet av relevanta omständigheter. Detta gav statsrådet Georg Andersson också klart uttryck för i de frågesvar som Margitta Edgren hänför sig till i sin anmälan (fråga 1986/87:467, prot. 1986/87:105 s. 49).

Av verkställighetsberättelserna från förpassningarna av de utvisade framgår bl. a. att de inte visade några tecken på oro under hemresan samt att inget onormalt inträffade vid ankomsten till Dhaka.

Bilaga: En inom arbetsmarknadsdepartementet upprättad promemoria med anledning av granskningsärendet.¹

¹ Ej här medtagen.

KU:s granskningsärende B 17/88

Kjell-Arne Welin har för konstitutionsutskottets granskning anmält regeringens beslut att utvisa sex personer. I anmälan har dessa betecknats som fall 1-6.

Regeringen har under år 1985 i fråga om fallen 1, 2, 4 och 5 avslagit besvär över statens invandrarverks beslut om utvisning. I fall nr 5 har regeringen vidare under år 1986 avslagit besvär i fråga om verkställighet av utvisningsbeslutet. Föredragande statsråd vid regeringsbesluten har varit beträffande fallen 1, 2 och 4, statsrådet Gradin samt beträffande fallet nr 5 statsrådet Leijon i utvisningsfrågan och Gradin i verkställighetsfrågan.

Fallet nr 3 har inte handlagts av regeringen utan torde avse ett av polismyndigheten i Stockholm fattat avvisningsbeslut. Det under nr 6 upptagna fallet har över huvud taget inte kunnat identifieras med ledning av Welins uppgifter.

Fallen 1, 2, 4 och 5 samt även nr 3 har varit föremål för särskild granskning inom arbetsmarknadsdepartementet i anledning av en skrivelse från Welin där denne gjorde gällande att 88 personer skulle ha råkat illa ut i samband med att de avlägsnats från Sverige. Denna granskning tog sikte på vad som hade inträffat i samband med eller efter verkställigheterna. I flertalet av fallen visade det sig att Welins påståenden var så dåligt underbyggda att de inte kunnat läggas till grund för någon mera ingående undersökning. Skriftväxlingen i anledning av Welins skrivelse biläggs (bilaga).^{*1}

Till ledning för granskningen av de av Welin nu åter aktualiserade fallen har inom departementet upprättats en promemoria över vad som åberopats i ärendena och de bedömningar som gjorts (underbilaga 2).

** Anm.*

Av de i bilagan till statsrådet Anderssons skrivelse till Welin den 16 oktober 1987 upptagna personerna motsvarar person 1 fall nr 1 i Welins anmälan till KU, person 1 A fall nr 2, person 2 fall nr 3, person 3 fall nr 4 och person 22 fall nr 5.

¹ Ej medtagen här. De aktuella fallen redovisas i förteckning, underbilaga 1.

Utdrag ur sammanfattning av ärenden beträffande de 22 personer som påstås ha mördats, fängslats, torterats eller försvunnit efter utvisning från Sverige.

KU 1987/88:40
Bilaga A 10 C
Underbilaga 1

Person 1:

Personen har inte uppgett sig vara medlem i någon politisk organisation eller deltagit i stridshandlingar. Invandrarverket beslutade om utvisning. Regeringen avtog besvären 1985-05-09. Beslutet verkställdes 1985-05-17, till Libanon. Personens namn påstås ha förekommit i en tidning på en lista över dödade i kriget. Något exemplar av tidningen har inte inqivits. Det har inte på något annat sätt heller styrkts vare sig att namnet förekommer eller att ifrågavarande person avses.

Person 1a:

Personen påstås ha blivit dödad kort efter utvisningen. Invandrarverket beslutade om utvisning 1985-02-25. Regeringen avtog besvären 1985-04-25. Beslutet verkställdes 1985-05-17. Någon bekräftelse på att personen är dödad har ej presenterats. Ingen uppgift finns heller om varför det påstådda dödandet skulle ha skett.

Person 2:

Uppges ha dödat på vägen mellan Beirut flygplats och stadens centrum. Personen avvisades från Sverige enligt beslut av polisen 1986-05-26. Enligt vad som framkommit har verkställighet föreskrivits till Damaskus, via Prag. Någon bekräftelse på dödsfallet finns inte. Hurvida personen på eget initiativ eller genom flygbolaget ändrat destination under uppehållet i Prag går inte att utröna.

Person 3:

Invandrarverket beslutade om utvisning 1985-01-23. Regeringen avtog besvären 1985-06-06. Beslutet verkställdes med flyg till Beirut 1985-12-06. Personen är kristen. Enligt rikspolisstyrelsens cirkulärmeddelande 14/84 från 1984-12-19 rekommenderas verkställighet av kristna till Libanon ske via Cypern och staden Jounieh i stället för via Beirut. Personen har sedermera beviljats uppehålls- och arbetstillstånd i Sverige 1987-08-08.

Person 22:

Personen påstås ha gripits direkt efter hemkomsten. Han skall sedermera ha flytt och finns f.n. i Norge. Den person som troligen åsyftas hade vistats i Västtyskland från 1979 till mars 1984, då han inreste i Sverige efter att ha nekats asyl i Tyskland. Utvisningsbeslutet verkställdes 1986-05-14. Eftersom bevakningspersonalen inte medföljt ända fram till hemlandet, har det inte gått att konstatera vad som hänt vid hemkomsten.

**Beslut och beslutsunderlag i fyra fall i vilka utlänningslagen (1980:376)
tillämpats**

Fall 1, 2 och 4

Fall 1, 2 och 4 avser personer hemmahörande i Libanon. Svenska myndigheter verkställde inte utvisnings- eller avvisningsbeslut till Libanon under perioden från november 1983 till september 1984. I september 1984 beslutade regeringen att avvisa ett antal libanesiska medborgare. I besluten fastslogs att endast den omständigheten att de berörda personerna kom från Libanon inte var ett tillräckligt skäl för att de inte skulle avvisas.

Fall 1

Fallet avser en statslös palestinier. Han reste in i Sverige den 31 augusti 1984.

Statens invandrarverk utvisade honom genom beslut den 21 januari 1985. Regeringen avslag besvären över utvisningsbeslutet den 9 maj 1985.

I ärendet anförde sökanden att han lämnat Libanon på grund av det oroliga läget i landet. Han uppgav att han inte var efterlyst och att han inte riskerade att straffas vid en återkomst. Han ansåg emellertid att han riskerade tvingas delta i stridshandlingar om han återvände till Libanon. Han hade gjort värnplikt i Al Fatah under två månader år 1981. Han uppgav sig inte vara politiskt eller militärt aktiv.

Invandrarverket har i sitt beslut konstaterat att de skäl den sökande anfört inte är tillräckligt starka för att han skall få stanna i Sverige. Regeringen har inte ändrat verkets beslut.

Fall 2

Fallet avser en ensamstående 21-årig libanesisk medborgare. Han reste in i Sverige den 7 september 1984. Statens invandrarverk utvisade honom genom beslut den 25 februari 1985. Regeringen avslag besvären över utvisningsbeslutet den 25 april 1985.

Sökanden hade hos invandrarverket anfört att han deltagit i strider mot israeler och libanesiska armén. Han var vanlig menig medlem av syriska nationalsociala partiet. Efter det att partiet bytt ledare företogs utrensningar bland medlemmarna. En del avrättades. Sökanden kände sig hotad. Han hade dock ingen framträdande ställning i partiet. Om han återvände till Libanon ansåg han sig riskera att bli avrättad av syriska nationalsociala partiet, progressiva socialistpartiet, Amal eller av någon syrisk organisation. Hos regeringen återopade han därutöver dels den långa tid han vistats i landet, dels att regeringen först sedan han kommit hit använt praxis med avseende på utvisningar till Libanon.

Regeringen har inte ansett att sökanden var flykting eller hade flyktingliknande skäl. Det ansågs inte heller föreligga andra särskilda skäl för att låta honom stanna här.

Fallet avser en 29-årig turkisk medborgare som varit bosatt i Libanon i omkring 20 år. Han reste in i Sverige den 21 juli 1984. Statens invandrarverk utvisade honom genom beslut den 23 januari 1985. Regeringen avlog besvären över utvisningsbeslutet den 6 juni 1985.

Sökanden har uppgett att han först varit medlem av organisationen Alahrar och sedan av falangistpartiet. Han hade tilldelats vapen av såväl Alahrar som av falangisterna. Avsikten var att han skulle delta i försvaret av sitt bostadsområde. Han hade vid något tillfälle deltagit i strider. Han hade gripts av libanesiska armén vid ett tillfälle på grund av att han saknade legitimationshandling. Han släpptes efter ett dygn, sedan en kyrklig ledare ingripit.

Sökanden har haft skydd hos kristna grupper i Libanon. Invandrarverket har i sitt beslut konstaterat att de skäl den sökande anfört inte är tillräckligt starka för att han skall få stanna i Sverige. Regeringen har inte ändrat verkets beslut.

Fall 5

Fallet avser en bangladeshisk medborgare. Han reste in i Sverige den 5 mars 1984. Statens invandrarverk utvisade honom genom beslut den 27 mars 1985. Regeringen avlog besvären över utvisningsbeslutet den 24 oktober 1985.

Polismyndigheten i Köping överlämnade den 22 november 1985 frågan om verkställighet av utvisningsbeslutet till invandrarverket. Verket förklarade i beslut den 11 december 1985 att hinder mot verkställighet inte förelåg. Regeringen avlog den 13 mars 1986 besvären över beslutet i verkställighetsfrågan.

Sökanden har uppgett att han varit medlem och funktionär i ett oppositionsparti. I samband med ett val i februari 1979 flydde han från sitt hem och höll sig gömd i sex månader. Husrannsakan skall ha skett vid något tillfälle då han inte varit hemma. Han anser att han vid ett återvändande till Bangladesh riskerar att bli arresterad. Till stöd för sitt påstående har han ingivit en arresteringsorder.

Enligt en utredning som företagits av Sveriges ambassad i Dhaka är den åberopade handlingen inte äkta.

Invandrarverket har i sitt utvisningsbeslut ansett att sökanden inte är trovärdig. Regeringen har inte ändrat verkets beslut. I verkställighetsärendet har verket konstaterat att sökanden inte var att betrakta som flykting eller hade flyktingliknande skäl. Inte heller i denna del har regeringen ändrat verkets beslut.

Till konstitutionsutskottet

Planverket och bostadsstyrelsen: sammanslagning och omlokalisering

Frågan om utformningen av den plan- och bostadspolitiska administrationen på såväl central som regional nivå aktualiserades redan i mitten av 70-talet. Byggadministrationsutredningen föreslog i sitt betänkande (SDU 1976:26) Bostadsverket bl.a. att bostadsstyrelsen och planverket skulle läggas samman till en myndighet. Förslaget genomgick en omfattande remissbehandling. En majoritet av remissinstanserna tillstyrkte förslaget om en sammanläggning.

En utförlig redogörelse för utredningens förslag och yttrandena över detta finns i prop. 1977/78:93 med riktlinjer för ansvarsfördelningen inom bostadsförsörjningen m.m. I propositionen påpekade föredraganden att den integration av verkens arbetsuppgifter som utredningen hade föreslagit inte kunde anses som särskilt långtgående. Det förhållandet stödde enligt hennes mening uppfattningen att den eftersträlvade samordningen kunde uppnås utan att ett nytt och större verk tillskapades.

I prop. 1986/87:48 om bostadspolitiken konstaterade föredraganden att den samverkan som etablerats mellan de båda verken under de åtta år som då förflutit, begränsades till vissa administrativa tjänster. Behovet av en utökad samverkan mellan bostadsstyrelsen och planverket kring de materiella uppgifter som rör bostadspolitiken, den fysiska planeringen och byggnadsväsendet kvarstod, och hade senare ytterligare fördjupats under den tid som gått sedan sammanläggningsfrågan senast aktualiserades. De båda myndigheterna borde därför nu föras samman till en samlad plan- och bostadspolitisk myndighet. En särskild organisationskommitté skulle utses för att utforma den nya organisationen. Riksdagen anslöt sig till uppfattningen att en sammanläggning borde komma till stånd (BoU 7, rskr. 93). Riksdagen förordade emellertid att

organisationskommitténs arbete och regeringens bedömning därav skulle underställas riksdagen innan det nya verkets närmare inriktning och organisation slutligen lades fast.

KU 1987/88:40
Bilaga A 11

En organisationskommitté (Bo 1987:01) fick således i uppdrag att lämna förslag om den huvudsakliga inriktningen och organisationen av en ny plan- och bostadspolitisk myndighet (dir. 1987:18).

Kommittén redovisade i september 1987 sitt arbete i betänkandet (SOU 1987:48) Ett nytt plan- och bostadsverk. Kommitténs överväganden om det nya verket preciserades så långt att det i fråga om inriktningen av verksamheten kunde ligga till grund för beslut av riksdagen. I fråga om verkets organisation begränsade kommittén sina förslag till att avse den indelning i huvudenheter samt till att ange det ungefärliga antalet tjänster som borde disponeras för enheternas uppgifter.

Det ingick inte i kommitténs uppdrag att överväga verkets lokalisering. I anslutning till det avsnitt i betänkandet som behandlar frågan om genomförandet av sammanslagningen diskuteras även det nya verkets lokalisering. Kommittén bedömde det som nödvändigt att verket även framgent lokaliseras till Stockholm. I en reservation till betänkandet föreslogs att verket förläggs utanför Stockholmsregionen.

I prop. 1987/88:37 redovisade föredraganden sina överväganden och förslag i fråga om det nya verkets uppgifter och organisation m.m. Den nya myndigheten, plan- och bostadsverket, föreslogs inrättas den 1 juli 1988. Frågan om verkets lokalisering behandlades inte i propositionen. Det förutsattes att det nya verket skulle lokaliseras till Stockholm.

Under riksdagsbehandlingen aktualiserades ånyo lokaliseringsfrågan.

Riksdagen godkände regeringens förslag till den huvudsakliga inriktningen och organisationen av verksamheten vid ett nytt plan- och bostadsverk samt att det nya verket inrättas den 1 juli 1988 (Boll 5, rskr. 106). I fråga om lokaliseringen föreslog bostadsutskottet riksdagen att som sin mening ge regeringen till känna att verket bör lokaliseras till Karlskrona den 1 juli 1989. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag.

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Upplysningar i anledning av Anders Björcks anmälan till
konstitutionsutskottet om regeringens utnämningsspolitik,
KU:s dnr 578/87

Härmed överlämnas följande material med upplysningar i ärendet:

1. Förteckning över externa ambassadörsutnämningar i UD sedan 1965 (underbil. 1).
2. Promemoria 1988-02-23 med sammanställning av svenska kandidater 1976–1987 till högre poster i internationella organisationer där kandidaten erhållit officiellt svenskt stöd och fått den post till vilken han kandiderat (underbil. 2).
3. Förteckning över pressråd och pressattachéer i UD sedan 1976 (underbil. 3).
4. Förteckning över kulturråd sedan 1976 (underbil. 4).
5. Promemoria 1988-02-16 angående punkt 3 Styrelseposter m. m. i statliga eller halvstatliga företag (underbil. 5).
6. Förteckning över utnämningar av generaldirektörer 1976–1988 (22/2) (underbil. 6).
7. Förteckning över utnämningar av JK, RÅ, rikspolischef, ÖB och försvarsgrenschefer 1976–1988 (22/2) (underbil. 7).

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Externa ambassadörsutnämningar m. fl. i UD sedan 1965

KU 1987/88:40

Bilaga A 12

Underbilaga 1

Björnberg Arne, ambassadör	1966
Heckscher Gunnar, ambassadör	1965
Kling Herman, ambassadör	1969
Rössel Agda, ambassadör	1969
Nilsson Manfred, presschef	1970
Rydbeck Olof, ambassadör	1970
Björk Kaj, ambassadör	1973
Dahlén Olle, ambassadör	1974
Schein Harry, generalkonsul	1976
Nettelbrandt Cecilia, generalkonsul	1976
Hasslev Nils-Olov, ambassadör	1977
Thunborg Anders, ambassadör	1977 (1974)
Dennis Bengt, ambassadör	1978
Holmberg Yngve, generalkonsul	1978
Nordenfalk Johan, ambassadör	1979
Wirmark David, ambassadör	1979
Wärnberg Karl, ambassadör	1979
Thorén Arne, ambassadör	1980
Faxén Magnus, depråd	1981
Wramner Per, tjänstgöring i UD med chefslön	1982
Lidbom Carl, ambassadör	1982
Theorin Maj-Britt, ambassadör	1982
Ådahl Andreas, minister Paris	1982
Hegardt Margareta, generalkonsul	1982 (1980)
Klackenberg Lennart, ambassadör	1983
Carlsson Bernt, ambassadör	1983
Ferm Anders, ambassadör	1983
Ullsten Ola, ambassadör	1984
Jacobsson Christer, generalkonsul	1985
Pierre Erik, ambassadråd	1986
Dahlgren Hans, ambassadör	1986
Malmgren Kurt, ambassadör	1986
Sundbom Annie Marie, ambassadör	1986
Damberg Nils Gösta, generalkonsul	1987
Svensson Göte, ambassadör	1987
Edström Lars-Olof, ambassadör	1987
Lund Bertil, generalkonsul	1987
Fälth Harald, ambassadör	1988

Sammanställning av svenska kandidater 1976–1987 till högre poster i internationella organisationer där kandidaten erhållit officiellt svenskt stöd (enligt tillgängliga uppgifter på utrikesdepartementet)

1987

Carlsson, Bernt	Namibiakommissarie
Cars, Hans Christian	Comptroller UNRWA
Nordenfelt, Johan	Nedrustningsavd. FN New York
Palmund, Thord	UNDP, Resident representative, Nairobi
Widgren, Jonas	UNHCR, Europakoordinator

1986

Emblad, Hans	UNFDAC
--------------	--------

1985

Jacobsson, Måns	IOPCF Director
Vinde, Pierre	OECD Deputy Secretary General

1983

Bernander, Bernt	UNDP Director Office of Projects Execution (OPE)
Mårtensson, Jan	USG och chef nedrustningsavd. FM
Ross, Arne	FAO Animal Production and Health Division Director
Sjögren, Per	UNDP Director Office for Projects Execution (OPE)
Wallberg, Börje	IFAD:s personalbyrå
Vinde, Pierre	UNDP Ass Adm

1982

Arfwedson, Anders	UNESCO, Director i IBE
Bengtsson, Bo	Exekutivsekreterare i CGIAR
Bengtsson, Lennart	ECMWF Director
Herin, Jan	Chef EFTA:s ekonomiska avdelning
Isacsson, Bert	Regional Director for Europe, ILO
Karlsson, Bengt-Olof	UNIDO, Head of Branch
Norberg, Sven	EFTA, rättschef
Oldfelt, Kim	Chef UNEP:s Genèvekontor
Philipson, Lennart	EMBL, Director General

1981

Blix, Hans	IAEA, generaldirektör
Engblom, Göran	ITC Executive Director
Johansson, Torsten	UNDP Resident representative Uganda
Lindqvist, Armin	FAO Director
Noorzoy, Zia	UNCTAD, Chef New York liaison office
Svensson, Ulf	Europachef UNEP

1979

Lundberg, Olof
Mårtensson, Jan
Rydbeck, Olof

INMARSAT, Director General
ASG FN:s nedrustningsavdelning
Commissioner General UNRWA

KU 1987/88:40

Bilaga A 12
Underbilaga 2

1978

Vahlqvist, Magnus

EFTA, bitr. generalsekreterare

1977

Heppling, Sixten
Karlström, Lars
Landelius, Peter
Rexed, Bror

ASG UNDP
Chef UNEP:s FN-kontor
Chef UNESCO:s kontor i New York
Chef UNFDAC

1976

Björnerstedt, Rolf

ASG FN-sekretariatets nedrustningsavdelning

Pressråd och pressattachéer i UD sedan 1976

KU 1987/88:40

Bilaga A 12

Underbilaga 3

BERN

Håkansson Ulf	76-78	
Gyllenhaal Herman	78-83	(samtliga pa)
Bothorp Hélena	83-86	

BONN

Alsterdahl Alvar*	76-82	
Börjesson Finn	82-85	
Landberg Göran	85-87	
Stiernlöf S*	88-	

BRYSSEL

Börjesson Finn	73-77	
Lönneback Lars	77-80	
Grassman Gösta*	80-84	
Lundberg Lars-Olof*	84-	

HAAG

Georgsson Lärs	80-83	
Olsson Jan	83-87	(samtliga pa)
Gyllenhaal Herman	87-	

HELSINGFORS

Olsson Jan	72-79	(pa)
Hallqvist Martin	79-86	
Jobeus Bertil	86-	

KÖPENHAMN

Jerneck Benkt*	60-79	(pa, pr, min)
Landberg Göran	79-85	
Roberntz Orvar	85-	

LONDON

Winter Dietrich	76-83	
Alsterdahl Alvar	82-	

LOS ANGELES

Malmström Lars	78-84	(samtliga pa)
Jernaes Claes	84-	

MADRID

Håkansson Ulf	81-83	
Holm Kjell	87-	(samtliga pa)

MEXICO

Bothorp Hélena	80-83	
Holm Kjell	83-86	

* Personens första tjänst som pressråd/attaché eller första tillsvidareförordnandet i UD; dvs. externrekryteringarna.

NEW YORK FN			KU 1987/88:40
Berglind Stig*	78-84		Bilaga A 12
Georgsson Lars	83-86	(samtliga pa)	Underbilaga 3
Mossberg Lisette	86-		
NEW YORK GK			
Hallqvist Martin	75-79	(pa)	
Lönnell Birgitta*	80-82	(pa)	
Myhrberg Gunnel*	82-85	(pa)	
Georgsson Lars	86-	(pa, pr)	
Walldén, John			
OSLO			
Öhman Ivar*	63-77	(pa, pr)	
Börjesson Finn	77-82		
Höjer Inger	82-83	(pa)	
Romert Lars	84-87	(pa)	
Nilsson Torsten*	87-		
OTTAWA			
Hammarström Peter	76-78		
Romert Lars	78-84	(samtliga pa)	
Malmström Lars	84-		
PARIS			
Gauffin Rolf	77-81		
Belfrage Erik	81-84	(pa)	
Bohman Agneta	84-87	(pa)	
Grassman Gösta	87-	(pa)	
TOKYO			
Fritzon Per	74-79	(pa, pr)	
Jobeus Bertil	79-82	(pa)	
Robach Magnus	82-86	(pa)	
Ekman Näsström Anita	86-	(pa)	
WASHINGTON			
Arnö Lars	76-83		
Hadenius Stig*	84-87		
Romert Lars	87-		
WIEN			
Landberg Göran	71-79	(pa, pr)	
Robertz Orvar	79-85		
von Heidenstam Cath	86-	(pa)	

* Personens första tjänst som pressråd/attaché eller första tillsvidareförordnandet i UD, dvs. externrekryteringarna.

UTRIKESDEPARTEMENTET
Administrativa avdelningen
Första enheten
Handläggare: K Bringéus

PROMEMORIA
1988-02-02

KU 1987/88:40
Bilaga A 12
Underbilaga 4

ex t
Ståhl
Carlsson
Bringéus

Kulturråd sedan 1976

BONN

Lindgren, Karin	73-78
Henriksson, Thomas	78-83
Sjögren, Henrik	83-88

HELSINGFORS

Strömberg, Silja	80-83
Romppanen, Birgitta	83-87
Henriksson, Thomas	87-90

LONDON

Zettersten, Arne	74-76
Svensson, Ove	76-78
Carlbom, Terry	79-83
Asp-Johnsson, Kerstin	83-87

WASHINGTON

Svensson, Ove	75-76
Ulvenstam, Lars	76-83
Lundin, Ulf	83-86
Sydhoff-Millhagen, Beate	87-89

(kulturatt)
(kulturråd 77)

OSLO

Hildeman, Per-Axel	77-t. v. (stat. Stockholm sedan 1984)
--------------------	---------------------------------------

3 Styrelseposter m.m. i statliga eller halvstatliga företag

Det hänvisas inledningsvis till 1987 års redogörelse för de statliga företagen (1987/88:20). Där finns uppgifter om styrelseledamöter och verkställande direktörer i de statliga företagen.

Frågor om regeringens förhållande till de statliga företagen har tidigare behandlats av konstitutionsutskottet, se bl.a. (KU 1979/80:50 s. 29, 41 f. och 245 f. samt 1982/83:30 s. 31 f., 49 f. och 192 ff.).

Den formella styrningen av de bolag där staten helt eller delvis direkt äger aktierna utövas vid bolagsstämman. Styrelsen utses vid bolagsstämman där ett ombud företräder staten/aktieägaren med stöd av det föredragande statsrådets fullmakt. Statsrådet har därvid som företrädare för regeringen instruerat ombudet - direkt eller t.ex. genom sin statssekreterare - om den avsedda sammansättningen av styrelsen.

VD utses av styrelsen. Det är styrelsen som ansvarar för att VD är kompetent och i övrigt lämpad för uppgiften. I många fall har styrelseordföranden haft underhandskontakter med huvudägaren inför utseendet av VD i bolaget. Sådana kontakter är inte ovanliga i näringslivet. Konstitutionsutskottet har också tidigare prövat ett ärende där sådan kontakt förekom mellan styrelsens ordförande och företrädare för regeringen (se KU 1985/86:25 s. 34 f. och 55).

I av staten ägda industriföretag är det sedan länge regeringens inriktning att tillsätta styrelser med bred näringslivserfarenhet. Erfarenheter från det offentliga livet kan dock också grunda kompetens och lämplighet för uppgifter i styrelsen eller som VD, inte minst i "publika" företag av typ Systembolaget AB.

Det är inte ovanligt i näringslivet att en VD utses till styrelseordförande. Bakom sådana beslut ligger ägarnas och styrelsens förtroende. Sådant förtroende är också bakgrunden till beslut att utse en tidigare styrelseordförande till VD.

Utnämningar av generaldirektörer 1976–1988 (22/2)

1976

Sven Heurgren

Konsumentverket

1977

Jan Freese

Datainspektionen

Tony Hagström

Televerket

Lars Ag

SMHI

Lennart Sandgren

Byggnadsstyrelsen

Ingvar Lindström

Statens jordbruksnämnd

Bengt Johansson

Bostadsstyrelsen

Henric Bildt

Statens provningsanstalt

Arne Aldestam

Statens förhandlingsråd

1978

Bengt Furbäck

Statens järnvägar

Carl-Olof Ternryd

Vägverket

Lars Peterson

Trafiksäkerhetsverket

Göran Steen

Statens haverikommission

Birgitta Ulvhammar

Skolöverstyrelsen

1979

Anders Forsse

SIDA

Axel Wallén

Exportkreditnämnden

Gunnar Nordbeck

Överstyrelsen för ekonomiskt försvar

Barbro Westerholm

Socialstyrelsen

Lennart Nilsson

Statistiska centralbyrån

Karl-Lennart Uggle

Statens arbetsgivarverk (1970)

Börje Hårdefelt

Statens arbetsmarknadsnämnd

Urban Rosenblad

Statens institut för personalutveckling

1980

Gunnar Söder

Kommerskollegium

Jan Eriksson

Luftfartsverket

Claes-Eric Norrbom

Transportrådet

Hans Löwbeer

Byggnadsstyrelsen

Thord Palmlund

Statens invandrarverk

Lars Nordström

Statens kärnkraftinspektion

Lennart Schotte

Domänverket

1981

Gunnar Petri

Försvarets rationaliseringsinstitut

Sven Olof Olin

Flygtekniska försöksanstalten

Karl-Gustav Scherman

Riksförsäkringsverket

Kaj Janérus

Sjöfartsverket

Lennart Orehag

Skolöverstyrelsen

1982

Alf Resare
Carl-Olof Ternryd
Per Anders Örtendahl
Bengt Johansson
Hans Sandebring
Åke Hallman
Gunnar Bengtsson
Arne Wesslén

KU 1987/88:40
Försvarets civilförvaltning Bilaga A-12
Försvarets materielverk Underbilaga 6
Vägverket
Luftfartsverket
Statens väg- och trafikinstitut
Statens pris- och kartellnämnd
Statens strålskyddsinstitut
Sveriges geologiska undersökning

1983

Eric Pettersson
Bertil Zachrisson
Björn Eriksson
Lennart Nilsson
Laila Freivalds
Allan Larsson
Bengt Åke Berg
Carl Tham
Olof Hörmander
Bo Hedström
Sven-Eric Nilsson
Karl-Lennart Uggla
Sten Johansson
Birger Bäckström
Olof Bergvall

Fortifikationsförvaltningen
Postverket
Generaltullstyrelsen
Riksskatteverket
Konsumentverket
Arbetsmarknadsstyrelsen
Statens industriverk
Statens energiverk
Statens kärnkraftinspektion
Domänverket
Kammarkollegiet
Statskontoret
Statistiska centralbyrån
Statens arbetsgivarverk
Statens löne- och pensionsverk

1984

Lars-Erik Tammelin
Jan Hagberg
Lars Hillbom
Billy Olsson
Jim Widmark
Lars Jeding

Försvarets forskningsanstalt
Trafiksäkerhetsverket
Statens pris- och kartellnämnd
Centrala studiestödsnämnden
Statens lantmäteriverk
Statens institut för personalutveckling

1985

Carl Tham
Bo Rybeck
Pär Kettis
Maj-Britt Sandlund
Björn Hägglund, t. f.
Berit Rollén
Nore Sundberg
Hans Rode
Carl-Erik Nykvist
Claes Bankvall
Sten Niklasson
Rune Nyman
Claes Örtendahl
Odd Engström
Olle Göransson

SIDA
Försvarets forskningsanstalt
Försvarets radioanstalt
Socialstyrelsen
Skogsstyrelsen
AMU-styrelsen
Statens industriverk
Statens energiverk
Vattenfallsstyrelsen
Statens provningsanstalt
Patent- och registreringsverket
Affärsverket FFV
Statskontoret
Riksrevisionsverket
Trafiksäkerhetsverket
(7/11 1985—12/12 1985)

1986

Lars Åhlén
Mats Börjesson
Ragnar Sohlman
Lars Bertil Persson
Lennart Myhlback
Jan Brandborn
Erland Ringborg
Arne Kardell
Kerstin Niblaeus
Allan Johansson
Sivert Andersson
Hans Löwbeer
Edmund Gabrielsson
Lars Ag
Bert Ekström
Ingemar Mundebo
Olof Forssberg

1987

Ulf Larsson
Jan Hartlén
Kjell A. Mattsson
Christina Rogestam
Jörgen Holgersson
Björn Weibo

Birgit Erngren
Gösta Blücher
Ingvar Ehrling

1988

Stig Larsson
Ulf Dahlsten
Lars Eggertz

Domstolsverket
Datainspektionen
Exportkreditnämnden
Flygtekniska försöksanstalten
Statens räddningsverk
Trafiksäkerhetsverket
Skolöverstyrelsen
Statens livsmedelsverk
Kemikalieinspektionen
Lantbruksstyrelsen
Arbetarskyddsstyrelsen
Bankinspektionen
Försäkringsinspektionen
Byggnadsstyrelsen
SMHI
Riksrevisionsverket
Statens haverikommission

Kriminalvårdsstyrelsen
Statens geotekniska institut
Fiskeristyrelsen
Statens invandrarverk
Statens pris- och kartellnämnd
Kriminalvårdsstyrelsen
(tillträdde 10 december 1987)
Styrelsen för teknisk utveckling
Plan- och bostadsverket
Försvarets rationaliseringsinstitut

Statens järnvägar
Postverket
Trafiksäkerhetsverket

KU 1987/88:40

Bilaga A 12

Underbilaga 6

Utnämningar av JK, RÅ, rikspolischef, ÖB och försvarsgrenschefer 1976–1988 (22/2)

JK

(Ingvar Gullnäs	1987–80)
(Bengt Hamdahl	1980–jan. 1987)
Hans Stark	1987–

RÅ

(Holger Romander	1966–78)
Magnus Sjöberg	1978–

Rikspolischef

Holger Romander	1978–87	
Nils E. Åhmansson	1988–	(utnämnd 1987)

ÖB

(Stig Synnergren	1970–78)
Lennart Ljung	1978–86
Bengt Gustafsson	1986–

Chefen för armén

(Carl Erik Almgren	1969–76)
Nils Sköld	1976–84
Erik Bengtsson	1984–

Chefen för marinen

(Bengt Lundvall	1970–78)
Per Rudberg	1978–84
Bengt Schuback	1984–

Chefen för flygvapnet

(Dick Stenberg	1973–82)
Sven-Olof Olson	1982–88
Lars-Erik Englund	1988–

Justitiedepartementet har regelbundet kontakt med högsta domstolen och regeringsrätten för att bl. a. få kännedom om vilken särskild kompetens som högsta domstolen/regeringsrätten bör tillföras vid kommande utnämningar av justitieråd/regeringsråd.

När en utnämning blir aktuell bereds ärendet genom att frågan först diskuteras inom departementet. Diskussionen äger vanligtvis rum mellan justitieministern, statssekreteraren, expeditionschefen och rättscheferna. När justitieministern kommit fram till vilken kandidat hon för sin del vill föra fram redovisar hon ärendet vid en beredning med regeringen. Därefter anmäls regeringens förslag av justitieministern vid plenum i högsta domstolen/regeringsrätten. Sedan den tilltänkte tillfrågats och accepterat erbjudandet beslutar regeringen om utnämningen.

Utnämningar åren 1970–1987 av justitieråd och regeringsråd

Under åren 1970–87 utnämndes 37 *justitieråd* (2 personer utnämndes 2 gånger efter att under mellantiden ha innehaft annan tjänst). Av de 14 justitieråd som under nämnda tid rekryterades direkt från regeringskansliet (1 statsråd, 3 statssekreterare, 1 expeditionschef, 6 rättschefer, 1 departementsråd, 1 utrikesråd, 1 rättsakkunnig) hade 13 genomgått sedvanlig domarutbildning och av dessa 13 var 10 innehavare av ordinarie domartjänst (1 hovrättslagman, 9 hovrättsråd) och 3 var hovrättsassessorer. Av de 4 justitieråd som rekryterades från myndigheter som är direkt underställda regeringen (justitiekanslern, riksåklagaren, brottsförebyggande rådet, jämställdhetsombudsmannen) hade 2 ordinarie domartjänst och 1 var hovrättsassessor. Av de utnämnda justitieråden kom 12 direkt från domstol. Av övriga utnämnda justitieråd var 1 professor, 2 advokater, 1 kanslichef i riksdagsutskott och 1 stadsjurist. De två sistnämnda hade domarutbildning (hovrättsråd).

Under åren 1970–87 utnämndes 33 *regeringsråd*. (En person utnämndes 2 gånger efter att under mellantiden ha innehaft offentligt uppdrag.) Av de 17 regeringsråd som under nämnda tid rekryterades direkt från regeringskansliet kom 6 från finansdepartementet. Av dessa 17 regeringsråd (1 statssekreterare, 4 expeditionschefer, 5 rättschefer, 6 departementsråd, 1 kommittésekreterare) hade 16 sedvanlig domarutbildning och av dem var 15 innehavare av ordinarie domartjänst (1 kammarrättslagman, 14 hovrättsråd/kammarrättsråd) och 1 var hovrättsassessor. Av de 5 regeringsråd som rekryterades från myndigheter som är direkt underställda regeringen (justitiekanslern, RSV:s nämnd för rättsärenden, länsstyrelse) var det 3 som innehade eller hade innehaft ordinarie domartjänst och 1 som var kammarrättsassessor. Av de utnämnda regeringsråden kom 6 direkt från domstol. Av övriga utnämnda regeringsråd var 1 justitieombudsman, 1 kanslichef för Nordiska rådets svenska delegation och 2 kanslichefer i riksdagsutskott. Samtliga dessa 4 hade domarutbildning (hovrättsråd/kammarrättsråd).

Konstitutionsutskottet
Ink. den 88-02-24
Dnr B 24/88

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden hos
regeringen

I konstitutionsutskottets granskningsbetänkande (KU 1986/87:33 s. 67 ff.) behandlades vissa tillsättningsärenden. I ett av dessa hade en ansökan återkallats och återkallelsen hade senare återtagits.

Frågan om praxis i fall av återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden hos regeringen har numera varit föremål för överläggningar inom regeringskansliet, främst med expeditiionscheferna och rättscheferna. Statsrådsberedningen har gjort en rättsutredning i ärendet och slutligen utfärdat en rekommendation i ämnet. Rekommendationen har gjorts som ett tillägg till Bruna Boken - Förvaltningslagens tillämpning i regeringskansliet. Rekommendationen överlämnas härmed för konstitutionsutskottets kännedom. Den distribueras nu i dagarna till departementen.

Johan Hirschfeldt

Återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden hos
regeringen

Bakgrund

Ibland händer det att en sökande eller klagande i ett förvaltningsärende hos regeringen återkallar ansökan eller överklagandet och sedan ångrar sin återkallelse innan ärendet har avslutats genom ett beslut. Praxis i frågan huruvida återkallelsen i ett sådant fall kan återtå har varit oenhetlig. Verkan av att återkallelsen ångras har bedömts olika i utlänningsärenden och byggdispensärenden.

I utlänningsärenden hos regeringen har sålunda en återkallelse av ett överklagande ansetts kunna återtå endast så länge överklagandetiden inte har gått ut (se t.ex. RÅ 1985 Ba 152). Det är samma princip som regeringsrätten på sitt område har följt i flera fall (RÅ 1928 ref. 50, RÅ 1969 s. 8, RÅ 1984 1:61 och RÅ 1986 Not 295; jfr dock RÅ 1973 Ba 65 och RK 82 1:11).

I byggdispensärenden har regeringen däremot intagit en annan ståndpunkt. Där har en återkallelse av ett överklagande kunnat återtå trots att överklagandetiden gått ut (regeringens beslut 1987-05-21, bostadsdepartementets dnr P1.431A/87). Denna ståndpunkt står i överensstämmelse med den praxis som högsta domstolen har lagt fast på rättegångsområdet och som innebär att en återkallelse kan återtå så länge beslut om avskrivning inte har meddelats (se t.ex. NJA 1974 s. 386 och NJA 1978 s. 55).

För en närmare redovisning av domstolarnas praxis, se bilaga.

Frågan om återkallelse av återkallelse har kommit upp också i de tjänstetillsättningsärenden som regeringen prövar som första instans. Ett sådant fall har konstitutionsutskottet uppmärksammat i 1987 års granskningsbetänkande (KU 1986/87:33 s. 68). Fallet gällde en tjänst som hade kungjorts ledig till ansökan. Den sökande som fick tjänsten hade först återkallat sin ansökan och sedan återtagit återkallelsen. När återkallelsen återtogs hade ansökningstiden visserligen gått ut. Någon bestämmelse om att tjänsten fick tilläggas endast med någon som hade sökt tjänsten inom utsatt tid fanns emellertid inte. Jfr 4 kap. 4 § lagen (1976:600) om offentlig anställning. Ståndpunkten att en återkallelse av en ansökan kan dras tillbaka i situationer av detta slag går alltså att förena med såväl regeringsrättens som högsta domstolens linje.

Statsrådsberedningens råd

Det är knappast nödvändigt eller lämpligt att regeringen har olika praxis på olika områden när det gäller möjligheten att dra tillbaka en återkallelse. Om det inte finns särskilda skäl som talar för något annat på ett visst område, bör en enhetlig linje följas.

En tänkbar lösning är att regeringen konsekvent går in för att ett återtagande av en återkallelse i princip skall bedömas som ett nytt överklagande, om återkallelsen gäller ett överklagande, och som en ny ansökan, om återkallelsen gäller en ansökan i ett ärende som regeringen prövar som första instans. Intresset av att regeringen och förvaltningsdomstolarna har en enhetlig praxis kan anföras till stöd för den linjen. Detta intresse gör sig givetvis gällande inte minst på byggnadslagstiftningens område, där ju regeringen är slutinstans i vissa frågor och regeringsrätten i andra.

En annan möjlighet är att regeringen i alla förvaltnings-
ärenden följer principen att en återkallelse kan dras
tillbaka så länge ärendet inte har avslutats genom ett
beslut. För en sådan ordning talar att den är i viss mån
generösare mot den klagande eller sökande. Man bör
givetvis sträva efter att underlätta för den enskilde att
föra sin talan hos regeringen. För den enskilde kan det
vara svårt att förstå varför man får dra tillbaka en
ansökan eller ett överklagande men inte en återkallelse.

Till detta kommer att en ordning, enligt vilken en
återkallelse kan återtas så länge ärendet inte har
avslutats, ligger i linje med de allmänna domstolarnas
praxis. Här kan noteras att möjligheten att återta en
återkallelse har aktualiserats i sådana frågor om
utvisning som regeringen prövar enligt utlänningslagen
(1980:376) och att de allmänna domstolarna prövar andra
frågor enligt den lagen, bl.a. frågor om utvisning på
grund av brott.

Övervägande skäl synes alltså tala för att regeringen i
fortsättningen bör följa principen att en återkallelse
kan återtas så länge ärendet inte har avslutats genom ett
beslut. Avsteg från denna princip bör dock givetvis göras
när det är föreskrivet i lag eller annan författning.
Reglerna om nöjdförklaring i 70 § tredje stycket
utlänningslagen är ett exempel på sådana föreskrifter.

En särskild fråga är hur man bör behandla en skrivelse
med återkallelse av en återkallelse när skrivelsen kommer
in till regeringen först efter det att ärendet har
avslutats. Självfallet skall man alltid lämna någon form
av svar på skrivelsen. Om det gäller ett ärende som
regeringen har prövat efter överklagande, är det i
allmänhet ändamålsenligt att regeringen beslutar att inte

vidta någon åtgärd med anledning av den nya skrivelsen. Detta sätt att behandla skrivelsen kan vara lämpligt också när regeringen som första instans har meddelat ett sådant beslut om t.ex. tjänstetillsättning som enligt allmänna principer om förvaltningsbeslutens s.k. rättskraft inte kan återkallas (se prop. 1985/86:80 s. 39). I andra fall kan det finnas skäl att behandla skrivelsen som en ny ansökan.

KU 1987/88:40
Bilaga A 14

ÅTERTAGANDE AV ÅTERKALLELSE VID DOMSTOL

Bedömningen av hur man skall behandla ett återtagande av en återkallelse har gått isär i de allmänna domstolarna och i förvaltningsdomstolarna.

Allmänna domstolar

För de allmänna domstolarna finns det ett antal regler kring återkallelse av talan samt återtagande av erkännande och nöjdförklaring. Vidare finns det regler om parterers skyldighet att ersätta rättegångskostnader vid försumlig processföring och om att processföringen kan tillmätas bevisverkan. Däremot saknas det regler om återtagande av en återkallelse.

Högsta domstolen har i två refererade avgöranden behandlat frågan om återtagande av återkallelse i brottmål. I NJA 1974 s. 386 hade åklagaren återtagit sin återkallelse innan målet var avskrivet. I NJA 1978 s. 55 hade den tilltalades ombud återkallat sin vadetalan hos hovrätten och sedan hovrätten avskrivit målet i besvär hos HD yrkat att avskrivningsbeslutet skulle undanröjas. I båda målen har HD kommit till den slutsatsen att en återkallelse av en vadetalan kan återtas innan beslut om avskrivning har meddelats och i det sista fallet att ett återkallande inte kan ske därefter.

Allmänna förvaltningsdomstolar

För de allmänna förvaltningsdomstolarna saknas det regler om återtagande av återkallelse. Det finns inte heller några regler motsvarande dem för de allmänna domstolarna om återkallelse av talan m.m. eller om skyldighet att ersätta motpartens rättegångskostnad.

De allmänna förvaltningsdomstolarna har sedan länge betraktat ett återtagande av en återkallelse av ett överklagande som ett nytt överklagande. Har återtagandet kommit in först efter överklagandetidens utgång har överklagandet inte tagits upp till prövning.

Principen kom till uttryck redan i RA 1928 ref. 50. Den klagande hade hos domkapitlet, efter besvärstidens utgång, återkallat en återkallelse av besvär över ett förslag och ett val till en folkskollärartjänst. Regeringsrätten fann att domkapitlet inte borde ha prövat klagandens talan.

I RA 1969 s. 8 hade ett bolag återtagit en återkallelse av besvär över ett beslut av länsstyrelsen angående rening av industriellt avloppsvatten. Regeringsrätten tog inte upp besvären till prövning med motivering att bolaget återtagit sin återkallelse efter besvärstidens utgång.

I RA 1984 1:61, som gällde frågan om ändring av eftertaxeringstalan, hade regeringsrätten samma synsätt. Taxeringsintendenten hade satt ned sitt yrkande om eftertaxering och sedan, i en komplettering efter utgången av tiden för ansökan om eftertaxering, anfört att hennes ursprungliga yrkande kvarstod. Samtliga instanser fann att länsrätten inte kunde pröva yrkandet i vidare mån än vad som angivits i det nedsatta yrkandet. I rättsfallet finns dock skiljaktiga meningar.

Regeringsrätten har i RA 1985 Ba 152 avslagit en ansökan om resning. Sökanden hade hos regeringen återtagit en återkallelse av besvär över ett beslut om utvisning. Regeringen (arbetsmarknadsdepartementet) tog inte upp besvären till prövning med motiveringen att återtagandet kommit in till departementet först efter besvärstidens utgång.

Slutligen har regeringsrätten följt samma linje i RA 1986 Not 295. Målet rörde besvär över kammarrättens upphävande av ett förbud enligt 28 § socialtjänstlagen att ta ett barn från ett familjehem. Besvären återkallades av en företrädare för barnet, men därefter återtog återkallelsen. Regeringsrätten tog inte upp besvären till prövning med motivering att återtagandet kommit in till regeringsrätten först efter besvärstidens utgång.

Man kan dock konstatera att vissa avsteg från den angivna principen har gjorts i förvaltningsdomstolarnas praxis.

I RR 1973 Ba 65 hade en skattskyldig hos regeringsrätten förklarat att han återtagit sin återkallelse av besvär hos kammarrätten. Regeringsrätten återförvisade målet till kammarrätten. Det fanns dock vissa speciella skäl, bl.a. uppgav den skattskyldige att om han befanns skyldig till deklarationsfusk skulle han åtalas vid allmän domstol.

I RK 82 1:11 hade ett bolag vägrats samma avdrag vid två års taxeringar. Taxeringsintendenten hade tillstyrkt att bolaget skulle medges avdraget vid det senare årets taxering. Bolaget hade därefter återkallat sina besvär hos länsrätten, som avskrev båda målen. Kammarrätten fann att länsrätten borde - efter hörande av bolaget - ha omprövat i vart fall det senare årets taxering och återförvisade målet till länsrätten.

PM

1988-03-28

Svar till konstitutionsutskottet med anledning av regeringens beslut om industrietablering på Kockumsområdet i Malmö

I en anmälan till konstitutionsutskottet (granskningsärende nr 87/88:27) har riksdagsman Bertil Fiskesjö begärt utredning angående regeringens beslut den 7 maj 1987 om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen (1947:385) för SAAB-SCANIA Aktiebolag att anlägga en bilfabrik på Kockums varvsområde i Malmö.

Genom utredningen vill anmälaren få beslutets förenlighet med gällande miljölagstiftning klarlagd. Anmälaren vill också veta vilken beredning som företogs ur miljövärdssynpunkt.

Regeringens beslut bifogas som bilaga 1.

Beträffande ärendets gång i stort hänvisas till beslutet. Ärendet har handlagts inom bostadsdepartementet. Gemensam beredning har ägt rum med kommunikationsdepartementet, arbetsmarknadsdepartementet, industridepartementet samt miljö- och energidepartementet.

1 Allmänt om regeringens prövning av stora industrianläggningar och samordningen med miljöskyddslagstiftningen.

Bestämmelserna i 136 a § byggnadslagen om regeringsprövning av tillkomsten och lokaliseringen av industriell eller liknande verksamhet infördes efter förslag i prop. 1972:111, bilaga 2, om hushållning med mark och vatten. Därefter har bestämmelserna kompletterats vid flera tillfällen. Från och med den 1 juli 1987 har de ersatts av motsvarande bestämmelser i 4 kap. naturresurslagen (1987:12); se prop. 1985/86:3. I det följande behandlas reglerna i deras lydelse före den 1 juli 1987. Hänvisningarna till prop.uttalanden i det följande avser prop. 1979:111, bilaga 2.

Regeringsprövningen enligt 136 a § byggnadslagen avser tillkomsten och lokaliseringen av industriell eller liknande verksamhet, som är av väsentlig betydelse för bl.a. hushållningen med landets samlade mark- och vattentillgångar.

KU 1987/88:40
Bilaga A 15

Avsikten med lagregleringen är primärt att styra lokaliseringen av sådan industriell verksamhet som tas i anspråk eller förändrar karaktären hos naturresurser, som det råder särskild knapphet på enligt den fysiska riksplaneringen, och som är eller kan förväntas bli föremål för konkurrerande anspråk (se prop s. 360 f).

Såväl ur samhällets som ur industrins synpunkt har det ansetts angeläget att lokaliseringsprövningen sker på ett så tidigt stadium som möjligt, dvs. innan projekteringen och övriga förberedelser drivits för långt. Ett önskemål har också varit att lokaliseringsfrågorna blir föremål för en samordnad och allsidig prövning. Denna prövning skall innefatta en sammanvägning av bl. a. miljöskyddssynpunkter med arbetsmarknadspolitiska, regionalpolitiska och näringspolitiska synpunkter samt ge möjlighet att pröva alternativa lokaliseringar. Endast regeringen har ansetts kunna göra en sådan allsidig prövning.

Enligt 136 a § skall nyanläggning och, under särskilda förutsättningar, utvidgning av vissa i lagrummet uppräknade verksamheter prövas obligatoriskt. Regeringen har också möjlighet att för visst fall besluta om att nyanläggning eller utvidgning av annan industriell eller liknande verksamhet skall prövas av regeringen, om verksamheten har det i lagrummet angivna hushållningsintresset (s.k. förbehållsbeslut). Tillstånd enligt 136 a § får meddelas endast om kommunen har tillstyrkt detta. Tillståndet kan förenas med villkor för att tillgodose allmänna intressen och göras beroende av att saken inom viss tid fullföljs genom ansökan till koncessionsnämnden för miljöskydd.

Det har i förarbetena (prop s 363 f) förutsatts att koncessionsnämnden för miljöskydd skall spela en viktig roll vid beredningen av ett ärende för prövning enligt 136 a §. Regelmässigt inhämtas därför koncessionsnämndens yttrande i dessa ärenden. Syftet med

nämndens medverkan är att ge en allsidig belysning av miljöskyddsaspekterna. Det kan ske genom att nämnden håller sammanträde och besiktning på den aktuella platsen. Vid sådana sammanträden kan olika intressen komma till tals. Nämnden kan också företa utredningar i olika avseenden. Någon bestämd tid inom vilken nämnden skall yttra sig brukar inte utsättas.

KU 1987/88:40
Bilaga A 15

I sitt yttrande till regeringen bör koncessionsnämnden belysa det ifrågasvarande företagens lokalisering på den aktuella platsen med hänsyn till de krav som ställs i miljöskyddslagen (1969:387). Sådana villkor för verksamheten som är av väsentlig betydelse från miljöskyddssynpunkt bör också belysas av nämnden.

Om regeringen enligt 136 a § byggnadslagen har prövat frågan om tillkomsten och lokaliseringen av en viss verksamhet med hänsyn till hushållningen med landets samlade märk- och vattentillgångar, är beslutet bindande vid prövning enligt miljöskyddslagen (2 § andra stycket miljöskyddslagen). Det gäller bl.a. verksamhetens lokalisering. Om ansökningen bifalls, måste regeringen i tillståndsbeslutet också precisera verksamheten till sin omfattning och art. Regeringen har därvid möjlighet att närmare bestämma den tillåtna verksamhetens omfattning och art också med hänsyn till de försiktighetsmått som skall iakttas från miljöskyddssynpunkt (se prop. s. 398). I den mån frågan inte är reglerad genom regeringens beslut, ankommer det på koncessionsnämnden för miljöskydd att föreskriva de villkor som krävs från miljöskyddssynpunkt på grundval av bestämmelserna i 5 § miljöskyddslagen (se prop. s. 369). Dessa bestämmelser innebär i huvudsak att en skälighetsbedömning skall göras beträffande de skyddsåtgärder som skall vidtas, de försiktighetsmått som skall iakttas och de begränsningar i övrigt beträffande den miljöfarliga verksamheten som måste tålas.

I miljöskyddslagen finns också andra bestämmelser som gäller samordningen mellan prövningen enligt 136 a § byggnadslagen och miljöskyddsprövningen (se 6, 9, 14 och 21 a §§).

Sedan regeringen den 13 februari 1986 beslutat att lokaliseringen av bolagets planerade bilfabrik skulle prövas enligt 136 a § byggnadslagen, inkom bolaget den 10 september 1986 till bostadsdepartementet med en ansökan om regeringens tillstånd till lokalisering av fabriken till Kockums varvsområde i Malmö.

Ansökningen avsåg en sammansättningsfabrik för årlig tillverkning av 60 000 personbilar, vilken vid full produktion beräknades kunna sysselsätta 1 600 personer (etapp 1). Det framgick av ansökningen att bolaget också övervägde en utbyggnad av anläggningen i början av 1990-talet (etapp 2). En sådan utbyggnad skulle utöver en kapacitetsökning vid sammansättningsfabriken till 90 000 bilar per år komma att avse karosserverkstad och måleri för 60 000 bilar per år. Vid full produktion skulle den totala anläggningen komma att sysselsätta 2 700 personer.

I ansökningen redovisade bolaget bl.a. uppgifter om den miljöpåverkan som skulle följa med den avsedda sammansättningsfabriken. Sålunda redovisades uppgifter om beräknat utsläpp av lösningsmedel till 160 ton/år* (p.g.a. lackjustering, kompletterande korrosionsskydd och lackskydd), utsläpp i vatten (p.g.a. slipning av lackskador, biltvätt och golvvatten), buller (från ventilationsanläggningar, interna transporter och provkörningar), kemiskt avfall m.m. för omhändertagande samt transporter till och från området med järnväg, båt och bil.

I komplettering till ansökningen den 29 oktober 1986 angav bolaget att ansökningen hade begränsats till den första etappen, i huvudsak därför att den planerade utbyggnaden inte kunde tas i drift förrän 1993 och att bolaget förutsatte att forskning och teknisk utveckling skulle komma att leda till avsevärt mindre utsläpp vid en andra etapp än som kunde beräknas vid ansökningstillfället. Bolaget redovisade också pågående forskning och tänkbar teknik för rening m.m.

*Uppgiften senare ändrad, se s. 5 x.

Efter anmodan om slutligt yttrande anförde bolaget den 30 mars 1987 med anledning av koncessionsnämndens yttrande i ärendet (se avsnitt 3) att bolagets förvärv av varvsområdet föregåtts av ingående överläggningar med Malmö kommun om en alternativ lokalisering till den s.k. Norra Hamnen. Diskussioner med kommunen hade också ägt rum om lokalisering till ett område i sydöstra delen av Malmö, Oxieområdet, vilket dock inte bedömts lämpligt för industrilokalisering. Ett tredje alternativ, Bernstorps-alternativet, hade även det av olika skäl ej ansetts lämpligt.

Bolaget bekräftade också senare vad bolaget uppgett hos koncessionsnämnden, nämligen att den beräknade mängden utsläpp av lösningsmedel vid sammansättningsfabriken kunde begränsas till 135 ton per år.

3 Beredningen av ärendet från miljövärdssynpunkt

Av det bifogade beslutet framgår att regeringen i det aktuella ärendet inhämtat remissyttranden av ett tjugotal remissinstanser, bland dem koncessionsnämnden för miljöskydd. Flertalet remissinstanser tillstyrkte eller lämnade utan erinran att SAAB-SCANIA lämnades det begärda tillståndet enligt 136 a §. Från miljövärdssynpunkt är framför allt följande yttranden av intresse.

Koncessionsnämnden för miljöskydd konstaterade i sitt yttrande att industriell verksamhet i form av tung varvsindustri bedrivits på området sedan början av seklet, att området är upptaget som industriområde i Malmös generalplan av år 1981, att stadsplanläggning av området har påbörjats samt att Malmö kommun tillstyrkt bifall till ansökningen. Frågan om vilka skyddsåtgärder och försiktighetsmått som från miljöskyddssynpunkt erfordras för den sökta verksamheten borde enligt yttrandet behandlas av nämnden vid prövningen enligt miljöskyddslagen. Nämnden fann ej anledning till erinran mot bolagets ansökan under förutsättning att Kockums varvsområde även i fortsättningen skulle utnyttjas för industriell verksamhet. Nämndens yttrande hade föregåtts av sammanträde, besiktning och annan utredning.

Nämnden tillade att lokaliseringen av en bilfabrik till Malmö-regionen i första hand är en planfråga, varför kommunens

positiva ställningstagande i frågan är av avgörande betydelse. Enligt nämnden borde bolagets ansökan ha omfattat en redovisning av tänkbara lokaliseringalternativ till varvsområdet från miljömässiga och ekonomiska synpunkter. Bolagets ansökan borde också ha omfattat båda etapperna av den planerade bilfabriken.

Statens naturvårdsverk anförde i sitt remissyttrande att lokaliseringen till varvsområdet kunde tillstyrkas, om man endast såg till den med ansökan avsedda verksamheten (etapp 1). Verket avstyrkte dock ansökningen med hänsyn till beräknade kolväteutsläpp vid en sannolik utbyggnad av en andra etapp (etapp 2).

Statens planverk ansåg sig inte kunna motsätta sig att SAAB-SCANIA fick ta i anspråk delar av Kockums varvsområde och befintliga anläggningar för den ansökta verksamheten. Verket ansåg att norra hamnområdet, som ligger längre från centrum, från transportsynpunkt torde ha varit gynnsammare än Kockums varvsområde. Från miljösynpunkt torde skillnaderna mellan alternativen dock inte vara utslagsgivande enligt verket.

Socialstyrelsen ansåg att det vid användande av bästa möjliga teknik finns förutsättningar för att reducera kolväteutsläppen vid den första etappen och tillstyrkte därför denna. Eftersom bolaget har planer på en andra etapp som ger betydligt större kolväteutsläpp borde prövningen enligt styrelsen ske med hänsyn till den totala utbyggnaden. Bolaget borde därför redovisa och bedöma miljöstörningarna vid olika alternativa lokaliseringsplatser.

Länsstyrelsen i Malmö tillstyrkte bifall till den ansökta första etappen, men tog därmed inte ställning till utbyggnaden av en eventuellt andra etapp. Länsstyrelsen ansåg bl.a. att det var mycket angeläget att bilfabriken etablerades i Malmö för att arbetsmarknaden i regionen inte skulle bli helt oacceptabel. Buller från såväl produktion som transporter bedömdes inte medföra några större störningar för berörd bebyggelse. Beträffande lösningsmedelsutsläppen gav enligt länsstyrelsen en översiktlig bedömning inte anledning att anta att den ansökta etappen skulle ge upphov till oacceptabla förhållanden för den närmaste bostadsbebyggelsen. Marginalerna torde emellertid vara små, bl.a. med hänsyn till risken för luktstörningar och hälsoeffekter. Länsstyrelsen ansåg därför att förutsättningarna för en

målerianläggning i den planerade andra etappen torde vara att heltny teknik för målning och rening av utsläppen kommer till användning.

Från miljöskyddssynpunkt är också av intresse att bl.a. fiskeristyrelsen tillstyrkt ansökningen.

Malmö kommun tillstyrkte ansökningen under vissa förutsättningar (se beslutet). Kommunen ansåg bl.a. att miljöfrågorna inte utgjorde något hinder för bifall till ansökningen under förutsättning att kommunens höga ambitionsnivå beträffande miljövänlighet följs upp med motsvarande miljökrav från regeringens och koncessionsnämndens för miljöskydd sida, så att den kompletta fabriken blir ledande vad gäller miljövänlighet.

Som framgår av regeringens beslut har skrivelser i ärendet också inkommit till regeringen från ett flertal miljöorganisationer och enskilda personer. Från olika utgångspunkter har framförts kritik mot den tilltänkta etableringen. Det har bl.a. gjorts gällande att olika lokaliseringalternativ inte utretts tillräckligt och att lokaliseringen får ogynnsamma områdeskonsekvenser med avseende på utsläpp, transporter, m.m. Det har också hävdats att man genom att lämna tillstånd till etapp 1 också i princip tar ställning för etapp 2. Även andra invändningar har framförts.

4 Beslutets förenlighet med miljöskyddslagen

I det följande tas endast de frågor upp som gäller förenligheten med miljöskyddslagen av regeringens beslut. Det bör dock framhållas att regeringen vid sin prövning haft att beakta - förutom miljöskyddsaspekterna - bl.a. de arbetsmarknadspolitiska och industripolitiska frågorna. I sammanhanget bör nämnas att regeringen i beslut den 25 juni 1987 beviljade SAAB-SCANIA lokaliseringsbidrag för etablering av etapp 1 av bilfabriken i Malmö. Frågan om lokaliseringsstöd har handlagts inom industridepartementet.

Av bifogade regeringsbeslut den 7 maj 1987 framgår att regeringen i ett särskilt beslut den 13 februari 1986 förordnade att SAAB-SCANIA Aktiebolags planerade bilfabrik i Malmö skulle prövas en-

ligt 136 a § byggnadslagen. Det framgår dessutom att regeringen i samband med tillståndet till etapp 1 också beslutade att en eventuell etapp 2 skall prövas av regeringen. En förutsättning för dessa s.k. förbehållsbeslut har varit att tillkomsten och lokaliseringen av den aktuella verksamheten är av väsentlig betydelse för hushållningen med landets samlade mark- och vattentillgångar (jfr numera 4 kap. naturresurslagen).

I ansökningar till regeringsrätten om resning i ärendet har det emellertid bl.a. hävdats att tillkomsten och lokaliseringen av SAAB-SCANIAS verksamhet till Kockums varvsområde varken är av väsentlig betydelse för hushållningen med energi eller med landets samlade mark- och vattentillgångar och att 136 a § byggnadslagen sålunda inte är tillämplig. Enligt ansökningarna har regeringen därför överskridit sin befogenhet. I beslut den 28 augusti 1987 (dnr 3235-1987) och den 4 februari 1988 (dnr 5510-1987) har regeringsrätten lämnat två sådana ansökningar utan bifall. Ytterligare två ansökningar finns för regeringsrättens prövning.

Som framgår av det bifogade regeringsbeslutet har miljöaspekterna beaktats på olika sätt. Som ett villkor för tillståndet har regeringen föreskrivit att bolaget skall vara skyldigt att tillämpa bästa tillgängliga teknik och i övrigt vidta de åtgärder som erfordras från miljöskyddssynpunkt för att hålla utsläppen på en så låg nivå som möjligt. Anläggningarna skall vidare projekteras och planeras på ett sådant sätt att installation underlättas av sådan reningsutrustning som kan komma att föreskrivas. Beträffande de närmare villkoren från miljöskyddssynpunkt som skall gälla, har regeringen överlämnat till koncessionsnämnden för miljöskydd att fastställa dessa enligt miljöskyddslagen.

Det framgår också av regeringens beslut att det inte nu går att bedöma om det från miljöskyddssynpunkt kommer att bli möjligt att genomföra en eventuell andra utbyggnadsetapp och att regeringens ställningstagande till etapp 1 inte kan åberopas som grund för en fortsatt utbyggnad. Regeringen har med stöd av 136 a § byggnadslagen beslutat att också den eventuella utvidgningen av verksamheten skall prövas av regeringen.

Koncessionsnämnden har numera genom beslut den 10 mars 1988 lämnat SAAB-SCANIA tillstånd enligt miljöskyddslagen att uppföra den ifrågavarande sammansättningsfabriken för personbilar på Kockums varvsområde. Till beslutet finns fogat ett flertal villkor om utsläppsmängder, bullerbegränsning, hantering av miljöfarligt avfall m.m. Själva slutet bifogas som bilaga 2. KU 1987/88:40
Bilaga A 15

Kommunstyrelsen i Malmö har enligt uppgift beslutat att överklaga koncessionsnämndens beslut till regeringen. Som grund för överklagandet åberopar kommunstyrelsen enligt dessa uppgifter att de gränsvärden om vilka koncessionsnämnden beslutat inte är fastställda med utgångspunkt i regeringens villkor om bästa tillgängliga teknik. Någon skrivelse med överklagandet har ännu inte kommit in till koncessionsnämnden.

Datum
1987-05-07Dnr
FI 1473/86

SAAB-SCANIA Aktiebolag
c/o Chefsjuristen Per Erlandsson
SAAB-SCANIA Aktiebolag
581 88 LINKÖPING

Ansökan om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att nyanlägga en bilfabrik i Malmö, Malmö kommun, Malmöhus län

Regeringen förordnade i beslut den 13 februari 1986 att SAAB-SCANIA Aktiebolags planerade bilfabrik i Malmö skulle prövas enligt 136 a § byggnadslagen.

SAAB-SCANIA Aktiebolag har därefter ansökt om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att på Kockums varvsområde i Malmö uppföra en sammansättningsfabrik för en årlig tillverkning av 60 000 personbilar. Verksamheten, som delvis kommer att bedrivas i befintliga lokaler, skall bl. a. omfatta slutmontering, slutjustering och kompletterande rostskyddsbehandling av färdigmålade bilkarosser. För att tillgodose behovet av erforderlig mark behöver en inom varvsområdet befintlig hambassäng fyllas ut.

Bolaget överväger en utbyggnad med en andra etapp av anläggningen i början av 1990-talet. En sådan utbyggnad kan utöver kapacitetsökning vid sammansättningsfabriken till 90 000 bilar per år komma att avse karossverkstad och måleri för 60 000 bilar per år.

Remissyttranden över ansökningsen har kommit in från socialstyrelsen, statens järnvägar, vägverket, sjöfartsverket, Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut, fiskeristyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, statens planverk, statens industriverk, statens naturvårdsverk, koncessionsnämnden för miljöskydd, statens energiverk, länsstyrelsen i Malmöhus län, Malmö kommun, Svenska naturskyddsföreningen, Landsorganisationen i Sverige, Svenska byggnadsarbetareförbundet och Svenska metallindustriforbund.

Vägverket och arbetsmarknadsstyrelsen har bifogat yttranden från vägförvaltningen resp. länsarbetsnämnden i Malmöhus län. Svenska byggnadsarbetareförbundet har bifogat yttrande från avd. 2 Malmö.

Vidare har i ärendet kommit in skrivelser från Burlövs kommun, Vellinge kommun, Sydvästra Skånes kommunalförbund, Malmö stadsmiljögrupp, Aktion Skåne-Miljö, Reba-Performance-gruppen "Dronningens Bastion", Miljöcentrum och Miljövårdsgruppernas Riksförbund, Malmöregionens Egnahemsföreningars Centralorganisation, Limhamns miljöförening, Klagshamns Nya Byalag, Skånepartiet samt ett stort antal enskilda personer.

Malmö kommun tillstyrker ansökningen under vissa förutsättningar.
Bolaget har kommit in med slutligt yttrande.

KU 1987/88:40
Bilaga A 15
Underbilaga 1

Flertalet remissinstanser tillstyrker eller lämnar utan erinran att SAAB-SCANIA Aktiebolag ges tillstånd enligt 136 a § byggnads-lagen att uppföra den planerade sammansättningsfabriken för till-
verkning av personbilar på Kockums varvsområde i Malmö.

Statens naturvårdsverk anför att lokaliseringen till varvsområdet bör tillstyrkas om man endast ser till den nu ansökta verksamheten. Verket avstyrker dock ansökningen med hänsyn till beräknade kolväteutsläpp vid en sannolik utbyggnad av en andra etapp.

Malmö kommun anför att målsättningen måste vara att en ur miljö-
aspekter föredömlig och ledande anläggning skapas. Kommunen förut-
sätter att utsläppen av lösningsmedel från den ansökta verksam-
heten begränsas betydligt i förhållande till den i ansökningen
angivna nivå 160 ton per år. Enligt kommunen förutsätts att krav
kommer att ställas på en eventuell andra etapp så att denna inte
kommer att medföra ytterligare problem från miljösynpunkt.
Kommunen anser att miljöfrågorna inte utgör något hinder för bi-
fall till ansökningen under förutsättning att kommunens höga ambi-
tionsnivå beträffande miljövänlighet följs upp med motsvarande
miljökrav från regeringens och koncessionsnämndens för miljöskydd
sida så att den kompletta bilfabriken blir ledande vad gäller
miljövänlighet. Kommunen förutsätter vidare att varvsområdet blir
föremål för planläggning.

Efter det att kommunen yttrat sig har bolaget uppgett att bolaget
nu bedömer att utsläppen av lösningsmedel kan begränsas till
135 ton per år.

Regeringen anser att den ansökta verksamheten kan tillåtas under
vissa förutsättningar.

Bolaget bör vara skyldigt att för den ansökta verksamheten till-
lämpa bästa tillgängliga teknik och även i övrigt vidta åtgärder
för att begränsa utsläppen av förorenande ämnen till en så låg
nivå som möjligt. Det bör ankomma på koncessionsnämnden för miljö-
skydd att vid den efterföljande prövningen enligt miljöskyddslagen
fastställa erforderliga villkor till skydd för den yttre miljön.

Regeringen anser, framför allt med hänsyn till allmänna plane-
ringsaspekter, att en förutsättning för verksamheten är att en
utfyllnad av den på varvsområdet befintliga hamnbassängen kommer
till stånd så att den genom utfyllnaden tillskapade marken kan
användas för i ansökan angivet ändamål. Utfyllnaden bör därför
anges som ett villkor för tillståndet.

Några remissinstanser har framfört invändningar från miljösynpunkt
vad avser utsläpp av lösningsmedel vid en eventuell utbyggnad med
en andra etapp av anläggningen. Regeringen anser att en sådan ut-
byggnad, med den inriktning som har redovisats av bolaget, är av
sådan betydelse att även denna bör prövas av regeringen. Kommunen
får därvid möjlighet att mot bakgrund av de av bolaget då redo-

visade utsläppsvärdena bedöma om verksamheten i denna etapp svarar mot de av kommunen angivna förutsättningarna för en tillstyrkan.

KU 1987/88:40

Bilaga A 15

Underbilaga 1

Regeringen anser att det nu inte går att bedöma om det från miljöskyddssynpunkt kommer att bli möjligt att genomföra en eventuell andra utbyggnadsetapp. Regeringens ställningstagande till den nu ansökta verksamheten kan inte åberopas som grund för bifall till en fortsatt senare utbyggnad.

Regeringen utgår ifrån att området blir föremål för erforderlig planläggning.

Regeringen lämnar SAAB-SCANIA Aktiebolag tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att ryanlägga en sammansättningsfabrik på Kockums varvsområde i Malmö och att där årligen tillverka 60 000 personbilar.

Regeringen föreskriver följande villkor för tillståndet.

Bolaget skall vara skyldigt att tillämpa bästa tillgängliga teknik och i övrigt vidta de åtgärder som erfordras från miljöskyddssynpunkt för att hålla utsläppen av föroreningar på en så låg nivå som möjligt. Anläggningarna skall projekteras och planeras på ett sådant sätt att installation underlättas av sådan reningsutrustning som kan komma att föreskrivas. Det ankommer på koncessionsnämnden för miljöskydd att vid efterföljande prövning enligt miljöskyddslagen fastställa de närmare villkor från miljöskyddssynpunkt som skall gälla för verksamheten.

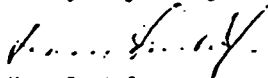
Den inom området befintliga hamnbassängen skall fyllas ut och det därigenom tillskapade markområdet beredas så att det kan användas för den enligt ansökningsangivna verksamheten.

De byggnads- och anläggningsåtgärder som erfordras för verksamheten skall ha vidtagits senast den 1 april 1990. Tillståndet förfaller beträffande den del av verksamheten för vilken sådana åtgärder inte har vidtagits vid denna tidpunkt. Bolaget skall senast den 1 februari 1990 till regeringen redovisa vidtagna och eventuellt återstående åtgärder.

Med stöd av 136 a § sjunde stycket byggnadslagen beslutar regeringen att en komplettering av fabriken med måleri, karossverkstad eller annan utvidgning av verksamheten, som kan beräknas medföra ökade utsläpp till luft eller vatten, skall prövas av regeringen.

Regeringen erinrar om att byggnadsnämnden i kommunen har att utöva tillsyn beträffande föreskrifter som har meddelats med stöd av 136 a § byggnadslagen.

På regeringens vägnar

Hans Gustafsson

Sven Arvidsson

BESLUT

Koncessionsnämnden lämnar Saab-Scania Aktiebolag tillstånd enligt miljöskyddslagen att på Kockums varvsområde i Malmö uppföra en sammansättningsfabrik för personbilar och att i denna årligen tillverka högst 60 000 bilar. Den med tillståndet avsedda verksamheten skall ha satts igång senast den 1 april 1990 vid äventyr varom stadgas i 29 § miljöskyddslagen.

Koncessionsnämnden uppskjuter jämlikt 21 § miljöskyddslagen avgörandet av vilka villkor som slutligt skall gälla för utsläpp av lösningsmedel till luften. Bolaget åläggs att utreda frågan härom samt att senast vid 1992 års utgång eller dessförinnan i anslutning till ansökan om tillstånd till utökad verksamhet inom Kockums-området till koncessionsnämnden redovisa resultat av vunnen erfarenhet m.m. beträffande lösningsmedelsutsläpp från tillverkningen samt förslag till slutliga villkor och - i förekommande fall - förslag till ytterligare skyddsåtgärder. I fråga om villkor under prövotiden gäller vad som stadgas i villkorspunkten 2 nedan.

KU 1987/88:40

Bilaga A 15

Underbilaga 2

För tillståndet skall gälla följande särskilda villkor:

1. Om ej annat framgår av övriga villkor skall verksamheten - inklusive åtgärder för att reducera vatten- och luftföroreningar och andra störningar för omgivningen - bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med vad bolaget i ärendet angett eller åtagit sig. Mindre ändring av produktions- eller reningsförfarande får dock vidtas efter godkännande av länsstyrelsen. Som förutsättning för länsstyrelsens godkännande skall gälla att ändringen bedöms inte kunna medföra ökning av förorening eller annan störning till följd av verksamheten. Vid meningsskiljaktighet skall frågan hänskjutas till koncessionsnämnden för avgörande.
2. Intill dess annat blir bestämt får utsläppsmängden av lösningsmedel från verksamheten (lackering, korrosionsskydd och rutlimning) inte överstiga 65 t/år eller - för verksamhet under del av år - motsvarande andel av 65 t/år. Fr.o.m. år 1992 får samma utsläpp ej heller som riktvärde överstiga 30 t/år. Med riktvärde avses att bolaget i händelse av överskridande av utsläppsmängden 30 t/år är skyldigt att snarast vidta kompletterande skyddsåtgärder varigenom värdet under påföljande år innehålls.
3. Tankning av leveransbilar skall ske med tät anslutning mellan bilens tank och lagringstanken.
4. Utsläpp av luft från sprutboxar får som riktvärde vid besiktning eller mätning ej överskrida 10 mg stoft/m³ norm torr gas. Om värdet överskrids är bolaget skyldigt att komplettera eller renovera reningsutrustningen så att utsläppshalten underskrids innan besiktningen eller mätningen avslutas.
5. Fabriken värmebehov skall normalt tillgodoses genom naturgaseldning. Förekommande oljeeldning skall ske eläningsolja 1.

6. Utrymmen för lackering, korrosionsskyddbeläggning, färg- och kemikalielagring samt lagring av miljöfarligt avfall skall vara så utformade att spill av förorening eller förorenat vatten inte kan ske till avloppsvattensystem.

7. Utrymmen i övrigt inom fabriken där spill kan förekomma av olja, fett och partiklar skall vara anslutna till ett avloppssystem som är försett med utrustning för avskiljning av sådana föroreningar. Det renade avloppsvattnet skall tills vidare avledas till kommunens spillvatten-nät. Föroreningshalterna i det avledda avloppsvattnet får fr.o.m. år 1991 som medelvärde för månad inte överstiga 0,1 mg av vardera bly, krom eller zink, 300 mg COD och 100 mg mineralolja, allt per l. pH-värdet skall hållas inom intervallet 6,5-9. Under en intrimningstid till 1990 års utgång gäller nämnda halter och pH-värden som riktvärden, varmed avses att bolaget i händelse av överskridande är skyldigt att vidta kompletterande reningsåtgärder eller annan åtgärd varigenom risken för ett uppreparande undanröjs.

Bolaget åläggs att analysera avloppsvattnet särskilt med avseende på eventuella stabila organiska föreningar. Analysresultaten skall redovisas till naturvårdsverket inom tid som verket bestämmer. Naturvårdsverket äger, om analysresultaten ger anledning därtill, påkalla koncessionsnämndens prövning av ytterligare reningsåtgärder eller annan åtgärd.

Om bolaget ansöker om tillstånd till utbyggnad av verksamheten med en andra etapp skall bolaget jämväl ansöka om omprövning av villkoren för utsläpp av processavloppsvattnet från första etappens verksamhet.

8. Om halterna i dagvatten från fabriksområdet som månadsmedelvärde överstiger 0,05 mg bly/l, 0,20 mg zink/l, 0,50 mg totalfosfor/l, 15 mg COD/l eller 1,0 mg mineralolja/l eller om pH-värdet ligger utanför intervallet 6-8 åligger det bolaget att vidta separerings- eller re-

ningsåtgärder varigenom risken för ett upprepande undanröjs.

9. Det åligger bolaget att begränsa bullret från verksamheten inklusive trafik inom industriområdet så att den ekvivalenta ljudnivån på grund därav vid bostäder inte överstiger 50 dB(A) under vardagars dagtid (kl 07-18), 40 dB(A) nattetid (kl 22-07) eller 45 dB(A) under övrig tid samt att den momentana ljudnivån nattetid inte överstiger 55 dB(A). Om ljudet innehåller återkommande impulser eller hörbara tonkomponenter skall angivna värden reduceras med 5 dB(A)-enheter.
10. Miljöfarligt avfall skall hanteras, lagras och slutligt omhändertagas enligt förordningen därom. Övrigt avfall skall hanteras och omhändertagas så att olägenhet för omgivningen inte uppkommer.
11. Bolaget skall inom tid som länsstyrelsen bestämmer upprätta och till länsstyrelsen för fastställelse inge förslag till kontrollprogram avseende verksamheten i fabriksanläggningen, emissionerna från verksamheten och påverkan i omgivningen. I fråga om bolagets skyldighet att lämna tillsynsmyndighet upplysningar om verksamheten och utföra eller bekosta för tillsynens fullgörande behövliga undersökningar gäller i övrigt bestämmelserna i 43, 48 och 49 §§ miljöskyddslagen.

Detta beslut gäller med omedelbar verkan såvitt avser tillståndet att uppföra fabriksbyggnader och övriga anläggningar, men först sedan det vunnit laga kraft såvitt avser tillstånd att bedriva verksamhet vid fabriken.

(BL:PM-0217.1)

Beslut om Hornborgasjöns restaurering

Faktasammanställning:

År 1965 erhöll dåvarande statens naturvårdsnämnd Kungl. Maj:ts uppdrag att göra en utredning rörande säkerställande från naturvårdssynpunkt av Hornborgasjöns framtid.

I november 1973 redovisade naturvårdsverket en utredning beträffande Hornborgasjöns restaurering av vilken framgick att det torde vara möjligt att återställa sjön till de förhållanden som rådde vid sekelskiftet. På regeringens uppdrag genomförde naturvårdsverket år 1976 viss kompletterande utredning. I utredningarna redovisades två restaureringsalternativ, ett som skulle innebära en totalrestaurering, och ett som innebar anläggande av en vall tvärs över sjön. Naturvårdsverket förordade att en total restaurering kom till stånd, dvs. utan tvärvall över sjön. Frågan om invallningar skulle övervägas ytterligare.

I skrivelse 1977-06-01 anmälde riksdagens talman riksdagens beslut med anledning av motioner om restaurering av Hornborgasjön m. m. (Jou 1976/77:36, rskr. 1976/77:377). Riksdagens beslut innebär bl. a. att riksdagen med anledning av motionerna 1976/77:291, 1976/77:521, yrkande 6, och 1976/77:524 som sin mening har gett till känna vad jordbruksutskottet anfört i fråga om en fullständig restaurering av Hornborgasjön. I sitt betänkande framhåller utskottet bl. a. att åtgärder bör vidtas med inriktning på att åstadkomma en fullständig restaurering av Hornborgasjön i överensstämmelse med det huvudförslag som redovisats av statens naturvårdsverk. Tekniska frågor i samband med vallar och andra med företaget förenade villkor förutsattes av utskottet komma att behandlas i samband med den vattenrättsliga prövningen, varför utskottet inte gick närmare in på dessa frågor.

I beslut 1977-06-30 uppdrog regeringen åt naturvårdsverket att genomföra de ytterligare utredningar rörande restaurering av Hornborgasjön som erfordras för att ansökan om restaurering skall kunna ges in till vattendomstolen.

Naturvårdsverket redovisade 1980-07-10 för regeringen ett förslag till ansökan hos vattendomstolen om restaurering av sjön. Enligt förslaget skulle medelvattenståndet höjas till +120,4 m. Förslaget innebar också att vallar om ca 25 km skulle byggas. I beslut 1980-10-30 uppdrog regeringen åt naturvårdsverket att hos vattendomstolen ansöka om restaurering enligt verkets förslag.

Naturvårdsverket ansökte 1981-01-19 hos vattendomstolen om restaurering av Hornborgasjön i enlighet med förslaget.

Regeringen förordnade 1981-07-23 enligt 4 kap. 17 § andra stycket vattenlagen (1918:523) att tillåtlighetsfrågan skulle prövas av regeringen.

Vattendomstolen hänsköt 1982-02-11 ärendet till regeringen med eget yttrande.

Regeringen medgav 1982-09-16 enligt 4 kap. 18 § andra stycket vattenlagen att tillstånd fick lämnas till den begärda restaureringen av Hornborgasjön.

I prop. 1983/84:100, bil. 11, sid. 118, och i prop. 1984/85:100, bil. 11, sid. 102, redovisade regeringen för riksdagen på grund av vad naturvårdsverket anfört i sina anslagsframställningar att planerna för restaureringen i första hand skulle komma att fortsätta enligt ett alternativ som innebär en lägre vattenståndshöjning än vad som angetts i den ursprungliga ansökan samt att talan i vattendomstolen skulle komma att kompletteras i enlighet härmed. I prop. 1986/87:100 bil. 16 sid. 54 och i prop. 1987/88:100 bil. 16 sid. 38 har regeringen anmält när den vattenrättsliga prövningen i vattendomstol och regering väntas äga rum. Enligt sistnämnda prop. beräknas detta ske under budgetåret 1988/89.

Naturvårdsverket begärde 1985-12-20 regeringens medgivande att få återkalla den ursprungliga ansökningen och att i stället ansöka om en restaurering av Hornborgasjön i enlighet med ett den 16 december 1985 dagtecknat förslag till vattendomstolsansökan. Enligt förslaget skall medelvattenståndet i sjön höjas till +119,8 m, dvs. ca 0,6 m lägre än det tidigare restaureringsförslaget och åtgärderna utföras utan skadeförebyggande invallningar. Övriga restaureringsåtgärder avses i allt väsentligt genomföras enligt den ursprungliga planen.

KU 1987/88:40
Bilaga A 16

I prop. 1985/86:100, bil. 11, sid. 101, anmäldes att förhandlingarna i vattendomstolen beräknades kunna återupptas år 1986 efter revidering av bl. a. ersättningsförslag samt eventuell omarbetning till följd av vissa undersökningar av alternativa förslag utan invallningar.

Regeringen uppdrog 1986-05-15 åt naturvårdsverket att hos vattendomstolen ansöka om restaurering i enlighet med det av naturvårdsverket senast upprättade förslaget. Verket medgavs inte rätt att återkalla den ursprungliga ansökningen.

I prop. 1986/87:100, bil. 16, sid. 11, lämnade regeringen en lägesbeskrivning av restaureringen av Hornborgasjön.

Kommentar:

Naturvårdsverkets Hornborgasjöutredning av den 8 november 1973 innehöll ett förslag till en fullständig restaurering med två dämningalternativ. Det ena innebar en höjning av vattennivån med upp till 1,5 m och det andra en höjning av vattnet med upp till 2 m.

Naturvårdsverket förordade i förslagen till regeringen 1973 och 1976 en höjning med upp till 2 m. Verket redovisade också ett restaureringsalternativ med en tvärvall över sjön mellan Almeö och Ore nabb. Detta innebär en begränsad restaurering.

Jordbruksutskottet har uttalat sig för en fullständig restaurering, dvs. utan tvärvall.

KU 1987/88:40
Bilaga A 16

Riksdagens beslut år 1977 får betraktas som ett principbeslut om en restaurering av hela sjön utan ställningstagande till omfattningen av skadeförebyggande invallningar, dämningnivå etc. Riksdagen har inte föreskrivit till vilken nivå vattnet skall höjas.

Det förslag till restaurering som på regeringens uppdrag ingavs till vattendomstolen år 1981 utgår från riksdagens principbeslut år 1977. Riksdagen har aldrig direkt tagit del av 1981 års konkreta förslag. Detta kan ses som ett bland många tänkbara förslag inom "principförslaget".

Det "nya" restaureringsförslag som nu skall prövas i vattendomstolen täcks också av riksdagens principbeslut år 1977 och torde därför inte innebära något avsteg från detta. Regeringen avser att så snart som möjligt lämna en redogörelse för riksdagen om det "nya" restaureringsförslaget på grundval av den redovisning som naturvårdsverket inom kort väntas göra till regeringen med anledning av uppdraget den 15 maj 1986. Enligt naturvårdsverket kommer detta alternativ att bli billigare än det ursprungliga. Besparingen ligger i storleksordningen 70 milj. kr.

Riksdagen har inte heller föreskrivit en enda invallning. Däremot skulle ett antal invallningar övervägas. De preliminära bedömningar som förelåg år 1977 har numera visat sig oriktiga. Frågan om skadeförebyggande åtgärder samt ersättningar behandlas i vattendomstolen enligt vattenlagens regler och kan avgöras av vattendomstolen men också av regeringen vid tillåtlighetsprövningen.

PM angående regeringens beslut om förbud mot s. k. stråförlängningsmedel

Anmälan

I anmälan till utskottet har Bertil Fiskesjö (c) begärt att utskottet granskar *regeringsbeslutet dels* för att pröva dess förenlighet med gällande jordbruksavtal, *dels* för att pröva om beslutet är förenligt med kravet att de som drabbas av beslutet hade rimlig tid för anpassning.

Regeringsbeslutet

Regeringen beslöt den 2 april 1987 att förordningen (1985:836) om bekämpningsmedel skulle tillföras en ny paragraf, 12 a § av följande lydelse:

”Kemiska produkter som är avsedda som medel för tillväxtreglering i odlingar av stråsäd får inte användas för detta ändamål under tiden den 1 maj–den 31 december 1987.”

Förordningen utkom från trycket den 23 april och trädde i kraft den 1 maj 1987.

PM från jordbruksdepartementet

Från statsrådsberedningen har en inom jordbruksdepartementet upprättad promemoria överlämnats (*underbilaga*).

Frågedebatt i riksdagen

Jordbruksminister Mats Hellström besvarade den 15 oktober 1987 en fråga av Ingbritt Irhammar (c) om jordbruksministern kunde garantera att de spannmålsprodukter som nu måste importeras på grund av den uppkomna bristsituationen inte är behandlade med stråförlängningsmedel.

Angående förbudet mot s. k. stråförkortningsmedel

Förändringar i jordbrukets inkomster och produktionskostnader till följd av eventuella inskränkningar när det gäller möjligheterna att använda vissa produktionsmedel kan aktualiseras i samband med överläggningar om regleringen av jordbrukspriserna. Detta har framhållits bl. a. av jordbruksministern (frågesvar den 23 april 1987, prot. 1986/87:109 35 §).

Frågan om förbudet mot s. k. stråförkortningsmedel behandlades av riksdagen våren 1987 i samband med riksdagsbeslut om prisreglerande åtgärder på jordbrukets område m. m.

I motion Jo178 (c) yrkande 1 anfördes att regeringen på ett par punkter ändrat förutsättningarna för jordbruksnäringen efter det överenskommelse träffats om jordbruksprisregleringen. Som exempel nämndes förbudet mot användning av stråförkortningsmedel och åtgärderna till skydd för Laholmsbukten. Motionärerna framhöll att centerpartiet inte motsatte sig dessa beslut men förutsatte att regeringen vid kommande förhandlingar med jordbruket inte utan förvarning förändrar produktionsförutsättningarna på detta sätt. Inskränkningar och/eller förändringar för jordbrukssektorn bör meddelas i så god tid att verksamheten planeras och prisregleringen anpassas efter detta. Enligt motionen borde detta ges regeringen till känna.

Jordbruksutskottet (JoU 1986/87:26) framhöll följande:

Frågan huruvida och på vilket sätt statliga ingripanden och andra faktorer som påverkar produktionsförutsättningarna skall beaktas vid prisöverläggningarna bör i första hand bedömas av de berörda parterna. Utskottet är inte berett att föreslå något riksdagens uttalande i enlighet med motion Jo178 yrkande 1 och avstyrker därför motionen i denna del.

Riksdagen avslag motionsyrkandet.

I spannmålsgruppens rapport nr 2 (Ds Jo 1986:6) Åtgärder för att minska spannmålsöverskottet diskuteras förbud eller begränsningar i användningen av tillväxtregulatorer som ett medel att minska överproduktionen. Användningen av dessa medel hade ökat mycket kraftigt under 1980-talet (8 gånger på 5 år).

Stråförkortningsmedel medför också en ökad användning av handelsgödsel, vilket leder till övergödning av våra vatten.

Vid remissbehandling av förslaget från länsstyrelserna i Kristianstads och Hallands län angående skyddet av Laholmsbukten framfördes krav på förbud av miljöskäl mot stråförkortningsmedel. Regeringen inhämtade material från kemikalieinspektionen och konsulterade företrädare för bl. a. lantbruksstyrelsen och livsmedelsverket. För att ett förbud skulle få verkan redan för innevarande odlingssäsong ansåg regeringen att ett beslut om förbud måste meddelas med omedelbar verkan.

Vid en presskonferens och i pressmeddelande den 10 april 1987, varvid

presenterades beslutet att tillsätta en expertgrupp för lägre intensitet i jordbruket och beslutet om särskilda miljöföreskrifter för Laholmsbukten, offentliggjordes regeringens beslut den 2 april 1987 att tillfälligt förbjuda stråförkortningsmedel vid odling av stråsåd. Förbudet gällde fr. o. m. den 1 maj 1987 till årets utgång, för att omfatta odlingssäsongen 1987, i avvaktan på expertgruppens rapport hösten 1987. Författningsändringen, som alltså beslutades den 2 april 1987, kom ut av trycket den 23 april 1987, se 12 a § förordningen (1987:119) om ändring i förordningen (1985:836) om bekämpningsmedel. Innehållet i beslutet hade dock varit känt och debatterat sedan ett par veckor.

Det bör avslutningsvis nämnas att en ändring i 12 a. § nämnda förordning numera har skett, se SFS 1988:77.

KU 1987/88:40

Bilaga A 17

Underbilaga

PM angående 1985 års spannmålsbeslut

KU 1987/88:40

Bilaga A 18

I anmälan till utskottet har Bengt Kindbom (c) begärt granskning av beredningen i regeringskansliet (jordbruksdepartementet) med anledning av riksdagens beslut med anledning av jordbruksutskottets betänkande 1984/85:33, rskr. 393 om livsmedelspolitiken. Anmälan åsyftar särskilt spannmålsregleringen.

I ärendet hänvisas till följande material.

1. Granskningsanmälan av Bengt Kindbom, underbilaga 1 (inkl. vissa handlingar).

2. PM från jordbruksdepartementet överlämnad av statsrådsberedningen, underbilaga 2,

3. En från lantbrukarnas riksförbund översänd promemoria 1987-11-13 upprättad av justitierådet Fredrik Sterzel.

4. Riksdagstryck till vilket hänvisas

a) proposition 1984/85:166, s. 55–60,

b) JoU 1984/85:33, s. 43–48,

c) proposition 1985/86:166, s. 10–12,

d) JoU 1985/86:24, s. 14–18,

e) proposition 1986/87:146, s. 9–12

f) JoU 1986/87:26, s. 12–16.

Till
Konstitutionsutskottet
Riksdagen
STOCKHOLM

KU 1987/88:40
Bilaga A 18
Underbilaga 1

Granskning av regeringens åtgärder för fullföljande av *1985 års livsmedelspolitiska beslut*. Särskilt beträffande spannmålsregleringen JoU 1984/85:33.

Material: inom jordbruksdepartementet upprättat PM innehållande förslag om 30 % sänkning av spannmålspriserna.

Häggum den 3 november 1987

Bengt Kindbom

Till landssekreteriatets ledamöter

Enligt överenskommelse vid landssekreteriatets möte den 12 oktober har jag gjort en sammanfattning av förslaget till en omläggning av spannmålsregleringen.

Förslaget kommer som *departementspromemoria den 28 oktober*, och kommer därefter på remiss. Till dess är det ej offentligt.

Den nuvarande spannmålsregleringen uppvisar allvarliga brister i sin förmåga att bidra till 1985 års livsmedelspolitiska mål.

Flera förhållanden talar nu för en prövning av alternativ till det rådande systemet.

- * Prisnivån har drivit fram överskott som vid den troliga nivån på världsmarknadspriserna under överskådlig framtid kommer att belasta konsumenter och producenter med stora kostnader. Under den övergångsperiod som förutses i 1985 års beslut tas även betydande budgetbelopp i anspråk.
- * Oavsett vilken beräkningsmetod som används är spannmålsregleringen samhällsekonomiskt kostsam. De summor konsumenterna, skattebetalarna och samhälls ekonomin som helhet måste avstå för att med nuvarande system skydda näringen och heltidsbrukarnas inkomster är betydligt större än de belopp som slutgiltigt kommer odlaren till del.
- * Genom att spannmålsregleringen skärmar av de internationella prisrörelserna får konsumenterna betala högre priser. Därmed drabbas samhälls ekonomin av högre inflation än om marknadens signaler tilläts påverka utvecklingen. Under perioden 1980–1986 har konsumentpriserna på spannmålsprodukter stigit snabbare än konsumentprisindex.

Datum
1987-11-10
Ert datum

Beteckning
Dnr 891
Ert beteckning

Till
Ledamöterna i Sveriges riksdag

Bönderna oroliga över utvecklingen

Oroligheterna bland Sveriges bönder har flera orsaker som dock är nära kopplade till varandra.

I vissa fackliga kretsar och inom jordbruksdepartementet har det sedan en tid förts diskussioner om en kraftig, successiv sänkning av spannmålspriset som ett sätt att snabbt bli av med spannmålsöverskottet. Bönderna skulle i stället ersättas genom arealbidrag i någon form. Det är alltså en radikalt annorlunda metod än den som anges i riksdagens jordbrukspolitiska beslut av 1985.

När LRF muntligen informerats av departementet om tankegångar i denna riktning har vi entydigt och kraftigt avisat dem.

Måndagen den 26 oktober gjorde LO och TCO ett gemensamt utspel vilket innebär att man under en treårsperiod vill sänka spannmålspriserna med 30 procent, låta foderpriserna följa med och på sikt därmed också sänka betalningen till jordbruket för animalieprodukter, alltså en total prispress mot hela jordbruket.

Det allvarliga och mest oroande i denna situation är att en departementspromemoria med samma förslag dessförinnan presenterats för Landssekreterariatet och enligt den skriftliga sammanfattning som kommit oss tillhanda var avsedd att offentliggöras den 28 oktober. När departementet konfronterades med dessa uppgifter lät man dra in promemorian. Att tankegångarna finns kvar framgår tydligt av det faktum att man redan vid prissättningen av årets spannmålskörd vill börja införa ett - om än litet - arealbidrag. Vi ser det som en helt entydig fingervisning om en fortsättning enligt promemorians, LOs och TCOs tankegångar.

Vi finner det upprörande att en helt ny inriktning av svensk jordbrukspolitik skall genomföras på detta vis. Det är desto mer upprörande som vi har träffat överenskommelse med regeringen om programmet "Omställning 90" som inom ramen för 1985 års jordbrukspolitik avser att minska spannmålsöverskottet och finna nya användningsområden för åkern.

IDEELL FÖRENING

FÖRENING U P A

EKONOMI - AB

Postadress	Gatuadress	Telefon	Telegram	Telex	Telefax
105 33 STOCKHOLM	Klara Östra kyrkogata 12	08 - 787 50 00	Lantförbundet	11098 Lantek S	08 - 110198

Vi har begärt bordläggning av frågan om årets spannmålspris för att få möjlighet att pröva den juridiska giltigheten i hanteringen av frågan inom Svensk Spannmåls-handels styrelse och Jordbruksnämnden. Enligt vår uppfattning är det Sveriges riksdag och inte dessa organ som skall fastlägga en eventuellet ny inriktning av jordbrukspolitiken i Sverige.

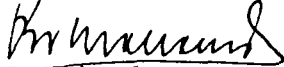
Orsaken till de mycket starkt ökande kostnaderna för spannmålsöverskottet sedan 1985 är inte kostnadsökningar i jordbruket utan effekterna av USAs och EGs dumpingmetoder. Bönderna i Sverige har alltså helt utan egen förskyllan hamnat i denna situation och finner det orättvist och djupt kränkande att regeringen och de två största löntagarorganisationerna tänker lösa problemet genom en prispress som kommer att orsaka utarmning och stora strukturomvändningar inom jordbruket.

Detta är huvuddragen i den problematik och händelseutveckling som föranleder oroligheter bland de svenska lantbrukarna. Som framgår av bilagda artikel av Bo Dockered i Svenska Dagbladet den 5 november 1987 har de med starka ekonomiska uppoffringar skapat balans inom animalieproduktionen och arbetar på motsvarande sätt med spannmålsöverskottet.

Som framgår av artikeln vill vi se åkermarken som en resurs som kan producera nyttigheter vid sidan av livsmedel. Vi har lagt förslag till hur spannmål kan användas för att producera drivmedel, tekniska produkter och proteinfoder. Vi har beslutat om satsning på energiskog osv och vi har deltagit i en överenskommelse med regeringen om ett omställningsprogram för att stimulera övergång från spannmålsodling till nya grödor. Åtgärder på det här området kräver i regel politiskt stöd, främst i initialskedet för att kunna genomföras. Därför är frågan om åkers framtida användning liksom landsbygdens överlevnad och det öppna landskapet mer än någonsin en viktig angelägenhet för Sveriges riksdag.

Med vänlig hälsning

LANTBRUKARNAS RIKSFÖRBUND

Bo Dockered
Förbundsordförande

Thorsten Andersson
Verkställande direktör

JORDBRUKS- departementet

Nr 91 1987-11-06

Informationssekreterare
Ewa Persson
tel. 08/763 11 64

- Ge landets samtliga spannmålsodlare 125 miljoner kronor i återbäring för den dåliga skörden.
Det föreslog statssekreterare Michael Sohlman, som är vice ordförande i Svensk Spannmålshandel, när årets pris på spannmål slutgiltigt skulle fastställas på fredagen.

Det preliminära priset på spannmål fastställdes redan i våras. Då räknade man med en normalskörd. Årets skörd, på grund av den dåliga sommaren, har blivit sämre än normalt. Förlusterna har därför blivit mindre och därför finns ett utrymme att ge spannmålsodlarna en återbäring med 125 milj. kr. Pengarna tas från spannmålskassan där det nu finns mer pengar än vanligt.

- Dessa pengar måste först och främst användas till att klara av ett normalt skördeutfall nästa år. Mot bakgrund av de senaste årens stora ekonomiska underskott vore något annat ansvarslost. Därutöver finns ett utrymme som kan omvandlas för en engångsåterbäring till spannmålsbönderna, säger Michael Sohlman

- Återbäringen på 125 milj. kr. bör omfatta samtliga spannmålsodlare i relation till deras spannmålsareal. Återbäringen kommer även att gå till de spannmålsodlare som gått med i det frivilliga trädessystemet.

- De 125 milj. kr. som alla spannmålsodlare nu får är avsedda som kompensation för dålig skörd. 125 milj. kr. skulle ha räckt till en prisökning på 4 öre per kilo spannmål. Men det skulle inte vara till stor hjälp för dem som fått sämst skördar och därför inte har mycket spannmål att sälja.

- Den här modellen, är mer rättvis än att använda samma pengar till en prishöjning. Nu får ju alla spannmålsodlare ersättning, och de som drabbats mest av dålig skörd får mer.

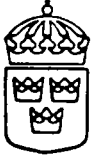
- Att exportera vårt spannmålsöverskott är en förlustaffär för alla. Redan nästa år, vid normalskörd, skulle överskottet kosta 1,6 miljarder kronor och spannmålskassan få nya underskott. Därför är en prishöjning inte rätt väg att gå nu, säger Michael Sohlman.

Postadress
33 STOCKHOLM

Gatuadress
Drottninggatan 21
Stockholm

Telefon växel
08-763 10 00

pressmeddelande

JORDBRUKS- departementet

KU 1987/88:40

Bilaga A 18

Underbilaga 1

Nr 101 1987-11-19

Informationssekreterare

Ewa Persson

tel. 08/763 11 64

Gemensamt uttalande av Mats Hellström och Bo Dockered

Företrädare för regeringen och LRF har diskuterat det svåra problem för det svenska jordbruket och samhällsekonomin som spannmålsöverskottet innebär.

Arets preliminära inlösenpris för spannmål höjs med 4 öre mot bakgrund av den låga skörden och de besvärliga skördeförhållandena i år. Denna prishöjning innebär inte att man skall minska ansträngningarna att komma till rätta med det förlustbringande spannmålsöverskottet.

1985 års livsmedelspolitiska beslut innebär att överskottet under en femårig övergångsperiod skulle minskas. Sedan detta beslut fattades har kostnaderna för spannmålsexporten blivit avsevärt mycket högre än vad som då förutsågs. De internationella priserna har sjunkit till en rekordlåg nivå. Överskottsvolymen vid normalskörd är fortfarande besvärande hög.

Under det senaste året har olika åtgärder vidtagits, främst Träda 87, samt inför kommande växtodlingssäsong, det s.k. omställningsprogrammet. Regeringen och LRF är överens om vikten av att få en god anslutning till detta program. Likaså är det angeläget att finna långsiktig alternativ användning för överskottsarealen.

Även med hänsyn tagen till de beräknade effekterna av de nu genomförda åtgärderna kvarstår betydande överskottskostnader som belastar samhällsekonomin.

Mot denna bakgrund är vi överens om att det är nödvändigt att intensifiera ansträngningarna att nedbringa överskottet under de närmaste åren.

Regeringen och LRF förutsätter att konstruktiva diskussioner kring dessa frågor kan äga rum inom ramen för de överläggningar regeringen inbjudit till.

Postadress

33 STOCKHOLM

Gatuadress

Drottninggatan 21

Stockholm

Telefon växel

08-763 1000

pressmeddelande

STATSRÅDSBEREDNINGEN
Rättschefen

1988-02-25

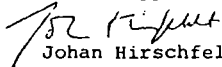
1290/88

Konstitutionsutskottet
Riksdagen

Svar i anledning av Bengt Kindboms anmälan till
konstitutionsutskottet i fråga om spannmålsregle-
ringen (KU:s dnr 1987:22)

Härmed överlämnas bifogade promemoria i rubricerade
ärende. Promemorian har upprättats inom jordbruks-
departementet, vars kontaktman i ärendet är stats-
sekreteraren Michael Sohlman.

Enligt uppdrag

Johan Hirschfeldt

Svar till konstitutionsutskottet

1. De frågor som tas upp i anmälan motsvaras inte av något enskilt ärende i departementet eller av regeringen fattat beslut.
2. Under oktober månad 1987 fördes informella samtal mellan jordbruksdepartementet och å ena sidan Lantbrukarnas Riksförbund och å den andra Landsorganisationen och Tjänstemännens Centralorganisation.

Dessa diskussioner tog sin utgångspunkt i olika utkast till en tänkt departementspromemoria och avsåg olika sätt att lösa spannmålsöverskottet. Kostnaderna för detta har kommit att bli flera gånger högre än vad som låg till grund för 1985 års livsmedelspolitiska beslut.

Utkastet har inte färdigställts, utan de sakliga problem som behandlades i det ingår bland de problem som dryftas mellan regeringen och oppositionspartierna samt LRF och konsumentdelegationen inom ramen för de pågående jordbrukspolitiska samtalen.

3. Beträffande punkt 2. i KU-anmälan hänvisas till prop. 1985/86:166 sid. 10 samt till JoU 1985/86: 24 sid. 17 resp. JoU 1986/87:26 sid. 12.

Anmälan

Lars Leijonborg (fp) har i skrivelse, dagtecknad den 9 april 1987, till utskottet hemställt att utskottet till granskning tar upp regeringens handläggning av frågan om upphandling av tunnelbanebevakningen i Stockholm, *underbilaga 1*.

I anmälan erinras om att rikspolisstyrelsen i maj 1986 i skrivelse till regeringen begärt dispens från upphandlingsförordningen i fråga om upphandling av tjänster från det statliga bevakningsföretaget ABAB.

Tunnelbanebevakningen kostar årligen ca 50 milj. kr. och är därmed det största enskilda bevakningsuppdraget i Sverige. Det har därför enligt anmälaren stort principiellt intresse hur statsmakterna hanterar ett sådant upphandlingsärende.

Aktuella förhållanden

Regeringen beslöt den 7 maj 1987 att avslå rikspolisstyrelsens framställning om undantag från upphandlingsförordningen.

Justitiedepartementets rättschef har i bilagda promemoria lämnat en redovisning av ärendets handläggning av ärendet, *underbilaga 2*.

Från rikspolisstyrelsen – byråchef Kurt Malmström – har inhämtats att det aktuella avtalet med ABAB gäller t. o. m. den 30 juni 1988. Avtalet sades upp i december 1987, och anbud har begärts in från ett antal företag i branschen. Anbudstiden går ut i februari månad 1988.

Rikspolisstyrelsen har under de två senaste budgetåren haft rätt att disponera 74 "tjänster". Tidigare var antalet 80.

Till konstitutionsutskottet

Enligt 3 § upphandlingsförordningen skall myndighet vid upphandling utnyttja de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt iaktta affärsmässighet samt behandla anbud och anbudsgivare objektivt.

Rikspolisstyrelsen har skyldighet att följa upphandlingsförordningen vid köp av tunnelbanebevakning i Stockholm. Denna skyldighet inträdde 1980, då det monopol som det statliga bevakningsföretaget ABAB haft på denna typ av bevakningsuppdrag upphävdes. Rikspolisstyrelsen underlät emellertid att säga upp det avtal som tecknats med ABAB i april 1979.

Först i maj 1986 fann rikspolisstyrelsen det rådande läget ohållbart. Styrelsen beslöt då emellertid inte att börja tillämpa upphandlingsförordningens bestämmelser och ta in anbud från flera bevakningsföretag. I stället beslöt rikspolischefen att begära dispens från lagen. Skrivelse om detta registrerades i justitiedepartementet den 30 maj 1986.

Denna dispensansökan har i dag, mer än tio månader senare, ännu inte behandlats.

En detalj som bidrar till bilden av att rikspolisstyrelsen inte behandlar denna fråga i upphandlingsförordningens anda är att överdirektören i rikspolisstyrelsen är ledamot av ABAB:s styrelse.

Tunnelbanebevakningen i Stockholm kostar årligen ca 50 milj. kr. och är därmed det största enskilda bevakningsuppdraget i Sverige. Det har naturligtvis stort principiellt intresse hur statsmakterna hanterar ett sådant upphandlingsärende.

Jag har den 2 och 9 april 1987 haft två frågedebatter med justitieminister Sten Wickbom. Han har vid dessa debatter inte kunnat motivera varför regeringen behövt mer än tio månader på sig för att behandla detta ärende. Han har heller inte velat rikta någon kritik mot det faktum att rikspolisstyrelsen, en av de högsta rättsvårdande instanserna i vårt samhälle, inte följer lagen. Han har, slutligen, heller inte velat yttra sig om huruvida det är korrekt att en person som är styrelseledamot i ABAB, i en annan egenskap som statstjänsteman har att medverka i beslut av stor affärsmässig betydelse för ABAB.

Mot bakgrund av det anförda hemställes

att konstitutionsutskottet tar upp regeringens handläggning av frågan om upphandling av tunnelbanebevakningen i Stockholm till granskning.

Lars Leijonborg (fp)

Munck
871221

PM angående upphandling av vissa bevakningstjänster

I Stockholms tunnelbana fullgörs sedan år 1973 vissa bevakningsuppgifter för polisens räkning av ordningsvakter med stöd av regeringens årliga beslut i regleringsbrev för polismyndigheterna. Rikspolisstyrelsen har sedan år 1973 anlitat ABAB, Allmänna bevakningsaktiebolaget för uppgifterna. Tidigare angavs i regleringsbrevet att verksamheten skulle utföras av ABAB. Från och med budgetåret 1979/80 har någon bestämmelse om att ABAB skall anlitas för verksamheten inte meddelats.

I en skrivelse till regeringen den 29 maj 1986 hemställde rikspolisstyrelsen om undantag från bestämmelserna i upphandlingsförordningen (1986:366) och begärde medgivande att vid upphandling av bevakningstjänsten vända sig till endast en anbudsgivare. Efter remissbehandling av framställningen avtog regeringen den genom beslut den 7 maj 1987. En kopia av beslutet bifogas.

Riksdagsledamoten Lars Leijonborg har i en anmälan den 9 april 1987 (således före det ovan nämnda regeringsbeslutet) hemställt att konstitutionsutskottet tar upp regeringens handläggning av frågan om upphandling av tunnelbanebevakningen till granskning.

I Leijonborgs anmälan tas upp tre frågor. För det första berörs tiden för ärendets handläggning, för det andra "det faktum att rikspolisstyrelsen, en av de högsta rättsvårdande instanserna i vårt samhälle inte följer lagen" och för det tredje "att en person som är styrelseledamot i ABAB i en annan egenskap som statstjänsteman har att medverka i beslut av stor affärsmässig betydelse för ABAB".

I fråga om tiden för ärendets handläggning vill departementet endast anmärka att ärendet var av väsentlig betydelse från både principiell och praktisk synpunkt, att åsikterna bland remissinstanserna gick isär i såväl rättsliga som sakliga hänseenden och att frågan bereddes gemensamt mellan tre departement (justitie-, finans- och industridepartementen). Det bör tilläggas att, även om ärendet gällde en viktig fråga, det dock inte kan bedömas som synnerligen brådskande.

Den andra av de frågor som Leijonborg tar upp får tolkas så att den gäller huruvida rikspolisstyrelsen i sin tidigare handläggning följt principerna i upphandlingsförordningen. Departementet avstår från att kommentera detta spørsmål i förevarande sammanhang.

När det slutligen gäller sammansättningen av ABAB:s styrelse bör framhållas att i det riksdagsbeslut som ligger till grund för bolagets bildande uttryckligen har förutsatts att bl. a. rikspolisstyrelsen skall vara representerad i bolagsstyrelsen (se den av riksdagen antagna prop. 1964:108 s. 8 och 14).

I ABAB:s styrelse har i enlighet härmed alltsedan bolaget bildades funnits en ledamot från rikspolisstyrelsen.

För närvarande är överdirektören vid rikspolisstyrelsen styrelseledamot i bolaget. Självfallet deltar inte denne i styrelsearbetet när det gäller frågor om tunnelbanebevakningen i Stockholm.

KU 1987/88:40

Bilaga A 19

Underbilaga 2

Rikspolisstyrelsen
Box 12256
102 26 STOCKHOLM

Framställning från rikspolisstyrelsen om undantag från upphandlingsförordningen (1986:366)

I Stockholms tunnelbana fullgörs sedan år 1973 vissa polisiära bevakningsuppgifter av ordningsvakter med stöd av regeringens årliga beslut i regleringsbrevet för polisväsendet. Rikspolisstyrelsen har sedan år 1973 anlitat ABAB, Allmänna bevakningsaktiebolaget för uppgifterna. Tidigare angavs i regleringsbrevet att verksamheten skulle utföras av ABAB. Från och med budgetåret 1979/80 har någon bestämmelse om att ABAB skall anlitas för verksamheten inte meddelats.

I en skrivelse till regeringen den 29 maj 1986 har rikspolisstyrelsen hemställt om undantag från bestämmelserna i upphandlingsförordningen (1986:366) och begärt medgivande att vid upphandling av bevakningstjänsten vända sig till endast en anbudsgivare.

Styrelsen har som skäl för sin framställning åberopat bl. a. att en upphandling som vänder sig till flera anbudsgivare skulle kunna innebära att byte av bevakningsföretag kan ske så ofta som vartannat eller vart tredje år. Detta skulle enligt styrelsen medföra uppenbara olägenheter.

Rikspolisstyrelsens framställning har remissbehandlats.

Regeringen avslår framställningen.

På regeringens vägnar

Sten Wickbom

Ulf Arvidsson

Munck
871221

PM ang. den utfästa belöningen i Palme-utredningen.

Riksdagsledamoten Allan Ekström har i en dechargeanmälan till konstitutionsutskottet den 20 november 1987 hemställt om utskottets granskning dels av vad som från statsrättslig synpunkt skall gälla för rätten att utfästa belöning i ett mordfall, dels av frågan vilket anslag som står till förfogande för sådant ändamål.

I anmälningen åsyftas uppenbarligen den belöning som den 12 november 1987 har utfästs för upplysningar som bidrar till att mordet på Olof Palme klaras upp. I det följande lämnas en kort redogörelse för detta ärende och dess bakgrund.

Från polisens kriminalavdelningar utbetalas sedan gammalt i begränsad omfattning belöningar till personer som till polisen har lämnat uppgifter av särskilt stort värde i spanings- och brottsutredningssammanhang. Angående de principer som därvid tillämpas kan hänvisas till justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1983-84 (s. 76-78).

Utbetalningar av detta slag belastar huvudtitelns förslagsanslag B 4. Lokala polisorganisationen, anslagsposten 4. Vissa kostnader för förundersökning m.m. Under denna anslagsposten 4. Vissa kostnader för förundersökning m.m. Under denna anslagspost beräknades enligt regleringsbrevet för polisväsendet 18.559.000 kr förslagsvis för budgetåret 1987/88 (jfr prop. 1986/87:100 bil 4 s. 48). Medlen disponeras av rikspolisstyrelsen.

Eftersom anslaget i statsbudgeten har betecknats förslagsvis får regeringen medge att anslaget överskrids utan riksdagens hörande. Regeringen har i regleringsbrevet anvisat den aktuella anslagsposten förslagsvis så att rikspolisstyrelsen, från de förutsättningar som anges i regleringsbrevet, får belasta anslagsposten med högre belopp än vad som anges i staten i regleringsbrevet. Rikspolisstyrelsen är dock enligt regeringens allmänna budgetföreskrifter (i den s.k. budgethandboken) skyldig att göra anmälan till regeringen, om betydande överskridanden kan förväntas.

Regeringen medgav genom beslut den 12 november 1987 att rikspolisstyrelsen från den aktuella posten får ta i anspråk sammanlagt högst 50 milj.kr. avseende belöning till den eller dem som lämna sådana upplysningar till polisen att mordet på statsminister Olof Palm kan klaras upp. Vidare föreskrevs att rikspolisstyrelsen, innan den beslutar att betala ut en belöning, skall anmäla sin avsikt om detta till regeringen.

./.

Beslutet bifogas.

Ärendet behandlades som ett s.k. initiativärende, och några andra handlingar i ärendet än själva beslutet förekommer inte. Innan beslutet fattades hade emellertid samråd skett med rikspolisstyrelsen och med partiledarna för de borgerliga riksdagspartierna i anslutning till andra överläggningar med dessa.

Av det förut anförda framgår att det ligger inom ramen för regeringens befogenheter att under löpande budgetår meddela tillstånd till ett sådant anslagsöverskridande som det här varit fråga om. Beloppet är visserligen i sin art exceptionellt högt, vilket givetvis motiveras av ärendets unika karaktär och dess utomordentligt stora nationella intresse. Budgetmässigt motsvarar beloppet emellertid knappt någon procent av de samlade kostnaderna för polisväsendet på närmare 6.000 milj. kr. Det kan anmärkas att det samlade anslagsöverskridandet för polisväsendet under budgetåret 1986/87 uppgick till över 584 milj.kr.

Avsikten är att det aktuella medgivandet till anslagsöverskridande skall anmälas för riksdagen i 1988 års budgetproposition och ett likalydande medgivande vid behov skall kunna ges för budgetåret 1988/89.

Avslutningsvis skall erinras om att det vid två tillfällen före det nu berörda regeringsbeslutet har förekommit att belöning utfästs för samma ändamål. De belopp som därvid varit aktuella (500.000 kr. resp. 5 milj.kr) har emellertid enligt departe-

mentets bedömning inte varit så höga i relation till belastningen på anslagsposten att rikspolisstyrelsen behövt utverka förhandsmedgivande till anslagsöverskridande av regeringen i dessa fall.

Rikspolisstyrelsen
Box 12256
102 26 STOCKHOLM

Ändring av föreskrift i regleringsbrevet för polisväsendet för budgetåret 1987/88 beträffande anslaget B 4. Lokala polisorganisationen, anslagsposten 4 Vissa kostnader för förundersökning m.m.

Regeringen medger att rikspolisstyrelsen från andra huvudtitelns förslagsanslag B 4. Lokala polisorganisationen, anslagsposten 4 Vissa kostnader för förundersökning får ta i anspråk sammanlagt högst 50 000 000 kr. avseende belöning till den eller dem som lämnar sådana upplysningar till polisen att mordet på statsminister Olof Palme kan klaras upp.

Innan rikspolisstyrelsen beslutar att betala ut en belöning skall styrelsen anmäla sin avsikt om detta till regeringen.

På regeringens vägnar

Anna-Greta Leijon

Klas Bergenstrand

Kopia till

finansdepartementet (BA)
riksrevisionsverket (3)
riksåklagaren
F 3
Reg/Ju

12

Postadress	Genadress	Telefon växel	Tele-
103 33 STOCKHOLM	Rosenbad 4 Stockholm	08-763 10 00	17820 premier S

REGISTER

till
Konstitutionsutskottets granskningsbetänkanden
1971–1986/1987

Adoption, utredning om kostnaderna kring	86/87:33 s. 69
Affärsbankernas stöd till forskning	86/87:33 s. 69
Akademiska sjukhuset – vissa anslagsfrågor	81/82:35 s. 41
Aktievinstbeskattning, befrielse från	73:20 s. 6; 74:22 s. 27
Algeriet, viss kreditutfästelse avseende	84/85:35 s. 38
Allmänna förlaget	
se Myndighets skyldighet att samråda	
Angola, bistånd till	75/76:50 s. 37
Anställningsfördordningen, ändring i	85/86:25 s. 45
Ansvarsfördelningen regeringen–Statsföretag AB	71:34 s. 19
Arbetskraft till biståndsprojektet Bai Bang,	
se Biståndsprojektet Bai Bang	
Arbetsmarknadskonflikten 1980	80/81:25 s. 23
Arbetsmarknadskonflikten 1986	86/87:33 s. 53
ARE-bolagen, upphandling av konsulttjänster från i	74:22 s. 41
samband med oljebesparingskampanjen 1973	
Arvode för utredningsuppdrag (vissa TV-kassett-	74:22 s. 39
frågor)	
Asylärenden	83/84:30 s. 11; 86/87:33 s. 59
se även Utlänningslagen, tillämpningen av	
Automat- och roulettespel, tillsyn och kontroll av	73:20 s. 15
B3LA-projektet	78/79:30 s. 27
Bai Bang	
se Biståndsprojektet Bai Bang	
Basbeloppet, ändrade regler för	80/81:25 s. 52
Bastionen	
se Förvaltningsbyggnaden Bastionen	
Befrielserörelser i Zimbabwe-Rhodesia, bidrag till	79/80:50 s. 34
Begravningsplats, lagskydd av invigd	75/76:50 s. 49
Bemyndiganden i normgivningshänseende från riksdagen,	
se Riksdagens bemyndiganden	
Bensinransoneringen 1973	
se Drivmedelsransonering	
Beredningen av regeringsärenden,	
se Regeringsärendenas beredning	
Beskattning av aktievinster, befrielse från	
se Aktievinstbeskattning	
Beslutsformer i regeringen	
se Parlamentarismen och regeringens besluts-	
former	
Besvärsrätt för organisationer	72:26 s. 9

Besvärärenden, regeringens handläggning av	74:22 s. 31; 75:12 s. 33; 75/76:50 s. 5; 79/80:50 s. 14	KU 1987/88:40
Besvärärendenas omfattning och utvecklingen av antalet ärenden	75/76:50 s. 74	
Betygssystemet för grundskola och gymnasium	72:26 s. 15	
Bibelkommissionen, flyttning av från utbildningsdepartementet till civildepartementet	83/84:30 s. 44	
Bibliotekspersonal, utbildningen av	72:26 s. 15	
Bildt-affären (Carl Bildts resa till USA våren 1983) se Ubåtsskyddskommissionen		
Bistånd till Angola	75/76:50 s. 37	
Bistånd till Sri Lanka (Kotmaleprojektet)	81/82:35 s. 25	
Biståndsprojektet Bai Bang	82/83:30 s. 43; 83/84:30 s. 44	
Biståndsverksamheten, planer för	75:12 s. 10	
Blockbetygen	82/83:30 s. 39	
Bodströmfällen se UD:s rutiner vid kontakter med massmedia		
Bofors export av robot 70 se Krigsmaterielexport		
Bofors medverkan vid uppförandet av fabrik i Iran	85/86:25 s. 32	
Bomullsföretag – avtal mellan staten och svenska bomullsföretag	78/79:30 s. 40	
BPA och algeriska staten, tvist mellan	84/85:35 s. 38	
Brofjordenfrågan (byggandet av oljeraffinaderi)	71:34 s. 19	
Brottmål, nåd i	72:26 s. 7	
Budgetpropositionen 1982/83, ändring av belopp i Bulltofta se Flygplanskapningen på	82/83:30 s. 44	
Burma, vapenexport till	82/83:30 s. 40	
Byggnadslagstiftningen, tillämpning av	75:12 s. 29; 77/78:35 s. 18; 78/79:30 s. 19; 80/81:25 s. 28; 82/83:30 s. 41	
Cancun se Internationell konferens i		
Cavefors, Bo, Klassiker och Förlag AB, kreditgaranti till	80/81:25 s. 71	
Cementmonopolet – fusionen mellan Cementa AB och AB Gullhögens bruk	74:22 s. 41	
Chilensk familj, utvisning av	81/82:35 s. 41	
Clearingfonden, bidrag från för oljeprodukter	75/76:50 s. 40	
COGEMA och Svensk Kärnbränsleförsörjning (SKBF), avtal mellan	80/81:25 s. 68	

Crownair AB, skyldighet för statliga myndigheter att anlita	74:22 s. 40	KU 1987/88:40
Cuba – viss skriftväxling mellan Cubas premiärminister Fidel Castro och statsminister Olof Palme	75:12 s. 17	
Danmark och vissa gränsdragningsförhandlingar	83/84:30 s. 31	
Datafrågor, regeringens handläggning av	75/76:50 s. 38; 83/84:30 s. 21; 85/86:25 s. 22	
Datainspektionens styrelse, sammansättningen av	85/86:25 s. 25	
Datasaab-Tercasaffären	81/82:35 s. 21	
Datorer för försvaret, upphandling av	73:20 s. 19	
Decentralisering av beslutanderätt	72:26 s. 6; 73:20 s. 5	
Departementen, organisation och arbetsformer se Regeringskansliets organisation och arbetsformer		
Departementstjänstemän i statliga företag, utseende av	71:34 s. 19	
Devalveringen 1977	77/78:35 s. 28	
Devalveringen 1982	82/83:30 s. 33	
Diarieföringen i departementen	74:22 s. 29; 75:12 s. 17; 75/76:50 s. 36 78/79:30 s. 38; 84/85:35 s. 15	
Diarieföringen i regeringskansliet	83/84:30 s. 9	
Dispens från Sydafrikalagen	80/81:25 s. 60	
Dispens från tätbebyggelseförbud i Munkedal	82/83:30 s. 322	
Dispens från tätbebyggelseförbud i Nynäshamn	82/83:30 s. 321	
Dispensfrågor, allmänt	71:34 s. 9	
Distribution av granskningsexemplar av tryckt skrift till universitetsbiblioteket i Umeå se Umeå universitetsbibliotek		
DIVAD (vapenexport till USA)	82/83:30 s. 24	
Domartjänst se Tjänstledighet från viss domartjänst		
Domstolsverket – tjänsteförslagsnämnden, se Tjänstetillsättning		
Domänverkets s. k. Italienaffärer	82/83:30 s. 26	
Drivmedelsransonering, beslut om införande av	74:22 s. 20	
Elavbrottet december 1983 se Kraftledning i Östra Svealand		
Energipolitiken	76/77:44 s. 32; 77/78:35 s. 26; 78/79:30 s. 26; 80/81:25 s. 68; 86/87:33 s. 78	

Entledigande av högre tjänsteman i regeringskansliet	84/85:35 s. 57
Entledigande av landshövdingen i Kopparbergs län	74:22 s. 39
Entledigande av ledamot av utrikesdepartementets antagningsnämnd (Hugo Lindgren)	84/85:35 s. 31
Ersättning för personskada på grund av brott	74:22 s. 25
Ersättning i visst enskilt fall (Tony Bodmark)	76/77:44 s. 38
Etablering för tillverkning av oljeutvinningsplatt- formar, se Oljeutvinningsplattformar	
Etableringsrätt för läkare, besvär angående	79/80:50 s. 37; 79/80:52 s. 13
Europakommissionen – sekretessen i förlikningsför- handlingar	86/87:33 s. 69
Export av Viggensplanet, viss garantiutfästelse	76/77:44 s. 39
Export av örlogsfartyget Göta Lejon till Chile se Krigsmaterielexport	
Exportfrämjande åtgärder	84/85:35 s. 34
Exportkreditgarantier (Algeriet, Nicaragua, Vietnam m. fl. länder)	73:20 s. 19 74:22 s. 41 84/85:35 s. 33, 35, 38
Familjepolitiken, vissa frågor	75/76:50 s. 49
Fastighetsstrukturen i skogsmark, försöksverksam- het avseende förbättring av	75:12 s. 29
Fermaffären (se även Handhavandet av viss hemlig handling)	83/84:30 s. 30
Fjällnära skogar se Naturvärden inom de svenska fjällområdena	
Flygplanskapningen på Bulltofta	73:20 s. 16
Flygtrafik, koncession för	85/86:25 s. 37
Flyktingar via Tyska Demokratiska Republiken (DDR)	85/86:25 s. 28
Fond för stöd till industriellt utvecklingsarbete	74:22 s. 29
Forskarutbildningens meritvärde – regeringens åtgärder med anledning av riksdagens beslut	84/85:35 s. 24
Främmande fartyg, avvisande av på svenskt territori- alvatten se Rutiner för avvisande av främmande fartyg	
Frågor och interpellationer	77/78:35 s. 16; 79/80:50 s. 13; 80/81:25 s. 19
Fyren Märket – gränsdragning mellan Sverige och Finland	82/83:30 s. 23
Fällan se Nynäsvägen, arbetsplan för	
Förenade fabriksverken (FFV) – export av vapen – uppgifter rörande	83/84:30 s. 40 72:26 s. 14
Föreningsverksamhet i myndighets lokal	74:22 s. 38

Företagsdemokrati vid organisationsförändringar i statsförvaltningen	73:20 s. 12	KU 1987/88:40
Förmögenhetsinnehav, statsråds	83/84:30 s. 36	
Förordning, utfärdande av i visst fall (behörighet att utöva yrke inom hälso- och sjukvård)	86/87:33 s. 13	
Första asylansökanprincipen se Utlänningsärenden		
Förvaltningsbyggnaden Bastionen	81/82:35 s. 35	
Förvisning se Utlänningslagen, tillämpningen av		
Garantiutfästelse (export av Viggenplanet)	76/77:44 s. 39	
Generaldirektörer – utnämningar av åren 1976–1986	86/87:33 s. 66	
Granskningsexemplar av tryckt skrift till universitetsbiblioteket i Umeå se Umeå universitetsbibliotek		
Gryt, sambandscentralen i	86/87:33 s. 81	
Gränsdragningsförhandlingar med Danmark	83/84:30 s. 31	
Guldmynt, prägling av	73:20 s. 19	
Göta Lejon, försäljning till Chile se Krigsmaterielexport		
Handhavandet av viss hemlig handling (Fermaffären)	84/85:35 s. 14	
Hellmersärendet se Tjänstetillsättningar		
Hesselöaffären se Gränsdragningsförhandlingar med Danmark		
Hugo Lindgren-fallet se Entledigande av ledamot av UD:s antagningsnämnd		
Hylte Bruk, utbyggnaden av	72:26 s. 15	
Hälso- och miljöfarliga varor, tillämpning av lagen om	81/82:35 s. 39	
Hälso- och sjukvård i krig	86/87:33 s. 76	
Hörnefors massafabrik, utvärdering av utvecklingsalternativ för	81/82:35 s. 11	
IB-affären	74:22 s. 6	
Industridepartementet – förekomsten av särskilda delegationer inom	78/79:30 s. 37	
Industridepartementet och statens industriverk, arbetsfördelningen mellan	78/79:30 s. 37	
Injektionslagen, ändring i	85/86:25 s. 45	
Internationell konferens i Cancun	81/82:35 s. 40	
Internationella studentfonden i Genève	80/81:25 s. 66	
Internationella överenskommelser, regler och praxis vid ingåendet av	75:12 s. 7	
Interpellationer och frågor se Frågor och interpellationer		
Investeringsavgift, befrielse från för oprioriterade byggen	71:34 s. 19	

Iranier: utbildning av i Sverige	84/85:35 s. 47
Jordförvärvslagens tillämpning i visst fall	85/86:25 s. 35
Journalistmiddagen med utrikesminister Lennart Bodström	
se UD:s rutiner vid kontakter med massmedia	
Justitiedepartementet, information från angående ny vårdnadslagstiftning 1976	77/78:35 s. 32
Justitiekanslern, förordning med instruktion för Jämställdhetsfrågor	84/85:35 s. 56 83/84:30 s. 20; 84/85:35 s. 19; 85/86:25 s. 20; 86/87:33 s. 56
Jämställdhetsombudsmannen, förordning med instruktion för	84/85:35 s. 56
Järnförädling AB i Hälleforsnäs, stöd till Jäv för statsråd	78/79:30 s. 32 78/79:30 s. 36; 81/82:35 s.38
Kalmar Varv AB, statligt stöd till	80/81:25 s. 64
Kapitalbeskattningen, förslag till höstriksdagen 1975 om ändring i	75/76:50 s. 49
Kapningen av ett svenskt flygplan	
se Flygplanskapningen på Bulltofta	
Karolinska sjukhuset, fråga om remiss av utredningen om överförande av huvudmannskapet för sjukhuset till Stockholms läns landsting	79/80:50 s. 34
Kockum Construction AB, bidrag till	81/82:35 s. 37
Kockums AB, anslag till	86/87:33 s. 83
Kollektiva försäkringar, regeringsbeslut om	84/85:35 s. 52
Kollektivanslutning till politiskt parti	75/76:50 s. 31
Kommittéväsendet	72:26 s. 11; 75:12 s. 20; 75/76:50 s. 18; 76/77:44 s. 11
Kommundelningarna (Botkyrka, Vaxholm, Vara, Norsjö, Vännäs)	81/82:35 s. 32
Kommunministern – vissa uttalanden angående delning av kommuner	77/78:35 s. 31
Koncessioner för vissa kraftledning i Östra Svealand	83/84:30 s. 42
Konjunkturstimulerande åtgärder, förslag till	74:22 s. 23
Konseljbeslut, motivering av	72:26 s. 10
Konseljbeslut, offentliggörande av	71:34 s. 5; 72:26 s. 2; 73:20 s. 3
Konsulttjänster – upphandling av i samband med energibesparingskampanjen 1973	74:22 s. 41
Konsumentombudsmannen, förordning med instruktion för	84/85:35 s. 56

Kotmaleprojektet i Sri Lanka, bistånd till	81/82:35 s. 25
Kraftledningarna i Östra Svealand, koncession för	83/84:30 s. 42
Kreditgaranti till Bo Cavefors Klassiker och Förlag AB	80/81:25 s. 71
Kreditupplysningslagen, tillämpningen av	84/85:35 s. 57
Krigsmaterielexport	
– AB Bofors export av Robot 70	85/86:25 s. 29
– AB Bofors medverkan vid uppförandet och driften av en fabrik i Iran	85/86:25 s. 29
– Den rådgivande nämndens roll i krigsmaterielexportfrågor	85/86:25 s. 29
– till Burma	82/83:30 s. 40
– till Burma – granatgeväret Carl-Gustaf	83/84:30 s. 40
– till Chile – örlogsfartyget Göta Lejon	73:20 s. 19; 74:22 s. 41
– till Indonesien	80/81:25 s. 71 86/87:33 s. 40
– till Iran	86/87:33 s. 50
– till Pakistan	75/76:50 s. 45
– till Singapore	86/87:33 s. 32
– till USA – luftvärnssystemet DIVAD (Division Air Defence)	82/83:30 s. 24
Krigsmaterielexportfrågor, regeringens handläggning av	86/87:33 s. 26
Krigspropaganda, lagstiftning mot	71:34 s. 19
Kränkning av svenskt farvatten	
se Rutiner för avvissande av främmande fartyg	
Kränkning av svenskt luftrum den 9 augusti 1984	84/85:35 s. 27
Kvinnliga präster – fråga om prästvigning av kvinnor	72:26 s. 143
Kärnbränsle, utförsel av använt	82/83:30 s. 25
Kärnenergi – import och export av klyvbara radioaktiva produkter	86/87:33 s. 79
Kärnkraftsfrågan	76/77:44 s. 32; 77/78:35 s. 25; 78/79:30 s. 26; 80/81:25 s. 68; 82/83:30 s. 14 och 25; 84/85:35 s. 51; 86/87:33 s. 79
Kärnkraftsreaktorer, laddning av	84/85:35 s. 51
Kärnvapenfri zon i Europa	82/83:30 s. 14
Körkort, dispens rörande indragning av	71:34 s. 9
Lagrådet, remisser till	72:26 s. 6; 73:20 s. 10; 74:22 s. 28; 75:12 s. 21; 75/76:50 s. 19; 76/77:44 s. 15;

	77/78:35 s. 8;
	78/79:30 s. 7;
	79/80:50 s. 7;
	80/81:25 s. 6;
	81/82:35 s. 6;
	82/83:30 s. 8;
	83/84:30 s. 6;
	84/85:35 s. 10;
	85/86:25 s. 5;
	86/87:33 s. 6
Lagrådet, underhandsföredragning i	82/83:30 s. 8;
	83/84:30 s. 6;
	84/85:35 s. 11
Lagrådet, utskottsremisser till	84/85:35 s. 11
Ledamotskap i UD:s antagningsnämnd se Entledigande av ledamot	
Lekmannainslaget i länsstyrelserna	72:26 s. 15
Läkemedelsindustridelegationen, direktiv till	75/76:50 s. 48
Länsläkarorganisationens avveckling	81/82:35 s. 38
Länsstyrelses styrelse, val av ledamöter till	76/77:44 s. 41
Löntagarfondernas styrelser, val till	84/85:35 s. 56
Massmedierna, departementens uppgiftslämnande till	83/84:30 s. 45
MBL – förberedelser för tillämpningen av på den offentliga sektorn	76/77:44 s. 25
MBL (tillämpningen av) vid tjänstetillsättningar se Tjänstetillsättningar	
MBL vid beredning av regeringsärenden	78/79:30 s. 13;
	83/84:30 s. 14
MBL vid organisationsförändringar i statsförvalt- ningen	73:20 s. 12
Medborgarskapsärenden	72:26 s. 15;
	73:20 s. 8
Mordet på statsminister Olof Palme	
– kontakterna mellan regeringen och spaningsled- ningen	86/87:33 s. 17
– ny organisation av mordutredningen	86/87:33 s. 20
– regeringens åtgärder	86/87:33 s. 14
Musikaliska akademiens bibliotek, tillsättning av vikariat som överbibliotekarie	
se Tjänstetillsättningar	
Myndighets anslagsanvändning, begränsning i	71:34 s. 19
Myndighets rätt att meddela föreskrifter, begräns- ningar i	71:34 s. 19
Myndighets skyldighet att vid trycksaksframställning samråda med Allmänna förlaget	75:12 s. 29
Märket	
se Fyren Märket	

Naturalisationsärenden se Utlänningsärenden	
Naturvården inom de svenska fjällområdena NCB, stöd till se Norrländska skogsägares Cellulosa AB	86/87:33 s. 84
NJA, regeringens åtgärder se Norrbottens Järnverk	
Non-grata-förklaring av utländsk diplomatisk personal	86/87:33 s. 64
Nordisk passkontrollöverenskommelse	79/80:50 s. 24; 79/80:52 s. 1
Nordiskt musikkonservatorium se Studiestödsförordningen	
Normgivningsmakten, regeringens utövning av	79/80:50 s. 11; 80/81:25 s. 13; 83/84:30 s. 5
Norrbottens Järnverk – regeringens åtgärder	77/78:35 s. 23
Norrländska Skogsägares Cellulosa AB (NCB), stöd till	80/81:25 s. 54; 82/83:30 s. 26
Norrmalmstorgsdramat, augusti 1973	74:22 s. 17
Nynäsvägen, arbetsplan för	73:20 s. 18
Näringsfrihetsombudsmannen, förordning med instruktion för	84/85:35 s. 56
Näringshjälp, arbetsmarknadsstyrelsens handläggning av visst ärende	74:22 s. 40
Nåd i brottmål	81/82:35 s. 8
Nödsituationer, regler för regeringens handlande i	73:20 s. 16; 75/76:50 s. 32
Ockupationen av västtyska ambassaden i Stockholm april 1975 se Västtyska ambassaden	
Offentliga utredningar se Kommittéväsendet	
Oljekrisen 1973–1974	74:22 s. 20
Oljetransit AB, försäljning av statens aktier i	86/87:33 s. 84
Oljeupphandling i Iran	84/85:35 s. 45
Oljeutvinningsplattformar, etablering för tillverkning av	75:12 s. 32
Ombudsmannainstitutioner under regeringen, kartläggning av	84/85:35 s. 56
Onkologi, radiologisk se Radiologisk onkologi	
Pakistan, vapenexport till se Krigsmaterielexport	
Palmemordet se mordet på statsminister Olof Palme	
Parlamentarismen och regeringens beslutsformer	80/81:25 s. 4

Personalkontrollfråga – tjänstetillsättningsärendet vid tullverket	84/85:35 s. 52	KU 1987/88:40
Personalkontrollsystemets tillämpning	86/87:33 s. 74	
Personregister, upprättande av se Readers Digest AB		
Post- och järnvägsterminal till Solna, lokalisering av	76/77:44 s. 34	
Prisregleringslagen, tillämpningen av	71:34 s. 112; 73:20 s. 18	
Prisstoppet 1970	71:34 s. 19	
Prisstoppet 1973	73:20 s. 18	
Propositionsavlämnandet till riksdagen	71:34 s. 17; 75:12 s. 24; 75/76:50 s. 26; 76/77:44 s. 21; 77/78:35 s. 10; 78/79:30 s. 8; 79/80:50 s. 7; 80/81:25 s. 7; 81/82:35 s. 6; 82/83:30 s. 13; 83/84:30 s. 7; 84/85:35 s. 12; 85/86:25 s. 12; 86/87:33 s. 10	
Prägling av guldmynt se Guldmynt		
Publicering av regeringsbeslut se Regeringens beslut, publicering av		
Radiologisk onkologi, beslut om	84/85:35 s. 24	
Raineraffären se Utnämning av statsråd		
Readers Digest AB – tillstånd för upprättande av centralt personregister	75/76:50 s. 256	
Regeringens befogenhet att överlämna vissa museala tillgångar som gåvor	75:12 s. 18	
Regeringens beslut, publicering av	75/76:50 s. 14	
Regeringens handlande i nödsituationer se Nödsituationer		
Regeringens kontroll av säkerhetspolisens verksamhet se Säkerhetspolisens verksamhet		
Regeringens sammansättning, förändringar med anledning av statsminister Olof Palmes död	85/86:25 s. 1; 86/87:33 s. 4	
Regeringens tillämpning av 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen	80/81:25 s. 8	
Regeringsarbetet 1986-03-01 – 1986-03-13	86/87:33 s. 16	
Regeringskansliets anvisningar för propositionsskrivning vad gäller reglerna i 3 kap. 2 § tredje stycket riksdagsordningen	80/81:25 s. 8	

Regeringskansliets organisation och arbetsformer	74:22 s. 3; 75:12 s. 4; KU 1987/88:40 76/77:44 s. 8; 78/79:30 s. 5; 82/83:30 s. 5; 84/85:35 s. 5; 86/87:33 s. 4
Regeringsskiftet	
– 1976	76/77:44 s. 4
– 1978	78/79:30 s. 3
– 1979	79/80:50 s. 4
– 1981	81/82:35 s. 3
– 1982	82/83:30 s. 3
– 1986 (med anledning av statsminister Olof Palmes död)	85/86:25 s. 3
Regeringsärendenas antal, utvecklingen av	71:34 s. 2; 72:26 s. 2; 73:20 s. 2; 74:22 s. 2; 75:12 s. 3; 81/82:35 s. 2; 83/84:30 s. 3; 84/85:35 s. 4; 85/86:25 s. 4; 86/87:33 s. 5
Regeringsärendenas beredning	77/78:35 s. 3; 84/85:35 s. 8; 85/86:25 s. 7
Regionalpolitiskt stöd	77/78:35 s. 32; 85/86:25 s. 41
Regleringsbrev, expediering av	71:34 s. 18
Regleringsbrev för budgetåret 1981/82	82/83:30 s. 44
Religionsundervisning, befrielse från	72:26 s. 15; 73:20 s. 19
Remissbehandling av besvärssärenden	
se Besvärssärenden, regeringens handläggning av	
Remisser till lagrådet	
se Lagrådet	
Remissyttranden i propositioner, redovisningen av	72:26 s. 12; 73:20 s. 11
Resning, möjlighet till i ärende som avgjorts av regeringen	80/81:25 s. 15
Riksdagens bemyndiganden i normgivningshänseende, redovisning av	75/76:50 s. 39; 83/84:30 s. 5; 85/86:25 s. 10; 86/87:33 s. 12
Riksbanksfullmäktige, dröjsmål vid tillsättning av ordförande	
se Tjänstetillsättningar	
Riksdagens skrivelser, regeringens behandling av	71:34 s. 20; 72:26 s. 5; 73:20 s. 14; 74:22 s. 29; 75:12 s. 26;

	75/76:50 s. 31;
	76/77:44 s. 24;
	77/78:35 s. 15;
	78/79:30 s. 13;
	79/80:50 s. 27;
	79/80:52 s. 1;
	80/81:25 s. 26;
	81/82:35 s. 10;
	83/84:30 s. 4;
	84/85:35 s. 22;
	85/86:25 s. 39;
	86/87:33 s. 78
Riksdagsledamots tjänstledighet från statlig befattning	85/86:25 s. 46
Riksdagsordningen 3 kap. 2 § tredje stycket, regeringens tillämpning av	80/81:25 s. 8
Riktlinjer för yrkesmässig trafik se Yrkesmässig trafik med buss	
Rutiner för avvisande av främmande fartyg på svenskt territorialvatten	75:12 s. 32
Samhällsägda utvecklingsbolag, inrättande av	80/81:25 s. 26
Sammansatt finans- och skatteutskott – handläggningen av skattefrågor	75/76:50 s. 49
SAS – de s. k. frikorterna	77/78:35 s. 29
Schein, Harry – arvode för utredningsuppdrag	74:22 s. 39
Sekretesskyddad handling, landstings utlämnande av till statlig myndighet	74:22 s. 39
Sekretesslagens tillämpning i utrikes- och försvarsdepartementen	85/86:25 s. 15
Serafimerlasarettet, placering av medicinska forskartjänster vid nedläggning av	79/80:50 s. 35
Serafimerlasarettets portalbyggnader, överlåtelse till Stockholms kommun	82/83:30 s. 37
Sjukjournaler, utlämnande av från landstingskommunalt organ till statlig myndighet (besvärärenden)	74:22 s. 39
Skadestånd till en f. d. handelssekreterare	75:12 s. 32
Skogsbrukares trygghetsförsäkring se Trygghetsförsäkring	
Skoimporten, inskränkningar i	75/76:50 s. 37
Skolbyggen, lånetillstånd för finansiering av	71:34 s. 20
Skolstyrelsen – tillsättning av generaldirektör se Tjänstetillsättningar	
Skolöverstyrelsen, beslut om Birgitta Ulvhammars förordnande som generaldirektör för	81/82:35 s. 36
Slopandet av beteckningen Kunglig i namnet på statliga myndigheter	75:12 s. 31
Socialutredningen, direktiv till	76/77:44 s. 41
Socionomutbildningen och vuxenutbildningen, vissa frågor om	72:26 s. 15

Spannmålshandeln, reglering av underskott i	85/86:25 s. 41
Språkgranskning av vissa UD-dokument	83/84:30 s. 33
SSAB – Vissa frågor rörande den ekonomiska uppgörelsen i samband med bildandet av Svenskt Stål AB	82/83:30 s. 36
Stadsplan för kvarteret Bryggeriet i Lund	80/81:25 s. 31
Stadsplan för kvarteret Triangeln i Malmö	85/86:25 s. 43
Statens aktier i Oljetransit AB, försäljning av	86/87:33 s. 84
Statens strålskyddsinstitut, handläggning av skrivelse från	78/79:30 s. 39
Statliga verk och företag, statstjänstemän som styrelseledamöter i	71:34 s. 19; 72:26 s. 13; 86/87:33 s. 71
Statsföretag AB, regeringens befattning med frågor rörande ledningen av	71:34 s. 19; 82/83:30 s. 26
Statsminister Olof Palmes brevväxling med Cubas premiärminister	75:12 s. 17; 75/76:50 s. 36
	75/76:50 s. 36
Statsråd, jäv för	78/79:30 s. 36; 81/82:35 s. 38
Statsrådets tjänsteresor	85/86:25 s. 47
Statsråds beslutanderätt	76/77:44 s. 12; 77/78:35 s. 5
Statsråds förmögenhetsinnehav, redovisning av	83/84:30 s. 36
Statsrådsberedningen, uttalande av angående boken Industrispionage	84/85:35 s. 30
Statsrådsprotokoll, offentliggörande av	71:34 s. 3
Statsrådsprotokoll, redovisning av innehåll i	74:22 s. 2; 75:12 s. 3
Statstjänstemän i styrelser för statliga verk och företag	
se Statliga verk och företag	
Studiestödsförordningen avseende Nordiskt musik-konservatorium	79/80:50 s. 36
Stålverk 80-projektet	76/77:44 s. 28; 77/78:35 s. 23
Svensk författningssamling (SFS), utgivningen av	71:34 s. 15; 72:26 s. 4; 73:20 s. 13; 74:22 s. 33; 75:12 s. 22; 75/76:50 s. 20; 76/77:44 s. 17; 77/78:35 s. 12; 78/79:30 s. 10; 79/80:50 s. 8; 80/81:25 s. 9; 81/82:35 s. 8; 83/84:30 s. 8; 84/85:35 s. 13; 85/86:25 s. 14; 86/87:33 s. 9

Svenska Dagbladet – tryckfrihet och sekretess	83/84:30 s. 33
Svenska Dagbladet, tryckfrihetsåtal mot	86/87:33 s. 73
Sveriges lantbruksrepresentation i utlandet	74:22 s. 29
Sydafrikalagen, dispens från	80/81:25 s. 60
Säkerhetspolisens verksamhet	
– beträffande sjukvårdsförvaltningen i Göteborg	75/76:50 s. 42
– regeringens kontroll av	78/79:30 s. 33; 79/80:50 s. 34; 82/83:30 s. 41
Södra Skogsägarna AB, statligt engagemang i	84/85:35 s. 48
Tandläkarutbildning för iranier	84/85:35 s. 47
Tandvårdstaxan – tillämpningen av tandvårdsförsäkringen	75:12 s. 30
Taxitrafiken i Lerum	79/80:50 s. 37; 79/80:52 s. 6
TCO-konflikten våren 1985	85/86:25 s. 17
Tekofrågor, regeringens handläggning av med anledning av riksdagsbeslut	81/82:35 s. 11
TELUB-ärendet – utbildning i Sverige av libyska medborgare	79/80:50 s. 30; 79/80:52 s. 4; 80/81:25 s. 31; 81/82:35 s. 39
Terroristlagstiftningen, tillämpningen av	75/76:50 s. 43; 77/78:35 s. 32; 80/81:25 s. 70; 84/85:35 s. 15 85/86:25 s. 26 86/87:33 s. 59
Terrängkörningslagen – bemyndigande till regeringen	75/76:50 s. 39
Tillståndsplikt enligt miljöskyddslagen i fråga om vägar och flygplatser	75/76:50 s. 31
Tjeckoslovakiska medborgare, utvisning av	86/87:33 s. 64
Tjernobylnkatastrofen 1986	86/87:33 s. 51
Tjänstebrev och distribution av visst informationsmaterial från intresseorganisation	75:12 s. 32
Tjänsteman i flygvapnet, överförande av till disponibilitet	85/86:25 s. 47
Tjänstetillsättningar	
– domstolsverket	75/76:50 s. 48
– dröjsmål i fråga om tillsättning av viss landshövding	74:22 s. 39
– generaldirektör vid skolöverstyrelsen	81/82:35 s. 36
– kyrkliga tjänster	72:26 s. 15
– lektor i organisk kemi vid Lunds universitet (Hellmersärendet)	75/76:50 s. 49; 76/77:44 s. 41; 81/82:35 s. 42

– medbestämmandelagens tillämpning vid tillsättning av högre tjänster	79/80:50 s. 25	KU 1987/88:40
– ordförande i riksbanksfullmäktige	75:12 s. 31	
– postverket	84/85:35 s. 56	
– professor i musikvetenskap vid Lunds universitet	86/87:33 s. 68	
– regeringens praxis i förhållande till jämställdhetslagen	83/84:30 s. 20	
	84/85:35 s. 19	
– skoldirektör i Lomma	79/80:50 s. 35	
– tullverket	84/85:35 s. 52	
– universitetslektor i fysik vid Lunds universitet	86/87:33 s. 67	
– verkschefer	86/87:33 s. 66	
– verkställande direktör i Svensk Bilprovning AB	85/86:25 s. 35	
– vikariat som överbibliotekarie vid Musikaliska akademins bibliotek	80/81:25 s. 15 och 18	
Tjänstledighet från viss domartjänst	84/85:35 s. 54	
Tobaksrökning, åtgärder mot	71:34 s. 20;	
	76/77:44 s. 40	
Trafik tillstånd för viss busstrafik	75/76:50 s. 46	
se även Yrkestrafikförordningen		
Triangeln i Malmö		
se Stadsplan för		
Tryckfrihetsåtal		
se Svenska Dagbladet		
Trygghetsförsäkring för skogsbrukare	84/85:35 s. 25	
Tulltaxa, rättelse i lagen om	81/82:35 s. 40	
Tätbebyggelseförbud, undantag från	80/81:25 s. 31;	
	82/83:30 s. 41	
Ubåt 137 – grundstötning i Blekinge skärgård	81/82:35 s. 12	
Ubåtsincidenten i Gåsefjärden	81/82:35 s. 12	
Ubåtsincidenten i Hårsfjärden	82/83:30 s. 23	
Ubåtsskyddskommissionen		
– diarieföringen av det s. k. Fermbrevet	83/84:30 s. 30	
– ledamoten Carl Bildts resa till USA	83/84:30 s. 29	
UD:s antagningsnämnd, visst ledamotskap i		
se Entledigande av ledamot av		
UD:s rutiner vid kontakter med massmedia	84/85:35 s. 29	
Umeå universitetsbibliotek, granskningsexemplar av tryckt skrift till	74:22 s. 37; 75:12 s. 33	
Ungdomslagen, tillämpningen av	83/84:30 s. 43	
Uppgiftslämnande till massmedierna	83/84:30 s. 45	
Upphandling av datorer för försvaret		
se Datorer för försvaret		
Upphandlingsfrågor		
se Crownair AB, AREbolagen och Konsulttjänster		
Utannonserande av arvode för visst utredningsuppdrag		
se Schein, Harry		

Utbetalning av visst skadestånd till f. d. handelssekreterare	
se Skadestånd till	
”Utflagningsärende” – tillstånd till överlåtelse av fartyg	79/80:50 s. 32
Utländssvenskarnas rösträtt	75/76:50 s. 47
Utländskt fastighetsförvärv	83/84:30 s. 43
Utlänningslagen, tillämpningen av	77/78:35 s. 32; 79/80:50 s. 20; 79/80:52 s. 1; 80/81:25 s. 70; 81/82:35 s. 41 82/83:30 s. 10; 83/84:30 s. 11; 84/85:35 s. 15;
Utlänningsärenden	
– handläggningstider	82/83:30 s. 10; 84/85:35 s. 15 85/86:25 s. 26 86/87:33 s. 59
– medborgarskap	73:20 s. 7
se även Asylärenden och Utlänningslagen	
Utnämning av statsråd till visst ämbete (Ove Rainer till justitieråd)	83/84:30 s. 34
Utnämningar av generaldirektörer	
se Generaldirektörer	
Utrednings- och remissväsendet	
se Kommittéväsendet	
Utrikesdepartementets organisation	75:12 s. 5
Utrikesdepartementets rutiner vid kontakter med massmedia	84/85:35 s. 29
Utrikesnämnden, vissa frågor rörande	75/76:50 s. 36
Utvisning på grund av brott	83/84:30 s. 11
Vapenexport	
se Krigsmaterielexport	
Vapenvägrare – nåd i brottmål	81/82:35 s. 8
Varvsfrågor	
– Kockums AB, visst anslag till	86/87:33 s. 83
– statligt stöd till Öresundsvarvet, Kalmar varv och Kockum Construction AB	80/81:25 s. 63; 81/82:35 s. 37
Verksamhetstid för 1979 års kyrkomötes utredningsnämnd	79/80:50 s. 36
Verkschefers bisysslor	86/87:33 s. 72
Verkschefsfrågor	
– datainspektionen – socialstyrelsen – rikskontrollstyrelsen	85/86:25 s. 33
se även Tjänstetillsättningar	
Vetebiståndet till svältande länder	75/76:50 s. 47

Vietnam och viss skuldreglering	84/85:35 s. 43	KU 1987/88:40
Viggenplanet, export av och garantifrågor se Garantiutfästelser		
Villkorlagen, tillämpningen av	78/79:30 s. 26	
Volvoärendet – principavtal mellan AB Volvo och den norska staten om bildandet av svensk/norsk koncern	78/79:30 s. 29	
Vuxenutbildningen och socionomutbildningen	72:26 s. 15	
Väganslag, disposition av	76/77:44 s. 40	
Vägomläggning vid Sätra i Skaraborgs län, arbetsplan för se Vägverkets arbetsplan		
Vägverkets arbetsplan för omläggning av väg 202 vid Sätra i Skaraborgs län	85/86:25 s. 47	
Värnpliktsvägrare – nåd i brottmål	81/82:35 s. 8	
Västtyska ambassaden, ockupation av i april 1975	75/76:50, s. 32	
Yrkestrafikförordningen – försvarets civilförvalt- nings dispens från reglerna i (försöksverksamhet beträffande fria värnpliktsresor med chartrade bussar)	75/76:50 s. 46	
Yrkesmässig trafik med buss, riktlinjer för	75:12 s. 32	
Öresundsvarvet i Landskrona, fråga om nedläggning av	80/81:25 s. 63	

	Sida
Inledning	1
Sammanfattning	1
Utskottets granskning:	
1. Vissa förändringar i regeringen och regeringskansliet	4
2. Utvecklingen av antalet regeringsärenden m.m.	6
3. Remisser till lagrådet	7
4. Utgivningen av Svensk författningssamling	7
5. Propositionsavlämnandet	9
6. Normgivningsbemyndiganden	10
7. Regeringens åtgärder med anledning av mordet på statsminister Olof Palme	10
8. Krigsmaterielexport	14
9. Berglingfallet	43
10. Vissa säkerhetsfrågor	47
11. Utlänningsärenden	50
12. Regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket	55
13. Regeringens utnämningsspolitik	57
a) Utnämningar av verkschefer m.m.	57
b) Utnämningar av ledamöter av högsta domstolen och rege- ringsrätten	59
14. Riksdagens skrivelser, m.m.	60
15. Fråga om återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden	60
16. Tillstånd för Saab-Scania AB att anlägga en bilindustri på Kockumsområdet i Malmö	61
17. Restaureringen av Hornborgasjön	62
18. Handläggningen av vissa jordbrukspolitiska frågor	63
19. Utvecklingsbistånd till Indonesien	64
20. Viss upphandlingsfråga	65
21. Utfästelse av viss belöning	65
Reservationer	67
Särskilda yttranden	83
 Upprättade promemorior, m.m.	
Bilagorna A 1–A 20	
A 1 A PM om regeringens sammansättning och regeringskansliets organisation	89
A 1 B Översikt över antal anställda inom regeringskansliet (exkl. UD) 1988-01-01	91
A 2 A Regeringsärenden år 1986	92

A 2 B.	Regeringsärenden år 1987	93	KU 1987/88:40
A 3	PM om remisser till lagrådet i 1987 års propositioner m.m.	94	
	Underbilaga 1: Under år 1987 till riksdagen avlämnade propositioner som innehåller lagförslag som har granskats av lagrådet	96	
	Underbilaga 2: Propositioner som innehåller lagförslag med motivering enligt 8 kap. 18 § regeringsformen varför lagrådets yttrande inte inhämtats	99	
	Underbilaga 3: Förslag som lagrådsremissen avser	103	
A 4	PM angående utgivningen av Svensk författningssamling	104	
	Underbilaga: Förteckning över författningar i SFS år 1987 som utkommit från trycket senare än två veckor före ikraftträdandet	107	
A 5 A	PM angående propositionsavlämnandet till riksdagen under 1987	109	
A 5 B	Riktlinjer för upprättande av propositionsförteckning m.m. för arbetsåret 1986/87	110	
	Underbilaga 1: Tidsplaneringen i propositionsarbetet	119	
	Underbilaga 2: PM från statsrådsberedningen om beredningskravet i regeringsformen	124	
	Underbilaga 3: Sammanställning över tidschemat för planering av lagråds-, propositions- och författningsarbetet	128	
A 5 C	PM från miljö- och energidepartementet angående beredningen av regeringens energipolitiska proposition	129	
A 6	Förteckning från statsrådsberedningen över vissa av riksdagens normgivningsbemyndiganden	131	
A 7	Förteckning över krigsmaterielinspektörer	165	
A 8	PM angående regeringens handläggning av frågor bl.a. med anledning av att den livstidsdömde spionen Stig Bergling avvikit under permission från kriminalvårdsanstalt	166	
	Underbilaga 1: Angående Stig Svante Eugen Bergling, 370301-0490, kriminalvårdsanstalten Norrköping	180	
	Underbilaga 2: Brev från Sten Wickbom angående Stig Bergling m.m.	181	
	Underbilaga 3: Skrivelse från justitiedepartementet angående praxis vid benådning av livstidsdömda	189	
	Underbilaga 4: Skrivelse från justitiedepartementet angående handläggningen av nådeärende rörande Stig Wennerström m.m.	190	
A 9	PM om sektionen för särskild inhämtning (SSI)	191	
A 10 A	Skrivelse från arbetsmarknadsdepartementet ang. KU:s granskningsärende B 16/88	194	
	Underbilaga: Skrivelse från invandrarverket angående omfattningen av antalet förvarstaganden enligt utlänningslagen jämte bilaga	196	

A 10 B	Skrivelse från arbetsmarknadsdepartementet ang. KU:s granskningsärende B 10/87	205
A 10 C	Skrivelse från arbetsmarknadsdepartementet angående KU:s granskningsärende B 17/88	206
	Underbilaga 1: Utdrag ur sammanfattning av ärenden beträffande de 22 personer som påstås ha mördats, fängslats, torterats eller försvunnit efter utvisning från Sverige	207
	Underbilaga 2: PM från arbetsmarknadsdepartementet angående beslut och beslutsunderlag i fyra fall i vilka utlänningslagen (1980:376) tillämpats	208
A 11	PM från bostadsdepartementet angående planverket och bostadsstyrelsen: sammanslagning och omlokalisering	210
A 12	Upplysningar från statsrådsberedningen i anledning av Anders Björcks anmälan till konstitutionsutskottet om regeringens utnämningsspolitik	212
	Underbilaga 1: Externa ambassadörsutnämningar m.fl. i UD sedan 1965	213
	Underbilaga 2: PM från UD ang. sammanställning av svenska kandidater 1976-1987 till högre poster i internationella organisationer där kandidaten erhållit officiellt svenskt stöd (enligt tillgängliga uppgifter på utrikesdepartementet)	214
	Underbilaga 3: Pressråd och pressattachéer i UD sedan 1976	216
	Underbilaga 4: PM från utrikesdepartementet angående kulturråd sedan 1976	218
	Underbilaga 5: Skrivelse från statsrådsberedningen angående 3 styrelseposter m.m. i statliga eller halvstatliga företag	219
	Underbilaga 6: Utnämningar av generaldirektörer 1976-1988 (22/2)	220
	Underbilaga 7: Utnämningar av JK, RÅ, rikspolischef, ÖB och försvarsgrenschefer 1976-1988 (22/2)	223
A 13	Skrivelse från justitiedepartementet angående tillsättande av tjänster som justitieråd och regeringsråd	224
A 14	Skrivelse från statsrådsberedningen angående återtagande av återkallelse i förvaltningsärenden hos regeringen	225
	Underbilaga: Statsrådsberedningens rekommendation 1988:1 Tillägg till bruna boken	226
A 15	Svar från bostadsdepartementet till konstitutionsutskottet med anledning av regeringens beslut om industrietablering på Kockumsområdet i Malmö	233
	Underbilaga 1: Skrivelse från bostadsdepartementet till SA-AB-SCANIA Aktiebolag angående ansökan om tillstånd enligt 136 a § byggnadslagen att nyanlägga en bilfabrik i Malmö, Malmö kommun, Malmöhus län	242
	Underbilaga 2: Utdrag ur beslut från koncessionsnämnden	245

A 16	PM från miljö- och energidepartementet om Hornborgasjöns restaurering	249	KU 1987/88:40
A 17	PM angående regeringens beslut om förbud mot s.k. stråförkortningsmedel	253	
	Underbilaga: Angående förbudet mot s.k. stråförkortningsmedel	254	
A 18	PM angående 1985 års spannmålsbeslut	256	
	Underbilaga 1: Anmälan från Bengt Kindbom angående 1985 års livsmedelspolitiska beslut jämte bilaga	257	
	Underbilaga 1: Skrivelse från Lantbrukarnas Riksförbund angående böndernas oro över utvecklingen	259	
	Pressmeddelande från jordbruksdepartementet angående återbäring till landets samtliga spannmålsodlare	261	
	Pressmeddelande från jordbruksdepartementet angående gemensamt uttalande av Mats Hellström och Bo Dockered	262	
	Underbilaga 2: Svar från statsrådsberedningen i anledning av Bengt Kindboms anmälan i fråga om spannmålsregleringen	263	
	PM upprättad 1988-02-17 inom jordbruksdepartementet	264	
A 19	PM angående upphandling av vissa bevakningstjänster	265	
	Underbilaga 1: Granskningsanmälan från Lars Leijonborg angående viss upphandlingsfråga	266	
	Underbilaga 2: PM från justitiedepartementet angående upphandling av vissa bevakningstjänster ...	267	
	Underbilaga 3: Regeringsbeslut angående framställning från rikspolisstyrelsen om undantag från upphandlingsförfordningen (1986:366)	269	
A 20	PM från justitiedepartementet angående den utfästa belöningen i Palme-utredningen jämte bilaga	270	
	Sakregister till konstitutionsutskottets granskningsbetänkanden 1971-1986/87	276	

Utfrågningar i samband med årets granskning är intagna i bilagedel B.

1988-02-16

kl. 11.01–12.38

Offentlig utfrågning av förre justitieministern Sten Wickbom angående Berglingärendet

Olle Svensson: Jag förklarar sammanträdet öppnat.

Detta är ett historiskt tillfälle i konstitutionsutskottets snart 180-åriga tillvaro. Vi har nämligen en öppen utskottsutfrågning. På förslag av just det här utskottet har den möjligheten fastställts att öppna beredningen av ärendena så långt att när vi inhämtar sakupplysningar genom utfrågningar kan dessa utfrågningar sändas till offentligheten.

Jag ber att få hälsa åhörarna välkomna hit.

Beträffande konstitutionsutskottet kan sägas att en av dess viktiga uppgifter är, som det står i regeringsformen, att granska statsrådets ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning. I det ärende vars behandling ni i dag får vara med om har vi en utfrågning om den livstidsdömd spionen Bergling, som flydde i samband med en permission.

I min gula pärm finns en rad utredningar och ett skriftligt material som vi har tagit in till utskottet. Justitiekanslern har gjort två sådana utredningar, och ambassadör Carl Lidbom har granskat speciellt säkerhetspolisens roll i sammanhanget. Men konstitutionsutskottets uppgift är att granska regeringens roll. Vi har därför att ta ställning till viktiga frågor som gäller hur man drar gränsen mellan statsrådets ansvar och myndigheternas ansvar. Enligt grundlagen lyder myndigheterna under regeringen, men samtidigt finns det regler om att myndigheterna kan och bör handla självständigt, speciellt när det gäller myndighetsutövning mot enskilda.

Vår gäst i dag, förre justitieministern Sten Wickbom, har till utskottet inlämnat en skrivelse där han redogör för sin befattning med de här frågorna. Denna skrivelse är offentlig och har för övrigt redovisats i medierna.

Utskottet anser dock att det kan vara viktigt att vårt skriftliga material ges en muntlig komplettering så att vi får fram de sakupplysningar som vi behöver för att göra våra bedömningar.

Jag är glad över att Sten Wickbom i dag har ställt sig till utskottets förfogande.

Enligt den praxis som vi har inom utskottet lämnar jag först över ordet till den som vi har inbjudit hit.

Sten Wickbom: Med hänsyn till att jag redan har lämnat in en skriftlig redovisning, som jag betraktar som fullständig, känner jag inte behov av att göra någon särskild inledning. Jag har heller ingen synpunkt på den inledning som ordföranden lämnade här.

Möjligtvis skall jag göra en reflexion. Vi skall inte fördjupa oss i hur förslaget om offentliga utfrågningar har kommit upp, men jag vill notera att

det förslag som slutligen ledde till riksdagsbeslut var en proposition som jag hade nöjet att signera. Därför är det en särskild glädje för mig att vara den förste.

Olle Svensson: Jag kan kvittera med att säga att flera av oss här som tillhörde folkstyrelsekommittén är mycket nöjda med den positiva bedömningen av våra förslag.

Jag vill inleda med att säga att det är viktigt att klarlägga gränsdragningen mellan statsrådets och berörda myndigheters ansvarsområden. Då vill jag fråga hur du ser på det manövreringsutrymme du som justitieminister skulle ha haft om du före Berglings sista permission kände till den bl.a. av justitiekanslern påtalade otillfredsställande handläggningen hos myndigheterna av tidigare permissioner.

Sten Wickbom: Som ordföranden redan har sagt är det allmänt så att myndigheterna självständigt sköter sin tjänsteutövning. Där ligger det ett odelat ansvar på myndigheterna, och detta gäller särskilt uttalat i ärenden om myndighetsutövning mot enskild.

Jag vill skjuta in att ärenden om permissioner från kriminalvårdsanstalter inte kan överklagas till regeringen, så regeringen får aldrig någon formell befattning med de ärendena. De överklagas i stället till domstol.

Men i det här fallet vill jag säga att om jag hade känt till de minst sagt anmärkningsvärda förhållanden som gällde vid permissionen, anser jag att jag hade haft befogenhet att meddela myndigheterna regeringens allmänna syn på hur Berglings permissionsförhållanden borde anordnas. Det skulle jag också ha gjort. Jag skulle med andra ord ha kallat upp myndighetscheferna och sagt till dem att Berglings permissioner borde anordnas på ett sådant sätt att han inte kunde rymma, detta med hänsyn till rikets säkerhet och även med hänsyn till myndigheternas och Sveriges anseende. Men detta förutsätter att jag hade kännedom om förhållandena.

Olle Svensson: Du säger att du inte kände till förhållandena, och det har framgått av skrivelsen. Men borde du inte ha gjort några ansträngningar för att ta reda på hur det förhöll sig med Berglings tidigare permissioner?

Sten Wickbom: Det är en naturlig fråga när vi nu vet hur det var och har facit i handen. Men jag ansåg och anser fortfarande att jag inte hade någon rimlig anledning att räkna med att man skulle sköta permissionerna på sådant sätt att Bergling kunde rymma.

Det bygger jag bl.a. på att regeringen bedömde Bergling som en säkerhetsrisk. Det kom till uttryck i ett beslut 1980, då man med stöd av kriminalvårdslagstiftningen meddelade särskilda föreskrifter när det gällde hans brevväxling, telefonsamtal och besök. Det byggde vidare på att Bergling vid två tillfällen hade fått nådeansökningar avslagna, och det byggde sist men inte minst på att Bergling faktiskt så sent som två år tidigare hade gjort vad jag vill kalla ett rymningsförsök. Han hade smugglat ut ett brev till en främmande makt av vilket framgick att han förutsatte när han ställde sina tjänster till denna makts förfogande att han naturligtvis också skulle rymma från Sverige.

Jag vill lägga till en allmän synpunkt. Att regeringen anger sin allmänna

syn när man får reda på att någonting gått snett tycker jag är naturligt och riktigt, som jag sade. Men att ett enskilt statsråd utan förekommen anledning går in och rotar i enskilda ärenden måste man vara utomordentligt återhållsam med. Annars skapar man lätt föreställningar om att man har rubbat ansvarsförhållandet mellan myndigheterna och regeringen.

Till slut en annan reflexion. Jag tror att jag nu har läst alla papper i ärendet. JK och ambassadör Lidbom säger när de har tagit del av alla handlingar, har alla korten på bordet och har hållit alla förhör, att det är gåtfullt att man lämnade Bergling obevakad och att det över huvud taget är svårförklarligt att förhållandena kring permissionerna var så slappa. Jag ställer frågan – retoriskt naturligtvis, för det är inte jag som skall fråga utskottet – när det i efterhand framstår som svårförklarligt och gåtfullt, hur skulle då jag i förväg kunna ens drömma om att det skulle anordnas på det här sättet?

Olle Svensson: Jag har en sista fråga i den här omgången: I debatten i samband med din avgång har det hävdats att det handlade om en skärpning av praxis i fråga om statsråds tolkning av sitt ansvar för vad som sker utanför hans direkta ansvarsområde. Med tanke på att det av ditt svar tycks framgå att du själv anser att du inte har gjort något konstitutionellt fel som föranledde din avgång blir min fråga naturligen vad det var som föranledde dig att begära entledigande som statsråd.

Sten Wickbom: Det är riktigt att jag anser att jag inte skulle ha handlat på annat sätt än jag gjorde. Det skall konstitutionsutskottet bedöma, men det är alltså min mycket bestämda bedömning. Därmed har jag också sagt att jag inte har rubbat ansvarsförhållandet mellan ämbetsverken och regeringen. Det var myndigheternas fel att det här skedde, inte regeringens.

Därmed har jag också svarat på frågan huruvida jag har introducerat en ny konstitutionell praxis. Jag tycker att det är oerhört viktigt att vi behåller den svenska modellen, innebärande, som jag sade inledningsvis, att ämbetsverken har odelat ansvar för sin tjänsteutövning, i synnerhet den som utövas mot enskilda.

Att jag avgick hade andra skäl. Om jag får utveckla det med några ord så visste jag att jag hade framför mig ett stort antal svåra och betydelsefulla uppgifter. En rad projekt hade startats, de flesta av mig själv, och de skulle genomföras. Jag hade också uppgiften att återställa förtroendet för rättsväsendet efter vad som hade hänt i vissa delar av spaningarna efter Olof Palmes mördare och efter Berglingaffären. Jag kom till den insikten att jag skulle i de uppgifterna bli starkt beskuren både tidsmässigt, fysiskt och även politiskt av att förklara och reda ut olika ting i de två andra ärendena.

Därtill kom att jag veckan efter rymningen, närmare bestämt fredagen den 16, fick klart för mig att det inom departementet – inte inom myndigheterna – fanns uppgifter som tydde på att Bergling inte bara hade haft en obevakad permission under sommaren – det fick jag reda på redan dagen efter rymningen. Jag fick den 16 också klart för mig att det planerades ytterligare en sådan permission. Det berörde mig mycket illa att det fanns en sådan uppgift inom departementet.

Sammantaget bedömde jag hela situationen så, att det bästa för rättsväsendet och för det ansvarsområde som jag hittills hade haft var att jag ställde min

plats till förfogande och att någon annan fick ta vid. Den bedömningen växte fram hos mig och förelåg på lördagen den 17. Jag redovisade den för statsministern. Han accepterade min bedömning, och på måndagen den 19 lämnade jag in min formella avskedsansökan.

Anders Björck: Om jag förstått rätt höll sig Sten Wickbom, med undantag för nådeansökningarna, inte underrättad som statsråd om Stig Berglings villkor i fängelset. Är det korrekt?

Sten Wickbom: Ja.

Anders Björck: Hände det någon annan gång när Sten Wickbom var justitieminister att han tog ställning till exempelvis hur någon annan livstidsdömd fånge behandlades i fängelse?

Sten Wickbom: Nej. Det förekom att jag i allmänna termer diskuterade permissionsvillkor. Det framgår av den redovisning jag lämnade till utskottet att jag ställde mig tveksam till om reglerna för behandling av livstidsdömda generellt sett var lämpligt utformade. Därför hade jag tillsatt en utredning som skulle se över detta. Den utredningen blev klar – det var ett sammanträffande i tiden – några veckor eller någon månad efter Berglings rymning.

Anders Björck: Kommer Sten Wickbom nu ihåg rätt, att han aldrig under sin tid som justitieminister har dragit ärenden i regeringen som innebar bestämmelser i skärpande riktning för andra fångar som var livstidsdömda? Jag tror mig veta något sådana fall.

Sten Wickbom: Ja, i generella termer.

Anders Björck: Icke i något enskilt fall?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Är Sten Wickbom absolut säker på det?

Sten Wickbom: Jag vet inte vad du syftar på.

Anders Björck: Telefonavlyssning eller sådana typer av restriktioner?

Sten Wickbom: Tala om vad du syftar på, så är det lättare för mig att svara på frågan.

Anders Björck: Var det inte så att Sten Wickbom vidtog åtminstone någon åtgärd när det gällde Baresic?

Sten Wickbom: Jag och regeringen tyckte det var otillfredsställande att terrorister inte behandlades strängare än de gjorde. Där var Baresic ett exempel.

Anders Björck: Då är det alltså som jag säger: där vidtog regeringen på föredragning av Sten Wickbom åtgärder i mycket skärpande riktning åtminstone i ett fall – jag tror mig känna till det. Hade det då inte varit lämpligt att en livstidsdömd spion som Bergling också blev föremål för Sten Wickboms uppmärksamhet och inte bara när det gällde nådeansökningarna?

Sten Wickbom: Jag har redan sagt varför jag inte hade anledning att särskilt uppmärksamma livstidsdömda spioner – det fanns bara en, och det var Bergling. Jag hade grundad anledning att räkna med att han behandlades på ett korrekt sätt. Jag förutsatte att generella bestämmelser t.ex. om livstidsdömda spioner skulle behandlas inom den utredning som jag tillsatte.

Anders Björck: Åtminstone i fallet Baresic vidtog alltså regeringen åtgärder. Vi kan väl då konstatera att jag har rätt på den punkten?

Sten Wickbom: Det var inte en åtgärd uteslutande med avseende på Baresic, utan med avseende på terrorister.

Anders Björck: Vi kan återkomma till det. Enligt mina informationer gällde det ett mycket speciellt fall vad avser Baresic.

Sten Wickbom: Baresic utlöste diskussionen, men det regeringsbeslut som fattades riktades mot terrorister över huvud taget.

Anders Björck: Där är vi oense, men vi kan återkomma till det och plocka fram handlingarna i målet.

Läste Sten Wickbom brevet som gick till en ambassad från Bergling, där han redogjorde för flyktplaner?

Sten Wickbom: Inte personligen, men jag fick del av en översiktlig redovisning för det av säkerhetspolisen. En tjänsteman i mitt departement har noggrant läst brevet, och han har delgivit mig den uppfattningen att brevet ger vid handen att Bergling var starkt flyktbenägen. Jag har svårt att se annat än att den propå som brevet innehöll om att han skulle hjälpa en främmande makt med spioneri också förutsatte att han skulle rymma. Han kunde knappast sitta i fängelset och hjälpa den främmande makten.

Anders Björck: Sten Wickbom kände alltså till brevet innehåll och drar själv slutsatsen att man kunde konstatera att Bergling var starkt flyktbenägen, men Sten Wickbom ansåg då inte att det var nödvändigt att regeringen vidtog åtgärder?

Sten Wickbom: Nej. Säkerhetspolisen talade om för mig att man nu skärpte restriktionerna och regimen när det gällde Bergling.

Anders Björck: Säpo ger ju regelbundet information till justitieministern om säkerhetsläget. Tog man vid de här regelbundna genomgångarna upp fallet Bergling mer än efter det att han hade försökt smugla ut det här meddelandet 1985?

Sten Wickbom: Inte därefter.

Anders Björck: Ställde Sten Wickbom några frågor?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Jag skulle vilja ställa en fråga som gäller nådeansökningarna 1985 och 1987. Enligt de utredningar som vi har fått säger föredragandena i båda fallen att Sten Wickbom kände till antalet beviljade permissioner. Är det korrekt?

Sten Wickbom: Ja, men inte alla. I behandlingsjournalen från kriminalvårdsstyrelsen fanns det uppgifter om permissionerna. De behandlingsjournalerna var inte i något av nådeärendena åjourförda upp till beslutsdatum. I båda nådeärendena innehöll behandlingsjournalen uppgifter om bevakade permissioner.

Anders Björck: Min sista fråga i det här avsnittet är: Sten Wickbom kände alltså till att ett antal permissioner trots allt hade förekommit?

Sten Wickbom: Ja, bevakade.

Birgit Friggebo: Låt mig först säga att jag tycker att Sten Wickbom är värd all respekt för att han resolut har tagit ett ansvar och i konsekvens med det avgått som justitieminister. Det är ett nytt inslag i politik, som jag välkomnar.

Jag skulle vilja ställa några mer konkreta frågor. Den första är vad skälet till avslaget på nådeansökan var. Det framgår inte av beslutet. Var det att Bergling fortfarande är farlig ur säkerhetssynpunkt, eller var det mer med hänsyn till allmänpreventionen och i jämförelse med Wennerström?

Sten Wickbom: Av fast praxis motiveras inte beslut i anledning av nådeansökningar, men inför konstitutionsutskottet kan jag säga att det var båda motiven.

Birgit Friggebo: Så regeringen ansåg att Bergling när han flydde fortfarande hade informationer som kunde skada Sverige?

Sten Wickbom: Regeringen delade ÖB:s säkerhetsbedömning. Där gav han uttryck för att man måste räkna med att han fortfarande hade sådana informationer.

Birgit Friggebo: En fråga som man måste ställa sig är varför inte de här signalerna om Berglings farlighet når fram till myndigheterna när man har fattat beslut i nådeärendet och konstaterat att han är farlig.

Sten Wickbom: Det frågar jag mig också. Om det i din fråga låg att vi borde ha talat om för myndigheterna att vi grundade avslaget också på en säkerhetsbedömning, så förstår jag frågan, men jag ansåg inte att det fanns anledning att uttryckligen säga detta till myndigheterna, och det av det skäl som jag redan angivit: det var andra gången vi avslög en nådeansökan och han hade så sent som två år tidigare i praktiken försökt fly. Det är inte bara en fråga om huruvida han är en säkerhetsrisk utan det är också en fråga om huruvida han är flyktbenägen.

Birgit Friggebo: Varför fattade regeringen inte beslut i fråga om nådeansökan samtidigt som den fattade beslut i frågan om vilka föreskrifter som skulle gälla? Det fanns två ärenden som behandlades parallellt i departementet. Man måste ändå också i nådeärendet ta ställning till hans farlighet, och då borde man även fatta beslutet när det gällde föreskrifterna.

Sten Wickbom: Det har behandlats som två ärenden. Det företogs särskilda remisser i nådeärendet och i ärendet om restriktioner. På samma sätt hade man förfarit 1985, då avslaget på nådeansökan kom på sommaren och

beslutet om restriktionerna i januari året därpå. Det följer av regeringsformen att varje ärende skall remitteras. I fråga om restriktionerna hade inte samtliga remissyttranden kommit in.

Birgit Friggebo: Hade det inte varit lämpligt med hänsyn till vad vi nu vet att de här ärendena hade parallellbehandlats så att diskussionerna med myndigheterna och föreskrifterna hade förts parallellt?

Sten Wickbom: Med hänsyn till det vi nu vet: ja.

Birgit Friggebo: Jag har en fråga beträffande remisserna. Det finns i våra papper en uppgift om att generaldirektören i samband med det numera bekanta brevet som lämnades från kriminalvårdsstyrelsens generaldirektör till departementet den 24 september också lämnade kriminalvårdsstyrelsens remissvar muntligen till departementet. Är det på det sättet som remissverksamheten går till i departementen?

Sten Wickbom: Jag vill minnas att det redan fanns ett skriftligt remissyttrande från kriminalvårdsstyrelsen i tillstyrkande riktning, men när den nya kriminalvårdschefen gick igenom ärendet fann han anledning att gå upp till departementet och säga att det här inte var kriminalvårdsstyrelsens bord. Kriminalvårdsstyrelsen fick acceptera den säkerhetsbedömning som ÖB gjorde. Det var enligt vad jag förstått innebörden av vad han sade till den handläggande tjänstemannen och vad han dokumenterat genom en liten kryptiskt utformad anteckning i marginalen på promemorian.

Birgit Friggebo: Det är alltså helt klart att Larssons synpunkter och remissvar lämnades muntligt till departementet?

Sten Wickbom: Larssons, ja. Såvitt jag kan erinra mig har Larsson inte yttrat sig skriftligt i ärendet.

Birgit Friggebo: Du säger själv i ditt brev att Larsson vid det aktuella besöket muntligen framförde kriminalvårdsstyrelsens synpunkter.

Sten Wickbom: Det var kriminalvårdsstyrelsens synpunkter, för nu var Larsson i tjänst, och han svarade för kriminalvårdsstyrelsen.

Birgit Friggebo: En annan fråga gäller kontakterna med säpo. Du har bekräftat att säpochefen Hjälmsroth och du inte har talats vid om Bergling sedan det eventuella flyktförsöket. Det har dessutom framgått att säpo hade väldiga svårigheter med personalresurserna i samband med olika permissooner. Det påstod säpo vara en orsak till att det har gått som det har gått.

Har det inte förts några som helst diskussioner om resursfrågor vid de regelbundna kontakterna mellan säpochefen och justitieministern?

En följdfråga är hurdana kontakterna egentligen är i de samtal som förs mellan justitieministern och säpochefen. Har det gått slentrian i de regelbundna kontakterna, eftersom sådana här viktiga frågor inte varit upp till diskussion?

Sten Wickbom: Får jag börja med den senare frågan, som jag tycker är övergripande. Den gäller relationerna mellan rikspolisstyrelsen och dess säkerhetsavdelning å den ena sidan och regeringen å den andra sidan. Det är

en fråga som utreds nu, bland andra frågor om säkerhetstjänsten, av den parlamentariska utredningen som ambassadör Lidbom leder.

Jag kan bara säga att hittills har kontakterna haft den formen att rikspolischefen och chefen för säkerhetsavdelningen kommit till justitieministern ungefär en gång i månaden – det har trappats upp på senare tid till var tredje vecka. Då har någon eller några tjänstemän från justitiedepartementet varit närvarande förutom justitieministern och statsministerns statssekreterare. Under de mötena har praxis varit att säkerhetstjänsten fortlöpande lämnar information från sitt ansvarsområde, sådan information som det är av betydelse för regeringskansliet att ha kännedom om.

På den första frågan, om resurser, vill jag svara att självfallet har såk sagt haft resurser att åstadkomma den bevakning som behövdes för att se till att Bergling inte rymde. Det är en prioriteringsfråga hur man sätter in resurserna.

Det låg i den frågan huruvida man har diskuterat resurstillgången med mig. Jag har inte funnit anledning att diskutera resursfrågan på så sätt att man skulle plussa på med fem tjänster till säkerhetstjänsten därför att man måste bevaka Bergling. Det är inte så man för budgetförhandlingar.

Birgit Friggebo: Får jag avsluta med att fråga om du ändå inte tycker att det hade varit lämpligt att säpochefen hade informerat dig om permissionerna och säpos syn på resursfrågan.

Sten Wickbom: Hade jag fått en fullständig information om förhållandena, hade det lett till att jag hade gjort det som jag sade inledningsvis: delgivit myndigheterna regeringens syn på permissionsförhållandena. Jag förutsätter att det hade haft en viss effekt, låt vara att det inte är regeringen utan kriminalvårdsstyrelsen och ytterst regeringsrätten som beslutar om permissioner.

Bertil Fiskesjö: Vi har under den här utfrågningen fått höra att ansvaret för vad som hände har legat hos myndigheterna, framför allt kriminalvårdsstyrelsen, men samtidigt säger Sten Wickbom att han hade haft befogenhet att ingripa, om han hade haft kännedom om Berglings permissioner.

Jag vill inledningsvis fråga vilken av dessa versioner man skall hålla sig till.

Sten Wickbom: Det är inte två olika versioner. Jag tecknar ett hypotetiskt alternativ, att jag hade haft den kännedomen, och då, säger jag, hade jag haft befogenhet att delge regeringens allmänna syn, och jag hade också gjort det. I svaret på Birgit Friggebos fråga antydde jag att jag tror att det hade haft en effekt. Det är en hypotes.

Verkligheten är att jag inte kände till det här, och då fanns det ingen rimlig anledning för mig att räkna med att man schabblade. Jag har talat om tre saker som stöder denna min uppfattning. Dessutom har jag pekat på hur de som i efterhand har granskat det här inte har förstått hur det kunde inträffa. Hur skulle jag då i förväg utan kännedom om detaljerna ha kunnat förutse det? – Nu upprepar jag mig.

Bertil Fiskesjö: Jag är intresserad av ansvarsfrågan som sådan. Vi har i olika sammanhang diskuterat hur ansvarslinjerna skall gå mellan myndigheter och

statsråd. Såvitt jag förstår ändras inte de grundläggande befogenheter som ett statsråd kan ha av att statsrådet har kännedom om en viss sak – de grundläggande befogenheterna måste vara desamma oavsett om en sak kommit till statsrådets kännedom eller ej.

Då vill jag fullfölja den frågan. På vilka grunder menar sig Sten Wickbom ha kunnat ingripa, om han hade haft kännedom om vad som verkligen hade hänt under permissionerna?

Sten Wickbom: Jag talar inte om ett ingripande, utan jag talar om att delge myndigheterna regeringens allmänna syn på Berglings permissionsförhållanden. Befogenheten att göra det grundar sig på regeringens övergripande ansvar för rikets säkerhet och regeringens ansvar för inte bara myndigheternas anseende, utan också Sveriges anseende.

Bertil Fiskesjö: I de handlingar som vi har fått ut framhålls från olika håll att regeringen inte hade någon formell möjlighet att ingripa i ett enskilt ärende av det här slaget. Om jag inte missminner mig föreslår justitiekanslern direkt att man skall införa en möjlighet för regeringen att ingripa när det gäller permissioner av den här karaktären. Sten Wickbom menar alltså att den befogenheten finns?

Sten Wickbom: Nej, inte befogenheten att ingripa och ta över ansvaret för beslut, men befogenheten att delge regeringens allmänna syn med utgångspunkt i regeringens ansvar för rikets säkerhet och ansvar för rikets anseende internationellt. Att regeringen har befogenhet att delge sina allmänna synpunkter – så långt sträcker jag mig. Detta innebär inte någon ändring av konstitutionell praxis.

Bertil Fiskesjö: Om Sten Wickbom hade känt till att Stig Bergling hade beviljats obevakade permissioner, skulle alltså regeringen kunnat säga ifrån att sådana permissioner inte får beviljas fortsättningsvis?

Sten Wickbom: Regeringen hade kunnat säga att den med hänsyn till sitt ansvar för rikets säkerhet anser att det här inte stämmer. Sedan är det myndigheternas och ytterst regeringsrättens sak att dra slutsatserna av vad regeringen har sagt i det hänseendet.

Vi talar här om ett extremt fall. Det budskap jag skulle ha haft till myndigheterna är ju en truism: regeringen anser att det med hänsyn till rikets säkerhet inte bör anordnas permissioner som innebär att han rymmer. Det är en truism, en självklarhet. Men i och med att jag hade fått en kontakt med myndigheternas chefer och tagit upp ett resonemang med dem utgår jag från att de hade tänkt efter ett varv. Men nu förhåller det sig så i det här ärendet att kriminalvårdschefen inte visste om det.

Bertil Fiskesjö: Det finns således ingen grund för justitiekanslerns mening att det behövs en författningsändring för att möjliggöra för regeringen att ingripa i sådana här ärenden?

Sten Wickbom: Justitiekanslerns förslag är att regeringen skall ta över beslutanderätten och ta över det fulla ansvaret från myndigheterna. Det är en helt annan sak.

Bertil Fiskesjö: Vilken uppfattning har Sten Wickbom om det förslaget?

Sten Wickbom: Jag har en uppfattning, men jag anser att jag med den ställning jag nu har inte skall delge konstitutionsutskottet den uppfattningen.

Bertil Fiskesjö: Sten Wickbom har flera gånger betonat att det här var ett unikt fall eller åtminstone ett mycket ovanligt fall. Ärenden som hade med Bergling att göra drogs för Sten Wickbom fler gånger i samband med nådeansökningarna och i samband med att man diskuterade, om de restriktioner som gällde för hans omhändertagande skulle ändras. Det framgår av de handlingar vi har fått att man i samband med det redovisade att han hade beviljats permission.

Om nu detta var en utomordentligt viktig fråga som rörde rikets säkerhet, av vilken anledning gjorde sig inte Sten Wickbom bättre orienterad om hur permissionerna sköttes och hur kontakterna mellan de olika myndigheterna förlöpte?

Sten Wickbom: Jag tycker att jag har svarat på den frågan. Det var ordförandens andra fråga, varför jag inte undersökte det här.

Jag nämnden tre saker: Han betraktades som en säkerhetsrisk – det framgick av att han fortfarande var underkastad restriktioner. Två nådeansökningar var avslagna. Han försökte rymma för två år sedan. Sedan hade jag en allmän synpunkt på lämpligheten av att regeringen eller ett enskilt statsråd i oträngt mål och utan förekommen anledning går in och rotar i enskilda ärenden. Det kan uppfattas som om man flyttar ansvaret.

Sedan lade jag till att det är lätt att säga detta i efterhand, men t.o.m. de som bedömde det i efterhand säger att det var gåtfullt att saker och ting utvecklades som de gjorde. Hur i all sin dar skulle jag då kunna inse det i förväg?

Bertil Fiskesjö: Det har alltså inte förekommit några initiativ och ett resonemang med säkerhetspolis, fångvårdsstyrelse och exempelvis försvarsstaben om hur man skulle hantera Berglingfallet?

Sten Wickbom: Myndigheterna har diskuterat det.

Bertil Fiskesjö tar upp en intressant och viktig fråga, nämligen försvarsstabens roll. Jag skall inte vara kritisk, men jag konstaterar att i beslutet 1980 om särskilda restriktioner, som det ankom på kriminalvårdsstyrelsen att hantera, sågs det att kriminalvårdsstyrelsen i de ärendena skulle samråda med säkerhetsavdelningen på rikspolisstyrelsen. Jag tycker att man borde ha föreskrivit ett samråd med försvarsstaben.

Det skedde 1980 – det var en annan regering då. Man kan väl säga att även utan en föreskrift om samråd med försvarsstaben borde ett sådant samråd ha kommit till stånd. Men nu vet vi efteråt att säkerhetsavdelningen inte talade med försvarsstaben i vart fall på senare tid om detta. Hade man gjort det, är det möjligt att utvecklingen hade blivit en annan, för försvarsstaben hade en mycket bestämd uppfattning i frågan om Berglings roll som säkerhetsrisk och hade säkert verkat för att permissionerna fått en annan utformning.

Bertil Fiskesjö: Jag har ytterligare en avslutande fråga.

Nu har Sten Wickbom fått beröm för att han tog sitt ansvar och avgick ur regeringen. Efter den här genomgången framstår det för mig som litet dunkelt vari detta ansvar låg. Det gäller tydligen ansvaret för att inte tillräckligt effektivt ha hanterat frågan om Berglings omhändertagande. Är det en korrekt uppfattning?

Sten Wickbom: Nej, det är det inte. Jag tog mitt ansvar på de grunder som jag angav tidigare. Jag såg framför mig betydelsefulla arbetsuppgifter där jag skulle bli starkt kringskuren av att jag skulle behöva förklara och reda ut förhållandena i Palme- och Berglingaffärerna. Därtill kom att jag blev utomordentligt obehagligt berörd av att det före rymningen fanns uppgifter inom mitt departement som jag inte kände till.

Jag har med mitt avsked sammantaget gjort en personlig bedömning att det var en riktig politisk slutsats att jag skulle avgå, men jag är angälden om att säga att jag med min avgång inte har befriat någon myndighet från dess uppgift att självständigt och på eget ansvar hantera de ärenden som den är satt att hantera.

Bertil Fiskesjö: Får jag dra den slutsatsen att om inte denna promemoria med de fatala uppgifterna hade återfunnits i justitiedepartementet, så hade Sten Wickbom fortfarande suttit kvar som justitieminister?

Sten Wickbom: Det är en hypotetisk fråga. Min uppfattning att jag borde avgå växte fram under den här dryga veckan, och alla de omständigheter som jag nu har pekat på spelade in. Vilken omständighet som var avgörande skall jag lämna därhän – det kan jag inte avgöra. Det här var en personlig bedömning jag gjorde, som kom ur en personlig övertygelse att det var riktigt. Den bedömningen kvarstår. Det hade inte varit roligt att sitta här som justitieminister och känna hur det ligger i luften att jag skulle ha varit delaktig i ansvaret för att Bergling försvann.

Nils Berndtson: I skrivelsen till konstitutionsutskottet säger Sten Wickbom: "Som justitieminister ansåg jag det självfallet angeläget att hålla mig allmänt underrättad om tillämpningen av kriminalvårdslagstiftningen. Därvid lade jag särskild vikt vid intresset av att kriminalvård i anstalt präglas av den fasthet och konsekvens som är önskvärd från allmänna synpunkter."

Min första fråga är: borde inte samma intresse finnas hos justitieministern för hur säkerhetspolisen fyller sin roll när det gäller bevakning av en spiondömd på permission?

Sten Wickbom: Jo, men som jag sagt vid flera tillfällen tidigare kunde jag inte lägga till grund några allmänna bedömningar om hur kriminalvården fungerar annat än sådant som jag kände till.

Jag skall inte redovisa här vilka händelser som låg till grund för mitt beslut att tillsätta en särskild utredning om behandlingen av långtidsdömda fångar, men det var alltså omständigheter som jag kände till.

Nils Berndtson: Det anges i JK:s rapport att i uppdraget för säkerhetspolisen ingick att gripa Bergling därest han försökte lämna landet samt att göra iakttagelser beträffande besökare hos Bergling i den mån det var möjligt.

Till de märkliga omständigheterna hör att bevakningen inte pågick hela tiden. Man kan ju inte utgå från att folk rymmer bara på dagtid. Vilken bedömning gör du av hur säkerhetspolisen har fullgjort det uppdrag den åtog sig?

Sten Wickbom: Är det min uppgift eller ens konstitutionsutskottets uppgift att bedöma säkerhetspolisens handlande? Jag vet inte om jag skall svara på den frågan. Men det har väl framgått av vad jag har sagt att jag tycker att man brast i sin uppgift. Mer än så ankommer det inte på mig att bedöma. Det här handlar väl om min ämbetsutövning och inte säks?

Nils Berndtson: Men bakom varje myndighet står i regel ett statsråd och det är inte oviktigt att veta hur justitieministern ser även på den uppgiften.

Jag går vidare och erinrar om att i juni 1987 besökte Hjälmsroth och Romander justitiedepartementet och Sten Wickbom. Enligt Lidboms rapport behandlades då frågan i vilken utsträckning Bergling fortfarande utgjorde en säkerhetsrisk. Diskuterades då säkerheten vid Berglings permissioner och – om inte – borde inte den frågan naturligt ha kommit in i det sammanhanget?

Sten Wickbom: Det här var en uppgift som lämnades i anslutning till att man stod i begrepp att skicka eller hade skickat över sitt yttrande i nådeärendet. Det var en bakgrund eller förklaring till hur man skulle formulera sig eller hade formulerat sig i ärendet om nådeansökningen. Det skedde mer eller mindre i förbigående. Jag såg ingen anledning att gå in i polemik med säkerhetstjänsten om Berglings farlighet. Jag hade anledning att utgå från att man hade fullt klart för sig att regeringen och försvarsstaben hade en helt annan uppfattning. Jag hade ingen anledning att koppla detta till Berglings permissionsförhållanden. Jag hade av skäl som jag flera gånger under det här förhöret har utvecklat ingen rimlig anledning att anta, inte ens när man hade meddelat den här något förändrade synen på Bergling som säkerhetsrisk, att man skulle acceptera förhållanden vid Berglings permissioner som innebar att han kunde rymma.

Nils Berndtson: Anser du med dagens vetskap om vad som hände att det hade varit motiverat att regeringen hade markerat vikten av bevakning vid permissionerna?

Sten Wickbom: Det finns mycket som man kan säga om man har dagens vetskap, som du uttrycker det, men jag kan inte redovisa annat än mina bedömningar mot bakgrund av den vetskap jag hade då.

Nils Berndtson: Får jag då slutligen ställa ytterligare en fråga i anslutning till den skrivelse som du har lämnat till utskottet. Där står det: "Jag hade inte före Berglings avvikande någon kännedom om vare sig planeringen eller genomförandet av dessa permissioner." Det har du bekräftat tidigare här under frågestunden.

Är det inte mycket märkligt? Man måste fråga sig om det beror på bristande intresse hos justitieministern själv eller om någon medvetet har sökt hålla regeringen oinformerad i de här frågorna.

Sten Wickbom: Jag kan inte bedöma om man medvetet har undanhållit mig någon information, men jag hade ingen indikation på att jag hade något behov av att rota i det här. – Det blir samma frågor gång på gång.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja ha definitiv klarhet på ett par punkter. Det framgår av JK:s yttrande, som är daterat den 21 januari 1988, att du den 18 augusti 1987 fick en utförlig redovisning av Berglings behandlingsjournal. Föredragande tjänsteman har för JK uppgivit att hon redogjorde för det totala antalet permissioner som Bergling haft. Jag skulle vilja fråga om den muntliga föredragning som hon gjorde överensstämmer med den PM som du senare fick, som egentligen bara rörde permissioner fram t.o.m. den 1 mars.

Sten Wickbom: Svaret är ja. Det gällde tolv permissioner. Jag har särskilt sagt till henne: "Det var inte så att du berättade för mig om senare permissioner?" Då sade hon nej, och hon sade att hon hade stöd för minnet i det att hon konstaterade att den sista permissionen fortfarande var bevakad.

Kurt Ove Johansson: Uppgiften i JK:s yttrande om att du den 18 augusti fick information om det totala antalet permissioner är alltså inte korrekt, eftersom Bergling bevisligen haft permissioner också efter den 1 mars?

Sten Wickbom: Vid det tillfället fick jag inte kännedom om det. Jag fick det först efter Berglings rymning.

Kurt Ove Johansson: Om man tar del av redogörelsen för alla permissioner fram till den 1 mars 1987 finner man att Bergling hade täta permissioner. Fanns det då inte anledning för justitieministern att dra slutsatsen att det kunde ha varit ett antal permissioner också från den 1 mars och fram till den 18 augusti?

Sten Wickbom: Av skäl som jag utvecklat flera gånger tidigare såg jag inte som min uppgift att rota i Berglings permissionsförhållanden. Jag hade ingen anledning tro att det skulle finnas några brister i det avseendet.

Om det ligger i din fråga varför jag inte lät uppdatera behandlingsjournalen fram till dagen för beslutet i nådeärendet, så är svaret att jag var helt på det klara med att Bergling inte skulle få nåd. Ur den synpunkten var då permissionsförhållandena helt ointressanta.

Kurt Ove Johansson: Jag har ytterligare en fråga som anknyter till sammanträdet den 18 augusti. Vid det sammanträdet berörde föredraganden den s.k. brevhändelsen. Enligt JK:s yttrande till regeringen i januari 1988 avbröt du henne med anledning av att sommarnotarien var närvarande. Den föredragning som du fick var en förberedelse inför ett kommande regeringssammant-råde. Jag skulle vilja veta vad du anser om lämpligheten av att vid en sådan föredragning ha folk närvarande som gör att man inte kan tala helt öppet.

Sten Wickbom: Det som redovisades vid föredragningen var sådant som kan redovisas helt öppet. Men vi kom till en punkt – den gällde brevhändelsen – då det handlade om sekretessbelagda uppgifter. Sommarnotarien är en juris studerande som fullgör en eller två månaders praktik. Med hänsyn till att han var med tyckte jag att vi inte skulle dra de sekretessbelagda uppgifterna. Det fanns så mycket mindre anledning att göra det som jag redan kände till dem.

Kurt Ove Johansson: Min fråga är vad du anser om lämpligheten. Det här var en sammankomst för att förbereda ett kommande regeringsärende. Är det inte rimligt att man vid ett sammanträde som föregår ett regeringsammansammanträde kan tala öppet om allting?

Sten Wickbom: Jo, och det kan man göra om det inte är sekretessbelagt.

Anders Björck: Får jag anknyta till vad Kurt Ove Johansson sade om sommarnotarien.

Var det vanligt under Sten Wickboms tid som justitieminister att sommarnotarier deltog när man drog den här typen av ytterst känsliga ärenden som rörde rikets säkerhet?

Sten Wickbom: Vi hade inte så många sådana ärenden. Jag kan inte dra mig till minnes att en sommarnotarie var närvarande vid något liknande ärende. Som jag regisserade föredragningarna såg jag ingen olägenhet i det.

Anders Björck: Nådeärendena var ju formellt sett regeringsärenden. Tog Sten Wickbom vid något tillfälle upp vid allmän beredning med hela regeringen frågan om nåd för Bergling eller hans förhållanden i övrigt?

Sten Wickbom: Jag drog det vid allmän beredning, ja.

Anders Björck: Vid båda tillfällena?

Sten Wickbom: Förmodligen även 1985. Det minns jag ärligt talat inte. Eftersom det var i juli var det väl en semesterregering, och då tog jag förmodligen upp det vid en lunch.

Anders Björck: Men regeringen var alltså informerad om att nådeansökningarna förekom och Berglings motiv för dessa?

Sten Wickbom: Ja.

Anders Björck: Har Sten Wickbom vid något tillfälle fått någon information från ÖB och försvarsstaben om skadeläget vad gäller Berglings spioneri?

Sten Wickbom: Ja.

Anders Björck: Hur reagerade Sten Wickbom då?

Sten Wickbom: Jag noterade det. Det låg till grund för regeringens skadebedömning.

Anders Björck: Så Sten Wickbom var medveten om att åtminstone ÖB och försvarsstaben ansåg skadeverkningarna så betydande att nåd eller avkortning av straffet icke kunde komma i fråga?

Sten Wickbom: Ja. Redan ÖB:s bedömning, som regeringen i allt väsentligt delade, var ett skäl för avslag. Det fanns också andra skäl.

Anders Björck: Kände Sten Wickbom till att enligt ÖB hade Bergling vid rättegången icke sagt hela sanningen om sitt spioneri?

Sten Wickbom: Jag är osäker på i vad mån vi är inne på sekretessbelagda uppgifter. Jag kan svara så, att jag hade full kännedom om ÖB:s uppfattning.

Anders Björck: Det räcker för mig.

KU 1987/88:40

När väl Bergling hade försvunnit, vidtog Sten Wickbom några åtgärder för att effektivisera efterspaningarna? Jag tänker på hur informationen sköttes, att rikslarm gick ut, etc.

Bilaga B 1

Sten Wickbom: Förvisso.

Anders Björck: Vilka? Operabesöket kan väl knappast räknas dit?

Sten Wickbom: Jo, det kan det visst göra. Jag kom från riksdagsöppnandet till departementet vid 16-tiden enligt noteringar som finns i efterhand – jag har ingen minnesbild av hur mycket klockan var. Då sade min sekreterare att kriminalvårdschefen Ulf Larsson hade ringt och sagt att Bergling hade rymt. Jag uppfattade att det samtalet hade kommit strax innan. Jag ringde omedelbart upp kriminalvårdschefen och fick det bekräftat. Sedan gick jag över till polisenheten på departementet. Jag minns inte om den redan då var i kontakt med säkerhetsavdelningen eller om vi tog kontakt med dem i och med att jag gick över dit.

Jag talade inte då och inte heller senare direkt med säkerhetstjänsten, utan det gjorde tjänstemännen. Det spelar ingen roll vem det var, men det var en företrädare för säkerhetstjänsten som satt vid den andra telefonen, som var högtalande. Han började en föredragning av diverse omständigheter. Jag tog mig friheten att avbryta föredragningen och fråga: "När gick rikslarm?" Klockan är nu 16.30. Svaret är att rikslarm inte hade gått. Jag sade då att det inte var min uppgift att beordra rikslarm. Jag uttryckte mig på detta sätt: "Jag föreslår att vi avbryter den här föredragningen så att ni får tillfälle att föranstalta om rikslarm." Det blev sedan en stor överraskning för mig att rikslarm trots detta gick först kl. 22.14. Jag skall tillägga att när jag frågade om rikslarm hade gått och man svarade nej och jag föreslog att vi skulle avbryta föredragningen sade man: "Javisst, vi skall se till att det går rikslarm."

Anders Björck: Vilka andra åtgärder vidtog Sten Wickbom den kvällen?

Sten Wickbom: Jag underrättade delar av regeringen och stod via mina tjänstemän i direktkontakt hela natten med dem som skötte spaningarna. Vad som då förekom är inte av den beskaffenheten att jag bör redovisa det i det här sammanhanget.

Anders Björck: Kan vi återkomma till det i icke-offentligt sammanhang? Det har ju ett visst värde för utskottets bedömning av ansvarsfrågan.

Sten Wickbom: Det avgör inte jag, utan det avgör utskottet.

Anders Björck: Men Sten Wickbom står till förfogande?

Sten Wickbom: Formellt behöver jag inte komma, men självfallet kommer jag, om utskottet kallar.

Torgny Larsson: Det har i dag talats ganska mycket om polisen och dess agerande, och det har framförts hård kritik.

Har det funnits andra tecken på att säpo varit alltför slapp i sin bedömning? Borde det inte ha ringt någon väckarklocka i justitiedepartementet?

Sten Wickbom: Någon väckarklocka har inte ringt. Jag har haft några månader på mig att rannsaka mitt sinne, och jag kan försäkra att jag inte har kunnat komma på någonting som skulle ha utgjort en väckarklocka, som jag i så fall har missat.

Torgny Larsson: Du har sagt att avgångsbeslutet tillkom efter en sammanvägning av olika faktorer: dels brevet som fanns inom departementet, dels svårigheten att över huvud taget sköta arbetet i framtiden.

Vilken roll spelar då brevet? Kan du säga var tyngdpunkten ligger i orsakerna till att du avgick?

Sten Wickbom: Jag har sagt tidigare att jag inte kan säga det. Det är en sammanvägning. Men jag kan säga så mycket, att när jag fick kännedom om innehållet i brevet i den del som det innebar att det skulle bli en permission fick jag så att säga summan av beslutsunderlaget för att gå till statsministern och redovisa hur jag bedömde min situation.

Du talar om brevet – eller promemorian som det kallas i annat sammanhang. Jag har sagt att jag kände otillfredsställelse – jag hänvisar då till en mer än 30-årig ämbetsmannakarriär – med att jag själv inte kände till viktiga ting inom min egen myndighet. Vad som förekommer i utomstående myndigheter kan jag ju inte veta. När man nu läser utredningar och uttalanden av utredningsmän finner man att de som hanterade promemorian den 24 september var kriminalvårdschefen och en tjänsteman inom departementet. De klandras inte för att de har underlåtit att underrätta mig om innehållet i promemorian. Man kan då fråga sig om jag skall klandras för att jag inte bröt mig in i det kassaskåp där tjänstemannen omedelbart efter samtalet med kriminalvårdschefen hade låst in promemorian. Jag har verkligen tolkat mitt ansvar mycket vitt, och det står jag för, men jag vill gärna lägga in den aspekten. Den här promemorian var svårtydd, och situationen runt promemorian var sådan att man inte klandrar dem som hanterat promemorian för att de inte gick till mig.

Olle Svensson: Med tanke på mina och Bertil Fiskesjös tidigare frågor vill jag återupprepa frågan, hur du uppfattar detta ansvarstagande.

Om jag förstod ditt svar rätt, anser du inte att det innebär en annorlunda praxis än tidigare, inte att du för in ett prejudikat, som skulle innebära att varje statsråd skulle behöva känna till vilka papper som finns i hans departement, utan du har gjort en i hög grad personlig bedömning i en speciell situation och gjort en avvägning mellan olika faktorer.

Sten Wickbom: Du uttrycker exakt min uppfattning på den punkten.

Birgit Friggebo: Får jag först fråga om du har någonting att tillägga till eller invända mot den beskrivning som ges i JK:s utredning och Carl Lidboms utredning om myndighetskontakterna inom myndigheter och mellan myndigheter och i förhållande till regeringen. Är den i huvudsak riktig?

Sten Wickbom: Såvitt jag har kännedom om förhållandena är den riktig. Han har naturligtvis utrett också saker som jag inte kände till.

Birgit Friggebo: Materialet ger en bild av den rörlighet som finns dels inom myndigheterna, dels mellan myndigheterna och i förhållande till regeringen.

Försvarsstaben visste över huvud taget inte om att det förekom bevakade permissioner förrän man fick läsa i tidningarna att han hade flytt, såpochefen har aldrig med dig diskuterat Bergling, och Amilon och Hjälmroth var eniga om att oavsett utgången av nådeärendet skulle det inte beröra frågan om permissioner, utan man skulle fortsätta som förut. Generaldirektören i kriminalvårdsstyrelsen var över huvud taget inte inblandad i permissionsfrågor, utan de sköttes av en avdelningsdirektör. Det finns mycket litet av anteckningar om att man fattade formella beslut. På mig gör det intryck av en oerhörd röra.

Du har återkommit flera gånger till att du inte kunde inse i förväg vad som skulle hända, och utredningarna beskriver en röra mellan myndigheterna – jag minns inte vilket ord du använde.

Då ingår det väl i regeringens övergripande ansvar att se till att myndigheterna fungerar och att åstadkomma sådana regler, system och former av olika slag att man i förväg kan ha någorlunda garanti för att myndigheterna kan fungera. Med anledning av det skulle jag vilja ställa två frågor.

Den första är hur mycket av din tid du under de år som du var justitieminister ägnade åt chefsutvecklingsfrågor, framförhållning när det gäller utseende av nya chefer och utveckling av ledarskap i myndigheterna.

Sten Wickbom: Urvalet av chefer ansåg jag som en av mina huvuduppgifter och en strategisk uppgift. Jag ansåg att jag hade lyckats väl i fråga om bl.a. kriminalvårdsstyrelsen.

Jag har inte bedrivit någon mer organiserad verksamhet för chefsutveckling. Jag hade redan från början kontakter i olika former med myndighetscheferna, och jag underströk för dem – där byggde jag på erfarenheter från den tid då jag själv var myndighetschef – att det var utomordentligt angeläget att det fördes en öppen dialog mellan myndighetscheferna och departementsledningen. Men om du syftar på någon mer organiserad chefsutvecklingsaktivitet, är mitt svar att jag inte bedrivit någon sådan.

Birgit Friggebo: När du nu har lämnat regeringen och inte behöver känna samma relationer som tidigare till myndighetschefer, tycker du att det sätt på vilket regeringen driver den här typen av frågor är tillfredsställande? Ägnar statsråden, som har direktkontakt med sina myndigheter och deras chefer, ordentlig uppmärksamhet åt den saken?

Sten Wickbom: Jag vill inte svara på den frågan, men jag säger gärna öppet att jag hade varit glad om jag hade haft mer tid och större utrymme att själv ägna mig åt en mer organiserad chefsutveckling.

Birgit Friggebo: Här föreligger alltså en brist.

Sten Wickbom: Brist! Det är en prioriteringsfråga. Jag hade varit glad om jag hade haft utrymme för det.

Birgit Friggebo: Du prioriterade alltså ned den verksamheten.

Den andra frågan handlar om det du sade om dina tjänstemän i departementet och en alldeles speciell tjänsteman. Är han kvar på sitt arbete?

Sten Wickbom: Ja, så vitt jag vet. Jag har inte följt det.

Birgit Friggebo: Anser du att det skulle finnas möjlighet att något mer formellt påpeka för denne tjänsteman att han borde ha handlat annorlunda?

Sten Wickbom: Det är inte min sak. Jag lämnade statsrådsbefattningen måndagen efter det att jag fått reda på att jag hade fått en ofullständig information. Sedan har jag inte haft anledning att bedöma huruvida tjänstemannen kan lastas för att informationen var ofullständig.

Birgit Friggebo: Du var uppenbarligen irriterad?

Sten Wickbom: Du har uppfattat min sinnesstämning rätt.

Birgit Friggebo: Mot bakgrund av att jag har uppfattat din sinnesstämning rätt vill jag fråga om du nu inte beklagar att du inte mer försökte få fram någon form av lagstiftning som innebär att vi återinför tjänsteansvaret i Sverige, framför allt i preventivt syfte, så att både chefer och anställda inom myndigheter är mer vaksamma på sitt ansvar i arbetet.

Sten Wickbom: Jag har ursprungligen haft den uppfattningen, att tjänstemän varken blir mer vaksamma eller mer omsorgsfulla eller mer ansvarsfulla om det finns en straffbestämmelse för det fall att de brister i de avseendena. Det är andra faktorer som avgör om tjänstemän fungerar på det sätt som de bör fungera. Under min tid som justitieminister försköts min uppfattning i riktning mot att man borde staga upp tjänsteansvaret. På mitt initiativ arbetar man inom departementet på en proposition med förslag i den riktningen.

Hans Nyhage: Sten Wickbom har i dag vid ett par tillfällen hänvisat till sådana var för sig allvarliga saker som två avslagna nådeansökningar och ett utsmugglat brev som avslöjade att Stig Bergling hade planer att rymma. Sten Wickbom säger sig inte kunna *rota* i ärendet utan förekommen anledning.

Finns det inte och fanns det inte just mot den angivna bakgrunden anledning för landets justitieminister att noga följa upp ärendet – kalla det gärna för *rota*? Och vad ligger i uttrycket "rota"?

Sten Wickbom: Uttrycket *rota* var vårdslöst valt. Jag menade med det att gå in och göra undersökningar i ett ärende om myndighetsutövning mot en enskild person, tillika ett ärende där regeringen inte slutligen skulle ha beslutanderätten.

Men Hans Nyhage vänder på mitt resonemang. De tre omständigheter som Hans Nyhage nämnde låg till grund för att jag inte fann skäl till aktivitet i det här hänseendet.

Hans Nyhage: Jag uppfattade det så att vi fick en redovisning av nådeansökningarna, rymningsplanerna och brevet.

Sten Wickbom: De borde vara klara signaler för myndigheterna att se till att hans permissioner inte utformades så att han kunde rymma.

Hans Nyhage: Inklusiv landets justitieminister?

Sten Wickbom: Ja.

Olle Svensson: Den frågan är intressant för relationerna mellan statsråd och myndigheter. Jag har tolkat svaret så, att det inte fanns någon anledning att tro annat än att man bevakade den här personen med största omsorg med tanke på hans kunskaper.

Sten Wickbom: Jag lade till en allmän synpunkt som måste vägas in. Ju mer man börjar att utan förekommen anledning gå in i myndighetsutövning i enskilda fall, desto mer skapar man intrycket att man tar över ett ansvar som odelat skall ligga på myndigheten. Det har för mig inte bara att göra med konstitutionen utan med en allmän syn som jag har på hur konstitutionen skall fungera. Har man delegerat ett ansvar, skall man inte sedan springa och fråga om myndigheten har gjort si eller så, för då tar man tillbaka delegationen.

Hans Nyhage: Detta är väl ett alldeles speciellt viktigt fall, vilket de avslagna nådeansökningarna och brevet visar. Fanns det ändå inte anledning för landets justitieminister att noga pröva ärendet?

Sten Wickbom: Jag lade till detta bara som en allmän synpunkt som utöver de andra skälen talade för återhållsamhet från min sida.

Olle Svensson: Vi är försiktiga, och man skall inte begära att förre justitieministern skall avge omdömen om myndigheter, men i ett uttalande i samband med din avgång sade du enligt ett pressmeddelande som jag har framför mig att uppenbarligen har fel begåtts inom de ansvariga myndigheterna.

Jag vill gärna att du kommenterar de initiativ som togs när detta blev känt. Redan under din tid som justitieminister togs en hel del initiativ.

Sten Wickbom: Jag var angelägen om att omedelbart göra allt som stod i min och regeringens makt för att ställa sakerna till rätta och därmed återställa förtroendet för rättsväsendet. Vi lade ut en rad uppgifter på olika personer och grupper. Det var, som jag bedömer det, ett kraftfullt åtgärds paket som vi satte ihop på bara några dagar. Vi ser nu hur resultatet faller ut.

Börje Stensson: Vid en hearing inför riksdagens revisorer, som ju har ett visst ansvar att övervaka och kontrollera effektiviteten och även samverka olika myndigheter emellan, framgick det klart att kriminalvårdsstyrelsen och säkerhetspolisen var mycket oense. Det framkom vid hearings med Ulf Larsson, nuvarande säpochefen och även den tidigare säpochefen. Bl. a. sade Sune Sandström att bevakning i ordets egentliga mening hade aldrig säpo och kriminalvårdsstyrelsen samrätt om, utan det var en enklare form av övervakning av en fånge på permission.

Vi frågade då om inte myndigheten, som ville ha strängare och hårdare restriktioner, hade sökt kontakt med regeringen för att föra fram sina synpunkter. Vi fick ett svävande svar. Att döma av det som har sagts här i dag hade väl faktiskt de olika myndigheterna inte givit sina synpunkter till känna för regeringen på ett riktigt klart sätt. Detta tycker vi är anmärkningsvärt.

Kan det inte möjligen vara så, att de någon gång har ställt sig i kö? I Hans Bergströms doktorsavhandling står det att ett nytt statsråd ofta uppvaktas av en lång kö som vill föra fram en mängd saker, och almanackan är fulltecknad.

Kan det inte vara så att säpo, ÖB eller kriminalvårdsstyrelsen velat uppvakta och föra fram sina synpunkter?

Sten Wickbom: Om det förekom någonting sådant när jag trädde till i november 1983 kan jag inte svara på. Jag har ingen klar minnesbild av det. Vad man då kan ha sagt skulle då skapat bilden av Sveriges mest bevakade fånge. Det var väl den bild som jag hade.

Börje StenSSon: Enligt säkerhetspolisens bedömning har tydligen fången inte någon gång varit bevakad, utan endast övervakad.

Sten Wickbom: Inte någon gång? Det är först på sommaren 1987 som detta inträffar, det synnerligen gåtfulla och svårförklarliga, såsom de som har utrett detta säger när de har alla korten på bordet.

Börje StenSSon: Enligt de uppgifter vi då fick i den gruppen och enligt vad jag kan utläsa ur Sune Sandströms skrivelse har något samråd mellan kriminalvårdsstyrelsen och säpo aldrig förekommit, utan det har endast gällt övervakning.

Tydligen har justitieministern inte varit riktigt införstådd med konsekvenserna av olika myndigheters beslut eller föreskrifternas utfall i verkligheten. Fanns det någon i den dåvarande organisationen i justitiedepartementet som borde varit ansvarig för att ÖB:s och säpos bedömning fått genomslag i hanteringen av Berglings permissioner?

Sten Wickbom: Skall jag vara kritisk, så skall det vara mot den regering som fattade det ursprungliga beslutet och inte gav föreskrifter om att samråd skulle ske även med ÖB. Men jag menar att även utan en sådan föreskrift hade det ålegat kriminalvårdsstyrelsen att inhämta inte bara säks utan även ÖB:s synpunkter. I varje fall borde säk ha gjort det, men det framgår att man inte gjort det.

Börje StenSSon: Regeringen har ju alla möjligheter att ta initiativ, men det har man inte gjort i det här fallet?

Olle Svensson: Ingen kommentar? Det har besvarats tidigare.

Elisabeth Fleetwood: Sten Wickbom har flera gånger talat om myndigheternas och ämbetsverkens självständighet och odelade ansvar. Det anser vi alla att de skall ha. Men anser Sten Wickbom att detta odelade ansvar hindrar justitieministern från att skaffa sig adekvat information om sådana här allvarliga fall?

Sten Wickbom: Rätten att skaffa mig information har jag alltid.

Du säger "skaffa information". Jag måste räkna med att jag får den information som är relevant för de bedömningar som regeringen skall göra. Om jag börjar fråga för mycket tappar ju den som skall informera mig ansvaret för att på egen hand bedöma vilken information jag skall ha. Jag måste lita på att den information som regeringen behöver för sin verksamhet kommer till mig utan att jag skall behöva dra fram den.

Elisabeth Fleetwood: Det tillkommer inte mig att bedöma din uppfattning, men nog skulle jag se det som en fördel om man anser det väsentligt att ta initiativ för att skaffa sig information.

Kurt Ove Johansson: Det har nu gått en tid sedan du lämnade justitieministerposten, och jag utgår från att du har fått distans till vad som har hänt. Vi vet att justitiekanslern har menat att författningsbestämmelserna inte är särskilt lämpligt utformade, och han har lagt fram förslag som går väsentligt längre än det som gäller i dag. Jag respekterar din ståndpunkt i ditt svar till Bertil Fiskesjö att du inte är beredd att säga ja eller nej till förslaget, men jag vill formulera min fråga så här: ser du några konstitutionella hinder eller betänkligheter mot att genomföra förslagen som justitiekanslern har utformat?

Sten Wickbom: Nej.

Nils Berndtson: Jag menar fortfarande att säkerhetspolisens ansvar för Berglings flykt behöver klarläggas ytterligare. Det kommer för övrigt nya uppgifter undan för undan. När det gäller relationerna mellan säpo och kriminalvårdsstyrelsen säger justitiekanslern i sin utredning att han i avsevärd utsträckning måste konstatera att uppgift står mot uppgift och att det inte varit meningsfullt att utreda saken vidare.

Är det tillfredsställande att man inte utreder, när uppgift står mot uppgift? Man bör väl då klarlägga var sanningen ligger? Hur ser Sten Wickbom på den frågeställningen?

Sten Wickbom: Det är inte min sak att tala om för justitiekanslern hur han skall fullfölja sin utredning. Enligt vad jag har förstått gjorde han det uttalandet i sin första rapport. Sedan har han lämnat en andra rapport, som är betydligt tjockare, där han har försökt klara ut de frågor där uppgift står mot uppgift.

Nils Berndtson: Det finns väl en risk för att vi inte får fram regeringens och statsrådets ansvar, om man hela tiden bara hänvisar till att det inte är statsrådets sak att klara ut detta, utan myndigheternas sak. JK är ändå regeringens ombud och hade ett speciellt uppdrag att utreda.

Sten Wickbom: Nu har ju regeringen kompletterat JK:s utredning med en särskild utredning, som ambassadör Lidbom har lett och genomfört. Den utredningen, har jag förstått, ingår som ett led i en allmän översyn av säkerhetspolisens inriktning, organisation och arbetssätt. Det var en utredning som jag själv initierade. Jag tillkännagav redan i början av september att den skulle komma, och direktiven förelåg före min avgång. Jag tycker det finns starka skäl för att genomföra den utredningen. Jag tror att många av Nils Berndtsons frågetecken kommer att rätas ut genom den utredningen. Det är min förhoppning.

Nils Berndtson: Får jag slutligen ställa en fråga i anslutning till Lidboms utredning och rapport.

Jag vill understryka att det är en viktig slutsats att det funnits brister i såpos samarbete med försvarsstaben och kontakter med regeringen. Gjorde du själv sådana iakttagelser om bristande kontakter, och vidtog du andra åtgärder för ändringar än att ge utredningsdirektiv?

Sten Wickbom: Jag iakttog inga brister i kontakterna.

Anders Björck: Jag vill ställa några frågor för att vi skall få en fullständig bild av vad Sten Wickbom visste och inte visste.

KU 1987/88:40
Bilaga B 1

Kände Sten Wickbom till att Stig Bergling hade bytt namn?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Kände Sten Wickbom till att han i mars 1984 anmälde att han hade förlorat sitt pass?

Sten Wickbom: Nej.

Anders Björck: Får jag då fråga om ansvaret.

Här har det i Sverige förekommit ett mord på statsministern. Det har visat på en lång rad brister när det gällde våra möjligheter att skydda oss och har visat på bristande möjligheter för polisen att arbeta effektivt. Svenska folkets bedömning är utan tvekan att frågan om Berglings rymning har skötts naivt och klantigt.

Olle Svensson: Låt oss hålla oss till frågor och inte använda så många adjektiv. Slutsatserna drar vi senare.

Anders Björck: Jag är glad över de här pekpinnarna. Här har socialdemokraterna suttit år efter år och sovit sig igenom de här utskottsfröhenen i konstitutionsutskottet och flinat och gjort grimaser och inte varit intresserade. Nu plötsligt, när massmedia är här, börjar man komma med pekpinnar, som man inte har gjort innan. Jag tycker det är betecknande för hur man ser på de här frågorna.

Men då skall jag ställa frågor. Den 8/10 blev statsminister Ingvar Carlsson tillfrågad i Aktuellt: "Är regeringen utan skuld till det inträffade?" Statsministern svarade: "Ja, det anser jag alldeles klart."

Den 9/10 frågar man vid en intervju i Ekot: "Får jag fråga Ingvar Carlsson: har du fullständigt förtroende för din justitieminister?" – "Svar: ja." – Reportern: "Det finns inget i det som har skett här som visat att han på något sätt har gjort fel?" – Ingvar Carlsson: "Svar: nej."

Får jag nu när vi vet så mycket om vad som har skett fråga: anser Sten Wickbom att regeringen är helt utan skuld till att en spion av Berglings kaliber kan rymma?

Sten Wickbom: Jag tycker att det borde vara viktigt för konstitutionsutskottet att hålla gränsen klar och tydlig mellan vad som är myndigheternas och regeringens ansvar. Att Bergling rymde är myndigheternas ansvar.

När jag sedan avgick gjorde jag det på grundval av en personlig bedömning av vilka politiska konsekvenser som jag skulle ta av det inträffade. Jag tror, om jag får säga det själv, att det var välgörande – Birgit Frigebo var vänlig nog att antyda någonting i den vägen. Då vore det konstigt om jag skulle få göra det bara om jag eller regeringen hade gjort något fel. Skulle konstitutionsutskottet komma fram till att det var regeringens fel att Bergling rymde, då har ni rubbat gränserna mellan ämbetsverkens och regeringens ansvar på ett sätt som jag personligen bedömer som utomordentligt äventyrligt.

Anders Björck: Jag tycker att det var rakryggat att avgå i den här situationen. Ingen från mitt parti har heller riktat kritik mot justitieministern för detta.

Det här innebär, om jag förstår Sten Wickbom rätt, att regeringen icke kan lastas direkt eller indirekt för att Bergling kunde rymma, att det inte har begåtts några underlåtenhetssynder, att det inte har gjorts några direkta misstag i hanteringen. Ansluter sig Sten Wickbom till denna slutsats, som statsminister Carlsson drog?

Sten Wickbom: Jag svarar för den slutsats jag drar, och den är: inget fel.

Anders Björck: Regeringen är alltså oskyldig?

Sten Wickbom: Ja.

Olle Svensson: Därmed är denna första offentliga frågestund avslutad. Den har kunnat genomföras i stort sett med gott humör och med något undantag på slutet på det trivsamma sätt som vi brukar göra i utskottet.

Vi har velat visa hur vi arbetar när vi sysslar med vår uppgift att inhämta sakupplysningar. Sedan får vi värdera det material som vi har fått in.

Jag ber att få tacka Sten Wickbom för att du har ställt dig till förfogande och på ett värdefullt sätt kompletterat med dina muntliga svar det skriftliga material vi har i utskottet.

1988-02-25

kl. 10.00-10.59

Offentlig utfrågning av f. generaldirektören Ulf Larsson angående Stig Bergling-ärendet

Olle Svensson: Också vår andra offentliga utfrågning gäller det s.k. Bergling-ärendet. Vi har fått in ett omfattande material, som vid tidigare tillfälle har kompletterats med en utfrågning av Sten Wickbom.

Här finns i dag Ulf Larsson, som vid tillfället för Berglings flykt var generaldirektör i kriminalvårdsstyrelsen.

Jag vill betona att utfrågningen gäller statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Vi skall inte falla justitiekanslern i ämbetet utan kommer att helt koncentrera oss på den uppgiften.

Enligt den praxis vi har frågar jag först om Ulf Larsson har någonting att säga inledningsvis.

Ulf Larsson: Som bekant har, precis som ordföranden nyss sade, justitiekanslern på regeringens uppdrag utrett framför allt kriminalvårdsstyrelsens roll i Bergling-ärendet. Inte mindre än tre sådana rapporter föreligger från JK. De behandlar framför allt permissionerna, som det ankommer på kriminalvårdsstyrelsen att fatta beslut om, men där behandlas också vad man kan säga var förbindelselänken till regeringen och därmed till den granskning som konstitutionsutskottet skall utföra, nämligen det yttrande som kriminalvårdsstyrelsen ombads avge över det regeringsbeslut som fattades 1980 om de s.k. restriktionerna för Berglings möjligheter att ta emot brev, besök och telefonsamtal.

Jag har i varje fall inledningsvis ingenting att tillägga i den delen till den utredning som JK har gjort.

Olle Svensson: Eftersom de andra utredningarna delvis har andra syften ber jag dig ändå att med egna ord berätta för utskottet om dina kontakter med regeringen och regeringskansliet i Bergling-ärendet både före den sista, ödesdigra permissionen, då han flydde, och efteråt.

Ulf Larsson: Även om jag inte vet om det måhända faller utanför kan jag ändå säga några ord om huruvida Bergling var aktuell under den tid då jag verkade i statsrådsberedningen och deltog i överläggningarna mellan justitieministern, rikspolischefen och säpochefen.

Jag har gått igenom de anteckningar som jag förde vid de överläggningarna. Anteckningarna avser naturligtvis den period då jag var i statsrådsberedningen, alltså 1982-85. Jag vill gärna bekräfta den beskrivning av de kontakterna som Sten Wickbom gav här i förra veckan, kanske bara med den lilla kompletteringen att det förekom vid ytterligare ett par tillfällen under 1985 att Berglings namn nämndes i de överläggningarna. En gång var när

säpo redovisade sina skäl för att avstyrka nåd 1985. En annan gång var ett par månader senare, då man redovisade den, som man sade, positiva reaktion som Bergling visade på det negativa beslut som avslaget den gången naturligtvis innebar för honom. Den tredje gången var när det från Bergling utsmugglade brevet hade upptäckts och då säkerhetspolisen avstyrkte ändringar i 1980 års restriktioner.

Jag vill då tillägga att säkerhetspolisen inte redovisade vad som först senare har blivit bekant åtminstone för mig, nämligen att man så tidigt som på hösten 1983 hade medgivit ganska påtagliga lättnader i de ursprungliga restriktionerna.

Om vi går till tiden närmare Berglings flykt vill jag först säga att kriminalvårdsstyrelsen hade yttrat sig över Berglings nådeansökan 1987 innan jag tillträdde 1 juli – jag tror att det var någon dryg månad dessförinnan som yttrandet hade avgivits. Någon kontakt mellan departementet och kriminalvårdsstyrelsen förekom inte i varje fall enligt vad jag vet under beredningen av ärendet och gjorde det absolut inte heller efter beslutet.

Det kom därför att bli i samband med en kvarstående fråga i Berglings framställning som en kontakt skedde, dvs. hur man skulle ställa sig till en förändring i 1980 års regeringsbeslut beträffande brev-, telefon- och besöksrestriktionerna.

Som framgår av den utförliga redovisning som JK har givit ringde vederbörande chef för kriminalvårdsenheten mig och bad om synpunkter i den frågan. Det framgår också av JK:s utredning hur jag bad om ett underlag, hur det togs fram, vad som stod i det underlaget och också den redovisning som gavs för att det var en tillfredsställande bevakning av Bergling under permissionerna. Allt detta har som sagt JK redovisat, och jag tycker inte jag behöver upprepa det för utskottet.

För oss gällde då att avgöra hur kriminalvårdsstyrelsen skulle ställa sig till en förändring av restriktionerna. Jag tyckte det var en mycket lätt fråga att ta ställning till, av det enkla skälet att regeringen ju inte hade gått på kriminalvårdsstyrelsens linje att ge Bergling nåd och fastställa ett tidsbestämt straff, utan hade följt överbefälhavarens och säkerhetspolisens förslag att avslå nådeansökan. Det var naturligtvis inte bekant för kriminalvårdsstyrelsen och inte heller för mig vad som så att säga kvarstod, litet slarvigt uttryckt, av hans farlighet från säkerhetssynpunkt. Det var ju endast de myndigheterna och regeringen som rimligen visste det.

I det läget tyckte jag det var självklart att det måste ankomma på de båda myndigheter som hade avstyrkt ansökan och som satt inne med kunskaperna att spela en avgörande roll när det gällde att ta ställning till bestämmelserna. Bollen skulle så att säga inte ligga hos kriminalvårdsstyrelsen. Man kunde i det sammanhanget inte utgå från den praxis som i andra fall var naturlig när det gällde behandling av fångar.

När departementstjänstemannen och jag träffades i ett annat sammanhang framförde jag den här uppfattningen. Han fick också den promemoria som vid det här laget är välbekant med några korta rader om innebörden i detta ställningstagande som ett slags stöd för minnet för hans del.

Det framgår av JK:s utredning – minnet sviker mig på den punkten, men andra har belagt det – att jag vid det tillfället vidarebefordrade uppgifterna

som jag själv hade erhållit om att den bevakning som skedde under Berglings permissioner inte var ägnad, som JK säger, att inge några farhågor.

Beträffande kontakterna efter Berglings flykt kan jag vara mycket kortfattad. Sedan jag vid tvåtiden den dagen blev underrättad om att han hade flytt ringde jag till departementet strax efter kl. 2. Eftersom både Sten Wickbom och hans statssekreterare befann sig i riksdagshuset av välkända skäl var det med hans sekreterare jag talade. Jag framförde då meddelandet, och precis som Sten Wickbom nämnde i utskottet ringde han mig tillbaka vid 16-tiden för att kontrollera uppgiften.

Olle Svensson: Du nämnde handlingen från den 24 september i fjol. Statsrådets bristande kännedom om den var en viktig anledning till att han begärde sitt entledigande.

Vi har tagit del av den handlingen och läst den, men vi har sett några blyertsanteckningar som är svåra att tolka. Du kanske kan kommentera dem?

Ulf Larsson: Utskottets ledamöter är inte de första som har haft svårt att tolka min handstil, men jag kan trösta er med att efter en viss träning brukar andra personer kunna tolka den.

Som jag sade var det naturligtvis inget remissyttrande i vanlig bemärkelse, för något sådant hade inte begärts av departementet, utan det var mera synpunkter under hand. Man kan säga att det var ett slags stöd för minnet som gav uttryck för det jag sade tidigare, nämligen att kriminalvårdsstyrelsen i restriktionsärendet egentligen hade att nedlägga vapnen, nedlägga ordet. Det var andra myndigheter – säkerhetspolisen och försvarsstaben – som borde få diktera i varje fall inför regeringen sin syn på hur restriktionerna skulle utformas.

Det är viktigt att komma ihåg att det inte var ett remissyttrande. Anteckningarna måste ses i samband med de resonemang vi förde.

Anders Björck: Sten Wickbom och Ingvar Carlsson har sagt att det helt och hållet var myndigheternas fel att Stig Bergling rymde. Delar du den uppfattningen?

Ulf Larsson: Ja.

Anders Björck: Det innebär alltså att du tar på dig ansvaret som chef för kriminalvårdsstyrelsen för att detta kunde ske?

Ulf Larsson: Ansvarsförhållandena inom kriminalvårdsverket har JK utrett och uttalat sig om.

Anders Björck: Hur mycket kände du till om det brev som Bergling hade försökt smugla ut om att han hade planer på att rymma?

Ulf Larsson: Även på den punkten har jag gått tillbaka till de anteckningar som jag förde från överläggningarna. Jag kanske för fullständighetens skull skall säga att det inte var anteckningar i form av referat av vad som inträffade, utan det var mera stolpar som hade det enkla syftet att jag skulle komma ihåg vad som hade avhandlats vid en sådan överläggning för att senare i det fall där

det var nödvändigt rapportera till Olof Palme, som ju var statsminister vid den tidpunkten.

Det står i de anteckningarna att säkerhetspolisen refererade brevet. Däremot har jag aldrig tagit del av eller läst det. Den tolkning som senare gjordes av en departementstjänsteman, att vad Bergling uttryckt i detta brev skulle kunna tyda på att han var starkt flyktbenägen, har i varje fall inte delgivits mig vid något tillfälle.

Anders Björck: Som säkerhetsansvarig i statsrådsberedningen rapporterade du alltså det här brevet till Olof Palme?

Ulf Larsson: Det kan jag inte minnas om jag gjorde, men jag förde anteckningar för att om det skulle vara någonting uppseendeväckande onormalt kunna rapportera det vidare. Jag kan inte säga om det skedde eller inte.

Anders Björck: Borde du inte som säkerhetsansvarig ha gjort det? Det var ju ändå en unik händelse.

Ulf Larsson: Det intressanta var den slutsats som jag har noterat och som Sten Wickbom redovisade inför utskottet, nämligen att säkerhetspolisen bestämde sig för att skärpa hanteringen av Bergling och att man avstyrkte att restriktionerna skulle upphävas. Som jag sade inledningsvis fann man det däremot tydligen inte nödvändigt att inför den här kretsen redovisa att säkerhetspolisen i praktiken hade gjort betydande lättnader i restriktionerna.

Anders Björck: Får jag återgå en sekund till ansvarsfrågan, eftersom det ändå är den som vi i första hand skall bedöma i konstitutionsutskottet.

Du menar alltså att regeringen inte hade något ansvar. Du tar som lojal tjänsteman på dig ansvaret som chef.

Menar du att ansvaret för att Bergling kunde rymma bara ligger på kriminalvårdsstyrelsen, eller är det delat med någon annan, regeringen underställd myndighet?

Ulf Larsson: Jag har från första början hävdats att det i det här fallet var fråga om ett delat ansvar. Kriminalvårdsstyrelsen hade naturligtvis det formella ansvaret – därom råder ingen tvekan. Men det förhållandet att man hade ett ständigt samråd med säkerhetspolisen innebär enligt min uppfattning att det finns ett ansvar, även om det inte är juridiskt formellt uttryckt, också hos den myndigheten.

Anders Björck: Du säger att det formella ansvaret hade kriminalvårdsstyrelsen. Får jag tolka detta svar så, att det reella ansvaret hade en annan myndighet, t.ex. säpo?

Ulf Larsson: Jag menar att reellt var det ett delat ansvar, formellt låg det hos kriminalvårdsstyrelsen.

Anders Björck: Jag tycker att ansvarsfrågorna är viktiga. Jag har ett antal mer konkreta frågor om detaljer, men till dem kan jag återkomma senare.

På vad sätt menar du att säpo hade ett delansvar? Jag anser att detta är

viktigt, eftersom myndigheterna ju har skyldighet att hålla kontakt med regeringen för att informera och föra informationen vidare till det ansvariga statsrådet.

KU 1987/88:40
Bilaga B 2

Ulf Larsson: Det framgår av de utredningar som har gjorts att säkerhetspolisen var involverad i allt som hade med restriktionerna att göra. I kriminalvårdsverket var det en avdelningschef som något självväldigt handlade det här ärendet och hade ständig kontakt med säkerhetspolisen rörande den praktiska utformningen även av permissionerna. Sedan kan man ha synpunkter på hur detta hanterades i det enskilda fallet, men det har JK utrett. Det förhållandet leder till att det ändå reellt sett var fråga om ett delat ansvar.

Anders Björck: Jag vill inte uppmuntra dig att skylla ifrån dig på någon, men någon är ju ytterst ansvarig i ett verk. Det kan ibland vara en sak för sig att någon annan är reellt ansvarig.

Får jag tolka det så, att Amilon var den inom kriminalvårdsstyrelsen som var skyldig och att du själv skulle ha handlagt ärendet på ett annat sätt om du direkt från början hade handlagt permissionerna?

Ulf Larsson: Att i efterhand avgöra hur man skulle ha hanterat en viss fråga tror jag är praktiskt taget omöjligt. JK har utrett ansvarsförhållandena inom kriminalvårdsverket och kommit till en uppfattning beträffande både vederbörande avdelningschef och mig och den tidigare generaldirektören. Det får vara tillräckligt för min del.

Olle Svensson: Vi har främst att se på regeringens ansvar.

Birgit Friggebo: I det beryktade brevet med blyertsanteckningar som du har gjort har du tolkat regeringens avslag på nådeansökan i augusti så att det ändrade förutsättningarna för lättnader i villkoren för Bergling. Med din erfarenhet från statsrådsberedningen och regeringsarbete över huvud taget har du kanske lättare än andra att tolka vad sådana signaler faktiskt innebär.

Detta skall ställas emot att JK i sin rapport redovisar att säpo-chefen kort efter avslaget på nådeansökan hade en överläggning med avdelningschefen Amilon på kriminalvårdsstyrelsen och att båda synes ha varit ense om att utgången av nådeärendet inte skulle påverka bedömningen av Berglings permissioner. Man kunde även i fortsättningen planera permissioner enligt den s.k. Falumodellen, alltså en ganska lättsam form utan bevakning.

Hur kan det komma sig att du och andra tjänstemän i statsförvaltningen har så olika uppfattningar? Kan det ha givits signaler från regeringskansliet som har varit olika eller som givit ett annat intryck av beslutet om nådeansökan än det som du fick?

Ulf Larsson: Som jag sade inledningsvis har regeringen i varje fall enligt vad jag har förstått inte tagit några som helst kontakter med kriminalvårdsverket om de beslut som regeringen hade att förfoga över.

Birgit Friggebo placerar mig i en unik situation: hon ställer mig i motsättning till alla andra statstjänstemän. Jag hoppas att det fanns flera som uppfattade det beslut som regeringen fattade så att det borde vara en klar vägvisare för hur man skulle se på behandlingen av Bergling.

Birgit Friggebo: Det är möjligt att även andra statstjänstemän som har stor erfarenhet uppfattade det, men uppenbarligen har andra tjänstemän på säpo och kriminalvårdsstyrelsen inte uppfattat de signalerna likadant. Vi vet att det förekommer olika informella kontakter – du har själv beskrivit en sådan – med regeringskansliet. Har det funnits anledning att tro att man ändå inom regeringskansliet på lägre nivå hos myndigheterna och förvaltningarna – Säpo och kriminalvårdsstyrelsen – trots regeringens beslut inte uppfattade det som en ordentlig signal?

Ulf Larsson: Nej, det tror jag verkligen inte..

Birgit Friggebo: Jag vill också fråga beträffande de restriktioner som gällde.

Du säger att bollen nu inte skulle ligga kvar hos kriminalvårdsstyrelsen och att andra fick ta över bedömningen av de villkor som skulle gälla, förmodligen också för permissioner – ”ni lade ner vapnen”.

Du beskriver själv att det hade varit lättnader i de restriktioner som regeringen hade fattat beslut om 1980. Men regeringens beslut från 1980 hade väl inte ändrats? Samma restriktioner gällde väl hela tiden?

Ulf Larsson: Svaret är ja.

Birgit Friggebo: Trots det har det skett lättnader under hand, inklusive att han haft s.k. övervakade permissioner. Tycker du att myndigheternas hantering överensstämmer med regeringsbeslutet från 1980 och de restriktioner som där fastställdes?

Ulf Larsson: Jag kan inte i detalj erinra mig ordalydelsen i bestämmelserna, men det var ett uppdrag till kriminalvårdsstyrelsen att hantera restriktionerna i samråd med rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning. Men jag kan måhända göra den reflektionen att om man i praktiken urholkar ett politiskt beslut som regeringen fattar, kan det vara klokt att efterhöra om en sådan urholkning av tillämpningen som innebär att man avlägsnar sig från de ursprungliga intentionerna i regeringens beslut står i överensstämmelse med den uppfattning som regeringen har om inriktningen av restriktionerna oavsett om det hade förekommit ett regeringsskifte däremellan, såsom det hade gjort i det här fallet.

Birgit Friggebo: Det infördes lättnader successivt vad gällde brev- och telefoncensur, och dessutom förekom det beledsagade permissioner redan under 1985. Borde regeringen tidigare ha reagerat för de beledsagade permissioner som förekom 1985 och sagt att detta inte stod i överensstämmelse med det formella regeringsbeslut som fanns i botten?

Ulf Larsson: Det tycker jag inte. Det var inte fråga om något slags varningssignal eller väckarklocka som ringde. Däremot tycker jag att myndigheterna borde ha skyldighet att anmäla en förändring i tillämpningen av något som regeringen har beslutat.

Det är viktigt att upprepa att regeringen inte hade någonting med permissionerna att göra. Om en fånge är missnöjd med ett beslut i ett permissionsärende, överklagas det inte till regeringen, utan till kammarrätten och i sista hand till regeringsrätten.

Men i det första fallet tycker jag att det varit naturligt att man hade underrättat om en förändring i praxis som hade inträtt.

Birgit Friggebo: Du sade att fråga är om de beledsagade permissionerna 1985 och därefter det s.k. flyktförsöket ändå inte skulle varit en signal och en väckarklocka för regeringen att ändra föreskrifterna och låta även permissioner komma in under de föreskrifterna. Då skulle man ha gått till riksdagen och begärt en lagändring.

Ulf Larsson: Jag har inget annat svar att ge än det jag sade tidigare och som Sten Wickbom sade till konstitutionsutskottet, nämligen att säkerhetspolisen vid sammanträdet den 15 oktober 1985 mötsatte sig att restriktionerna skulle upphävas och att man gav intrycket att det skulle bli fråga om en skärpning i behandlingen av Bergling. Det kunde man väl vid den tidpunkten inte rimligen anse som annat än en tillfredsställande reaktion på det utsmugglade brevet. Brevet var naturligtvis inte något flyktförsök i och för sig, men det talades senare om att det visade att han var flyktbenägen.

Bertil Fiskesjö: I den gamla grundlagen stod det att myndigheterna skola räcka varandra handen. Här kan man konstatera att det inte varit särskilt fasta handslag mellan myndigheterna. Enligt materialet säger kriminalvårdsstyrelsen att huvudansvaret låg hos säpo, och säkerhetspolisen säger att det låg hos kriminalvårdsstyrelsen. Sedan fanns det en tredje intressent, nämligen försvarsstaben, som enligt de handlingar vi har fått inte alls var orienterad om att Bergling över huvud taget hade några permissioner, vilket måste anses anmärkningsvärt.

Här har det alltså klickat i samordningen. Man har gått förbi varandra. Dokumentationen av de överläggningar som funnits mellan kriminalvårdsstyrelsen och säkerhetspolisen är obefintlig. Det har klickat på många områden.

Har Ulf Larsson inte vid något tillfälle tagit upp med justitieministern frågorna om samordning i ett så här viktigt ärende?

Ulf Larsson: Jag kanske skall säga några ord om samordningen med polisen.

Jag vill först säga att man gärna kan beklaga att det här uttrycket att myndigheterna skola räcka varandra handen inte återfinns i den nuvarande grundlagen, för det anger på ett explicit sätt hur myndigheterna skall uppträda i förhållande till varandra.

Innan jag tillträdde min befattning uppsökte jag den dåvarande rikspolischefen. Det var ett sätt att introducera mig själv i uppgiften och efterhöra om det fanns några problem i samarbetet mellan kriminalvårdsstyrelsen och rikspolisstyrelsen, någonting som det var bra att känna till för en nytillträdande verkschef. Vi vet att sådant förekommer, eftersom myndigheterna har kontaktytor mellan varandra. Det blev ett ganska kort samtal i den delen mellan oss båda, eftersom den dåvarande rikspolischefen förklarade att några samarbetsproblem inte förelåg. Detta var i början av juni 1987.

Därutöver får jag säga att samverkan mellan säkerhetspolisen och kriminalvårdsstyrelsen var aktuell inom kriminalvårdsstyrelsen från generella synpunkter i ett sammanhang. Den tidigare verksledningen hade konstaterat att information från polisen, som tydligen delgivits kriminalvårdsverket i

ett antal fall, inte nådde dess ledning. Av det skälet var den dåvarande överdirektören och jag överens om att vi skulle ge en tjänsteman i uppdrag att gå igenom hur informationen kommer från säkerhetspolisen och hur den skulle föras vidare till verksledningen. Det kan vara något av en ödets ironi att den promemorian, som hade diskuterats ett par gånger i slutet eller mitten av september, om jag inte minns fel, var den som vi skulle diskutera samma dag som Bergling flydde.

Bertil Fiskesjö: Nu visade det sig att samordningen var dålig eller bitvis obefintlig. Jag nämnde att försvarssidan inte alls kände till att Bergling hade permissioner, och det är en uppenbar brist. Tog du aldrig upp dessa frågor i de diskussioner du hade med justitieministern?

Ulf Larsson: Jag kan hålla med Bertil Fiskesjö om att det sett i efterhand naturligtvis var en brist i 1980 års bestämmelser att inte kriminalvårdsstyrelsen förelades en samrådsskyldighet inte bara med rikspolisstyrelsen utan också med försvarsstaben. Vilka bevekelsegrunder man hade och vilka diskussioner som fördes 1980 har jag naturligtvis inte någon vetskap om. Andra är bättre skickade att redovisa det. Som svar på din fråga vill jag säga att Sten Wickbom och jag inte diskuterade utformningen av 1980 års bestämmelser. Det ärendet hade inte hunnit särskilt långt i beredningen i departementet när Bergling flydde. Jag tror t.o.m. att alla under hand begärda yttranden inte var inne vid tidpunkten för Berglings flykt.

Bertil Fiskesjö: Nu visste justitieministern och därmed regeringen att Bergling hade beviljats permissioner. Anser du inte att det varit justitieministerns skyldighet att se till att andra relevanta myndigheter fick information om att han beviljats permission, t.ex. försvarsstaben?

Ulf Larsson: Det material som departementet hade vid avgörandet av nådebeslutet innefattade inte den nya, ändrade formen av permissioner som hade börjat träda i kraft. Jag har en minnesbild av att JK talar om att det någon gång på försommaren 1987 skedde någonting nytt i permissionsavseende. Kännedom om det materialet fanns inte i departementet vid den tidpunkten, framför allt inte med den detaljriktighet som vilken JK nu har beskrivit det.

Bertil Fiskesjö: Det fanns således enligt din uppfattning ingen som helst anledning för justitieministern att ta ett övergripande ansvar i de här frågorna?

Ulf Larsson: Nej, inte med hänsyn till de informationer som förelåg i departementet.

Nils Berndtson: Jag vill först ställa en fråga som jag tycker har allmän betydelse för det här ärendet.

Uppgift står mot uppgift, skrev JK om säkerhetspolisen och kriminalvårdsstyrelsen. Jag tycker det verkar som om samma situation råder också inom verket. En tjänsteman vill minnas att en föredragning för Ulf Larsson också gällde Berglings permissioner, men Ulf Larsson kan inte erinra sig detta.

Hur skall man tolka dessa ständiga motsägelser? Ansågs frågan vara av så

ringa vikt att den passerade utan att någon minns huruvida den var uppe till behandling?

KU 1987/88:40

Bilaga B 2

Ulf Larsson: Nu kommer vi in på frågor som har varit föremål för JK:s granskning och som därmed kanske inte tillhör konstitutionsutskottets område.

Jag tycker att det klart framgår av JK:s utredningar om händelseförloppet vid tillkomsten av den här promemorian att den är framtagen med syfte att vara ett underlag för att bedöma hur kriminalvårdsstyrelsen skulle ställa sig till restriktionerna, men som en överskottsinformation fanns både den här passusen i promemorian och en muntlig redovisning av hur permissionerna gick till i praktiken. Enligt JK:s bedömning och enligt de uppgifter som ges av vederbörande tjänsteman var det inte ägnat att inge några farhågor om att bevakningen av Bergling under hans permissioner inte var tillfredsställande skött.

Nils Berndtson: Jag vill ställa ett par frågor som har relation till regeringen.

Sten Wickbom har skrivit till utskottet att han före Berglings avvikande inte hade någon kännedom om vare sig planerandet eller genomförandet av permissionerna. Det är väl ett märkligt förhållande. Tycker du att justitieministern har varit för passiv när det gällt att informera sig om hur permissionerna har behandlats?

Ulf Larsson: Jag vet inte om jag skall recensera Sten Wickboms uppträdande, men som jag sagt tidigare fanns det ingenting i det material som departementet hade att ta ställning till i nådeärendet som kunde utgöra något slags väckarklocka för vare sig hans del eller för någon tjänsteman i departementet.

Nils Berndtson: Det var väl inte fråga om att recensera Sten Wickbom. Men det måste finnas ett ansvar någonstans. Endera kan man anse att justitieministern har varit för passiv eller att kriminalvårdsstyrelsen och säpo inte har givit regeringen de informationer som den bort ha.

Ulf Larsson: Ansvarsfrågan tycker jag inte är så konstig i och för sig. Permissionerna var någonting som kriminalvårdsstyrelsen hade att besluta om. Det skedde i praktiken i samråd med säkerhetspolisen. Restriktionerna enligt 1980 års bestämmelser förfogade regeringen över.

Sedan kan man säga – det är en annan fråga, men jag kan ändå tillåta mig att ha en uppfattning om den – att ett sådant delat ansvar rörande behandlingen bäddar för vissa problem. Det har inte minst de diskussioner som varit efter Berglings flykt besannat.

Nils Berndtson: Frågan om förhållandet mellan regering och myndigheter är naturligtvis av allmänt intresse men var kanske speciellt intressant i det här fallet. Sten Wickbom sade att han inte hade funnit anledning att rota i frågan tidigare.

Hur skulle du uppfatta det om landets justitieminister begärde att bli informerad rörande säkerheten kring en spiondömds permissioner? Skulle du se det som ministerstyre eller som ett legitimt handlande av regeringen?

Ulf Larsson: Jag har ställt en och annan fråga till verkschefer under mina år i kanslihuset, och jag vågar nog säga att inte någon hade upplevt det som särskilt konstigt eller besynnerligt om ett statsråd eller någon i kanslihuset begärt information även beträffande hanteringen av ett enskilt ärende. Men det är en sak. En annan sak är att gå in och föreskriva hur en myndighet skall hantera ett enskilt ärende. Det tillhör vad som kallas myndighetsutövning enligt 11:7 regeringsformen.

Kurt Ove Johansson: När du den 24 september följde tjänstemannen i justitiedepartementet till hans ämbetsrum, hur väl kände du då till de obehagade permissioner som Bergling hade haft på sommaren?

Ulf Larsson: Inte alls.

Kurt Ove Johansson: Du kände inte till dem över huvud taget?

Ulf Larsson: Nej.

Kurt Ove Johansson: När du nu har fått perspektiv på situationen och naturligtvis tänkt igenom det här mer än en gång, har du i efterhand ansett att justitieministern egentligen borde ha varit informerad om sommarpermissionerna?

Ulf Larsson: Problemet med dessa permissioner är att de båda myndigheter som skötte handläggningen av permissionerna hade en felaktig föreställning t.ex. om vad säkerhetspolisens övervakning innebar. Hade detta förhållande varit känt redan för den befattningshavare i kriminalvårdsstyrelsen som i praktiken hanterade det, är jag övertygad om att detta aldrig hade blivit ett fall för konstitutionsutskottet. Hade exempelvis säkerhetspolisen på motsvarande sätt till mig eller till regeringen uttryckt att man inte hade resurser att bevaka Bergling, tror jag inte heller att utgången hade blivit den som den blev.

Du berättade här i din föredragning att du redan under din tid i statsrådsberedningen 1982–85 hade kommit i kontakt med det här speciella ärendet. Nu visste du, även om du hade varit kort tid i din nya befattning, att regeringen i augusti skulle avgöra en nådeansökan. Hade det inte varit rimligt att du med den kunskap som du har om hur regeringsarbetet går till hade skaffat dig ordentlig information på det området och givit regeringen den informationen?

Ulf Larsson: Man kan alltid i efterhand konstatera hur man skulle ha handlagt en viss fråga.

Som jag redovisat tidigare uppfattade jag och den byråchef på kriminalvårdsstyrelsen som är chef för den aktuella byrån signalerna på det sättet att vi ansåg att vi i restriktionsärendet borde nedlägga talan. Dessutom införskaffade han ytterligare upplysningar som när det gällde Berglings permissioner var helt lugnande. I efterhand har de upplysningarna visat sig vara felaktiga, men det var ingenting som vi vid den tidpunkten visste om.

Kurt Ove Johansson: Till sist en kort fråga som gäller sammanträdet på justitiedepartementet den 24 september med tjänstemannen. Han har uppgivit för JK att det inte fanns någon anledning att föra de uppgifter vidare

till departementsledningen som lämnades i den diskussionen. Delar du hans uppfattning på den punkten?

KU 1987/88:40
Bilaga B 2

Ulf Larsson: Man skall inte glömma att huvudfrågan var vår inställning till ändringar i instruktionerna. Det andra var, som det är uttryckt i JK:s promemoria, överskottsinformation. Får jag återupprepa att den inte var ägnad att inge några farhågor.

Anders Björck: I vårt land hör det inte precis till vardagshändelserna att ett statsråd avgår eller att en generaldirektör får lämna sin post. Ordföranden vill inte att jag använder adjektiv, så jag skall inte säga hur mycket som krävs för att det skall hända, men nu har det hänt. Vi skall här se på ansvarsfrågan.

Det skulle vara intressant om Ulf Larsson kunde berätta varför han avgick och vilka kontakter med det ansvariga statsrådet som förekom i det sammanhanget.

Ulf Larsson: Jag har naturligtvis funderat på huruvida den frågan skulle komma upp och om jag i så fall skulle redovisa detta. Det skulle naturligtvis bli en mycket personlig redovisning. Jag har kommit till slutsatsen att jag i det här sammanhanget enbart skall säga att det självfallet var betingat av Berglings flykt.

Sedan har det under det fortsatta utredningsarbetet framkommit en del nyanser som kan vara av intresse. Jag vill bara tillfoga att det skedde efter ett samtal med den nya justitieministern, men jag är inte beredd att i dag närmare redovisa mina personliga bevekelsegrunder för det beslut jag fattade.

Anders Björck: Att det hade samband med Berglings flykt tror jag vi har klart för oss – så långt var det rätt. Men Ulf Larsson m.fl. har uttalat sig i radio, TV och tidningar om att han träffat Anna-Greta Leijon. Om inte Ulf Larsson vill tala om vilka bevekelsegrunder han hade, får vi kanske fråga statsrådet om det. Men något rimligt skäl måste det väl finnas till att Ulf Larsson efter mycket kort tid, då han måhända inte hade full kontroll över situationen, tog sitt ansvar och avgick. Skedde det efter uppmaning från det ansvariga statsrådet? Det kan väl inte vara någonting som Ulf Larsson behöver gömma i sitt hjärta resten av livet?

Ulf Larsson: Nej, det kanske jag inte skall göra.

Så mycket kan jag tillägga, att det var ett beslut som, precis som Sten Wickbom redovisade för sin egen del, växte fram under den aktuella tidsperioden. Där spelade det uttalande in som JK gjorde vid den tidpunkten, att det skulle ha förelegat ett visst ansvar hos verksledningen, ett omdöme som han i sina senare uttalanden i varje fall beträffande mig reviderat och givit en annan innebörd. Jag kan väl också säga att det inte skedde på uppmaning av den nya justitieministern.

Anders Björck: "Huvuden skall rulla", sade statsministern. Det innebär att Ulf Larsson lät sitt huvud rulla frivilligt och med glatt hjärta, eftersom det inte var på uppmaning av justitieministern.

Ulf Larsson: Jag vill inte påstå att det var med glatt hjärta – det skall jag

dementera – men det var en vid tolkning, skulle jag vilja hävda, av det ansvar som man kan ha för myndigheten.

KU 1987/88:40

Bilaga B 2

Börje Stensson: Att skilda berörda myndigheter haft olika uppfattningar är klarlagt.

Jag frågade Sten Wickbom om det fanns någon med samordningsansvar i den dåvarande organisationen i justitiedepartementet som borde varit ansvarig för att överbefälhavarens och säpos bedömning fått genomslag i hanteringen av Berglings permissioner. Med kännedom om den grundliga erfarenhet som Ulf Larsson har av regeringsarbetet vill jag ställa samma fråga till Ulf Larsson.

Ulf Larsson: Myndigheter måste alltid hantera sitt område med förstånd och klokskap och kunna avläsa de signaler som kommer från regeringen, även om de inte alltid har formen av telefonsignaler. Jag tycker inte att det i så fall skulle ha varit nödvändigt med ett sådant påpekande.

Börje Stensson: Sten Wickbom sade i samband med den frågan att han kunde kritisera det ursprungliga beslutet, som inte gav föreskrifter om samråd mellan överbefälhavaren och kriminalvårdsstyrelsen och säkerhetsavdelningen. Men Sten Wickbom sade att han menade att även utan en sådan föreskrift hade det ålegat kriminalvårdsstyrelsen att inhämta inte bara säkerhetsavdelningens utan också överbefälhavarens synpunkter.

Har du någon kommentar till detta?

Ulf Larsson: Vid den tiden då jag inträdde som chef för kriminalvårdsverket hade de här bestämmelserna varit i kraft i över sju år. Det hade rimligen utvecklats en praxis för hur dessa bestämmelser skulle hanteras. Man måste väl ändå – på den punkten är jag inte riktigt beredd att skriva under vad Sten Wickbom säger – utgå från att när regeringen fattar ett beslut om en enskild fånge, vilket man har rätt att göra enligt kriminalvårdslagstiftningen, och föreskriver vilka kontakter och vilket samråd mellan myndigheterna som skall äga rum innan sådana enskilda beslut fattas, så måste man nog förutsätta att regeringen har tänkt igenom med vilken krets som i detta fall kriminalvårdsverket skulle samråda. Jag tycker det är att driva tolkningen alltför långt om man i efterhand säger att visst borde man ha samrått också med försvarsstaben, även om det inte var utskrivet i beslutet.

Börje Stensson: Efter avslaget på nådeansökan borde restriktionerna ha skärpts, sade Ulf Larsson, om jag fattade rätt. Skulle det då inte vara kriminalvårdsstyrelsens uppgift att se till detta? Gav Ulf Larsson de här synpunkterna till känna för regeringen?

Ulf Larsson: Som jag tidigare sade ansåg jag att det var tydligt att överbefälhavarens och säkerhetsavdelningens uppfattning i nådeärendet hade avgjort att Bergling inte skulle få nåd. När det gällde att ta ställning till om restriktionerna borde ändras var det också de myndigheterna som satt inne med kunskapen om vad som skulle kunna ske ur säkerhetssynpunkt om restriktionerna ändrades i ena eller andra riktningen. Någon sådan kunskap fanns inte hos kriminalvårdsverket, och man kan säga att det mer generellt inte heller bör finnas en sådan kunskap där. Då var det naturligt att säga att

när regeringen skulle fatta beslut om huruvida bestämmelserna skulle ändras och i så fall hur, kunde inte kriminalvårdsverkets ord väga särskilt tungt.

Börje Stensson: Men kriminalvårdslagen säger att detta är kriminalvårdsstyrelsens ansvar. Då borde initiativet givetvis ha kommit från regeringen – tycker inte Ulf Larsson det?

Ulf Larsson: När regeringen så småningom skulle ta ställning till restriktionerna hade den att bedöma hur den skulle hantera frågan mot bakgrund av den information man hade fått inför nådebeslutet.

Sedan var det naturligtvis kriminalvårdsstyrelsens och rikspolisstyrelsens eller försvarsstabens sak – nu rör vi oss verkligen med hypoteser om vad som skulle ha skett – att ansvara för den praktiska efterlevnaden. Det kunde inte rimligen justitiedepartementet göra.

Olle Svensson: Det är snarast någonting som skall bedömas i konstitutionsutskottet på det sakmaterial som vi inhämtar.

Elisabeth Fleetwood: Ulf Larsson sade för en stund sedan att det inte fanns någon uppgift inom departementet som kunde fungera som väckarklocka för Wickbom i den här situationen.

Borde inte just de omständigheter som hade redovisats inför avslaget på nådeansökan ha fungerat som en sådan väckarklocka? Hade det inte varit logiskt att justitieministern just med detta som bakgrund hade skaffat sig information om de bakomliggande förhållandena?

Ulf Larsson: Det är åter en fråga som handlar om vad jag tycker om justitieministerns handläggning av detta ärende.

Det framgår med all klarhet av det utredningsmaterial som både Carl Lidbom och Hans Stark har tagit fram att det inte fanns någonting som talade för att här var det någonting som var tokigt. Jag kan inte förstå hur man skall kunna reagera på detta.

Olle Svensson: Därmed är talarlistan uttömd. Det återstår för mig att tacka Ulf Larsson för de värdefulla upplysningar vi har fått som komplettering till vårt uttömmande och utförliga skriftliga material.

1988-02-25

kl. 10.59–12.06

Offentlig utfrågning av länspolismästare Sven-Åke Hjälmoth angående Stig Bergling-ärendet

Olle Svensson: Jag hälsar länspolismästare Sven-Åke Hjälmoth välkommen till utskottet. Du har kallats i din tidigare egenskap av chef för säkerhetsavdelningen inom rikspolisstyrelsen.

Vi har i och för sig ett rikhaltigt material, men vi har vår speciella uppgift – och vi skall inte gå utanför den – nämligen att granska regeringens handläggning.

Jag kanske själv omedelbart får ställa en fråga. Vi vill gärna ha reda på hur du ser på informationsutbytet med regeringen i de känsliga frågor som Säpo hade och i vad mån Berglingärendet avhandlades vid någon eller några av de regelbundna kontakter som jag har förstått att säkerhetsavdelningen har med regeringen.

Sven-Åke Hjälmoth: Vi har inom säkerhetsavdelningen haft regelbundna kontakter med justitieministern ungefär en gång i månaden och däremellan vid behov. Vid de tillfällena redovisar vi det som är aktuellt inom verksamheten, både detaljer i det som har varit under den månad som gått och sådana saker som vi förutser eventuellt kan komma under perioden fram till nästa sammanträde.

Det är naturligtvis ganska svårt att precisera vid vilka tillfällen och i vilka sammanhang vi har talat om Bergling. Jag kan utan vidare erinra mig att vi talade om honom i oktober 1985. Han har berörts vid något ytterligare tillfälle, kanske ett par, men då har det inte varit konkreta frågor annat än om hur han successivt skulle anpassas från en hård isolering till en något mer mänsklig tillvaro. Vid ett par tillfällen har jag nämnt någonting om detta.

Olle Svensson: Här förekommer vissa kontakter med en viss regelbundenhet mellan en myndighet och regeringen. Principiellt diskuterar vi ofta i utskottet regeringens och myndigheternas befogenheter. I det här fallet finns det alltså särskilda motiv för dessa kontakter.

I anslutning därtill vill jag ta upp en fråga som har anknytning till vår utfrågning med Sten Wickbom för någon vecka sedan. Sten Wickbom sade att om och när han hade kännedom om de minst sagt anmärkningsvärda förhållanden som gällde vid Berglings sista permission så hade han haft befogenhet att meddela myndigheterna regeringens allmänna syn på hur Berglings permissioner skulle ordnas.

Jag ställer en hypotetisk fråga: om du hade blivit uppkallad före den sista permissionen och hade delgivits sådana synpunkter, hur hade du då reagerat på en sådan vad man kunde kalla försiktig intervention från regeringen? Den bygger ju då på regeringens ansvar för rikets säkerhet.

Sven-Åke Hjälmoth: I en verksamhet som säkerhetstjänsten är vi naturligtvis utomordentligt lyhörda för de uppfattningar som regeringen har. Det ligger i sakens natur. Jag tycker inte det i och för sig är märkvärdigt. Hade vi fått en sådan propå, hade vi försökt att tillgodose det önskemål som regeringen haft. Det tycker inte jag är något märkvärdigt, utan det hade varit helt naturligt.

Olle Svensson: Då menar du att regeringen inte hade trampat in på myndigheternas område, utan det hade varit möjligt att göra på det sättet?

Sven-Åke Hjälmoth: Ja, jag ser det så.

Anders Björck: I konstitutionsutskottet diskuterar vi ju framför allt ansvarsfrågor, och det är uppenbart att det finns både ett formellt och ett reellt ansvar.

Vilket ansvar hade enligt din uppfattning Säpo för att Bergling kunde fly, eller var ni oskyldiga till det som hände?

Sven-Åke Hjälmoth: Om jag skall svara på den frågan, behöver jag göra en relativt lång tillbakablick på förhållandena. Frågor om ansvar blandas ihop med vad vi har gjort i det sammanhanget.

Bergling har varit i kriminalvårdens hägn för straffverkställighet. Vi har haft ett intresse av att se på rörelserna kring honom. Det har uttryckts så att vi har haft en viss övervakning när han har haft permission. Vi har aldrig någonsin haft någon bevakning av Bergling – det är viktigt att göra det klart för sig. Övervakning och bevakning är två helt skilda saker. Man kan aldrig garantera att någon inte flyr om man inte har bevakning. Bevakning är kriminalvårdsstyrelsens ansvar enligt vårt sätt att se.

De här frågorna genomgår en utvecklingsprocess. – Jag ger ett omfattande svar, men ni får avbryta mig om jag tar för lång tid på mig.

De restriktioner som det talades om har kommit till på förslag av rikspolisstyrelsen. Vi skrev om detta i december 1979. Det beror primärt på att en spion är under en period efter det att han dömts mer kunnig om saker och ting än han var innan han kom till domstolen. Det primära syftet med restriktionerna är att han inte skall få tillfälle att meddela sina uppdragsgivare vad som har förevarit.

Bergling klagade redan 1980. Vi yttrade oss då ganska utförligt till JK. Vi sade att restriktionerna i allmänhet har en bärighet på ett par, tre år. Vi räknade alltså med att efter några år kunde restriktionerna upphävas.

Redan 1981 tillfrågades vi i anledning av en uppvaktning, om man kunde häva restriktionerna. Vi sade, helt enligt den uppfattning jag inledningsvis redogjorde för, att det var något för tidigt och att man borde vänta ytterligare något år.

År 1983 hölls ytterligare ett sammanträde i departementet om detta. Då förklarade vi oss beredda att medverka till att han inom ramen för föreskrifterna fick mer acceptabla förhållanden. Det resulterade år 1984 i att han flyttades över från isolering till en avdelning där han var tillsammans med andra.

Sedan hade vi år 1985 i anslutning till nådeansökan restriktionerna på särskild remiss, jag tror i september, och tillstyrkte då att de skulle slopas.

Jag fick från departementet ett förslag till regeringsbeslut om att de skulle upphävas. Men under mellantiden inträffade brevhistorien, och därför skrev jag att vi för tillfället inte var beredda att tillstyrka.

Så ligger det till med restriktionerna. Det är naturligt att de sedermera har förlorat sin aktualitet.

Vad vi har gjort i permissionssammanhang, är alltså en övervakning i huvudsak enligt vårt eget intresse. Det finns inte någon som helst föreskrift om samråd när det gäller permissioner, utan det har varit ett gemensamt intresse att vi har givit goda råd i det sammanhanget, men vi har inte medverkat.

Anders Björck: Livstidsdömda spioner är ju inte särskilt ofta förekommande i Sverige – det finns *en*.

Om ni inom sæk var missnöjda med förhållandena, borde ni inte när ni träffade regeringen ha slagit larm och skrikit i högan sky? Är det inte just det ansvar som sæk har?

Sven-Åke Hjälmoth: Nu var vi inte missnöjda med något specifikt förhållande, eftersom vi hade hand om övervakningen och det alltid fanns personal med från kriminalvården ända till juni 1987. Det var det första tillfället då det aktualiserades att han skulle övernatta obevakad. Det var vi negativa till, men när jag fick det beskedet sade jag att vi skulle göra det bästa av situationen, och det tycker jag att vi gjorde. Det var i huvudsak en övervakning som omfattade natten. Dessutom skall man beakta att det var en tidpunkt och en plats där man kunde bedöma att hans benägenhet att rymma inte var särskilt stor. Hans nådeansökan skulle snart avgöras, och det var en plats som man kunde bedöma inte var ägnad för rymningsförsök.

Därefter aktualiserades för min del inte frågan om permission. Jag hade ingen anledning att ta upp frågan med justitieministern i vidare mån än att vi diskuterade i juni vår syn på Bergling som säkerhetsrisk.

Anders Björck: Hur reagerade justitieministern då? Delade han er bedömning i sakfrågan om säkerhetsrisken?

Sven-Åke Hjälmoth: Vi talade om vår uppfattning i anslutning till att vi hade yttrat oss om nådeansökan. Jag var tillsammans med rikspolischefen vid den tidpunkten, och jag nämnde att vi ansåg att brottets grova karaktär gjorde att vi från allmänpreventiv synpunkt inte tillstyrkte nåd men att vi inte bedömde Bergling som någon säkerhetsrisk vid den tiden.

Anders Björck: Men ni uttryckte ändå farhågor då eller vid något annat tillfälle för att han var rymningsbenägen? Framstod han icke vid något tillfälle för er som rymningsbenägen?

Sven-Åke Hjälmoth: Vi uttryckte inga synpunkter över huvud taget på detta vid den tidpunkten.

Olle Svensson: Det finns en beskrivning av detta i Lidboms utredning. Är den bedömning i stort sett riktig som där görs av vad ni ansåg?

Sven-Åke Hjälmoth: Ja, vi ansåg att han inte var en säkerhetsrisk.

Anders Björck: I JK:s utredning som kom den 19 sägs det på ett ställe någonting som fick åtminstone mig att hoppa till. P.G. Näss hade kommit med förslag i skärpande riktning, men dem mildrade du. Det var inget ovanligt att du mildrade den typen av skärpta åtgärder.

Var du en snäll och godmodig säpochef som tyckte att man kunde gå fram litet mildare än dina underlydande ville? Enligt P.G. Näss var det inte vanligt att du gjorde så.

Sven-Åke Hjälmoth: Det som refereras är diskussionen kring vårt yttrande över nådeansökan. Det är riktigt att jag hade den uppfattningen att vi från säkerhetssynpunkt kunde tillstyrka nåd, men när vi diskuterade detta böjde jag mig för synpunkter som fördes fram bl.a. av Näss om den allmänpreventiva betydelsen.

Anders Björck: Eftersom ordföranden nämnde Carl Lidboms utredning tror jag att han inte misstycer om jag tar upp den. Lidbom säger på sidan 16 att Säpo borde ha slagit larm hos regeringen.

Delar du den uppfattningen nu, när man har facit i handen, att man borde ha gjort det?

Sven-Åke Hjälmoth: Efteråt är det enkelt att tala om hur man borde ha gjort, men mot bakgrund av vad jag har nämnt och de förhållanden som rådde vid den tiden när vi yttrade oss om nådeansökan och med vår bedömning av honom som säkerhetsrisk ansåg vi inte att det fanns skäl att aktualisera de frågorna mera.

Birgit Friggebo: Ni har ju hela tiden att utgå från säkerhetsbedömningar. Du hade uppfattningen att Bergling inte längre var någon säkerhetsrisk. Varför skulle säkerhetspolisen över huvud taget ha några personer med vid permissionerna?

Sven-Åke Hjälmoth: Säkerhetsavdelningen hade ett intresse av att se om Bergling försökte ta kontakter eller blev kontaktad. Det är inte primärt ett intresse ur aspekten rikets säkerhet, utan det var av operativa aspekter för säkerhetsavdelningen.

Birgit Friggebo: För att se om han gjorde rörelser av olika slag eller tog kontakter?

Sven-Åke Hjälmoth: Det fanns fortfarande ett intresse att se om vissa personer sökte ta kontakt med Bergling eller om han själv tog kontakt med någon.

Birgit Friggebo: Hur skulle säkerhetspolisens personal kunna se detta, när man inte bevakade telefoner?

Sven-Åke Hjälmoth: Det intresse som någon tidigare uppdragsgivare vid den här tiden skulle ha haft av att tala med Bergling skulle närmast ha att göra med vad han hade avslöjat vid rättegången. Det kan man inte avhandla per telefon, för en sådan sak tar en avsevärd tid om man skall komma fram till någonting som har betydelse ur underrättelsesynpunkt. Eftersom vi tillstyrkte att restriktionerna skulle slopas var det vid den här tidpunkten inte något säkerhetshot.

Birgit Friggebo: Det beskrivs någonstans i våra papper att ni på säk var irriterade bl. a. på permissionernas förläggning, därför att ni hade dåligt med resurser. Har ni i något sammanhang givit detta till känna för regeringen så att den skulle ha kunnat ge er mer resurser om ni varit intresserade av det?

Sven-Åke Hjälmoth: Man skall ha klart för sig att under den här perioden åren 1986 och 1987 var våra resurser extremt hårt ianspråktagna, främst för Palmeutredningen, men också för andra operativa insatser. Det är inte så att resurser som tillförs säkerhetsavdelningen ger omedelbar effekt. Det tar ganska lång tid.

Birgit Friggebo: Det innebär att ni själva gjorde bedömningen att det inte gick att snabbt få mer resurser. Ändå tillstyrkte ni eller lät kriminalvårdsstyrelsen fatta beslut om Berglings permissioner, fastän resurserna för att följa honom uppenbarligen var begränsade. Innebär det att det egentligen inte var särskilt viktigt att säkerhetspolisen hade något slags övervakning av Bergling? Det var en nedprioriterad uppgift?

Sven-Åke Hjälmoth: Det är självklart att vårt intresse av en övervakning – det har aldrig varit fråga om bevakning – avtar med tiden. Vi talade om det redan i svaret till JK 1980. Det framgår också av yttrandet i nådeärendet från försvarsstaben att det intresset avtar med tiden.

Birgit Friggebo: Har den bild som du nu ger meddelats regeringen under de senaste åren?

Sven-Åke Hjälmoth: Det framgår indirekt av att vi inte har motsatt oss att restriktionerna upphävs utan tvärtom har sagt att de kunde upphävas.

Birgit Friggebo: Det är i ett remissvar på en speciell fråga som tas upp till beslut, men därutöver har ni inte gjort bedömningen att regeringen behöver veta någonting särskilt om Bergling?

Sven-Åke Hjälmoth: Som jag sagt förut visade också vår inställning till nådeansökningen hur vi bedömde honom som säkerhetsrisk.

Birgit Friggebo: Ni har inte efter nådeansökan dragit andra slutsatser vad gäller t.ex. permissioner än ni har gjort förut?

Sven-Åke Hjälmoth: Efter nådeansökningen kunde man inte rimligen ha någon annan inställning till frågan om hans farlighet, men man hade anledning att då ta hänsyn till hans besvikelse över att ansökan inte blev bifallen. Det har närmast betydelse för hans benägenhet att rymma men inte för bedömningen av säkerhetsfrågan.

Bertil Fiskesjö: Av Lidboms utredning framgår att Säpo ändrade inställning vad beträffar Berglings farlighet. Lidbom säger att det var något av ett mysterium att man ändrade uppfattning ganska snabbt.

Nu skall vi inte granska myndigheterna; men jag vill ställa frågan så här: har Säpo meddelat justitieministern er förändrade syn på Berglings farlighetsgrad?

Sven-Åke Hjälmoth: Vi har inte ändrat uppfattning vid någon viss tidpunkt,

utan vi har konsekvent följt den inställning som vi gav till känna redan från början. Så småningom upphör intresset helt, men vi protesterade ganska mycket 1987 i anslutning till junipermisionen mot att man skulle gå för snabbt fram. Vi har förespråkade att man successivt skulle avveckla de restriktioner som fanns. Vid den tidpunkten tyckte vi att det hade varit lämpligt om han hade haft en beledsagad permission men med en man från kriminalvårdsstyrelsen i bostaden. Det är ingen dramatisk ändring i vår inställning, utan en ändring som har kommit med tiden.

Bertil Fiskesjö: Diskuterade Säpo med justitieministern om den förändrade inställningen?

Sven-Åke Hjälmsroth: Vi diskuterade den inte på annat sätt än att vi talade om vår uppfattning när regeringen skulle fatta beslut i nådefrågan.

Bertil Fiskesjö: Det framgår av materialet att försvaret hade en mer pessimistisk bedömning, nämligen att Bergling fortfarande var en säkerhetsrisk. Det framgår vidare av materialet att försvarsstaben inte var informerad om att Bergling fick permission över huvud taget.

Tog ni vid samtalen med justitieministern upp frågan om försvarsstabens inställning?

Sven-Åke Hjälmsroth: Nej, den frågan togs inte upp med justitieministern.

Bertil Fiskesjö: Hur kan det komma sig att det inte fanns någon kontakt med försvarsstaben, som i högsta grad var intressent i ärendet?

Sven-Åke Hjälmsroth: Försvarsstaben yttrar sig själv i nådeärendet, om det är relationerna på ett senare stadium som avses.

Bertil Fiskesjö: Nej, jag tänkte på de permissioner som sedan beviljades och inte var bevakade utan endast övervakade. De innebar stor frihet för Bergling och möjliggjorde hans flykt. Om dessa permissioner fick då inte försvarsstaben någon orientering vare sig direkt från Säpo eller över regeringen. Var ligger ansvaret för detta?

Sven-Åke Hjälmsroth: Jag förstår inte riktigt kopplingen. Med försvarsstaben hade det över huvud taget aldrig varit någon diskussion om permissioner.

Bertil Fiskesjö: Justitieministern sade som svar på en fråga som jag ställde: "Vi vet nu att säkerhetsavdelningen inte talade med försvarsstaben i varje fall på senare tid. Hade man gjort det, är det möjligt att utvecklingen hade blivit en annan, för försvarsstaben hade en mycket bestämd uppfattning i frågan om Berglings roll som säkerhetsrisk och hade säkert verkat för att permissionerna hade fått en annan utformning."

Har du en annan uppfattning än justitieministern på den här punkten?

Sven-Åke Hjälmsroth: Jag har den uppfattningen att vi verkade för att permissionerna skulle ha en annan utformning, nämligen att de inte skulle vara obevakade. Men det var ett beslut som fattades av kriminalvårdsstyrelsen.

Bertil Fiskesjö: Av de redovisningar vi har fått framgår att i ett senare skede

hade Säpo ingen invändning mot de förändringar som kriminalvårdsstyrelsen gjorde.

Sven-Åke Hjälmoth: Det tror jag inte framgår av utredningarna. Vi hade invändningar mot detta, men kriminalvårdsstyrelsen bestämde att de skulle vara obehövade.

Bertil Fiskesjö: Man får uppfatta det så att det borde ha varit regeringens skyldighet att informera försvarsstaben om de förändringar i permissionsbestämmelserna som man rimligen kände till efter de samtal som Säpo haft med regeringen.

Sven-Åke Hjälmoth: Nej, inte försvarsstaben. Jag kan inte se att det fanns något skäl för regeringen att informera om förändringar i permissionsförhållandena. Synpunkterna på permissionernas utformning hade delgivits kriminalvårdsstyrelsen. Hade permissionerna utformats så att det funnits en bevakning under natten, hade det inte funnits någon anledning att över huvud taget informera någon.

Bertil Fiskesjö: Nu fanns det hårda restriktioner för Berglings möjligheter att röra sig och korrespondera, och dessa restriktioner mjukades upp. Jag menar att det måste ha varit av intresse även för försvarsstaben att få reda på detta, eftersom man bedömde att Bergling fortfarande var en säkerhetsrisk. Den informationen har man inte fått, och det finns tydligen inte någon som har ansvar för detta: inte kriminalvårdsstyrelsen, inte Säpo och inte regeringen. Då kan man fråga sig var ansvaret skall sökas.

Sven-Åke Hjälmoth: Vi har ett nära samarbete med försvarsstabens säkerhetsavdelning, och den var t.ex. med vid sammankomsten med Bergling våren 1985 på Vildmarkshotellet där man skulle klara ut en del frågor kring vilken information han hade lämnat. Jag kan självfallet inte svara på i vilken utsträckning de här frågorna diskuterades. Vi träffar försvarsstabens säkerhetsavdelning regelbundet varje månad och talar om alla typer av frågor.

Man måste här begränsa sig till tiden från juni månad och framåt. Det var under den perioden som nådeansökan låg för avgörande i departementet. Under den perioden har vi inte tagit kontakter för att informera. Det skulle snarast ha varit för att påkalla hjälp från försvarsstaben för att argumentera. Så till vida är det riktigt.

Nils Berndtson: I JK:s rapport anges säkerhetspolisens uppdrag vid permissioner så här: "I uppdraget ingick att gripa Bergling därest han försökte lämna landet samt att göra iakttagelser av besökare till Bergling i den mån detta var möjligt."

Vem hade formulerat det uppdraget? Hade Säpo gjort det själv?

Sven-Åke Hjälmoth: Det är svårt för mig att svara på den frågan, för när det här hände hade jag lämnat avdelningen sedan ungefär tre veckor. Jag vet inte precis vilka överväganden som låg bakom den här formuleringen.

Nils Berndtson: Det var uppenbarligen det uppdraget man arbetade efter. Då vill jag få en förklaring till hur man skall se på att övervakningen drogs in helt

mellan 24 och 07. Jag har sagt tidigare att man inte kan utgå från att folk flyr bara på dagtid. Är det inte märkligt att inte övervakningen gällde hela dygnet?

KU 1987/88:40
Bilaga B 3

Sven-Åke Hjälmsroth: I det här fallet har det sagts att det var fråga om att bedöma de risker som fanns och de resurser man hade. Men för säkerhetsavdelningens del skedde övervakningen primärt utifrån dess eget intresse, och från den aspekten kan man säga att tidsinsatsen var relativt väl anpassad.

Nils Berndtson: Det blev ändå en tidsmässig lucka då övervakning inte skedde och som möjliggjorde flykten.

Sven-Åke Hjälmsroth: Säkerhetsavdelningens intresse var att se vilka kontakter som Bergling tog eller som togs med honom. Man kan förutsätta att de inte tas på efternatten.

Nils Berndtson: Men det gällde också att gripa Bergling därest han sökte fly, och försöka fly kan man göra vid vilken tid som helst på dygnet.

Sven-Åke Hjälmsroth: Jag kan inte svara på den frågan, eftersom jag inte haft möjlighet att påverka utformningen.

Nils Berndtson: När det gäller resursfrågan hävdade Sten Wickbom inför utskottet: "Självfallet hade säk haft resurser att åstadkomma den bevakning som behövdes för att se till att Bergling inte rymde. Det är en prioriteringsfråga hur man sätter in resurser."

Måste det inte vara en riktig bedömning? Och om man har den formulerade uppgiften, borde inte uppdraget att gripa Bergling därest han försökte lämna landet vara högprioriterat?

Sven-Åke Hjälmsroth: Det är alldeles riktigt att vi naturligtvis lika litet som någon annan skulle vilja medverka till att Bergling kunde fly. Men ansvarig är den myndighet hos vilken han befann sig för straffverkställighet. Jag har försökt tala om förut att det inte var en diskussion om att vi skulle bevaka Bergling ur den aspekten att han inte skulle kunna fly.

Tyvärr kanske man förbiser att för säkerhetstjänsten gäller samma regler om arbetsrätt och möjligheter att utnyttja personal som för alla andra arbetsgivare. Vi har under den här perioden haft Palmeutredningen, och jag måste själv innan jag lämnade avdelningen ta upp förhandlingar med de fackliga organisationerna om att få överskrida lagligt maximum för arbetstidsuttag. Det är enkelt att bara säga att man skall göra insatser.

Jag kan inte tala om i detalj hur prioriteringen gjordes i oktober, men mot bakgrund av min erfarenhet kan jag föreställa mig att det som sedermera har givit resultat i fråga om polacker, bulgarer osv. möjligen har bedömts som angelägnare. Man har hellre satsat på att ingripa mot pågående underrättelseverksamhet mot landet än att satsa på att övervaka en spion som redan 1978, när han avslöjades, hade svårt att över huvud taget få uppdrag. Jag vill erinra om att Bergling skrev till sina uppdragsgivare och bad att få uppdrag därför att han hade uttömt sina möjligheter.

Jag kan som sagt inte svara i detalj på vilken prioritering som har gjorts, men min erfarenhet säger mig att det kan ha varit på det här sättet.

Nils Berndtson: Jag vill slutligen ställa en fråga som delvis redan har behandlats här.

Wickbom har skrivit till utskottet att han inte före Berglings avvikande hade någon kännedom om vare sig planerande eller genomförande av dessa permissioner. Nu berättar du att ni hade sammanträffanden varje månad. Är det inte märkligt att denna fråga aldrig kom upp till behandling där?

Sven-Åke Hjälmoth: Mig veterligt har det inte riktats någon anmärkning mot permissionerna, som pågått ända till juni 1987.

Nils Berndtson: Men det har ändå förekommit diskussioner mellan säkerhetspolisen och kriminalvårdsstyrelsen om rutinerna för bevakning och övervakning. Hade det inte funnits anledning att också föra upp de frågorna i samtalen med Sten Wickbom?

Sven-Åke Hjälmoth: Jo, det är riktigt. Det ingår i kriminalvårdsstyrelsens policy att utverka så bra förhållanden som möjligt, så tidig frigivning som möjligt och så snabba permissioner som möjligt. Efter de diskussioner jag har haft med kriminalvårdsstyrelsen har jag vid ett par tillfällen talat om att vi hade bekymmer med att hålla tillbaka och få det här att ske i en takt som var anpassad till de bedömningar som vi gjorde. På det viset kan man säga att säkerhetsavdelningen, om jag får uttrycka mig så, har satt klackarna i backen i stort sett sedan 1981. Vi har lyckats åstadkomma en sådan utveckling att enligt vår uppfattning Bergling har varit förvarad så att det inte varit någon risk ända tills det gått så lång tid att Bergling över huvud taget inte längre utgjorde någon risk.

Jag kan lägga till att jag under den här perioden har blivit upplyst otroligt mycket om hur man behandlade Wennerström. Han har varit en ledstjärna för hur man skulle göra med Bergling. Wennerström sattes på öppen anstalt 1970 efter sex år i kriminalvården och sju år efter det att han avslöjades. När han fick en nådeansökan bifallen av regeringen 1972 hade han ingivit fyra nådeansökningar på två år, och försvarsstaben avstyrkte också den sista.

Det är alltså i och för sig inget märkligt förhållande som förekommit här. Snarare blir man något besviken över att det framställs som om vi skulle vara slappa inom säkerhetsavdelningen, när det är vi som hela tiden försökt se till att förhållandena skulle vara sådana att det inte uppstod några säkerhetsrisker.

Nils Berndtson: Bedömde kriminalvårdsstyrelsen och säkerhetspolisen att dessa risker var av sådan art att regeringen inte behövde få kännedom om dem?

Sven-Åke Hjälmoth: Vi hade gemensamt diskuterat om en utformning som vi bedömde skulle vara tillfredsställande, nämligen att det fanns en bevakning från kriminalvårdsstyrelsen eller att någon tjänsteman från kriminalvårdsstyrelsen var med hela tiden. Det var först i juni 1987 som det förekom ett brott i det förhållandet.

Kurt Ove Johansson: Av det underlagsmaterial som vi har fått framgår att säkerhetspolisen i februari 1987 motsatte sig obevakade permissioner för Bergling. I april samma år bedömde säkerhetspolisen Bergling som närmast

ofarlig för rikets säkerhet. Vidare vet vi av underlagsmaterialet att en obehövad permission kom till stånd i mitten av juni månad 1987.

Enligt ambassadör Lidboms promemoria har du sagt att du blev tvungen att acceptera kriminalvårdsstyrelsens ställningstagande. Vad ligger bakom det påstående som du gjorde i denna promemoria?

Sven-Åke Hjälmsroth: Jag tror inte jag uttryckte mig så att jag blev tvungen, utan vi kunde inte annat än acceptera det beslut som hade fattats och göra det bästa möjliga av situationen. Det gjorde vi också när det gällde junipermisionen. Vi skickade med två man från Norrköpingssektionen för en övervakning som täckte större delen av dygnet. Mot bakgrund av vad jag sade förut och de bedömningar man kunde göra i det sammanhanget var det vad jag hade att acceptera.

Kurt Ove Johansson: Jag tror det står "tvungen" i Lidboms promemoria, men vi behöver inte tvista om ord – det har inte så stor betydelse i sammanhanget.

Vad jag vill komma fram till är att Säpo väl ändå är en fristående organisation och att säkerhetspolisen aldrig kan bli tvungen att acceptera, utan ni gör en självständig bedömning?

Sven-Åke Hjälmsroth: Självfallet är det en självständig bedömning. Men det är inte vi som beslutar om permissioner.

Kurt Ove Johansson: Jag kommer tillbaka till sammanträdet på justitiedepartementet i juni, där du tillsammans med Romander gick igenom vissa säkerhetsaspekter som gällde Bergling. Då hade regeringen 1985 avslagit en nådeansökan.

Min fråga till dig är om justitieministern vid sammankomsten i juni månad gav er någon anledning att tro att regeringen hade ändrat sin inställning till Bergling i förhållande till det beslut som regeringen fattat 1985.

Sven-Åke Hjälmsroth: Nej, det gjorde han inte. Det var snarast så att vi inte fick någon reaktion över huvud taget. Det tyckte vi inte heller var egendomligt, eftersom ärendet inte var färdigberett. Vi lämnade våra synpunkter till honom för att han skulle veta bakgrunden till vårt yttrande.

Kurt Ove Johansson: Som ett svar på en av Olle Svenssons frågor sade du att säkerhetspolisen var lyhörd för en eventuell regeringspropå. Regeringen hade avslagit Berglings nådeansökan 1985. Likväl lämnades tydligen Bergling i mitten av juni 1987 obehövad vid en permission. Hade det inte varit rimligt med tanke på regeringens propå 1985 att säkerhetspolisen hade till regeringen anmält att detta icke var tillfredsställande?

Sven-Åke Hjälmsroth: Som jag sade förut låg det 1987 en ny nådeansökan under prövning hos regeringen. Den här frågan hade då varit uppe praktiskt taget samtidigt med att vi skulle skriva vårt yttrande över den ansökan. Vi yttrade oss också över 1985 års ansökan. Vi hade då den absoluta uppfattningen att frågan var för tidigt väckt. Också där gjordes det jämförelser med hur man behandlade Wennerström.

Vad gäller regeringens beslut i det här sammanhanget fanns det mera

anledning att tro, som vi uppfattade saken, att avslaget beslutades med hänsyn till praxis, nämligen att frågan var för tidigt väckt när man jämförde med Wennerström. Orsaken var snarare denna än några speciella synpunkter om säkerhetsrisker.

Jag upprepar att om regeringen hade redovisat någon speciell inställning vad beträffar säkerhetsrisker, hade vi beaktat regeringens synpunkter.

Kurt Ove Johansson: När regeringen i augusti 1987 avslagit nådeansökan anordnades likväl en obehövad permission i oktober. Regeringens ställningstagande i augusti 1987 måste väl ändå vara enklare propå om att man skulle bedöma Bergling som en säkerhetsrisk?

Sven-Åke Hjälmoth: Om regeringen hade gjort den bedömningen att beslutet var betingat av att Bergling var en säkerhetsrisk, hade vi fått besked om detta. Vi hade sagt att vårt yttrande innebar att vi hade varit beredda att tillstyrka nåd men att vi av allmänpreventiva skäl inte gjorde det.

Sedan vill jag upprepa att det inte var vi som beviljade en obehövad permission i oktober. Jag sade vid samtalen att beslutet inte kunde innebära att han inte skulle kunna få permission i fortsättningen, men man måste ta hänsyn till hans besvikelse, som hade betydelse för hans rymningsbenägenhet.

Kurt Ove Johansson: Skall jag uppfatta det så att du menar att regeringens avslag på Berglings nådeansökan i augusti 1987 inte var en tillräckligt stark markering av att han var en säkerhetsrisk?

Sven-Åke Hjälmoth: Om regeringen hade menat att det skulle vara en signal till myndigheterna om att han var en säkerhetsrisk, tror jag att vi skulle ha fått besked om det. Det är den tolkning som också JK gör när han skriver om hur Amilon rimligen kunde uppfatta avslagsbeslutet.

Kurt Ove Johansson: Vid permissionen i maj 1987 i Arkösund gjorde man enligt de uppgifter vi har fått en massiv polisinsats för att förhindra att Bergling skulle fly. Men redan en månad senare, i juni, lämnade man honom obehövad i flera timmar. Det är litet svårt att förstå den sinnesförändring som tydligen har ägt rum under bara en månad.

Sven-Åke Hjälmoth: Jag kan förstå att det kan verka något inkonsekvent.

Insatsen från säkerhetsavdelningen i samband med Berglings permissioner för den här typen av övervakning har varit densamma hela tiden fram till permissionen i Arkösund. Att det blev flera vid den tidpunkten beror på ett beslut som fattades av den lokale chefen i Norrköping när man skulle ut till restaurangen vid havet i Arkösund. Det var inte en bedömning som gjordes centralt. Han satte för säkerhets skull in ytterligare ett par man. Eljest har insatsen från sakk legat på samma nivå hela tiden, även i juni 1987. Vi hade inte ändrat vårt synsätt i det sammanhanget, vill jag påstå.

Bengt Kindbom: Du sade att regeringens beslut i augusti 1987 var klart när det gällde avslag på nådeansökan. Var det oklart i någon annan del?

Sven-Åke Hjälmoth: Jag har uttryckt mig oklart, om det uppfattas på något annat sätt. Vad jag försökt säga är att vi uppfattade det så att nådeansökan

avslogs närmast på grund av praxis. Man brukar nämligen ge nåd ungefär något år innan det över huvud taget kan bli aktuellt att vidta åtgärder för återanpassning.

KU 1987/88:40
Bilaga B 3

Bengt Kindbom: Den frågan ställde jag som en fortsättning på de frågor som Kurt Ove Johansson ställde.

Jag går till JK:s utredning. Han säger att han fått intrycket att säkerhetsavdelningen på ett markant och påtagligt sätt har framfört att Bergling inte borde beviljas permission under de former som blev fallet under den senaste tiden, under 1987.

Framförde ni det till regeringen?

Sven-Åke Hjälmsroth: Det framförde vi inte till regeringen.

Bengt Kindbom: Varför?

Sven-Åke Hjälmsroth: Vi framförde det till den myndighet som förfogar över permissionerna.

Bengt Kindbom: Det sägs vidare i JK:s material att de författningsbestämmelser som gäller här är oklara och mindre lämpligt utformade.

Har ni på säkerhetsavdelningen fört samma diskussion om det?

Sven-Åke Hjälmsroth: Nej, jag kan inte säga att vi har fört någon diskussion om det.

Bengt Kindbom: Tycker ni att författningsbestämmelserna som gäller är bra?

Sven-Åke Hjälmsroth: Vi har aldrig tvekat om exempelvis var man bestämt om permissioner. Fram till våren 1987 har vi fört fram våra åsikter, och de har i rimlig utsträckning beaktats. Som jag sagt har vi delvis befunnit oss i en försvarsställning, men det tycker jag ligger i rollerna.

Å andra sidan har jag för min del absolut ingenting emot att man lägger upp besluten så att det är alldeles klart vad som bestäms. Det är mera i den situation som senare har uppstått som det har uppkommit tveksamhet i ansvarsfrågorna.

Bengt Kindbom: Hade ni framfört det till regeringen tidigare?

Sven-Åke Hjälmsroth: Nej.

Anders Björck: Under en följd av år förbereder sig Bergling uppenbarligen systematiskt för att kunna fly. Han skaffar sig en ny identitet, han får ett nytt utseende, nytt personnummer och mycket annat.

Hur mycket av detta kände Sven-Åke Hjälmsroth och hans avdelning till?

Sven-Åke Hjälmsroth: Jag får svara i första hand för mig själv – jag vet inte vad man har känt till på andra håll.

Jag kände exempelvis inte till att han hade förlorat sitt pass. Vid en relativt sen tidpunkt fick jag veta att han hade antagit ett nytt namn – jag tror det var moderns flicknamn. Det blev jag informerad om – jag kan inte säga när, men det var relativt sent.

Anders Björck: Borde inte den typen av information automatiskt och snabbt gå från kriminalvårdsstyrelsen till säk och till justitiedepartementet? Borde ingen ha något ansvar för att säk kände till en systematisk förberedelse för att fly? Allt pekar på att det var det.

Sven-Åke Hjälmsroth: Det är möjligt att de uppgifterna har kommit in till avdelningen. Jag kan inte påstå motsatsen. Jag kände inte själv till dem. Men uppenbarligen har de inte uppfattats som ett led i förberedelser för att fly. Det är kanske en lärdom som man får dra av vad som har hänt.

Sören Lekberg: Utfrågningen har nu en stund handlat mycket om ansvarsfrågor. Jag vill ha ett klarläggande på en punkt, som gäller om du anser att säkerhetsavdelningen har ett särskilt ansvar om en spion får tillfälle att röja ytterligare försvarshemligheter. Finns det ett sådant särskilt ansvar för säkerhetsavdelningen?

Sven-Åke Hjälmsroth: Säkerhetsavdelningen har över huvud taget ett ansvar för det som gäller rikets säkerhet. I det inryms också detta ansvar.

Under hela perioden från 1979 och framåt har vi aktivt medverkat till att det inte skulle förekomma någonting som kan innebära men för rikets säkerhet. Det är vid den här tiden tio år sedan Bergling över huvud taget hade någon information om förhållanden av betydelse för rikets säkerhet.

Sören Lekberg: Jag har en följdfråga. Du säger att det fanns ett självständigt ansvar. Bergling visade vad man kallar rymningsbenägenhet och byte identitet. Det fanns också ett uttalat missnöje inom säkerhetspolisen med kriminalvårdsstyrelsens hantering av permissionerna. Borde man då inte rimligen ha informerat regeringen om detta? Även om en myndighet som kriminalvårdsstyrelsen har det fulla ansvaret för permissionerna, har regeringen initiativrätt och kan ta upp frågor om att ändra förhållandena.

Sven-Åke Hjälmsroth: Det är väl med den frågan som med alla andra frågor som diskuteras här, att när man ser facit kan man ge andra svar än vi kunde under den tid då vi behandlade ärendena.

Jag återkommer till vad jag sagt förut, att även om vi har fått argumentera för våra synpunkter, rådde det fram till våren 1987 acceptabla förhållanden.

Hans Nyhage: Sven-Åke Hjälmsroth hänvisar hela tiden till att det var kriminalvårdsstyrelsen som hade ansvaret för beslutet. Men Säpo protesterade och fick inte gehör för sina synpunkter.

Varför nöjde man sig då med kriminalvårdsstyrelsens besked? Varför gick man inte till regeringen?

Sven-Åke Hjälmsroth: Det var vid ett tillfälle som våra synpunkter inte beaktades, och det gällde junipermisionen. Tidigare var det diskussioner, och då fick vi argumentera.

Jag har försökt förklara förut varför vi inte förde fram detta omedelbart. Då skulle nådeansökningen behandlas, och vi talade om vår inställning i det sammanhanget för justitieministern. I den del som gällde hur hans permissioner skulle ordnas har inte jag varit med om några diskussioner.

Börje Stensson: Wickbom sade då han var här att han inte visste och inte

anade hurdant läget var, och han citerade i det sammanhanget ordet "gåtfullt".

Hur har du uppfattat regeringens och departementets ambitioner att informera sig? Man kunde dra den slutsatsen av Wickboms svar här, att ju mer regeringen vet, desto större ansvar är den beredd att ta. Omvänt skulle man kunna avskärma sig och inte ta till sig någon information. Ju mindre en myndighet informerar, ju mindre är alltså regeringens ansvar.

Regeringar kan vara mer eller mindre aktiva. Hur har du upplevt situationen i det fallet under olika regeringar och olika justitieministrar? Du kan gärna ta upp det här speciella fallet men kan också ge ett allmänt omdöme.

Sven-Åke Hjälmoth: Jag kan kort säga att jag i varje fall har strävat under den tid jag var vid säkerhetstjänsten efter att vi skulle lämna så mycket information som möjligt till regeringen. Jag ansåg att det som kom upp i säkerhets- och underrättelsesamhället skulle träffa samman i regeringen för att komma samhället till godo.

Jag tycker att vi har haft möjligheter att ge informationer till regeringen. Jag har träffat justitieministern en gång i månaden för att ge speciella informationer, och vi har haft sammanträden på utrikesdepartementet ungefär en gång i månaden. Jag tycker att utvecklingen i det sammanhanget har varit positiv. Jag tror att alla justitieministrar har varit intresserade av säkerhetsfrågor.

Birgit Friggebo: Det fördes en diskussion tidigare om signaler från regeringen. Kriminalvårdsstyrelsen hade tillstyrkt nådeansökan och uppfattat avslaget på nådeansökan så, att andra myndigheter skulle bedöma vilka villkor som skulle gälla. Nu säger du att säkerhetsavdelningen hade avstyrkt nådeansökan av allmänpreventiva skäl men att det säkerhetsmässigt inte var särskilt intressant. ÖB har gjort en annan bedömning, nämligen att Bergling fortfarande var en säkerhetsrisk.

Sten Wickbom sade när han var här att regeringen delade ÖB:s säkerhetsbedömning. Du säger att ni uppfattade beslutet så att man grundade det på allmänpreventiva skäl, eftersom ni haft den inställningen. Menar du att det föreligger en direkt brist hos regeringen att ge de riktiga signalerna till myndigheterna, eftersom man inte angav skälen till att nådeansökan avslogs?

Sven-Åke Hjälmoth: Jag menar inte att det förekom en brist i det sammanhanget, utan jag sade att vi uppfattar det närmast så att det var med hänsyn till praxis som man avslög ansökan.

Birgit Friggebo: Ni trodde att det var mer av allmänpreventiva skäl? Då måste det uppfattas som en brist, när regeringen inte skriftligt motiverar sitt beslut, att man inte meddelar er vilka skälen är.

Sven-Åke Hjälmoth: Jag har inte deltagit i någon diskussion där jag fått veta vad som var orsaken till regeringens beslut. Jag vet inte om det har lämnats något besked efter det att jag har slutat vid säkerhetsavdelningen om hur man motiverade avslaget på nådeansökan.

Birgit Friggebo: Tror du att ni hade hanterat den frågan annorlunda om signalen kommit fram tydligare från regeringen?

Sven-Åke Hjälmoth: Om man direkt hade sagt att man bedömde att Bergling var en säkerhetsrisk och sagt ifrån att det skulle vara en viss nivå på bevakningen eller tillsynen, är det självfallet att det hade fått genomslag.

Birgit Friggebo: Sten Wickbom sade till oss i förra veckan att beslutet fattades dels ur säkerhetssynpunkt och dels ur allmänpreventiv synpunkt. Det har ni uppenbarligen inte fått information om.

Jag vill ställa en slutfråga som inte har direkt med det här att göra men som kan ha ett allmänt intresse ändå. Du gör fortfarande den bedömningen ur säkerhetspolisens synpunkt, att Bergling inte är någon säkerhetsrisk. Innebär det att det egentligen inte spelar så stor roll ur säkerhetssynpunkt att han har flytt?

Sven-Åke Hjälmoth: Jag tycker det nu.

Birgit Friggebo: Så skadan är inte så stor som man som allmän medborgare kunde tro?

Sven-Åke Hjälmoth: Inte enligt vår bedömning. Om man inte har hunnit reparera skadorna har det ingen betydelse var han förvaras under tiden. Att han inte hade mer information att lämna ut tycker jag framgår tydligt och klart av rättegången, domen och förundersökningen.

Olle Svensson: Får jag med tanke på det senaste meningsbytet klara ut att regeringens beslut i det fall Birgit Friggebo var inne på grundade sig på yttranden som kom från er, från kriminalvårdsstyrelsen och från försvarsstabben. Det var väl fullt klart att regeringen hade fått del av försvarsstabens synpunkter.

Jag vill citera ur en av utredningarna: "Spionen Berglings flykt har skakat och upprört den svenska allmänheten, och många har frågat sig varför Bergling beviljades obevakad permission och därigenom gavs möjlighet att obehindrat promenera ut i friheten."

Jag tror att det är allmänhetens bedömning, och därför är det av stort intresse att vi, även om det ibland sker med besserwissermentalitet och med facit i handen, utreder ansvaret både för regeringen och för myndigheterna för att få ett så bra resultat som möjligt i framtida handläggning.

Jag ber att få tacka Sven-Åke Hjälmoth för att du ställt dig till förfogande för oss och kompletterat vårt skriftliga material.

1988-03-15

kl.10.59–13.03

Konstitutionsutskottets utfrågning den 15 mars 1988 av invandrarminister Georg Andersson och expeditionscheferna Erik Lempert och Stina Wahlström angående utlänningsärenden

Olle Svensson: Vi har i dag en offentlig utfrågning för att skaffa oss information inom ett ämnesområde som utskottet ofta återkommit till, nämligen utlänningsärenden.

Regeringens befattning med de frågorna – det är ju bara den saken vårt utskott har att granska – beror på att invandrarverket lyder under regeringen och statsrådet Andersson, och vidare går många ärenden till regeringen vid överklaganden.

Jag är glad över det skriftliga material vi har fått, men vi har tyckt att det är värdefullt att utskottet också får det kompletterat med en muntlig föredragning.

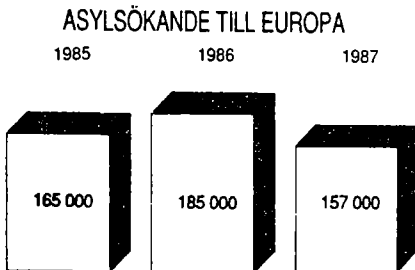
Jag hälsar välkomna till utskottet Georg Andersson och två av hans medarbetare, Erik Lempert och Stina Wahlström.

Enligt den praxis vi har i utskottet ger jag först ordet till dem vi har inbjudit.

Georg Andersson: Det är ungefär ett år sedan sist. Flyktingpolitiken har bedrivits enligt konsekvent praxis under det gångna året. Det betyder att vi har bedrivit en synnerligen ambitiös flyktingpolitik. Jag brukar säga att detta är en av de sektorer som växer snabbast.

I ett europeiskt perspektiv betraktas Sverige som ett föredöme. Det har vi fått omvittnat i många sammanhang inte minst av UNHCR:s företrädare.

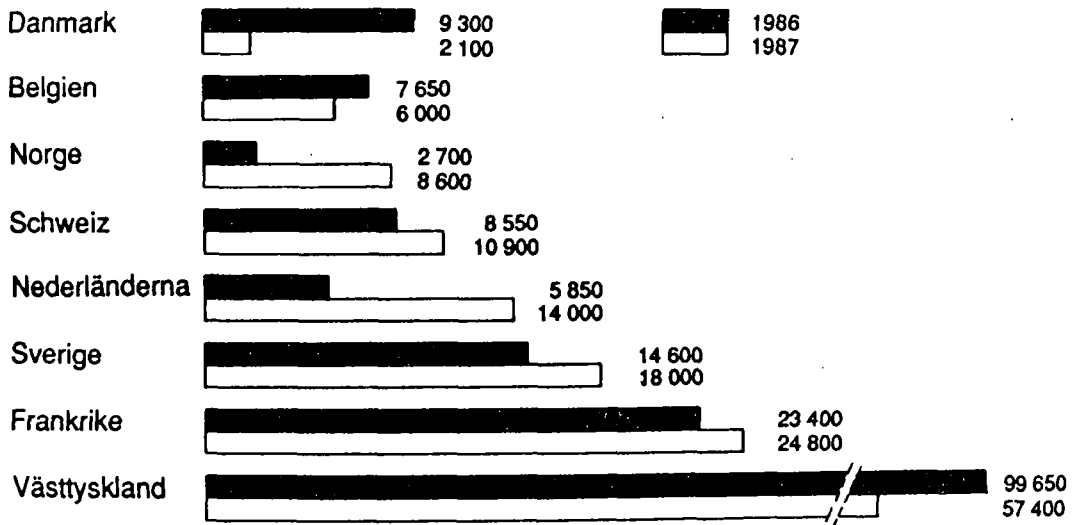
Vi mottar ett ökat antal asylsökande. Som är väl bekant har det skett en ökning under senare år.

Bilden visar antalet asylsökande i Europa. Det framgår att det under 1987 har varit en, om inte så kraftig så dock markerad, nedgång. Det beror på att många europeiska länder har stramat åt och infört kraftiga restriktioner mot emottagandet av asylsökande.

ANTALET ASYLSÖKANDE TILL NÅGRA VÄSTEUROPEISKA LÄNDER UNDER 1986 OCH 1987

KU 1987/88:40
Bilaga B 4.

Vi kan se på ytterligare en bild, som visar förhållandena i ett antal europeiska länder, antalet asylsökande till några västeuropeiska länder under 1986 och 1987. Man kan där göra ett antal intressanta iakttagelser.

Först och främst kan vi se att Sverige ligger förhållandevis högt i antal sett mot bakgrund av landets storlek och folkmängd. Danmark redovisar en mycket kraftig åtstramning. I Norge är förhållandet det omvända. Nederländerna har också tagit emot ett ökat antal medan i Västtyskland antalet asylsökande har kraftigt reducerats.

ASYLSÖKANDE I ETT URVAL LÄNDER RÄKNADE SOM PROCENT AV INVÅNARANTALET

KU 1987/88:40
Bilaga B 4

	Invånarantal miljoner	Asylsökande 1983 - 1987	Asylsökande 1983 - 1987 som % av invånarantalet
Sverige	8 300 000	62 600	0.75
Schweiz	6 500 000	44 600	0.69
Danmark	5 100 000	25 000	0.49
Västtyskland	61 000 000	286 000	0.47
Norge	4 100 000	13 000	0.32
Belgien	9 900 000	25 600	0.26
Nederländerna	14 500 000	30 200	0.21
Frankrike	55 200 000	104 200	0.19

Ett diagram ger relationstalen mellan länderna i förhållande till invånarantalet. Tabellen visar antalet asylsökande under de fem åren 1983-1987. Siffrorna är naturligtvis inte exakta eftersom det är svårt att räkna asylsökande inte bara i Sverige, utan i ännu högre grad i vissa andra länder. Tabellen visar att Sverige i förhållande till invånarantalet under de fem åren låg i topp i Europa. Den ledarpositionen skulle bli ännu mer markant om man begränsade sig till att redovisa de två senaste åren, då Sverige varit ett av de få länder som har tagit emot ett ökat antal asylsökande. År 1983 låg det vid knappt 4 000, det ökade till ca 12 000 under 1984, var sedan 15 000 åren 1985-1986 och 1987 var antalet asylsökande ca 18 000. Den största gruppen kommer från Iran, på andra plats kommer Chile och på tredje Etiopien.

Det skall sägas med en gång att de flesta asylsökande får uppehållstillstånd förr eller senare. Det är därför ett mindre antal som utvisas.

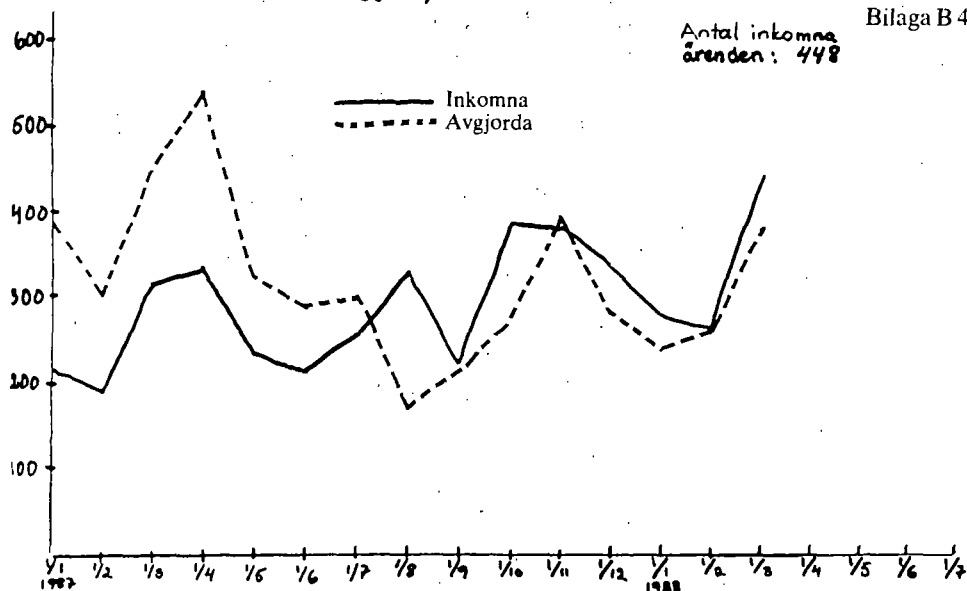
Här har nu visat sig att statistiken inte varit helt perfekt, för att använda ett understatement. De uppgifter vi nu har fått från invandrarverket säger att antalet flyktingar och jämställda, inkl. dem som mottagits av humanitära skäl, som traditionellt också redovisas i denna grupp, som fick uppehållstillstånd under 1987 var 16 500. Det innebar en ökning med ca 3 500 i förhållande till antalet år 1986.

Jag övergår nu till de tre stora problem vi har att brottas med.

Det första är handläggningstiderna. De är fortfarande för långa.

Antalet avgjorda/Inkomna ärenden

KU 1987/88:40
Bilaga B 4

Jag har några bilder som visar utvecklingen av arbetet inom regeringskansliet. Den röda kurvan (här heldragen) visar antalet inkomna ärenden och den blå antalet avgjorda ärenden. Det skall sägas att under andra hälften av 1986 låg den blå kurvan också över den röda. Vi har alltså, som jag redovisade i fjol, arbetat ned ärendebalansen i departementet kraftigt. Det har tyvärr skett en viss stegring under de senaste månaderna därför att, som synes på bilden, trenden är att antalet inkommande ärenden ökar. Det var väl också väntat.

Papperslösheten är ett annat stort problem. Det har uppmärksammats i radion under de senaste dagarna, men för oss är det ingenting nytt att ett mycket stort antal asylsökande, framför allt sådana som kommer direkt till Arlanda, saknar pass och andra identitetshandlingar. Det medför att handläggningen försåras, och det medför många andra komplikationer.

Vi har tagit upp det problemet i många sammanhang, i europeiska sammanhang inom exekutivkommittén i UNHCR och på nordisk nivå.

Det tredje problemet är bristen på kommunplatser, som leder till en motsvarande ökning av antalet asylsökande på förläggningar. Vi har i dag närmare 50 förläggningar i drift med över 9 000 personer som tvingas leva allt

längre tid i förläggningar därför att man saknar platser i kommunerna. Kommunerna gör en god insats, och nästan alla kommuner deltar nu i flyktingmottagandet. Den reformen har varit framgångsrik – det vill jag betona inför utskottet – men nivån är dess värre för låg. Vi måste få flera kommunplatser om vi skall få balans och kunna få till stånd en bra flyktingmottagning.

Det är nu inte så att vi är passiva och bara noterar problemen, utan vi står mitt uppe i ett omfattande reformarbete. Två stora utredningar har gjorts, dels en översyn av hela utlänningslagen, dels asylärendeutredningen, som har genomlyst handläggningsordningen m.m. De utredningarna är ute på remiss, och remisstiden utgår den 15 april. Regeringens avsikt är att så snart som möjligt därefter presentera förslag till reformer på de områdena i syfte att framför allt förkorta handläggningstiderna. Målsättningen är, som jag sade i fjol, att komma till en sådan ordning att invandrarverket kan behandla ärendena inom cirka två månader och att motsvarande tid skall gälla i departementet. De här utredningarna visar att det bör vara möjligt, om man vidtar alla de åtgärder som utredningarna föreslår, men det återstår att se efter remisstidens utgång i vilken utsträckning detta är möjligt.

Vi har satt i gång en översyn av invandrarverkets organisation. Invandrarverket har successivt fått en kraftig förstärkning av personalen och av sina ekonomiska resurser, men vi har insett att det krävs organisatoriska förändringar, en uppfräschning av hela organisationen. Den nya generaldirektören har under de senaste månaderna utarbetat ett principförslag som jag hoppas skall kunna utformas till en principproposition till riksdagen inom kort.

En fjärde pusselbit i reformarbetet är slutligen det lagförslag som ligger på riksdagens bord för behandling just nu om en annan form av bidrag till asylsökande, asylbidragsreformen, som ingår i hela reformpaketet för att styra verksamheten bättre.

Ett antal frågor har anmälts till utskottet, som jag kanske kort skall belysa innan utskottsledamöterna ställer sina frågor.

Den första gäller barn i förvar. Där skall noteras att vi under senare år har haft en synnerligen restriktiv lagstiftning. Vi fann ändå skäl att genomföra en skärpning av lagstiftningen som trädde i kraft den 1 juni 1987. Den innebar ytterligare restriktioner vad gäller placering av barn i förvar. I motivuttalandena markerade regeringen tydligt att barn får tas i förvar bara undantagsvis och när det föreligger synnerliga skäl.

Regeringen gav i det sammanhanget ett uppdrag till invandrarverket att ta reda på antalet förvarstaganden och undersöka bakgrunden och att redovisa resultatet avseende en sammanhängande period. Det uppdraget genomfördes, och invandrarverket har redovisat det under hösten. Det visade sig att trots skärpningarna hade ett stort antal barn tagits i förvar framför allt av Arlandapolisen. Det gav regeringen anledning att överlämna frågan till justitiekanslern för granskning. Den granskningen pågår.

Uppdraget till invandrarverket gällde inte bara att se över förvarstagande av barn, utan allmänt frågan om förvarstagande.

Det skall noteras att riksdagen har avvisat krav på totalförbud vad gäller att ta barn i förvar. Jag vill gärna inför utskottet säga att om man skulle införa

ett totalförbud, innebär det enligt min mening att man avhänder sig möjligheten att tvångsvis verkställa beslutade utvisningar utan att riskera att familjer splittras. Det är en avvägning vi måste göra.

För övrigt har utskottet velat få en redovisning av ett antal utvisningsärenden, men när det gäller enskilda ärenden är materialet till stor del föremål för sekretess, och eftersom detta är en offentlig utfrågning leder det till vissa begränsningar i min yttrandefrihet.

Margitta Edgren har gjort en anmälan om utvisningen av tre personer till Bangladesh. Här vill jag kort säga att grunden för de utvisningarna anser jag vara mycket väl dokumenterad. Invandrarverket gjorde ett stort antal efterforskningar med hjälp av ambassaden i Dhaka för att kontrollera ingivna handlingar. Man gick inte mindre än tre gånger till ambassaden för att få uppgifter om de handlingar som hade lämnats. Ambassaden i Dhaka svarade och lämnade rapporter inte mindre än sju gånger till invandrarverket. Det visade sig då att de handlingar som hade lämnats in var falska. När man gjorde anspråk på att ytterligare handlingar skulle granskas konstaterades att man någon gång måste sätta punkt. Eftersom de handlingar som tidigare hade redovisats inte var äkta, fanns det inte anledning att fortsätta och ytterligare granska de nya handlingarna.

Regeringen avslog överklagandet i de här tre fallen, och utvisningarna verkställdes. Det föreligger verkställighetsrapporter, som jag gärna skulle vilja gå igenom inför utskottet inom lyckta dörrar. De är ganska belysande. Här kan jag bara säga att verkställigheten skedde utan komplikationer. De tre kunde återvända till sitt hemland, uppenbarligen utan att frukta något. Det var i inget fall komplikationer, utan när verkställigheten trädde i kraft fann sig de tre ganska väl till rätta. Det visar enligt min mening att besluten var riktiga, även om förspelet till utvisningarna var ganska dramatiskt.

Kjell-Arne Welin har velat att utskottet skulle se på om vissa beslut har fattats i enlighet med lagen. Här kan jag bara notera att i den utsträckning dessa ärenden har behandlats av regeringen har det gjorts av en regering i vilken jag inte ingick. Jag är naturligtvis ändå beredd att redovisa det material som har lämnats i de fallen, men det kanske räcker inledningsvis med att konstatera detta. I något av de fallen har ärendet inte varit föremål för behandling i regeringen utan bara av polisen, och ett av de upptagna fallen har över huvud taget inte kunnat identifieras med ledning av Welins uppgifter.

Olle Svensson: Det äger sin riktighet att vi inte kan gå in på sekretessbelagt material under denna öppna utfrågning, men vi förutsätter att utskottet har möjlighet att i annat sammanhang ta del av de informationer vi behöver för vår granskning.

Anders Björck: Alla torde vara överens om att de nuvarande handläggningstiderna är orimligt långa och leder till mänskligt lidande. Du sade att åtgärder nu är på gång och hänvisade något dimmigt till en kommande proposition. Kan du här och nu peka på konkreta åtgärder som regeringen tänker föreslå för att så snabbt som möjligt få ned handläggningstiderna?

Georg Andersson: Vi har satt in resursförstärkning i såväl invandrarverket som regeringskansliet för att göra extra insatser. I regeringskansliet arbetade

under hösten 1986 och våren 1987 en extrastyrka, som förmådde pressa ned den totala ärendebalansen från ca 3 000 till ca 1 000 ärenden. Det var en stor framgång. Delar av den extrastyrkan har flyttat över till invandrarverket för att på motsvarande sätt pressa ned ärendebalansen där. Därtill kommer permanenta resursförstärkningar, som har redovisats för riksdagen i budgetpropositionen.

Tyvärr har vi inte kunnat notera motsvarande framgång i invandrarverket, framför allt därför att antalet inkommande ärenden har ökat så kraftigt. Som jag sade har antalet asylsökande ökat med ca 3 000 under 1987 från en tidigare hög nivå på 15 000.

De förslag som utredningarna har lagt fram går ut på att man skall upprätta ett antal utredningsslussar dit asylsökande hänvisas för att man omedelbart efter det att de har kommit in som asylsökande i landet skall företa en utredning. Utredningsresurser och även de advokater som behövs kommer naturligtvis att koncentreras dit. Därefter skall ärendena behandlas av invandrarverket men i en delvis koncentrerad struktur så att man kan avgöra vissa lätta ärenden direkt i dessa utredningsslussar.

Det är innehållet i förslagen. Om de kan genomföras kan jag inte här gå i god för, men jag tycker det är välgrundade förslag. Om remissutfallet blir positivt, ser jag stora möjligheter att gå den vägen. Min ambition är att under våren kunna utarbeta ett underlag för en lagrådsremiss, som sedan kan leda till en proposition under hösten.

Anders Björck: Regeringens ambition är ju att inga skall behöva vänta mer än två månader. När tror Georg Andersson att vi är nere i två månader?

Georg Andersson: Lagöversynen och strukturförändringen av organisationen avses kunna träda i kraft den 1 juli 1989. Under tiden måste vi vidta extra åtgärder för att avarbeta de ineliggande ärendena och förhindra att en ny balans uppstår. Vi har tillsatt en arbetsgrupp – en balansgrupp – med företrädare för polisen, invandrarverket och arbetsmarknadsdepartementet för att kontinuerligt följa utvecklingen månad för månad och se vilka resurser som behöver sättas in för att, som vi brukar säga, vi skall ha rent bord när en ny lagstiftning kan träda i kraft den 1 juli 1989.

Anders Björck: Så om drygt ett år menar du att man skall kunna vara nere i två månader?

Georg Andersson: Ja, det är vår målsättning. Men jag hoppas att alla har förståelse för att det här är en svårplanerad verksamhet. Vi kan inte i förväg bestämma hur många asylsökande som kommer till vårt land.

Anders Björck: Det förekommer i massmedia rapporter och påståenden om att olika invandrargrupper använder Sverige som en bas för terroristaktiviteter och även här i Sverige utkämpar politiska strider som inte har någonting med Sverige att göra.

Bedömer du att det föreligger en ökad risk för att Sverige används som bas för aktiviteter av det här slaget och – i så fall – är regeringen beredd att vidta speciella åtgärder?

Georg Andersson: Jag har inte noterat några tecken som tyder på en ökad sådan risk. Men vi måste naturligtvis ständigt vara vaksamma för sådana risker. Man har sagt att ca 10 000 asylsökande skulle ha kommit under de senaste två åren utan pass eller identitetshandlingar – vi har inte någon exakt siffra för antalet, men det ligger i den storleksordningen. Det innebär ett utomordentligt stort problem i handläggandet av ärendena. Men man får inte blunda för att i denna grupp av människor vilkas identitet inte är styrkt är det svårt att bedöma i vilken utsträckning det förekommer sådana som ägnar sig åt kontraspionage eller som är här i helt andra syften än att få en fristad undan förföljelse.

Anders Björck: Jag har en fråga som gäller en dam som förekom i massmedia förra året, nämligen syster Marianne. Konstitutionsutskottet har fått en anmälan, som jag förmodar att du har tagit del av.

I denna anmälan från Sten Andersson i Malmö sägs att du har hävdad att framställningen i det program som du förekom i icke var korrekt och att du hade blivit lurad under falska förespeglningar att uppträda i programmet.

Får jag fråga dig nu när du är här, om det är en uppfattning som du står för också i dag, att du blev felciterad, att du blev lurad under falska förespeglningar och att hon icke var ett sanningsvittne.

Georg Andersson: Om detta program är mycket att säga. Jag vet inte i vilken utsträckning det har konstitutionell betydelse.

Anders Björck: Du har konstitutionell betydelse, och ärendet är anmält.

Georg Andersson: Jag skall gärna redovisa vad som går att redovisa om det.

Det var ett utländskt TV-team som kom för att göra en intervju som skulle spegla svensk flyktingpolitik. Det var premisserna för programmet. På mitt tjänsterum gjordes en lång intervju där jag försökte redogöra för vår flyktingpolitik så utförligt som möjligt, men jag märkte på frågeställningarna att det låg ett aggressivt angrepp på flyktingpolitiken bakom frågorna. (Det visade sig senare att programmet alls icke var avsett för att i utlandet spegla svensk flyktingpolitik, utan för att i vissa delar ingå i Rekord-Magazinet.)

I alla händelser skedde det ett avbrott under inspelningen. Som jag har uppfattat det efteråt gick en bandspelare under det avbrottet. I det meningsutbytet fälldes då det här berömda uttalandet.

Den återopade polisrazzian, som jag i meningsutbytet ställdes till svars för, skedde 1981 under den borgerliga regeringens tid och långt innan jag var ansvarig för detta område.

Till det kan tilläggas att jag har haft ett personligt samtal med syster Marianne och redovisat vad som har förevarit, och enligt min mening är meningsutbytet mellan oss uppkälat. Jag har inte någon anledning att ytterligare fördjupa mig i detta.

Anders Björck: Jag skall inte fortsätta på det ämnet, men jag har en sista fråga, hur det kan komma sig att invandrarstatistiken har slagit så fel och vad ni ämnar göra åt det. När man planerar för framtiden måste det vara viktigt att man har en korrekt statistik att tillgå med tanke på de resurser som behövs.

Georg Andersson: Jag är mycket bekymrad över det läge som har uppstått. Det är naturligtvis helt oacceptabelt att statistiken visat sig ha sådana brister. Nu vidtas en rad åtgärder för att komma till rätta med bristerna. Jag hyser goda förhoppningar om att den organisationsöversyn som sker nu och den nya ledning som invandrarverket har skall reda ut detta så att vi får ett bättre underlag för den framtida planeringen.

Det skall sägas att det här naturligtvis inte har påverkat handläggningen av enskilda ärenden, men det har försvårat planeringen av verksamheten.

Det skall också tilläggas att det förhållandet att det är ett mindre antal som har fått sina beslut klara och ett mindre antal som faktiskt har fått uppehållstillstånd under 1987 inte innebär att vi har fått lediga platser i kommunerna eller lediga platser på förläggningarna, utan de personer som upptar platser i kommunerna finns faktiskt där, och de personer som upptar platser i förläggningarna finns faktiskt där. Det är som jag har redovisat: vi har brist på platser i kommunerna. De allra flesta kommunerna säger att de inte kan åta sig mera. I förläggningarna finns över 9 000 personer, och antalet ökar med 300–400 i månaden. Det är krisproblemet i flyktingpolitiken i dag.

Ingela Mårtensson: Jag vill ta upp frågan om förvar av barn, som jag har anmält i en särskild skrivelse till utskottet.

I princip är det förbjudet att ta barn i förvar enligt utlänningsförordningen, men det visade sig redan förra året att många barn ändå togs i förvar. Jag vet att invandrarministern då reagerade och sade att man skulle genom en ändring i förordningen kunna åstadkomma en skärpning för att tillgodose behovet av ökat skydd för barn.

Vi har här talat om statistik. Det har varit dåligt bevänt på den punkten när det gäller asylsökande över huvud taget. Det har varit svårt att få fram statistik över förvarstagande av barn trots att det skall förekomma bara i undantagsfall. Vi har inte fått någon statistik för förra året, som jag begärde i min anmälan. Likaså begärde jag att få veta motiven för förvarstagande.

Vet invandrarministern hur många barn som togs i förvar förra året?

Georg Andersson: Som jag sade tidigare gav vi ett uppdrag till invandrarverket att kartlägga förvarstagandet under en period för att få ett underlag för att bedöma den frågan. För perioden maj–september har det redovisats en utförlig statistik om förvarstagandet i olika polisdistrikt med fördelning på nationaliteter, men någon årsstatistik kan jag inte redovisa.

Ingela Mårtensson: Är det acceptabelt att vi inte har statistik över hur många barn som tas i förvar med tanke på att riksdagen har beslutat att regeringen skall följa upp och kontrollera att det inte förekommer övertramp utan att man är restriktiv på det området?

Georg Andersson: Det viktiga är hur bestämmelserna utnyttjas. Vi har vidtagit de åtgärder jag nämnde: skärpning av bestämmelserna, uppdrag till Carl Holmbergs utredning om översyn av hela lagstiftningen, en kartläggning av förhållandena under månaderna maj–september. När den kartläggningen var gjord och det visade sig att det trots de vidtagna åtgärderna och trots uttalanden av mig och andra var ett så stort antal barn som tagits i förvar överlämnade vi ärendet till justitiekanslern. Där ligger ärendet i dag.

Sedan skall det sägas att det enligt lagstiftningen finns förutsättningar för att ta barn i förvar, om det föreligger synnerliga skäl, så i viss utsträckning är det tillåtet att göra det. Men det är viktigt att det sker under så goda förhållanden som möjligt. Därför har det inrättats särskilda lokaliteter – Vistagården och Carlslund – där praktiskt taget alla de barn som tas i förvar vistas under en kort tid. Det är viktigt att säga att det inte är fråga om barnfängelser. Det är inte heller, som det har sagts i vissa sammanhang, schäferhundar som vaktar. Det råkar vara så att vaktbolaget heter Svensk Schäferhundvakt, men det är personal med ganska god utbildning som tar hand om såväl vuxna som barn i de här byggnaderna, som tidigare har varit vårdinrättningar.

Ingela Mårtensson: Det kan diskuteras, om det är fråga om fängelse eller ej vid Carlslund och Vistagården. Vi har tagit del av socialstyrelsens skrivelse till regeringen, som jag fick i går. Där står det hur det går till vid Vistagården och Carlslund: bevakningen sköts av vaktbolag. Lokalerna är lästa. Den intagne medges och erbjuds vistelse ute en timme varje dag. När den förvarstagne vistas ute skall alltid vaktpersonal följa med. Besök medges under vissa tider av dagen.

Är inte det ett fängelse?

Georg Andersson: Jag vet inte vilken definition av fängelse man skall tillämpa. De lokaler som används för det här ändamålet har tidigare använts för vård.

Förvisso är ytterdörren låst under den tid som de vistas där, men för övrigt är alla lokaliteter fritt tillgängliga för alla.

Det vore naturligtvis önskvärt att man kunde anordna bättre lokaler. Det är en standardfråga och en kvalitetsfråga. På många områden skulle vi vilja höja kvaliteten på flyktingsmottagandet, men i det ansträngda läge som vi befinner oss i är det inte alltid möjligt att göra det. Den upprustning som skett av Carlslund är en väsentlig kvalitetshöjning. Jag har rekommenderat socialförsäkringsutskottet att göra ett studiebesök där, och den rekommendationen kanske kan utsträckas vidare.

Till sist är det ändå fråga om huruvida man skall totalförbjuda förvarstaggande av barn. Riksdagen har hittills sagt nej till det. Jag har pekat på de komplikationer som uppkommer om man beträder den vägen. Vill man bibehålla möjligheten till tvångsvis verkställighet av en utvisning och inte vill splittra familjer, är det svårt att i varje läge avstå från att ta också barn i förvar. Det kan faktiskt ibland vara mer skonsamt än det motsatta.

Ingela Mårtensson: Det var inte lokalerna som jag talade om. Dem är det kanske inte så stort fel på. Det är fråga om formerna för hur man tar hand om barn som kommer från svåra situationer och har upplevt hemska saker och sedan möts av att bli inlåsta. Med tanke på hur de blir inlåsta vill jag snarast säga att det är fråga om fängsligt förvar.

Det skall föras en restriktiv politik. Jag vet inte om statistiken omfattar ett representativt urval, eftersom den bara gäller en del av år 1987, men den visar ändå att ungefär 70 barn per månad tas i förvar. Ändå säger du att det måste föreligga särskilda skäl. Vad anser Georg Andersson vara synnerliga skäl?

Georg Andersson: Där har riksdagen inte gjort någon närmare definition, utan det får prövas från fall till fall, och det skall redovisas av dem som handlägger frågorna.

Mot bakgrund av att det varit ett så stort antal förvarstagen har jag givit justitiekanslern i uppdrag att granska detta, och den översynen pågår. Jag kan notera att efter det att justitiekanslern fick detta uppdrag har praxis förändrats när det gäller Arlandapolisens hantering av frågorna. Man hänvisar i första hand asylsökande till den öppna förläggning som finns på Carlslund. Först sedan det faktiskt är klarlagt att det blir fråga om en avvísning överförs de asylsökande till den slutna avdelningen. Detta har naturligtvis medverkat till en kraftig reduktion av det formella förvarstagen i den slutna förläggningen, men någon statistik på förändringen har jag tyvärr inte.

Ingela Mårtensson: Det tycker jag är en brist. Riksdagen har ändå uttalat att regeringen skall följa upp och kontrollera förvarstagen, eftersom det rör sig om ett sådant ingrepp.

Arlandapolisen har inte hört sammat uppmaningen att ange motiven. Vi har inte fått någon redovisning av vilka motiv som finns till att man tagit så många barn i förvar. Har regeringen svårt att få gehör för sin politik, eftersom det inte har redovisats någon förändring efter den s.k. skärpningen i april? De undersökningsresultat som vi har fått gäller några månader därefter.

Georg Andersson: Får jag bara avslutningsvis konstatera att alla de här frågorna granskar justitiekanslern. Jag räknar med att vi inom kort får JK:s rapport. Vi har också i dagarna socialstyrelsens rapport, som har gått till socialdepartementet. Jag har läst den. Vi skall naturligtvis noga överväga alla de synpunkter som där har lagts fram.

Jag kan bara konstatera som en preliminär uppfattning att sammantaget innebär de kvalitetshöjningar i fråga om utrustning, lokalteter, personal och annat som utredningarna och socialstyrelsen föreslår en mycket kraftig resursförstärkning på det här området.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja ta upp ett par mer övergripande frågor.

Invandrarministern har inledningsvis redovisat en ökning av tillströmningen av flyktingar till Sverige och samtidigt redovisat effekterna av de restriktioner som har vidtagits i en del andra länder. Även om vi för en generös flyktingpolitik och tar emot många, går ändå det stora flertalet flyktingar som kommer till Europa till andra länder. De skulle kunna vara mycket fler, och det skulle i någon mån minska trycket på Sverige.

Jag vill ställa frågan hur invandrarministern ser på samordningen inom Europa i tillämpningen av de konventioner som man faktiskt har ingått.

Georg Andersson: Det bedrivs i många olika fora diskussioner om flyktingpolitiken, i europeiska sammanhang och i nordiska sammanhang. Jag kan försäkra att Sverige försöker på allt sätt vara pådrivande utifrån en ambition att få till stånd ett vidgat åtagande, inte i första hand för att avlasta Sverige – vi skall naturligtvis vara beredda att ta på oss vår del – men flyktingproblemen i världen är av sådan enorm omfattning att de europeiska länderna måste tillsammans göra mer än de gör i dag.

Jag kan till min stora besvikelse konstatera att våra påtryckningar inte har haft någon egentlig effekt. Varje land vill bedöma problemet utifrån sina egna nationella perspektiv och önskemål. Om man är pessimist, vilket det kan finnas skäl att vara i det här läget, kan man säga att det finns många samarbetspartner kring restriktioner men knappast någon om det gäller att liberalisera praxis.

Bertil Fiskesjö: Jag vill fullfölja denna fråga. Nu finns det en konvention som anger vilka principer som skall gälla för bedömningen av varifrån en flykting skall anses ha kommit och där asylreglerna skall tillämpas. Anser invandrarministern att exempelvis Västtyskland och Danmark lever upp till sina åtaganden i det fallet?

Georg Andersson: Jag avstår från att uttala mig om andra länder. Om vi skulle begränsa vårt åtagande till vad konventionen innehåller, kan man konstatera att under 1987 var ca 25 % av dem som fick uppehållstillstånd konventionsflyktingar. Men vi går längre. Vi har i Sverige en paragraf 5 enligt vilken uppehållstillstånd kan ges åt krigsvägrare, och vi har paragraf 6 som ger möjlighet att lämna uppehållstillstånd av flyktingliknande skäl. Ungefär var femte som får uppehållstillstånd i Sverige får det av humanitära skäl. Skulle vi begränsa oss till att bara hjälpligt uppfylla flyktingkonventionens paragraf 3, skulle det vara ett väsentligt lägre antal som fick stanna i Sverige än i dag.

Bertil Fiskesjö: Anser invandrarministern att andra länder i Europa driver en medveten politik som går ut på att slussa flyktingar till Sverige?

Georg Andersson: Nej, jag vill inte påstå att det förekommer en sådan medveten politik. Men det skall inte fördöljas att många asylsökande rör sig från land till land. I något av de fall som är anmälda av Welin kan vi konstatera att vederbörande uppenbarligen hade vistats fem år i Västtyskland innan han kom till Sverige. Det förekommer dess värre inte så sällan att man har vistats i annat europeiskt land. På grund av avsaknad av identitetshandlingar och i många fall avsaknad av biljett när de kommer till Arlanda vet vi inte varifrån vederbörande kommer.

Bertil Fiskesjö: Vilka initiativ tar den svenska regeringen för att få till stånd en mer enhetlig syn på flyktingproblemen i Europa?

Georg Andersson: Vi deltar i alla de samrådsgrupper som finns på det europeiska planet, och de är ganska många. En viktig sådan är naturligtvis exekutivkommittén inom UNHCR, tolvnationsgruppen som möts under våren i Oslo. Jag tog initiativ hösten 1986 till en nordisk samrådsgrupp på hög politisk nivå, som det heter – för vår del är det statssekreterarnivå. Det hålls möten mellan dem på det nordiska planet ganska ofta då vi försöker finna samverkansformer och områden där vi kan bistå varandra.

Ett generellt omdöme om benägenheten till samarbete när det gäller att liberalisera och öka förutsättningarna för flyktingar att få en fristad har jag redan givit, och det står sig.

Bertil Fiskesjö: Det innebär såvitt jag förstår att man i olika länder i Europa blir alltmer restriktiv, vilket medför att fler flyktingar söker sig till Sverige.

Georg Andersson: Jag vill inte sia om framtiden, men jag har beskrivit hur jag har bedömt utvecklingen under den senaste tiden. Jag hoppas naturligtvis fortfarande att det skall kunna ske ett omtänkande i olika länder så att man ökar sina insatser.

Nu tror jag inte det finns något omedelbart samband mellan restriktioner i andra länder och ökad tillströmning till Sverige, men i vissa fall kan vi ganska tydligt avläsa det. Vi tror oss exempelvis förstå att införandet av visumtvång i Canada för chilensare har ökat tillströmningen av chilensare till Sverige och Norge.

Bertil Fiskesjö: Hur ser invandrarministern på fördelningen av mottagandet av flyktingar från FN-kvoten resp. spontaninvandringen?

Georg Andersson: Sverige har en förhållandevis hög kvot i ett europeiskt perspektiv. Den är på 1 250, och vi har tagit emot 1 400 kvotflyktingar under 1987. Det finns starka skäl för att öka kvoten på bekostnad av asylinvandringen. Men den växlingen är svår att göra. Asylinvandringen är ju spontan, och vill vi upprätthålla vår nuvarande praxis för mottagande och bedömning av asylsökande, kan det inte ske i avräkning på en förhöjd kvot. I ett läge där vi har stora svårigheter att placera de asylsökande flyktingar som tagits emot som kvotflyktingar och asylsökande är det svårt att tänka sig att nu väsentligt öka flyktingkvoten.

Min bedömning är att en ökning av flyktingkvoten inte innebär en minskning av asylinvandringen, utan den kommer att ha samma omfattning ändå.

Bertil Fiskesjö: Det finns många bedömare som menar att angelägenhetsgraden är väl dokumenterad för det stora antalet flyktingar som finns i FN-kvoten. För den skull har man ibland ifrågasatt avvägningen mot spontanflyktingarna därför att där kan man i stor utsträckning ställa sig tveksam till skälen.

Georg Andersson: Bedömningen av kvotflyktingarnas skäl har gjorts redan innan de kommit till Sverige, men för asylsökande görs den bedömningen sedan de kommit till Sverige. När vi bedömer att det inte finns flyktingskäl för en asylsökande, skall detta leda till ett avslag, om det inte finns andra starka humanitära skäl.

Sådant som opinionsläget är möter jag kraftig kritik även för utvisningar av sådana som inte har flyktingskäl och inte kan åberopa humanitära skäl. Man tycker att vederbörande har vistats en tid i Sverige och funnit sig väl till rätta här och är etablerad i landet.

Bertil Fiskesjö: Jag har ytterligare en fråga som berör flyktingarnas situation när de har kommit till Sverige.

Vi skall bedriva en human flyktingmottagning, och det är naturligtvis riktigt. Men om man talar med flyktingar och med dem som har hand om dem om de långa väntetiderna, kommer en fråga ständigt upp, nämligen sysslösheten. Man säger att det är en psykisk press att inte kunna företa sig någonting, och detta är också en grund för den kritik som förekommer från svenska medborgare.

Flyktingar vill naturligtvis göra någonting, antingen lära sig svenska eller utbilda sig eller arbeta. Jag känner väl till de problem som finns på detta område, men jag vill ändå ställa en generell fråga: Hur ser regeringen och invandrarministern på möjligheterna att i större utsträckning än hittills ge flyktingarna en meningsfull sysselsättning?

Georg Andersson: Vi arbetar intensivt på att öka flyktingarnas möjligheter att komma ut i arbetslivet. Jag kan med förtvivlan notera att många som har uppehålls- och arbetstillstånd inte får jobb.

Nu hör det till bilden att kanske 2 000–3 000 som har uppehålls- och arbetstillstånd fortfarande bor i förläggningarna och inte kommer ut i kommunerna. Det gör det naturligtvis ännu svårare att få ett jobb. Men även om man kommit ut i kommunen är det påtagliga svårigheter. Även den som har en hygglig utbildning har i många fall svårt att få jobb. Det har regeringen tagit upp i en mängd sammanhang. Det har bedrivits en försöksverksamhet i några kommuner för att finna former för att slussa in invandrare i arbetslivet. Jag har tagit upp diskussioner med diskrimineringsombudsmannen, som har till särskild uppgift att vaka över eventuellt förekommande diskriminering i arbetslivet. Dess värre förekommer det väl en sådan diskriminering. Jag tror att man i många fall underskattar flyktingarnas både teoretiska och praktiska förmåga att göra en insats i arbetslivet.

Nu ropar en del företag efter arbetskraft och vill importera arbetskraft. Även icke kvalificerad arbetskraft vill man importera bl.a. till Småland. Jag noterar att företag i Småland vill importera icke kvalificerad arbetskraft från Grekland. När vi mött sådana propåer har vi sagt att man bör glömma detta så länge det finns många flyktingar som redan kommit till Sverige och har arbetstillstånd och vill göra en insats. Man bör försöka utnyttja den resursen.

Bertil Fiskesjö: Jag instämmer helt i denna uppmaning. Men det största problemet är kanske de flyktingar som fortfarande inte har kommit ut i kommunerna utan är kvar på förläggningar. Där träffar man på fall som fått psykiska skador och blivit frustrerade av att inte ha någonting att ta sig för.

Bo Hammar: Det är naturligtvis oroande om det finns myndigheter som inte följer vår ganska generösa lagstiftning i fråga om invandrar- och flyktingpolitik. Vi har redan varit inne på de ganska anmärkningsvärda förhållandena på Arlanda. Jag skall inte fortsätta att ställa frågor om detta men skulle vilja ha en kommentar från invandrarministern.

I den utredning som justitierådet Carl Holmberg har gjort säger han att när det gäller direktavvisning har det utvecklats en praxis som inte står i överensstämmelse med lagen. Man tillämpar hårdare regler i praktiken än vad som gäller enligt lagar och bestämmelser. Jag vill fråga om invandrarministern har någon kommentar till detta och om det finns sådana tendenser i övrigt inom invandrar- och flyktingpolitiken att en liberal och generös lagstiftning icke tillämpas i praxis. Vi har redan varit inne på Arlandafallet.

Georg Andersson: I den utsträckning som direktavvisningsärenden blir föremål för överklagande och kommer till regeringen har vi möjlighet att pröva de enskilda fallen. Regeringen har ett flertal gånger bifallit överkla-

ganden beträffande direktavvisningar. Vi har funnit att direktavvisning i vissa fall inte borde ha skett med hänsyn till den lagstiftning som gäller. Men det är ett relativt ringa antal direktavvisningsärenden som kommer till prövning i regeringen, och det är för mig omöjligt att uttala mig om övriga ärenden, som inte har varit föremål för prövning av regeringen.

Bo Hammar: Det är gott och väl att regeringen överprövar detta, men man har väl anledning att misstänka att det stora flertalet fall av direktavvisning icke kommer till regeringen. Måste man inte se om det är så? De fall som kommer till regeringen tyder onekligen på att man tillämpar lagen betydligt mer restriktivt än som är avsikten.

Georg Andersson: När polisen beslutar om direktavvisning skall ärendet anmälas till invandrarverket och invandrarverket har möjlighet att ta över om det finner att beslutet inte borde ha fattats.

Får jag också säga att i de utredningar som nu föreligger föreslås att besluten i samtliga fall skall föras upp till invandrarverket. Det är en fråga som vi får pröva under våren och hösten i det reformarbete som förestår.

Bo Hammar: Jag vill gå vidare när det gäller vår generösa invandrar- och flyktingpolitik. Georg Andersson sade t.o.m. att vi är ett föredöme i Europa. Jag vet inte om jag är beredd att skriva under det, men jag är beredd att säga att vi har en i förhållande till andra länder generös flyktingpolitik.

Men på ett område finns en klar skillnad, och det gäller utvisning av palestinska flyktingar till Libanon. Där har man en betydligt generösare inställning i många andra västeuropeiska länder och inser farorna för dessa palestinier vid en utvisning till Libanon. Jag har en känsla av att vi i det fallet inte tillämpar den generositet som i övrigt präglar vår flyktingpolitik. Det har förekommit många sådana utvisningar av palestinier till Libanon. Jag skall inte gå in på enskilda fall, även om jag har sådana exempel, men jag vill gärna höra en kommentar av invandrarministern.

Georg Andersson: Regeringen fattar inte några gruppbeslut. Vi prövar varje ärende individuellt. Det är inte så att palestinier i Libanon faller under en mall, medan chilensare faller under en annan, utan det får bedömas utifrån den individuella situation som föreligger i varje enskilt ärende. Jag har inte mött det påståendet tidigare att vi skulle inta en restriktivare hållning än andra länder vad gäller bedömningen av palestinier från Libanon.

Bo Hammar: Jag förstår att man självfallet måste göra en individuell prövning, men det handlar väl också om att göra en bedömning av dels läget i Libanon, dels den situation som den palestinska befolkningen i Libanon lever under. Då gäller enligt vad jag förstår att Sverige tillämpar en ganska hård praxis avseende utvisning av palestinier till Libanon.

Georg Andersson: Till den individuella prövningen hör att pröva individens åberopade skäl gentemot hemlandet. Då kommer en bedömning av situationen i hemlandet att bilda den relief mot vilken det enskilda fallet har att bedömas.

Bo Hammar: Jag skall gå vidare till ett annat område som vi har granskat i flera år i konstitutionsutskottet och som ingen tidigare har tagit upp i dag.

Det gäller terroristlagstiftningen. Vi är självfallet alla intresserade av att ha en lagstiftning som i största möjliga utsträckning kan förhindra terrordåd. Vi har tyvärr inte varit särskilt framgångsrika på det området i vårt land under senare år.

Fråga är då om den terroristlagstiftning som vi har fyller de uppgifter som den skulle fylla. Vad vi i konstitutionsutskottet framför allt har att granska är hur denna lagstiftning stämmer med rättssäkerheten. Utskottet har tidigare uttalat sig för att man fortlöpande bör granska detta. Sverige har fått kritik bl.a. av vår egen svenska avdelning av internationella juristkommissionen som har kritiserat terroristbestämmelserna för att stå i dålig samklang med rättssäkerhetens principer.

Är det nu inte äntligen dags att göra en ordentlig översyn av dessa bestämmelser?

Georg Andersson: Jag har svarat flera gånger på den frågan i kammaren. Vid de tillfällena har jag sagt att jag inte utesluter detta, utan det är möjligt att det blir nödvändigt, men vi har i regeringen velat avvakta rapporten från den parlamentariska kommission som tillsattes med anledning av Palmemordet innan vi tar ställning till frågan.

Terroristbestämmelserna är nu infogade i utlänningslagen. I Carl Holmbergs uppdrag att göra en översyn av utlänningslagen ingick också uppdraget att pröva huruvida terroristbestämmelserna fortsättningsvis bör ingå där eller bör fogas in i annan eller särskild lag. Hans förslag är att man skall lösgöra terroristbestämmelserna från utlänningslagen, men han har inte gjort någon materiell översyn av terroristbestämmelserna. Alltså får vi återkomma sedan den parlamentariska kommissionen har lämnat sin rapport.

Bo Hammar: Gäller det också frågan om den s.k. kommunarresten? Vi skall inte gå in på enskilda fall, men detta fall som berör nio kurder är bekant. Kurderna – inte bara dessa nio – har hamnat i en besvärlig situation efter de märkliga saker som pågick i samband med Holmérs utredning efter Palmemordet. Många har kritiserat systemet med kommunarrest. Dessa människor har i närmare tre år haft mycket begränsad rörelsefrihet utan att de själva eller deras advokater egentligen har vetat vad som läggs dem till last. Jag kanske borde fråga justitieministern i stället, men invandrarministern har diskuterat detta i kammaren, så jag tillåter mig att ställa frågan, om invandrarministern anser att det här är en rimlig ordning. Bör inte en översyn ske även här?

Georg Andersson: Terroristbestämmelserna har ju godkänts av riksdagen, och beslutet har fattats med stöd av dessa lagparagrafer. I det ingår att i de fall som en utvisning på grund av befarad terrorism har beslutats och den inte kan verkställas kan man begränsa rörelsefriheten för personen i fråga. Det kan ske genom att personen hänvisas till boende i en viss kommun med anmälningsskyldighet. Det är de bestämmelserna som har utnyttjats.

Vad beträffar påståendet att de inte vet vad som har lagts dem till last vill jag säga att vissa uppgifter i materialet inte kan redovisas på grund av de sekretessbestämmelser som är fogade till lagstiftningen om skada för tredje man. Men det är inte sant att de inte alls vet vad som har legat till grund för

besluten. Allt material har redovisats som det varit möjligt att redovisa utan att träda denna sekretess för när.

Får jag tillfoga att förändringar i begränsningen av rörelsefriheten kan ske när man bedömer att det finns förutsättningar för det. Begreppet kommunarest finns för övrigt inte i lagstiftningen, utan det är en hemmagjord benämning. Den som är berörd av det kan själv söka lättnader eller låta sitt ombud göra en framställning, eller regeringen kan självmant göra en omprövning. Det pågår en fortlöpande bedömning av i vilken utsträckning som sådana lättnader kan göras. I två av de nio fall som är berörda har regeringen gjort bedömningen att man borde minska anmälningskyldigheten från tre gånger per vecka till två gånger per vecka. Det var en markering av att regeringen är beredd att medge lättnader, om man finner möjligheter till det.

Bo Hammar: Jag skall inte ytterligare uppehålla mig nu vid den frågan, men vi får säkerligen tillfälle att återkomma till den. Jag vill avsluta med en mera allmän fråga och återgå till det som vi var inne på inledningsvis, nämligen handläggningstiderna. Jag vill där ha en precisering.

Jag blev glad när jag hör Georg Anderssons optimism om att man redan inom något år skall kunna få ned handläggningstiderna till två månader. Men jag har litet svårt att förstå vad denna optimism baseras på, och jag skulle vilja ha det mer utvecklat.

Under de tre senaste åren har vi tagit emot ungefär 3 000 fler flyktingar än vi kunnat placera ut i kommunerna, och närmare 10 000 människor befinner sig i flyktingförläggningar. Många får kanske sitta i månader i de s.k. antagningslussarna, och sedan får de vänta halvårsvis i flyktingläger. Antalet som befinner sig i läger blir större och större. Jag tycker det är problematiskt. Jag har själv inget förslag till lösning, utan jag vill bara höra grunden för invandrarministerns förhoppning att man skall kunna ordna upp förhållandena inom så kort tid. Vilka åtgärder är man beredd att vidta för att nedbringa de mycket besvärande väntetiderna på förläggningarna? Jag har tvärtom en känsla av att systemet nästan är på väg att bryta samman, men jag hoppas jag har fel.

Georg Andersson: Man måste vara optimist om man skall hålla på med den här verksamheten.

Det utredningsmaterial som vi nu har ger ändå en grund för optimism. Men jag sticker inte under stol med att det är förenat med ganska stora problem. Jag har under ett års tid talat om den kris i flyktingpolitiken som består i att kommunerna inte anser sig förmå ta emot så många som Sverige tar emot. Skall vi lyckas bedriva en bra flyktingpolitik, kan det inte ske bara genom att riksdag och regering beslutar om det, utan det måste vara en hela folkets angelägenhet. Hela folket måste ställa upp, dvs. också alla kommuner, och göra sitt yttersta för att ordna mottagningen av flyktingar i kommunerna. Den debatten har varit svår att få i gång men jag ser vissa öppningar i diskussionen.

Jag hyser också stora förhoppningar på den översyn som nu sker av invandrarverkets organisation. En förutsättning för att vi skall kunna klara målsättningen att förkorta handläggningstiderna är naturligtvis att invand-

rarverket får en effektiv organisation.

Det tredje som måste till är att utredningarna av polisen, eller vem som nu skall göra dem, kan ske så snabbt som möjligt. För närvarande är det en flaskhals i systemet. Det dröjer i många fall flera månader innan den asylsökande kommer under utredning.

Till bilden hör också papperslösheten, som kanske är det allra svåraste. Det är ingen som riktigt vet i dag hur man skall bemästra det problemet. Holmberg pekar i sin utredning på att man kanske borde tillämpa förvarstaggande av de passlösa. Många som uppger sig vara passlösa har i själva verket identitetshandlingar eller kan skaffa sådana.

Men vi har nyligen haft en diskussion om förvarstaggande. Här står på många områden inom flyktingpolitiken intressen mot varandra. Det ställs stora krav på kvalitetsförbättringar i mottagandet. Skall man lyckas med det, innebär det ytterligare svårigheter att ta emot det stora antal som vi i dag tar emot.

Bo Hammar: Jag har bara en kompletterande fråga. Ligger inriktningen fast också för framtiden att *alla* kommuner bör bidra med att ta emot flyktingar, eller är någon omprövning på gång?

Georg Andersson: Nej, någon omprövning är inte på gång. Jag bedömer att hela-Sverige-modellen har varit framgångsrik. Det har varit och är ett oerhört starkt stöd för vår flyktingpolitik att praktiskt taget alla kommuner är involverade och engagerade i den verksamheten. Kommunerna gör ett gott arbete. Det är klart att en del små kommuner har små förutsättningar och inte kan göra så stora åtaganden. Det betyder inte så mycket numerärt om man tar emot tjugo flyktingar i en liten kommun, men tillsammans innebär det naturligtvis ett icke oväsentligt tillskott. Också psykologiskt betyder en markering av att vi alla deltar i verksamheten ganska mycket.

Om man skulle säga att mindre kommuner, kommuner med svagare sysselsättning och kommuner med den ena eller den andra svårigheten inte behöver vara med i verksamheten, riskerar vi att den ena efter den andra mäter sig ur verksamheten. Det solidariska åtagande som ligger i kommunstrategin går då förlorad. Det kommer att drabba flyktingarna, eftersom det i slutändan blir väsentligt färre kommunplatser som står till buds. Inga kommuner erbjuder sig nämligen att avlasta de mindre kommunernas flyktingmottagande.

Wivi-Anne Cederqvist: Får jag fortsätta på Bo Hammars fråga om förkortning av handläggningstiderna. Utskottet har under senare år vid flera tillfällen uttalat stark oro för och krav på att de skall förkortas. Därför är det positivt att man har förkortat den genomsnittliga handläggningstiden från 277 dagar i mars förra året till 155 dagar i januari i år.

Nu hör vi att du har målsättningen att man den 1 juli 1989 – om drygt ett år – skall vara nere i två månaders handläggningstid på invandrarverket och två månader i regeringen. Det är naturligtvis bra, men en förkortning av handläggningstiderna får naturligtvis inte gå ut över rättssäkerheten. Har man tänkt på om man kan förkorta handläggningstiderna utan att det skadar rättssäkerheten?

Georg Andersson: Det ingick i förutsättningarna för Carl Holmbergs utredning att rättssäkerheten skulle upprätthållas. Det är också regeringens ambition. En lång handläggningstid innebär i och för sig inte ökad rättssäkerhet i alla sammanhang – ibland kan det medverka till sämre rättssäkerhet, vilket jag tror att konstitutionsutskottet självt har konstaterat i annat sammanhang.

Wivi-Anne Cederqvist: Det är många som här har talat om barn i förvar. Nu säger asylutredningen att det behövs dels grundutbildning, dels också vidareutbildning för personal som tar emot och har hand om asylsökande. Vilken utbildning har den personalen i dag, och vad är det för utbildning den behöver? Jag tänker då speciellt på dem som har hand om barn i förvar.

Georg Andersson: Jag kan inte närmare redogöra för vilken utbildning de har. Här behövs naturligtvis utbildning på olika områden: barnskötar-, socionom-, sjukvårdsutbildning osv. Jag har inte exakta uppgifter om vilken utbildning personalen har på Carlslund och Vistagården, men jag har fått den informationen att de har en ganska adekvat utbildning i flertalet fall.

När asylärendeutredningen går in på frågan om utbildning gäller det utbildning i vidare mening. Det är ju nu många människor runt om i landet som har befattning med flyktingfrågor i kommuner och landsting och naturligtvis i verk och myndigheter. Här behövs en utbildningsverksamhet, och det är många som nu funderar över det. Ett antal högskolor har planer och har skissat på hur en utbildning bör utformas för att vara till gagn för de här grupperna. I dagens läge sker mycket av detta arbete utifrån ett starkt engagemang, som i många fall kompenseras avsaknad av fullt adekvat utbildning.

Elisabeth Fleetwood: Det är självklart att intresset fokuseras på barnens situation. Georg Andersson belyste i början att ett totalförbud mot att ta barn i förvar skulle innebära en splittring av familjerna, och jag är övertygad om att de flesta inser att det måste vara bättre för barnen i vissa situationer att få följa med föräldrarna.

Eftersom vi har gjort den bedömningen är det ännu viktigare att vi tar reda på hur formerna för förvaringen ser ut. Hur har man gjort bedömningen av vilka särskilda krav som ställs på formerna för förvaring när barn medföljer föräldrarna i förvaringen?

Georg Andersson: Barn tas aldrig i förvar ensamma, utan tillsammans med minst en av vårdnadshavarna.

Elisabeth Fleetwood: När man hör talas om en timmes utevistelse tycker man att formerna för förvaring inte är sådana som de borde vara. Anser Georg Andersson att det finns anledning att oberoende av justitiekanslerns översyn själv se på hur vi kan förbättra förhållandena i olika avseenden? Jag tänker inte på utbildningen utan på utevistelsen och sådana saker, som såvitt jag förstår inte har granskats av justitiekanslern men som är viktiga om barnen skall kunna växa upp till någorlunda harmoniska människor trots den bakgrund som de har när de kommer hit och trots de former under vilka de vistas ganska länge under sin första tid här.

Georg Andersson: De frågorna behandlas i socialstyrelsens rapport såvitt jag förstår efter en hastig genomläsning. Vi får naturligtvis noga överväga vilka åtgärder som vi bör vidta med anledning av den rapporten. Vi har också givit socialstyrelsen i uppdrag att se på vilka åtgärder man behöver vidta för att möta flyktingbarnens behov när de har fått stanna här. Det är kanske ännu viktigare. Jag har fått rapporter om att det i vissa fall uppkommer ångest efter en tid hos barn som har varit i en svår flyktingsituation.

Men låt mig säga att förvarstagande av barn sker under korta tider och tillsammans med minst en av vårdnadshavarna. Det är fråga om ett fåtal dagar. Vi är naturligtvis angelägna om att förbättra situationen även under de korta tiderna, men det skall noteras att det sällan gäller mer än ett fåtal dagar.

Elisabeth Fleetwood: Georg Andersson sade i början att konstitutionsutskottet borde fara ut och se på några av förläggningarna. Jag instämmer. Jag skall försöka se till att åtminstone jag kommer ut, och jag hoppas att många andra kommer med.

Kurt Ove Johansson: Under utfrågningens gång har vi kunnat konstatera att flera barn har omhändertagits än vad avsikten var. Även en utredning som gjort en översyn av utlänningslagen har konstaterat detta. Statsrådet har redovisat vissa åtgärder som man har vidtagit men säger att det inte finns någon statistik över vad som hänt efter den sexmånadersperiod då utredningen konstaterade att man inte följde bestämmelserna som för närvarande gäller.

Min fråga till statsrådet Andersson är om han trots avsaknaden av egentlig statistik ändå har en uppfattning, om man efter den 30 september 1987 sköter omhändertagandet bättre än tidigare. Följer man reglerna bättre i dag än man gjorde under perioden den 1 juni–den 30 september 1987?

Georg Andersson: Som jag antydde tidigare har det upplysts oss att Arlanda-polisen, som har varit mest i blickfånget och som har svarat för det största antalet förvarstaganden, har ändrat sin praxis efter den här tidsperioden på det sättet att man hänvisar förekommande fall till den öppna förläggningen i Carlsund. Först efter det att den första utredningen har givit vid handen att det faktiskt är aktuellt med en direktavvisning har man tagit flyktingarna i förvar i den slutna avdelningen.

Detta måste innebära att antalet förvarstagna barn har minskat. Jag utgår från att antalet har minskat kraftigt och framför allt att tiderna för förvarstagande har begränsats.

Kurt Ove Johansson: Invandrarministern har haft en ganska omfattande brevväxling med riksdagsman Kjell-Arne Welin av 80 namn. Welins uppgifter om utvisade asylsökande som råkat illa ut när de har kommit tillbaka till sina hemländer har tydligen inte varit särskilt väl underbyggda. Har det någon gång gjorts en kontroll eller en uppföljning av vad som händer en asylsökande som utvisats när han kommer tillbaka till sitt hemland?

Georg Andersson: Ja, det har det gjorts. Under min tid har vi gjort det i ett antal fall. Jag tror att jag redan vid utfrågningen i fjol kunde redovisa ett fall

med utvisning till Pakistan, som noga följdes upp. Det visade sig att det inte alls hade skett något gripande. Vederbörande var i full frihet och hade inte haft några problem vid hemkomsten. Icke förty finns det fallet i Welins lista.

Ett annat fall som var omskrivet gällde en algerier som utvisats av domstol på grund av brott. Regeringen upphävde inte det beslutet. Där hade ett gripande skett och vederbörande satt fängslad ett antal dagar, men av undersökningen att döma berodde det mest på den uppmärksamhet som givits åt fallet i svensk press. Det var mera detta som gjorde att uppmärksamheten riktades på vederbörande vid hemkomsten än någon politisk verksamhet dessförinnan.

Kurt Ove Johansson: Vi har alltså fått reda på att det har skett sådana undersökningar, men de har tydligen blivit aktuella genom uppgifter i pressen. Har inte myndigheterna eller regeringen gjort någon mer systematisk kontroll av vad som händer dem som utvisats?

Georg Andersson: Man måste börja från början. Beslut om utvisning fattas på grundval av ett underlag som visar att det inte föreligger risk för förföljelse vid hemkomsten. Vi chansar inte, och vi gör inte en utvisning för att sedan se om det gick bra, utan vi arbetar med hyggliga säkerhetsmarginaler. När det ändå görs gällande genom pressen eller på annat sätt att någon råkat illa ut försöker vi göra en uppföljning. Det är inte alltid lätt, men vi gör energiska försök.

Welins lista på 88 namn har föranlett ett omfattande arbete i arbetsmarknadsdepartementet. Vi beräknar att tre manmånader har gått åt för att försöka göra en uppföljning – i många fall var det utvisningar som skett för lång tid sedan. Flertalet av de fall som är anmälda gäller beslut som är fattade 1985, och det är hart när omöjligt att nu bringa klarhet i vad som verkligen kan ha inträffat för en person med visst namn som har återvänt exempelvis till Libanon. Om det påstås att vederbörande blivit dödad, har det inte gått att få någon bekräftelse. I ett av fallen bygger man påståendet på en tidningsuppgift i Libanon att en människa med samma namn skulle ha dödat, men av vilken orsak och i vilket sammanhang och om det över huvud taget var den personen är högst osäkert.

Detta visar kortfattat problematiken när det gäller att följa upp ärenden av äldre årgångar. Det är naturligtvis betydligt lättare när det gäller de beslut om verkställighet som fattas nu. Vi gör där vad som är möjligt. Men vi kan inte regelmässigt tillhandahålla en överrock för dem som åker till sina hemländer. Det skulle skapa svårigheter för vederbörande om svenska myndigheter skulle efterspana dem i deras hemländer.

Margitta Edgren: Jag vill tala dels om Kjell-Arne Welins lista, dels om männen från Bangladesh utan att vara personlig, och jag skall försöka beakta de sekretessregler som finns.

Men låt mig starta med en allmän och kanske litet personlig fråga: Är enskilda svenskers engagemang, nästan lidelse, i flyktingfrågor för dig en belastning, eller anser du att det stärker dig i ditt arbete?

Georg Andersson: Det är självklart att svaret är att jag ser det som en tillgång att det finns människor runt om i landet som är engagerade för flyktingarna

och deras väl. Det har jag försökt göra klart i alla de tal jag har hållit. Jag tog initiativ till vänskapsveckan, en folkrörelsekampanj för att skapa goda relationer mellan invandrare och svenskar i syfte att öka förståelsen mellan olika grupper. Det gläder mig att folkrörelserna är beredda att fullfölja det. Jag kan berätta för konstitutionsutskottet att den 16–22 maj anordnar folkrörelserna en vänskapsvecka igen. Jag ser detta som en utomordentligt god tillgång i arbetet.

Margitta Edgren: Jag är glad att du säger det. Det är en bra utgångspunkt när vi skall tala om Kjell-Arne Welins lista.

Det gäller de sex fall som är anmälda för granskning av konstitutionsutskottet, inte dem som finns på den stora listan som Kurt Ove Johansson talade om. Där är utgångspunkten vårt ansvar enligt Genèvekonventionen för vad som händer med dem som varit här och sökt asyl. Kjell-Arne Welin har anmält en rad fall, och du har svarat att det varit omöjligt eller svårt att identifiera dem. Jag vet också att de flesta fallen har du inte haft beröring med inom regeringen.

Georg Andersson: Inte något fall.

Margitta Edgren: Då kommer vi fram till hur det har gått till.

I fall 1 finns det ett direktvittne från Shatila-lägret som lever i Danmark. Det finns ett annat mer indirekt vittne som lever i Göteborg.

I fall 2 finns det ett vittne som lever i Uddevalla och som var granne i Libanon med den det gäller. Han har också släktingar i Skövde.

I fall 3 hänvisar ni till att det ärendet troligen har gått via Arlandapolisen, men det är väl ändå regeringens ansvar? I det fallet finns ett intyg från ärkebiskopen, att mannen har dödats – skjutits – strax efter ankomsten till Libanon. Fall 3 har dessutom en släkting i Upplands Väsby.

Fall 4 köptes fri av kyrkan efter det att han torterats svårt och är nu i Sverige och lever i Borås. Han har i artiklar i tidningarna talat om vad som hänt honom. Han har dessutom accepterat journalisternas texter, som alltså är vidimerade.

Fallet 5 fängslades och torterades direkt efter ankomsten, lyckades med kyrkans hjälp fly till Singapore och lever nu som kvotflykting i Norge. Han har också själv i tidningarna talat om vad som hänt honom.

Om fallet 6 anger ni i undersökningen att det inte gått att identifiera det. Kjell-Arne Welin har uppgivit att mannen blivit avvisad via Ystad. Genom att ringa till Ystad får man alla uppgifter.

Har du verkligen velat veta vad som har hänt dessa sex?

Georg Andersson: I ett brev den 11 maj skrev jag till Kjell-Arne Welin: "Du har i en artikel i Expressen den 9 maj 1987 sagt att du har en lista på 80 namn gällande personer som utvisats från Sverige till tortyr eller död i sitt hemland. Jag ber dig därför att snarast överlämna din lista med de 80 namnen och så detaljerade uppgifter som möjligt om vad som hänt dem, när och var. Jag lovar att vi skall göra en grundlig undersökning där detta är möjligt och överlämna resultatet till dig."

Jag fick ett svar den 1 juni som inte innehöll några som helst sådana uppgifter. Jag skrev ånyo ett brev den 5 juni där jag bl.a. sade: "Vi strävar

efter att klarlägga alla fakta i varje enskilt ärende. Givetvis behöver vi tillgång till allt tillgängligt material när uppgifter av det slag du för fram undersökts. För att vi skall kunna få klarhet i de 80 fall du nämner vädjar jag ännu en gång till dig att snarast överlämna listan till departementet så att vi kan börja utredningen.”

Vi har sedan konstaterat att vi inte fick något nytt material. Vi fick listan med mycket knapphändiga uppgifter. Vi har gått igenom akterna i de fallen – det har som sagt tagit åtskillig tid – för att göra en bedömning av om det möjligtvis har fattats några beslut som inte varit förenliga med lagstiftningen. Vi har då sökt att på alla möjliga sätt få uppgifter om händelser som inträffat efter utvisningarna. Vi har inte fått något sådant material från Welin. Om han har vittnen och har material från olika håll, tycker jag det är synnerligen anmärkningsvärt att han inte har velat tillhandahålla detta för arbetsmarknadsdepartementet vid den granskning som vi har gjort.

Margitta Edgren: Det är inte de 88 fallen som nu är föremål för konstitutionsutskottets granskning, utan det är de sex fall som jag räknade upp.

Georg Andersson: De sex fallen finns bland de 88.

Margitta Edgren: Där står ord mot ord, för enligt Kjell-Arne Welin har han lämnat underlag.

Det finns vissa fall där det är enkelt att ta reda på mer, om man vill. Det har också förekommit tidningsartiklar. Min fråga kvarstår därför.

Jag är inte ute efter att nagla fast någon, utan jag vill veta vad vi har lärt oss av detta och vilka implikationer det har på vår fortsatta behandling av asylärenden och utvisningsärenden. Lär vi oss någonting av vad som har hänt?

Georg Andersson: Vi har inte kunnat få någon bekräftelse på att det faktiskt har förekommit övergrepp mot dessa. Men även om någon av dessa har blivit dödad i Libanon eller annorstädes, så återstår att bedöma, om det har något samband med de uppgifter som har legat till grund för behandlingen av ärendet när vederbörande var i Sverige. Förhållandena förändras ju i olika länder, och personer kan bli invecklade i svårigheter, inte bara i Libanon. Det är naturligtvis omöjligt att förutse alla eventuella förvecklingar som beror av nya eller förändrade förhållanden. Vad vi måste bedöma är de förhållanden som gäller i det enskilda fallet när vi har att avgöra ärendet. Så sker också. När det ändå förekommer uppgifter om att någon skulle råkat illa ut gör vi de efterforskningar vi kan göra. Jag känner mig ganska störd av antydningar om att vi inte skulle vilja bistå flyktingar och asylsökande i betryckta situationer. Jag upplever det nästan som kränkande i det arbete jag har att utföra, som är ett tungt och svårt arbete. Vi behöver allt stöd, och vi behöver samverkan mellan alla goda krafter på det området. Jag upplever det som ganska jobbigt att det finns de ute i samhället som bedriver en förtalskampanj mot vår flyktingpolitik och påstår t.ex. att vi tar handelspolitiska hänsyn när vi avgör asylärenden. Sådana påståenden vill jag på det bestämdaste avvisa, liksom antydningar om att vi är oengagerade i ärendena. Det är inte handläggarna heller. De skulle inte orka jobba med det här om de inte hade ett personligt engagemang.

Margitta Edgren: Handelspolitiska skäl hoppas jag att du inte kopplar ihop med de frågor som jag har ställt. Det har inte tagits upp i vad jag har sagt eller vad någon har anmält.

Kvar står att under de tre manmånader som man använde för att gå igenom fallen borde man ha hittat det jag nu har hittat på egen hand och tagit reda på genom Kjell-Arne Welins uppgifter.

Jag ber att få ställa ett par frågor i anledning av min egen anmälan som gäller rättssäkerheten för de asylsökande.

Georg Andersson: Tillåts det mig att ställa en motfråga? Varför är inte utskottets ledamöter som har tillgång till sådana handlingar benägna att lämna uppgifterna till departementet, när vi efterfrågar uppgifter för att kunna göra en kartläggning?

Olle Svensson: Jag har noterat de uppgifter som här har lämnats om skriftväxlingen. Den finns inte i våra handlingar.

Erik Lempert: Som expeditionschef har jag ett särskilt ansvar för handläggningen av de här ärendena.

När vi fick Kjell-Arne Welins anmälan – jag talar då om den senaste – om regeringens åtgärder i sex angivna fall kunde vi identifiera fem av de sex fallen, eftersom de fanns med på den gamla listan. Bland dessa var det ett ärende som inte hade handlagts av regeringen. Det sjätte ärendet, har det sedermera upplysts, avser ett beslut som regeringen inte har handlagt, eftersom det har handlagts av en polismyndighet i Skåne. Vi gick in i de register vi hade tillgång till, dvs. vårt eget register och invandrarverkets register, för att se om regeringen fattat något beslut. Det blev negativt resultat, eftersom några beslut på den nivån icke hade fattats.

Jag vände mig sedan personligen och genom en handläggare till utskottet och bad att få ytterligare upplysningar beträffande ärende 6, som icke kunde identifieras. Vi befann oss i tidspress, eftersom utskottet ville ha redovisningen. Från utskottskansliet fick jag besked om att det inte fanns någonting ytterligare att tillägga som syftade till att identifiera fall nr 6 på listan. Därför avlät jag den beskrivning som sändes in.

För fyra–fem dagar sedan anmäldes det till departementet att det ärendet avgjorts i Skåne. I den uppkomna situationen ansåg jag inte att vi borde vidta några ytterligare åtgärder.

Margitta Edgren: Jag påpekade på ett tidigt stadium när utskottet skulle behandla frågan att det gällde Ystad.

Så går jag vidare till frågan om de tre unga studenterna från Bangladesh. Jag tycker att det fallet visar på en annan dimension av vår behandling av invandrare och asylsökande. Det gäller deras rättssäkerhet. Det är en lång historia, men jag har läst akterna och har läst alla papper.

Utgångspunkten är att invandrarverket fattar ett gruppbeslut om utvisning i oktober 1986 – ”gruppbeslut” står det i papperet. Det överklagas av deras svenska ombud och stöds av helt nya handlingar.

Vad händer då från oktober 1986 till dess regeringen fattar sitt beslut i augusti 1987? Vilken undersökning sätter man i gång på basis av dessa nya handlingar? Som jag kan läsa i papperen händer absolut ingenting, utan

regeringen fattar sitt beslut tio månader efteråt på samma underlag som invandrarverket fattade det första gruppbeslutet på.

KU 1987/88:40

Bilaga B 4

Är detta enligt din uppfattning förenligt med rättssäkerheten enligt svensk lagstiftning?

Georg Andersson: Jag har här tidigare redovisat den omfattande kartläggning som gjordes av de fallen med tre förfrågningar till ambassaden vid tre tillfällen. Ambassaden har vid sju tillfällen rapporterat om sina efterfrågningar och i samtliga fall konstaterat att uppgifterna var falska. I det läget kan jag inte se att det fanns någon anledning att gå vidare och kontrollera de ytterligare handlingar som inlämnades, som enbart var ägnade att ytterligare fördröja hela ärendehandläggningen.

Vad jag kan säga är att ärendet borde ha avgjorts tidigare i det sista skedet, men vi har redan diskuterat problemet med ärendebalansen. I sak var det ett riktigt beslut. Det är att beklaga att den här typen av ärenden förorsakar så mycket arbete, när det i grunden inte finns några som helst skäl för att lämna svenskt uppehållstillstånd.

Det är viktigt att det görs klart för asylsökande att det är vid det första förhöret som de skall redovisa sina skäl. Kan man inte få till stånd en sådan ordning, kan vi inte heller genomföra ett system med kortare handläggningstider. Här har man gång efter gång kommit in med nya handlingar och krävt kontroll av handlingar som i inget fall har visat sig vara äkta.

Margitta Edgren: Att man tre gånger har vänt sig till ambassaden i Dhaka är jag inte så imponerad av. Det gäller ju tre olika människor.

Får jag fråga på ett annat sätt: Vem litar Georg Andersson på när det gäller att bedöma t.ex. det politiska läget i ett land som Bangladesh? De här unga pojkarna hyste en som de själva uppger välgrundad fruktan för förföljelse om de återvände. Är det så lätt att säga att de ljuger?

Georg Andersson: Nej, men det är lätt att konstatera att när ambassaden i Dhaka fick de handlingarna i sin hand – bl.a. arresteringsorder – visade det sig att de var falska. Då kan vi inte ge uppehållstillstånd på den grunden att man har presenterat en arresteringsorder. När detta upprepas, stärker det naturligtvis inte den sökandes ställning.

Jag vet inte om Margitta Edgren menar att man alltid bara skall godta vad den sökande säger. Alla sökande anser sig ha skäl för att få stanna, men utredningen måste gå ut på att granska huruvida det faktiskt föreligger sådana skäl. I det här fallet har vi dessutom facit i handen och kan konstatera att verkställigheten inte medförde några problem i deras hemland. Uppenbarligen hyste dessa tre som återvände ingen fruktan för att beträda hemlandets jord. Men man beklagade att man hade varit omgiven av dåliga rådgivare, som hade givit falska förespeglningar om att uppehållstillstånd skulle ordnas trots upprepade avslag. Jag kan säga att de rådgivarna står folkpartiet i Malmö mycket nära.

Erik Lempert: Jag vet inte om jag förstod Margitta Edgren rätt, men när det står i rapporteringen att man tre gånger vände sig till ambassaden menas inte att det var en gång i varje ärende. De här tre människornas historia är sammanvävd, och när man har vänt sig till ambassaden har det gällt hela

frågekomplexet. Det är inte redovisat att vi eller invandrarverket har gjort framställningar tre gånger beträffande envar av dem, utan hela frågekomplexet har tagits upp vid tre tillfällen, och vid sju tillfällen har vi fått bekräftelse att lämnade uppgifter inte varit sanningsenliga och att dokumenten varit falska.

Olle Svensson: Den här frågestunden innebär att vi inhämtar samupplysningar. Ingenting hindrar Margitta Edgren att i den diskussion som kommer att föras i utskottet framföra avvikande uppfattning, men de får bedömas av utskottet in pleno.

Margitta Edgren: Jag vill avsluta med en kommentar om verkställighetsberättelsen, som jag också har läst. Vi vet ingenting om hur de lever i dag. Enligt uppgift lever de underjordiskt och under ständiga förflyttningar, och deras hem och familjer trakasseras av regeringspartiets anhängare. Det är en uppgift som skall ställas mot din uppgift att de har det ganska bra.

Anders Björck: Folkomröstningar är aktuella i Sjöbo och i Danmark. Får jag fråga Georg Andersson, om folkomröstningsdebatten enligt din uppfattning har påverkat opinionen i Sverige för den svenska flyktingpolitiken.

Min andra fråga gäller Sjöbo: Anser regeringen att det på grundval av vad som hänt i Sjöbo finns anledning att göra några förändringar vad gäller t.ex. lokalt folkomröstningsinstitut eller kommunernas ansvar?

Georg Andersson: Jag är kanske inte bättre än någon annan på att bedöma i vilken utsträckning som debatten om folkomröstningen i Sjöbo har påverkat opinionen. Jag följer debatten med stor uppmärksamhet och noterar att i den brevskörd som kommer till departementet åberopas inte så sällan Sjöbo som ett lysande exempel, och man frågar varför inte alla får vara med i en folkomröstning.

Dess bättre har detta inte påverkat benägenheten i kommunerna i övrigt att ställa upp. Har det någon effekt, är det väl i den riktningen att man konstaterar att man inte vill att den egna kommunen skall vara som Sjöbo och att man själv skall göra sin insats, även om den blir ringa.

Sjöbodebatten har inte förändrat regeringens inställning till frågan om kommunernas ansvar på det här området. Vi arbetar fortsättningsvis med den s.k. hela-Sverige-strategin.

Anders Björck: Får jag tolka det så att Sjöbo enligt din uppfattning snarast har haft en avskräckande effekt på kommuner som kan ha haft tankar på att göra inskränkningar?

Georg Andersson: Det är svårt att göra någon bedömning, men jag lutar väl närmast åt att det i något fall möjligen kan ha varit så.

När det gäller den allmänna opinionen är jag rädd för att Sjöbodebatten ändå dess värre har givit näring åt främlingsfientliga och invandrarfientliga krafter. Jag ser med stor oro på den måhända infekterade debatt som kommer att bli ett utflöde av folkomröstningen i Sjöbo i samband med det kommande valet.

Jag hoppas verkligen att riksdagspartierna samfällt och enigt står fast vid den generösa och ambitiösa flyktingpolitik vi bedriver och att vi kan

gemensamt, såsom har skett i manifestationer under förra sommaren, stå upp till kamp mot tendenserna till främlingsfientlighet och rasism. Den kommission som vi har tillsatt i det syftet är ett värdefullt instrument i detta arbete.

KU 1987/88:40

Bilaga B 4

Olle Svensson: Får jag skjuta in en fråga: Är regeringen för generös? Den avgående generaldirektören för invandrarverket har framställt det närmast som om regeringen har varit för generös. Har du någon kommentar till detta?

Georg Andersson: Jag har bara den kommentären, att det är regering och riksdag som formar vår flyktingpolitik. Jag upplever att det finns ett brett stöd i parlamentet för den flyktingpolitik vi bedriver. Det gläder mig att det finns ett stöd för denna ambitiösa och generösa flyktingpolitik. Verket måste naturligtvis arbeta i den andan. Det utgår jag från att man också gör.

Effekten av sådana påståenden om att vi bedriver en för generös politik – någon har skrivit i en artikel att vi driver en naiv flyktingpolitik och att det är fel människor som kommer – kan vi avläsa i opinionsyttringar som kommer till departementet. De grupper som är kritiska och negativa tar fasta på sådana yttranden. De används som en språngbräda i den fortsatta debatten.

Ingela Mårtensson: Jag har en kompletteringsfråga som gäller utbildningen av personalen vid institutioner där man tar barn i förvar. Du sade att de har en adekvat utbildning.

Jag undrar om du anser att väktare har en adekvat utbildning för att ta hand om barn. Man har nämligen anlitat vaktbolag.

Georg Andersson: Man anlitar vaktbolag, men det är blandade kategorier av människor som ingår i personalen. De som jag har mött där har fått en utbildning som har varit av värde i arbetet, exempelvis barnskötarutbildning.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Jag vill uttala vårt tack till Georg Andersson och hans medarbetare för att de har ställt sig till förfogande för att lämna kompletterande information till oss i en mycket angelägen fråga.

1988-03-17

kl. 9.00–9.56

Offentlig utfrågning av Harry Schein, exportkreditnämnden, om exportkreditgivningen

Olle Svensson: Vad denna utskottsutfrågning handlar om är att inhämta sakupplysningar som komplettering till en ganska omfattande skriftlig dokumentation som utskottet förfogar över.

Utfrågningen gäller för första gången ärenden som har sammanhang med krigsmaterielexporten. Vi kommer inom utskottet att ägna en mycket stor del av granskningen åt den frågan, och många personer är kallade för att vi skall lyssna till dem.

I dag hälsar jag direktör Harry Schein välkommen till utskottet i hans egenskap av ordförande i exportkreditnämnden.

Enligt den praxis som vi tillämpar i utskottet lämnar jag först ordet till den vi har inbjudit.

Harry Schein: Jag har vetat en längre tid vad saken gäller, men jag har själv endast perifert deltagit i hanteringen av ärendet. Jag har tänkt efter vilka frågor utskottet kan komma att ställa. Sedan har jag gått till EKN:s kansli och försökt att ta reda på så många fakta som möjligt i ärendet. Eftersom många av frågorna inte är presenta i mitt minne ber jag utskottet om ursäkt om jag ibland måste plocka i papperen för att få fram de korrekta svaren.

Jag har talat med jurister och fått besked om att det inte föreligger något som helst hinder för mig att informera utskottet om fakta som är hemligstämplade, men i och med att utfrågningen är offentlig kan det – beroende på vilka frågor som ställs – bli svårt för mig att svara såvida inte de som inte tillhör utskottet lämnar rummet eller om svaren är så korta att jag kan anteckna dem på ett papper och överlämna det till den som har ställt frågan, eller jag kanske efteråt kan ge svar på frågorna.

Jag skall tillägga att det inte finns någonting sensationellt som gömmer sig bakom hemligstämplingen av uppgifterna. Hemligstämplingen gäller inte speciellt för Bofors export till Indien, utan alla enskilda ärenden i exportkreditnämnden är hemligstämplade. Skall jag vara ironisk kan jag säga att det är lätt ändå för en utomstående att få reda på uppgifterna, om man anstränger sig. Men hemligstämplingen är ett faktum och jag vill inte bryta mot lagen.

Jag skall också lägga till att jag inte haft tillfälle att tala med den förre generaldirektören för exportkreditnämnden, som naturligtvis bär huvudansvaret, eftersom han är utomlands.

Följande har hänt vad beträffar EKN i Boforsaffären. Den 17 februari 1983 lämnade Bofors in en ansökan om en exportkreditgaranti som gällde vapen till Indien. EKN måste anmäla sådana ärenden för krigsmaterielinspektören, som skall förklara att det inte föreligger något hinder för export.

Ärendet var så omfattande och gällde så lång kredittid att det automatiskt blev ett s.k. SU-ärende. Det hör då till praxis att begära yttrande från statens industriverk om huruvida S-motiven är uppfyllda. Yttrandet från statens industriverk kom till EKN den 21 mars 1983. Enligt utredningen talade såväl sysselsättningsmotiv som marknadsmotiv för en S-märkning.

Den 29 mars 1983 beslutade EKN att bifalla Bofors ansökan med vissa begränsningar vad gäller såväl beloppets storlek som kredittidens längd. Allt detta hände innan jag blev ordförande i EKN den 1 juli 1983. Själv var jag bara med om ett enda viktigt beslut i det här ärendet. Det berodde på att Bofors i maj 1984, alltså 13 månader efter det den första kreditgarantin utfärdats, återkom till EKN med begäran om en betydande utökning av leveransens omfattning.

Ärendet blev då så stort att EKN av formella skäl inte kunde fatta beslut. För EKN gäller nämligen ett antal begränsningsregler som fastställts av riksdagen. Bl.a. gäller en regel att riskexponeringen på inget land får överstiga 10–15 % av EKN:s totala riskengagemang. Med den utökning som Bofors begärde i ärendet överskreds den riskexponeringsgränsen, och det hör till EKN:s regler att ärendet då automatiskt hänskjuts till regeringen. Det skedde i maj 1984, ett par veckor efter det att Bofors hade lämnat in sin ansökan.

Därmed var ärendet formellt avfört från EKN:s styrelsebord. Ändå fattades under min tid ytterligare ett beslut. Bofors hade skrivit till EKN och begärt en stark nedsättning av den premie som EKN skulle ta ut för sin kreditgaranti. Denna ansökan avlogs av direktionen utan att man hörde styrelsen. Det var ett rent rutinmässigt nej som Bofors fick.

Sedan har ärendet flera gånger återkommit till EKN med ändringar och rätt många utökningar av leveranserna. Men i och med att regeringen hade fattat ett beslut var EKN inte längre behörig att ändra det beslutet, utan då blev det automatiskt vidarebefordrat till regeringen. Regeringen fattade beslut som skickades tillbaka till EKN och EKN underrättade Bofors om detta.

Det sista och nu gällande beslutet fattades den 20 mars 1986. Man uppdrog då åt EKN att utfärda kreditgarantier mot normal premie och vissa maximerade kredittider. Det är på grundval av regeringsbeslutet som EKN har utfärdat den nu gällande utfästelsen om garanti.

Det handlar om successiva leveranser. Vissa leveranser till Indien har kommit i gång, och därför har också vissa garantiförbindelser utfärdats. Gången är så konstruerad, att AB Svensk Exportkredit – SEK – lämnar ett lån till Indien som å indiernas vägnar utbetalas till Bofors allteftersom leveranserna går, och i samband med dessa utbetalningar utfärdar EKN en garantiförbindelse, som är det giltiga dokumentet – det första är en utfästelse där man lovar att förbindelsen skall utfärdas.

Det är ungefär det som har hänt i EKN.

Olle Svensson: Här har vi fått klarhet i den formella gången och fått veta att i vissa speciella lägen sker kontakt med regeringen.

Har några andra, informella kontakter förekommit mellan dig som ordförande och regeringen? Kan du beröra vad som kan ha betydelse för nämndens handläggning av ärendena?

Harry Schein: I det här speciella ärendet har det över huvud taget inte förekommit någon kontakt mellan mig som ordförande i EKN och någon i kanslihuset. Vad det gäller EKN som sådan är kontakterna inte alls frekventa. Jag har ännu inte talat med Anita Gradin om EKN-problem och med Mats Hellström har jag gjort det i största allmänhet vid ett par, tre tillfällen.

Anders Björck: Får jag anknyta till den fråga som ordföranden tog upp, nämligen kontakter med exempelvis Olof Palme. Jag har tagit del av de handlingar som vi har fått in från statsrådsberedningen, och där framgår det kristallklart att han har talat med Indira Gandhi om finansiellt stöd på generösa villkor. Det gjorde han alltså utan att fråga dig?

Harry Schein: Han gjorde mycket utan att fråga mig.

Anders Björck: Men han utgick från att du skulle ställa upp som ordförande i EKN?

Harry Schein: Nu vet jag inte vilken tidpunkt Anders Björcks fråga gäller, men efter maj 1984 var det ett regeringsärende. Det innebär att jag inte behövdes därest man skulle ge stöd via EKN. Därtill kommer att det inte handlade om något stöd från EKN, eftersom detta var en normal garanti.

Anders Björck: Det intressanta är att statsministern – det gäller även Ingvar Carlsson – har utlovat generösa villkor, och det tar i anspråk en del av det kreditutrymme som SEK har – och som inte berörs här – men också en del av det utrymme som står till EKN:s förfogande. Borde man ändå inte underrätta om detta innan man åker till Indien och ger löften?

Harry Schein: Jag vill inte mästra Olof Palme. Jag kan bara konstatera att EKN har ett ganska stort outnyttjat utrymme.

Om ordföranden tillåter kan jag mer generellt beröra frågan om regeringens och regeringschefens medverkan i stora affärer. En regering engagerar sig ofta i mycket stora exportaffärer på säljarens sida. Det är känt att Margaret Thatcher har engagerat sig i många sådana affärer.

Om ett privat företag i ett land gör en stor leverans till en offentlig köpare i ett annat land, så är det köpande landets regering, trots att man köper från ett privat företag, ofta intresserad av att ta kontakt med det säljande landets regering. Jag är själv invecklad i ett liknande ärende just nu. Det köpande landets regering kan vilja ha vissa garantier eller löften från det säljande landets regering trots att säljaren är ett privat företag.

Det är en öppen fråga på vilket sätt Olof Palme var engagerad i den här affären, om det var på eget initiativ eller på den indiska regeringens initiativ.

Anders Björck: Får jag för klarhetens skull säga att jag inte hade någonting emot att Olof Palme engagerade sig för att sälja svenska produkter – jag tycker det var utmärkt att han gjorde det. Frågan gäller nu med vilken rätt han uttalade sig om villkor som belastar en organisation som ändå har en styrelse. Jag har ett antal frågor om just detta. Jag skall ta dem mycket snabbt. – Jag påpekar att det inte är mitt fel att vi är flera månader försenade i arbetet. Ansvarvilar på ordföranden och hans partivänner.

Olle Svensson: Det viktigaste är att vi inhämtar de sakupplysningar vi kan få.

Anders Björck: Det är det jag försöker göra. Jag kan icke acceptera att ständigt bli avbruten när jag ställer viktiga frågor som har med utskottets grundlagsenliga granskningskyldighet att göra.

Hur stor del av EKN:s totala garantiutrymme tar den här krediten i dag?

Harry Schein: Jag har tagit med mig det senaste periodbokslutet från EKN. Riksdagen har fastställt en total garantiram för EKN, en beloppsram, på 73 miljarder kronor. Det innebär inte att EKN disponerar utrymmet inom dessa 73 miljarder, utan regeringen ger EKN en viss tilldelning inom den ram som är fastställd av riksdagen. För budgetåret 1987/88, alltså innevarande budgetår, kan EKN lämna garantier för sammanlagt 58 miljarder av de 73 miljarder som riksdagen har beviljat.

Nu har EKN ett statistiskt något tveksamt sätt att beräkna hur stor exponeringen är. När det gäller utfärdade garantier är beloppet det som täcks av beloppsgarantierna. Men sedan ger EKN garantiutfästelser. Man har fastställt en gång för länge sedan att ca 40 % av dessa utfästelser så småningom blir garantier. Då räknar man statistiskt sett med att 40 % av utfästelserna och 20 % av vissa förhandsbesked kan leda till garantier.

Räknar man på det sättet var EKN:s riskexponering vid senaste årsbokslut ca 40 miljarder. Det innebär att EKN vid det tillfället hade 18 miljarder outnyttjade av det som regeringen hade anslagit till EKN. När det gäller det som riksdagen medgivit var det ca 30 miljarder. Jag räknar här i huvudet och ber om ursäkt för att siffrorna inte är alldeles exakta.

Anders Björck: EKN säger i en skrivelse den 1 oktober 1984 att nästan hela SU-ramen kommer att vara förbrukad. Är det korrekt?

Harry Schein: Ja. Och den fylls på successivt.

Anders Björck: Men i det läget tog man alltså i anspråk i stort sett hela SU-ramen?

Harry Schein: Det är regeringen som beslutar, om SU-ramen skall utvidgas. Regeringen tog inte någonting från EKN, för regeringen ger samtidigt ramen åt EKN.

Anders Björck: Har ni någon särskild praxis för behandling för exportkreditgarantier för vapenaffärer?

Harry Schein: Inte numera. Jag har undersökt hur det har gått till i historisk tid. Det sades mig att en gång i tiden förekom kontantbetalning i de flesta vapenaffärer. Det började bli kreditaffärer i slutet av 1960-talet. Enligt de uppgifter som jag har fått gick EKN fram till ungefär mitten av 1970-talet till regeringen med varje enskild exportaffär som gällde vapen. Någon gång i mitten av 1970-talet beslöts det att krigsmateriel skall behandlas precis som all annan export från verkstadsindustrin.

Nu är det även på sin plats att göra en definition. Det är rätt mycket som kan dölja sig bakom begreppet krigsmateriel. Ärenden om vapen – kanoner och sådant – förekommer några gånger om året. Sedan finns det elektronikutrustning av typ radar, som förmodligen används i militära sammanhang

men också kan användas i civila sammanhang. Sedan kan man gå ner till en sådan vanlig produkt som lastbilar. Om de exporteras till krigförande länder är det ingen som vet i vilken utsträckning de används för civilt och militärt bruk.

Anders Björck: Hur stor del av exportkreditgarantivolymen hänför sig normalt sett under ett år till vapen? Har man under senare år fattat beslut om exportkreditgarantier till några större vapenleveranser eller exempelvis militära baser som byggs med svenska företags hjälp?

Harry Schein: Det finns ett ärende – jag får inte nämna vilket land och vilken leverantör det gäller, men jag kan anteckna det på en lapp och lämna över till ledamöterna – som tidvis har presenterats som gällande en infrastrukturinvestering i en ny fiskehamn, fastän den uppenbarligen inte bara skall användas till fiske utan med all sannolikhet även blir en marinbas. Men de svenska insatserna har, ingenting med vapen att göra utan gäller mest byggande av infrastruktur i form av vägar och sådant.

Anders Björck: Jag känner väl till fallet, så du behöver inte lämna över någon lapp. Men där handlar det om en marinbas.

Harry Schein: Jag räkar händelsevis känna till det landet relativt väl. Det blir där båda delarna. Det ena utesluter inte det andra.

Anders Björck: Sverige är med och finansierar den anläggningen, och EKN är engagerad?

Harry Schein: Ja.

Bengt Kindbom: Redan inledningsvis tog ordföranden upp frågan om kontakter med regeringen i det här speciella fallet. Det finns väl inte fler frågor i det avscendet, men kunde du något mer utveckla kontakterna med KMI? Är de tillfredsställande i fall som gäller vapenexport, eller lägger exportkreditnämnden över hela ansvaret på regeringen?

Harry Schein: Själv har jag aldrig träffat någon från krigsmaterielinspektionen, men det finns en generell regel som innebär att inga som helst garantier för export av krigsmateriel utfärdas om inte krigsmaterielinspektören och regeringen medger export. Om ett sådant tillstånd inte erhålls, eller om exporten avbryts på grund av brist på tillstånd, är garantin ogiltig. Det står redan i själva garantin.

Dessa ärenden handläggs rutinmässigt av vederbörande handläggare på EKN och krigsmaterielinspektionen.

Bengt Kindbom: Affären med Indien tog i anspråk en stor del av den tillgängliga ramen. Föreligger det risk för att en sådan stor affär kan förhindra andra "mindre" affärer som kunde ha betydelse för det mottagande landet?

Harry Schein: Man kanske bör klarlägga begreppet "ta i anspråk". Det låter som om man berövar någon någonting, men det är inte riktigt på det sättet.

Projektexporten, inte bara från Sverige utan från hela i-världen, till resten av världen är starkt krympande på grund av den skuldkris som har drabbat så

många länder. Om vi bortser från skuldkrisens speciella dimensioner, hur man kan tackla dem och risken för att de exporterande länderna förlorar pengar på att de importerande länderna inte kan betala, så är vårt egentliga problem hur vi skall stimulera projektexporten. Både näringslivet och den fackliga rörelsen har kommit med olika förslag om att vi borde öka projektexporten.

Här gäller det inte att slå vakt om utrymmet för andra saker. Det är bra om vi kan exportera mer. Detta är det ena problemet. Sedan finns det ett annat problem, där det råder osäkerhet inom EKN. Jag tar då fasta på den sista delen av frågan. Om vi på grund av ett regeringsbeslut kommer till maximeringen till 10–15 % på ett land och det landet sedan vill köpa någonting mer, uppkommer automatiskt frågan, om regeringsbeslutet inräknas inom den maximerade ramen. Skall man helt bortse från regeringsbeslutet och säga att maximeringen gäller enbart av EKN fattade beslut? Det har inte klarats ut rättsligt. Men ännu så länge har vi inte stoppat exporten till Indien på grund av att regeringsbeslutet har överskridit gränsen vid 10–15 %.

– Jag hoppas att jag har uttryckt mig klart.

Bengt Kindbom: Jag har ytterligare en fråga som har med kreditgivningen rent allmänt att göra.

Det har nu tillsatts en utredning med förre generaldirektören Wallén som ordförande som skall göra en översyn. Har du någon synpunkt på vad som borde förändras här och vilken uppdelning som bör göras mellan de tre organen Svensk Exportkredit, BITS och EKN? Finns det brister i samordningen? Finns det någonting som bör utvecklas för att göra verksamheten effektivare?

Harry Schein: Jag har inte så mycket synpunkter på BITS. Jag hade en gång i tiden en tanke, som jag har övergivit nu, att det vore en fördel med en närmare samordning mellan SEK och EKN. Däremot har jag helt naturligt många synpunkter på och är rätt bekymrad för hur skuldkrisen hanteras. Det berör direkt exportkreditnämndens arbete. Däremot vet jag inte om det är önskvärt att jag i det här sammanhanget utvecklar den tankegången, för den har i och för sig inte någonting med Bofors och Indienaffären att göra. Men det är ett viktigt, stort och besvärligt problem.

Birgit Friggebo: Du talar om ett ökat exportbehov för Sverige. Vi är alla medvetna om att den här verksamheten kanske bör öka för att möjliggöra ett ökat välbefinnande.

Jag vill fråga om den totala volymen och andelen av vapenexport – vi kanske skall kalla det militärexport, eftersom det också ingår anläggningar. Vilken har utvecklingen varit, låt oss säga under den senaste tioårsperioden?

Om man ser bort från de stora satsningarna på militärhamnen och Indienordern, som är osedvanligt stora exportaffärer, har andelen militärexport även då ökat under de senaste tio åren?

Harry Schein: Jag är ledsen att jag inte kan besvara de frågorna exakt. De är så till vida en aning otydliga att fru Friggebo talar om exportvolym, men inom EKN har man bara kunskap om sådan export för vilken man söker

exportkreditgaranti. Jag har ingen som helst uppfattning om den svenska vapenexportens andel av den totala exporten.

KU 1987/88:40
Bilaga B 5

Birgit Friggebo: Självklart avser jag EKN:s verksamhet.

Harry Schein: Bortsett från Indienordern utgör den rena vapenexporten en obetydlig del. Går man till den andra extremen och inkluderar lastbilar och annat sådant som på ett eller annat sätt skulle kunna användas för militära ändamål, är det fortfarande en ganska liten del, men den är mätbar. Det är kanske ansvarslöst av mig, men jag gissar att det då är fråga om 10–15 %. Men vapenexporten är ganska liten. Det förekommer ett par, tre sådana ärenden om året som kommer till styrelsens kännedom.

Birgit Friggebo: Man kan då säga att i den generella verksamheten har det inte skett någon drastisk förändring, om man bortser från militärhamnen och Indienordern, som uppenbarligen är stora affärer och har ökat andelen militära exportkreditgarantier?

Harry Schein: Det är alldeles rätt. Indienordern är i nominella tal den största i EKN:s historia, och den är en av de största även om man tar hänsyn till inflationen.

Birgit Friggebo: För tydlighetens skull vill jag fråga om det förekommer någon särskilt förmånlig behandling eller extra subventioner av just Indienordern vad gäller EKN-garantier.

Harry Schein: Regeringsbeslutet föreskriver normala premier. Sedan medger regeringen en s.k. matchning. Jag måste förklara vad matchning innebär.

Det finns en internationell sammanslutning av exportkreditinstitutioner som kallas för Bernunionen. De som ingår där håller god kontakt med varandra. På alla områden förutom krigsmateriel finns det överenskommelser om vissa regler som man skall tillämpa när det gäller kredittider och sådant. När det gäller krigsmateriel finns det ett gentlemen's agreement mellan många institut om att informera varandra. En viktig del i regelsystemet är kredittidens längd. Det händer ibland att en utländsk leverantör i strid med gällande regler går utanför det som är överenskommet. Då brukar exportgarantiinstitutet underrätta varandra om det.

Om vi får reda på att en utländsk konkurrent inte håller sig till den normala maximerade garantitiden åtta och ett halvt år utan utsträcker den till t.ex. tio år, får vi matcha och också medge tio år. Men EKN bryter aldrig själv regeln, utan när vi matchar går vi precis så högt som den utländske konkurrenten har gjort men aldrig därutöver. Vi vill alltså inte att EKN skall användas för att favorisera en svensk export i förhållande till utländsk export.

I det här fallet förekommer en matchning till tio år.

Birgit Friggebo: Innebär den matchningen osedvanligt generösa villkor i förhållande till det ni normalt tillämpar inom EKN?

Harry Schein: Jag tror inte man kan använda ordet generös i detta sammanhang, för det är ju inte en ekonomisk fördel. Våra ränteintäkter blir större ju längre kredittiden är. Indien vill ha lång kredittid. Normalt sett är

tio år längre än det som detta gentlemen's agreement innebär. Men jag vill än en gång understryka att det alltså inte finns några regler när det gäller krigsmaterielexporten. Krigsmateriel är undantagen från de vanliga reglerna, men inom ramen för vårt gentlemen's agreement försöker man hålla ungefär samma kredittider.

Birgit Friggebo: Kredittiden är alltså tio år för den här kreditgarantin.

Får jag avsluta med en fråga som delvis hör ihop med min förra fråga. Det gäller storleksordningen. Jag skulle vilja fråga dig hur stor den näst största affären inom EKN är i relation till Indienaffären.

Harry Schein: Skall det vara inflationsrensats?

Jag kan ta ett exempel. I slutet av 1970-talet, omkring 1978, var det en affär – jag måste uttrycka mig försiktigt – i storleksordningen 4 miljarder. Jag har inte gjort någon exakt beräkning, men jag förmodar att om man räknar bort inflationen kommer man här till samma storleksordning.

Birgit Friggebo: Också det var en exceptionellt stor affär? Vanligtvis håller ni på med betydligt mindre?

Harry Schein: Javisst. Men det hör till spelreglerna att sådana exceptionellt stora ärenden alltid blir regeringsärenden. Jag vet att vi en gång utfärdade en utfästelse – inte en förbindelse, och affären blev aldrig genomförd – om en serie affärer på sammanlagt 22 miljarder, men den blev inte av.

Anders Björck: I somras ställde bokförläggare Tomas Fischer, som jag skymtar på läktaren, frågor om hur mycket den här affären kostar Sverige. Det skulle vara intressant att få reda på Harry Scheins bedömning utifrån EKN:s horisont. Ni måste ha räknat på hur stor den totala subventionsdelen blir. Det framgår av handlingarna att man efter ett speciellt regeringsbeslut fick en icke obetydlig nedsättning av räntan, 1,5 %.

Harry Schein: Jag är här som ordförande i EKN, och från EKN har det inte utgått någon som helst subvention. När affären är slutförd kommer EKN att ha tjänat hundratals miljoner i premieintäkter, så för mig är resonemanget om vad affären har kostat Sverige helt bisarrt.

Räntevillkoren har inte exportkreditnämnden att göra med, utan det är AB Svensk Exportkredit som svarar för dem. Jag känner inte till dem. Om det är en subvention på 1 %, är det inte så svårt att räkna ut vad det blir. Det kan inte bli så stora belopp.

Sedan skall man till detta lägga S-motivet i EKN:s verksamhet, de samhällsekonomiska effekterna, inte minst sysselsättningen i Karlskoga och hos hundratals underleverantörer. Jag kan inte se att affären har kostat Sverige någonting.

Anders Björck: Nu är vi kanske inne på hemliga uppgifter, så jag skall inte nämna några siffror, men det finns promemorior från utrikesdepartementets handelsavdelning som talar om en subvention på åtskilliga hundra miljoner – man anger beloppet exakt, men jag förmodar att det är hemligstämplat.

Du säger att ni tjänar pengar på ränteintäkter. Det är väl beroende av kredittidens längd och om det är en nedsatt ränta.

Harry Schein: EKN har inte ränteintäkter, utan premieintäkter. EKN fungerar i princip som ett försäkringsbolag. Om en försäkring innebär vinst eller förlust för försäkringsbolaget är oberoende av försäkringsbolagets räntabilitet. Om jag tecknar en brandförsäkring och huset inte brinner, så är det en vinst för försäkringsbolaget, även om försäkringsbolaget som sådant går med förlust. Eftersom vi tror att Indien kommer att betala räkningarna har EKN i försäkringspremier tjänat netto hundratals miljoner.

Anders Björck: Men det är under förutsättning att det blir betalning. Ett försäkringsbolag kan aldrig vara riktigt säkert på det.

Harry Schein: Det är riktigt, och det får vi reda på omkring år 2000.

Anders Björck: Gjorde ni matchningen på egen hand, eller var det efter ett beslut av regeringen som tillät matchning?

Harry Schein: Det var regeringen som tillät matchning.

Anders Björck: Så det fattade ni inte något beslut om själva?

Harry Schein: Nej. I samma ögonblick som det blir ett regeringsärende är det regeringen som fattar besluten. Men regeringen angav också vissa maximitider, om jag minns rätt.

Anders Björck: Vi skall granska regeringen och inte exportkreditnämnden. Här finns ett klart regeringsbeslut att tillåta matchning, alltså bättre villkor. Jag har ingenting emot det i och för sig, men jag tycker att det skall redovisas.

Harry Schein: Matchningen är ett standardelement. Man får gå så långt som en konkurrent går. Men i det här fallet innehöll regeringsbeslutet en klar restriktion. Oavsett matchning föreskriver man att det skall gälla högst en viss tid. Så om ett annat land hade erbjudit en kredittid som var längre än den tid som i regeringsbeslutet angavs som maximum, hade vi inte fått matcha.

Anders Björck: Får jag återgå till möjligheterna att definiera vapenexport. I de ärenden om vapenexportkrediter som handlagts under de år som vi här kan överblicka har man alltid använt SU-krediter. Gäller det också marinbasen, som vi är engagerade i, att det är en SU-kredit?

Harry Schein: Alla affärer som gäller krediter till större belopp eller med längre kredittid till den här typen av länder blir numera automatiskt föremål SU-prövning. I praktiken innebär det ingenting annat än att vi tar hänsyn till om marknads- och sysselsättningseffekterna motiverar ett engagemang.

Anders Björck: Det innebär att den enda möjlighet som finns till s.k. normalkrediter de facto inte tillämpas numera för den här typen av affärer?

Harry Schein: Nej, de tillämpas inte på långa och stora affärer annat än möjligen – men jag har inget minne av det – om det gäller ett rikt industriland.

Anders Björck: Det skulle vara intressant att få reda på vad skillnaden i villkor är.

Harry Schein: Ingen.

Anders Björck: Varför har man då två system?

Harry Schein: I SU-systemet ingick från början två element. Det ena är speciella svenska samhällsintressen vad gäller marknadssidan, teknikutveckling och sysselsättningsmotivet. U står för de intressen som det köpande landet kan ha av affären för dess egen ekonomiska utveckling. Det sistnämnda rekvisitet har i praktiken upphört att existera. Exportkreditnämnden föreslog en gång i tiden t.o.m. att det skulle avvecklas.

Eftersom man alltid måste vara försiktigare ju större beloppet och ju längre kredittiden är så är den faktiska skillnaden att EKN tvingas till en annan prövning, och det är i praktiken en S-prövning. För premier gäller samma villkor som för normala krediter. När det gäller länder som anses vara ekonomiskt osäkra brukar EKN alltid laborera med pålägg på normalpremierna och prutar då på annat sätt. Vi har standardpremier, men det finns rätt många variabler – det är beloppsbegränsning, karenstid när det inträffar skadefall och pålägg om affären av något skäl bedöms som särskilt riskabel.

Anders Björck: Jag har ytterligare någon fråga som gäller Boforsärendet. Jag vill understryka att jag inte är emot att man har givit exportkreditgaranti – vad vi försöker göra är att klarlägga beslutsgång och villkor.

Finns det några ytterligare åtaganden vad avser Bofors Indiciorder än de som har redovisats av dig här? Finns det ytterligare önskemål från Bofors om följdleveranser som skulle behöva säkras med exportkreditgaranti?

Harry Schein: Ingenting som jag känner till och ingenting som mig veterligt EKN känner till. Däremot har jag som intresserad tidningsläsare observerat att Bofors hoppas på en fortsättning med licensavtal, men det är inget eget ärende ännu. Jag vet inte om det kan bli det.

Olle Svensson: Jag vill ställa en avslutande fråga för att få ett förtydligande.

Här har vi diskuterat kompetensfördelningen mellan regeringen och exportkreditnämnden. Har det under detta ärendes gång förekommit någon debatt i styrelsen rörande detta, och har man ansett att den varit oklar på något sätt?

Harry Schein: Nej. Innan jag ombads att bli ordförande hade det framställts kritik mot EKN för att vara byråkratisk. Jag tyckte att den kritiken var orättvis.

Man menade att det sprang för många exportörer i kanslihuset, och man ville ha en sådan ordning att EKN avgjorde de flesta fallen. Enligt uppgift springer det färre exportörer där nu än tidigare.

Självklart bör EKN fatta sina beslut oberoende av regeringen inom ramen för den behörighet som EKN har.

Eftersom vi sysslar med miljardbelopp tycker jag det är naturligt att man sätter vissa gränser för EKN:s bemyndiganden. Jag har ibland ironiserat över att riksdagen har bestämt att riskexponeringen inte får vara större än maximalt 10–15 %. Jag begriper inte vad man menar med det – antingen är det väl det ena eller det andra. Jag vill tolka det så att det får vara 15 % när

det gäller stora länder och 10 % när det gäller små länder. Jag tycker det är rimligt att man sätter gränser.

Sedan tycker jag att ansvarsfördelningen bör vara strikt. EKN skall göra utredningar, och regeringen skall fatta besluten.

Birgit Friggebo: Jag vill ta upp en fråga som har varit uppe tidigare. Du sade att du är säker på att när den här affären är slut om ett antal år har den gått med vinst. Jag vill då ställa en fråga med anledning av den turbulens som har uppstått i Indien där starka krafter vill lyfta bort regeringen med åberopande av Boforsaffären som argument. Dessa krafter hävdar att det i så fall kan vara aktuellt att göra sig av med den här ordern. Mot den bakgrunden frågar jag om du är lika säker, om detta skulle inträffa, på att affären kommer att ha gått med vinst för EKN och därför också för Sverige.

Har du över huvud taget inte haft betänkligheter mot att lägga en så stor risk i en enda korg? Nu har det inte varit EKN:s bedömning, men jag vill höra din kommentar till att man lägger en så stor risk i en enda korg.

Jag skall inte här ställa några frågor till dig beträffande den totala subventionsnivån, eftersom det inte är EKN som lämnar räntesubventioner, utan de lämnas i annat sammanhang.

Harry Schein: Jag måste ha uttryckt mig oklart. För att undvika missförstånd vill jag säga att ingen kan vara säker på någonting i ett så här långt perspektiv. Det kan exempelvis bli krig. EKN borde i princip vara säker på att få betalt. Ett stort antal garantier har utfärdats i det förflutna, men så har det blivit krig mellan Irak och Iran, och pengarna har inte kommit in.

Det är inte bara vår bedömning, utan våra kolleger i andra exporterande länder bedömer att Indien inte är någon större kreditrisk. Indien har skött sina betalningar ordentligt och inte gjort några omförhandlingar. Mer säker än så kan jag inte vara.

Fru Friggebo nämnde att den politiska turbulensen i Indien skulle kunna drabba leveranserna och att Indien skulle kunna bryta kontraktet. Då måste jag erinra om hur affären ser ut ur EKN:s synpunkt. Det har slutits ett låneavtal mellan AB Svensk Exportkredit, som alltså är ett kreditinstitut som ägs till hälften av staten och till hälften av affärsbankerna, och den indiska staten. Lånet utbetalas av praktiska skäl till Bofors successivt i samband med varje leverans. Om Indien bryter kontraktet och inte vill ha fler kanoner, har man bara tagit i anspråk en viss del av lånet, motsvarande de leveranser som har skett. Då är den indiska staten skyldig det beloppet till AB Svensk Exportkredit. Skulle en stat bryta ett låneavtal med en bank skulle det ha en enorm inverkan på det internationella banksystemet, så jag har svårt att se att man kan ha några farhågor ur EKN:s synpunkt för att Indien skulle bryta kontraktet – för Bofors skulle det däremot bli obehagligt.

De korgar som vi lägger riskerna i är olika stora. Vi kan jämföra å ena sidan Indien med dess storlek och ekonomi och å andra sidan ett antal små latinamerikanska eller afrikanska republiker med enorma skulder och betalningsproblem. Jag är inte säker på att korgresonemanget är tillämpligt på samma sätt som för ett vanligt försäkringsbolag. Jag tycker inte det är fel att man genom direktiv från statsmakterna maximerar riskexponeringen till 15 % av det totala engagemanget. Sedan är det regeringens sak att bestämma resten.

Ett något bisarrt drag i situationen är ju att om man uttrycker det i procent av EKN:s totala engagemang skulle det innebära att vi får ta större risker i förhållande till ett land ju större det lokala engagemanget totalt är. Varken ur kreditgivningssynpunkt eller ur försäkringsteknisk synpunkt är det någonting självklart.

KU 1987/88:40

Bilaga B 5

Olle Svensson: Jag tackar dig för att du har ställt upp och kompletterat vårt skriftliga material.

1988-03-22

kl. 10.59–11.42

Offentlig utfrågning av generaldirektör Lennart Holm, planverket, om plan- och bostadsverkets lokalisering

Olle Svensson: Vi har i dag en offentlig utfrågning som berör ett gransknings-ärende som kallats regeringens beredning av frågan om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket. Vi har i dag generaldirektör Lennart Holm här, och senare kommer statsrådet Hans Gustafsson.

Vi har ju ett skriftligt material, som vi har tillställt generaldirektören. Jag vill fråga dig om du vill inledningsvis säga någonting.

Lennart Holm: Jag skall väl i stort sett vänta på de frågor jag får.

Jag vill bara från min synpunkt säga att jag naturligtvis inte argumenterar i själva flyttningsfrågan – det är regeringens och riksdagens sak – men det jag har funnit anmärkningsvärt och noterat i två artiklar är det sätt på vilket frågan har hanterats, som jag har uppfattat som otillräckligt med hänsyn till personalen i planverket och som jag anser har lett till konsekvenser som är olyckliga för verksamheten och alltså till slut drabbar skattebetalarna genom en skada på den effektivitet som vår verksamhet skulle kunna ha.

Olle Svensson: Skulle du då vilja ange på vilka grunder du anser att regeringen har handlat fel konstitutionellt i den här frågan?

Lennart Holm: Då skall jag be att få göra det i två faser. Den första kanske inte angår dagens övningar så mycket. Det gäller initiativet till en omorganisation och sammanslagning av plan- och bostadsverket.

Det nådde oss på planverket som ett rykte, skildrat i en tidskrift, och föranledde mig att söka statssekreteraren och så småningom bostadsministern för att få reda på om det låg någonting bakom detta rykte. Det gjorde det. Det anmärkningsvärda är att man inte har meddelat de myndigheter som berördes innan man gick till pressen och ryktena började cirkulera.

Det dröjde också länge innan jag fick klarsignal för att denna information kunde meddelas planverkets personal. Det uppsköts två gånger trots att jag första gången jag träffade bostadsministern fått klarhet i att det var hans absoluta avsikt att en omorganisation skulle ske. Vid det tillfället var naturligtvis den nästan första fråga som jag ställde om det också handlade om en omlokalisering. Detta förnekade bostadsministern. Jag frågade om jag kunde meddela min personal detta – det var ju nästan en förutsättning för att omorganisationen skulle kunna ske under någorlunda sansade former. Jag fick löfte att jag kunde göra det. Det gjorde jag när jag så småningom fick klarsignal om att jag kunde lämna information till personalen. Det var i september 1986 som det skedde.

Det lämnades över mycket litet information om vad som skulle ske, och det som slutligen förelades riksdagen i december 1986 var tre korta rader om att de båda verken borde slås samman. Ur personalens synpunkt var det naturligtvis en knapphändig information, och det var en knapphändig motivering för sammanläggning. Detta tyckte uppenbarligen också riksdagen, som visserligen godtog förslaget men bad att departementet skulle återkomma när en utredning om sammanslagning var gjord.

Det dröjde sedan efter riksdagsbeslutet innan vi återigen fick något besked. Stor oro hade naturligtvis skapats. Man visste t.ex. inte vilka personalreduktioner det skulle bli fråga om. Detta medförde att bostadsstyrelsens chef Bengt Johansson och jag gjorde en gemensam skrivelse till bostadsministern i februari 1987 och frågade om det äntligen skulle sättas till någon organisationsutredning eller tas initiativ till en sammanslagning när det bara var drygt ett år kvar tills den skulle ske.

Så småningom tillsattes en organisationsutredning i april 1987. Det var ganska knapp tid om man skulle hinna förelägga riksdagen något förslag under höstterminen 1987.

Organisationskommittén, i vilken jag deltog, utförde enligt vad jag kan bedöma ett kvalificerat arbete. Det leddes skickligt av landshövding Sandgren. Vi hade ett utomordentligt bra kansli, och trots att tiden var knapp lade det grunden till ett organisationsförslag, som naturligtvis till stora delar byggde på möjligheten att tillgodogöra sig den personal som fanns i planverket och bostadsstyrelsen, visserligen med en personalreduktion men i huvudsak så att funktioner och kompetens kunde bibehållas.

Slutarbetet med omorganisationen och kostnadsberäkningen skedde i september, då det första betänkandet rapporterades till regeringen. Sedan fortgick man med dimensionerings- och kostnadsberäkningar, som lades fram i slutet av november.

Det är nu den andra fasen, som jag tycker är den anmärkningsvärda, inträffar. Under utredningsarbetet, ungefär i september månad och parallellt med den socialdemokratiska partikongressen, hördes det allt tydligare rykten från kanslihuset om att det trots vad bostadsministern hade sagt skulle bli fråga om en utlokalisering av verket, men något besked lämnades inte. Oron blev naturligtvis ganska stor av detta.

I organisationskommittén togs frågan om det nya verkets lokalisering upp av Birgitta Hambracus i ett särskilt yttrande, medan ordföranden sade att lokaliseringsfrågan inte låg på kommitténs bord men att man utgick från att den fortsatta lokaliseringen skulle vara Stockholm, där de båda verken tidigare hade samlokaliserats till en och samma byggnad för att underlätta sammanslagningen.

Jag var emellertid oroad liksom hela personalen på de båda verken över omlokaliseringsryktena. Man hade förstått att det inte var inom bostadsdepartementet som de frågorna behandlades, utan de hade lyfts upp på regeringsnivå.

Jag sökte därför statsministern. Det var i mitten av oktober, minns jag, för jag skulle på en utrikes resa strax före mitten av oktober. När jag kom tillbaka från den resan i vecka 43 fick jag besked att jag kunde träffa statsministern den 10 november. Det visade sig då att den 10 november var en

vecka efter det att propositionen hade lagts fram för riksdagen om verkets omorganisation, fortfarande utan några förslag till förändrad lokalisering, utan tvärtom med understrykande av att man utgick från den lokalisering vi hade.

Jag skall försöka så noga som möjligt erinra mig vad statsministern sade vid vårt samtal den 10 november. Han sade: "Frågan om verks lokalisering kommer att prövas över hela statsförvaltningen. I och med att plan- och bostadsstyrelsen skall omorganiseras har det fallet aktualiserats. Lokaliseringsfrågan har varit föremål för diskussion i en arbetsgrupp som har bildats inom regeringen."

Enligt vad jag kunde förstå – men det vågar jag inte svära på – hade i den gruppen förutom statsministern ingått civilministern, bostadsministern, arbetsmarknadsministern, industriministern och finansministern, men det vågar jag som sagt inte svära på, för statsministern redogjorde naturligtvis inte i detalj för sammansättningen, men han refererade till vad olika medlemmar i denna beredning tyckte.

Enligt vad jag kunde förstå hade där bostadsministern satt sig emot en omlokalisering, medan de övriga hade sagt att det var nödvändigt. Så här redogjorde Ingvar Carlsson för detta: "Det är nödvändigt att staten föregår med gott exempel. Vi har inga medel med vilka vi kan påverka näringslivet att förändra sin lokalisering. Det enda vi kan göra är att visa att vi vad statsverksamheten beträffar är villiga och beredda att göra sådana utlokaliseringar och därmed uppmana näringslivet att göra motsvarande."

Han sade vidare: "Det finns starka intressen i gruppen för att göra en utflyttning. Det finns nu i stort sett tre alternativ som är angelägna: Norrland, Bergslagen och det sydöstra hörnet av Sverige. Norra Norrland kan inte komma i fråga för planverket – det blir för avlägset. Bergslagen tror vi oss kunna klara med andra medel just nu, medan Karlskrona inför hotet om ytterligare nedskärningar av Karlskronavarvet säkert är den mest brännande lokaliseringsspunkten." Så sade han: "Jag ser det som ganska ofrånkomligt att det blir Karlskrona."

Jag frågade om jag kunde gå vidare med detta, men det ville han inte, eftersom beredningen inte var klar.

Jag blev alltså på det klara med att här fanns inte något annat alternativ för en utlokalisering än med största sannolikhet Karlskrona.

Det jag då tycker är anmärkningsvärt handlat både gentemot personalen och gentemot medborgarna som skattebetalare är att en fråga, som tydligen sedan rätt länge var klar inom regeringen, inte meddelades organisationsutredningen så att den fick en ny förutsättning, nämligen antingen att pröva alternativa lokaliseringssorter eller – om man var så bestämd angående Karlskrona – ange detta.

Det hade kunnat leda till två viktiga slutsatser som en sådan utredning kunde ha dragit. Den första slutsatsen skulle gälla att den uppbyggnad på den existerande personalen som var utgångspunkten för organisationsförslaget inte längre var aktuell. Den kompetens som man skulle behöva bygga upp på nytt i och med att den tidigare kompetensen skulle komma att skingras fick till stor del rekryteras från andra håll.

Man skulle också ha frågat sig, om det då är lämpligt att lokalisera *hela*

verksamheten på ett ställe såsom Karlskrona eller om man skulle överväga att förstärka den regionala organisationen i form av länsbostadsnämnder och planenheter. Skulle man överväga att några av de känsligaste kontaktverksamheterna fick säte i Stockholm, exempelvis som en utbyggnad av länsstyrelsen i Stockholms län? Hela förutsättningen för organisationsarbetet förändrades i ett slag. Utgångspunkten var inte längre den kompetens som fanns, utan den kompetens som på olika sätt skulle byggas upp.

Den andra ytterst rimliga slutsats som en organisationsutredning hade dragit skulle ha varit att man borde vänta med omorganisationen tills flyttningen skulle ske. Genom att man inte gjorde det fick man så småningom ett beslut om att en omorganisation skulle ske den 1 juli 1988 och en flyttning tidigast den 1 juli 1989. Det visade sig att en lokalfråga som påstods vara löst långt ifrån var löst, så det är osannolikt att den tidsplanen kan innehållas.

Det skulle ha varit viktigt dels därför att personalen inte hade känt sig hotad, dels och framför allt därför att man då möjligen hade haft en chans att arbeta vidare med den kompetens som finns och i lugn och ro kunnat överväga och höra på vilket sätt den kunde överflyttas till den nya lokaliseringsorten.

Det dubbla beslutet har personalen uppfattat så, att om man söker tjänst vid det nya verket efter den 1 juli 1988, har man också sagt ja till att flytta till Karlskrona. Sannolikt kan man därmed inte få hjälp med de rättigheter som trygghetsavtalet innebär, om man inte vill flytta med till Karlskrona. Det har gjorts att vi har fått en personalavgång som inte hade behövt inträffa om man skjutit på sammanläggningen till den tidpunkt då flyttningen skall ske. I planverket har nu 60 av 150 sagt upp sig. Jag har kvar en av nio byråchefer och två avdelningschefer. Det är naturligtvis de som har den högsta kompetensen som lättast finner en ny arbetsmarknad. Jag måste räkna med att innan vårterminen är slut och planverket läggs ner har kanske ytterligare lika många lämnat verket, och de som står kvar och som har intresse av att söka tjänster i det nya verket med den osäkerhet det innebär blir få.

Genom att inte låta vetskapen om utlokaliseringen komma till uttryck i organisationsarbetet har man förmodligen tappat oerhört mycket mer kompetens än man annars skulle ha gjort, och man har försatt personalen i en otrevlig situation.

Arbetsgivarverket kan ännu inte ta upp frågan om de nya tjänsternas ställning och heller inte om tillämpningen av det trygghetsavtal som finns, eftersom man först vill avvakta det ordinarie avtalet. Det betyder att nyrekryteringen till det nya verket måste dröja ytterligare. Det innebär att fler och fler ser sig om efter något annat och bedömer det nya verket som en osäker arbetsgivare.

På det sättet menar jag att varken organisationen eller tidpunkten har blivit den lämpliga med hänsyn till en utlokalisering som den hade kunnat bli om regeringen hade vågat tala om – eller hur jag skall uttrycka det – för organisationskommittén att en utlokalisering skulle ske, om den givit utredningen ytterligare några månader att arbeta och om den hemställt hos riksdagen att organisationerna skulle sammanläggas vid den tidpunkt då utflyttningen skulle ske, vilket jag förmodar att en klok riksdag genast hade tillgodosett.

På det här sättet har stor skada drabbat vår personal och stor skada drabbat statsverket genom en alldeles onödig och plötslig avgång av den kompetens som vi under 20 års tillvaro i planverket och 40 års i bostadsstyrelsen har byggt upp till en ganska hög nivå.

Olle Svensson: Vi noterar detta till protokollet. Det är värdefullt att det som du delvis har fört fram i artiklar nu också har anförtrots utskottet.

Jag återknyter till den konstitutionella frågan. Såvitt jag förstår accepterar du vissa informella kontakter med regeringen på ditt ämbetsområde och betraktar dem som naturliga?

Lennart Holm: Ja.

Olle Svensson: Innebär det att det som kan komma ut av resonemang vid informella kontakter enligt din mening kan jämföras med fattade regeringsbeslut eller riksdagsbeslut?

Lennart Holm: Nej, och det är naturligtvis på det som min tveksamhet berör. Men av statsministern fick jag ett otvetydigt svar, att en utlokalisering under alla omständigheter skulle ske – det var regeringen helt på det klara med. Att den aktuella lokaliseringen ganska ofrånkomligt, som han uttryckte sig, måste bli Karlskrona visste man ungefär samtidigt som propositionen lades fram. Jag tycker det hade varit rimligt både ur personalens och ur samhällets synpunkt att delge organisationsutredningen den kunskap som regeringen hade, så att utredningen fått det underlag som efterlystes i riksdagsdebatten om utlokalisering.

Min uppfattning är alltså att partimotionerna i lokaliseringsfrågan inte alls var orsaken till beslutet om utlokalisering. Det hade regeringen fattat långt tidigare, och Ingvar Carlsson, som själv övertog föredragningen i riksdagsgruppen, vädjade till sin grupp att stödja Karlskrona som alternativ. Det skedde innan det hade lagts fram några motioner.

Olle Svensson: Vi får göra våra bedömningar sedan vi har tagit in ett allsidigt material.

Hans Nyhage: Först bara en kontrollfråga. Lennart Holm vidhåller alltså sin massiva och kraftiga kritik beträffande såväl utlokaliseringen som handläggningen av frågan?

Lennart Holm: Utlokaliseringen finner jag mig naturligtvis i. Här gäller det handläggningen. Den tycker jag är onödigt nonchalant skött. Den hade kunnat göras oerhört mycket bättre.

Hans Nyhage: Vi fick besked om att hittills 60 av ca 150 har sagt upp sig. Hade det ändrat någonting om man hade valt Gävle i stället för Karlskrona?

Lennart Holm: Sannolikt. Hade man prövat olika lokaliseringsalternativ, hade Gävle uppfattats som betydligt intressantare. Dels är det inte så långt, dels finns där en miljö med sakkunniga inom våra områden som hade gjort det intressantare att vistas där. Det hade givit en viss utbytarhet mellan myndigheterna. Där finns lantmäteriverket, byggforskningsinstitutet och centralnämnden för fastighetsdata. Där skulle man kunna tänka sig ett utbyte

mellan dessa fyra myndigheter som hade givit en betydligt säkrare arbetsmarknad än där det enbart finns ett enda verk. Det hade säkerligen uppskattats av personalen, och avgången hade blivit mindre.

Hans Nyhage: Propositionen bordlades av riksdagen den 9 november 1987. Besöket hos statsministern gjordes den 10 november 1987. I propositionen står ingenting om utlokalisering.

Min fråga är om det enligt Lennart Holms uppfattning är helt klart att beslutet om utlokalisering redan var fattat av regeringen.

Lennart Holm: Som jag uppfattade statsministern var beslutet att det skulle utlokaliseras alldeles klart fattat. Vart det skulle utlokaliseras, om det rådde fortfarande diskussion, men där var statsministerns prognos tydlig.

Hans Nyhage: Det är alltså helt klart enligt Lennart Holms uppfattning att beslutet om utlokalisering var fattat trots att det inte stod i propositionen?

Lennart Holm: Ja.

Hans Nyhage: Enligt Lennart Holms bedömning i en tidningsartikel gjorde Hans Gustafsson motstånd mot de övriga statsråden när det gällde lokaliseringen – jag tror det sades även i dag. Känner Lennart Holm till några skäl för detta?

Lennart Holm: Statsministern beskrev situationen i arbetsgruppen på det sättet, att bostadsministern var emot en flyttning från Stockholm. Han lade till – men det hör kanske inte så mycket hit – att eftersom Karlskrona är huvudalternativet, är det särskilt känsligt för Hans Gustafsson att ansluta sig till det.

Birgit Friggebo: Det är väl fullt klart vid det här laget att initiativet i den här frågan inte har kommit via motionskrav i riksdagen. Det som bostadsministern skriver i en artikel i december 1987 är alltså lögn enligt Lennart Holms uppfattning?

Lennart Holm: De motionerna fanns inte när statsministern gav mig denna information. Den informationen är sen i förhållande till de rykten som tydligen talade ganska sant om att frågan hade varit under beredning av denna särskilda arbetsgrupp inom regeringen och att man där ganska tidigt var klar även beträffande orten.

Jag sökte Ingvar Carlsson tidigt i oktober, och redan då var Karlskrona benämningen på utlokaliseringsfrågan.

Birgit Friggebo: Enligt våra grundlagar, RF 7:2, skall regeringen vid beredning av ärendena inhämta behövliga upplysningar och yttranden från berörda myndigheter. Det är uppenbart att planverket är berört av detta beslut.

Hans Gustafsson har uppgivit att efter det att motionerna kom in blev det en aktuell fråga, och då tog han upp saken i regeringen. Man gjorde en prövning av olika alternativ, och regeringen beslutade att förorda en lokalisering till Karlskrona.

Har det i det sammanhanget förekommit någon kontakt med planverket för att bereda denna fråga enligt grundlagen?

Lennart Holm: Det har inte varit någon kontakt med planverket i lokaliseringsfrågan. Vi har inte haft tillfälle att yttra oss med en mening i den frågan.

Birgit Friggebo: Det betyder att inte ens i detta sena skede när regeringen enligt Hans Gustafsson började handlägga den här frågan har man försökt uppfylla grundlagens krav på att höra berörda myndigheter?

Lennart Holm: Nej, någon sådan fråga har inte förekommit.

Birgit Friggebo: Nu måste det bli en spekulering, men när tror du att regeringen fattade beslutet om utlokalisering?

Lennart Holm: Det kan jag inte veta. Jag har bara samtalet med Ingvar Carlsson att bygga på.

Jag kan upplysa om att Ingvar Carlsson och jag sedan många år har en förtrolig samtalston oss emellan. Han var en gång bostadsminister, och även innan dess har jag haft god kontakt med honom. Vårt samtal förlöpte som ett vänskapligt samtal. Jag ställde inte några hårda och direkta frågor, så jag får tolka detta samtal.

Men jag förmodar att utgångspunkten för arbetsgruppen inom regeringen var partikongressens beslut om att man lojalt skulle ställa upp på en ny våg av utlokalisering av statliga myndigheter och att det var det statsministern refererade till när han sade att samtliga stockholmslokaliserade myndigheter skulle komma att sättas i fråga för en utlokalisering. De som aktualiserades genom en omorganisation eller som kunde betraktas som nya skulle naturligtvis bli de första som man tog itu med. Han sade litet skämsamt till mig: "Ni har otur som kommer i den här vevan, för ni är de första som blir föremål för detta övervägande."

Jag fick som sagt intrycket att det tidigt, exempelvis i oktober, stod klart att en utlokalisering skulle ske men att det fortfarande pågick diskussion om vart utlokaliseringen skulle ske, med den styrkefördelning mellan alternativen som jag försökte uppfatta i samtalet med statsministern.

Birgit Friggebo: Man skall ju informera personalen inför viktiga förändringar, och den här förändringen kan sägas vara mycket viktig för personalen. Skulle du vilja berätta vad du känner till om hur personalen har informerats?

Lennart Holm: Personalen blev över huvud taget inte informerad före riksdagsbeslutet, och efter det var beslutet ett faktum. Informationen har så småningom byggts upp, till en början i mycket optimistiska tongångar med löfte om att lokaler stod färdiga och allt skulle göras för att tillgodose allas intressen. Här är även andra departement och myndigheter inblandade, men frågorna om lokaler, om personalen, om lönesättningen, om avgångsvederlag osv. var inte klara och är fortfarande inte klara. Den information som lämnades var i hög grad en skönmålning av situationen. Här har planverket och bostadsstyrelsen aldrig haft några möjligheter att medverka.

Vi satt här på riksdagsläktaren och hörde diskussionen. Dysterheten bredde ut sig när vi gick därifrån och det beslut var ett faktum som ingen hade trott på fjorton dagar innan.

Birgit Friggebo: Det betyder att inte ens efter det att man enligt Hans Gustafsson diskuterat frågan i regeringen sedan motionerna kommit in försökte man uppfylla de formella regler som finns om att personalen i numera reducerad omfattning skall informeras?

Lennart Holm: Inte till personalen som sådan. Det skedde naturligtvis genom förhandlingsrådet, där de centrala organisationerna är företrädade, som i sin tur hade kontakt med de fackliga företrädarna i personalorganisationerna i de båda verken.

Birgit Friggebo: Känner du till när det skedde?

Lennart Holm: Det vågar jag inte svara på. Det kan jag naturligtvis ta reda på, men det tror jag inte står i de papper jag har med mig.

Bertil Fiskesjö: Jag har ett par frågor som anknyter till det vi egentligen har att granska, nämligen det i frågasatta konstitutionella förfarandet.

Jag utgår från att Lennart Holm anser att det är de politiska instanserna som skall fatta besluta om lokaliseringen av statliga ämbetsverk.

Lennart Holm: Ja. Det sade jag inledningsvis.

Bertil Fiskesjö: Knyter Lennart Holms anmärkning an till en bristande beredning av ärendet?

Lennart Holm: Och den därav resulterande svårhanterliga och olämpliga organisationen.

Bertil Fiskesjö: Nu var det riksdagen som fattade beslutet om omlokaliseringen. Då kan man säga att anmärkningen riktas också mot riksdagen?

Lennart Holm: Det var en rätt stor del av riksdagen som uppmärksammade att det över huvud taget inte fanns något utredningsunderlag. Agne Hansson, som delvis företrädde bostadsutskottet i den här frågan, påstod att lokaliseringen hade diskuterats i organisationsutredningen. Det var en felaktig uppgift. När Birgitta Hambræus tog upp den frågan i organisationsutredningen sade landshövding Sandgren som ordförande att den frågan icke var utredningens bord och icke skulle diskuteras där. Hon fick göra ett särskilt yttrande, alltså inte en reservation, om jag minns rätt, i en fråga som icke behandlats av organisationskommittén, utan där var utgångspunkten att verken skulle stanna i Stockholm.

Bertil Fiskesjö: Lennart Holm anser alltså att riksdagen borde ha förhört sig hos ämbetsverken på ett annat sätt innan beslutet fattades?

Lennart Holm: Jag anser att man borde hört sig för med ämbetsverken. Jag anser att konsekvenserna av omlokaliseringen över huvud taget skulle ha studerats. Riksdagen är självfallet fri att fatta sitt beslut om detta, men den drog på det här sättet med sig en organisation som är alldeles onödig och olämplig därför att den inte tar hänsyn till denna omlokalisering. Man kunde ha kostat på sig att säga att man skulle vänta med omorganisationen tills verket flyttats ut. Det hade funnits god tid för detta, och det tror jag att en förständig riksdag hade insett, om den hade ställts inför den uppgiften.

Bertil Fiskesjö: Det är inte min uppgift att polemisera, och det skall jag inte göra. Men i många fall är det viktigt att fatta ett principbeslut så att alla vet vad man har att rätta sig efter i fortsättningen – sedan kan man ordna upp detaljerna.

Jag vill ställa en fråga som gäller personalen. Det var många som hade lämnat verksamheten, sade Lennart Holm. Det tyder väl på att det är lätt för denna personal att få motsvarande jobb här i Stockholm?

Lennart Holm: Gudskelov är detta en bra arbetsmarknad för flera av de utbildningstyper som vi har i planverket: arkitekter, ingenjörer och samhällsvetare. Det går ingen nöd på dem, även om många naturligtvis tycker det är tråkigt att det jobb de tänkt ägna sig åt inte finns kvar genom att stolen har ryckts undan.

Jag tror det är värre för bostadsstyrelsens medarbetare. De är mer specialiserade och har inte motsvarande marknad i näringslivet. De får det svårare och ställs mer obönhörligt inför alternativen att flytta med eller bli omhändertagna genom SAMN:s eller någon annans försorg.

Bertil Fiskesjö: Man kan alltså konstatera att det är en bra arbetsmarknad i Stockholm, och för personalen är det inte särskilt stora svårigheter att få jobb här, om man av någon anledning inte skulle vilja flytta med till Karlskrona. Jag nöjer mig med det konstaterandet.

Lennart Holm: Jag vill bara göra den kommentaren, att det kommer att bli svårt för staten att rekrytera motsvarande kompetens.

Bertil Fiskesjö: Det är inte meningen att jag skall polemisera här, så jag avstår från att kommentera det yttrandet.

Nils Berndtson: Jag utgår från att ni har gjort jämförande studier av hur andra utlokaliseringsärenden har handlagts. Vad leder sådana jämförelser till? Finns det någon motsvarighet till vad som har hänt här vid något annat tillfälle?

Lennart Holm: Det är väl inte planverkets uppgift att göra en sådan utredning. Sådana har gjorts genom civildepartementets försorg. De åberopades också i riksdagsdebatten, men på ett halvt sätt. Tränger man djupare in i de utredningar som har gjorts, visar de bl.a. att praktiskt taget samtliga utflyttningar har fört med sig oerhört svåra personalkonsekvenser av en art som man inte gärna vill beskriva: sjukdomar, skilsmässor, självmord – det är en hel rad ytterst allvarliga personalkonsekvenser som uppstår.

Om det är också Statshälsan medveten. Statshälsan har ingripit för att hjälpa vår personal innan det blir alltför akuta problem av den sorten.

Utflyttningar har också i allmänhet inneburit att utflyttande verksamheter har gått i stå under några år. Vi betraktar det som särskilt besvärande att detta sker just när en ny plan- och bygglagstiftning skall introduceras i samtliga kommuner. Just då förlorar den myndighet som skulle kunna ge råd och anvisningar om detta praktiskt taget hela sin kompetens.

Om motsvarande omläggning av svensk bostadspolitik skall ske, vilket har antytts, finns inte heller kvar en kompetens som skulle kunna hjälpa över denna svåra tröskel.

Det är alltså sannolikt att det blir svårigheter även för oss, betingade dels av att uppsägningarna tvingades fram så snabbt – praktiskt taget på ett kvartal – och dels av att de sker så djupt i botten. Perioden av saknad kompetens kommer därför att bli ganska lång och infaller under ett ytterst besvärande skede.

Den slutsatsen hade säkert både regering och riksdag kunnat dra, om man läst utredningarna om tidigare utflyttningar ordentligt.

Nils Berndtson: Min fråga handlade främst om handläggningen inom regeringen av utlokaliseringsärenden. Har det förekommit motsvarande situation i något annat ärende? Frågan gällde alltså i mindre grad konsekvenserna.

Lennart Holm: Handläggningen har aldrig gått till på detta sätt. Här tog hela beslutet en period av tre veckor. Under den perioden fick personalen finna sig i att detta beslut fattades utan att den blev hörd, utan att den fick någon information, utan att den fick tillfälle att ge en enda synpunkt på detta ärende. Så har aldrig tidigare något utlokaliseringsärende hanterats i Sverige.

Ulla Pettersson: Du har talat mycket om de negativa personalkonsekvenserna. När företag eller myndigheter flyttar sin verksamhet, får det naturligtvis personalkonsekvenser.

Du har kritiserat tidpunkten. Tror du att personalavgången hade blivit mindre och att personalen hade varit mer benägen att följa med vid en utlokalisering, om flyttningen hade skett senare?

Lennart Holm: Hade riksdagen fått ett ordentligt underlag, hade den insett att det inte finns några lokaler att flytta in i den 1 juli 1989. Man hade undersökt med byggnadsstyrelsen och fått besked om att den 1 januari 1990 kan det möjligen finnas lokaler. Då hade man sagt att det är lämpligt att göra omorganisationen i samband med flyttningen. Då hade vi haft ytterligare ett och ett halvt år på oss att utforma en organisation som passar i Karlskrona och samspelar med de regionala organ som de båda myndigheterna har. Det hade också blivit en helt annan möjlighet för personalen att överlägga med sina partners och undersöka sysselsättningsmöjligheterna för dem.

Det är en väldig skillnad mellan ett och ett halvt år och ett kvartal. Den tidsvinsten hade man kunnat göra om regering och riksdag hade sansat sig i stället för att bara kasta sig över ett beslut som icke var utrett och som fattades av anledningar som för oss som är ansvariga för verksamheten har förefallit obegripliga.

Ulla Pettersson: Du tror alltså att det hade varit en väsentlig skillnad i antalet tjänstemän som följt med vid en utflyttning?

Lennart Holm: Jag gissar det. Det kan jag naturligtvis inte veta någonting om, men den häftiga avgång vi har haft nu är betingad av en stark oro för att man efter den 1 juli inte har någonstans att göra sitt arbete och få sin lön. Ingenting är ju klart om vilka regler som skall gälla.

Ulla Pettersson: Riktar du din kritik i huvudsak mot regeringen eller mot riksdagen?

KU 1987/88:40
Bilaga B 6

Lennart Holm: Här är inte platsen att kritisera riksdagen. Jag tycker att regeringens handläggning har varit otillräcklig vad beträffar både utredningen och personalinformationen.

Olle Svensson: Du vill väl inte fränkänna riksdagen rätten att även fatta beslut som kan uppfattas som obehagliga för personalen?

Lennart Holm: Nej, den har jag aldrig ifrågasatt.

Elisabeth Fleetwood: Lennart Holm har konstaterat att det nya plan- och bostadsverket inrättas den 1 juli 1988 och att många inte söker tjänster där därför att de är medvetna om att trygghetslagarna inte skall gälla för dem vid en förflyttning till Karlskrona.

Anser du att regeringens handläggning har satt trygghetslagarna ur spel för dessa människor?

Lennart Holm: Nej, så långt vill jag inte sträcka mig. Vi har ännu inte fått tydlig information om vilka trygghetsregler som kommer att gälla. Man har sagt att det beror på att arbetsgivarverket ännu inte kan ta itu med den här frågan, eftersom det har andra frågor som ligger före.

Denna oro har gjort att man ofta säger att man går hellre än att vänta på besked så småningom.

Elisabeth Fleetwood: Får jag uttrycka frågan så här: anser du att det är risk för att trygghetslagarna sätts ur spel för dessa människor?

Lennart Holm: Nej, jag tror att de kommer att sättas i kraft. Jag kan inte tänka mig annat. Men på vilket sätt vet vi inte. Otåligheten som man känner när man inte vet hur man skall kunna försörja sig i en framtid har gjort att man inte velat invänta ett besked.

Nu menar inte jag att detta är huvudorsaken, utan naturligtvis är huvudorsaken den för många omöjliga förflyttningen. Man kan inte följa med och därför passar man på medan marknaden är ganska god att söka någonting annat.

Jag kan avsluta med att säga att jag har träffat flera av dem som har börjat på nya arbeten. De säger att det inte var med glatt hjärta de lämnade verket och att de hade hoppats att få fortsätta med sina arbetsuppgifter i den goda miljö som verket har erbjudit.

Olle Svensson: Jag har fattat det så att ledamöterna inte har fler frågor att ställa.

Det återstår för mig att tacka Lennart Holm för att du har ställt dig till förfogande och givit svar på våra frågor.

1988-03-22

kl. 11.42–12.25

Offentlig utfrågning av bostadsminister Hans Gustafsson angående plan- och bostadsverkets lokalisering

Olle Svensson: Vi välkomnar Hans Gustafsson, f. d. konstitutionsutskottsledamot, och statssekreterare Bengt-Ove Birgersson, som vi också är bekanta med som föredragande i vårt utskott. Vi har i förväg utsänt de skriftliga handlingar som vi har, och nu vill vi gärna få ställa frågor, men enligt den praxis som vi tillämpar lämnar jag först ordet till den vi inbjudit. Du kanske först vill kommentera läget?

Hans Gustafsson: Jag har inga kommentarer att göra utöver det som står i det material som redan har överlämnats till konstitutionsutskottet och som utskottets ledamöter har fått del av.

Olle Svensson: Jag vill då först ställa samma fråga som jag ställde till Lennart Holm. Vill du något gå in på de kontakter som regeringen har haft med plan- och bostadsverket? Har du några kommentarer också till de uppgifter som vi nyss har fått av Lennart Holm angående generaldirektörens kontakter med regeringen?

Hans Gustafsson: Generaldirektörens kontakter med regeringen gäller ett samtal mellan generaldirektören och statsministern där jag inte var närvarande. Det kan inte åligga mig att kommentera det samtalet.

När det gäller kontakterna i övrigt med planverket förutsätter jag att jag inte behöver lämna någon redovisning för tiden tills regeringen lade fram propositionen. Det var utomordentligt täta kontakter. I organisationskommittén satt generaldirektörerna, personalföreträdare, parlamentariker och företrädare för Kommunförbundet. Organisationskommittén hade ett särskilt meddelandeblad där den kontinuerligt för varje sammanträde redovisade för personalen vad organisationskommittén hade kommit fram till. Organisationskommitténs förslag var väl förankrade hos både de fackliga organisationerna och avnämarna. Det finns så vitt jag förstår ingen anledning att redovisa hela den processen. Den är självklar och finns redovisad i *handlingarna*.

När det gäller tiden därefter har det diskuterats vilka kontakter som förekommit med personalen mellan det att propositionen lades fram i riksdagen och tidpunkten för riksdagsbeslutet. Jag vill inte gärna ta upp generaldirektörens redovisning, men det sades att några kontakter icke hade förekommit. Sanningen är att personalen bad att få träffa mig under mellanperioden. Det var den 27 november som de fackliga organisationerna

bad att få komma upp till departementet. Jag befann mig på resa till Afrika men försökte lämna utrymme för ett par timmars diskussion. Jag redovisade läget som jag såg det och sade att frågan om en omlokalisering hade växt fram efter propositionen med anledning av diskussioner och motioner, uppvakningar och otaliga tidningsskriverier om alla orter som ansågs vara lämpliga att få plan- och bostadsverket.

Riksdagsgruppen tog ställning den 2 december. Jag träffade hela personalen, 350 personer, i plan- och bostadsverkets lokaler den 10 december, då personalen och även verksledningen – båda generaldirektörerna – fick ta upp alla frågeställningar de ville ta upp. Vi höll på i ett par timmar. Det föranledde både utsändning i radio och artiklar i tidningarna.

Därmed kan jag inte förstå annat än att personalen har fått information, även om det i konstitutionell mening inte kunde ha förelagat någon skyldighet för mig att informera personalen om de diskussioner som förts i bostadsutskottet och i riksdagens politiska grupper. Jag ställde ändå upp på dessa överläggningar.

Därmed har jag väl svarat på ordförandens fråga?

Hans Nyhage: Enligt Lennart Holm har Hans Gustafsson klart och otvetydigt deklarerat för både Lennart Holm och Bengt Johansson att det inte skulle bli aktuellt med någon utlokalisering från Stockholm. Stämmer detta?

Hans Gustafsson: Jag kommer inte ihåg om jag har deklarerat det för Bengt Johansson, men jag har gjort det om han har frågat mig. I varje fall har jag gjort det för Lennart Holm.

Hans Nyhage: Det är alltså ingen tvekan om att Hans Gustafsson har sagt att verket icke skulle utlokaliseras?

Hans Gustafsson: Jag har sagt att jag icke kommer att föreslå någon utlokalisering av verket. Jag har heller inte gjort det. Jag har inte placerat mig i riksdagens ställe.

Hans Nyhage: Det var uppenbarligen klart före avlämnandet av propositionen att regeringen avsåg att en utlokalisering skulle äga rum. Likväl sägs icke ett ord om detta i propositionen – varför?

Hans Gustafsson: Det är enligt min mening ingen korrekt beskrivning av verkligheten. Det förs kontinuerligt regionalpolitiska diskussioner i regeringen i olika arbetsgrupper, ofta i statssekreterargrupper eller i form av att statsråd som har anknytning till vissa frågor har överläggningar. Det sker också genom särskilda utredningsmän – exempelvis Sven Moberg har hållit på länge med detta. Det sker via de olika departementen. Vid de tillfällena är naturligtvis i enlighet med riksdagens beslut Karlskrona uppe till diskussion. Riksdagen har i 15 år uttalat att statlig verksamhet bör förläggas till Karlskrona, men det har hittills bara lett till att det under 10 år har försvunnit över 1 000 arbetstillfällen. Det är klart att den frågan är uppe till diskussion. Det är inte något speciellt för det här fallet.

Det speciella med detta fall är att när regeringen första gången tog ställning för eller emot Karlskrona var när regeringen godkände propositionen. Trots att det hade pågått diskussioner om Karlskrona i årtal beslutade sig

regeringen genom propositionen för att inte föreslå någon utlokalisering. Det är regeringens beslut i frågan.

KU 1987/88:40

Bilaga B 7

Hans Nyhage: Det är ändå helt klart att regeringen hade uttryckt sig på sådant sätt att det var aktuellt med en utlokalisering?

Hans Gustafsson: Nej, det är inte helt klart att regeringen har uttalat sig på det sättet. Det har redovisats av generaldirektören att statsministern i ett privat samtal har uttalat sig på det sättet.

Hans Nyhage: Enligt samma samtal med statsministern som Lennart Holm hänvisade till hade ett antal av de övriga ministrarna uttalat sig för utlokalisering. Hans Gustafsson emot. Vilka argument hade Hans Gustafsson för detta?

Hans Gustafsson: Jag kan inte finna att jag skall redovisa regeringens samtal – det får andra göra, om det skall ske. Men vad gäller min egen ståndpunkt är situationen den, att jag under lång tid, inte bara nu när förslaget växte fram, utan sedan jag tillsattes som bostadsminister, har fört diskussioner om en sammanläggning av de båda verken. Jag har i ett tidigt skede haft sådana diskussioner med båda generaldirektörerna, som då inte var intresserade. Då föll frågan. Sedan kom den upp igen. Jag hade nu utarbetat ett förslag om att sammanlägga plan- och bostadsverken till ett gemensamt verk.

Jag tycker att det har blivit en besvärlig process. Generaldirektören i bostadsstyrelsen sade i TV och tidningar att han skulle avgå därför att det inte skulle vara möjligt att föra en social bostadspolitik i ett sammanslaget verk. Han återtog det så småningom på begäran av personalen.

Detta visar ändå att man tog allvarligt på frågan om sammanläggning. För mig som bostadsminister var det tillräckligt jobbigt att föra den frågan i hamn. Jag ville inte dessutom ta på mig att föra i hamn en flyttning av verket samtidigt.

Hans Nyhage: Hans Gustafsson är alltså motståndare till en utlokalisering?

Hans Gustafsson: Det har redovisats så av generaldirektören.

Hans Nyhage: Vad säger Hans Gustafsson själv?

Hans Gustafsson: Jag vill inte redovisa de diskussioner som sker inom regeringen. Det förs diskussioner om alla ärenden och propositioner i regeringen innan de läggs fram, där olika statsråd kan ha olika meningar, men regeringens förslag är det samlade uttrycket för den ståndpunkt regeringen har intagit. Regeringens ståndpunkt i lokaliseringsärendet – det enda formella beslut som finns – är att inte föreslå en flyttning av plan- och bostadsverket.

Hans Nyhage: Anser Hans Gustafsson fortfarande att det hade varit bättre att verket legat kvar i Stockholm?

Hans Gustafsson: Jag vill inte i nuvarande läge svara på vad som är bäst eller inte bäst. Det får framtiden utvisa. Det går inte att dra sådana slutsatser. Vi har här hört en omfattande redovisning av alla de svårigheter som uppstår, men det finns också positiva drag.

Jag kan väl nämna för konstitutionsutskottet utan att Hans Nyhage ställer frågan direkt till mig, att det har annonserats ut fem tjänster i det nya plan- och bostadsverket. Det är de fem viktigaste tjänsterna, avdelningscheferna för de fem enheterna. Det kom in 68 ansökningar. Av dem tror jag 6 kom från personal i verket. Det var ansökningar från hela Sverige. 28 testades med intervjuer av särskild expertis, och 5 av dem har anställts. Jag tror att ingen kan påstå att det inte är kompetent personal som har satts i ledningen för verket.

Hur det blir när resten av tjänsterna annonseras ut vet jag inte. Det blir avgörande för hur bra det kommer att gå sammanlagt.

Hans Nyhage: Hans Gustafsson har i en tidningsartikel hänvisat till att ett femtiotal riksdagsledamöter motionerat i ärendet om utlokalisering. Då skall vi ha klart för oss att det ingalunda entydigt gällde Karlskrona, utan det fanns en rad förslag. Således var det ca 300 ledamöter som *inte* hade någon annan uppfattning än propositionen i ärendet. Likväl åberopar Hans Gustafsson att riksdagsledamöterna fäste större avseende vid regionalpolitiska synpunkter än han själv gjort i propositionen, och det föranledde regeringens helomvändning i ärendet.

Anser Hans Gustafsson att det går att dra den slutsatsen av att 50 ledamöter motionerade medan 300 inte gjorde det?

Hans Gustafsson: Det är fråga om vilken slutsats som riksdagsgrupperna har dragit. Det finns mer än 50 motionärer i den här frågan. I flera av förslagen motionerar samtliga partier om utlokalisering av plan- och bostadsverket till en ort. Det kan inte vara orimligt att dra slutsatsen att dessa motionärer skulle kunnat finna en kompromiss i bostadsutskottet eller på annat håll där tillräckligt många enade sig om en sådan utlokalisering.

Hans Nyhage: Det var i varje fall inte med planverkets bästa för ögonen som utlokaliseringen till Karlskrona skedde. Det var en regionalpolitisk åtgärd.

Hans Gustafsson: Om det var till planverkets bästa får riksdagen svara på.

Hans Nyhage: Det har åberopats exempelvis att det finns flygförbindelser mellan Karlskrona och Stockholm. Har inte bostadsministern funderat över att det finns många fler förbindelser från landet i övrigt mot Stockholm än det gör från Karlskrona?

Hans Gustafsson: Jag har under mina diskussioner om regionalpolitik sedan jag kom i kontakt med riksdagen år 1973 funnit att det finns skäl för att lokalisera allting till Stockholm. Där finns de bästa kommunikationerna, där finns den mest kunskapsintensiva miljön, där är det lättast att nå kontakt med andra verk, där finns de bästa utbildningsmöjligheterna och det största urvalet. Skall man ta hänsyn till sådana saker blir det svårt att utlokalisera någon verksamhet till andra delar av landet. Men regionalpolitiken har till syfte att utveckla de delar av landet som har svårt att utvecklas naturligt.

Hans Nyhage: Så med tanke på planverkets uppgifter är det enligt Hans Gustafsson ingen tvekan om att verket borde vara kvar i Stockholm?

Hans Gustafsson: Enligt Hans Gustafssons mening, som jag redovisade i den tidningsartikel som har citerats här, hade jag som bostadsminister inget skäl att säga att det nya plan- och bostadsverket inte skulle kunna fungera bra i Stockholm.

Birgit Friggebo: Vi har fått litet olika bilder av hur det har gått till. Hans Gustafsson vidhåller uppenbarligen att regeringen över huvud taget inte har diskuterat den här frågan förrän det kom motioner i riksdagen. Vidhåller du det?

Hans Gustafsson: Nej, jag vidhåller inte det, för jag har inte påstått det. Jag har tvärtom påstått att regeringen i åratal har diskuterat Karlskrona. Därefter togs frågan upp i samband med propositionen. Regeringen beslutade då att icke föreslå någon utlokalisering av plan- och bostadsverket.

Sedan har frågan tagits upp på nytt med anledning av inkomna motioner. På grundval av det har inte regeringen beslutat – som jag kanske konstitutionellt något felaktigt skrev i artikeln – utan regeringens ledamöter i egenskap av ledamöter i riksdagsgruppen har tagit ställning för och förordat att flytta verket till Karlskrona.

Birgit Friggebo: Så den beredningsgrupp som fanns inom regeringen kom innan propositionen presenterades fram till att verket skulle ligga kvar i Stockholm, och regeringen har sedan ändrat sig med anledning av motionerna?

Hans Gustafsson: Det beror på vilken beredningsgrupp som åberopas. Den beredningsgrupp som jag känner till är en statssekreterargrupp som arbetar med lokaliseringsfrågor. Vad den har kommit fram till i detta ärende kan vi lämna därhän. Det viktiga är vad regeringen kom fram till, nämligen att den icke skulle föreslå någon förändring.

Birgit Friggebo: Då har vi att utgå från att regeringen sedermera ändrade sig med anledning av motionerna. Du har själv sagt att regeringen fattade beslut om att förorda en utlokalisering. Detta lät uppenbarligen regeringen komma till riksdagens kännedom via den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Är detta det nya sättet att lämna regeringens förslag till riksdagen?

Hans Gustafsson: Jag har nyss sagt inför konstitutionsutskottet, men jag skall åberopa det igen om det behövs, att regeringen inte har fattat något nytt beslut i konstitutionell mening. Åtminstone ett antal av regeringens ledamöter har såsom ledamöter också i riksdagsgruppen kommit fram till att de borde när riksdagsgruppen skulle ta upp de 17 motioner som låg till behandling och när bostadsutskottet skulle behandla dem rekommendera en flyttning till Karlskrona. Jag kan inte se någonting som i konstitutionellt avseende är exceptionellt i detta.

Birgit Friggebo: Får jag fråga vad du som särskilt ansvarigt statsråd för de här myndigheterna har gjort för att se till att konsekvenserna av beslutet blir att man kan få ett ordentligt underlag för att verksamheten skall fungera i framtiden. På vilket sätt har du agerat med utgångspunkt från att du

egentligen tycker att det vore bra om det låg kvar i Stockholm? Hur har du agerat för att tillvarata verksamhetens intressen?

Hans Gustafsson: Jag vet inte om jag fattat Birgit Friggebo rätt. Såvitt jag förstår var riksdagen oförhindrad att genom att bifalla propositionen se till att verket låg kvar i Stockholm. Riksdagen valde en annan lösning. Det har jag ingen kommentar till.

När riksdagens beslut har fattats gör vi naturligtvis allt som står i vår makt – det gäller både departementet och organisationsgruppen och den generaldirektör som är utsedd för det nya verket – att göra övergången så bra som möjligt för personalen, för de befintliga verken och för det nya verket.

Vad gäller personalen har vi försökt vidta särskilda trygghetsåtgärder, vilket inte har framkommit här. Det är inte så att de anställda har ett kvartal på sig för att bestämma om de vill flytta med. Genom särskild överenskommelse mellan de fackliga organisationerna och arbetsgivarverket har vi givit personalen möjlighet att till den 1 november 1988 med bibehållande av samtliga trygghetsförmåner avvakta med att bestämma sig och förena tjänsterna med varandra. Vi har bjudit ner hela personalen till Karlskrona, och vi har ordnat ett särskilt Karlskronarum på verken för att ge personalen alla möjligheter som är rimliga i det sammanhanget.

Jag kanske utan att Birgit Friggebo frågade om det kan få säga att det har påståtts att om man hade vetat att det skulle ske en utlokalisering till Karlskrona, hade det blivit en annan organisation. Nu var det så att både bostadsutskottet och riksdagen behandlade organisationen och utlokaliseringen samtidigt. Bostadsutskottet och riksdagen föreslog en ändring i förslaget, nämligen att vi inte skulle flytta ut låneförvaltningen från Stockholm utan pröva möjligheten att låta den vara kvar. Det ligger nu en proposition på riksdagens bord som innebär att låneförvaltningen blir kvar i Stockholm. Det är en anpassning av beslutet om organisationen.

Birgit Friggebo: Det normala är att man försöker ha underlag och utredningar i botten för så här viktiga beslut. Någonting sådant fanns inte för det här beslutet. Då var min fråga hur det ansvariga statsrådet har agerat när det framkom förslag i riksdagen. Du har själv skrivit att regeringen på ditt initiativ – även om det inte är något konstitutionellt formellt beslut – har förordat en utflyttning till Karlskrona.

Vad har du som närmast ansvarigt statsråd gjort för att det skall kunna plockas fram ett ordentligt underlag så att man kan se konsekvenserna och göra förberedelser som bäst tjänar själva verksamheten?

Hans Gustafsson: Det är redovisat bl a i pressen att det var en omröstning inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen mellan Gävle och Karlskrona. Vi visste inte förrän beslutet fattades den 17 vad beslutet skulle bli. Under perioden dessemellan hade jag självfallet stått till förfogande, om utskottet velat ha uppgifter eller partivänner eller personalen, som jag redovisade att jag har diskuterat med. Efter den 17, när det blev klart att verket skulle flytta till Karlskrona, har vi vidtagit alla rimliga åtgärder för att klara verksamheten under övergångstiden och på den nya platsen.

Birgit Friggebo: Det har redovisats att du själv inte var närvarande vid riksdagsgruppens sammanträde. Du lät alltså frågan bara gå vidare utan att du ens själv var närvarande.

KU 1987/88:40
Bilaga B 7

Med anledning av att regeringen ändå har förordat en utlokalisering skulle jag vilja fråga, om det skall uppfattas som en ny princip för hur utlokaliseringar skall gå till att man släpper samordningsprincipen, som innebär att man försöker lägga likartade verksamheter i samma region. I Gävle finns lantmäteriet, kartverket och byggforskningen. Detta har varit en genomgående tendens vid tidigare utlokaliseringar. Är detta en ny inriktning på hur utlokaliseringar skall gå till?

Jag vill också fråga, om det är en ny inriktning att det inte skall finnas några konsekvensundersökningar utan att det bara är arbetsmarknadspolitiska avvägningar som skall göras härnäst.

Hans Gustafsson: Nej, som jag tolkar det är det ingen ny inriktning, i varje fall inte från regeringens sida. Det ligger redan i att regeringen inte föreslog någon förändring av lokaliseringen. Men bortsett från det är det inte någon ny inriktning. Vi har fortfarande den inriktningen att det är bra att lokalisera närbesläktade verksamheter nära varandra.

Därför gjorde vi en särskild undersökning om plan- och bostadsverkets lokalisering till Gävle, eftersom kommunen och länet uppvaktade i den frågan. Vi kom fram till att det inte fanns något sådant samband mellan det nya plan- och bostadsverket och lantmäteriverket, fastighetsdata och byggforskningsinstitutet vad det gäller handläggningen av ärendena. Däremot fann vi, som också generaldirektören sade, att det var en mer likartad miljö i Gävle än i Karlskrona, där det påstås att det intellektuella klimatet är särskilt torftigt.

Men situationen var den att riksdagen i 15 år varje år och så sent som i fjol har uttalat att sydöstra Sverige skall prioriteras vid utlokalisering av statlig verksamhet. Hittills har det lett till att Blekinge är det enda län i landet som blivit av med arbetstillfällen, mer än 1 000 sedan 1980.

I samband med detta kom också frågan om varvet upp. Det varslades om ytterligare 240 man, och vi som är verksamma i partierna vet att det är risk för kanske 500 därutöver. För att inte helt utarma landsdelen fann regeringen i det läget att trots att miljön i Gävle kanske är något bättre än i Karlskrona så är de regionalpolitiska skälen så mycket starkare för Karlskrona.

Detta är ingenting ovanligt. Jag gick igenom departementschefens redovisning 1973 av den utflyttningsvåg som då förekom. Då sade man direkt att utflyttningen var betingad av regionalpolitiska motiv. Det är inte någonting nytt i förvaltningen att man tar regionalpolitiska hänsyn.

Bengt Kindbom: Det uppgavs tidigare att det inte hade förekommit någon kontakt med personalorganisationerna – om jag uppfattade Lennart Holm rätt – inte ens efter det att riksdagsbeslutet var fattat.

Har regeringen givit uppdrag till förhandlingsrådet att informera och förhandla med personalorganisationerna?

Hans Gustafsson: Jag har t.o.m. med mig protokollet från överläggningarna mellan de fackliga organisationerna och bostadsdepartementet. De förhandlingarna har förts i vanlig ordning.

Bengt Kindbom: Därmed har du svarat på min andra fråga, om man har följt fastställd ordning.

KU 1987/88:40

Bilaga B 7

När skedde detta?

Hans Gustafsson: Protokollet är från den 19 oktober 1987. Jag behöver inte läsa upp vilka som var närvarande. Jag kan överlämna protokollet till konstitutionsutskottet.

Nils Berndtson: I det skriftliga material som vi har fått från bostadsdepartementet bekräftas den uppgift som vi har fått också här, att det inte ingick i organisationskommitténs uppdrag att överväga lokaliseringsfrågan, vidare att kommittén bedömde det som nödvändigt att verket skulle lokaliseras till Stockholm och att propositionen inte tog upp den frågan – där sägs t.o.m. att det förutsattes att det nya verket skulle lokaliseras till Stockholm.

Men om diskussionerna i regeringen var så långt gångna som samtalet mellan statsministern och Holm visar på, varför gick då inte regeringen fram med förslag om en omlokalisering?

Hans Gustafsson: Som jag redan har redovisat hade regeringen i samband med behandlingen av propositionen uppe lokaliseringsfrågan. Liksom i de flesta andra ärenden redovisades skäl för och emot. Regeringen stannade i slutsatsen att den inte skulle föreslå någon utlokalisering. Det är möjligt att regeringen påverkades av mig i den frågan och att den påverkades av att det uppdraget inte hade lämnats till kommittén och blivit föremål för behandling. Men regeringen gör så i alla frågor. Det görs en avvägning mellan synpunkter som talar för eller emot olika förslag, och så tar man ställning. Det gjorde man här.

Nils Berndtson: Jag har förstått att Hans Gustafsson menar att det var riksdagsmotionerna som ledde till omlokaliseringen. Men om statsministern är föredragande i den socialdemokratiska riksdagsgruppen, kan man då se det bara som en riksdagsfråga? Är det inte en fråga där också regeringen agerar?

Hans Gustafsson: Jag förstår inte riktigt Nils Berndtsons fråga. Regeringens ledamöter är medlemmar av riksdagsgruppen, och i den egenskapen kan de väl framföra sina synpunkter. Jag förstår inte att det är en konstitutionell fråga över huvud taget.

Nils Berndtson: Att det inte är fackministern som är föredragande, utan statsministern, ger väl ändå förslaget en särskild tyngd. Jag vet inte hur man markerar skillnaden mellan rollerna som statsminister och som partiledare.

Hans Gustafsson: Jag missuppfattade kanske Nils Berndtson. Jag befann mig på en konferens för Afrikas kvinnor i Harare i Zambia när gruppmötet ägde rum. Det var därför inte så lätt för mig att vara föredragande. Det blev då statsministern som fick vara föredragande. Om jag hade varit hemma är det möjligt att jag hade blivit föredragande i riksdagsgruppen. Men om du frågar som Lennart Holm gjorde vid personalinformationen, om beslutet hade blivit ett annat om jag varit närvarande, så är mitt svar nej.

Nils Berndtson: I de överläggningar mellan partierna som föregick utskottets ställningstagande markerades det från socialdemokratiskt håll att överens-

kommelsen mellan socialdemokraterna och centern var förankrad i regeringen. Det ger ytterligare ett intryck av att det liksom var ett regeringsintresse att få igenom beslutet. Var det då viktigt att markera regeringens medverkan, medan det i dag är mer angeläget att göra det till en riksdagsfråga? Kan man se det så?

Hans Gustafsson: Det kan varken tas ifrån eller läggas till om det är en riksdagsfråga. Det är uppenbart att det är riksdagen som har fattat beslut. Det är väl inte konstigt om regeringens ledamöter ger gruppen en rekommendation när man har att välja mellan ett antal lokaliseringsalternativ.

Nils Berndtson: Nej, man behöver inte ta ställning till lokaliseringen. För vår del gäller det att undersöka regeringens handläggning. Det är därför jag ställer de här frågorna. Kan man bara se det som ett riksdagsinitiativ, eller var det en annan väg att få fram regeringens ställningstagande?

Hans Gustafsson: Nej, det framgår tydligt om man läser protokollet från debatten i riksdagen att förslaget inte kom ens från den socialdemokratiska riksdagsgruppen, utan från centerns riksdagsgrupp, som fattat beslut före den socialdemokratiska gruppen. Det står redovisat i protokollet från debatten i riksdagen.

Ulla Pettersson: Tycker du mot bakgrund av vad du nu vet att organisationskommittén borde ha haft i uppdrag eller under resans gång ha fått i uppdrag att utreda också lokaliseringsfrågan?

Hans Gustafsson: Ja, mot bakgrund av vad jag nu vet tycker jag det är självklart att den borde haft det uppdraget. Men jag visste då inte att riksdagen skulle fatta ett beslut.

Ulla Pettersson: Du har ju en avsevärd erfarenhet av både regeringsarbete och tidigare utlokaliseringar. Om du jämför den här utlokaliseringen med andra, ser du då någon skillnad? Du sade förut att det inte är någon ny princip, men kan du i övrigt göra en jämförelse ur konstitutionell synpunkt med andra utlokaliseringar som du har erfarenhet av?

Hans Gustafsson: Om jag bara bygger på erfarenheter – jag har inte gjort några djupgående studier – tycker jag inte att skillnaden är särskilt stor. Jag tycker inte att underlaget heller är annorlunda här än i de andra frågor som riksdagen har att ta ställning till om utlokalisering. Det exceptionella i detta sammanhang är att det inte finns en proposition som riksdagsbehandlas, utan det sker en förändring mellan propositionen och riksdagens beslut. Det är inte ovanligt i andra typer av frågor. Det har förekommit beskrivningar om att det t.o.m. skett förhandlingar mellan partierna under sessionens gång som har föranlett ändringar i propositioner. Men jag tror att det är ovanligt i den här typen av frågor.

Ulla Pettersson: Regeringens handläggning har alltså inte varit annorlunda?

Hans Gustafsson: Regeringens handläggning skulle väl inte varit annorlunda om man hade vetat vilket beslutet skulle bli. I så fall hade väl organisationskommittén fått till uppgift att utarbeta sitt förslag med utgångspunkt från att verket skulle utlokaliseras.

Olle Svensson: Jag erinrar mig ett riksdagsbeslut som gällde försvarets fabriksstyrelse i Eskilstuna. Det fattades av riksdagen utan att det kom något förslag från regeringen. Så ibland har tydligen riksdagen i frågor av den här typen en vilja att ta egna initiativ.

Elisabeth Fleetwood: Jag vill ställa samma fråga till Hans Gustafsson som jag ställde till Lennart Holm. Lennart Holm redogjorde för den sociala oro som hade spritt sig framför allt hos tjänstemän som inte vågar söka tjänster inför den 1 juli 1988 med tanke på att deras vetenskap om förflyttningen till Karlskrona skulle kunna göra att trygghetslagarna sattes ur spel.

Finns det inte risk att detta kan ske? Är tjänstemännens oro omotiverad? Det är tydligen ett faktum att det finns de som inte har sökt tjänst mot den bakgrund jag här har skisserat. Det vore skönt att veta att bostadsministrernas uppfattning är att deras oro är omotiverad. Det skulle vara en styrka för dem som fruktar att de skall drabbas.

Hans Gustafsson: Det har träffats en överenskommelse mellan arbetsgivarverket och de fackliga organisationerna som innebär att personalen kan vänta till den 1 november med att bestämma om de vill söka tjänst i det nya verket och ändå vara underkastade de trygghetsregler som gäller för statlig personal. De har alltså detta år på sig.

Under tiden försöker vi informera dem. Karlskrona kommun har varit på verket i ett par dagar och redovisat alla förutsättningar. Vi har inrättat ett särskilt rum, de fackliga organisationerna har bjudits ner till Karlskrona och gjort en förtjänstfull, objektiv rapport om Karlskrona, och all personal skall, även om det kostar pengar både för statsverket och kommunen, bjudas ner till Karlskrona för att orientera sig på platsen om de möjligheter som där föreligger. Först därefter behöver de bestämma om de vill ta ett arbete där eller inte.

Jag förstår att det är svårt ändå, men jag kan inte se att man som arbetsgivare kan göra särskilt mycket mer. Alla får arbete som vill ha arbete.

Hans Nyhage: Det råder uppenbarligen skilda uppfattningar om hur informationen har givits, och uppgift står mot uppgift. Men en uppgift säger att information skulle ha givits om att lokalfrågan skulle vara löst och lokaler stå färdiga. Enligt herr Holm förhåller det sig inte på det sättet. Vad har Hans Gustafsson att säga i den frågan?

Hans Gustafsson: Lokalfrågan har redovisats i utskottsbetänkandet. Vid uppvaktningar från olika kommuner har det kommit fram att det i Karlskrona fanns den bästa tillgången på lediga lokaler och även bostäder. Karlskrona har riktat in sig på kasern Sparre, ett stort område mitt inne i Karlskrona. Den kasernen skall användas för det nya plan- och bostadsverket.

En komplikation som fanns i det avseendet var att även polisen i Karlskrona har dåliga lokaler, och det hade antytts att polisen skulle kunna komma in i kasernen. Vad jag nu vet är att byggnadsstyrelsen och Karlskrona kommun och organisationskommittén för det nya verket har förslag framme om en inflyttning i kasern Sparre, som står tom. Det är bra att den kan komma till användning. Det är en nästan kulturhistoriskt klassad byggnad.

Jag räknar med att den skall kunna vara färdig till den tidpunkt som angavs, den 1 juli 1989.

KU 1987/88:40
Bilaga B 7

Hans Nyhage: Det är alltså inte alldeles klart att lokalerna står till förfogande?

Hans Gustafsson: Det är inte alldeles klart, för inget sådant beslut föreligger ännu som fattats av vare sig regeringen eller någon annan, men byggnadsstyrelsen arbetar med det alternativet.

Hans Nyhage: Ett beslut har alltså fattats om utlokalisering och lokalfrågan är inte löst.

Hans Gustafsson: Men det finns väl ingenting som talar för att lokalfrågan inte skulle kunna lösas före den 1 juli 1989. Om vi hade byggt nytt i stället, såsom det hade skett vid lokalisering till någon annan ort, hade det inte varit någon svårighet att få lokaler färdiga. Nu har jag inte funnit att man är så angelägen att komma till Karlskrona att det skulle vara någonting allvarligt om det skulle dröja ytterligare några månader.

Birgit Friggebo: Har Hans Gustafsson tagit något initiativ som har gått ut på att skaffa fram ett allsidigt underlag för att kunna fatta beslut och en allsidig beskrivning av vilka konsekvenser som olika lokaliseringar skulle få?

Hans Gustafsson: Vi har funnits till hands och kunnat lämna all den information som riksdagens utskott har velat ha. Om riksdagens partigrupper utanför utskottet hade vänt sig till oss, hade vi varit beredda att ställa allt material till förfogande. Vår utgångspunkt är att detta nya verk skall organiseras precis på det sätt som organisationskommittén har föreslagit. Vi föreslår inga andra ändringar än den som riksdagsbeslutet i samband med handläggningen av ärendet innebar, att låneförvaltningen skall ligga kvar i Stockholm. Trots att det gått så kort tid har vi överlämnat ett förslag om detta till riksdagen.

Birgit Friggebo: Det betyder att Hans Gustafsson själv inte har tagit något eget initiativ för att på ett och samma ställe få en allsidig belysning och underlag för beslutet och en allsidig beskrivning av konsekvenserna av olika lokaliseringsbeslut, utan man överlåter till utskottsledamöter och kreti och pleti att få muntlig information eller en splittrad skriftlig information från departementet, om man så vill?

Hans Gustafsson: Jag har större respekt för riksdagen än att jag skulle vilja sticka ett papper i näven på ledamöterna, och jag betraktar dem inte heller som kreti och pleti. Har de begärt att få uppgifter, så har de fått det.

Det jag har velat i frågan har jag redovisat i propositionen. Det finns ett utomordentligt underlag för detta, framtaget av den, som Lennart Holm sade, utomordentligt skickliga organisationskommittén.

I övrigt har vi tillhandahållit alla uppgifter. Så fort riksdagen fattat sitt beslut startade vi genast med att förverkliga riksdagens intentioner och beslut. Det har redan lett till en proposition.

Birgit Friggebo: Jag vill inte föra någon polemik, så jag skall använda frågeformen: Varken propositionen eller organisationskommitténs förslag har väl berört lokaliseringsfrågan?

KU 1987/88:40
Bilaga B 7

Hans Gustafsson: Nej, men riksdagen har i sitt beslut talat om att det nya verket skall organiseras i enlighet med propositionen. Det behandlades samtidigt. Riksdagen har gjort en ändring – det gäller att låneförvaltningen skall ligga kvar i Stockholm. Det är effektuerat.

Olle Svensson: Därmed har alla som begärt ordet för att ställa frågor fått komma till tals. Det återstår för mig att framföra ett tack till bostadsministern för att han ställt sig till förfogande och muntligt kompletterat vårt skriftliga material.

1988-03-24

kl. 09.01–10.59

Offentlig utfrågning av statssekreterare Carl Johan Åberg, rättschef Pernilla Lind och departementssekreterare Birgitta Nygren angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Vi har i dag en offentlig utskottsutfrågning kring krigsmaterielexporten. Vi uttalade vid vår föregående granskning om denna att vi skulle kunna återkomma.

Då slogs det fast vad gällde otillåten export, att utredningen inte givit belägg för att det i kretsen av regeringsledamöter hade funnits vetskap om oegentligheter. Det befanns ändå med facit i handen, som uttrycket löd, ha varit motiverat med ytterligare åtgärder i form av undersökningar och kontroller. Utskottet fann det därför nödvändigt att ordningen för tillstånd till och kontroll av krigsmaterielexport sågs över från grunden.

Vår andra utfrågning i granskningsärendet om frågor kring krigsmaterielexporten kommer i huvudsak att spänna över tre ämnesområden:

export till inte godkända länder,

avtal om export till Indien,

tolkning av begreppet krigsmateriel.

Jag hälsar välkomna till vår utfrågning statssekreterare Carl Johan Åberg och hans medarbetare, rättschefen Pernilla Lind och departementssekreterare Birgitta Nygren.

Jag vill först enligt den praxis vi har i utskottet fråga, om du inledningsvis vill kommentera det omfattande skriftliga material som utskottet har försetts med.

Carl Johan Åberg: Jag tycker att det materialet är utförligt och talar för sig självt. Jag tycker att vi bör gå direkt till frågandet, om det till äventyrs skulle finnas några frågor att ställa.

Olle Svensson: Jag vill först notera att åtskilligt av det material som utskottet har tagit in omfattas av sekretess. Det kommer självfallet ledamöterna att respektera under denna öppna utfrågning.

Jag tar mig friheten att inleda frågestunden. Vi fann alltså under fjolårets granskning att någon export inte skett till ej godkända länder med regeringens vetskap. Min första fråga är mycket allmän: Vill du kommentera påståenden om att avsteg från exportreglerna skulle vara kända på regeringsnivå? Jag vill att du svarar på frågan i ljuset av vad ni på UD:s handelsavdelning i dag vet om Bofors och senast FFV:s affärer med icke behöriga länder.

Carl Johan Åberg: Jag kan ge ett kort svar på frågan. Jag kan svara att mig

veterligt finns det ingen sådan kännedom inom regeringskansliet eller – som herr ordföranden uttryckte det – på regeringsplanet om några avsteg från reglerna. Men låt mig ändå utveckla det något genom att beskriva den process vi fortfarande befinner oss i på hela krigsmaterielområdet när det gäller t.ex. kontroll och otillåtna länder.

Det hela grundlades i politiskt avseende genom ett tal som Tage Erlander höll i andra kammaren i slutet på 1950-talet, där han drog upp vissa riktlinjer för hur Sverige som neutral stat borde handla när man vill exportera vapen. De regler som han då lade fram i detta anförande följdes i långa stycken också i regeringens konkreta handlande under 1960-talet.

Men successivt växte det fram en insikt om att man måste ha en noggrannare och först och främst en lagfäst och i riksdagen ordentligt förankrad reglering. Vi har inte minst i dessa senaste dagar fått klart för oss att det fanns ett tydligt sådant behov. Vad jag syftar på här är de saker som har uppdragats rörande FFV:s export av krigsmateriel just under 1960-talet. Jag vill inte säga att man kände till något om detta då, men det visar att det var ett relativt oklart område.

Det föranledde att man tillsatte en utredning. Det föranledde också att regeringen så småningom gick till riksdagen med en proposition, där man 1971 lade fast vissa riktlinjer för vilka slag av vapen och till vilka länder man skulle få exportera.

Jag kan väl tillåta mig den värderingen att reglerna fungerade under 1970-talet. De fungerade först och främst som en uppstramning i förhållande till hur det var under 1960-talet. Men icke desto mindre fann man att man borde se över dessa regler. Det tillsattes på nytt en utredning i slutet på 1970-talet, och den resulterade i ett betänkande som så småningom föranledde en proposition av den då borgerliga regeringen våren 1982. Propositionen riksdagsbehandlades och ledde till en rad skärpningar, inte i vad gäller själva riktlinjerna – de återgavs i stort sett in extenso i 1982 års proposition, alltså vilka länder som Sverige skulle kunna sälja till och kriterierna för att man skulle kunna bevilja detta undantag från den grundläggande principen, nämligen ett förbud.

Det var också då man införde de strängare reglerna om slutförbrukarintyg som det sedermera blev en socialdemokratisk regerings uppgift att sätta i verket och omsätta i praktisk handling. Det innebar att vi i början av 1980-talet tog ytterligare ett steg mot en uppstramning.

Sedermera har, som säkert detta utskott och allmänheten väl vet, misstänkta brott mot dessa regler ägt rum – de är inte prövade av domstol ännu. Det är en av de faktorer som har lett till att man på nytt sett över hela detta regelkomplex. Vi har i dagarna gått igenom en lagrådsremiss med ytterligare skärpningar på det här området. På grundval av den lagrådsremissen kommer riksdagen att föreläggas en proposition under denna månad om ytterligare skärpningar.

Man kan beskriva det som en process där man successivt har skärpt bestämmelserna, ökat kontrollen och ökat samhällsinflytandet.

Ser man med dagens ögon tillbaka på vad som hände på 1960-talet, tycker man att mycket egendomligt hände under den perioden. Ser vi med dagens ögon och mot bakgrund av dagens bestämmelser, och särskilt det som enligt

vår mening förhoppningsvis riksdagen kommer att ansluta sig till vid den kommande behandlingen av regeringspropositionen, på vad som hände under 1960-talet, tycker vi att man var mycket legär i sin behandling av detta.

Men jag vill hävda att det är något av en optisk illusion att projiciera dagens bestämmelser på det som hände under 1960-talet. Åklagarna skall inte pröva 1960-talets beslut och agerande med utgångspunkt från de bestämmelser som eventuellt kan träda i kraft den 1 juli i år, utan åklagarna skall pröva detta mot bakgrund av de bestämmelser som gällde då. Därför vågar jag inte svara på herr ordförandens fråga annat än med en hänvisning till den process som har lett till en successiv skärpning.

Jag vill hävda att i förhållande till det regelkomplex som här gällde vid varje tidpunkt har det såvitt mig är bekant icke funnits någon kännedom om att man förbröt sig mot de regelkomplex som gällde då.

Olle Svensson: Jag räknar med att en hel del följdfrågor kan komma, men mina utskottskolleger vill väl också vara med. Jag har två frågor som rör de andra ämnesområdena. Jag vill därför gå över till vapenexporten till Indien.

Det har på mycket auktoritativt håll gjorts gällande att Indien vore ett land som vi enligt riktlinjerna inte skulle sälja vapen till. Har ni inom UD upplevt någon tveksamhet om länderurvalet i det fallet?

Carl Johan Åberg: Alla sådana här frågor är svåra. Det är svåra avvägningar som man måste göra och det kan finnas enskilda händelser som från tid till annan väcker tveksamhet vid behandlingen. Det är inte minst mot denna bakgrund som man alltid eftersträvar att få en bred förankring av beslut som gäller enskilda länder. Det finns t.o.m. inskrivet att regeringen bör anmäla ärenden av mer principiell vikt i utrikesnämnden. Detta sker också regelmässigt.

Också när det gäller Indien skulle jag med herr ordförandens tillåtelse vilja göra en tillbakablick. Det har förelegat ett mångårigt långvarigt samarbete på krigsmaterielområdet mellan Indien och Sverige. Sverige var ett av de första länder som bidrog till att utrusta den indiska armén med sådana vapen som landet självt beslöt köpa efter att det hade frigjort sig från sitt koloniala förhållande till England.

Jag vet av korrespondens som finns inom UD vilken roll bl.a. Alva Myrdals analys spelade för regeringens ställningstaganden i de här frågorna i slutet av 1950-talet. Det är ingen tvekan om att Indiens neutralitet är av synnerlig vikt för den politiska stabiliteten i denna del av världen. Skulle Indien gå åt ettdera hållet i det politiska kraftspel som förekommer där, skulle detta kunna äventyra betydande värden som har att göra med fred och säkerhet, faktiskt i stora delar av världen.

Därför såg man det i en samsyn från indisk och svensk sida som viktigt att Indien icke bands via militärleveranser till någotdera av stormaktsblocken. Där framstod det neutrala Sverige som en idealisk samarbetspartner för Indien. Sverige var utan kolonialt förflutet, ett litet neutralt land, och Sverige hade en teknologi på det här området som var intressant för Indien. Det ledde till det mångåriga samarbete som har funnits mellan Indien och Sverige på detta område, som bygger på ett ömsesidigt förtroende. Det måste i en

sådan här relation finnas en förtrogenhet med varandra och en långsiktighet i agerandet som gör att man kan hålla ut i ett sådant här samarbete.

Därför har regeringen icke känt någon tvekan om att Indien är kvalificerat för att vara ett mottagarland för svensk vapenexport. Det har icke funnits delade meningar om detta vid det politiska samråd som har förekommit.

Olle Svensson: Regeringen har i samband med det stora vapenavtalet med Indien gjort ganska långtgående åtaganden. Jag vill fråga hur vanligt det är att regeringen gör sådana åtaganden t.ex. om säkerhet i vapenleveranser som här har förekommit.

Carl Johan Åberg: Det är inte särskilt vanligt. Det här är alltså ett område som är föremål för utrikessekretess, och därför kan jag inte nämna några antal, men den här typen av åtaganden är inte vanliga.

Jag vet inte om vi redan nu skall gå in på hela frågan om det memorandum som vi icke har offentliggjort från svensk sida men vars existens vi icke förnekar. Det får ordföranden avgöra. Jag är beredd att gå ganska långt i en diskussion om detta, men om tillfället är rätt valt nu vet jag inte.

Olle Svensson: Den frågan kommer säkert tillbaka senare. Jag övergår i stället till det tredje ämnesområde som jag nämnde, begreppet krigsmateriel. Frågan har kommit upp i samband med försäljning av patrullbåtar till Iran och lyftkranar till USA. Jag vill gärna ha din kommentar till detta.

Carl Johan Åberg: Det är en viktig fråga, och också den har sin historiska förankring – jag ber om ursäkt att jag uppehåller mig så mycket vid historien.

De personer som har levande i minnet vad vi upplevde under andra världskriget kommer ihåg att Sverige som neutral nation blev utsatt för hårda påtryckningar för att upphöra med leveranser av än den ena och än den andra varan, till än det ena och än det andra landet. Man pekade på att järnmalm kunde konverteras till stål, som kunde konverteras till kanoner, och man krävde att Sverige skulle upphöra med sin export av järnmalm.

Det är delvis detta som ligger bakom den avgränsning som finns av krigsmaterielbegreppet. Den går ut på att man med krigsmateriel i första hand avser sådana varor och produkter som är speciellt utformade för att vara vapen. Jag kan helt allmänt gå igenom den formella sidan av saken. Jag utgår från att utskottsledamöterna själva kan detta, men eftersom utfrågningen är föremål för radiering skulle man kunna passa på tillfället att redogöra för den formella strukturen.

Det finns en bilaga till förordningen om förbud mot utförsel av krigsmateriel där man har definierat 16 varugrupper som anses vara krigsmateriel. För att exportera varor tillhörande någon av dessa 16 grupper från Sverige krävs det tillstånd från krigsmaterielinspektionen och i en del fall från regeringen. Där finns kategorier som handeldvapen, artilleripjäser, ammunition och robotar, dvs. rena vapen. Där finns självfallet också ABC-stridsmedel och sprängämnen. Men det finns också kategorier som fordon, fartyg, hjälmar och bromateriel.

Då kommer man in på varor för vilka det finns en civil användning jämte den militära. Syftet med förteckningen är att i de här grupperna endast ta

med sådana varor som är speciellt utformade för att användas i militära applikationer.

Fordon som beväpnas blir enligt den här definitionen krigsmateriel, men fordon som avses att användas för allmänna transporter i en armé är enligt den här definitionen icke krigsmateriel. Den speciella definition som vi har i Sverige följer varornas egenskaper, struktur och konstruktion och inte vem som köper dem. Det är någonting som har gått igenom hela efterkrigstidens kriterier, att man icke rättar sig efter vem som köper och vilken användning de kommer att få, utan man rättar sig efter vilket ändamål produkterna är konstruerade för.

Den som har att uttolka detta i det enskilda fallet är krigsmaterielinspektören hos utrikesdepartementets handelsavdelning. Man kan då säga att det är han som jämte det tekniska råd som finns för uttolkning skall ta ställning. Då skulle man, också litet legärt, kunna säga att det inte primärt är en regeringsfråga, men jag vill inte gå så långt att jag säger detta. Om en intressent vill anhängiggöra frågan hos regeringen och begär överprövning, kan inte regeringen underlåta överprövning. I sista hand är detta alltid en sak som regeringen skall kunna ta ansvar för.

Det här har blivit en aktuell diskussion. Det är välbekant att det gäller i första hand två produkter: HIAB-Focos kranar och de s.k. Boghammarbåtarna. Vi kanske får tillfälle att återkomma till dem under den fortsatta diskussionen. I båda de fallen är läget det, att krigsmaterielinspektören efter hörande av rådet och efter prövning ett antal gånger kommit fram till att de enligt de regler som gäller nu icke är att betrakta som krigsmateriel, och regeringen har inte någon annan mening.

Jag kan också säga att i den proposition som vi kommer att lyckliggöra riksdagen med om några dagar och som innehåller nya regler för krigsmaterielexport kommer statsrådet Gradin att säga – det finns även med i lagrådsremissen, så jag offentliggör ingenting i förväg – att hon kommer att tillsätta en utredning i avsikt att se över krigsmaterielbegreppet i syfte att genomföra de utvidgningar som kan behövas för att åstadkomma en korrekt klassificering av civil resp. militär materiel.

Anders Björck: Jag tänker ställa några frågor om Bofors Indienaffär. Det handlar i hög grad om legal vapenexport. Jag vill för undvikande av alla missförstånd säga att jag tycker det är bra att ett svenskt företag som Bofors har haft möjlighet att få en stor order som gäller export till Indien. Jag tycker att det rymmer en rad positiva drag. Men vi skall ju här granska regeringens och regeringskansliets handlande och se till att bestämmelserna har följts. Då har jag några frågor om Carl Johan Åbergs roll i sammanhanget.

När kom du först i kontakt med haubitsordern till Indien?

Carl Johan Åberg: Det är smickrande att tilldra sig denna uppmärksamhet. Jag skall inte undandra mig mitt ansvar, men det gäller i första hand granskning av regeringens handlande. Jag är bara dess lydiga instrument.

Jag kom första gången i kontakt med detta ärende hösten 1982 när dåvarande statsministern berättade för mig att han hade blivit kontaktad av herrar Winberg och Ardbo representerande Bofors. De hade hemställt om att den nytillträdande socialdemokratiska regeringen skulle fortsätta det

arbete som hade inletts redan under de tidigare borgerliga regeringarna på att stödja den indiska Boforsaffären – det fanns också en del andra projekt med i bilden.

Situationen på hösten 1982 var den att regeringen höll på att omorganisera sitt arbete. Man skulle föra in en stor del av det tidigare handelsdepartementet i utrikesdepartementet. Olof Palme hade inte utsett någon särskild handelsminister och inte heller någon utrikeshandelsminister, utan den som fungerade övergångsvis som både utrikes- och handelsminister var Lennart Bodström. Eftersom det var jag som satt på det gamla handelsdepartementet som dess sista statssekreterare var det naturligt att ta kontakt med mig i ärendet. Vi kom överens om att det naturliga var att fortsätta diskussionen med Winberg och Ardbo direkt med oss. Därför kom de efter kort tid upp till Bodström och mig och gick igenom situationen. Det var, om inte mitt minne sviker mig, i november 1982. Då beskrev de hela affären – nå, det är inte helt korrekt att säga att det var hela affären, för den var då mindre än den så småningom blev, men den var dock så stor att det var fråga om att regeringen skulle ge den sitt stöd.

Anders Björck: Om Carl Johan Åberg är ett lydigt eller olydigt redskap för regeringen råder det väl något delade uppfattningar om men vår roll här är att belysa regeringens och regeringkansliets handläggning och se var ansvaret ligger. Det finns ju en tendens att man gärna vill skylla ifrån sig allt på Bofors. Vad jag vill ställa några frågor om är vilket delansvar regeringen har.

Att du spelade en aktiv roll är väl alldeles klart. När jag tagit del av handlingarna har jag sett ett papper där Martin Ardbo, som förresten sitter här på läktaren och följer debatten, säger den 10 juli 1984 att affären skulle bli svår att genomföra utan Carl Johan Åberg.

Då frågar jag vad din uppgift var i förhandlingarna.

Carl Johan Åberg: Det nästa steg som regeringen tog efter att ha haft en intern överläggning var att man vid ett sammanträde i utrikesnämnden, som jag dock icke deltog i och vars innehåll i princip icke får yppas, anmälde frågan. Jag tror inte jag överskrider reglerna om jag säger att man vid det tillfället anmälde för de närvarande sin avsikt att skicka undertecknad till Delhi med ett brev från den person som då var utrikes- och handelsminister.

Sedan inträffade detta att under tiden från det att det beslutet fattades tills jag avreste blev en utrikeshandelsminister utsedd, nämligen Mats Hellström, men då hade frågan anmälts på ett sådant sätt att det var Lennart Bodström som skulle skriva detta brev, där man anmälde den svenska regeringens intresse av att Bofors fick kontraktet.

Till det ändamålet avreste jag också under tidiga våren 1983 till Delhi och överlämnade brevet till dåvarande försvarsministern Venketamaran.

Sedan var det på ett sätt naturligt för mig att fortsätta att handlägga frågan. Jag hade kört in på spåret från början, och jag hade fått dessa kontakter med indiska vederbörande: dels försvarsministern, dels hans statssekreterare som hette Kaul. Jag fick lära mig på ett tidigt stadium under denna för mig eljest nya yrkeskarriär att personliga kontakter är viktiga så att man har kontinuitet i regeringsumgänget.

Sedan fortsatte jag ända fram till våren 1986 med att på tjänstemannaplanet hålla i ärendet.

Anders Björck: Vilka samtal hade du med Olof Palme eller vilka instruktioner fick du av honom i den här affären? Jag har hittat ett brev där du omnämns flitigt. I ett fall står det "endast för Carl Johan Åberg". Jag förmodar att kontakterna var intima.

Carl Johan Åberg: De var normala. När det gällde brevet som överlämnades våren 1983 har jag inget minne av något annat än att jag skulle överlämna brevet. Emissariefunktionen har sin plats i det diplomatiska umgänget mellan länder. En emissaries uppgift är just att personligen överrätta ett brev, men innehållet i samtal och sådant styrs helt av brevet. Brevets innehåll var föremål för sedvanligt samråd inom regeringskansliet.

Anders Björck: Hade du eller hade du inte några samtal med Olof Palme i ärendet?

Carl Johan Åberg: Innan jag åkte?

Anders Björck: Även efteråt, men vi kan börja med det som hände innan du åkte i januari.

Carl Johan Åberg: Under förloppet av hela affären, som omspände fyra-fem år, hade jag självfallet ett stort antal samtal med Olof Palme om detta.

Anders Björck: Fick du några instruktioner av honom om hur du skulle handlägga det?

Carl Johan Åberg: Inte personligen från honom. Olof Palme var mycket noggrann i konstitutionella frågor. De instruktioner som utfärdades baserade sig på ställningstaganden som hade föregåtts av sedvanligt samråd i regeringen. Någoting personligt fanns inte i detta.

Jag vet vilket dokument som Anders Björck åsyftar där det stod "endast för Carl Johan Åberg". Jag vet inte om det var för att få det snabbt framfört. Det var ett läge där man snabbt skulle få fram information. Om jag inte minns fel utspelade sig detta över en lördag-söndag. Att informationen gavs endast för mig kan ha en mycket trivial förklaring.

Anders Björck: Det är väl i och för sig smickrande att om han ville ha något gjort snabbt, anlidade statsministern dig.

Carl Johan Åberg: Det är en kommentar som får stå för din räkning.

Anders Björck: Olof Palme hade ju några samtal med Rajiv Gandhi om avveckling av s. k. mellanhänder. Hade du några uppdrag eller fick du någon information om hur avvecklingen skulle ske? Vad kände du till om det ärendet? Kan du dra dig det till minnes nu?

Carl Johan Åberg: Ja, det kan jag göra. Det är inga större svårigheter. Anders Björck, som är noggrann, har säkert läst igenom papperen och sett att detta om mellanhänder förekom så tidigt som 1980. Som ett uttryckligt villkor för att Bofors skulle få den här affären kom *det* fram vid ett samtal som Olof Palme hade med Rajiv Gandhi, inte i Indien, utan på ett annat ställe.

Det är det som gav upphov till det papper som Anders Björck refererade till.

Med ledning av detta tog jag så snabbt omständigheterna medgav – jag tror att det gick bara några dagar från det jag fick papperet – kontakt med Anders Carlberg för att framföra att Bofors skulle göra sig av med "all middlemen to win the contract", som det heter på engelska.

Om det tillåts att jag gör en utvikning vill jag säga att det finns agenter av olika slag i Indien. Man kan knappast beställa ett hotellrum i Indien utan att låta det göras via en agent. Det är en naturlig del av affärsklimatet i Indien. Men grundläggande var "middlemen to win the contract" som direkt arbetade inom den indiska administrationen. Om man inte gjorde sig av med dem skulle man inte längre vara med i konkurrensen.

Detta framförde jag till Nobels ledning genom Anders Carlberg – jag tror att också Martin Ardbo var med – och framförde det som ett meddelande från den andra kontraktsparten. Vi var inte själva inblandade i detta.

Efter en tid fick jag svar från Bofors, att nu hade man gjort det. Jag tror inte att jag röjer några större hemligheter om jag säger att de tillät sig den kommentaren att det blev dyrt. Det kan jag förstå, för så mycket har jag kommit i kontakt med affärsförbindelser utomlands att jag vet att man ofta har hårt bindande kontrakt. Skall man göra sig av med dem, finns det i många fall bara ett sätt: att köpa sig fri.

Efter att ha fått detta besked från Bofors tog jag det med till Delhi i november och meddelade den dåvarande indiska biträdande försvarsministern. Vid det tillfället var Rajiv Gandhi själv försvarminister, och acting försvarminister var Arun Singh. Jag meddelade att Bofors hade uppgivit till oss att man inte längre hade några "middlemen to win the contract", och det noterades därnere.

Anders Björck: Jag har några frågor som jag hoppas få ställa i en följd. Herr ordföranden och Carl Johan Åberg har hållit på i 20 minuter, och jag har bara utnyttjat 12 minuter ännu. Det blir kanske lättare om vi kan ta frågorna i ordning.

Har du sett riksrevisionsverkets rapport, även den hemliga delen; där kontona finns med och mottagarna?

Carl Johan Åberg: Ja.

Anders Björck: Anser du att det är avvecklingskostnader i den mening som har uppgivits offentligt?

Carl Johan Åberg: Jag skulle inte vilja uttrycka mig så, för det saknar jag förutsättningar att göra. För övrigt har det väl inte direkt med granskningen av regeringens handläggning att göra, men kring det kan vi ta ett särskilt varv.

Jag kan säga så mycket, att i materialet finns det ingenting som motsäger detta. Men omvändningen vill jag inte acceptera, att det skulle vara bevisat att det är så. Jag säger bara att det inte finns någonting som motsäger att det skulle vara avvecklingskostnader.

Anders Björck: När du träffade Arun Singh den 25 november 1985, vad sade han då om s.k. kick backs, eller vad vi skall kalla det?

Carl Johan Åberg: Det är en intressant fråga. För det första kan Anders Björck själv i materialet läsa sig till svaret, och för det andra vet Anders Björck att det är hemligt material. Jag vet inte varför Anders Björck ställer frågan.

Olle Svensson: De frågor som vi kan få svar på i det överlämnade materialet behöver vi inte ställa här.

Anders Björck: Jag tar gärna tillbaka frågan. Det är självklart att en del av det som jag har läst in är sådant att det inte lämpar sig för offentlighet. Jag har förståelse för att Carl Johan Åberg inte vill att jag citerar det.

Nu skall jag ställa ytterligare en fråga i den här omgången, och den gäller detta memorandum of understanding. Vilken del hade du i utarbetandet av det?

Carl Johan Åberg: Utarbetandet skedde till stor del vid utrikesdepartementets handelsavdelning. Det är därför jag har bett att få ta med mig nuvarande rättschefen vid handelsavdelningen Pernilla Lind för att besvara tekniska frågor som kan ställas.

Som jag sade förut är innehållet i detta memorandum hemligt, men vi kan icke förneka dess existens. Vi kan gärna diskutera den allmänna inramningen.

För mig var det på ett sätt ganska enkelt att ge mig in i det här arbetet, för i stort sett allt rättsligt förarbete med detta memorandum hade gjorts tidigare, under 1970-talet. Om utskottets ärade ledamöter är intresserade skall jag gärna medverka till att ni får ta del av den grundläggande rättsliga utredningen, som gjordes redan 1973 av dåvarande folkrättsakkunnige vid UD Hans Blix. Promemorian var vägledande i det fortsatta arbete som sedan skedde med de två memoranda som diskuterades senare på grundval av detta, nämligen en flygplansaffär med Indien, som icke blev av men där arbetet med ett sådant memorandum hade gått mycket långt, och en ubåtsaffär med Indien, som inte heller blev av men där man hade ett färdigt framförhandlat memorandum of understanding, baserat på den rättsliga analys som gjordes då.

Jag kan gärna nu eller senare gå igenom den rättsliga gången, för den innehåller också någonting. Det har skrivits så mycket tokigt i svensk press – regeringen sätter sig över bestämmelserna, har det sagts. Det är helt fel. Det här kan till punkt och pricka återföras till bestämmelser som riksdagen har antagit och som fortfarande gäller. Men frågan är om vi skall ta upp detta nu.

Anders Björcks konkreta fråga gällde mitt arbete med detta.

Vad vi började med när det gällde den indiska affären var att det på grundval av föredragningar i utrikesnämnden överräcktes som ett första utspel från vår sida ett förslag till ett memorandum, som i huvudsak baserade sig på det som man kommit överens om redan 1980 med indierna gällande ubåtar. Det var sedan på grundval av det som vi fortsatte förhandlingsarbetet, men det gav ramen.

Olle Svensson: Jag tror att vi kommer in på detta, eftersom ledamöter som har anmält ärenden i anslutning till detta har begärt ordet.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa några frågor angående FFV:s export till England och vidareexport. Jag tänkte inte gå tillbaka till 1960-talet utan ta upp vad som hänt på 1980-talet när man infört kravet på slutförbrukarintyg också för licenstillverkade vapen och för ammunition.

Du sade vid utfrågningen för ett år sedan att ni inte kunde riva upp licensavtal som fanns före 1983, att ni hade sett över de licensavtal som fanns och inte funnit någonting anmärkningsvärt.

Var ni då inte medvetna om att England hade exporterat vidare vapen och ammunition till länder som vi i Sverige inte ansåg vara lämpliga mottagarländer?

Carl Johan Åberg: Det var engelsmännen själva som tog det steget 1984. Regeringen har nu föranstaltat om att uppdra åt krigsmaterielinspektören att infordra alla fortfarande gällande avtal som träffades före 1983. Jag vet inte vad som kan komma ut av detta. Fortfarande har inte minst denna riksdag svårt att acceptera retroaktiv lagstiftning.

Ingela Mårtensson: Kände ni till denna vidareexport från England till länder som vi inte accepterar som mottagarländer?

Carl Johan Åberg: I pressmeddelanden som engelsmännen själva har släppt ut om detta har det klarlagts att enligt deras tolkning av de tidigare reglerna hade vi icke ställt krav på dem enligt tidigare regelsystem vad gällde vidareexport. Men de uppfattade den nuvarande lagstiftningen, alltså den som infördes 1983, som prohibitiv i det avseendet, och det var därför de rev upp och cancelleerade det kontrakt som fanns med FFV på det här området.

Ingela Mårtensson: Så FFV cancelleerade kontraktet med England?

Carl Johan Åberg: Engelsmännen gjorde det.

Ingela Mårtensson: Det har påståtts att man under 1983 och 1984 inte krävde slutförbrukarintyg från England. Stämmer det?

Carl Johan Åberg: Vi håller på att undersöka det. Lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1983, men det är ett faktum att det här kontraktet annullerades och vi notifierades om det efter en tid – jag är osäker på när det var.

Enligt vad vi kan se har det icke skett någonting under denna mellantid, men det vill jag reservera mig för. Om det i så fall skedde i kraft av ett tidigare avtal och med materiel som tillverkats i England är detta enligt de bestämmelser som gällde lagligt, men det skulle ha stått i strid med svenska bestämmelser, om produkter som framställts i Sverige utfördes till England och senare gick vidare. Om det vågar jag inte redovisa någon uppfattning i dag.

Ingela Mårtensson: Vi kanske senare kan få uppgifter om det.

Carl Johan Åberg: Vi håller på med det. Jag tror att jag kan lova att vi kan få fram svaret till de senare utfrågningarna.

Ingela Mårtensson: Vi kanske kan få det skriftligt.

Jag har en fråga om det stopp för export till Singapore som regeringen föranstaltade om 1985. Gällde det alla vapenleveranser till Singapore?

Carl Johan Åberg: I praktiken: Ja. De undantag som medgivits är mycket speciella, exempelvis reexport av varor som var i singaporiensk ägo och som reparerats.

Ingela Mårtensson: Var den export som FFV tilläts göra i september innan Åström kom till Singapore ett sådant undantag?

Carl Johan Åberg: Jag känner inte till att det förekom. Vad syftar fru Mårtensson på?

Ingela Mårtensson: Vi fick reda på vid utfrågningen av Jörgen Holgersson att man tillät en export inför Åströms resa för att smörja dem i Singapore, eller hur det uttrycktes.

Carl Johan Åberg: Detta är nyheter för mig.

Ingela Mårtensson: Det står i vårt betänkande.

Jag går in på definitionen av krigsmateriel. Du sade att det avgörande är för vilket ändamål som materielen är konstruerad. Om lyftkranar är specialkonstruerade för att lyfta kärnvapen och man har fått patent på den konstruktionen, är inte det att betrakta som krigsmateriel?

Carl Johan Åberg: Det är en kontroversiell fråga. Jag är inte tekniker och kan bara hänvisa till de tre prövningar som krigsmaterielinspektören har gjort av frågan. Jag kan inte gå in i någon teknisk argumentation. Jag kan bara allmänt säga att det som krigsmaterielinspektören och den expertis han har tillgång till har hängt upp sig på är att andelen av det som är specifikt knutet till att man lyfter kärnvapenladdningar på båtarna är för liten för att hela lyftkranen skall bli klassad som krigsmateriel. Det är hans bedömning. Jag vågar inte ha någon annan uppfattning, men statsrådet Gradin tillsätter den här utredningen, och vi får väl se vad den kommer fram till.

Ingela Mårtensson: Vad vi granskar är regeringens handlande. Om man har fått patent på en konstruktion som är speciellt utvecklad för att lyfta kärnvapen, tycker jag det är märkligt att den inte skall anses som krigsmateriel.

Jag har en hypotetisk fråga angående båtarna. Om båtarna skall ingå i den iranska flottan och användas i krigssituationen i Persiska viken, är det då förenligt med de bestämmelser vi har att sälja båtarna till Iran?

Carl Johan Åberg: Jag lärde mig en gång av min store läromästare Gunnar Sträng att aldrig svara på hypotetiska frågor, men det kanske inte gäller för utfrågningar i konstitutionsutskottet.

Om man skall vara mycket formell, kan man säga att svaret likväl är nej på den frågan. Här föreligger inga omständigheter som man kan fästa avseende vid.

Ingela Mårtensson: Sverige är alltså berett att sälja båtar som skall användas i krigssituationen i Persiska viken?

Carl Johan Åberg: Enligt den mycket formella definition som vi har av krigsmateriel kan man inte klassificera båtarna som krigsmateriel. Men som fru Mårtensson säkert vet har den här frågan uppmärksammats i vida kretsar, och fru Gradin har i ett frågesvar i riksdagen klart sagt ifrån, utan att för den skull gå in på själva krigsmaterielbegreppet, att svenska företag bör undvika att medverka i leveranser till detta område som kan förvärra krisen där. Att döma av tidningarna har det aktuella varvet tagit det ad notam, så några sådana leveranser är inte längre aktuella. Men legalistiskt sett är båtarna inte krigsmateriel.

Olle Svensson: Får jag tillägga att vi har möjlighet att i fortsättningen ställa frågor till Anita Gradin och till krigsmaterielinspektörerna, både den förre och den nuvarande.

Ingela Mårtensson: Har något annat land begärt att få köpa dessa båtar och inte fått tillåtelse?

Carl Johan Åberg: Det tillhör de frågor som jag icke anser mig kunna svara på.

Ingela Mårtensson: Konstitutionsutskottet kanske kan få ta del av de uppgifterna på annat sätt?

Carl Johan Åberg: Ja.

Får jag bara precisera, att det som regeringen eller KMI tar ställning till är klassningsfrågan, om det är krigsmateriel eller inte. Andra företag har bett om klassningsuttalanden. Om sådana frågor skall diskuteras, föreslår jag att man väljer ett annat sätt än den öppna utfrågningen.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja börja med att ställa en fråga om Indienaffären. Vi har här redan hört talas om detta memorandum of understanding, ett dokument som är hemligstämplat även i de delar som sedan länge varit publicerade i dagspressen. Jag tycker det är av särskilt intresse för oss att kunna undersöka – jag vet inte om vi kan göra det i dag eller måste göra det vid senare tillfälle – på vad sätt det dokumentet är avvägt mot den lagstiftning som gäller i vårt land om vapenexport.

Men jag vill ställa en övergripande fråga: Vad skulle hända i Indien eller med Indiens relationer till grannarna för att leveranserna av dessa haubitsar skulle upphöra?

Carl Johan Åberg: Det är kanske rätta tidpunkten nu i anslutning till herr Fiskesjö's fråga att gå igenom den rättsliga grunden för detta memorandum, som jag tidigare har talat om. Det har sin grund i riktlinjerna från 1971, som ju riksdagen antog och som sedermera också 1982 års riksdag anslöt sig till, då dessa riktlinjer återgavs in extenso.

Det här faller på den del av riktlinjerna som gäller samarbete med andra länder. Där citerar jag ur propositionstexten, som är likalyande 1971 och 1982: "I samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel bör sådan utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett förhållanden som tidigare angivits som hinder för krigsmaterielexport. Dock gäller även i detta

fall de tidigare angivna ovillkorliga exporthindren.”

Vilka är då de ovillkorliga exporthindren enligt de här propositionerna? Jo, det kan vara internationella, mellanstatliga avtal, vidare beslut av FN:s säkerhetsråd eller folkrättsliga regler om export från neutral stat under krig – med det senare syftar man på Haagkonventionen.

Av dessa tre ovillkorliga hinder – alltså internationella avtal, beslut av FN:s säkerhetsråd och folkrättsliga regler – blir det i realiteten i Indienfallet endast ett sådant ovillkorligt hinder som i den situation som herr Fiskesjö refererar till kommer att förhindra svensk export, och det är beslut av FN:s säkerhetsråd. I övrigt är Sverige förpliktat att fortsätta att leverera.

Det är alltså principer som antagits av Sveriges riksdag 1971 och 1982. I den proposition som statsrådet Gradin nu kommer att lägga fram tar man inte heller upp den frågan, men det kanske finns tillfälle att återkomma senare. Detta är de sedan 1971 gällande riktlinjerna som riksdagen har antagit.

Bertil Fiskesjö: Det innebär således att vapenleveranser kommer att uppföljas även om den olyckan skulle inträffa att Indien kommer i krig med t.ex. Pakistan?

Carl Johan Åberg: Sådana hypotetiska situationer vill jag avstå från att spekulera om.

Bertil Fiskesjö: Men om man skall bedöma värdet av detta memorandum of understanding är det viktigt att man har övervägt vilka – om än hypotetiska – situationer som kan inträffa under den tid leveranser skall ske. Det har alltså inte gjorts.

Nu förutsätter jag att vi får tillfälle att mera noggrant jämföra det här avtalet med den gällande svenska vapenlagstiftningen. Eftersom jag inte vill citera direkt ur det hemligstämplade avtalet skall jag inte driva den frågan vidare i dag.

Jag skulle vilja kortfattat ställa frågor på ett par andra områden. Jag har vid tidigare tillfällen när vi haft nöjet att ha statssekreterare Åberg i konstitutionsutskottet tagit upp frågan om handeln med Iran, särskilt då ifrågasatta oljeköp, som jag tycker fortfarande är kringvärvda av dimma.

Jag har gjorts uppmärksam på att det i Henrik Westanders bok *Bofors svindlande affärer* finns en passus som lyder: ”I september 1985 informerades Carl Johan Åberg och Mats Hellström om att vapenhandlare Karl-Erik Schmitz under 1984–1985 hade långtgående planer på att organisera en bytesaffär mellan Sverige och Iran. Han ville byta den olja som regeringen trots invändningar från överstyrelsen för ekonomiskt försvar beslutade skulle köpas från Indien mot sprängämnen och krut från bl.a. Nobel Kemi.”

Det är alltså uppgifter i en bok, jag skulle vilja ha en kommentar av statssekreteraren, eftersom vi har varit inne på den frågan tidigare.

Carl Johan Åberg: Den händelse som åberopas var måhända ett tillfälle då länsåklagare Age informerade oss om läget i utredningen om Boforsaffären och även en del frågor som har med den här Skånehandlaren att göra.

Då lämnade han det för mig obchagliga och något skakande beskedet att man i affärskorrespondensen hos den här mannen i Malmö hade hittat en korrespondens med det då statliga oljebolaget Svenska Petroleum, som inte

finns längre men där jag vid den tiden var styrelseledamot. Jag hade icke hört talas om någonting sådant. Det första jag gjorde var att kontakta verkställande direktören och be honom ta reda på vad som kunde ligga bakom.

Det framkom då att det hade förekommit kontakter på låg nivå från Svenska Petroleum med den här Skånehandlaren. Han hade försökt att haka på en förmodad oljeaffär som han trodde var på gång. Det hade snabbt runnit ut i sanden. Det hade inom SP aldrig anmälts för den ansvarige marknadschefen, det hade inte anmälts för VD och inte heller anmälts för styrelsen. Därför ansåg jag inte detta vara av sådan vikt att det skulle anmälas. Jag förklarade för Mats Hellström att det inte fanns någonting som hade med regeringens handläggning av detta att göra.

Bertil Fiskesjö: Kan jag av detta dra slutsatsen att det under de förhandlingar som pågick om oljeköp aldrig förekom resonemang om vapen?

Carl Johan Åberg: Det förekom självfallet aldrig något resonemang om vapen. Under de år då jag har arbetat med dessa frågor har det över huvud taget aldrig varit aktuellt att exportera vapen till Iran. Vissserligen brukar vi säga att vi aldrig nämner enskilda länder, men i det här fallet kan jag utan vidare påstå att det under mina år aldrig diskuterats i regeringssammanhang att leverera svenska vapen till Iran.

Herr Fiskesjö använde ordet oljeförhandlingar. Problemet har varit att vi aldrig egentligen har kommit in i några oljeförhandlingar med Iran. I regeringsbeslutet som ligger till grund för uppdraget åt ÖCB – eller ÖEF, som det hette då – att sköta detta lade man in ett krav, som gjorde att det sedermera aldrig kom till stånd några sådana affärer. Det var ett krav att det skulle ske på strikt kommersiella villkor, och man kom aldrig ens i närheten av sådana villkor, har det upplysts mig. Jag tror att jag återopade förra gången jag var i utskottet att så hade det inte varit före 1982, men det har jag inte gjort någon djupdykning i. Det viktiga för oss är att slå fast att vi aldrig har kommit i närheten av några kommersiella förhandlingar om olja.

Det tog en tid innan man avskrev upphandlingsuppdraget. Anledningen var, såsom säkert är känt för utskottet, att man som ett led i försvarsuppgörelsen har dragit in även de svenska lagren av olja för försörjningsberedskapsändamål. Därför var det naturligt att avskriva detta först nu, men det har alltså numera skett. Det finns inget sådant uppdrag längre.

Bertil Fiskesjö: Varför var det över huvud taget angeläget att importera olja från Iran som ingen egentligen ville ha?

Carl Johan Åberg: Iran var under stora delar av 1970-talet en av våra viktigare leverantörer av olja, och det är den viktigaste produkt som Iran har att betala sin import med. Det må därför förlåtas om man diskuterar att använda denna den viktigaste vara som de har i ett handelspolitiskt sammanhang. Den första fråga de anhängiggör hos oss är om de får sälja olja till oss.

Bertil Fiskesjö: Jag skall inte gå tillbaka till gamla tider, men överstyrelsen för ekonomiskt försvar fick i uppgift att ordna detta. Inom överstyrelsen ville man över huvud taget inte ha den här oljan, eftersom man ansåg att den var

för dyr, att den inte behövdes och dessutom att den hade för hög svavelhalt. Men det är nu historia.

Jag skulle vilja ställa ytterligare en allmän fråga, som gäller vad KMI och regeringen kan ha känt till och inte känt till och beskyllningar om otillåten vapenexport som fortfarande virvlar i luften. Jag citerar ett aktuellt uttalande av Sigfrid Akselson, som varit teknisk direktör på FFV.

Enligt en tidningsuppgift säger han med referens till det han har avslöjat: "Det här kastar ljus även över Bofors affärer. Boforsledningen har redan från början hävdad att regeringen och KMI känt till att deras vapen såldes vidare från Singapore. Jag undrar om inte polisutredningen kommer att visa att de har haft rätt, säger Sigfrid Akselson."

Detta är en ganska allvarlig förmodan av Sigfrid Akselson. Jag tar upp detta därför att en svårighet för vår del när vi skall granska vapenaffärerna ännu en gång är att polisutredningen om Bofors affärer aldrig tycks bli klar, vilket är djupt otillfredsställande.

I tidningsuppgifter av det här slaget och annat slag har det ideligen framhållits av anklagade Boforsdirektörer att "det där kände de till där uppe, det där visste de om i KMI och regeringen".

Om jag ställer frågan direkt, vet jag vad statssekreterare Åberg svarar, men har ni som då varit engagerade på ett eller annat sätt i frågor av det här slaget fått tillfälle att ordentligt redovisa er syn på beskyllningarna i polisutredningen?

Carl Johan Åberg: Svar: Nej. Jag har över huvud taget aldrig blivit hörd av polisen i något sådant här ärende.

Bertil Fiskesjö: Det innebär alltså att de påståenden som släppts ut i pressen om skuld och oskuld över huvud taget inte blir testade i polisutredningen?

Carl Johan Åberg: Det är inte primärt min sak att ta ställning till hur polisen sköter sina åligganden.

Bertil Fiskesjö: Jag noterar det som mycket intressant.

Vi måste naturligtvis försöka få fram det som eventuellt kan verifiera de påståenden som har gjorts, men det kan vi alltså inte få i dag.

Nu har jag haft ordet ganska länge. Jag vill avsluta med en övergripande fråga i anslutning till att det dess värre har bubblat upp det ena vapenärendet efter det andra. Man frågar sig när det skall ta slut. Misstänker statssekreterare Åberg att det finns ytterligare lik i garderoben utöver dem som redan har ramlat ut?

Carl Johan Åberg: Jag vill först göra en kommentar med anledning av det näst sista som herr Fiskesjö sade.

Det finns ett utmärkt sätt att ta reda på vad polisen gör, och det är att fråga dem. Att gå omvägen över UD:s handelsavdelning är inte det bästa sättet att få reda på det.

Vad beträffar lik i garderoben, eller var de kan finnas, måste jag redovisa en något luttrad inställning. Jag har nu varit i snart sex år i det här arbetet, och jag kan bara aningslöst hoppas att vi börjar närma oss botten. Men någon känsla av säkerhet på det området har jag definitivt inte, utan det kan finnas

saker som kommer upp på nytt igen. Här kan man inte utställa några garantier.

Till en del kan det bero på det jag svarade på Olle Svenssons första fråga, nämligen att vi har befunnit oss i en process. Jag vidhåller att om man har på sig glasögon från 1988 och ser på vad som hände 1963 är det lätt att säga att det är häpnadsväckande att något sådant kunde hända. En del av det som hände under 1960-talet var kanske illegalt enligt de regler som gällde då, men det hände i varje fall saker under 1960-talet som var tillåtna enligt 1960-talets bestämmelser och icke skulle vara tillåtna enligt 1988 års bestämmelser. Det måste man ha med i bilden när man bedömer vad som har hänt.

Olle Svensson: Med anledning av Bertil Fiskesjöes fråga vill jag lämna ett meddelande, som jag lika gärna kan lämna vid den öppna sessionen som inför utskottet i eftermiddag.

Jag har fått i uppdrag att ta kontakt med ordföranden i medborgarkommissionen, Olof Rydbeck. Han har förklarat att han har ingående undersökt dessa anklagelser som t.ex. Bofors ledning har riktat mot regeringen. De frågorna kommer att noggrant behandlas i medborgarkommissionens betänkande. Han har också hört exempelvis Ardbo, som har framfört sådana anklagelser. Detta kommer att redovisas i det betänkande som väntas i maj.

Nils Berndtson: Frågorna om vapenexport till Iran blir allt fler, och förmodligen blir detta ett nytt avsnitt i följetongen om svensk vapenhandel.

Jag har en uppgift om att Jan Eliasson från UD besökte Iran den 9–12 december 1985. Vet du om iranierna då uttryckte önskemål om att få köpa krigsmateriel från Sverige?

Carl Johan Åberg: Jag fick den här frågan i går och jag tog genast kontakt med Jan Eliasson, som numera vistas i New York. Han hänvisade då till en uppteckning av ett samtal som han hade haft under detta besök, som han gjorde på uppdrag av statsministern för att sondera läget. Palme hade spelat en viss roll tidigare i sammanhanget, så Jan Eliassons besök var politiskt och ingick i vår allmänna strävan att följa utvecklingen där.

Vid det tillfället träffade han en viceminister eller statssekreterare – titlarna varierar – som sysslade med handelsfrågor. Jan Eliasson erinrade sig, och jag har sedermera fått detta konfirmerat i en uppteckning, att den här personen förde på tal, inte direkta vapenleveranser, utan teknologiskt samarbete på en rad områden, varav ett var försvarsmaterielområdet. Där förekom alltså en beröringspunkt med försvarsområdet.

Jan Eliasson har givit mig rätt att föra vidare till utskottet att han kontrade på den punkten och sade att nägonting som har att göra med samarbete på försvarsmaterielområdet är för Sveriges vidkommande uteslutet. Då hade den här mannen en kommentar av typen att det inte skulle gälla vapen, utan det skulle gälla teknologiskt samarbete på försvarsområdet. Sedan droppades det hela.

Det är så nära man kom det här området vid detta besök.

Nils Berndtson: Jag ser det som en indirekt bekräftelse på att frågan var föremål för viss diskussion.

Kan du säga om iranierna vid ytterligare tillfällen under 1985–1986 framförde önskemål om vapenleveranser från Sverige?

Carl Johan Åberg: Inte som jag har kommit i kontakt med.

Vid ett tillfälle – jag tror det var 1983 – berördes frågan med mig vid, som det heter i UD-sammanhang, sällskaplig samvaro, då en mottagning ägde rum för en iransk företrädare.

Jag har sagt tidigare i utskottet att det aldrig har tagits upp i något officiellt sammanhang som jag varit med om. Jag var där med en handelsdelegation 1983, jag tog emot en handelsdelegation här något senare, och jag hade samtal 1985 eller 1986 då jag invigde den svenska paviljongen på Teheranmässan. Inte i något av dessa sammanhang har det tagits upp på ett officiellt plan.

Nils Berndtson: Är det din bedömning att allt är klarlagt som har att göra med affärerna med Iran, eller kan man befara att det även där i framtiden kommer uppgifter som inte är offentliga i dag?

Carl Johan Åberg: Osvuret är bäst, tror jag svaret bör vara.

Nils Berndtson: Det tror jag också.

Får jag då övergå till en annan frågeställning. När du besökte utskottet förra året var du inne på följderna av licenstillverkning i andra länder. När jag frågade om man inte där kunde göra samma bedömning som vid direktleveranser svarade du ett kort ja. Men du talade också om att det pågick en kartläggning av sådana avtal. Då utgick du från licenser som gällde Bofors. Hade ni anledning att redan då kartlägga avtal där FFV var en inblandad part?

Carl Johan Åberg: Regeringen har nu fattat beslut om att gå igenom alla avtalen. Det må tillåtas mig att säga, att hade arbetssituationen varit mer normal hos KMI – den har inte varit normal sedan en tid, men nu har man fått bättre resurser – så skulle vi ha sett över det här tidigare. Det är först nu som vi har fått resurser till det.

Jag ber herr Berndtson ursäkta värderingen, men vi har haft så många mer akuta frågor än just denna som herr Berndtson för fram. Därmed är inte sagt att det inte funnits anledning, om vi haft resurser, att se på detta tidigare.

Nils Berndtson: Enligt en uppgift i pressen i går eller i förrgår säger sig det brittiska försvarsdepartementet utgå från att den svenska regeringen måste ha varit informerad om affärerna med Carl-Gustaf. Vilken kommentar har du till den uppgiften?

Carl Johan Åberg: Min kommentar är att det måste anses vara en av de viktigare uppgifterna för justitiekanslern i hans granskning av FFV och dess företrädare att ta reda på exakt vad det företagets företrädare har sagt till engelsmännen. Jag vågar inte redovisa någon bestämd uppfattning om det i dag, utan där får vi avvakta justitiekanslerns bedömning. Men jag erkänner att det är naturligt att ställa frågan, under vilken hatt FFV har uppträtt i England när man träffat sina avtal. Det är en viktig fråga för justitiekanslern att belysa.

Nils Berndtson: Det har förekommit uppgifter från FFV att före försvarsmministern Sven Andersson skulle ha varit med om viss vapenexport som har skett i strid med den officiella politiken. Det skulle ha gällt ammunition till Australien under Vietnamkriget.

Nu är det naturligtvis svårt, när en del personer från den tiden har avlidit, att ta reda på vad som har hänt, men vad gör regeringen för att hitta andra personer som kan sitta inne med kunskaper och fakta i de affärerna?

Carl Johan Åberg: Regeringen drar sig av naturliga skäl för att ge sig in i sådana undersökningar. Om det tillåts mig att göra en allmän kommentar vill jag säga att det är ganska främmande för vårt rättssystem att en regering undersöker och utreder olika saker. För det har vi särskilda institutioner i vårt land. Inte minst justitiekanslerns roll är naturlig. Han har befogenhet att se på hela det här problemkomplexet. Då är det naturligt att han börjar vid källan, där saker och ting måste i första hand ha ägt rum, nämligen i förenade fabriksverken. Sedan får detta, i den mån det ger anledning till sådant, sprida sig till andra ställen, men det egentliga utredningsuppdraget måste anses ligga på justitiekanslern.

Nils Berndtson: Det finns väl också en politisk sida av saken. Det bör vara av intresse att klarlägga i vad mån regeringsledamöter bedrev verksamhet som stred mot den officiella politiken.

Carl Johan Åberg: Där kan jag bara notera att de personer som stod Sven Andersson nära under den här perioden har på egen hand uttalat synnerligen kategoriskt att det icke finns några spår exempelvis i samtalsuppteckningar av att Sven Andersson skulle ha spelat denna roll.

Olle Svensson: Enligt de tankar vi har finns det möjlighet att på tisdagen efter påsk ställa frågan till statsministern, hur regeringen ser på detta.

Nils Berndtson: Avslutningsvis vill jag ställa en annan fråga. Det har sagts att det i Algernons anteckningar som tillvaratogs i samband med att han omkom skulle finnas en notering om att man har godkänt vidareexport av en kanon från Storbritannien till Oman.

Känner du till den uppgiften, eller har du undersökt den närmare? Har du någon kommentar?

Carl Johan Åberg: Jag har fått möjlighet att se på kopior av de anteckningar som fanns i Algernons väska. De är synnerligen svårlästa och svårtolkade. Redan handstilen är svår att tyda, och om man kommer fram till en tydning av den, är innehållet också svårt att tolka.

Men där finns en anteckning som leder till det landet. Anledningen till att jag trots hemligstämpeln inte drar mig för att svara på frågan är att anteckningarna återgivits i faksimil i pressen. Detta är en del av polisutredningen. Jag vill inte ta till så starka ord som herr Fiskesjö gjorde i sin karakteristik av polisutredningen, men det är inte utan att man börjar känna otålighet över tidsutdräkten. Det skulle kännas skönt med ett klarläggande på de här punkterna. Men jag kan samtidigt förstå att det ingalunda är lätt att utreda de här sakerna.

I avvaktan på att polisutredningen blir färdig vill jag avstå från ytterligare

kommentarer. Vi har för vår del inte konstaterat annat än att en sådan utförelse som det är fråga om här skett till ett land som jag inte här vill namnge. Det kan ha med denna sak att göra, men själva utredandet är polisens sak. Jag har då och då anledning att konstatera att UD:s handelsavdelning icke är ett poliskontor. Det finns instanser i det svenska samhället som har hand om sådana saker. Vi får lugna oss tills de är klara med sin undersökning.

Nils Berndtson: För framtiden är det väl viktigt att handelsavdelningen har kontroll på vad som sker även i KMI?

Carl Johan Åberg: Vi har kontroll via KMI över vad som sker. Det har skett en betydande förstärkning av möjligheterna i det avseendet. Uppträder däremot misstankar om att det har förekommit brott mot de regler som regeringen och KMI har ställt upp, vill jag med betydande fasthet uttala att det icke är en sak för KMI eller UD:s handelsavdelning, utan då överlämnas detta till tullen och polisen, som skall ta reda på om något brott har skett. Där finns en klar arbetsfördelning i det svenska samhället, och den anser jag att vi måste hålla på.

Kurt Ove Johansson: Vi vet att granatgeväret Carl-Gustaf tillverkas på licens i England, och det har uppgivits att det här sitt ursprung år 1963. När Jörgen Holgersson var här för ett år sedan i konstitutionsutskottet uppgav han att vapnet tillverkats på licens i England sedan 1950-talet.

Min fråga är om det finns flera licensavtal, ett från 1950-talet och ett från 1960-talet, eller om licensavtalet från 1960-talet är en utveckling av licensavtalet från 1950-talet.

Carl Johan Åberg: Jag kan inte det här i detalj. Det licensavtal som det här talas om är det som gäller från 1963.

Det tillhör de dunkla punkterna vad som de facto har tillverkats i England. Har engelsmännen verkligen gjort hela vapensystemet där, eller har vissa delar tagits från Sverige? Jag vet att Jörgen Holgersson har påstått saker och ting tidigare som i ljuset av det som nu har skett kanske inte framstår som helt kristallklara.

Också detta tillhör det som justitiekanslern nu måste titta på. I avvaktan på det vill jag avstå från att ge mig in i denna mycket besvärliga materia.

Kurt Ove Johansson: Han uppgav för oss för ett år sedan att det här vapensystemet kan dyka upp i Singapur, i Mellanöstern, i Afrika och på många andra ställen där engelsmännen har haft kolonier. Ditt svar betyder alltså att även den uppgiften kan vara tveksam. Det kan alltså förhålla sig så att vapen som dyker upp i förbjudna länder kan vara tillverkade av FFV?

Carl Johan Åberg: Som situationen ser ut just i dag kan man inte utesluta den möjligheten, men det får alltså utredas.

Jag skall tillägga att det inte bara är justitiekanslern som håller på med detta. Han granskar ämbetsutövningen inom affärsverket. Dessutom pågår polisutredning. Båda dessa undersökningar pågår parallellt.

Mitt svar på frågan är att som det ser ut i dag vill jag inte utesluta den möjligheten.

Kurt Ove Johansson: Vet du när regeringen och KMI fick kännedom om att licensavtalet från 1963 fanns?

KU 1987/88:40

Bilaga B 8

Carl Johan Åberg: Det har sagts mig – men här är jag ute på svag is – att man inte fick kännedom om det förrän på ett mycket sent stadium.

Kurt Ove Johansson: Fick man måhända samtidigt kännedom om att det kunde ha blivit föremål för vidareexport även till förbjudna länder?

Carl Johan Åberg: Det vet jag inte.

Kurt Ove Johansson: Jag lyssnade på Ekot i morse. Då beskrevs du som något av en dubbelnatur. Man fick intrycket att du under din tid som medarbetare på Aftonbladet beskrevs som en "Goliat" som slogs för öppenhet, men i din skepnad som statssekreterare skulle du vara ett slags Djingis khan som försöker mörklägga allting.

Nu har vi fått öppenhjärtiga svar på många frågor som ställts här, men det kan ju också finnas oställda frågor. Jag skulle vilja veta om du har några uppgifter i dag som du tror inte är kända men som konstitutionsutskottet bör ha för att på ett adekvat sätt kunna genomföra sitt granskningsarbete.

Carl Johan Åberg: Det är mycket älskvärt att överlämna frågeställandet till mig.

Jag känner icke till någonting i dag som skulle kunna på ett avgörande sätt påverka utskottets granskning av det som väl trots allt är det centrala, nämligen regeringens handläggning av dessa frågor.

Under de snart sex år som jag har hållit på med det här har vi varit utomordentligt precisa i vårt sätt att handlägga ärendena. Jag går tillbaka till Olof Palme. Det må hända att hans slips ibland satt snett, men i konstitutionella frågor var han oerhört exakt och mycket noga med att alla krav som konstitutionen ställer skulle iakttas och respekteras och följas av regeringen.

Detta genomsyrade hela hans arbete, och den inställningen har i hög grad övertagits av hans efterträdare. Det är därför jag hävdar att de stora och svåra frågor som vi har haft att ta ställning till i anslutning exempelvis till Indienaffären har minutöst förankrats i samråd, gemensamma beredningar, allmänna beredningar, utrikesnämnden osv. Det skulle förvåna mig mycket om man skulle kunna hitta någonting att invända där. Man kan naturligtvis säga att jag nu talar i egen sak, men jag har också följt det här ganska noga.

Den allmänna reservation som jag gjorde för en stund sedan, att jag är luttrad och inte blir överraskad om det dyker upp någonting nytt, gäller företagen. Där vet vi fortfarande inte om vi har nått botten, och det vill jag hålla öppet.

Anders Björck: Om Carl Johan Åberg är David eller Djingis khan är svårt att ha en slutgiltig uppfattning om. Skall man döma av de handlingar vi har och de många besöken i konstitutionsutskottet, är Carl Johan Åberg snarare regeringskansliets Martin Ardbo: en effektiv vapenförsäljare. Det är ingenting att skämmas för.

Jag vill ställa några frågor som anknyter till Bofors och Indien. Jag tycker det är viktigt att slå fast att både regeringen och Bofors i den här affären har gjort allt de kunde för att sälja vapen. Vi har tagit del av korrespondens

mellan Olof Palme och familjen Gandhi, både Indira och Rajiv. I ett av de första breven, från 1983, erbjuder sig Olof Palme att sälja förutom haubitserna från Bofors, en lång rad andra vapen. Jag skall inte säga här vad det exakt handlar om.

Försökte ni sälja någonting annat, utöver Boforsordern, med regeringskansliets medverkan till Indien? Här specificerar Palme en lång rad vapen av mycket sofistikerat slag.

Carl Johan Åberg: Tillåt mig först en liten kommentar om Olof Palmes roll här. Jag förstår att Anders Björck är ute efter att framställa Olof Palme som en stor vapenförsäljare. Men vad Olof Palme gör i det här sammanhanget är att fullfölja rollen som man kan förvänta sig av Sveriges statsminister, som främjar svenska intressen och främjar svensk export.

Vi har sedan länge haft den överenskommelsen i Sverige att vapenexport till tillåtna områden skall behandlas som annan svensk export. Jag försökte säga inledningsvis att det heller inte finns någon motsättning mellan å ena sidan att uppträda som en hängiven företrädare för fredssträvanden och t.o.m. nedrustning i världen och att å andra sidan försvara staters rätt, så länge vi icke har nått fram till en allmän nedrustning, att försvara sig själva.

En oändlig rad av i första hand amerikanska journalister har passerat revy i min soffa och med ibland illa dold skadeglädje sagt att vi tillämpar en dubbelmoral. Jag har tagit mig tid att försöka förklara att det inte är fråga om dubbelmoral utan om en viktig del av vår utrikes- och säkerhetspolitik att vi verkar för fred och nedrustning, men så länge världen fortsätter att upprusta måste också vi ha ett försvar och erkänna andra länders inkl. Indiens rätt att försvara sig.

Jag tycker inte det är något konstigt att man spelar bägge dessa roller. Olof Palme och hans efterträdare som statsminister har arbetat i riksdagen för att få igenom ett försvarsbeslut som innebär att man bryter trenden mot en lägre andel för försvarsutgifter eller i varje fall planar ut kurvan.

Till det andra vill jag säga att i samma mån som man verkar för allmänt stöd åt svensk vapenexport verkar man naturligtvis för en allmän hjälp till svensk export. Det är en viktig uppgift för statsministern i ett land som Sverige. Vi är ett av världens mest exportberoende länder. Vi är ett litet land. Konkurrentländernas politiker visar en tilltagande aktivitet. Anders Björck har ju läst igenom allt som vi har skickat över från UD, och det visar att här uppträder än den ene premiärministern och än den andre försvarsministern i Delhi och tar för sig. Det är klart att Sverige måste finnas där genom sin statsminister – eljest skulle vi varit chanslösa.

Det gäller också andra stora projekt. Det gäller t.ex. dammbyggnader och andra stora offentliga projekt. Där måste man vara ute och hjälpa till. Alla andra gör det. Då får inte våra politiker saknas.

Jag ber om ursäkt för att det här blev ett långt svar, men jag tycker det är viktigt att markera att det här är någonting som vi måste ägna oss åt.

Anders Björck: Jag tycker att Olof Palme lyckades på ett skickligt sätt kombinera sina roller som fredsduva och vapenhandlare. Men min fråga gällde om du eller andra som du känner till var inkopplade på att sälja andra vapen till Indien utöver haubitserna. Jag har ingenting emot export av vapen

till Indien, men här föreslogs en lång rad andra komponenter, och det måste Carl Johan Åberg rimligen känna till.

KU 1987/88:40
Bilaga B 8

Carl Johan Åberg: Ingen affär var så nära ett resultat som haubitsaffären. Men det fanns, särskilt när vi började 1982, en rad andra affärer – inte lika stora – som också var aktuella. Det gavs också ett visst stöd för dem.

Anders Björck: Inte under någon fas försökte regeringen alltså sätta käppar i hjulet för Bofors haubitsorder, utan ni tyckte det var bra och hjälpte till?

Carl Johan Åberg: Med referens fortfarande till det hemligstämplade material som herr Björck har studerat kan jag väl tillåta mig den frivoliteten att säga att det framgår av detta bl.a. att Bofors vid ett antal tillfällen har framställt krav som regeringen inte alls kunde tillmötesgå. Jag vet inte om man skall kalla det för att sätta käppar i hjulet. Det var ingalunda så att Bofors med hänvisning till förhandlingsläget framförde sina önskemål till regeringen, som snabbt exekverade dem. Det var ingalunda så. Vi var långt borta från den situationen.

Anders Björck: Men det gällde väl kreditvillkor, inte affären i princip?

Carl Johan Åberg: Affären i princip har vi aldrig ifrågasatt efter det att den första gången grundlades under den socialdemokratiska regeringstiden genom en utförlig föredragning i utrikesnämnden. Det var klart att vi skulle köra vidare. Då fick den fortsatt stöd hela vägen igenom på detta allmänna plan.

Anders Björck: Det skulle finnas mycket att fråga, inte minst om samröret med familjen Gandhi, men det är hemligstämpelat material.

Jag har en fråga som inte rör Indien, utan FFV. Om jag förstått vissa tidningsuppgifter rätt skulle justitiekanslern utreda detta fram till den 1 januari 1983 – åtminstone stod det i en tidning. Han skulle vara klar, stod det i en annan tidning, dagen efter det att värriksdagen har avslutats.

Även där har jag naturligtvis läst papperen. Får jag fråga om du kan garantera att det efter den 1 januari 1983 icke har förekommit någon export till förbjudna länder från FFV av Carl-Gustaf av det slag som har diskuterats i tidningarna?

Carl Johan Åberg: En statssekreterare kan aldrig garantera någonting. Du får vända dig till någon annan.

Anders Björck: Känner du till någonting annat? Det finns ju handlingar i målet.

Carl Johan Åberg: Jag känner inte till någonting annat. Men vi måste nog titta igenom det innan jag vågar uttala mig mera bestämt.

Anders Björck: Så JK bör granska fr.o.m. 1960-talet fram till nu? Det har du ingenting emot?

Carl Johan Åberg: Regeringen har fattat sitt beslut, och det är naturligt att sätta en stoppunkt för justitiekanslern när den nya lagstiftningen trädde i kraft. Därmed markerar man att det är inom den referensramen som

handläggningen skall granskas. Vad som kommer därefter gäller ett annat lagstiftningskomplex, och jag kan inte utesluta att det kan bli aktuellt att ta upp det i ett senare sammanhang.

Anders Björck: Men det som därefter kommer kan vi inte räkna med någon utredning om förrän efter valet? Är det vad du försöker säga?

Carl Johan Åberg: Det vill jag inte utesluta. Det kan mycket väl ta sommaren i anspråk, men det beror på vad man hittar.

Justitiekanslern går igenom en aspekt av detta, och polisen går igenom en annan. Att döma av den snabbhet med vilken polisen hittills har handlagt de här frågorna vågar jag inte redovisa någon uppfattning om när det kommer att vara klart.

Bengt Kindbom: Indienordern var en betydande affär och har vuxit hela tiden sedan Alva Myrdal gjorde sin första analys.

Då kommer man till det stöd som vi har ekonomiskt givit den här ordern. Jag har tagit upp frågan om handläggningen av exportkrediterna. Kan du redovisa, om den eventuella gemensamma handläggningen mellan olika departement om orderns storlek osv. har inneburit en extraordinär omgång för regeringen för att ekonomiskt hantera exportstödet?

Carl Johan Åberg: Jag vill hävda att det finns en ganska utförlig dokumentation om detta i det material som har översänts till utskottet. Jag kan ändå allmänt sett konstatera att det stöd som har givits aldrig har på någon punkt gått utöver det som har följt av den specifika konkurrenssituationen. Det har berättats för mig att Harry Schein framhöll att man efter särskilt regeringsbeslut har tillåtit de berörda institutionerna att bedriva s.k. matchning. Det innebär att när en konkurrent har lagt fram ett bud får det svenska bankkonsortiet följa med men inte gå längre.

Om den konstellation av räntor och återbetalningstid och – inte minst viktigt – valutakurser som här gällde hade blivit bestående, skulle det ha lett till ett visst stöd från samhället på kreditsidan.

Det har också berättats för mig att Harry Schein har upplyst utskottet om att det i dag inte alls ser ut på det viset. Det må vara – jag har inte kontrollräknat det. Men det har varit en väldig turbulens i räntor och valutakurser sedan avtalet skrevs. Vi har inte kört det till slut, och vad sluträkningen blir är omöjligt att säga.

Det för indierna viktiga var att de fick ett åtagande från det svenska konsortiet som ledde till att de finansiellt kunde planera affären. Det är först när kreditperioden är slut som vi kan upprätta ett bokslut. Att det just i dag kanske ser ljus ut skall man inte in-teckna som någonting bestående. Det är bästa att vara försiktig och vänta tills det definitiva bokslutet kan upprättas.

Ikke på någon punkt har vi gått längre än konkurrenterna. Men skulle vi inte ha följt med konkurrenterna, skulle vi ha slagits ut – så enkelt är det.

Bengt Kindbom: En avveckling av mellanhänderna ställdes som krav, och Sverige gick med på det. Föranleder det nya krav som gäller exportkrediterna eller ekonomiskt stöd i övrigt till Indien?

Carl Johan Åberg: Jag har inget minne av någon sådan koppling. En koppling fanns det på ett allmänt plan i den meningen att om man inte lyfte bort mellanhänderna, skulle affären inte bli av.

Olle Svensson: Kan vi skaffa in papperen i det fallet och se på dem, så kan vi återkomma senare?

Bengt Kindbom: Både Harry Schein och Carl Johan Åberg har talat om matchning. Båda säger att man inte gick längre än konkurrenterna. Hur vet man det? Är det så öppna diskussioner att man kan garantera att man inte längre går längre än någon annan nation?

Carl Johan Åberg: Det är en intelligent fråga. Vi går naturligtvis inte till fransmännen, engelsmännen eller österrikarna och frågar vad de har bjudit. Det kan väl även tillåtas mig att säga att indierna inte är några dåliga förhandlare. Det ingår i ett spel att försöka ta reda på vad som gäller. Därför kan jag inte gå ed på att alla beslut som fattades här var grundade på ett reellt utspel. Man måste noga följa förhandlingarna och försöka bilda sig en uppfattning om vad som är ett reellt bud och när det är fråga om ett förhandlingsspel.

Jag deltog inte själv i förhandlingarna, men jag har förtroende för förmågan hos det svenska bankkonsortiet som skötte förhandlingarna att genomskåda vad som är reellt.

Birgit Friggebo: Harry Schein uttalade sig bara beträffande kreditgarantin och hade självfallet inga synpunkter på övriga bidrag och subventioner, så något uttalande om utfallet har han inte gjort inför utskottet.

Jag vill fråga om du kan här och nu ange hur stora subventioner det beräknades handla om när avtalet skrevs.

Carl Johan Åberg: Jag anser att detta är en uppgift som icke lämpar sig för offentligheten, men jag utesluter inte att jag under hand för utskottet i annan form kan meddela vilket kalkylunderlag vi hade.

Birgit Friggebo: Jag respekterar att du inte kan lämna alla uppgifter här.

Får jag ställa en annan fråga, som gäller relationerna till andra affärer. Här var det mycket hårda förhandlingar, och det är en mycket stor affär. Kan du placera in den i någon skala av storleksordning på affärer under den tid du har sysslat med de här frågorna? Är det det största nominella belopp du varit med om, eller var ligger det i skalan?

Carl Johan Åberg: Det är det största nominella belopp som jag har varit med om under mina år och som har lett till en affär. Jag har varit med i förhandlingar som har gällt ännu större belopp men som inte lett till affär eller som ännu inte är slutförda. Som exportaffär är det för mig ett absolut rekord.

Birgit Friggebo: Gäller det inom alla varugrupper, inte bara vapen?

Carl Johan Åberg: Det gäller all handel i meningen en affär som bärs upp av ett och samma kontrakt.

Birgit Friggebo: Det betyder att när avtalet slöts var det den största subventionen, det största bidraget, till svensk industri?

Carl Johan Åberg: Nej, snälla du, då glömmer du varven, där det pumpades in mera pengar.

Birgit Friggebo: Jag ställer frågan för att få klarhet för allmänheten. Det har ju varit mycket diskussion om detta. Eftersom vi inte lätt kan bara ta fram ett belopp, måste man ange någon relation.

Carl Johan Åberg: Just vid det tillfället, ja. Men då vill jag rikta utskottets uppmärksamhet på förhistorien som vi upplevde t.ex. på 1970-talet och en bit in på 1980-talet med i synnerhet varvsstödet. Men det var mycket speciellt.

Birgit Friggebo: Det var mycket speciellt för att man skulle kunna avveckla en industri i Sverige under ordnade former. Är det det största bidrag som du har varit med om för rena exportaffärer, där privata företag begär stöd från regeringen för en specifik order?

Carl Johan Åberg: Det är ingenting konstigt i det.

Birgit Friggebo: Jag säger inte att det är konstigt. Jag frågar bara för att vi skall få en uppfattning om vad det handlar om.

Carl Johan Åberg: Även om vi inte var bundna har vi i huvudsak tillämpat konsensusöverenskommelserna inom OECD som reglerar hela komplexet. Det omfattar i princip icke krigsmateriel. Där hade vi haft frihet att agera, men vi lade ändå den restriktionen på oss att vi skulle följa de regler som ligger nedlagda i konsensusöverenskommelsen.

Sedan tillstånd väl hade givits såg vi det här som vilken som helst annan exportaffär. På grund av att den var så osedvanligt stor blir det, om man tillämpar de regler som gäller för annan export, också ett stort stödbelopp, rent teoretiskt beräknat. Jag tycker det är logik och konsekvens och ingenting anmärkningsvärt i det.

Birgit Friggebo: Får jag gå över till FFV. Jag tycker i och för sig inte att Carl Johan Åberg har anledning att svara på frågor om förhistorien, men du sade att regeringen på ett sent stadium fått vetskap om att svensktillverkade vapen kunde hamnat i otillättna länder via Storbritannien. Vad menar du med *sent*?

Pernilla Lind: Jag deltar inte i krigsmaterielinspektionens verksamhet utan befinner mig på den rättsliga sidan. Jag har själv aldrig varit mottagare av någon som helst information i de här ärendena.

Den här frågan har uppmärksammats på senare tid, och den dokumentation som finns har kommit till KMI på ett mycket sent stadium.

Birgit Friggebo: Hur länge har du arbetat inom UDH eller handelsdepartementet?

Pernilla Lind: I nästan sex år.

Birgit Friggebo: Det är alltså sedan 1982, i stort sett då de nya reglerna har gällt.

Jag hoppade till när Carl Johan Åberg sade att det kom sent. Det förvånar

mig att du inte känner till att det gjorts föredragningar för tidigare utrikesministrar så tidigt som 1965 i de här frågorna. Det finns ingen anledning för dig att ha vetskap om detta i din tidigare kapacitet, men det förvånar mig att du inte känner till det ens nu när det har uppmärksammats och har föredragits för utrikesministern. Det måste alltid ha funnits kännedom i regeringen sedan 1965 om att avtalet existerar. När nu uppmärksamheten har pågått under snart en månad förvånar det mig att ni på UDH inte själva har varit uppmärksammade på det.

Carl Johan Åberg: Det finns en mycket enkel förklaring: under den sistlidna månaden har jag varit i Sverige sammanlagt tre-fyra dagar, så jag är dåligt inläst på FFV-förloppet.

En rad prominenta företrädare för UDH kommer att höras i den fortsatta hanteringen. Därför rekommenderar jag varmt fru Friggebo att försöka finna fram till sanningen genom dem. Jag är nog ett ganska svagt käril vad gäller den senaste månadens utveckling.

Birgit Friggebo: Jag har respekt för det. Men jag tycker det vore bra om vi alla inblandade ålade oss att säga "jag vet inte" när vi inte vet, i stället för att kanske rätta oss efter rykten och myter och tidningsskriverier och göra bestämda uttalanden t.ex. om att det var på ett sent stadium som regeringen fick vetskap om att detta licensavtal fanns och att det också tillät reexport av svensktillverkade vapen till för Sverige otillåtna länder.

Carl Johan Åberg: Vad jag syftade på var att vi fick avtalet för bara några månader sedan. Det tycker jag kvalificerar för tidsbestämningen "ganska sent" när det gäller en 20-årsperiod.

Olle Svensson: Ingen ytterligare har nu begärt ordet för att ställa frågor. Det återstår för mig att tacka Carl Johan Åberg med medarbetare för deras medverkan. Du har givit oss en värdefull muntlig komplettering av vårt skriftliga material och vi sätter stort värde på den kompletteringen.

1988-03-24

kl. 11.10-12.17

Offentlig utfrågning av statsrådet Anna-Greta Leijon angående dels utnämningpolitiken dels personalkontrollen

Olle Svensson: Vi har i dag en öppen utfrågning med justitieminister Anna-Greta Leijon, som jag hälsar välkommen till oss. Hon har med sig expeditionschefen K-G Ekeberg och, i det första ärendet som vi kommer att behandla, departementsrådet Gunnel Wennberg, och vidare i det andra ärendet departementsrådet Olof Egerstedt.

Vi börjar med ett granskningsärende som berör Anna-Greta Leijons utnämningpolitik vad gäller ledamöter i högsta domstolen och regeringsrätten.

Enligt den praxis vi har i utskottet frågar jag först om Anna-Greta Leijon har några inledande ord att säga.

Anna-Greta Leijon: Nej. Vi har lämnat över materialet från departementet, och jag har ingen ytterligare kommentar inledningsvis.

Anders Björck: Orsaken till att jag har aktualiserat den här frågan är att när jag gjorde en genomgång av utnämningar till högsta domstolen resp. regeringsrätten på 1970- och 1980-talen kom jag fram till att av 37 justitieråd är det bara 12 som kommit direkt från domstol – då räknar jag alla typer av domstolar – och av 32 regeringsråd är det bara 6 som kommit direkt från domstol.

Tycker du att det är rimligt att man tar ledamöterna i landets båda högsta domstolar direkt från den politiska maktens närhet, framför allt från kanslihuset och ett par departement där?

Anna-Greta Leijon: Ja, jag tycker att det är en rimlig politik så länge den sköts på det sätt som det har gjorts hittills. Alla inblandade regeringar har vinnlagt sig om att söka goda krafter till de här domstolarna. Det är 14 personer som har utsetts direkt från kanslihuset till justitieråd mellan 1970 och 1987. Av dem har 13 genomgått sedvanlig domarutbildning, och av de 13 var 10 innehavare av ordinarie domartjänst. Av de 17 regeringsråd som vid utnämningstillfället kom direkt från kanslihuset hade 16 sedvanlig domarutbildning. Även de som i sin senaste anställning omedelbart före uppdraget i högsta domstolen har funnits i exempelvis regeringskansliet har i de flesta fall en gedigen bakgrund som domare.

Dessutom vill jag tillägga att det skulle vara negativt för lagstiftningsarbetet i landet om man inte till tjänsterna i kanslihuset rekryterade skickliga domare. Man har också vinnlagt sig om att rekrytera domare med erfarenhet av det praktiska livet, eftersom sådana behövs i lagstiftningsarbetet.

Anders Björck: Finns då de goda juristkrafterna endast i kanslihuset? Det är en massiv rekrytering från kanslihuset till de båda högsta domstolarna. Är det där gräddan finns enligt ditt sätt att resonera?

Anna-Greta Leijon: En mycket stor del av gräddan bland jurister finns – tack och lov – i kanslihuset, skulle jag vilja säga.

Anders Björck: Tror du inte att det finns någon risk för att det i de båda högsta domstolarna sitter människor som i något fall vid utnämningen aldrig tjänstgjort som domare? Det var en som utnämndes 1972. Han tog sin jur. kand. 1945 och hade aldrig tjänstgjort som domare. Tror du inte det kan vara en risk med att här finns människor som tjänstgjort som domare för 10–15 år sedan eller ännu längre tillbaka? Skulle du vilja bli opererad av en kirurg som inte har rört skalpellen på 15 år?

Anna-Greta Leijon: Den parallellen är helt felaktig. Jag tror att de personer som finns i regeringsrätten och högsta domstolen är väl kvalificerade för sina arbetsuppgifter och att det inte finns någon anledning att ifrågasätta deras kompetens.

Självfallet finns det i juristkåren ytterligare ett antal personer som också skulle vara väl kvalificerade för de här uppgifterna.

Anders Björck: För säkerhets skull vill jag säga att det gäller ett antal regeringar, så vad jag nu säger riktar sig icke speciellt mot Anna-Greta Leijon eller den nuvarande regeringen, utan det handlar om för mig viktiga principer.

Borde man ändå inte medvetet sträva efter att bredda rekryteringen? Det är inte bara så att de kommer från kanslihuset – de kommer också från domstolar i Stockholm. Man har inte under dessa 17 år rekryterat en enda ledamot av regeringsrätten från någon av kammarrätterna ute i landet. Det kan väl inte vara så att de duktiga bara finns i kanslihuset eller i domstolar i Stockholm?

Anna-Greta Leijon: Jag tycker man skall sträva efter en breddad rekrytering. Inte minst gäller det att få fler kvinnliga ledamöter i högsta domstolen och regeringsrätten. I det avseendet menar jag att sammansättningen inte är tillfredsställande.

Jag delar också uppfattningen att det skulle vara önskvärt att få en breddad rekrytering av folk från andra delar av landet. Nu är det inte alltid så lätt att klara det. Det finns ett antal fall då man har tillfrågat personer ute i landet om de vill ta på sig de här uppgifterna, men av personliga skäl – t.ex. svårigheter att klara den geografiska rörligheten – har de inte kunnat acceptera. På den punkten tycker jag det skulle vara önskvärt med en breddning. Men det beror alltså inte på någon snäv utnämningsspolitik att det inte har kunnat ske, utan det beror på andra faktorer i samhället, bl.a. det förhållandet att både män och kvinnor i dagens samhälle vill ha ett förvärsarbete och att det inte alltid är så lätt för maken eller maken att få arbete på samma ort.

Anders Björck: Det är ett argument som jag respekterar, men när vi i förrgår diskuterade utflyttningen av ett statligt verk till södra Sverige visades det ingen hjärtnupenhet mot folk som tvingas flytta.

Är det rimligt att av ungefär 50 personer som det är totalt i de här domstolarna har man bara lyckats rekrytera 2 advokater – det gäller högsta domstolen – som har färsk erfarenhet av hur det är att sitta på den andra sidan? Under 17 år har ingen av regeringarna lyckats rekrytera en enda advokat till regeringsrätten, medan de fiskala intressena är massivt representerade där.

Tycker du det är rimligt att vi i dag uppenbarligen icke kan rekrytera goda advokater till de båda högsta domstolarna?

Anna-Greta Leijon: Jag tycker inte att det finns någon motsatsställning. Vi kan rekrytera goda jurister från kansliet som arbetar med lagstiftningsarbete och ibland rekrytera goda advokater. Det har gjorts en del rekryteringar av advokater, och det har gjorts ytterligare ett antal förfrågningar. Det är ingen hemlighet att de ekonomiska förmåner som kan erbjudas justitieråd och andra i statens tjänst inte alltid kan mäta sig med de ekonomiska förmåner som man kan få på ett privat advokatkontor.

Anders Björck: Nu är statsrådets löner kopplade till lönerna för justitie- och regeringsråd. Kan det vara så att ni av försiktighet och av omtanke om att politiker icke skall få alltför bra betalt och därigenom utsättas för kritik icke har vågat vidta förändringar som skulle göra det möjligt att rekrytera människor på ett annat sätt än som är möjligt i dag?

Anna-Greta Leijon: Såvitt jag vet har det aldrig gjorts en koppling av det slaget. Dessutom har regeringen frånhänt sig möjligheten att vara med och bedöma hur höga löner statsråden skall ha. Vi har en särskild nämnd för det. Den nämnden har gjort en sådan koppling, men det är inte regeringen som har gjort det. De diskussionerna har aldrig i de sammanhang där jag deltagit påverkat utnämningsspolitiken.

Anders Björck: Men indirekt måste det påverka i och med att man uppenbarligen har svårt att rekrytera folk som icke bor i Stockholm, och man har svårt att rekrytera duktiga jurister från den fria sektorn, så nog spelar väl lönefrågan en roll?

Anna-Greta Leijon: Jag sade tidigare att lönefrågan har spelat en roll. Enskilda personer har tackat nej till erbjudanden därför att de har bedömt att lönen inte är tillräckligt hög. Men det som Anders Björck försökte insinuera var att vi av politiska skäl, därför att vi inte skulle våga höja statsrådets löner, inte vill rekrytera andra till att bli justitieråd eller regeringsråd. Den kopplingen är felaktig och lågsökt, tycker jag.

Anders Björck: Jag försöker inte insinuera någonting. Men det fackliga ombudet i högsta domstolen – även justitieråden håller sig med ett fackligt ombud – har faktiskt skrivit till ordföranden i statsrådslönenämnden Per Eckerberg och påpekat den här kopplingen och uttryckt stark oro. Det var ingen insinuation, utan ett konstaterande att man på visst håll – nämligen inom högsta domstolen – är orolig för denna koppling.

Anna-Greta Leijon: Det gjordes en insinuation om att regeringen skulle ha haft de frågorna i bakhuvudet när vi diskuterar vilka personer som skall utses till justitieråd och regeringsråd.

Anders Björck: Jag är ledsen om Anna-Greta Leijon uppfattar det så och känner sig sårad.

Det är självklart att statsråden gärna vill ha människor omkring sig som de litar på och som naturligtvis har en hög kompetens. Om det nu pågår en utveckling som gör att man rekryterar direkt från kanslihuset och det första ledet i den rekryteringsprocessen är att statsråden tar till sig människor som de tycker bra om eller kanske t.o.m. tycker lika som de, finns det då enligt Anna-Greta Leijon inte någon risk för att vi kan få en besvärande utveckling på det här området som bl.a. innebär att man tvingas att i högsta domstolen eller regeringsrätten handlägga frågor som man har berett i kanslihuset?

Anna-Greta Leijon: Jag kan inte se att det skulle finnas några sådana risker. Vi skall inte glömma att det är en klar åtskillnad mellan rekrytering av de politiska medarbetarna i kanslihuset och rekrytering exempelvis av de jurister som skall sitta som expeditonschefer eller departementsråd. Jag tycker det är oerhört angeläget att de som i kanslihuset skall bestämma om våra lagar, som sedan riksdagen skall fatta beslut om, har en bred kompetens som gör det möjligt för oss att få lagar som kan tillämpas i praktiken. Därför är det livsnödvändigt att vi rekryterar bland de bästa domarna till kanslihuset. Annars kommer lagstiftningsarbetet att bli dåligt.

Jag kan inte se att det finns några nackdelar med att de personerna efter en kort tid i kanslihuset kan få avancera till högsta domstolen och regeringsrätten. Jag tror inte att någon kan låta en skugga falla över de personer som hittills är rekryterade eller visa att de inte skulle ha skött sitt arbete på ett helt oväldigt sätt.

Anders Björck: Det är fråga om två helt skilda saker. Det är viktigt att man i regeringskansliet har goda medarbetare, men för den skull måste man inte dra slutsatsen att de automatiskt skall bli ledamöter av högsta domstolen eller regeringsrätten. De kan väl göra någonting annat när de har tjänat sina år i den politiska maktens närhet.

Anna-Greta Leijon: Om vi skulle säga att den som tjänstgör i kanslihuset skulle vara utestängd från vissa domartjänster, tror jag att vi skulle få en konstig rekrytering till kanslihuset. Det förekommer inte någon automatik här. Det diskuteras i den nuvarande regeringen, och jag är helt övertygad om att alla regeringar som funnits från 1970 till 1987, som frågan avser, mycket noga har övervägt utnämningsfrågorna. De diskuteras också med ledamöterna för högsta domstolen och regeringsrätten.

Anders Björck: Anna-Greta Leijon tycker alltså att den typ av rekrytering som förekommer nu inte rymmer några problem, och det finns ingen anledning att ändra en rekrytering med de ingredienserna? Är det så jag skall uppfatta regeringens position?

Anna-Greta Leijon: Jag tycker inte att den rymmer problem av det slag som Anders Björck här aktualiserar. Jag tycker att den rymmer en del andra problem, som vi har snuddat vid, t.ex. möjligheterna att från domstolar ute i landet rekrytera personer till Stockholm eller den dåliga representationen av kvinnor. Men jag menar att det inte finns problem av det slag som Anders

Björck har nämnt här, nämligen att det skulle vara felaktigt att ta någon direkt från kanslihuset till de här befattningarna.

Anders Björck: Jag har naturligtvis aldrig sagt att det är felaktigt att ta någon direkt från kanslihuset, men under de senaste 17 åren har varannan kommit från kanslihuset, och jag tillåter mig betvivla att varannan av landets bästa jurister råkar arbeta just i kanslihuset.

Olle Svensson: Vi går över till det andra avsnittet, som rubricerats SÄPO, personalkontroll och SSI. SSI står för sektionen för särskild inhämtning, ett organ som egentligen lyder under försvarsdepartementet, men vi har gjort en överenskommelse om att frågestunden kan få handla om SSI:s relationer till SÄPO.

Det här är inte första gången som tillämpningen av personalkontrollen diskuteras i utskottet. Vi fick i fjol den kanske mest öppna redovisning som har lämnats och gjorde en noggrann analys av frågorna. Då kom vi i enighet fram till att ett nödvändigt inslag i skyddet för landets yttre och inre säkerhet är den polisiära säkerhetstjänstens förebyggande verksamhet i form bl.a. av s.k. infiltrationsskydd och att ett viktigt led i den verksamheten är personalkontroll. Utskottet säger att det ligger i sakens natur att en sådan verksamhet i stor utsträckning måste omges med sekretess.

Med öppna ögon går vi in i denna offentliga utfrågning med kännedom om att här finns många frågor som är underkastade sekretess, men vi tycker ändå det är värdefullt att genom utfrågningen få en komplettering till vårt skriftliga material.

I föregående ärende hade Anna-Greta Leijon inte någonting att tillägga inledningsvis. Har du nu någonting att börja med i detta ärende?

Anna-Greta Leijon: Vi har fått önskemål från en av ledamöterna i konstitutionsutskottet som velat ha en del material utsänt. Vi har tidigare översänt bl.a. en del hemligt material. Med anledning av den här utfrågningen har vi på departementet, mig veterligt för första gången, skaffat in uppgifter som inte normalt finns i justitiedepartementet och som gäller antalet SUA-företag – SUA betyder säkerhetsskydd kring upphandling eller arbete. Det har efterfrågats en del uppgifter om personalkontrollen vid de företagen.

Vi har alltså för första gången såvitt jag vet fått in sådana uppgifter till justitiedepartementet, och vi har sammanställt dem. Jag vill lämna över detta, men det är också hemligt material. Vi har fått sammanställningen i dag på morgonen.

Olle Svensson: Jag har noterat att det har tillsatts en utredning som framför allt kommer att syssla med säkerhetspolisen men som också tar upp frågan om personalkontroll. Jag har tagit del av de direktiv som justitieministern har givit den utredningen. Anna-Greta Leijon säger där att hon är övertygad om att det system vi har i dag i sin huvudsakliga del utgör en godtagbar avvägning mellan olika intressen. Det är ju vårt intresse att skydda den inre säkerheten och även den enskildes integritet. Men du tillägger att samtidigt måste den kritik som har framförts tas på allvar, att det står helt klart att systemet är komplicerat och svårtillämpat, och i åtskilliga av de fall som har föranlett

allmän debatt eller annan publicitet har det i efterhand visat sig att fel i hanteringen begåtts av olika myndigheter.

Får jag fråga inledningsvis, om du därmed bekräftar att det kan finnas anledning att göra vissa förändringar och att man inte kan sätta någon ofelbarhetsstämpel på allt som händer inom det här området.

Anna-Greta Leijon: Jag tror att vi behöver en säkerhetskontroll av det här slaget, men det är naturligtvis viktigt att den ständigt diskuteras. Vi har den ordningen att vi har en regelbunden kontakt mellan regeringskansliet och säkerhetspolisen i de här frågorna och får regelbundna redovisningar. Regeringen har ansett att det trots denna regelbundna kontakt behöver bli en mer genomgripande redovisning och en diskussion om systemet. Därför har vi ansett att det är viktigt att man får en ordentlig, total och förutsättningslös debatt omkring de här frågorna.

Som väl också framgår av direktiven har man i vissa enskilda fall kunnat konstatera att systemet inte har fungerat riktigt som tanken var. Bl.a. har det visat sig att enskilda myndigheter inte har gjort den självständiga bedömning som systemet förutsätter.

Jag tycker att det finns anledning att göra en sådan förutsättningslös genomlysning. Om man tillsätter en utredning för att göra det måste man självfallet också vara beredd att senare acceptera förändringar, och det är jag och regeringen.

Elisabeth Fleetwood: Vi kan börja med att konstatera att vi alla är av uppfattningen att man måste ha en säkerhetskontroll. I konstitutionsutskottet har vi flera gånger diskuterat detta. Förra året var justitieminister Wickbom här. Han sade då att en översyn var nödvändig. Det uppfattade vi positivt. Det var någon gång i april han var här eller möjligtvis redan i mars. Översynen kom inte till under hans tjänstetid, utan först i november.

Jag skulle vilja fråga om Anna-Greta Leijon anser att det är tillfredsställande att man dröjer så länge med en översyn som både regeringsrepresentanter och utskottet och myndigheter och enskilda personer anser vara så nödvändig. Här gäller det ju statens säkerhet – det är vi överens om – men det gäller också rättssäkerhet och integritet för enskilda människor som har känt sig komma i kläm. Om man är så enig om att översynen behövs, varför drar man då ut på tiden som man har gjort?

Anna-Greta Leijon: Jag vet inte helt och hållet vad som var anledningen, men det finns vissa förklaringar som jag tycker är självklara.

Översynen skulle ju handla dels om personalkontrollfrågor, dels om vissa andra frågor. Det är ju inte helt obekant att det under hösten hände en del saker som gjorde att direktiven till utredningen skrevs om och förändrades i ett par omgångar. Om inte spionen Berglings flykt hade inträffat, hade den här utredningen självfallet tillsatts något tidigare. Jag vet inte i vilken utsträckning det hade varit möjligt att tillsätta den redan under våren – det har jag ingen uppfattning om och kan inte bedöma.

Elisabeth Fleetwood: Nu sade Anna-Greta Leijon något som borde ha varit en självklarhet, nämligen att man kunde ha tagit initiativ i våras. Nu har det gått sju-åtta månader. Det kan vara en kort tid ur vår synpunkt, men det är

en lång tid för den som kommer i kläm. Därför uppfattar jag det som negativt att man har dröjt så länge.

Birgit Friggebo: Jag tycker att Anna-Greta Leijon har handlat med ovanligt stor snabbhet och på ett helt annat sätt än förre justitieministern insett problemen. I utskottet förra året hänvisade justitieministern till att man skulle ordna utbildningsinsatser och sade att systemet i stort sett fungerade bra. I detta instämde också utskottet – kanske har Elisabeth Fleetwood i stället läst reservationen från centerpartiet, folkpartiet och vpk. Jag tycker det är bra att Anna-Greta Leijon på ett helt annat sätt har tagit itu med de här frågorna.

En av anledningarna till att vi ville utnyttja det här tillfället till att fråga ut justitieministern var att vi inte hade fått fram uppgifter om hur många människor som är underkastade personalkontroll. Nu kommer vi tydligen att få uppgifter om de s.k. SUA-företagen.

Det finns en stor övrig grupp, nämligen de vanliga anställda inom myndigheterna, de s.k. 2-klassade. Vi har fått höra från departementet att de här uppgifterna inte finns tillgängliga där. Jag vill fråga Anna-Greta Leijon om det över huvud taget någonstans finns en sammanställning av personalkontrollens omfattning. Har SÄPO någon sådan sammanställning?

Anna-Greta Leijon: För närvarande inte. Vi hade ett annat system tidigare, då regeringen bestämde vilka tjänster som skulle vara klassade i skyddsklass 2. Jag tror att alla var eniga om att det systemet inte var särskilt bra. Det var byråkratiskt, det innebar att man inte kunde följa med i förändringarna ute på myndigheterna. Därför delegerades beslut om skyddsklass 2 till myndigheterna. Det ledde också till att man då inte införde något system för att samla in uppgifter från myndigheterna om hur många tjänster som det omfattade.

Jag tycker att det här är en av de frågor som man måste diskutera. För närvarande finns det mig veterligt inte någon sammanställning någonstans, vare sig i regeringskansliet eller hos säkerhetspolisen.

Birgit Friggebo: Jag utgår från att Anna-Greta Leijon tycker att det är otillfredsställande att vi inte vet hur många människor som är utsatta för detta. Det måste också leda till stor ineffektivitet i uppföljningen av säkerhetskontrollen, eftersom säkerhetspolisen också har till uppgift att följa verksamheten – inte bara lämna ut uppgifter vid anställningstillfällen och liknande.

Tycker Anna-Greta Leijon att inriktningen skall vara att vi får ett sådant system att vi kommer att kunna veta hur många människor som omfattas av detta onaturliga men behövliga inslag i vår säkerhet?

Anna-Greta Leijon: Jag är inte helt säker på att man kan säga att det leder till ineffektivitet, men jag tycker av andra skäl att det kan ifrågasättas, och jag tycker att det vore rimligt att man i regeringskansliet hade ett grepp om hur många tjänster det gäller. Jag anser att den uppgiften behövs för att vi skall kunna följa verksamheten på ett bättre sätt. Jag är inte så säker på att det har särskilt mycket med effektivitet att göra, men det finns andra skäl till att jag tycker att det här är någonting som man bör fundera över.

Birgit Friggebo: Du har ett särskilt ansvar för rättssäkerheten i riket. Med anledning av det vill jag fråga om du kan garantera att det inte har förekommit eller förekommer åsiktsregistrering i någon form inom det socialdemokratiska partiet.

Anna-Greta Leijon: Jag kan garantera för det jag själv har kunskap om, och jag har ingen som helst kunskap om att det skulle förekomma eller ha förekommit åsiktsregistrering i det socialdemokratiska partiet.

Birgit Friggebo: Betyder det att de personer som nu framträder och säger att de själva har deltagit i sådan verksamhet inte är trovärdiga?

Anna-Greta Leijon: Jag har ingen möjlighet att bedöma trovärdigheten hos dessa personer. Jag vet heller inte riktigt vilka som åsyftas.

Jag tror visst att socialdemokrater, precis som jag antar att en del andra partiers företrädare gör, ibland tar reda på vilken politisk uppfattning vissa personer har. Det är inte alldeles säkert att detta betyder att det förs ett åsiktsregister.

Birgit Friggebo: Vad det handlar om är om det finns någon systematik i den typen av åsiktsregistrering.

Just med hänsyn till att du har ett ansvar för rättssäkerheten i hela riket vill jag fråga om det ändå inte finns anledning att försöka ta reda på vad som faktiskt har förekommit i det här avseendet mot bakgrund av att det framträder personer som säger sig själva ha deltagit i verksamheten. Är det inte en uppgift för den person som har det högsta ansvaret för rättssäkerheten i riket?

Anna-Greta Leijon: Först skulle jag vilja säga att systematik kan efterlysas på många håll. I det socialdemokratiska partiet har vi t.ex. inte som en del andra partier som är företrädade i panelen ett centralt medlemsregister. Det betyder att vi inte heller har några förutsättningar att föra centrala register i andra former. Såvitt jag vet har vi aldrig haft register av annat slag heller som skulle ha varit oförenliga med den svenska lagstiftningen.

Det finns anledning att ta reda på saker och ting. Den affär som har diskuterats mest har varit den som brukar gå under benämningen sjukhusspionen i Göteborg. Omkring den har det, såsom *Birgit Friggebo* väl vet, gjorts tre skilda utredningar av dåvarande justitieombudsmannen, dåvarande justitiekanslern och en särskild juristkommission. En stor del av det material som har efterfrågats av journalister och som finns på justitiedepartementet har offentliggjorts. Mycket litet av det material som rör de här frågorna och som finns på justitiedepartementet är hemligstämplat.

Det finns en del annat material som ligger på försvarsdepartementet och som är hemligstämplat. Det hemligstämplades första gången vid ett sammanträde där *Birgit Friggebo* själv deltog. Hon finns alltså med bland de beslutsfattare som hemligstämplat det materialet. Den socialdemokratiska regeringen har på den punkten inte funnit anledning att ändra det beslut som *Birgit Friggebo* och hennes kolleger fattade. Det finns ingenting i någon av de här utredningarna som skulle kasta en skugga på det socialdemokratiska partiet.

Birgit Friggebo: Jag frågade om inte Anna-Greta Leijon mot bakgrund av att det finns personer inom det socialdemokratiska partiet som har framträtt och sagt sig ha deltagit i verksamheten tycker att det finns anledning att gå till grunden och se på vad som har hänt där.

Sedan gjorde Anna-Greta Leijon en utvikning om hemligstämplade papper. Jag har aldrig krävt att Anna-Greta Leijon eller hennes regering skall lyfta hemligstämpeln från de papper som finns inom försvarsdepartementet. Däremot har jag sagt att om Ingvar Gullnäs har något nytt att berätta och han vill göra det, kan man lösa honom från tystnadsplikten. Om andra som deltagit i diskussionen har begärt att man skall häva hemligstämplingen kan jag inte ha någon åsikt om, eftersom jag inte vet vad materialet innehåller. Jag har inte ställt någon fråga på den punkten.

Anna-Greta Leijon: En och annan som lyssnade på den interpellationsdebatt i kammaren som Birgit Friggebo deltog i för inte länge sedan fick nog det bestämda intrycket, liksom av uttalanden som Birgit Friggebo har gjort i pressen, att hon önskade häva hemligstämpeln på just det här materialet.

Det finns i det socialdemokratiska partiets sätt att arbeta ingenting som vi har anledning att skämmas för. Om de misstankar som har framförts i olika sammanhang om den s.k. sjukhusaffären finns det tre utredningar gjorda, som inte visar att det socialdemokratiska partiet skulle ha haft någonting för sig där som inte tål dagens ljus. Jag kan inte finna någon ytterligare anledning att tillsätta en ny utredning. Departementet har haft telefonkontakt med justitiekanslern Gullnäs, och han har inte framfört önskemål till oss om att lätta på någon hemligstämpel.

I övrigt finns det ingenting i svensk lagstiftning som förbjuder ens en socialdemokrat att ha en privat anteckning om vilket politiskt parti han tror att en annan person tillhör.

Birgit Friggebo: Det här skall inte vara någon debatt mellan Anna-Greta Leijon och mig om vad jag har sagt och inte sagt, men jag tycker att en justitieminister skall ställa större krav på sig än att ha *intryck* av olika debatter. Jag begär att Anna-Greta Leijon talar om var jag har krävt att hemligstämpeln skulle hävas för de här handlingarna.

Jag konstaterar att Anna-Greta Leijon garanterar att det inte har förekommit någon mer systematisk åsiktsregistrering inom det socialdemokratiska partiet och att hon som landets justitieminister inte är intresserad av att göra vidare undersökningar. Jag tror att det finns anledning under många år framöver att återkomma tills full klarhet har nåtts.

Olle Svensson: Vad vi skall göra här är att inhämta sakupplysningar, och vi fick ju också en del sakupplysningar.

Anna-Greta Leijon: Eftersom nu Birgit Friggebo direkt uppmanade mig att citera henne skall jag göra det. I protokollet från interpellationsdebatten står det: "Den s.k. Göteborgsaffären är inte utklarad. När konstitutionsutskottet på sin tid granskade frågan fick man inte ta del av alla papper, och förre justitiekanslern Gullnäs säger sig nu ha ytterligare uppgifter om den affären som inte har kommit fram i ljuset."

Birgit Friggebo: Var och en som lyssnar kan konstatera att det jag sade har ingenting som helst att göra med ett krav att hemligstämpeln skall hävas i försvarsdepartementet. Utskottsledamöterna vet ju att vissa papper inte fick komma över till utskottet 1975 eller 1976.

Anna-Greta Leijon: Birgit Friggebo är kritisk mot att konstitutionsutskottet inte fick ta del av vissa papper. Eftersom det är just de hemligstämplade papperen i försvarsdepartementet, finner jag att min tolkning hade fog för sig.

Birgit Friggebo: De papper som kom från försvarsdepartementet till konstitutionsutskottet är fortfarande hemligstämplade. Det har ingenting att göra med att häva hemligstämpeln i dag.

Jag ber om ursäkt för att jag tvingas gå in i denna polemik med justitieministern.

Bertil Fiskesjö: Den affär som här senast berördes är otillfredsställande ur konstitutionsutskottets synpunkter. Jag vill bestyrka att vi aldrig fick tillfälle att granska den affären ordentligt. Majoriteten hindrade den gången oss inom centerpartiet och folkpartiet att få fram de handlingar vi ville ha. De handlingar det gäller var inte i första hand sådana som förvaras i försvarsdepartementet, utan det var en promemoria som hade upprättats av dåvarande justitieminister Geijer och hans informationssekreterare Ebbe Carlsson vid ett besök i Göteborg. Det är min bestämda uppfattning att den affären inte är tillräckligt utredd. Nu kan jag förstå att justitieministern hänvisar till tidigare hemligstämplingar av materialet, men jag skulle ändå vilja ställa frågan, om det är av säkerhetsskäl som handlingarna är hemligstämplade.

Anna-Greta Leijon: Svaret på den frågan är ja.

Bertil Fiskesjö: Anna-Greta Leijon har ju möjlighet att ändra på hemligstämpeln när skälet för att hemligstämpla ett ärende har bortfallit, men justitieministern anser således att säkerhetsskäl fortfarande är sådana att hemligstämpeln bör bevaras?

Anna-Greta Leijon: Svaret på den frågan är ja. Vi gör här samma bedömning som den borgerliga regeringen gjorde, att detta material inte kan offentliggöras.

Bertil Fiskesjö: Med den begränsade insikt jag har i ärendet förefaller det mig egendomligt.

Nu vill jag gå över till den andra frågan, om personalkontroll, och komplettera de frågor som ställts tidigare med en mer allmän policyfråga.

Det som har upprört människor som har blivit utsatta för granskning och på grundval av detta inte har fått de arbeten som de har siktat in sig på eller inte i övrigt kunnat verka som de tänkt sig är att de inte får veta skälen till att de inte är betrodda. Även advokater som har tagit sig an fall av det här slaget har sagt att det är otillfredsställande att inte heller de får möjlighet att granska de skäl som kan ligga bakom ett från samhällets sida uttryckt misstroende mot en enskild medborgare.

Anser justitieministern att det finns anledning att överväga förändringar på den här punkten?

Anna-Greta Leijon: Ja, det anser jag. Det framgår också av de direktiv som vi har givit den särskilda utredningen.

En del av de här uppgifterna skall naturligtvis utan vidare kommuniceras med den enskilde, och det görs också i dag. Det gäller uppgifter som rör vad man skulle kunna kalla vanliga brott, som är den vanligaste typen av uppgifter i de här sammanhangen. Vad gäller uppgifter som direkt berör spaningsarbete och säkerhetsfrågor är det naturligtvis tyvärr nödvändigt med sekretess. Jag har svårt att se att man kan komma ifrån det – det ligger i sakens natur. Då får man fundera över om det finns alternativa vägar för att få en större trygghet för den enskilde. En av de frågor som tas upp i direktiven handlar just om att man eventuellt skulle kunna ha ett fristående organ som kan pröva de här frågorna och där man kan ha en viss öppenhet också om dessa saker. Jag utgår från att detta kommer att bli bland de viktigaste frågorna för utredningen att bedöma.

Bo Hammar: Jag vill knyta an direkt till Bertil Fiskesjös fråga om personalkontroll.

Faktiskt finns det även i dag en § 13 i personalkontrollkungörelsen som säger att huvudprincipen skall vara kommunikation. Sedan anges vissa undantagsfall. Såväl justitieombudsmannen som justitiekanslern har tidigare understrukt klart och bestämt att det är väsentligt att denna princip följs.

Min fråga är varför inte denna regel tillämpas. Såvitt jag vet händer det aldrig att någon i skyddsklass 2, som uppenbarligen är den stora gruppen, som utsatts för personalkontroll, får kännedom om detta och får möjlighet att försvara sig.

Anna-Greta Leijon: Såvitt jag vet tillämpas den regeln. Som jag sade förut handlar det i flertalet fall om uppgifter som rör vanliga brott. Det är utlämnande av sådana uppgifter som är det vanligaste. Såvitt jag förstår har man följt det regelsystem som gäller, nämligen att det skall kommuniceras. Det finns vissa undantag, som inte avser anställningar, utan krigsplaceringar. I fråga om anställningar har i varje fall inte jag kännedom om att man inte skulle tillämpa regeln i de fallen.

Lagstiftningen innebär i dag förbud mot kommunikation av sekretessbelagda uppgifter.

Bo Hammar: De som har studerat systemet noggrannare än vad jag haft möjlighet att göra hävdar att kommunikation aldrig praktiseras. Jag är glad om jag har fel på den punkten, men när jag ställde motsvarande fråga till förre justitieministern vid den här tiden förra året kallade han denna rättighet enligt personalkontrollkungörelsen för en teoretisk rättighet. Jag uppfattar det så att det som är teoretiskt är sådant som i praktiken inte existerar.

Olle Svensson: Vi uttalade oss om detta vid föregående tillfälle och sade att kommunikation av uppgifter ur det särskilda register som finns inom RPS säkerhetsavdelning torde i praktiken knappast förekomma. Det var den slutsats vi kom till då.

Bo Hammar: Det är den slutsats jag också har kommit till, att regeln inte tillämpas, vilket jag tycker är beklagligt. Men jag skall inte gå in i detaljer om detta.

För att utskottet skall kunna bedöma omfattningen av personalkontrollsystemet har vi fått tillgång under sekretess till uppgifter om hur många tjänster det finns i skyddsklass 1 a och 1 b men däremot inte vad gäller det stora flertalet tjänster, som finns i skyddsklass 2.

Nu hävdas det fortfarande att ingen vet detta och att det har delegerats. Justitiedepartementet har tillsyn över polisen. Innebär detta att säkerhetspolisen arbetar så oprofessionellt att man där inte ens har reda på hur många tjänster i landet som är av betydelse för rikets säkerhet? Det måste vara den slutsats man skall dra, och det tycker jag är allvarligt utifrån säkerhetsaspekter.

Anna-Greta Leijon: Får jag svara litet ytterligare på den första frågan. Jag har haft anledning bl.a. inför den här debatten att sätta mig in i hur systemet fungerar och hur kommunikationsreglerna fungerar.

Såvitt jag kan bedöma fungerar kommunikationsreglerna på det sätt som de skall göra. Det står i lagstiftningen att när det gäller säkerhetsbedömningar sker det ingen kommunikation. Jag tror att det har förekommit förvirring i debatten därför att man kanske har trott att all personalkontroll handlar om just detta. Så är det inte – det handlar också om vanliga brott. Frågan är om personer som har begått vissa typer av brott skall ur andra synpunkter bedömas som lämpliga att innya mycket känsliga anställningar. Den skiljelinjen tror jag inte har varit klar i den allmänna debatten, och det är kanske därför som förvirring har uppstått.

När det gäller skyddsklass 2 vet jag inte om det i första hand är säkerhetspolisen man skall kritisera. Det fanns tidigare ett system som innebar att regeringen bestämde också vilka tjänster som skulle finnas i skyddsklass 2. Det var ett otympligt och felaktigt system, och man bestämde sig för att ändra det samtidigt som man sade att det var angeläget att antalet tjänster i skyddsklass borde minska. Enskilda myndigheter har nu fått möjligheten delegerad till sig att göra inplaceringen i skyddsklass 2 efter vissa allmänna riktlinjer, som naturligtvis finns angivna i lagstiftningen.

Jag har svarat tidigare på Birgit Friggebos fråga att jag tycker man bör fundera över det här systemet. Jag tror inte att delegeringen i sig behöver tas bort, men jag anser att man behöver ta ett bättre grepp om detta.

Bo Hammar: Jag vill upprepa min fråga: är det inte ett märkligt förhållande om vårt lands säkerhetstjänst inte vet exakt vilka befattningar och tjänster i landet som är känsliga ur säkerhetssynpunkt och därför är föremål för kontroll?

Anna-Greta Leijon: Det kan jag delvis hålla med om. Jag tycker kanske att det av andra skäl, som hänger samman med den demokratiska kontrollen, är ännu viktigare att vi gör förändringar.

Bo Hammar: Jag går vidare. Det är svårt att få ett grepp om alla tjänster som är skyddsklassplacerade. Man får ett egenartat intryck av vilka tjänster som har hamnat i skyddsklass.

En konkret fråga vill jag ställa i sammanhanget. Det var ett domstolsfall nyligen som gällde en person som hade avskedats från DAFA. Vi skall inte gå in på det enskilda fallet, men DAFA har uppenbarligen av kommersiella skäl

valt att skyddsklassificera samtliga sina tjänster. Är detta en rimlig tillämpning av systemet?

Anna-Greta Leijon: I den lagstiftning vi har är det inte sagt att kommersiella skäl skulle vara ett kriterium. Är det detta som är grunden, är det alltså felaktigt i förhållande till nuvarande lagstiftning.

Bo Hammar: Jag tackar för det påpekandet.

Jag vill gå vidare och ställa några mer övergripande frågor om regeringens kontroll över säkerhetspolisen. Som ordföranden inledningsvis konstaterade råder det en allmän enighet om att vi behöver en effektiv säkerhetstjänst för att värna vårt lands säkerhet. Sedan kan man diskutera huruvida säkerhetspolisen har varit framgångsrik i den uppgiften, men det hör inte hemma i första hand i vårt utskott. Vårt utskott intresserar sig mer för aspekter på rättssäkerheten och människors personliga integritet. Där har det framkommit från många politiska kretsar men också från jurister en ganska stark kritik mot säkerhetspolisen. Jag läste häromdagen en intervju med överåklagare Claes Zeime där han säger: "Efter mina kontakter med SÄPO undrar jag om den organisationen verkligen uppfyller kraven på rättssäkerhet och respekt för den enskildes integritet i alla avscenden."

Det finns alltså en allmän oro. Då är en viktig fråga vad det finns för parlamentarisk kontroll och vilken kontroll regeringen har över säkerhetspolisen så att den inte utvecklar sig som i många andra länder till en stat i staten. Den arbetar naturligtvis i viss utsträckning under nödvändig sekretess, och det skapar problem.

I dina direktiv till den nya utredningen säger du själv att den ordning som hittills har rått för insyn inte har varit tillräcklig och inte har motsvarat behovet och att det är nödvändigt att skapa vidgade möjligheter för såväl regeringens insyn som den parlamentariska utvecklingen i övrigt – jag läser ur direktiven på s. 7.

Mot denna bakgrund vill jag fråga hur regeringens kontroll av säkerhetspolisen fungerar i dag. Du tycks vara missnöjd med den och vill att den skall förbättras. Vilka är bristerna i dag?

Anna-Greta Leijon: Systemet fungerar i dag på det sättet att regeringens kontakter med säkerhetspolisen går via flera departement. Justitiedepartementet har regelbundna överläggningar minst en gång i månaden och naturligtvis, om det finns speciella skäl, däremellan. Det är rutin att ha överläggningar en gång i månaden för att diskutera olika frågor.

Sedan förekommer det en rad kontakter i speciella frågor mellan olika departement och säkerhetspolisen. En av de frågor som man självfallet behöver diskutera är just samordningen mellan departementskontakterna och säkerhetspolisen. Det finns också självfallet många andra frågor som jag inte kan gå in på i detalj och som jag anser att vi behöver diskutera eftersom säkerhetspolisen måste spela en stor roll i ett land som vill behålla sin demokrati.

Mycket av det som säkerhetspolisen behöver ägna sig åt kan aldrig diskuteras offentligt vare sig nu eller i framtiden. Desto viktigare är det att vi bygger in andra former av en demokratisk kontroll. Den diskussionen måste

ständigt föras och ständigt förnyas. Det finns säkert saker och ting som vi kan göra bättre än i dag. Jag hoppas att utredningen skall kunna komma med förslag. När det gäller de här frågorna kan utredningen förhoppningsvis redan under instundande sommar komma med en del allmänna förslag.

Bo Hammar: Jag har en sista fråga vad gäller personalkontrollsystemet. Man skall där inte i första hand kritisera vår säkerhetspolis, utan det är riksdag och regering som har utformat det system som nu skall ses över. Jag återkommer till en fråga om hur det fungerar i dag. Anna-Greta Leijon var inne på i vilken utsträckning myndigheterna gör en självständig prövning, men jag vill ändå ha en precisering.

I dag går det till så att en myndighet kan vända sig till säkerhetstjänsten när det gäller personalkontroll. Sedan får man en uppgift om att vederbörande finns i spaningsregistret, men vad det står där meddelas inte. Det heter i kungörelsen att myndigheterna inte skall slaviskt följa säkerhetstjänsten. Det faktum att någon finns i ett lösligt spaningsregister behöver inte innebära att vederbörande är en säkerhetsrisk.

Nu går det uppenbarligen till så att myndigheten får ett besked från säkerhetstjänsten att personen X eller Y finns i registret. Sedan skall myndigheten göra en självständig prövning. Men hur kan myndigheten göra en sådan självständig prövning när den inte får veta vad som står i registret? Är det då inte så att myndigheterna bryter mot personalkontrollkungörelsen därför att de inte gör en självständig prövning och heller inte kan göra det, om de inte får uppgifter?

Anna-Greta Leijon: Myndigheterna skall få uppgifter om vad som anförs mot vederbörande person. Myndigheterna skall göra en självständig prövning. I den mån de inte gör det lever de inte upp till nuvarande regler.

Sedan vill jag hålla med Bo Hammar om att det i praktiken kan vara svårt för enskilda myndigheter att klara detta på ett bra sätt. Därför behöver just den här frågan utredas. Det framgår av direktiven att vi menat att man måste fundera över om det finns en bättre lösning, och kanske är ett fristående organ den lösning som man kommer fram till.

Anders Björck: Jag begärde ordet därför att frågan om sjukhusspionen kom upp. Det finns en skröna som lever vidare, att moderata samlingspartiets representanter i konstitutionsutskottet 1975 icke skulle ha varit för att handlingar skulle infordras till utskottet. Det var en debatt om det förra sommaren. Jag vill nu passa på tillfället att få antecknat till protokollet att när jag hörde ryktena förra året – det antydde att det bara gällde vissa partier – bad jag fördraganden i konstitutionsutskottet Magnus Isberg gå tillbaka till protokollen och konstatera vilka som röstade för att vi skulle få in handlingen, och det så kvickt som möjligt. Det var bl.a. moderata samlingspartiet.

Olle Svensson: Det var ett intressant inslag i konstitutionsutskottets granskning.

Anders Björck: När uppgifter kommer fram vid sammanträdet bör man väl se till att de är korrekta. Det är ordföranden normalt mycket intresserad av.

Ingela Mårtensson: Anser justitieministern att det finns någon koppling mellan personalkontrollen och det amerikanska embargot för högteknologi?

Anna-Greta Leijon: Inte vad jag vet.

Jag förstår inte riktigt frågan. Det skulle kanske vara lättare att svara om den utvecklades något.

Ingela Mårtensson: Sverige förbinder sig att inte exportera visst högteknologiskt material och högteknologisk kunskap. Man kan genom att använda personalkontrollen se till att vissa personer inte kan arbeta inom de fälten. Det har gjorts påståenden om att man skulle använda sig av personalkontrollen på det här sättet och kontrollera de personer som arbetar inom högteknologisk industri och som inte är direkt kopplade till den svenska säkerheten, utan till embargot.

Anna-Greta Leijon: Den svenska personalkontrollen skall ske med utgångspunkt från Sveriges säkerhet. Det är Sveriges säkerhetsintressen som styr det regelverket. Därför kan det inte som ett självständigt kriterium för personalkontroll finnas någon koppling till det amerikanska embargot.

Sedan kan det hända att i praktiken arbetsplatser där man sysslar med högteknologi är föremål för personalkontroll av hänsyn till Sveriges säkerhet. Den svenska lagstiftningen utgår från detta och inte från något annat.

Olle Svensson: Ingen mer har begärt ordet, och därmed är frågestunden avslutad.

Det återstår för mig bara att tacka justitieministern för att du har ställt dig till förfogande och kompletterat vårt skriftliga material med svaren på våra frågor. Vi har upplevt att en hel del av de förändringar som vi diskuterat tidigare är på gång och under utredning. Det var intressant att få de upplysningarna. Vi tackar också dina medarbetare.

88-03-25

kl.9.32–10.54

Offentlig utfrågning av generaldirektör Rune Nyman, FFV, VD Börje Olsson, FFV Ordnance, och internrevisionschef Anders Lundberg, FFV angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Vad vi i dag ägnar oss åt i utskottet är ett granskningsärende som berör krigsmaterielexporten. Såvitt jag kan bedöma kommer vi därvid helt att koncentrera oss kring frågan om eventuell kunskap hos regeringen om export till inte godkända länder. Utgångspunkten är den senaste tidens uppgifter om FFV och dess affärer via Storbritannien.

Vi har som underlag bl.a. fått en promemoria i saken, utarbetad av krigsmaterielinspektionen inom utrikesdepartementets handelsavdelning. Mycket av vad som redovisas är belagt med sekretess, men då vi i dag söker en muntlig komplettering har vi valt att gå ut i en öppen utfrågning, väl medvetna om de restriktioner som gäller för ledamöter och utfrågade men också övertygade om betydelsen av största möjliga öppenhet i frågor där svenska folket har rätt att veta vad som är sant.

Jag hälsar välkomna FFV:s representanter, generaldirektör Rune Nyman, verkställande direktören Börje Olsson och internrevisionschefen Anders Lundberg.

Enligt den praxis som vi tillämpar inom utskottet vill jag först fråga, om någon av er vill säga någonting inledningsvis.

Rune Nyman: Om utskottet vill ha en kort resumé av avtalet och händelserna under de år som avtalet omfattar, är jag självfallet beredd att göra det.

Då skulle jag vilja berätta för er om ett avtal som hade sin början i slutet av 1950-talet och som under åren framöver utnyttjades på olika sätt för att förse England och med England samverkande och i vissa fall underordnade länder med försvarsmateriel, för att sedan i början av 1980-talet upphöra och formellt upphöra under 1984.

Det är alltså ett gammalt avtal. Det började, som jag sade, redan i slutet på 1950-talet med ganska noggranna utvärderingar och tester inom det engelska försvaret. Det var en lång och mödosam väg, som efter 18 månaders förhandlingar ledde till ett avtal som skrevs 1963. Det är inte ett avtal, utan ett avtalskomplex som består av tre avtal. Det omfattar dels licenstillverkning, dels leveranser från Sverige.

Engelsmännen fick genom avtalen rätt att sälja vidare dessa produkter till ett antal länder. Dessa länder finns preciserade i avtalen. FFV hade givetvis skyldighet att leverera utrustning efter avtalens innehåll.

Det var ett mycket uppmärksammat avtal. Det väckte stor uppmärksamhet inte bara i de orter som berördes – Eskilstuna, Karlstad och några till – utan var över huvud taget ett utomordentligt betydelsefullt avtal. Det fick en ganska bred presstäckning. Vi förstår att det inte bara uppfattades som ett betydelsefullt avtal utan också blev ett mycket applåderat avtal. Det var ett

genombrott för svensk teknik och betydde att ett vapensystem som hade utarbetats för det svenska försvaret blev accepterat på en internationell marknad. För FFV var det givetvis oerhört betydelsefullt, eftersom utvecklingen går mycket snabbt och det svenska försvaret inte var tillräckligt stort för att man skulle kunna med det som bas ta hem de pengar som var nedlagda.

Det fick alltså stor uppmärksamhet. Det är ingen tvekan om att avtalskomplexet var utomordentligt väl känt när det skrevs 1963. Vi har tidningsklipp från den tiden. Expressen skrev ganska mycket om det och bekräftade Gunnar Svärds ord att det hade diskuterats med representanter för myndigheter.

Under resans gång fram till 1984 fick avtalen stor betydelse för FFV:s verksamhet och Carl-Gustaf-systemet. Ett antal händelser blev uppmärksammade – det gällde bl.a. Australien. Jag förmodar att vi kommer tillbaka till de frågorna senare. Men jag tycker det är värdefullt att notera att avtalen gav England rättigheter och gav FFV skyldigheter att som avtalen specificerade leverera utrustning i mycket väl definierade former.

Jag vill också påpeka, precis som Carl Johan Åberg gjorde i går, att man måste se det här avtalskomplexet med varje års glasögon. Det är värdefullt att komma ihåg att detta var ett genombrott för svensk industri och således betydde mycket för företaget.

Det blev en procedur inom företaget. Avtalen ledde till att man byggde upp orderbehandling, leveranser, produktion, och under det paraply som Engelsavtalen utgjorde skedde under åren leveranser till England. Självfallet utnyttjade engelsmännen sin rätt att leverera till andra länder – därom råder ingen tvekan.

Så småningom – nu går jag snabbt fram till slutet – blev det klart 1983 att slutanvändarintyg skulle börja införas. Det blev av olika anledningar inte infört förrän 1984. Vi kan återkomma till detta. Men under den tiden fanns det inga krav på slutanvändarintyg, utan det skedde en procedurmässigt naturlig leverans till England. Så småningom skedde avvecklingen i fullt samförstånd med KMI, och avvecklingen blev ett faktum också juridiskt i slutet på 1984. Därefter har dessa avtal icke haft någon aktualitet.

Olle Svensson: Eftersom det är regeringen som utskottet granskar vill jag gärna ställa en fråga om FFV och dess konstitution, det regelverk som bestämmer FFV:s förhållande till statsmakterna.

Rune Nyman: Det är en något svår fråga, men jag skall försöka förklara efter bästa förmåga.

FFV är en hybrid. Vi är dels ett affärsdrivande verk, dels en bolagskonstruktion. Alla bolagen är juridiskt organiserade under ett holdingbolag som heter FFV AB. Detta holdingbolag ägs av affärsverket FFV. Affärsverket FFV är i sin tur en del av den svenska staten. Eftersom vi från tid till annan försöker förklara det här för omvärlden har vi skaffat ett uttalande från justitiekanslern som belyser vad vi har rätt och inte rätt att göra. Det är på engelska, vilket beror på att vi i de flesta fall tvingas förklara det utomlands.

Om jag får fritt läsa från detta statement står det att vi är en del av svenska staten, vi styrs av en instruktion som har reviderats vid olika tillfällen, senast

1985, och "within its field of activities is representing the state of Sweden in the court as well as out of the court". Det tror jag är väsentligt. Vi är alltså en del av den administration som man kallar den statliga administrationen.

Detta är alltså svårt att förklara. Därför har vi som arbetsinstrument fem affärsområden. Vi fungerar som en helt vanlig koncern, vi har en styrelse utsedd av industridepartementet, och vi arbetar i företaget precis som vilken svensk koncern som helst.

Olle Svensson: Jag vill fullfölja med en fråga. Vi vet att FFV har kallat massmedia till en presskonferens och proklamerat att man har gjort detta därför att man vill visa största möjliga öppenhet och lägga papperen på bordet.

Kan utskottet få en mer fullständig redogörelse för FFV:s kunskaper om export av vapen till inte godkända länder än som lämnades vid presskonferensen och i den kommuniké som utskottet nu har tagit del av från konferensen?

Rune Nyman: Jag måste först anknyta till vad ordföranden sade inledningsvis.

Avtalskomplexet är hemligt. Det betyder att innehållet inte kan redovisas i sina detaljer. Men låt mig kommentera vad som har hänt.

Jag vill upprepa att avtalskomplexet avslutades 1984. Vi har inte haft någon anledning att diskutera avtalen förrän en uppgift dök upp i en av de svenska dagstidningarna om eventuell existens i Sydafrika av de här vapnen. Det var första gången som Engelsavtalen över huvud taget nämndes.

Därefter gick det ganska lång tid, innan det dök upp ny information om Engelsavtalen baserad på en artikel i Times. Då började vi titta på avtalskomplexet mer noggrant. Vi tog fram det ur lådorna i Eskilstuna.

Sedan har vi börjat i detalj se på innehållet. Vi har förstått omfattningen, vi har tittat på informationssidan och lärt oss så mycket vi kan om avtalen. Vi bestämde en torsdag för några veckor sedan att det var dags att göra en avrapportering till media. Jag vill betona att styrelsen för FFV hade slagit fast att gentemot myndigheterna – KMI och vilka det kan vara som har anledning att titta på det – skulle självfallet all information framföras, även sådan som inte var belagd med skriftliga bevis. Däremot menade styrelsen att gentemot massmedia skulle vi vara noga med att bara berätta det som vi kunde i skrift belägga, och dessutom måste vi självfallet ta hänsyn till den konfidentialitet som måste iakttas av både kommersiell och mer juridisk natur.

Så gjorde vi också. Vi berättade via ett pressmeddelande, som Börje Olsson läste upp för pressen, och i en efterföljande diskussion. En mängd frågor besvarades efter bästa förmåga med beaktande av vad jag sade nu om graden av öppenhet.

Olle Svensson: Det nämndes i presskommunikén länder dit vapen här kommit och som för närvarande inte är behöriga. Har du någon komplettering att lämna inför utskottet till detta?

Rune Nyman: Vi har inga andra kompletteringar i dag än sådana som vi har lämnat successivt. Men ur FFV:s synpunkt har detta avtal efter vår bästa förmåga att bedöma varit utomordentligt väl känt. Vi har lämnat ett flertal

kompletterande informationer till myndigheterna tidigare. Det gör att ur vår synpunkt har leveranserna skett till England, och England har varit berättigat enligt dessa avtal att leverera till ett stort antal länder som finns specificerade.

Vi har dessutom sagt att av olika skäl finns det anledning att tro att vapensystemet finns i vissa andra länder. Jag vill betona *tror*. Vi kan inte fastställa att en given leverans gått till en given mottagare. Det har alltid levererats till England, och hur England förfar med materielen har vi ingen aning om. Det finns en del indikationer. En del militära tidskrifter har beskrivit förekomsten av Carl-Gustaf-geväret, men rapporterna är ofta motsägelsefulla, och man får vara försiktig med tolkningen. Vidare har ambassader efterlyst möjligheter att komplettera leveranserna – där har landet Oman nämnts. Vi har också själva skickat folk till Saudi och kunnat konstatera att vapnet finns där, men vilken leverans det är och hur det har kommit dit vet vi inte.

För ordningens skull skall jag säga att England har rätt att leverera vidare oberoende av om man tillverkat själv eller köpt från Sverige. Det finns ingen skillnad mellan egentillverkade och från Sverige levererade vapen. England hade samma rättigheter och samma skyldigheter oavsett hur man kommit att förfoga över materielen.

Olle Svensson: Du talade själv om perspektivförskjutningarna mellan hur man ser med 1980-talets glasögon på krigsmateriel och hur man såg på den på 1960-talet.

Man kan ju säga att Engelsavtalen var utomordentligt generösa gentemot vapenhandeln. Senare tillkom skärpningar i bestämmelserna vid olika tillfällen, 1971, 1981 och 1982. Hur har de skärpningarna av reglerna påverkat Engelsavtalen? Vilka varningslampor tändes hos er i samband med dessa regeländringar? När avvecklades avtalen och hur?

Rune Nyman: Som jag sade inledningsvis menar jag precis som ordföranden säger att man skall ha dåtidens glasögon på sig när man ser på vad som har hänt tidigare.

De här avtalen var inte generösa i annat än att de betydde mycket för FFV, som var ett litet företag på den tiden. Man hade slitit för att få granatgeväret funktionsdugligt. Engelsavtalen var en öppning mot, som man då uppfattade det, en mycket betydelsefull marknad.

Jag vill återigenom säga att enligt den bedömning jag kan göra uppfattades Engelsavtalen som ett viktigt steg för att komma ut på en marknad som man inte självständigt kunde klara. Det är inte lätt i dag heller att sälja på den internationella marknaden oavsett vilka produkter det gäller. Jag tror att man inom FFV upplevde det som en förnämlig väg att få ut sina produkter.

Jag vill också upprepa att procedurerna blev inrotade i företaget. Engelsavtalen var kända av alla som berördes, och vi har vissa belägg för att de blev kontinuerligt utnyttjade och diskuterade. Man upplevde inte att det fanns någon tveksamhet förrän under 1980-talet, när slutanvändarintygen kom. Såvitt jag har mig bekant har inte myndigheterna efterlyst några slutanvändarintyg enligt Engelsavtalen. Vid varje enskilt tillfälle då man

levererat till England har man självfallet ansökt om och erhållit utförsellicens. Det var inga konstigheter i den delen.

Man blev självfallet gradvis medveten om problemet. Det ledde så småningom till att man i fullt samförstånd med KMI i början av 1980-talet började diskutera en avveckling.

Det är också värdefullt att notera att vi har sedan 1984 levererat till England som land betraktat, men helt konventionella leveranser med nödvändiga intyg och nödvändiga godkännanden.

Jag vill alltså avdramatisera detta och säga att det gled in i en ganska normal procedur där människorna upplevde det som en normal del av vardagen.

Olle Svensson: Vi har JK:s utredning på gång och även en polisundersökning. De frågorna kommer vi senare att diskutera.

Jag har ytterligare en fråga, som berör mig ganska mycket personligen. Det gäller vidareexporten under 1960-talet av vapen till Australien i strid med vapenembargot och uppgifterna att detta skulle ha skett under medverkan av dåvarande försvarsministern Sven Andersson.

Jag bör meddela att jag är gammal vän till Sven Andersson och har samarbetat med honom. Han var riksdagsman för Sörmland ett tjugotal år. Jag har suttit i beredskapsnämnden för psykologiskt försvar på hans uppdrag. Jag har arbetat tillsammans med honom i ubåtsskyddskommissionen. Min uppfattning om Sven Andersson är att han var en sällsynt gedigen personlighet.

Jag kom att tänka på Bölls bok Katarina Bloms förlorade heder, som handlar om hur människor kan få schavottera offentligt inför allmänheten utan möjlighet att försvara sig. Detsamma gäller nu Sven Andersson, som inte längre är i livet.

Finns det i FFV:s arkiv handlingar som kan styrka att Sven Andersson i maskopi med dåvarande chefen Gunnar Svärd medverkade till brott mot vapenembargot?

Rune Nyman: Det är en mycket direkt fråga som man kanske borde besvara i två led.

Det finns, som jag har sagt upprepade gånger både på presskonferensen och senare, inga beslutsprotokoll eller dokument som klart och tydligt säger detta. Vi har klart slagit fast att sådana dokument inte finns.

För att balansera det uttalandet skall man komma ihåg att det uppenbarligen inte var praxis att man gjorde på det sättet. Detta förhållande kan inte vi värdera, utan vi kan bara konstatera att det inte finns några sådana dokument.

Om jag sedan skall svara på frågan litet allmänt vill jag säga att denna uppgift har kommit fram bl.a. från tidigare medarbetare. Det är alltså som en följd av en polishistoria som detta har kommit till allmänhetens kännedom – hur det har skett har FFV inte någon kännedom om.

Men vad vi kan säga, om jag skall svara på frågan på ett annat sätt, är att vi faktiskt har medarbetare som till vissa delar och i vissa avseenden kan bekräfta de här sakerna. Men återigen: det är inga dokument, det finns ingenting skriftligt. Vi har förstätt att olika möjligheter har diskuterats.

Embargot var ju inte känt – det var ett konfidentiellt embargo. Det är ingen tvekan om att det har förts en omfattande diskussion inom FFV om hur man skulle klara problemet. År 1964 levererade alltså FFV vapen till Australien, så Australien hade redan detta vapen. Det är ingen tvekan om att när detta hemliga embargo kom skapade det många problem.

Vi har också sett litet på leveranserna av ammunition. Vi har sagt återigen att det inte finns några belägg för att leveranser har skett t.ex. via England. Vi kan bara konstatera att motsvarande mängder kan rymmas inom de leveranser som skedde under åren därefter. Vi anser oss inte kompetenta att bedöma detta. Vi tycker det är någonting som andra får bedöma. Vi har redovisat vad som finns, vad som har sagts, vilka belägg som talar för och emot.

För ordningens skull skall jag säga att det finns kopior på informationen till KMI om sådana saker. Det finns brev som i viss mån kan belysa det här, men det är svårt för oss att i dag sätta någon specifik värdestämpel på detta.

Olle Svensson: Genom det arbete jag har haft även inom Stirlingbolaget med både Sigfrid Akselson och Gunnar Svärd känner jag personerna här. Jag vill påpeka att minnet är bedrägligt, och här är det fråga om 20 år gamla minnesbilder. Det är den som gör påståenden om en annan persons handlande som har beviskyldigheten, inte den som anklagas.

Anders Björck: När nu den första halvtimmen är avverkad har jag en del frågor att ställa. Vi skall ju fatta oss kort. Jag är ledsen om det blir ett och annat adjektiv, men ordföranden var ju generös med betyg och adjektiv.

Vi skall granska i första hand regeringen. Vi granskar inte frågan om svensk vapenexport, utan den uppgiften ligger på andra. När anklagelser eller påståenden görs, antingen de gäller Bofors eller FFV, om att statsråd har varit inblandade tycker jag det är självklart att vi lyssnar på dem som gör sådana påståenden. Jag kommer att föreslå att vi när det gäller både Bofors och FFV bjuder in de personer som har gjort de här påståendena. Det förhållandet att det inte finns skriftliga dokument är inte avgörande i det sammanhanget. Det är väl snarare så att man undviker att sätta vissa saker på pränt. Jag hoppas att vi kan höra Akselson m.fl. så att de får ge sin syn på detta. Jag förmodar att ni inte har någonting emot det.

Tillbaka till konstitutionsutskottet! När vi hade Mats Hellström och Jörgen Holgersson hos oss förra året i konstitutionsutskottet påstod de – det framgår av protokollet – att vidareexport inte hade skett, utan det handlade om licenstillverkning av granatgeväret Carl-Gustaf i England. Den uppgiften påstår man att man har fått från FFV.

Då är min fråga till Rune Nyman: Hur kan det komma sig att ett ansvarigt statsråd och t.f. krigsmaterielinspektören inför riksdagens konstitutionsutskott kunde lämna felaktiga uppgifter, som uppenbarligen ytterst kom från FFV?

Rune Nyman: Jag kan självfallet inte svara på hur de kan lämna felaktiga uppgifter – det får du fråga dem. Men jag har tidigare uttryckt min förvåning. Om jag minns rätt talade Hellström om 1940-talet, och då var vapnet inte ens upfunnet. Holgersson återopade 1950-talet, och vi fick vår första exportle-

verans 1961, vill jag minnas. Det tyder på att man kanske har blandat ihop uppgifterna.

Vad sedan gäller informationen – det är kanske mer väsentligt – är det ingen tvekan om att avtalskomplexet var mycket känt. Jag tror att alla parter i dag är överens om det. Vi vet att det har informerats inför olika myndigheter vid olika tillfällen. Jag förstod på Birgit Friggebo i går att det var ganska klart att utrikesdepartementet kände till det 1965, och det var inte länge sedan vi fick läsa att man inom UD inte har några noteringar om det.

Jag tror över huvud taget att man hade en god kännedom om detta. Genom att avtalen gick in i en procedur hos oss gick de kanske in i en procedur hos KMI. Det får ni väl fråga KMI om.

Vi har vid många tillfällen som vi kan belägga informerat om dessa avtals omfattning och att leveranser via England kan ha skett till Australien. Vi vet att diskussioner har förekommit och papper har skickats. Vi har ingen bra förklaring till den fråga du tidigare ställde.

Anders Björck: Vi skall självfallet fråga Jörgen Holgersson och Mats Hellström – de är på tur efter er.

Du menar alltså att regeringskansliet rimligtvis borde ha känt till att avtalen var så utformade att export av ammunition och granatgevär och annat kunde ha skett?

Rune Nyman: Jag säger utan att tveka att dessa avtal, med den stora betydelse som de hade 1963, givetvis måste ha diskuterats och varit kända. De har diskuterats sedan 1965.

Vi menar också i all ödmjukhet att det är myndigheternas skyldighet att föra information vidare inom myndigheterna. Hur det gått till vet jag inte, men jag förutsätter att man ser till att information går över från generation till generation, om man nu byter människor.

Anders Björck: Finns det ingenting som tyder på att man inom FFV medvetet skulle försöka lägga locket på och hålla inne information visavi regeringskansliet och KMI?

Rune Nyman: Det finns inga sådana dokument. Å andra sidan är det svagt med dokument också i den andra riktningen. Vi har ett antal dokument som innehåller information. Jag har förstått av en av mina företrädare att man hade informella diskussioner om de här sakerna.

Anders Björck: Har det framgått med vilka de informella diskussionerna fördes?

Rune Nyman: Det kan jag inte svara på, men jag vet t.ex. att man har talat med KMI.

Anders Björck: Hur går redogörelserna inför KMI till i dagsläget om FFV:s åtaganden?

Börje Olsson: Vi har fram till Sven Hirdmans tid haft årliga uppföljningar med krigsmaterielinspektören. Där har vi gått igenom den materiel som finns och som är under utveckling. Vi har redogjort för i vilka länder vi marknadsför oss och har efterhört hans uppfattning om huruvida vi kan

fortsätta där, om det är grönt eller rött ljus.

Utöver detta har en man i verksamheten plus generaldirektören haft kontinuerliga diskussioner om utförelsebevis och frågor som kan dyka upp under perioderna. Sedan har det varit övergripande diskussioner mellan koncernchefen och krigsmaterielinspektören.

Rune Nyman: Man bör ha respekt för att det inte alltid är lätt att förstå regelverken. Det gjorde att vi på sommaren 1987 inrättade en särskild på koncernnivå placerad licenscontrollerfunktion. Vi byggde upp (oombedda) en informell struktur inom FFV där vi ser till att varje organisation som på något sätt sysslar med vapenexport känner till regelverket, och vi har via Anders Lundberg byggt upp en kontrollfunktion som inte bara omfattar Ordnances verksamhet. Vi tror att det har varit behövt, för det har inte alltid varit lätt att förstå innebörden av alla de regler som funnits.

Anders Björck: Jag vill anknyta till vad Börje Olsson sade om informationen till KMI, eftersom vi i konstitutionsutskottet i betydande utsträckning tvingas förlita oss på information från KMI.

Ni menar alltså att KMI har haft all den information som man rimligen kan begära? KMI har inte uttryckt missnöje med informationen från FFV?

Rune Nyman: Jag har under de två och ett halvt år jag varit chef för FFV inte hört någon sådan diskussion. Vi kan ange vissa tidpunkter då information specifikt lämnades till KMI. Vi vet att det varit en kontinuerlig diskussion mellan olika befattningshavare.

Dessutom skall man komma ihåg att KMI liksom riksdag och regering har full frihet att begära insyn i de här frågorna. Hade man varit förvånad över någonting, kunde man ha ställt en fråga till oss.

Vi vet t.ex. att grundavtalen diskuterades 1965 med dåvarande KMI därför att man försökte få fram huruvida det skulle vara någon inblandning från handelsdepartementet, och man fick en reading om detta.

Vi vet att det 1978 gavs en fullständig information till KMI om hela licenssituationen. 1980 ställdes det en interpellation i riksdagen, och när vi yttrade oss om den skrev vi specifikt att Australienleveranserna skulle ha kunnat ske inom ramen för Engelsavtalen.

Detta skedde vid specifika tidpunkter. Det finns stor anledning att förmoda att det mellan dessa skedde kontinuerliga diskussioner.

Anders Björck: Över KMI finns ändå regeringen och UDH. Har regeringen visat något intresse? I och för sig lyder inte verksamheten under det departementet, utan under ett annat departement. Vilka kontakter har ni haft på regeringsnivå?

Rune Nyman: Det är ingen tvivel om att försvarsdepartementet i början var informerat om Engelsavtalen på grund av deras omfattning.

Jag skall också passa på att säga att avtalen med England är avtal mellan engelska staten och svenska staten. Det är värt att observera.

Sedan bytte vi så småningom huvudman, och det jag kan svara för gäller den senaste tidrymden. Vår nuvarande huvudman, industridepartementet, har blivit informerad när det funnits anledning att informera om de gamla

avtalen. Det har i regel varit i samband med att det uppstått skriverier eller frågor, men vi har inte offrat tid på att diskutera avtal som upphört att gälla sedan ett antal år.

Hur det var under mellantiden kan jag inte svara på.

Anders Björck: Slutsatsen måste väl ändå bli att regeringen och KMI har vetat vad de borde veta?

Rune Nyman: Den slutsatsen får du dra. Jag drar ingen slutsats alls. Vad vi har redovisat är vad vi vet.

Anders Björck: Ni har inte lagt hinder i vägen för att man skulle få veta vad man borde få veta?

Rune Nyman: Jag har inga belägg för det.

Anders Björck: Jag har ytterligare några korta frågor. De gäller inte bara Engelskavtalen. Det är ju nu nya regler med slutanvändarintyg etc. sedan några år.

Har ni anledning tro att det under de senaste åren har förekommit vidareexport av Carl-Gustaf eller annan materiel som ni har tillverkat till länder där den inte borde ha hamnat?

Rune Nyman: Du menar efter år 1983?

Anders Björck: Efter den 1 januari 1983, dit uppenbarligen justitiekanslerns granskning skall sträcka sig.

Rune Nyman: Vi har skrivit till vår huvudman att vi gärna skulle se att JK granskade även åren därefter. Är det något fel begänget, skall det självfallet fram, och då skall vi rätta till rutinerna.

Jag svarar nej på frågan. I och med att slutanvändarintygen infördes – det blev först 1984 på grund av trassligheter med att få fram dokumenten. Jag vet inte hur andra har haft det.

Jag har en stark känsla av att jag kan svara nej på din fråga. Vi har inga belägg för någonting sådant, utan det har nog gått schyst till.

Anders Björck: Det innebär ändå att export har förekommit till några av de här länderna efter den 1 januari 1983?

Rune Nyman: Det innebär att export baserad på de ursprungliga Engelskavtalen har förekommit till England fram t.o.m. 1984. Jag tror att vi har exakt datum för den senaste leveransen – november 1984. Inom ramen för Engelskavtalen har England haft rättighet att återigen leverera fram tills avtalen slutade att gälla.

Anders Björck: Det kan alltså hända att man 1984 levererade från England exempelvis till Mellersta Östern?

Rune Nyman: England hade möjlighet att göra det som Engelskavtalen stipulerade. Vi känner inte till någonting som säger att man har gjort det och heller ingenting som visar motsatsen.

Anders Björck: Jag blev ytterst förvånad över att regeringen satte den 1 januari 1983 som stoppdatum för JK:s utredning. Jag tror man kunde granska ett och annat efteråt som vore av intresse.

Jämställer ni utbildningsinsatser med krigsmaterielexport? Vad har ni varit inblandade i där? Det är min sista fråga, om herr ordföranden tillåter att jag ställer den.

Börje Olsson: Vi har haft utbildning av utländska medborgare i Saudiarabien 1980.

Anders Björck: Kan man därav dra slutsatsen att ni har sålt till Saudiarabien, eventuellt via tredje land? Någon glädje ville väl araberna ha av utbildningen.

Börje Olsson: Vi drar naturligtvis slutsatsen att leveranserna till Saudiarabien kan ha kommit från England.

Olle Svensson: Innan jag lämnar ordet vidare vill jag citera att den granskning som skall göras av KMI skall avse avtal som slutits före den 1 januari 1983 och som alltjämt är gällande.

Ingela Mårtensson: Innebär avtalet från 1963 att FFV får ekonomisk kompensation när England vidareexporterar vapen?

Rune Nyman: Avtalskomplexet är ett helt ordinärt distributionsavtal. FFV har sålt i fast räkning till England, levererat till England och fått betalt från England. Sedan har försvarsdepartementet i England haft rätt att sälja vidare efter eget gottfinnande. Man har fått sälja enligt den förteckning som finns i avtalen och i princip fått ta betalt efter eget gottfinnande. Vi har inte haft någon insyn i eller kontroll över detta.

Ingela Mårtensson: Och ingen ekonomisk kompensation?

Rune Nyman: Absolut inte. Det har förekommit i tidningarna en uppgift om att det har varit ett agentavtal med provision – helt felaktigt.

Ingela Mårtensson: År 1965 fördes diskussioner mellan företrädare för den engelska regeringen och UD. Varför behövde man ta upp en diskussion? Såvitt jag förstår kunde man enligt det avtal som fanns exportera till de här länderna.

Rune Nyman: Vi kan inte svara på den frågan. Vi var inte inblandade i de diskussionerna. Du menar alltså de diskussioner som hölls med Torsten Nilsson?

Ingela Mårtensson: Diskussionerna fördes med en företrädare för UD, men sedan har de redovisats för utrikesministern.

Olle Svensson: Här rör det sig om uppgifter som finns i sekretessbelagda handlingar.

Ingela Mårtensson: Att det finns en lista över länder är helt klart. Det har vi fått höra. Då undrade jag om man behövde ta upp en diskussion med svenska regeringen om länder som fanns på listan.

Har listan utökats?

Rune Nyman: Den har utökats, vid två tillfällen, tror jag.

KU 1987/88:40

Bilaga B 10

Ingela Mårtensson: Har då företrädare för regeringen eller myndigheterna varit inblandade?

Rune Nyman: Det vet vi inte. Det finns anledning att anta att man har återförsäkrat de diskussionerna, men det finns inget dokument som visar detta. Utökningen har ibland varit förtydliganden, ibland har länder bytt namn, och ibland har det varit något nytt land. Men vi har inga noteringar som säger att ett specifikt tillägg har varit föremål för diskussion.

Över huvud taget är avtalen icke godkända på något sätt av någon myndighet. De finns hos oss för granskning om man så önskar, men inte ens i dag förekommer något formellt godkännande av sådana avtal.

Ingela Mårtensson: När avtalet annullerades 1984 var det FFV som gjorde detta. Deltog inte regeringen på något sätt?

Rune Nyman: När slutanvändarintygen kom i användning informerades engelsmännen om det. Av olika skäl bedömde man att det inte längre var möjligt att arbeta på samma sätt som tidigare, och då beslöt man upphöra med avtalet. Man kan väl säga att det var en process som tog någon tid. Det gällde att dels få avtalen juridiskt att upphöra, dels att klara av de eventuella leveranser som fanns kvar. Det skedde i bästa samförstånd mellan England och Sverige och i samråd med KMI, som alltså fick ta del av kraven och önskemålen. Det skedde en ingaffling som så småningom ledde till att det hela avslutades i slutet av 1984.

Ingela Mårtensson: Det har talats om en mjuk övergång i samband med att det blev en annan ordning. Är det så man skall benämna det, att här har det varit en mjuk övergång?

Rune Nyman: Jag tror att övergången inte blev så mjuk. Av olika skäl kom man fram till att man skulle bli ganska stringent. Men bekymret var att en del partier var under leverans, eller man hade gjort en delleverans – hur skulle man då förfara med slutleveranser?

På ett sätt kan man tala om en mjuk övergång, men det betyder inte att man tillät saker och ting att hända som inte borde hända.

Ingela Mårtensson: Det var först 1985 som reglerna om slutanvändarintyg trädde i kraft?

Rune Nyman: I slutet på 1984.

Ingela Mårtensson: Kravet på slutförbrukningsintyg har funnits sedan 1971. Har inte England använt dem under den här tiden?

Rune Nyman: Kravet på slutanvändarintyg är någonting som KMI har att ställa på oss som leverantör. Vi har inte blivit ombedda att leverera mot slutanvändarintyg, baserade på Engelsavtalet, förrän vid denna tidpunkt.

Ingela Mårtensson: Där har man inte följt de regler som funnits för andra?

Rune Nyman: Återigen är det en fråga som gäller hur KMI har tillämpat ett regelverk. Vi kan svara bara för FFV, och för FFV:s del fanns inget sådant krav.

Att det dröjde från 1983, som väl många människor uppfattar som starten för slutanvändarintyg, till 1984 beror på praktiska problem. Man fick inte fram slutanvändarintyg i tryckt form, och då uppsköts den proceduren.

Ingela Mårtensson: Efter 1983 och i samband med att man avvecklade affärerna till England, har det i stället tagit fart i Singapore. Kan man se ett samband så att en del av affärerna har gått över till Singapore i stället?

Rune Nyman: Om du menar att Singapore skulle ha ett liknande förhållande som England, är svaret obetingat nej.

Ingela Mårtensson: Det finns inget sådant avtal.

Rune Nyman: Det finns inget sådant avtal. Vi har tidigare av bl.a. medborgarkommissionen fått en förfrågan vad gäller de till synes stora volymerna av köp till Singapore. Vi har redovisat att det i Singapore finns användarmönster som avviker mycket från andra. Man använder t.ex. inte övningsammunition som vi gör i Sverige, utan man använder skarpladdad ammunition. Jag har en känsla av att man i dag anser det ganska klart att Singapore självt utnyttjar den materiel som landet köper.

Ingela Mårtensson: Så all den ammunition som man köpt under 1980-talet menar du har använts i Singapore?

Rune Nyman: De undersökningar som vi har gjort som en konsekvens av den fråga som du och andra har ställt pekar på att så är fallet.

Ingela Mårtensson: Tycker man inte att relationerna mellan den köpta ammunitionen och antalet gevär – antalet vet vi inte, men vi känner till beloppen – haltar litet?

Rune Nyman: Jag försökte förklara att de som kan den militära sidan har gjort så mycket man kan för att fastställa relationerna och kommit fram till att allt tyder på att det har gått korrekt till.

Bertil Fiskesjö: Jag skulle vilja ställa ett slags kompletterande fråga i ett par led.

Om jag har rätt tolkat de svar som givits på de frågor som har ställts här menar ni inom FFV att dels har era leveranser hållit sig inom gällande lagstiftning, dels har de kontrakt som ni har slutit och de leveranser som har skett i anslutning till dessa kontrakt varit väl kända av krigsmaterielinspektionen, och då har ni enligt era förutsättningar haft anledning att tro att de varit väl kända också för regeringen. Är det en riktig summering?

Rune Nyman: Om jag får vända på det menar vi att ursprungsavtalen från 1963 måste med alla mått mätt anses väl kända, eftersom det stod i varenda svensk tidning. Man gav en middag på brittiska ambassaden där flera av era kolleger var inbjudna. Ursprungsavtalen måste anses ha varit väl kända.

Vi vet också att det har lämnats kontinuerlig information till myndigheter, däribland KMI. Vi vet dessutom att det vid varje exporttillfälle har krävts utförseltillstånd, exportlicens, som har sökts och beviljats på sedvanligt sätt efter de regler som har gällt.

Bertil Fiskesjö: Innebär det då att det inte kan råda någon tvekan om att KMI varit väl informerad om alla affärer – denna gång i positiv mening?

Rune Nyman: Det var det som jag inte svarade på. Vi har informerat i grunden. Därför menar vi att den vidare informationen som skall lämnas, bortsett från den som vi kan belägga med fakta från 1978, 1980 osv., måste anses ha lämnats inom organisationen. Vi kan alltså inte använda ordet *väl*, som du använder. Det vet vi inte.

Bertil Fiskesjö: En annan delfråga i denna summerande fråga: Ni anser er i alla avseenden ha följt alla regler som har gällt vid varje särskilt tillfälle för svensk vapenexport?

Rune Nyman: I dag finns det två utredningar – en polisutredning och JK-utredningen – som skall fastställa detta. Vi har inte möjlighet att uttala oss om det i dag, och vi skall inte svara på den frågan.

Låt mig bara upprepa att avtalen som skrevs 1963 gav engelsmännen de rättigheter vi nu redovisar och gav FFV skyldighet att leverera enligt avtalen. Avtalen har varit basen för verksamheten under alla dessa år. Med hänsyn till alla informationstillfällen och diskussioner som har förekommit kan vi väl inte annat än tycka att avtalen, som juridiskt har varit i kraft, självfallet skulle följas. Hade man haft någon anledning att ifrågasätta det borde avtalen ha sagts upp, vilket inte har skett.

Bertil Fiskesjö: Borde initiativet i så fall ha kommit från regeringen?

Rune Nyman: Det är också svårt för mig att svara på, men sker det en drastisk förändring är det väl rimligt att vi får en signal om det.

Bertil Fiskesjö: Slutligen en fråga om läget för närvarande. Vi har kunnat konstatera, inte minst i konstitutionsutskottet år efter år, att det ständigt inträffar nya ting på detta attraktiva affärsområde. Nå skulle jag vilja fråga avslutningsvis om de avtal och de leveranser som ni har på gång är helt i enlighet med gällande regler.

Rune Nyman: Jag kan svara så här, att beträffande alla avtal som i dag är i kraft råder såvitt jag känner till en total samklang i tolkningen mellan KMI och FFV. Det måste rimligtvis betyda att de är i enlighet med gällande regler.

Som jag sade i svaret på en tidigare fråga har vi dessutom själva internt inrättat en egen kontrollinstitution som fungerar informellt i ett nätverk men ganska effektivt för att se till den andra sidan av medaljen, nämligen att människor begriper hur detta regelverk skall fungera.

Det har vi själva byggt upp. Därmed menar jag att allt talar för att svaret på din fråga är att det går helt korrekt till i dag.

Nils Berndtson: Får jag anknyta till frågan om de länder till vilka avtalen medgav vidareexport. Det fanns en lista, har du antytt, och senare har förändringar och kompletteringar skett, sade du.

Kan man anta att FFV hade en sådan självständig ställning att verket skulle kunna tillföra nya länder för vidare export? Är inte utvidgningar av 1963 års

lista en politisk fråga, som sannolikt regeringen bör ha haft kännedom om och tagit ställning till?

Om vi säger att fem länder var tillåtna för vidareexport och att det sedermera blev tio, vem hade befogenhet att vidga listan? Kan FFV ha haft den befogenheten, eller bör regeringen ha tagit ställning till det?

Rune Nyman: Regeringens inblandning kan jag inte bedöma. Nu var antalet annorlunda – det var ett mycket stort antal länder från början, och ett fåtal har kommit till. Men man kan väl rimligtvis förmoda att någon form av samråd måste ha skett åtminstone med KMI innan en sådan förändring har gjorts. Men då bör man också komma ihåg att det ibland var nya namn, ibland ett förtydligande. Det har också gjorts tillägg.

Nils Berndtson: Du sade att det var ett avtal mellan svenska staten och engelska staten. Kan man anta att FFV skulle kunna företråda den svenska staten i ett sådant ärende?

Rune Nyman: Det är en konstitutionell fråga som är svår. Jag tror att JK kommer att undersöka det. Men jag tillåter mig att citera igen: "within its field of activities is representing the state of Sweden". Det är möjligt att svaret på din fråga konstitutionellt är ja, men jag är inte kompetent att bedöma det. Jag är säker på att JK kommer att tänka igenom den frågan noggrant.

Nils Berndtson: I massmediadebatten har jag förstått att FFV har sagt att man känner till att granatgeväret Carl-Gustaf finns i en rad länder: Oman, Israel, Kenya, Saudiarabien m.fl. Är det riktigt att vapnet finns i de länderna?

Rune Nyman: Jag tror att pressuppgiften är felaktig. Vi har inte sagt så. Vi har sagt att förutom vad man kan läsa sig till i publikationer som är tillgängliga för alla men som ibland är motsägelsefulla vet vi att Oman är ett sådant land, eftersom det har kommit förfrågningar via en ambassad, och vi vet att Saudi är ett sådant land därför att vi själva har haft människor för utbildning där, och då kan man förmoda att det finns ett vapensystem där. Utöver detta tror jag inte vi har nämnt några andra länder. Men alla vet att man kan läsa de militära tidskrifterna, och gör man det med viss försiktighet, kan man dra slutsatser.

Nils Berndtson: Men om ni haft vetskap om att vapnet funnits i länder där de inte borde ha funnits, har ni då delgivit regeringen den vetskapen?

Rune Nyman: Det kan jag inte svara på.

Nils Berndtson: Borde det inte ha skett? Det är väl anmärkningsvärt om vapnen hamnar i andra länder?

Rune Nyman: Grundavtalen gav engelsmännen rätt att leverera till dessa länder. De är inte ur engelsk synpunkt förbjudna länder. Vi hade ett avtalskomplex som gav oss rättighet men också skyldighet att leverera till England, som sedan haft möjlighet att leverera vidare.

När du talar om förbjudna länder ser du det ur svensk synpunkt. När vi

1
talar om Engelsavtalen måste vi betrakta dem som giltiga avtal, och dessa länder var ur Englands synpunkt acceptabla.

KU 1987/88:40
Bilaga B 10

Nils Berndtson: Men Sverige har väl ändå haft inflytande över till vilka länder vidareexport borde ske? Annars var listan meningslös.

Rune Nyman: Den ursprungliga listan från 1963 gjordes väl upp enligt 1963 års förutsättningar.

Nils Berndtson: Men det har väl varit kontakter genom åren då man velat vidga exportområdet, och då har man inhämtat den svenska reaktionen i någon form?

Rune Nyman: Det har man gjort när man velat ändra listan i expansivt syfte. Däremot vet jag inte om man har diskuterat den andra sidan av medaljen. Det kan jag inte svara på.

Nils Berndtson: Du nämnde några länder, bl.a. Oman. Misstänkte du då att Carl-Gustaf har levererats till betydligt fler länder?

Rune Nyman: Vi misstänker ingenting. Vi talar bara om det vi vet, och vetskapen är vad jag har sagt.

Nils Berndtson: På vilket sätt undersöker ni om det har gått vidare till andra länder?

Rune Nyman: I dag har avtalen upphört att gälla. Vi lägger därför inte ned någon energi på att göra efterforskningar i de här frågorna. Enda sättet att ta reda på det är väl att läsa de militära skrifter som finns. De skrifterna är öppna för vem som helst.

Kurt Ove Johansson: Jag ställde i går en fråga till Carl Johan Åberg. Vi talar nu om ett licensavtal som är ingånget 1963. Men när vi granskade den här frågan i fjol nämnde Jörgen Holgersson att granatgeväret Carl-Gustaf tillverkas på licens i England sedan 1950-talet. Känner du till någonting om detta?

Rune Nyman: Jag svarade i början att vi inte kan förstå att han nämnde 1950-talet. Det måste vara en missuppfattning.

Kurt Ove Johansson: Det är alltså en felaktig uppgift?

Rune Nyman: Ja, eftersom den första leveransen över huvud taget till en internationell marknad skedde i början av 1960-talet. Vapnet var inte färdigt, så det är ett missförstånd.

Kurt Ove Johansson: Jag kommer tillbaka till en fråga som har anknytning till vad Nils Berndtson var inne på. Det är alltså känt att det sedan 1950-talet har varit förbjudet att exportera till Saudiarabien, men Saudiarabien har ändå kunnat köpa vapen på grundval av licensavtalet med England.

Om uppgiften är riktig lär det engelska försvarsdepartementet 1977 ha gjort upp om en försäljning av systemet Carl-Gustaf till Saudiarabien. När fick ni kännedom om denna affär?

Rune Nyman: Det är svårt med vissa data. Jag tror inte vi kan svara på den frågan. Från början stod det Gulfländerna, men sedan förtydligades det. Det enda vi kan säga är precis vad vi har sagt tidigare, att enligt avtalen hade England rätt att sälja och enligt avtalen hade vi skyldighet att leverera. Vi visste inte om en given leverans skulle gå till ett givet land. Ursprungstanken var självfallet att det var engelska trupper i länderna som skulle förses med dessa vapen. När sedan England drog sig tillbaka från land efter land utbildade man försvarsmakten i varje land, och då var det rimligt att anta att man skulle behålla samma lastbilar, samma skjutvapen och samma granatgevär som man hade haft.

Kurt Ove Johansson: Men i dag vet ni att det engelska försvarsdepartementet träffade en sådan överenskommelse med Saudiarabien 1977, och ni vet att leveranser ägde rum 1978 och 1979. Då kvarstår min fråga. Den här vetskapen kan ni inte ha fått i dag, utan ni måste ha fått den i ett tidigare skede. Jag frågar igen: Ungefär när fick ni vetskap om att en sådan överenskommelse hade ingåtts mellan England och Saudiarabien?

Rune Nyman: Svaret på den frågan är mycket enkelt. Vi vet inte vilket avtal engelsmännen har. Vi har inte tillgång till eller insyn i deras avtal. Vad vi vet om Saudi är att man begärt hjälp med utbildning av personal i Saudi, och den genomfördes vid viss tidpunkt. Det är vårt bevis för att Saudi är ett av de länder som utnyttjar Carl-Gustaf-systemet.

Utöver detta finns ingen vetskap. Det är möjligt att det förekommit diskussioner och samtal, men vi har ingen vetskap.

Kurt Ove Johansson: Men ni har själva uppgivit att 1980 hade FFV tre man på plats i Saudiarabien för att utbilda i Carl-Gustaf-systemet. En rimlig slutledning är väl att det hade skett en leverans tidigare?

Rune Nyman: Det är vad vi säger. Det var två man, men den skillnaden spelar ingen roll. Det är detta som gör att vi i dag med visshet kan påstå att Saudi är ett av de länder till vilka England har utnyttjat sin rätt att sälja.

Kurt Ove Johansson: Ni hade alltså anledning att förmoda att England någon gång på 1970-talet hade till Saudiarabien sålt Carl-Gustaf-systemet. Är det korrekt uppfattat?

Rune Nyman: Du säger 1970-talet. Vi hade folk där ner 1980. Då är det rimligt att vapnen levererades någon gång före 1980, men tidpunkten för en sådan leverans vet vi inte.

Låt mig upprepa att engelsmännen inte hade skyldighet enligt avtalen att hålla oss underättade om sina leveranser. Numera är det vanligt att alla avtal har ett villkor, att leverans får bara ske om man är informerad och har godkänt leverans. Men engelsmännen hade rätt enligt avtalen att leverera.

Kurt Ove Johansson: Ni hade alltså tre man i Saudiarabien 1980. Borde inte KMI eller regeringen ha haft kännedom om detta vid den tidpunkten?

Rune Nyman: Gäller din fråga huruvida vi borde ha talat om för KMI eller huruvida KMI borde ha känt till det?

Kurt Ove Johansson: På en tidigare fråga som gällde läget 20 år tillbaka, 1963, sade du att det hade förts en diskussion som gjorde att regeringen borde ha känt till vid den tidpunkten att det fanns ett avtal och rimligen vad det innehöll. Här rör det sig om situationen åtta år tillbaka i tiden. Är det inte rimligt att anta på samma sätt att regeringen borde ha ägt kännedom om detta?

Rune Nyman: Utbildning var icke vid denna tidpunkt underkastad något som helst regelverk. År 1983 ändrades den regeln.

Det går inte att svara vare sig ja eller nej på din fråga. KMI hade ingen skyldighet att veta och vi hade ingen skyldighet att informera om utbildningsinsatser.

Olle Svensson: Jag vill ställa en kompletterande fråga.

FFV har ibland t.o.m. fått status av staten. Av svaren på många av frågorna framgår att Engelsavtalen löper, ni kan inte göra någonting åt det, ni menar att England har fått dessa rättigheter. Men om man ändrar på reglerna i Sverige 1971, 1981 och 1982, är det då inte rimligt att staten – alias FFV – också gör en analys av hur avtalen stämmer: så att man inte bara fortsätter att låta dem löpa?

Rune Nyman: Det är en svår fråga att svara på för mig. Vi har självfallet diskuterat hur uppbromsningen av detta avtal gick till. Det är möjligt att man i efterhand kan säga att det borde ha gått fortare. Det är väl en av de frågor som förhoppningsvis JK och polisutredningen skall bringa klarhet i. Jag säger återigen att det var en process som var inarbetad och accepterad. Man utgick inom FFV från att den var känd och accepterad av KMI.

Å andra sidan tog man initiativ till ett upphörande i början av 1980-talet. Bromssträckan blev ungefär två år. Det är angeläget i sådana frågor att göra det på sådant sätt att alla parter kan klara det korrekt. Det innebar formellt att avtalet skulle sägas upp och upphöra att gälla. Enda sättet att förändra innehållet är att antingen omförhandla eller säga upp det. Man bedömde från olika utgångspunkter att det var lämpligt att det upphörde. Englands intresse var inte heller så stort, och man ansåg sig kanske inte kunna följa de förändringar som så småningom skulle införas. Därför upphörde avtalet 1984.

Huruvida bromssträckan var för lång och huruvida man borde ha startat tidigare kan jag inte bedöma.

Olle Svensson: Jag har en fråga som berör dig personligen.

Du hade svårt att sätta dig in i avtalets innebörd när det gällde tillverkningen. Jag menar inte att du som ny generaldirektör behövde känna till det i varje detalj, men tyder detta inte på att även inom organisationen har det tillämpats slentrianmässigt?

Rune Nyman: Det är ingen tvekan om det. Genom att det upphörde 1984 fanns det heller inte någon större anledning för oss att ifrågasätta en sådan historia. Det har varit en hel del diskussion om informationen. Jag tycker att vi har klarat av informationen till myndigheterna på ett ganska korrekt sätt.

Jag berättade att detta dök upp i början på sommaren för snart ett år sedan.

Det berodde på att en tidning här i staden beskyllde oss för att ha levererat till Sydafrika. Vi har kanske infört för mycket byråkrati, men vi tillämpar en sådan procedur internt när det kommer sådana uppgifter, att vi ser efter vad som ligger bakom. Vi informerar vår styrelse och industridepartementet om bakgrundsfakta.

Det var första gången vi såg på avtalen. Vid vår bedömning visade det sig vara helt ointressant om det gällde licenstillverkning eller ej eftersom samma regler skall tillämpas i båda fallen.

Sedan blev inte saken aktuell förrän i samband med artikeln i Times. Jag kan bara konstatera att vi är många i företaget som har trott att engelsmännen har utnyttjat sin möjlighet som de har de facto.

På den punkten hade vi fel. Det förklarade vi, men till skillnad från många andra tillhör vi de människor som kan ha fel ibland.

Olle Svensson: Det är inte meningen att vi skall sätta ofelbarhetsstämpel på någon.

Min fråga kan anknyta till en del tidigare frågor här. Det kan också ha inneburit att ni har levt i medvetande om det här avtalet så mycket att ni inte har haft någon anledning att ta de kontakter med regeringen och krigsmaterielinspektionen som ni kanske annars hade gjort.

Rune Nyman: Jag tror att det är en korrekt beskrivning. Utan att känna KMI tror jag att man även där har satt en procedurstämpel på förfarandet. Hos oss har det definitivt varit på det sättet – det kan jag bekräfta.

Börje Stensson: Av exportkreditnämndens ordförande Harry Schein fick konstitutionsutskottet höra att när vissa exportaffärer når stor omfattning och det rör sig om mycket pengar tar regeringen över ansvaret och sköter kontakterna. Det exempel han hade var Bofors Indienaffär, där det förekom en brevväxling mellan Olof Palme och Indiens premiärminister.

Vilka är FFV:s erfarenheter härvidlag? Harry Schein sade t.o.m. att företagets styrelser var marionetter i regeringens hand. Är FFV en marionett i regeringens hand vid vapenexportaffärer?

Rune Nyman: Det vet jag inte. Det är möjligt att vi är det.

Vi har inte varit i motsvarande situation. Vi har ett eget finansbolag som sköter vår exportfinansiering. Vi finansieringssäkrar på sedvanligt sätt. Man kan inte dra parallellen, för vi har inte haft den situationen, om din fråga gäller exportfinansiering.

Börje Stensson: Det måste i sin tur innebära att ansvaret ändå via finansbolaget ligger hos regeringen i väl så hög grad i FFV-affären som när exportkreditnämnden hjälper till att finansiera vapenexport.

Rune Nyman: Vårt finansbolag klarar av alla sådana saker som valutasäkringar. Sedan är det som i alla andra svenska företag ibland mycket stora åtaganden, och då använder vi exportkreditnämnden för viss försäkringsverksamhet. Men i övrigt har vi inte några sådana kontakter.

Börje Stensson: Utifrån det vi då fick reda på menar jag att när det gäller FFV i väl så hög grad som när det gäller Bofors måste regeringen vara involverad i arbetet med att genomföra kontraktsskrivning.

Rune Nyman: Vi har inte den situationen. I de kontrakt vi har skrivit som jag känner till har det skett helt och hållet i FFV:s egen regi.

Börje Stensson: När FFV haft kontakter och fått tillstånd, uppfattade ni det också då så att regeringen godkänt affärerna?

En annan fråga: Har det hänt att regeringen eller något statsråd på senare tid tagit direkt och aktiv del i någon av FFV:s exportaffärer?

Rune Nyman: Svaret på den sista frågan är nej. Jag kan inte crinra mig något sådant fall.

Vad beträffar den första frågan har vi som jag läste innantill möjlighet, rättighet och skyldighet att inom våra enligt instruktionen angivna verksamhetsområden fatta beslut själva. De är inte underkastade godkännande. Självfallet har vi interna regler som säger exempelvis att styrelsen skall lämna sitt godkännande, men det krävs inget regeringsgodkännande av en given affär.

Börje Stensson: Jag frågar detta delvis med hänsyn till att i andra sammanhang, exempelvis Bofors, har ägaren avkrävts vissa besked. Vad gäller FFV är staten ägare och borde rimligen vara väl informerad och kunna avkrävas besked. Staten måste i det här sammanhanget vara regeringen.

Rune Nyman: Jag förstår din fråga. Det enda fall som jag känner till är när vi ibland skall garantera någon ekonomisk transaktion. Det är då vi använder det dokument från justitiekanslern som jag citerade och som talar om för den andra sidan att vi äger rätt att företräda staten inom våra specifika områden. Där står: "The state also is the final warrantor of any payment."

Börje Stensson: Regeringen tar ansvar i den mån den känner till saker och ting, har vi lärt oss under de här utfrågningarna. Kan det ha hänt att man i FFV-ledningen någon gång övervägt att informera regeringen men underlåtit det efter vissa överväganden, exempelvis om att FFV ej har avkrävt slutanvändarintyg? Denna regel har ju funnits under avsevärd tid, men statens eget företag har inte följt denna regel. Man kan tänka sig att andra svenska vapenexportföretag har haft vissa funderingar över varför inte statens eget företag har avkrävt sina kunder slutanvändarintyg.

Rune Nyman: Det är möjligt att man har haft sådana funderingar, men vi kan inte kommentera det. Jag vet inte detta.

På vilket sätt KMI bedömde slutanvändarfrågan från 1971 till, i vårt fall, 1984 kan jag inte svara på, utan det får KMI svara på. Vi kan bara konstatera hur det var, och bakgrunden kan jag som sagt inte kommentera.

Börje Stensson: En detaljfråga: År 1982, några månader innan den nya lagen skulle tillämpas även av FFV om slutanvändarintyg, skrevs ett avtal mellan FFV och Singapore om licenstillverkning av Carl-Gustaf. Har det utnyttjats?

Rune Nyman: Licensavtal har en särskild ställning. Licensavtal är en sak och leveransavtal en annan.

Svaret på din fråga är att licensavtalet omfattade en typ av ammunition, och det har utnyttjats.

Bertil Fiskesjö: Jag hade också tänkt fråga om regeringens bistånd, men vi har fått ganska fylliga svar. Regeringen med Olof Palme i spetsen engagerade sig alltså hårt för Bofors, men ni klarade er utan regeringsstöd. Är ni så mycket duktigare än Bofors att sälja vapen?

Rune Nyman: Om det är en fråga som du vill att jag skall svara på, vill jag säga att vi arbetar inom ett mycket mindre spektakulärt fält av försvarsmaterielsidan. Det är mindre affärer, enklare produkter, och det är lättare att arbeta direkt med slutanvändaren på ett sätt som kanske inte gäller för Bofors. Däremot tror jag inte att vi har några kvaliteter som inte Bofors har.

Bertil Fiskesjö: I samband med de undersökningar som vi har gjort om vapenleveranser och om vapen som har hamnat på fel ställe har ständigt Iran dykt upp utan att det har kunnat verifieras att det på omvägar har kommit leveranser dit, även om sådant har påståtts.

Har ni vid något tillfälle varit invecklade i förhandlingar om vapenleveranser till Iran?

Rune Nyman: Svaret är nej, såvitt jag vet. Det har givetvis inte förekommit några leveranser dit. Vi har inga belägg för att vapen finns där som har kommit från Sverige. När det gäller Iran är vi alltså inte på något sätt berörda.

Bertil Fiskesjö: Det har inte heller förekommit försök från Iran att etablera sådana kontakter?

Rune Nyman: Det vet vi inte. Det är vanligt att vi får förfrågningar. Huruvida de kommit från Iran kan jag inte svara på. De har i varje fall inte lett till någonting.

Ingela Mårtensson: Avtalet från 1963 förlängdes 1973, men upphörde det inte 1983?

Rune Nyman: Avtalskomplexet från 1963 upphörde 1984.

Ingela Mårtensson: Men när det förlängdes 1973, till vilken tidpunkt förlängdes det då?

Rune Nyman: Avtalskomplexet från 1963 levde kvar i sina former men blev givetvis förändrat.

Ingela Mårtensson: Det förlängdes 1973. Förlängdes det inte då till någon viss tidpunkt?

Rune Nyman: Det som du åberopar var en revidering 1973, en textmässig anpassning till vissa förändringar, men avtalskomplexet som sådant var giltigt hela tiden.

Ingela Mårtensson: Var det inte tidsbegränsat?

Rune Nyman: Det är faktiskt korrekt. Det upphörde genom uppsägning, inte genom att giltighetstiden gick ut.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Det återstår för mig bara att tacka för att ni har givit denna värdefulla komplettering av vårt skriftliga material.

1988-03-25

kl. 11.00–12.01

Offentlig utfrågning av generaldirektör Jörgen Holgersson angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar välkommen generaldirektör Jörgen Holgersson inte i hans nuvarande egenskap av chef för statens pris- och kartellnämnd utan i hans tidigare egenskap av tjänsteman hos utrikesdepartementets handelsavdelning och t.f. krigsmaterielinspektör.

Orsaken till att vi har kallat dig hit är i huvudsak FFV:s affärer och de relationer som väl har förekommit mellan FFV och krigsmaterielinspektionen.

Jag börjar med att ge dig ordet, om du vill lämna oss en kort inledande resumé.

Jörgen Holgersson: Jag förmodar att bakgrunden till att jag kallats hit trots att jag är borta från den verksamhet som utskottet nu granskar är ett förhör med mig förra året i utskottet rörande Singapore. I ett sammandrag nämnde jag då att det inte var så konstigt att det fanns granatgevär runt om i världen, därför att de hade tillverkats på licens i Storbritannien sedan 1950-talet, som jag sade. Det var en spontan uppgift som inte var förberedd och som framfördes i samband med vad som sades om Singapore. Bakgrunden till att jag gjorde det var att bland det första man fick veta om inom krigsmaterielinspektionen när licensfrågorna kom upp var att det fanns ett licensavtal mellan FFV och Storbritanniens Ministry of Defence eller något av försvarsföretagen där rörande vapensystemet Carl-Gustaf – när man talar om system ingår då vapen och ammunition. Det var det som låg bakom min propå.

Att jag förlade det fel i tiden kan möjligen hänga samman med att det har sagts att FFV under 1950-talet hade försökt sälja det här vapnet, som började tillverkas under 1940-talet och har modellår 1948. Jag beklagar att jag inte hade klart för mig då att det sedan inte resulterade i kontrakt förrän en bit in på 1960-talet.

Jag får också säga inför de frågor som kommer, att jag inte kan likställas med krigsmaterielinspektionen eller krigsmaterielinspektören under de år då jag tjänstgjorde på handelsdepartementet eller handelsavdelningen. Min befattning med detta var sporadisk. Det var först från februari 1987 som jag närmare ansvarade för krigsmaterielexportfrågorna men då jämsides med mitt ordinarie arbete.

De kontrakt som nu går under benämningar som Engelsavtalen eller liknande såg jag första gången nu i mars månad 1988. Att jag inte har gjort det tidigare hänger samman med att uppfattningen hos oss var den, att det rörde sig om regelrätta licensavtal.

Jag har försökt rannsaka mig inför det här förhøret. Första gången jag kom i närmare kontakt med avtalen var i samband med att vi skrev direktiv till krigsmaterielexportutredningen, alltså Sven Anderssons utredning. Vi började i slutet på 1978 att göra det. I direktiven tog vi upp problematiken kring licensfrågorna. Inför det gjordes en mindre genomgång som man skulle ha som underlag för direktivskrivningen, vilken Sven-Erik Beckius, som var med mig förra gången i utskottet, var ansvarig för. Av de uppgifter som vi då hade gjordes en sammanställning som jag tror finns med i det material som utskottet har fått från Sven Hirdman och som hänför sig till 1978. Av det framgår att man har upplåtit licens för vapen och vapensystem till Storbritannien.

Sedan var detta aktuellt för mig i samband med att propositionen på grundval av krigsmaterielexportutredningens betänkande utformades 1982. Det blev sedermera lagstiftning den 1 januari 1983 sedan riksdagen hade beslutat om det.

Då hade vi under 1982 på rättssidan samtal med de företag som hade licensavtal. Krigsmaterielexportutredningen gjorde en genomgång av licensfrågan och föreslog en lagstiftning. För att lösa vissa övergångsfrågor hade vi överläggningar med företag, bl.a. med FFV. Det här hände under 1982. Jag skall senare komma tillbaka till ett av resultaten. Vid de överläggningarna utgick vi ifrån att det här var ett regelrätt licensavtal. Det var det också till viss del, men det har visat sig att det inte var så till alla delar.

Detta är väl i korthet den kunskap och den befattning som jag har haft med frågan.

Jag sade att jag skulle nämna en annan effekt av genomgången 1982. Ett av förslagen var att man skulle införa en skärpning av användningen av slutanvändarintyg. Det diskuterades i relation både till licensavtal och till vanliga avtal. Bakom den diskussionen låg att det, såsom nämndes i förhøret förra året, ofta är lång produktionstid för krigsmateriel. Från kontrakt till leverans kan det gå lång tid. Därför fordrades det vissa övergångsarrangemang, som gjorde att man inte krävde intyg från den 1 januari 1983 för affärer där kontrakt var skrivna tidigare, utan man gjorde en mjuk övergång under den första delen av 1983. Av olika skäl blev övergångstiden i vissa fall förlängd, bl.a. beroende på hur kontrakten låg till.

Det här var en av effekterna. Den diskuterades i samband med att propositionen skrevs och lagrådsremissen utformades.

Olle Svensson: Det intryck man har haft vid de diskussioner som har förts efteråt är väl att krigsmaterielinspektionen har varit en i vissa avseenden relativt löst utformad organisation och att reglerna behöver skärpas.

Har du det intrycket från den tid du har varit på handelsdepartementet och utrikesdepartementets handelsavdelning, att detta kan ha medverkat till att exempelvis FFV har kunnat arbeta relativt självständigt och inte haft de kontakter med KMI som man skulle kunna önska?

Jørgen Holgersson: Jag tror att kontakterna mellan krigsmaterielinspektionen och företagen har varit mycket frekventa. Jag tror inte man kan säga att man till följd av att organisationen har varit så liten inte har diskuterat frågor som kan komma upp. Det handlar väl snarare om på vilket sätt och i vilka former man har diskuterat.

Mina erfarenheter går tillbaka till 1976, och under så lång tid som jag kan överblicka har krigsmaterielinspektörerna haft regelbundna genomgångar med företagen, oftast någon gång i månaden med de större, där man gått igenom exportmarknader, order, vapensystem under framtagning osv. Det har varit en dialog under åren, och där har man givetvis också diskuterat möjligheterna till marknadsföring på vissa länder. I vissa fall har inspektionen sagt att export är helt utesluten därför att regeringen aldrig skulle gå med på tillstånd. Det har också förekommit fall där man har varit mer tveksam och har gjort speciella utredningar. Min uppfattning är att det varit frekventa kontakter i samband med ländergenomgångarna.

Olle Svensson: Med företagen menar du också affärsverket FFV?

Jörgen Holgersson: Jag likställer dem i det här sammanhanget, även om jag vet att FFV har en mycket speciell organisation med en anknytning till staten på ett annat sätt än övriga företag. Vad gäller export har FFV alltid behandlats lika som de andra företagen. Däremot är det annorlunda på tillståndssidan.

Anders Björck: Förra våren var Jörgen Holgersson hos oss i konstitutionsutskottet två gånger, första gången den 10 mars. Då frågade vi om Carl-Gustaf. Jag skall bara läsa upp två meningar ur det svar som vi fick: "Man kommer ständigt att stöta på Carl-Gustaf" – så långt var det rätt. "Geväret behöver alltså inte komma från FFV. Det tillverkas på licens i England sedan 1950-talet."

Hur kunde detta missförstånd uppstå? Det upprepades sedermera av Mats Hellström när han var i utskottet. Eftersom också Mats Hellström lämnade den uppgiften är det ur konstitutionsutskottets synpunkt viktigt att få reda på var källan finns.

Jörgen Holgersson: Vid alla föredragningar som förekommit på handelsavdelningen inför de statsråd som har tillrätt och även i andra sammanhang har alltid föredraganden, som vanligen är krigsmaterielinspektören, sagt att med ett visst antal länder, inkl. Storbritannien, finns licensavtal som berättigar landet till tillverkning av vapensystemet Carl-Gustaf, vilket då innefattar vapnet och ammunition.

Det är på detta som uppgiften grundar sig. För min egen del går det tillbaka till 1978 och ett papper som finns på KMI.

Anders Björck: Du säger att du går tillbaka till 1978. Papperet är alltså så klart att man inte kan dra någon annan slutsats än att det skett tillverkning i England för vidare leveranser. Hur är det här papperet utformat, som uppenbarligen är primärkällan?

Jörgen Holgersson: Jag vill inte påstå att papperet är primärkällan, i varje fall inte i den tappning som jag sett. Det är mera i tabellform. Jag kan inte utifrån detta påstå att jag vet att också vapnet har tillverkats i England vid sidan av ammunition, för vapen och ammunition är hopklumpade.

Det här är en uppgift som varit allmångods. Det har jag kontrollerat med S.-E. Beckius, som var med förra gången när uppgiften lämnades. Han rättade mig inte då och har inte rättat mig senare heller. Han anser att man

hade den uppfattningen inom krigsmaterielinspektionen. Men att en tillverkningsrätt med det innehållet har upplåtits framgår. Däremot kan man inte läsa ut av det papperet om den har utnyttjats.

Anders Björck: Så papperet ger ändå utrymme för skilda tolkningar, och ni har gjort en tolkning. Hade det inte funnits anledning att fråga FFV exakt hur det tillämpades? Ni måste ändå ha haft många kontakter med FFV i andra sammanhang.

Jörgen Holgersson: Det är riktigt. Såvitt jag förstår har man talat om Engelsavtalet, som vi har uppfattat som ett licensavtal, såsom grunden till att vapnen har hamnat på olika ställen i världen. Vi utgick ifrån att det var på grund av licensavtalet som vapnen fanns på de ställen där FFV har uppgivit att de finns. Däremot menade FFV, förstår jag i dag, att det är med stöd av ett köpeavtal och inte av en tillverkningslicens som vapnen har spritts.

Var grunden ligger till det här missförståndet törs jag inte säga. Det är klart att det såsom Anders Björck säger här förevarit kontakter. I vissa fall, exempelvis när det har ställts frågor i riksdagen, har primärmaterialet kommit från FFV. Det är ingenting som krigsmaterielinspektören kan hitta på själv, utan han har uppenbart haft sådana kontakter. Så har det gått till, men jag har inte personligen varit involverad i detta.

Anders Björck: Har det alltså inte varit för lätt att lura krigsmaterielinspektionen?

Jörgen Holgersson: Jag fick den frågan också förra året, om det har varit för lätt att lura KMI. Jag menar att man inte i en verksamhet kan utgå från att man hela tiden är utsatt för luredrejeri. Här har man ansökt om utförsel. Vi som är verksamma på den juridiska sidan måste utgå ifrån att de uppgifter som lämnas är korrekta och speglar det verkliga förhållandet. På den punkten menar jag att det inte har förelegat någon tvekan: utförseln har avsett Storbritannien.

Jag vill också som jurist sätta ett frågetecken för Engelsavtalen, som i dag framstår som någon högre grad av sanning. Det sägs där att det har varit fritt fram att sälja till England och sedan sälja vidare. Det gäller inte bara ett avtal, utan det är ett avtalskomplex där vissa delar är licensavtal som avser ammunition men också i viss utsträckning själva vapnet.

Det stora här var att Sverige fick sälja vapnet till Storbritannien 1963. Om jag inte förstår det fel omfattar köpeavtalet från 1963 ett specificerat antal vapen som skulle levereras under en period. Sedan förbehöll sig engelsmännen rätten till tillverkning på licens av ammunition och vapendelar. Jag är inte helt säker på att avtalet kan ens juridiskt återopas hur länge som helst. Däremot kunde tillverkningsrätten förlängas. Jag har inte drömt om att man skulle kunna ha ett köpeavtal som i 20–25 år möjliggör försäljning till ett antal länder till vilka vi inte har egen försäljning.

Vad däremot gäller licensupplåtelsen, tillverkningsrätten, var det före den 1 januari 1983 så att det kunde tillverkas och säljas vidare utan att vi hade möjlighet att påverka detta. Det var skälet till att Sven Anderssons utredning tillsattes, som sedan ledde till lagstiftning, och att det tagits upp i direktiven för Gustafssons utredning, som ser på tiden före 1983.

Anders Björck: Om det här stämmer, skulle Carl-Gustaf dels ha tillverkats i Eskilstuna, dels ha tillverkats i England för vidareleveranser. Borde man inte, när det ständigt dök upp rapporter om vapnets förekomst, ha räknat efter om tillverkningen i Eskilstuna stämmer med de rapporter man fick in, om man därtill adderar det som påstås ha tillverkats i England? Hade ni kontroll på hur mycket vapen som utfördes ur Sverige?

Jörgen Holgersson: Hur många vapen som utfördes från Sverige visste man exakt genom tillståndsgivningen och genom den rapporteringsskyldighet som företagen har till krigsmaterielinspektionen. Däremot är det ingen som vet hur många vapen engelsmännen har i sina förråd och hur många som de låtit gå vidare. Därför är en sådan operation inte möjlig att göra.

Det har sagts att det kunde finnas Carl-Gustaf t.o.m. i Sydafrika, och man menar att det skulle vara sådana vapen som tillverkats på licens. Då utgår man från att det är rätten att tillverka vapnet i det landet som har utnyttjats, inte ett gammalt köpeavtal som skulle innebära att man kunde sälja till samväldesländerna.

Anders Björck: Jag är medveten om att det är lätt att resonera när man har facit i handen, men som vi frågade förra året i konstitutionsutskottet: borde det inte ha ringt en väckarklocka när Carl-Gustaf dök upp ständigt och exporten via Sverige, som ni hade kontroll på, var mycket stor?

Jörgen Holgersson: England är ett stort land med styrkor även t.ex. i Västtyskland. Det finns inga indikationer på att det skulle vara sådana mängder som gick till England att engelsmännen måste exportera vidare för att bli av med ett överskott.

Att man i samband med att direktiven skrevs till Gustafssons utredning uppmärksammade det här och sade att även licenser före 1983 skall granskas är däremot ett utslag av vad Anders Björck efterlyser.

Anders Björck: Vi hade diskussioner förra året om tillförlitligheten i de uppgifter som konstitutionsutskottet fick in vid sin granskning. Nu har du facit i handen när du ägnar dig åt den behjärtansvärda uppgiften att se på extrapriser och inte rabatter på vapen, även om vi är bra också på det i Sverige. Finns det flera områden där du med din erfarenhet från din tid som expeditionschef på handelsdepartementet och t.f. krigsmaterielinspektör kan ha blivit vilseledd så att det finns anledning att revidera de uppgifter som du har lämnat?

Jörgen Holgersson: Det fanns förra året ingen anledning för mig att tro annat än att de uppgifter som lämnades var riktiga med undantag för det jag redovisade inledningsvis, som jag förlade till 1950-talet i stället för till 1963.

Bakgrunden är att hela det svenska systemet för export av krigsmateriel har byggts på ett förtroende mellan statsmakten och de exporterande företagen. Det har sagts många gånger av olika statsråd enligt vad jag har sett i referat från kammaren. Vi har från vår sida aldrig drömt om att de uppgifter vi hade att arbeta med inte var hela sanningen, utan vi trodde på dem. Kanske kan man nu med facit i handen säga som Anders Björck säger att det var litet naivt. Ett uttryck för det är att krigsmaterielinspektionen var en

enmansmyndighet fram till början av 1980-talet. Andra inspektionsmyndigheter, exempelvis försäkringsinspektionen, har hundratals anställda. Verksamheten har alltså inte byggt på något utarbetat kontrollsystem, utan det har varit en svensk modell med förtroende mellan företag och myndighet.

Anders Björck: Du menar att vi mist vår oskuld nu?

Jörgen Holgersson: Jag tror ingenting längre. Den slutsatsen får Anders Björck dra.

Anders Björck: Jag har en fråga som anknyter till det vi frågade dig om förra gången. Då talade vi om export av Robot 70 till Bahrein och Dubai m.m. Sedan utskottets granskning var avslutad kunde tidningar publicera förra krigsmaterielinspektören Carl-Fredrik Algernons anteckningar som han hade på sig när han omkom. Där nämndes Olof Palmes namn och en del annat. Anteckningarna var mycket svårtolkade. Jag har ingen annan information om detta än som stått i massmedia.

En fråga som är viktig, eftersom vi granskar regeringen, är om du har tagit del av anteckningarna och vilken din kommentar till dem är med utgångspunkt från vad du sade till oss förra året.

Jörgen Holgersson: Jag tog del av anteckningarna på ett tidigt stadium i samband med den polisutredning som pågick för att klarlägga omständigheterna kring Carl Algernons död.

Det är riktigt att anteckningarna är svårlästa och svårtolkade. Det är endast med hjälp av personer som arbetade mycket nära honom som det har gått att över huvud taget tyda dem.

Det finns i dem vissa uppgifter av mycket personlig karaktär. Det finns uppgifter som onekligen rör frågor som i vart fall numera är föremål för utskottets granskning. En sådan, som jag förmodar att Anders Björck syftar på, gäller försäljning av ammunition till Oman, som har samband med förhistorien till vad som hände på kvällen den 15 januari 1987. Vi förstår nu att samtalet mellan Anders Carlberg och Algernon gällde just en försäljning av ammunition till Oman.

Jag vet inte riktigt vad jag skall svara på Anders Björcks fråga. Som jag sade är det svårtolkat. Man kan ha sina teorier om vad olika delar i komplexet av frågor som tas upp i papperen betyder. Jag har försökt efter bästa förmåga hjälpa polisutredningen genom att lägga synpunkter på de olika delarna.

Anders Björck: Min fråga gäller t.ex. att Olof Palmes namn nämns.

Får jag också skjuta in en fråga: är allt material publicerat i tidningarna, eller finns det ytterligare anteckningar där som icke har publicerats?

Jörgen Holgersson: Det har publicerats i två omgångar, första gången sedan åklagaren prövat och släppt en del, och sedan när kammarrätten släppt ytterligare en del. Skulle det vara något kvar, är det förmodligen sådana delar som är av rent personlig karaktär, men jag törs inte svara på det. Det är nog bara åklagaren Folke Ljungwald som kan göra det.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja fråga om slutförbrukarintygen. De infördes 1971. Det är märkligt att inte den diskussionen kom upp, eftersom

man hade avtalen om att kunna sälja vapen som hade tillverkats i Sverige.

Enligt vad jag förstått har inte FFV haft kravet på sig att kräva slutförbrukarintyg när man sålde vapen till England. Är det korrekt?

KU 1987/88:40

Bilaga B 11

Jörgen Holgersson: Här grundar jag mig på vad jag har fått höra när jag kom in i verksamheten i slutet på 1970-talet.

Det är riktigt att det står i propositionen 1971 att det regelmässigt skall företes slutförbrukningsintyg – jag tror man använde det uttrycket. Såvitt jag förstår har man i vart fall när det gäller de nordiska länderna och några länder i Västeuropa, bl.a. Storbritannien, inte krävt det regelmässigt. Jag tror att man inte heller har gjort det på vissa andra marknader. Det var snarare så att man i vissa fall krävde slutanvändarintyg – presumtionen var alltså den motsatta.

När vi under 1982 diskuterade slutförbrukningsintyg och tog fram den första provupplagan, som trycktes på sedelpapper, såsom vi berättade om förra året i utskottet, diskuterades också hur man skulle göra med sådana kontrakt som redan var skrivna. Företagen uppgav att de köpande länderna uppfattade det som uttryck för misstroende. Man ansåg att order som hade skrivits enligt det gamla systemet borde honoreras fullt ut. Tanken var att samtidigt som man skrev under kontraktet skulle också slutförbrukningsintyget framläggas.

Det är bakgrunden till att man under 1983 i vart fall vad gällde de nordiska länderna och Storbritannien inte var strikt utan tillämpade en mjuk övergång.

Sedan tyckte vi att det började gå för lång tid. Det kom in ansökningar om utförsel grundade på köpeavtal som uppgavs vara från tiden före den 1 januari 1983. Man ville då strama upp det. Det ledde så småningom fram till att krigsmaterielinspektören någon gång under 1984 skrev till FFV och sade att även FFV skulle förete slutanvändningsintyg.

Ingela Mårtensson: KMI har accepterat en mjuk övergång under 1983 och 1984?

Jörgen Holgersson: Inte bara KMI. Redan i propositionen 1982 och sedan under 1983 diskuterade man en mjuk övergång. Man lade inte fram i lagtext att det skulle finnas intyg från den 1 januari 1983. Det ligger i skrivningen att man skulle kräva intyg, men det accepterades att man inte gjorde det i varje affär. De affärer som baserades på kontrakt före den 1 januari 1983 lät man fortgå, men för nyskrivna kontrakt krävde man det fullt ut.

Ingela Mårtensson: Det fanns tydligen någon tveksamhet om vissa kontrakt var tecknade före 1983?

Jörgen Holgersson: De var säkert tecknade före 1983, men när tiden gick och vi fick in sådana ansåg vi att vi behövde skärpa tillämpningen för att komma mer i samklang med propositionstexten. Det var bakgrunden till att KMI skrev att intyg måste krävas fullt ut.

Ingela Mårtensson: Inte heller från 1971 har man följt lagstiftningen därigenom att man inte krävde slutförbrukarintyg vid rena leveranser av vapen.

Jörgen Holgersson: Det är fel att säga att man inte har följt lagstiftningen. Detta är motivuttalanden. Vad beträffar lagtexten måste man givetvis kräva intyg den dag de skulle vara införda, och likaså 1983, men man hade en så att säga liberalare tillämpning än vi har i dagsläget, där den är strikt.

Ingela Mårtensson: År 1985 införde regeringen ett stopp för leveranser till Singapore. Det framgick vid utfrågningen förra året att FFV ändå fick tillstånd att sälja vapen till Singapore innan stoppet hävdades. Är det korrekt?

Jörgen Holgersson: Jag har inte friskat upp minnet på den punkten.

Olle Svensson: Vi har utgått ifrån att frågestunden främst skall handla om FFV.

Ingela Mårtensson: Här gäller det FFV, som fick ett speciellt tillstånd att sälja till Singapore.

Jörgen Holgersson: Det är i och för sig riktigt att FFV låg inne med ansökningar liksom flera andra företag. Om jag inte misstinner mig fick FFV något tillstånd i augusti eller september.

Ingela Mårtensson: Det var i september.

Jörgen Holgersson: Står det i de handlingar som vi lämnade till utskottet förra året, så är det riktigt.

Ingela Mårtensson: Stoppet gällde all svensk vapenexport till Singapore, så det skulle också gälla FFV?

Jörgen Holgersson: Det är inte så att regeringen fattade ett formellt beslut om stopp eller embargo, utan vad man gjorde var att förklara att man tills vidare inte behandlade ansökningar. Det var föranlett av den s.k. Boforsaffären. Det fanns ingen som i det läget hade några som helst misstankar mot FFV. Frysningen avsåg från begynnelsen Bofors och riktade sig inte mot Singapore, utan syftet var att man skulle få kontroll över vad som hände beträffande Bofors. Det är bakgrunden till att man ansåg sig kunna fatta ett sådant beslut.

Ingela Mårtensson: I TT-meddelanden sades det att man stoppade all vapenexport.

Jörgen Holgersson: Jag är inte ansvarig för pressmeddelandet.

Ingela Mårtensson: Avsåg regeringen all vapenexport, eller avsåg man bara Bofors?

Jörgen Holgersson: Det här var föranlett av Boforsaffären, och mig veterligt fanns ingen misstanke mot FFV vid den tidpunkten. Vad som har sagts i regeringen kan jag inte svara på bättre än så här.

Ingela Mårtensson: Jag hade tänkt ställa en fråga angående Jean-Christophe Öbergs rapport. Får jag inte ställa den nu?

Olle Svensson: Vad jag menade var att vi har som regel att förbereda våra frågor. Men ingenting hindrar att du ställer frågan, så får Jörgen Holgersson avgöra om han kan och vill svara.

Ingela Mårtensson: Jörgen Holgersson stod på utsändningslistan för Öbergs rapport.

KU 1987/88:40
Bilaga B 11

Vilken var din reaktion? Har du sett någon liknande rapport?

Jörgen Holgersson: Det är riktigt att jag stod på sändlistan. Brevet hänför sig väl till tiden strax före jul 1979, så det är ett stort antal år sedan. Det är ingen hemlighet att det pågick diskussioner under den här perioden som rörde just Thailand.

Min reaktion inför brevet utformning och innehåll kommer jag inte ihåg i detalj, men vissa punkter i det var märkliga, också som rapportering.

Ingela Mårtensson: Du har inte tagit del av liknande rapporter där man har antytt att det förekom vidareexport från Singapore till länder som inte var tillåtna enligt svensk lagstiftning.

Jörgen Holgersson: Jag vill inte gå in på detaljer, eftersom det är länge sedan jag såg brevet. Jag har sett det i samband med polisutredningen. Men det vore fel av mig att i dag anföra synpunkter på hur de olika delarna förhåller sig till varandra, när jag nu inte har gått igenom det.

Bertil Fiskesjö: Jag har några frågor som inte heller har direkt med FFV att göra, men jag kan kanske få i varje fall ställa frågorna.

Den första gäller de tidigare så omdiskuterade och undersökta robotleveranserna till Singapore och det tillstånd som gavs 1979 och som visade sig i realiteten vara av annan innebörd än man hade uppgivit, så att de möjliggjorde att ett antal robotar kom på avvägar.

Den här frågan har diskuterats i en artikel den 10 december 1987 i Veckans Affärer, som jag utgår från att Jörgen Holgersson känner till. Där sägs bl.a. att när Jörgen Holgersson var hos oss förra gången hade han känt till de dubbla kontrakten sedan hösten 1985, och han hade fört detta vidare till regeringen. I samma tidningsartikel dementerar Mats Hellström att han hade känt till de uppgifter som tydligen Jörgen Holgersson hade kunskap om och som publicerades i Veckans Affärer.

Skulle Jörgen Holgersson vilja säga någonting på den punkten?

Jörgen Holgersson: Det här är den del av Boforsutredningen som det hela började med. Vid någon tidpunkt under polisutredningen har jag givetvis hört om detta. Vid något av de otaliga förhör som jag varit utsatt för både där och i medborgarkommissionen har utredarna också företett kontrakten. Jag har förlagt den tidpunkten till någon gång i oktober, november eller december 1985. Då förevisade de mig två kontrakt och frågade vilket jag hade sett. Jag kunde peka ut det kontrakt som jag hade haft ögonen på och där jag hade gjort en tjänsteanteckning om att det var företett. Det är bakgrunden till artikeln.

Bertil Fiskesjö: Är det också korrekt att dåvarande utrikeshandelsminister Mats Hellström informerades om detta?

Jörgen Holgersson: Jag är rädd att minnet sviker så att jag inte kan säga när det skedde, men vid någon tidpunkt när vi haft en genomgång och man har rapporterat vad som hänt under polisutredningen och varför den här

situationen har uppstått har det varit viktigt att jag kunnat redogöra för fakta, och en av de omständigheterna var att det fanns dubbla kontrakt.

KU 1987/88:40
Bilaga B 11

Bertil Fiskesjö: Hur kunde det komma sig att vi inte fick ta del av dessa uppgifter när vi förra gången hade Jörgen Holgersson för utfrågning i utskottet?

Jörgen Holgersson: Det sammanhänger med det jag påpekade flera gånger för utskottet vid förra förhöret, att det som gör det så obehagligt för mig såsom tjänsteman att sitta här är att det pågår en polisutredning. Många av frågorna tangerar det som ligger under förundersökningssekretess. Som jurist menar jag att en av de viktigaste sakerna i ett samhälle är att förundersökningssekretessen inte bryts, för det blir rent eländigt när man processar i massmedia innan det kommer till rättegång.

I den situation vi befinner oss i överlagrar många utredningar varandra, men den primära, som igångsatte allt, är den polisutredning som skall undersöka om det har begåtts brott mot svensk lag.

Bertil Fiskesjö: Det är en egendomlig situation. Slutsatsen måste bli att om vi inte haft någon polisutredning på gång, hade Jörgen Holgersson kunnat lämna oss dessa uppgifter utan samvetsqual.

Jörgen Holgersson: För mig är det omöjligt att avgöra vad jag kan berätta och inte får berätta. Därför hade jag också en propå att man skulle höra åklagaren. Han kunde ju helt kort klarlägga vad som var relevant och vad som kunde lämnas vidare.

Dessutom är det svårt för mig att bedöma vilka uppgifter som är av den här karaktären och vilka som utskottet anser vara relevanta.

Bertil Fiskesjö: Anser Jörgen Holgersson att det av de skäl som nu angivits eller av andra skäl finns viktiga delar i kunskapsmateriallet som inte har kommit konstitutionsutskottet till del?

Jörgen Holgersson: Den frågan fick jag även förra året avslutningsvis av Anders Björck. Jag svarade att enligt den kunskap som jag då hade fanns det vid den tidpunkten inte något mera. Nu vet jag att det var fel.

Frågan är nästan omöjlig för mig att besvara. Alla hoppas vi att det inte finns mer, men jag kan som sagt inte svara bättre än så, om jag skall vara trovärdig.

Bertil Fiskesjö: Min fråga gällde om Jörgen Holgersson har kunskap om sådana ting som kunde vara av intresse för utskottet utöver vad vi nyligen var inne på men som vi inte har fått ta del av.

Jörgen Holgersson: Det skulle föranleda mig att läsa igenom protokollen från de polisförhör som har varit. Jag har fått mängder av frågor, eftersom jag är en av de få som har överlevt den här verksamheten på KMI. Det gör att jag inte vågar säga om det finns någon uppgift i polisförhören som skulle kunna intressera utskottet. Jag kan inte svara bättre än så.

Bertil Fiskesjö: Jag har en kort fråga om ett helt färskt ärende. Det här är ett område som ständigt avancerar till nya avslöjanden. I Dagens Industri står det nämnt att embargo mot vapenexport till Singapore bröts knappt tre

månader efter det att det hade införts. Det gällde då att behandla en ansökan från Volvo Flygmotor om att exportera vitala delar men också för vidare export till Singapore.

Är det ett ärende som föredrogs i KMI?

Jörgen Holgersson: Det är ett regeringsärende. Självfallet är det ett ansökningsförfarande som har passerat inspektionen.

Bertil Fiskesjö: Var det med tillstyrkande från KMI som detta gick vidare till regeringen?

Jörgen Holgersson: Det var en mycket komplicerad handläggning av det ärendet. Det föredrogs också i den parlamentariska rådgivande nämnden innan det gick vidare till regeringen.

Olle Svensson: Jag vill skjuta in att vi har Mats Hellström här. Vi har avtalat med honom att han skulle höras kl. 11.30, och vi måste släppa honom kl. 12.45. Kan vi begränsa frågestunden, är det bra.

Med tanke på de senaste frågorna vill jag säga att jag delar åsikten att inte heller utskottet har rätt att ge sig in i polisens undersökningar. Vi har också undvikit detta. Vad vi har frågat om är det som vi tycker är relevant för bedömningen av regeringens handlande. Vi har respekt för rättssäkerheten för dem som är föremål för polisundersökning.

Nils Berndtson: Skulle du vilja klara ut vad som gäller för licenstillverkning? I fjol fick vi uppgifter i utskottet om att Sverige inte hade möjlighet att påverka vidare export. Det är väl uppenbart att till Engelsavtalet hörde en lista när avtalet upprättades och att den har kompletterats. Vad gäller för vidare export när licenstillverkning pågår?

Jörgen Holgersson: Vi får skilja på två delar. Den första är licensavtal som ligger i tiden före den 1 januari 1983. Fram till den tidpunkten kunde ett svenskt företag upplåta en licens till ett annat land utan att det krävde regeringens godkännande. Innehållet i ett licensavtal kunde vara sådant att det tillät export till ett tredje land av i ett främmande land tillverkad krigsmateriel utan att vi kunde påverka detta. Det var ett av skälen till att krigsmaterielexportutredningen tillsattes under Sven Anderssons ledning, som tog fram underlaget till en lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1983.

Efter den 1 januari 1983 skall regeringen ge tillstånd till upplåtelse av tillverkningsrätt, alltså licenstillverkning i utlandet. En punkt som alltid skall vara inskriven är att man inte får upplåta licensen vidare – tillverkningsrätten stannar alltså hos det land eller det företag som fått den. Dessutom begränsas försäljningen av de vapen som tillverkas med stöd av licensen. Man kan alltså inte upplåta licenser som är världsvida. Normalt upplåts licenser bara för det landets eget behov. Man skulle möjligen kunna tänka sig att låta en licensierad produkt som tillverkats i ett annat land gå till ett tredje land till vilket vi har försäljning direkt från Sverige, men då skall det skrivas in i licenskontraktet. Det här är en viktig del i bedömningen av licensupplåtelser.

Nils Berndtson: Vet du i vilken mån KMI har haft befattning med vidare export av Carl-Gustaf när man ville komplettera listan? Har KMI hörts om det lämpliga i export till det ena eller andra landet?

Jörgen Holgersson: Som jag sade har vi i vart fall på den rättsliga sidan i departementet och ledningen levt i tron att det var en tillverkningslicens som var upplåten, alltså att det inte var ett försäljningsavtal. Jag har kontrollerat med jurister som har funnits i handelsdepartementet och i handelsavdelningen, om någon har hört talas om Englandsavtalet i den tappning som det nu presenteras i. Ingen har någonsin hört talas om detta. Det måste i så fall vara en mycket liten krets som har varit informerad om det.

Nils Berndtson: Vi har i dag fått bekräftat att FFV har misstankar om att Carl-Gustaf finns exempelvis i Oman. Vet du om de misstankarna har delgivits KMI?

Jörgen Holgersson: Nej, inte konkret att Carl-Gustaf skulle finnas i Oman. Däremot vet vi från vissa andra ärenden att Carl-Gustaf finns i andra länder. I vissa fall är det, som jag sade förra gången, beroende på att när England avvecklade sina kolonier lämnade man kvar vapen. Jag tror det är förklaringen till den stora mängd Carl-Gustaf som finns i Singapore. Singapore har köpt ett litet antal svenska vapen men har ett stort antal, såsom jag redovisade förra året.

Likadant kan det vara med Oman, att engelsmännens reguljära styrkor lämnade kvar vapnen när de återvände hem. Det kan också vara så att de – t.ex. ammunitionen – var tillverkade i England på licens och har överlåtits, vilket man i vissa fall har trott.

Nils Berndtson: Får jag också ställa en fråga som inte anknyter till Singapore men som ändå har med Carl-Gustaf att göra.

Exporten av ammunition ökade ju kraftigt mellan 1983 och 1986, och den ökningen kom till i samband med att vidareexporten från Storbritannien stoppades. Borde det inte ha varit en signal som föranlett att man gjorde en liknande granskning av FFV:s export som man gjorde av Bofors export?

Jörgen Holgersson: Det finns ju andra skäl till att ammunitionsuppköpen i Storbritannien gjordes vid den här perioden. Man hade haft Falklandskriget. Understundom bygger man också upp sina lager med hänsyn till situationen i världen. Jag har i varje fall inte hört någon misstanke mot FFV vid den här tiden.

Nils Berndtson: Får jag avslutningsvis ställa en fråga som allmänt har att göra med hur larmsignaler går fram. Det gäller Iran.

När du var hos utskottet förra året sade du att bland militärattachéer i Teheran fanns vissa uppgifter som tydde på att Robot 70 skulle finnas där. Du utvecklade inte det närmare, men borde inte det ha varit en kvalificerad larmklocka, om det var militärattachéer som hade misstankarna? Anser du att man har varit tillräckligt vaksam på det här området när man har fått signaler om olaglig export?

Jörgen Holgersson: Vad gäller den konkreta frågan vill jag säga att det påbörjades ett stort arbete, som såvitt jag förstår inte är avslutat ännu, för att

ta reda på vart robotarna har tagit vägen. Där har man också utnyttjat diplomatiska kanaler. Arbetet har under det senaste halvåret gjorts gemensamt med medborgarkommissionen, som också har intresse av att ta reda på den saken. Men från början var det KMI som initierade detta. Jag tror att jag berättade förra året om den kontakt med Nobelledningen som vi hade för att få ta del av dess revisionsmaterial. Det är ett led i försöken att kartlägga robotarnas väg.

De diplomatiska kontakterna har såvitt gäller Teheran gått i cirklar. Man har såvitt jag förstår inte fått ut någonting av det.

Nils Berndtson: Är din erfarenhet av vad som har hänt att det behövs en större vaksamhet?

Jörgen Holgersson: Ja, självklart. Det vore dumt av mig att påstå någonting annat. Som jag sade inledningsvis i det första förhöret förra gången jag var här är jag inte någon försvarsadvokat för KMI, utan jag försöker bara anföra vissa synpunkter för balansens skull. I den situation som vi sitter i är det naturligtvis helt korrekt, det behövs en större vaksamhet.

Olle Svensson: Därmed är utfrågningen med Jörgen Holgersson avslutad. Jag tackar dig för att du kommit hit och lämnat oss värdefull information.

1988-03-25

kl. 12.01–12.39

Offentlig utfrågning av statsrådet Mats Hellström angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar Mats Hellström välkommen hit. Du har länge varit jordbruksminister, men du har ett förflutet som konsultativt statsråd i utrikesdepartementet med ansvar för handelsavdelningen. Vi har bitt dig komma i den egenskapen. Förutsättningen är att frågestunden skall handla om den nya utveckling som gäller FFV – vi begränsar oss till det.

Jag vill då fråga när regeringen fick kännedom om en påstådd vidareexport.

Mats Hellström: När det gäller Engelsavtalen var det för min del för ett par veckor sedan i samband med tidningsuppgifterna.

Olle Svensson: Kan du i efterhand säga om de avtal av den här typen som FFV hade förekom i de redogörelser som har lämnats regelbundet?

Mats Hellström: Den uppfattning som jag har fått och som jag redovisade i konstitutionsutskottet förra året är att man har haft gamla licenser i Storbritannien som kom nära i tiden när vapnet började produceras. Jag hörde att Rune Nyman tidigare i dag skulle ha sagt att vapnet inte fanns på 1940-talet. Jag har tidigare i konstitutionsutskottet sagt att jag har utgått från att man har haft en licenstillverkning i Storbritannien av både gevär och ammunition. Vapnet har modellår 1948. Det måste såvitt jag förstår vara ett minnesfel från Rune Nymans sida. Jag har uppfattat det så att man i Storbritannien fick ett licensavtal och att detta tillkom nära den tidpunkt då produktionen började i Sverige.

Det har varit en fri licensgivning fram till 1983 i en lång rad länder och för flera företag. Det ledde under 1970-talet till en ganska intensiv debatt om licenser. Man sade då att det inte var bra att svenska vapen fritt kunde spridas ut över världen. Det ledde till en utredning och till den lagskärpning som gäller sedan 1983.

Olle Svensson: När reglerna skärptes, tog då FFV kontakt med regeringen för att följa upp detta vad gäller de s.k. Engelsavtalen? Jag har ställt den frågan tidigare.

Mats Hellström: Nej, över huvud taget inte. Jag har hört tidigare i dag att Rune Nyman har hävdat att man har haft årliga genomgångar med KMI, som skulle varit fullt införstådd med att det var avtal om vidareexport och inte den typ av licensavtal som jag har förutsatt och som förutsattes i tidigare handlingar som konstitutionsutskottet har fått från KMI.

Jag kan bara referera ur de handlingar som konstitutionsutskottet har fått

att de två krigsmaterielinspektörer som fungerade under 1970-talet uppenbarligen har sagt att man icke haft sådan kontakt med FFV att man har vetat att det var ett avtal om vidareexport.

År 1978 gjorde KMI en genomgång av de licenser som fanns. Det framgår av KMI:s noteringar att det licensavtal som var slutet med England gällde både gevär och ammunition men att produktionen tills vidare, som det stod, bara avsåg ammunition. Det återkommer också i de anteckningar som FFV har lämnat in och som finns i konstitutionsutskottets material från 1980. Där talas också om licensavtal för gevär och ammunition.

På den punkten har jag inget annat material än det ni nu ser. För mig är detta nya uppgifter, men det framgår av den bild som förmedlats till mig och också till Jörgen Holgersson, som i konstitutionsutskottet tillkännagav samma uppfattning, oberoende av mig, att det var gamla produktionsavtal. Det synes förankrat i de uppgifter som KMI har noterat under 1970-talet.

Olle Svensson: Så från FFV har inte någon information lämnats till dig om just de här avtalens innebörd?

Mats Hellström: Ingen som helst.

Anders Björck: Jag skall inledningsvis begränsa mig till FFV, även om jag hade hoppats kunna ställa en del frågor också om Bofors och Indien. I det material vi tagit del av förekommer Mats Hellström, men vi får väl se hur långt tiden räcker.

Du sade förra året: "Carl-Gustaf har tillverkats på licens i Storbritannien sedan 1940-talet och lämnats kvar av Storbritannien i en lång rad länder som varit brittiska kolonier. Singapore har fortsatt med systemet Carl-Gustaf och har" – så kommer en hemligstämplad uppgift – "sådana vapen i Singapore."

När du redogjorde för detta inför konstitutionsutskottet, var det då uteslutande på grundval av information från KMI som du kunde lämna den uppgiften, eller hur kom det sig att du inför konstitutionsutskottet kunde lämna en så precis uppgift?

Mats Hellström: Det är de uppgifter jag har fått från KMI i de beredningar vi haft, som har handlat om vapnets historia, och när det i pressen har ställts frågor, som jag tagit upp med KMI, och även ammunitionsleveranser när länder som inte längre får brittisk ammunition har velat köpa från oss. Jag har sagt att jag inte tycker man skall tillämpa principen att tillåta export från Sverige när man tidigare har utnyttjat gamla licensavtal med Storbritannien. Det har varit en lång rad beredningar, där jag har fått den här bilden.

Anders Björck: Du säger att det har varit en lång rad beredningar. Om jag förstår dig rätt har det varit bara med KMI, eller har FFV deltagit i de beredningarna vid något tillfälle?

Mats Hellström: Inte på den punkten.

Anders Björck: Har du eller någon från KMI som deltagit i dessa många beredningar aldrig ifrågasatt riktigheten i uppgifterna från FFV? Du har aldrig varit misstänksam?

Mats Hellström: I de beredningar som KMI haft deltog tämligen regelbundet

Jörgen Holgersson – förre expeditionschefen – och jag. Vi har – uppenbarligen oberoende av varandra – samma minnesbild av vad som har sagts om licenserna. Jag har naturligtvis inte kunnat fråga efter avtal om vilka jag inte visste att de existerade. Jag har utgått från att detta har varit vapnets historia. Eftersom jag inte haft en aning om att det funnits några Engelsavtal har jag inte kunnat ställa frågor om dessa.

Men jag har känt en allmän oro över den mängd licensavtal som under årens lopp har tillkommit i full frihet. Det fanns ju ingen reglering av produktionslicenser, utan det land som fått licens hade frihet att vidareexportera, såvida det inte fanns någon begränsning i avtalet med det svenska företaget.

Uppgifter om hur mycket svenska vapen som funnits ute i världen ingav mig olust. Det var bakgrunden till att jag gav direktiv till den utredning vi tillsatte 1985 att gå igenom de svenska företagens utlandsverksamhet och speciellt undersöka i vilken utsträckning som möjligheten att nå de svenska målen för vapenexporten och restriktiviteten kunde uppfyllas och hur de påverkades bl. a. av, som vi skrev i direktiven, de äldre licensavtal som finns. Vi gav också utredaren i uppgift att gå igenom teknikspridningen genom äldre licensavtal och undersöka på vilket sätt utländska företag genom licenser kunde medverka till spridning av svenska vapen.

På det sättet har uppgifterna självfallet påverkat mig och fått mig att anse att vi måste försöka åstadkomma en uppstramning. Utredningen tillsattes 1985 på sommaren, om jag minns rätt. I varje fall delar av resultatet av utredningen har i går presenterats av regeringen för riksdagen. De förslag till skärpning av den svenska vapenexporten och utlandsverksamheten och de begränsningar av svenska företags marknadsföring av svenska vapen utomlands som regeringen lagt fram förslaget om till riksdagen i går liksom de andra skärpta kontrollåtgärderna är ett utflöde av denna utredning som har tillsatts 1985 bl. a. mot bakgrund av den olust jag kände inför uppgifterna om olika licensavtal.

Anders Björck: Det framgår klart att du har blivit lurad. Hur reagerade du när du fick klart för dig för några veckor sedan att du hade blivit lurad och fört vidare felaktig information bl. a. till riksdagens konstitutionsutskott?

Mats Hellström: Känslor skall man akta sig för att använda i en utfrågning i konstitutionsutskottet, men jag har blivit ganska uppretad.

Anders Björck: Ett av problemen som vi hade i konstitutionsutskottet under förra våren var att det visade sig att uppgifter som vi direkt eller indirekt hade fått sedermera måste korrigeras. Är det någonting annat som du menar att du medan du har chansen bör korrigera som du har meddelat konstitutionsutskottet förra året?

Mats Hellström: Nej, det är det naturligtvis inte. Visste jag det, skulle jag självfallet säga det. Men det är ett utomordentligt olustigt moras av uppgifter som finns i en gråzon där uppgifter förändras och där verkligheten är osäker. Det är självklart att detta inte är någon tillfredsställande situation. Därför är det bra att vi nu genom de här förslagen kraftigt skärper vapenexportlagstiftningen. Jag har sagt tidigare till konstitutionsutskottet att detta är den

verklighet som regeringen måste leva med. Under en lång tid när det pågått polisutredning måste regeringen hantera ansökningar om vapenexport under den osäkerhet som det innebär att det pågår en polisutredning, som dessutom utsträcks allt längre i tiden.

Jag refererar till vad Jörgen Holgersson nyss sade om vad man visste eller inte visste om dubbling av avtal. Jag har i konstitutionsutskottet sagt i vart fall förra året och jag tror även dessförinnan, att en av de hypoteser man haft är dubbling av avtalen. Men jag har icke ansett att jag medan polisutredning pågår – denna polisutredning är ju ännu inte avslutad – skall som statsråd lyfta fram en slutsats och säga att detta måste vara den riktiga slutsatsen. Polisutredningen måste avslutas, och polisen måste ta fram vad som är slutliga fakta. Vad jag har kunnat redovisa för konstitutionsutskottet är hypoteser. Jag har ansett att dubbling är en sådan hypotes som måste redovisas, men jag anser inte att jag skall dra slutsatser så länge polisutredning pågår. Där måste utredningen avslutas. – Det var delvis ett svar på en fråga som ställdes förut, men den gällde också mig.

Anders Björck: Jag ställer naturligtvis inte frågan för att vara elak, eftersom jag är en snäll person. Men förra vårens granskning handlade ju om att uppgifter icke stämde. Vi måste utgå från att vi gör vår granskning på grundval av ett korrekt material för att kunna dra korrekta slutsatser om olika personers medverkan.

Du har alltså ingen anledning i dag att tro att det under din tid som utrikeshandelsminister kan ha förekommit illegal vapenexport eller överträdelser av regler på andra områden, som vi i så fall borde granska?

Mats Hellström: Jag kan självfallet inte utesluta att det kan ha förekommit ytterligare illegal handel. Det vore väl märkligt om man kunde dra en annan slutsats när polisutredningen fortfarande inte är avslutad. Jag vill erinra om att polisens förundersökning började på våren 1985. Polisen meddelade då att man trodde sig bli klar till sommaren, sedan skulle undersökningen bli klar i augusti 1985, sedan i november 1985, och därefter har bedömningen av när den skulle bli färdig förskjutits från 1985 till 1986 till 1987 och nu till 1988, och den är fortfarande inte avslutad. Det vore märkvärdigt om man då skulle kunna dra säkra slutsatser om att det inte kan komma fram ytterligare affärer.

Anders Björck: Självfallet inte, och jag skulle av olika skäl inte vara förvånad om det gjorde så, men min fråga var om du har några indikationer som det kunde vara värdefullt att redovisa här och nu.

Mats Hellström: Det har jag inte.

Anders Björck: Regeringen har beslutat om att JK skall göra en utredning om FFV. Det är litet oklart, men såvitt jag har kunnat förstå har man tänkt sig att bara gå fram till 1983–84. Anser du inte att JK bör granska FFV fram till dags dato? Varför har det i så fall inte kommit fram i regeringens direktiv?

Mats Hellström: Det är givet att JK måste kunna dra de slutsatser som han anser viktiga. Vill han gå vidare, är det i varje fall enligt min uppfattning JK:s sak att bedöma vad som är relevant.

Anders Björck: Men regeringen har tydligen givit direktiv där man säger att det gäller avtal som slutits före den 1 januari 1983. Du har förmodligen varit med om att besluta det när du suttit i regeringsammanträde.

Mats Hellström: Den avgränsningen gäller väl just att det fanns licensavtal och andra avtal innan det kom en ny lagstiftning 1983. Men min personliga uppfattning är att JK som i alla andra utredningar måste kunna dra slutsatser på det underlag han behöver. Vill han ha ytterligare underlag, bör han få det.

Anders Björck: Jag frågar dig i din egenskap av företrädare för regeringen, eftersom du är den ende i den här vändan som är det. Du tillträdde, tror jag, i januari 1984. Här har regeringen satt den 1 januari 1983 som stoppdatum. Varför gjorde man i så fall detta, om det är en korrekt uppgift?

Mats Hellström: Jag utgår från att skälet är att det är då den nya lagstiftningen trädde i kraft. Men om JK anser sig behöva ytterligare andra uppgifter för sin undersökning, anser jag att han bör få det.

Olle Svensson: Jag vill skjuta in ännu en gång att det står att granskningen skall avse avtal som slutits före den 1 januari 1983 och som alltjämt är gällande.

Anders Björck: Det kan ha förekommit ett och annat efter den 1 januari 1983 som kan behöva granskas. Men vi ses kanske här igen.

Ingela Mårtensson: Kände du inte alls till den diskussion som pågick 1983 och 1984 mellan företrädare för den engelska regeringen och svenska myndigheter?

Mats Hellström: Nej, över huvud taget inte.

Ingela Mårtensson: Så det här är helt nytt för dig?

Mats Hellström: Ja, som jag sagt och som det står i materialet är uppgifterna om vidareexportavtal fullständigt nya för mig från de senaste veckorna. Det gäller också KMI och de tidigare krigsmaterielinspektörer som uttalat sig i de papper konstitutionsutskottet har fått.

Ingela Mårtensson: Kände du till att man inte krävde slutförbrukarintyg fram till 1984 för leveranser av vapen till England – alltså inte enligt licensavtal?

Mats Hellström: Som Jörgen Holgersson redde ut sade man 1971 att slutförbrukarintyg skulle vara huvudprincipen – jag minns inte exakt ordalydelsen i riktlinjerna – men det var inte tvingande bestämmelser. De skulle gälla under fem år.

Det här var man missnöjd med. Under den debatt som fördes på 1970-talet ansåg man detta otillfredsställande. Det ledde till den nya lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1983. Dels skärptes kraven på licenser, dels sade man att slutförbrukarintyg skulle krävas för alla länder och för all tid, alltså inte bara under fem år.

Sedan har man successivt infört detta fr.o.m. januari 1983. KMI har såsom Jörgen Holgersson sade gått igenom detta med företagen och efter hand har det nya systemet införts för all export.

Ingela Mårtensson: Har du inte blivit tillfrågad om en mjukare övergång för Englands del?

KU 1987/88:40
Bilaga B 12

Mats Hellström: Nej. Inriktningen har varit att så fort som det praktiskt är möjligt att införa det nya systemet skall det ske. Det har också KMI gjort under 1983, men när det gäller FFV har det uppenbarligen tagit längre tid.

Ingela Mårtensson: Var det en mjuk övergång även beträffande vapenleveranser från 1983?

Mats Hellström: För de länder som redan hade slutförbrukarintyg blev det direkt skärpningar. Vad beträffar nordiska och andra västeuropeiska länder där man inte tidigare krävde slutförbrukarintyg har man infört dem successivt allt eftersom ordena har kommit in. Det har Jörgen Holgersson beskrivit nyss.

Men man skall ha klart för sig att lagstiftningens krav på företagen att icke vidareexportera genom licenser, att icke skriva licensavtal utan regeringens medgivande etc. gällde från den 1 januari 1983. Slutförbrukarintyget är ett kontrollinstrument som man ville ha därför att man var missnöjd med hur det fungerade förr. Det är inte slutförbrukarintyget som ställer kraven på hur företagen skall bete sig, utan kraven finns i lagen och i riksdagens riktlinjer och gäller självfallet från 1983. Som Jörgen Holgersson sade förutsatte inte propositionen av rent praktiska skäl som gäller tryckning på sedelpapper osv. att intyget skulle införas från januari 1983, utan det fördes in när det varit praktiskt möjligt under 1983 och uppenbarligen i FFV:s fall efter diskussioner under 1984.

Ingela Mårtensson: Sedan tog vapenleveranserna till Singapore fart ungefär samtidigt som det blev stopp för England. Under 1985 var det stora leveranser till Singapore. Jag ställde en fråga till dig förra gången, hur leveranserna fördelade sig före och efter stoppet. Du svarade att det skedde i varje fall ingenting under stoppet.

Sedan fick vi se att regeringen givit tillstånd till leveranser i september innan Åström var i Singapore för att redogöra för våra bestämmelser. Hur kommenterar du det?

Mats Hellström: Det är bra att du ställer den frågan. Jag har sett den också i pressen.

Det är riktigt att du ställde en fråga om leveranserna under 1985, men du preciserade inte vilket företag det gällde. Jag utgick från att det var Bofors du talade om. Som jag sade hade jag inga siffror vid sammanträdet för ett år sedan. Jag sade att vi kunde ge utskottet allt det material ni behöver om när leveranserna kom etc. Så frågade du om det var före eller efter stoppet, och jag svarade att det i alla fall inte var under stoppet. Jag utgick från att du menade Bofors.

Du frågade nyss Jörgen Holgersson om detsamma, och han sade att han inte hade handlingen med sig. Den inlämnades till konstitutionsutskottet förra året av Jörgen Holgersson och beskriver den skillnad man gjorde mellan FFV och Bofors. Där säger han: "Från och med försommaren 1985 lät regeringen exportansökningar avseende krigsmaterielleveranser till Singa-

pore vila. Denna 'frysning' avsåg alla ansökningar oavsett från vilket företag ansökningen kom. Åtgärden var föranledd av att förundersökning inlett rörande misstänkt otillåten export av Robot 70 från Bofors till Bahrein och Dubai via Singapore. Innan vissa frågor klarlagts begränsades således inte 'frysningståtgärden' enbart till leveranser från AB Bofors. Sedan vissa kontroller av handlingar gjorts och andra speciella åtgärder vidtagits, bl.a. besök av KMI vid FFV, gav regeringen de ovannämnda tillstånden i september månad. Beträffande 'frysningen' av ansökningar från AB Bofors, där brottsmisstanken sålunda förelåg, fortsatte denna in i oktober månad 1985. Besluten om export-tillstånd för FFV behandlades sålunda helt skilda från besluten avseende Bofors ansökningar."

När jag i riksdagen talade om att vi på ett villkorligt sätt hävde stoppet talade jag också om Bofors.

Ingela Mårtensson: I början sade ni att det gällde all export.

Mats Hellström: Det är som Jörgen Holgersson sade här, att frysningen på sommaren först avsåg all export, liksom vi också fryste ansökningar till andra länder och företag där det fanns misstankar. Efter hand som man ansåg att man inte hade grund för att fortsätta en frysning gav man tillstånd. I FFV:s fall gjordes detta först efter en speciell genomgång på FFV som krigsmaterielinspektören utförde. Det förelåg inte skäl till misstanke i FFV:s fall. Det är också det som företes i brevet.

Ingela Mårtensson: Hur kunde du utgå från att det bara avsåg Bofors? Jag hade ställt frågor både om Bofors och om FFV, och jag frågade vilken fördelningen var.

Det visade sig också att den statistik som jag fick bara avsåg Bofors, fastän jag inte frågade om Bofors. Sedan stämde inte slutsiffrorna. Vi återkom och fick siffror som täckte all vapenexport.

Vi granskar ju inte Bofors, utan vi granskar hela vapenexporten.

Mats Hellström: Vi kan naturligtvis diskutera en utfrågning som skedde förra året. Jag har en ganska god minnesbild av att jag fick en fråga om när den stora leveransen skedde. Jag sade att jag inte kunde svara på detta därför att jag inte hade siffrorna här. Jag bläddrade i mina papper, och jag sade att jag kunde se till att ni får uppgifterna. Ni fick också siffrorna, och de har kompletterats.

Jag har svårt att se att detta har en bäring på dagens diskussion. Du frågade när den stora leveransen skedde. Jag visste inte när under året den stora leveransen hade gjorts. Jag sade att vi kunde återkomma till detta så att ni kunde få det exakta materialet.

Ingela Mårtensson: Det var efter påstötningar som vi fick uppgifter om FFV. Vad gäller materialet i övrigt var vissa uppgifter sekretessbelagda som avsåg FFV i utredningen som gjordes förra året.

Mats Hellström: Såvitt jag förstår har utskottet fått den information som ni efterlyste. Om KMI skickade enbart uppgifter om Bofors, är det möjligt att KMI utgick från detsamma som jag, eftersom du inte hade preciserat frågan. Men det här leder kanske inte så mycket längre. Jag har förstått att ni fått

uppgifterna. Du preciserade inte vilka leveranser du avsåg, utan du talade om den stora leveransen. Det pågår en lång rad leveranser under ett år, och när du frågade efter den stora leveransen kunde jag inte säga annat än att jag inte visste vad du menade med den stora leveransen. Men jag skulle återkomma med uppgifter om detta, och dem har du fått från KMI.

Ingela Mårtensson: Successivt har vi fått dem.

Du hade en utläggning om hur man inom Singapore har använt den ammunition som man har köpt under din tid. Har du samma uppfattning i dag, att leveranserna motsvarar Singapores behov av vapen och ammunition.

Mats Hellström: Inför utfrågningen förra året ville KU veta hur de som man tyckte stora leveranserna till Singapore bedömdes: Hade KMI och regeringen kontrollerat dem, och hade vi gjort någon bedömning av om de var rimliga?

I detta fall hade KMI med svensk militär expertis gjort en speciell genomgång av ammunitionsbehovet i Singapore. Jag hänvisar återigen till protokollet från förra årets utfrågning, som visar att man har lång värnplikstid i Singapore och att man skjuter med skarp ammunition vid övningar betydligt oftare än vi gör i det svenska försvaret. Svensk militär expertis gjorde den bedömningen att Singapores ammunitionsköp hade en storleksordning som var rimlig med tanke på försvarets storlek i Singapore. Detta redovisades för utskottet förra året, och den uppfattningen har jag fortfarande.

Bertil Fiskesjö: Jag anknyter till frågor som jag ställde till Jörgen Holgersson.

Oavsett vad ni inom regeringen bedömde som rimlig utrustning för Singapores försvarsmakt – som såvitt jag förstår måste vara mycket betydande – skedde på olika vägar en vidareförsäljning av robotar. Det har vi diskuterat tidigare, och jag skall inte fördjupa mig i detta nu. Vad jag vill beröra är den information som vi har fått och som jag tog upp med Jörgen Holgersson, nämligen kännedomen om de s.k. dubbla kontrakten, som möjliggjorde vidareexport.

Om jag uppfattade Jörgen Holgersson rätt vidhöll han att han hade informerat regeringen på hösten 1985, och Mats Hellström har sagt att han inte kände till de uppgifterna. Vilken är Mats Hellströms minnesbild just nu?

Mats Hellström: Densamma som tidigare. Jag har till konstitutionsutskottet sagt att dubblering av kontrakt är en av de hypoteser som funnits. Här har förekommit olika teorier om hur det kunde gå till: omlastning till sjöss, smuggling inom landet i Singapore osv. Det här var en hypotes, och den har jag också nämnt i konstitutionsutskottet. Men jag anser fortfarande att jag innan polisutredningen är avslutad icke själv skall bland de hypoteser som funnits dra ut en slutsats och säga att detta är sanningen. Det skulle vara mig helt främmande. Jag har redovisat att det här är en hypotes. Jag har förvisso känt till att det varit en hypotes. Det vore fel av mig att innan polisutredningen är färdig dra en bestämd slutsats och lägga fram den.

Bertil Fiskesjö: Kan jag med det konstatera att Mats Hellström var informerad av KMI hösten 1985?

Mats Hellström: Exakt när de här diskussionerna har förts kan jag naturligtvis inte säga på rak arm. Jag har frågat konstitutionsutskottet om denna utfrågning gäller FFV, såsom sekretariatet sade först, eller om jag också skulle ta fram material och underlag för andra frågor, vilket jag var beredd att göra. Jag har fått det uttryckliga svaret att utfrågningen skulle gälla enbart FFV. Därför har jag inte med mig material som gör att jag kan belägga när det ena eller andra inträffade.

Jag får säga mer allmänt att man har redovisat de hypoteser som funnits: smuggling sjövägen, andra arrangemang inom Singapore, dubbla kontrakt. Jag har för min egen del icke innan polisutredningen är färdig velat dra någon slutsats om vad som är den slutliga sanningen. När jag icke gjort denna fråga klar för mig själv, kan jag inte heller gärna göra det för utskottet. Det måste vara polisutredningen som slutligen kommer fram till hur smugglingen har gått till och lägger fram fakta.

Att en hypotes bland andra hypoteser har varit dubblering av kontrakt har jag sagt i konstitutionsutskottet, men vilken som är den slutliga sanning som polisen kommer fram till bör jag inte bedöma innan polisutredningen är klar.

Bertil Fiskesjö: De uppgifter som det gäller här kände alltså Mats Hellström till. Jag fäster naturligtvis inget avseende vid om KMI informerade dig i oktober eller december, eftersom det var på våren vi hade utfrågningen i utskottet.

Det var alltså väl bekant för Mats Hellström när vi hade vår utfrågning i utskottet?

Mats Hellström: Jag har också till utskottet sagt att dubblering är en av de hypoteser som finns.

Bertil Fiskesjö: Men här är det inte fråga om en hypotes, utan om att dubblering verkligen förekom.

Mats Hellström: Jag upprepar att jag inte vill dra den slutsatsen innan utredningen är klar. Här pågår en polisutredning. Det skulle vara direkt fel av mig att dra en slutsats av den utredningen innan polisen själv presenterar den slutsatsen. Jag vet inte om detta är den slutsats som polisen kommer att dra när den är färdig. Men jag har redovisat vad jag själv kan ha uppfattat, nämligen att här finns olika hypoteser, varav dubblering av kontrakt är *en*. Det har också nämnts här.

Bertil Fiskesjö: Har Mats Hellström någon kommentar till den andra fråga som jag tog upp med Jörgen Holgersson om vidareexporten över USA till Singapore tre månader efter det att regeringen hade utfärdat embargo?

Mats Hellström: Det är en fråga som regeringen bedömt förra året vid något tillfälle – jag minns inte exakt när. Efter prövning i den parlamentariska nämnden fattade man det beslut som har redovisats.

Olle Svensson: Vi har kallat också Anita Gradin till utfrågning.

Nils Berndtson: Jag hade tänkt ställa ett par frågor om FFV, men av tidsskäl avstår jag. Jag tar i stället upp en annan sak, som har med kontrollutövningen att göra.

När du var i konstitutionsutskottet 1986 beskrev du kontrollen i Bofors så här:

”Vi har vidtagit den unika åtgärden att på företaget Bofors sätta in polisiär personal som arbetar för krigsmaterielinspektionen. Det är polisutredare som har till yrke att utreda denna typ av frågor. Direkt inom Bofors följer de alla enskilda leveranser av misstänkt materiel och gör detta i kontakt med polisens förundersökningsledare. Det är först när man har klarat ut med polisens förundersökningsledare att det inte finns något hinder ur dess synpunkt som leveranser får gå från Bofors. Det är ett unikt kontrollsystem i ett företag, men vi har ansett oss tvungna att införa det med tanke på att polisutredningen tar så lång tid.”

Men i Henrik Westanders bok Bofors svindlande affärer påstås det att någon polis aldrig var utplacerad på Bofors. Hävdar du även i dag att den uppgift du lämnade är riktig, eller vill du ta tillbaka den eller korrigera den?

Mats Hellström: Det utsågs en person vid rikspolisstyrelsen som knöts till KMI. Han hade bakgrund som spanare och började arbetet med att i Bofors gå igenom ansökningar. Det systemet har fungerat. Det har icke redovisats till mig att det inte skulle ha fungerat. Olika personer har varit knutna till denna verksamhet.

Nils Berndtson: Förundersökningsledaren som skulle ge klarsignal säger att han aldrig har varit rådgivare i frågor om huruvida man skulle bevilja tillstånd eller inte. Den kriminalkommissarie som också skulle ha den här uppgiften säger i en tidningsintervju att han inte har haft sådana instruktioner. Därför kan det betvivlas att kontrollsystemet har fungerat.

Mats Hellström: Jag kan bara säga att anlitaandet av en person från rikspolisstyrelsen hade det syfte du läste upp och som jag redovisat i riksdagen.

Sedan har jag fått uppgifter om att man breddat detta och att KMI haft kontakt med förundersökningsledaren. Det har icke redovisats för mig att det icke skulle fungera.

Nils Berndtson: Här står, som det brukar heta, uppgift mot uppgift. Framtiden får väl visa om det är sant eller inte att kontrollsystemet sattes i verket. De som utpekats som de som skulle ha uppgiften bestrider uppenbarligen att de haft den rollen. Därmed har man fått ett intryck av ett kontrollsystem som icke fungerar.

Mats Hellström: Jag kan bara upprepa att jag i riksdagen har presenterat hur systemet skulle läggas upp, att det har lagts upp så och att det aldrig har redovisats för mig att det inte skulle ha fungerat.

Nils Berndtson: Bestrider du det som står i boken Bofors svindlande affärer, som jag citerade, att såväl Age som kommissarien säger sig icke ha haft den här uppgiften?

Mats Hellström: Jag har inte läst boken. Jag kan bara redovisa den uppfattning jag har om hur det har fungerat.

KU 1987/88:40
Bilaga B-12

Olle Svensson: Frågestunden är avslutad, och jag tackar Mats Hellström för de kompletterande informationer du har givit utskottet.

1988-04-05

kl. 11.00–13.35

Offentlig utfrågning av statsminister Ingvar Carlsson angående

- a) regeringens utnämningsspolitik
- b) krigsmaterielexport
- c) lokalisering av plan- och bostadsverket

Olle Svensson: Vi fortsätter i dag våra offentliga utskottsutfrågningar enligt den särskilda föredragningslistan som upptar granskningsärenden.

Utskottet befinner sig nu i det skede av vår granskning av statsrådets ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning då vi samlar in relevant material. Vi har en omfattande skriftlig dokumentation. Det har emellertid ansetts värdefullt att komplettera den med muntligt inhämtade upplysningar. I dag har vi hos oss statsminister Ingvar Carlsson, som ger oss möjlighet att ställa frågor i tre ärenden. Detta inhämtande av sakupplysningar är för första gången offentligt vad gäller statsministern.

Du är välkommen till utskottet, liksom den allmänhet som har möjlighet att följa frågestunden.

Utfrågningen omfattar punkterna 1–3 på vår föredragningslista:

- regeringens utnämningsspolitik,
- krigsmaterielexport,
- regeringens beredning av fråga om lokalisering av plan- och bostadsverket.

Vi börjar alltså nu med regeringens utnämningsspolitik. Här utgår utskottets granskning närmast från regeringsformens 11 kap. 9 §, som lyder: "Vid tillsättning av statlig tjänst skall avseende fästas endast vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet."

Enligt praxis lämnar jag först ordet till den vi inbjudit och frågar dig om du har något att tillägga till det skriftliga material vi har fått från statsrådsberedningen.

Ingvar Carlsson: Det har jag inte, utan jag är beredd att svara på frågor direkt.

Olle Svensson: Då vill jag själv ställa en inledande fråga.

Under senare tid har det förts en diskussion om regeringens möjligheter att, som det heter, styra förvaltningen. Man har då utgått från den demokratiska ansvarskedjan i en parlamentarisk demokrati: folket väljer riksdag, riksdagen är folkets främsta företrädare, och regeringen skall tolereras av riksdagen.

För att folkets intentioner skall kunna förverkligas under verkställigheten av riksdagens beslut måste regeringen kunna finna former för samarbete med

den förvaltning som är den underställd. Jag vill då ställa frågan i vad mån utnämningsspolitiken kommer in i det sammanhanget.

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Ingvar Carlsson: Som Olle Svensson själv angav i sin fråga skall man utgå från förtjänst och skicklighet vid utnämning av en person. Det hindrar inte att man när utnämningen är gjord har anledning att fundera över och följa utvecklingen inom området som politiker och försöka bedöma om administrationens åtgärder på området leder till att vad människorna i val har uttalat sig för också förverkligas på den administrativa sidan.

Jag kan emellertid inte där se något mönster i att det skulle vara särskilt positivt eller negativt om den sittande regeringen har utnämnt någon opolitisk, någon från den motsatta politiska sidan eller någon från den egna sidan. Jag tror faktiskt inte att det finns ett sådant mönster. När en verkschef har tillträtt är regeln den, att han eller hon efter bästa förmåga försöker fylla sin ämbetsmannafunktion. Jag kan alltså inte se ett mönster där en skillnad i politisk uppfattning i grunden mellan den sittande regeringen och en generaldirektör leder till sämre förutsättningar för att folkets i grunden uttalade vilja skall uppfyllas.

Olle Svensson: Menar du att generellt sett har "den svenska modellen" i en parlamentarisk demokrati med relativt självständiga generaldirektörer fungerat väl i relation till regeringen?

Ingvar Carlsson: Ja, om jag skall uttala mig generellt är det på det sättet. Sedan vet vi alla att det ibland har gnisslat mellan någon generaldirektör och en sittande regering, men generellt vill jag säga att det har fungerat väl.

Anders Björck: När vi hade statsministern i konstitutionsutskottet förra året var det bara jag som ställde frågor på det här avsnittet. Ingen annan utskottsledamot var intresserad av att belysa problematiken. Vi får väl se vilken effekt de öppna utskottsförhören har i det sammanhanget.

Din partivän och såvitt jag kan förstå av hans memoarer även din personlige vän Harry Schein skrev i det socialdemokratiska partiets organ Aktuellt i politiken i februari i år: "Cheferna för statliga verk skall tillsättas politiskt. De skall vara lojala mot sina uppdragsgivare, inte mot verken."

Uppfylls inte båda dessa krav i dag?

Ingvar Carlsson: Jag delar inte den uppfattning som Harry Schein ger uttryck åt här. Jag anser inte att vi skall ha det amerikanska systemet med politiska utnämningar. Jag tycker att det svenska systemet, som jag diskuterade inledningsvis med Olle Svensson, är ett bra system, och jag tycker att vi skall bibehålla det.

Anders Björck: Scheins modell att byta ut verkscheferna vid regeringsskiften skall vi alltså inte ha. Det innebär att vid regimskiften skall det enligt din uppfattning inte ske förändringar på verkschefsposterna utifrån politiska utgångspunkter?

Ingvar Carlsson: Nej, det skall det inte göra.

Vad Schein föreslår är att man skulle skifta cheferna i hela förvaltningen. Det är i stort sett det system som man har använt i USA. Jag tror inte det är

ett bra system för Sverige, och vi har ingen som helst tanke på att föreslå någon sådan förändring.

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Anders Björck: En genomgång av regeringens utnämningar sedan 1982 tyder enligt min mening på ett systematiskt missbruk av utnämningmakten. Inte minst mot bakgrund av den paragraf i regeringsformen som ordföranden citerade.

Vill Ingvar Carlsson förneka att ni medvetet och i stor omfattning direkt har gynnat partivänner?

Ingvar Carlsson: Den här frågan diskuterade vi förra gången vad avsåg tiden fram till 1987, fastän då i ett traditionellt utskottsförhör. Jag svarade på frågan då. Utskottet har prövat saken och icke funnit anledning till anmärkning.

Sedan dess har ett år gått. Under detta år har det utnämnts sex opolitiska verkschefer, tre borgerliga och tre socialdemokrater. Det är vad som har hänt i fråga om verkschefer sedan vi diskuterade den frågan senast.

Anders Björck: Men vi får väl ändå se det över en längre period. Man kan enligt min bestämda uppfattning inte bara välja ut ett år. Jag kunde då redovisa ett tjugotal socialdemokratiska utnämningar, och statsministern kunde bara peka på en enda utnämning eller ett försök till utnämning från borgerligt håll.

Får jag fråga mot bakgrund av vad statsministern sade beträffande verkschefer – jag återkommer till det övriga – om statsministern anser att det nu råder balans efter de här tre borgerliga utnämningarna, de tre fikonlöven.

Ingvar Carlsson: Den frågan var avslöjande för Anders Björck. Anders Björck utgår från att det skall vara politisk jämvikt. Den enda möjligheten att åstadkomma en sådan politisk jämvikt är att föra in politiska bedömningar och säga "nu måste vi utnämna en socialdemokrat" eller "nu måste vi utnämna en borgerlig för att hålla politisk jämvikt".

Regeringen har inte den utgångspunkten, utan vi anser att vi har att finna den mest lämpliga personen, det må vara en opolitisk, en borgerlig eller en socialdemokrat. Men det var intressant att Anders Björck ställde frågan på det sättet.

Anders Björck: Om vi skall debattera – det skall vi enligt herr ordföranden inte göra – tycker jag att svaret var mer avslöjande för statsministern.

När vi nu kan konstatera att proportionerna har varit 25:4 eller 25:5 sedan Ingvar Carlsson först var vice statsminister och sedan statsminister anser tydligen Ingvar Carlsson att det därmed råder jämvikt och att man bara har tagit rent sakliga hänsyn. Vill Ingvar Carlsson förneka att det har förts en massiv socialdemokratisk utnämningsspolitik, eller skall jag behöva läsa upp listan en gång till?

Ingvar Carlsson: Det här visar det orimliga i att göra en jämförelse som gäller ett område under en viss period och säga att det förs en politisk utnämningsspolitik. Man bör utsträcka jämförelsen över ett större område och ta med landshövdingar, verkschefer, andra ledande befattningar inom statsförvalt-

ningen och de statliga och halvstatliga företagen. Ser man på denna helhet, blir bilden en annan än den som Anders Björck här har målat upp.

Jag vill bestämt hävda att vi utgår från förtjänst och skicklighet när vi skall tillsätta en befattning. Det är det vägledande, icke vilken politisk uppfattning vederbörande har. Vi har faktiskt ett stort ansvar för att verksamheten fungerar inom våra områden. Det statsråd som skulle välja en dålig verkschef skulle ju själv indirekt drabbas av detta, eftersom verksamheten då inte skulle fungera inom hans eller hennes område. Här finns faktiskt en inbyggd garanti även i det avscendet.

Anders Björck: Vi har nu sett på verkscheferna. Där är proportionen ungefär att det på fem socialdemokrater går en borgerlig. Det är viktigt att få det belagt att statministern menar att här har inga som helst partipolitiska hänsyn tagits, utan detta speglar kompetensfördelningen bland svenska ämbetsmän. Är det så jag skall tolka statsministerns svar, att proportionen är 5:1?

Ingvar Carlsson: Låt oss se på utnämningarna under det senaste året, sedan vi behandlade frågan i ett sådant här förhör, för det är väl huvudtemat för dagens utfrågning.

Vi har redovisat vad som har skett beträffande verkschefer. Om vi ser på ledande befattningar i statsförvaltningen och går ett steg vidare, finner vi att 18 opolitiska har utsetts, 8 med känd borgerlig uppfattning och 5 med känd socialdemokratisk uppfattning. Det visar att det har varit ett flertal av borgerliga på de posterna. Det varierar naturligtvis. Man kan enligt min uppfattning inte dra sådana slutsatser som Anders Björck har dragit.

Anders Björck: Det sista visar bara att sedan den här debatten kom i gång förra året har socialdemokraterna försökt skylla sig med ett och annat borgerligt fikonlöv.

Förra året granskade vi inte utnämningarna inom utrikesförvaltningen sedan 1982. Jag tar nu bara upp sådana som har fått ambassadörs namn eller i ett fall – det gäller Ingvar Carlssons tidigare partikassör – generalkonsuls namn:

- Lennart Klackenber
- Berndt Carlsson
- Anders Ferm
- Hans Dahlgren
- Annie Marie Sundbom
- Nils-Gösta Damberg
- Göte Svensson
- Maj Britt Theorin
- Harald Fälth

Skulle vi kunna få en motsvarande lista över utnämningar av borgerliga personer sedan 1982?

Ingvar Carlsson: Jag kan i varje fall omedelbart ge en lista på borgerliga utnämningar under perioden 1978–1982:

- Yngve Holmberg
- Johan Nordenfalk
- David Wirmark

- Arne Thorén, som jag tror är borgerlig
- Per Wramner
- Andreas Ådal
- Margaretha Hegardt

Är det för övrigt inte litet nedsättande att tala om borgerliga fikionlöv när vi har utnämnt högt förtjänta borgerliga personer under föregående år?

Anders Björck: Det var bara några få namn. Jag skulle kunna räkna upp en lång rad socialdemokrater som utnämndes av de borgerliga, alltifrån Carl Lidbom till Bengt Dennis och andra som fick ambassadörs titel.

Men låt oss ta upp en annan fråga. Statsministern har alltså ingen möjlighet att belägga att det skulle vara fler borgerliga än socialdemokrater, inte heller på detta område. Låt oss t.ex. se på pressråd och pressattachéer. Under de senaste åren efter 1982 har det skett en rekrytering av fyra personer utifrån, varav tre direkt från socialdemokratiska tidningar. Hur många borgerliga kan statsministern räkna upp som utnämnts sedan 1982?

Ingvar Carlsson: Jag tycker det blir litet märkligt om vi i allt större utsträckning börjar diskutera person för person. Jag har angivit principerna, och jag har redovisat att under året sedan vi senast diskuterade frågan har det klart varit så att aktiva borgerliga personer har fått viktiga befattningar.

Jag kan dessutom avslöja att vi därutöver har tillfrågat ett stort antal borgerliga personer som har avböjt. Redan vid förra utskottsförhöret sade jag att här kan finnas en inbyggd faktor som inte är så märklig. Personer på den borgerliga sidan som är intresserade av verksamhet av det slag som förekommer inom företag, verk och annan administration rekryteras ofta till det privata näringslivet. Traditionellt har socialdemokrater inte gått in i förvaltningen och än mindre i näringslivet i lika stor utsträckning. Efter en tid inom det politiska livet kan man ha ett intresse av att gå över till den typen av verksamhet, och därför kanske vi oftare får ett ja från den gruppen.

Anders Björck flyttar sig från område till område. Den senaste gruppen han nämnde var pressråd och pressattachéer. Det har slagit mig när jag sett på utnämningarna att det sker så liten extern rekrytering. På ett område som har en direkt yrkesmässig bakgrund sker det en stor internrekrytering inom utrikesdepartementet. Jag trodde möjligen att Anders Björck skulle ta upp den frågan, och det tycker jag är mer motiverat.

I sakfrågan vill jag säga att jag utan vidare är beredd att försöka medverka till att vi får personer från t.ex. borgerlig press in på dessa viktiga uppdrag utomlands. Det finns inte heller här någon medveten önskan att rekrytera från en viss del av svenska massmedia.

Birgit Friggebo: Jag vill be Ingvar Carlsson anföra en allmän synpunkt på förmågan hos myndigheterna, det privata näringslivet, landsting och kommuner att själva producera chefer. Vi kan koncentrera oss till det senaste året, då hälften av verksamcheferna hade redovisade politiska sympatier eller politiska meriter. Vad gäller andra utnämningar var antalet 13, medan 18 var opolitiska.

Är det en fråga som intresserar Ingvar Carlsson? Är det en brist att man inte kan rekrytera även utanför det politiska fältet?

Ingvar Carlsson: Jag tror att man skulle kunna göra mer för en chefsutbildning, om jag får kalla det så, inom den statliga sektorn. Jag anser det angeläget. Den sektorn är betydelsefull för att de politiska beslut som fattas i riksdagen skall kunna omsättas på ett bra sätt.

Sedan tycker jag att den politiska vägen ibland också är en bra skolning för den typen av uppdrag. Båda möjligheterna skall finnas. Jag tycker det är angeläget att man inom de statliga verken bedriver en målmedveten utbildning på det sätt som förmodligen sker väl så bra inom delar av den privata sektorn.

Birgit Friggebo: Kan man inte med tanke på fördelningen av utnämningarna säga att det har varit en extra tung merit att ha ett politiskt heltidsengagemang eller att ha visat ett samhälleligt engagemang och ha tagit politisk ställning?

Ingvar Carlsson: Nej, jag tror inte att det har funnits någon medveten sådan prioritering. Det har nog mera hängt samman med att man kanske känt de personer bättre som man kommit i direkt kontakt med än man har känt personer som har fört en mer anonym tillvaro i ett verk. Jag tycker det är viktigt att vi anstränger oss mera inom den statliga sektorn – det är närmast den vi har att diskutera i dag – för att få fram så duktiga personer som möjligt såsom verkschefer och på andra ledande befattningar.

Birgit Friggebo: Det innebär att du ändå anser att det varit en brist i försöken att rekrytera folk utanför den närmaste bekantskapskretsen?

Ingvar Carlsson: Jag har naturligtvis inte en så detaljerad kännedom, men min gissning är att där skulle vi förmodligen bli bättre inom den statliga sektorn.

Bertil Fiskesjö: Jag utgår från att det inte förekommer politisk registrering i regeringen utan att det nu rör sig om sådana fall där partitillhörigheten har varit välkänd. Jag skulle vilja vidga frågeställningen något. Det har redan belysts hur många personer med olika partifärg som har utsetts.

Riksdagsmajoriteten antog förra året verksledningspropositionen. En uttalad önskan i den propositionen var att regeringen skulle mera direkt kunna styra ämbetsverkens verksamhet. Mitt parti opponerade sig mot den allmänna inriktningen. Vi menade att det är ett särskilt värde för den politiska debatten att det finns självständiga verkschefer. Vi tyckte också att det är av värde för rekryteringen till ledande poster att de som kommer i fråga vet att de bara har att arbeta under de lagar och förordningar som finns.

I samband med att den här frågan diskuteras skulle jag vilja höra statsministerns uppfattning om intentionerna bakom det beslut som riksdagsmajoriteten då fattade. Jag tycker det har ett samband med frågan om vilka personer man utväljer till viktiga chefsbefattningar.

Ingvar Carlsson: Den diskussion som Fiskesjö tar upp har åtminstone under senare tid haft sin utgångspunkt i det utredningsarbete som riksdagsledamoten Daniel Tarschys har bedrivit, där Tarschys pekar på att regeringen har större möjligheter att styra inom förvaltningen än man kanske tidigare haft klart för sig eller i varje fall utnyttjat.

Den diskussionen sammanhänger naturligtvis med den fråga som Olle Svensson ställde från början: Hur skall vi hela vägen fram till verkställighet kunna se till att de krav och önskemål som medborgarna har kan omsättas i praktisk handling?

Jag tycker att det av två skäl ligger ett värde i att politikerna inte i alltför stor utsträckning blandar sig i detta. För det första tycker jag att regeringskansliet skall koncentrera sig på de stora, tunga, viktiga, principiella besluten. Sedan kan man i flertalet fall med gott samvete överlämna verkställigheten till myndigheterna.

För det andra medför den ökade belastningen på regeringskansliet enligt min erfarenhet att de praktiska möjligheterna att följa ärendena långt är begränsade.

Jag tycker att frågan är så viktig och svår att man bör följa diskussionen – jag säger det öppet – och riksdagen måste vara beredd att göra korrigeringar fortsättningsvis om det visar sig att pendeln slår över. Efter de erfarenheter jag har gjort som utbildningsminister och bostadsminister är jag ingalunda dogmatisk på den punkten. Nu har riksdagen försökt göra preciseringar. Vi skall leva med det ett tag men inte vara dogmatiska på den punkten.

Bertil Fiskesjö: Statsministern intar en sympatiskt ödmjuk attityd i den här frågan. Om jag skall vända på mitt sätt att beskriva det skulle jag kunna säga att svaret var lika tveeggat som propositionen var som helhet. Det framgick inte klart av propositionen och det beslut som riksdagen fattade hur mycket och på vad sätt regeringen skulle blanda sig i enskilda ärenden i ämbetsverken. I samband med att propositionen diskuterades inträffade det också att ett antal väl förtjänta generaldirektörer lämnade sina befattningar. Vi hade tillfälle i utskottet att fråga dem om orsakerna till detta. Det var alldeles uppenbart att man inte ansåg att man skulle trivas med trängre stängsel om sin verksamhet.

Jag måste upprepa frågan och be statsministern tala om på vad sätt det beslut som riksdagen fattade har ändrat relationerna mellan regeringen och ämbetsverken.

Ingvar Carlsson: För det första: Jag tror inte att generaldirektörerna upplever att de nu har blivit så omgärdade eller så kringskurna att stimulansen att vara verkschef har försvunnit. Det tror jag är en överdrift. Min erfarenhet är att det här inte har betytt någon större förändring. Delvis är det en fråga om att klarare uttala vad regeringen redan tidigare haft rätt till.

För det andra tar man bort risken för att få en diskussion om ministerstyre. Det är ändå befogat och rimligt att den via riksdagen valda regeringen har rätt att gå in och styra utvecklingen på ett sätt som står i överensstämmelse med vad människor önskar och vad som har uttalats i regeringsbesluten. Längre än så går man faktiskt inte.

Bertil Fiskesjö: I vårt land har vi sedan gammalt haft självständiga ämbetsverk, som det har hetat. Det innebär inte att de har stått över lagar och förordningar, utan de har alltid haft att rätta sig efter de lagar som riksdagen stiftat och de förordningar som regeringen har utfärdat.

En risk med den nya ordningen är att det blir svårare att rekrytera självständiga, initiativrika människor till chefsbefattningar, vilket måste vara illa ur statens synpunkt. Dessutom – och det är något som vi har särskild anledning att bekymra oss för i konstitutionsutskottet – är det fråga om var ansvaret för ämbetsverkens verksamhet ligger. Skall man i framtiden som i en del andra länder kunna pålasta regering och statsråd ansvaret för beslut som fattas ute i förvaltningen?

Ingvar Carlsson: Jag vet inte om det var en fråga, men jag har i varje fall den kommentaren, att avsikten med propositionen och riksdagsbeslutet naturligtvis var att göra förhållandena klarare. Om det skulle bli motsatsen, såsom Fiskesjö fruktar, är det inte ett bra beslut, och då får man återkomma och försöka skapa klarhet. Jag tycker att Fiskesjö är en aning pessimistisk, möjligen färgad av hans grunduppfattning i frågan.

Som jag har sagt är det viktigt och svårt att skriva regler som är alldeles tydliga. Därför har jag sagt att vi inte har en dogmatisk inställning utan är beredda till en öppen dialog för att försöka komma fram till en så bra ordning som möjligt. Därför var det också värdefullt att vi även i dag fick en diskussion om den punkten.

Olle Svensson: Om jag får tillåta mig ett litet inpass i den här frågan, som har intresserat mig, vill jag säga att det var konstitutionsutskottet som tog initiativet till den utredning som leddes av Daniel Tarschys. Det skedde efter en motion av Karl Boo, som då var ordförande i konstitutionsutskottet. Han var orolig för att styrsignalerna inte hittade fram till förvaltningen.

Nils Berndtson: Förtjänst och skicklighet skall gälla vid utnämningarna, sade statsministern, men jag tycker att ordväxlingen mellan Ingvar Carlsson och Anders Björck mer pekar på en sorts fördelningspolitik mellan socialdemokraterna och de borgerliga. Nog har väl avsuttna politiker tilldelats ämbeten oavsett vilken regering vi har haft. Den redovisning vi har fått i utskottet visar ett antal socialdemokrater, ett antal borgerliga politiker och en del utan partitillhörighet men möjligen med borgerliga sympatier.

Kan du inte tänka dig att det också finns rekryteringsmöjligheter till vänster om socialdemokratin?

Ingvar Carlsson: Jo, det kan jag göra.

Nils Berndtson: Vad är det då för tillfälligheter som gör att den långa förteckning vi har fått från statsrådsberedningen inte upptar någon till vänster om socialdemokraterna såvitt vi vet?

Ingvar Carlsson: Det är fritt fram för vpk med nomineringar när man vet om att en befattning skall tillsättas. Principiellt skall även de som öppet framträder som medlemmar i vpk eller kanske sympatisörer kunna utses till viktiga befattningar inom olika samhällssektorer. Tränger man under ytan tror jag man kan finna i varje fall sympatisörer till vpk på ledande befattningar i samhället.

Nils Berndtson: Skall jag tolka det svaret så att partierna nominerar, trots att du sade förut att förtjänst och skicklighet skall vara de enda utgångspunkter-

na? Har de befattningshavare som utnämnts enligt denna lista nominerats av resp. partier? Det ställer frågan om politisering i en annan dager.

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Ingvar Carlsson: De har inte nominerats. Vad gäller landshövdingar förs det oftare fram förslag, men när det gäller verkschefsbefattningar är det i och för sig inte heller någonting märkligt i att man säger att en viss person skulle lämpa sig väl för en viss befattning. Där lyssnar vi gärna på de övriga partierna, även vpk, men något nomineringsförfarande existerar inte.

Nils Berndtson: Den förteckning jag hänvisade till är ju ganska omfattande. Nu tror Ingvar Carlsson att det finns även vänstersympatisörer bland dem som har utsetts, men jag antar att de inte är fler än att de skulle ha fått plats på frimärket på brevet som skickades till konstitutionsutskottet.

Förekommer det någon diskriminering av vänsteranhängare, eller utesluts de automatiskt i dessa sammanhang?

Ingvar Carlsson: Mitt svar är precis som till Anders Björck, att vi försöker hitta de bästa personerna.

Nu är vpk inte ett så stort parti och har inte så många anhängare. Vi kan se på panelen här att det sitter många från de övriga partierna och bara en representant för vpk. Det är inte konstigt om detta återspeglar sig även i övrigt i samhället. Men den principiella uppfattningen är klar: Vi skall finna den person som oberoende av politisk uppfattning är lämpligast för uppgiften i fråga. Det är väl det svar som Berndtson efterlyser.

Nils Berndtson: Det svaret noterar jag. Jag hoppas att det i framtiden skall visa sig vara en bredare rekrytering än den här förteckningen utvisar.

Anders Björck: Jag förstår att statsministern hos vissa vpk-are kan finna mycket goda och pålitliga socialdemokrater – åtminstone är det min erfarenhet av några års granskningsarbete i konstitutionsutskottet.

Statsministern var irriterad när jag ställde några frågor. Det påminner om skämtteckningen där en arg person säger: "Vad bråkar dom om egentligen? Jag var ju den ende sökande som hade partibok."

Vi diskuterade verkschefer förra året. Jag räknade upp 23 namn. Nu har statsministern sagt att det blivit bättre sedan dess och räknade upp några borgerliga namn.

Om det skulle bli ett regimskifte i höst, anser statsministern då att en borgerlig regering har moralisk rätt att se till att den får människor som verkschefer och på andra ledande poster som den kan lita på, så att tillsättningarna bättre återspeglar vad som måste vara en rimlig utvärdering av var kompetensen finns i samhället? Kan vi lita på att statsministern då inte börjar klaga?

Ingvar Carlsson: Jag satt sex år i opposition, och jag framförde då inte något klagomål generellt, även om det förekom utnämningar som jag i och för sig från mina utgångspunkter kunde tycka var litet märkliga.

Jag har här givit uttryck för vad som är vår principiella inställning. Vi har lagt ner rätt mycket tid på detta av det skäl som Birgit Friggebo efterlyste tidigare, nämligen att vi vill hitta de rätta personerna inom verken, inom riksdagen och den kommunala sektorn osv. Jag kan ärligt säga att detta är vår

ambition. Jag har redovisat att vi i enlighet med denna ambition har tillfrågat fler människor än tidigare. Jag utgår från att en borgerlig regering kommer att arbeta på samma sätt. Då hoppas jag att jag heller inte, *om* en sådan situation uppkommer, skall behöva ha anledning till kritik.

Anders Björck: När den kommer är jag tacksam för att en borgerlig regering kan få uppträda på samma sätt i den här frågan som socialdemokraterna har gjort.

Med tanke på att vi har också annat att diskutera i dag har jag inte nämnt någonting om utnämningar till internationella poster till vilka regeringen nominerar. Vi har heller inte talat om chefer eller styrelseordförande i statliga verk – jag skulle kunna ge en hel del exempel också där. Det lämnar jag alltså därhän. Men jag har ytterligare en fråga, eftersom statsministern tycker att fördelningen 5:1 till det ena blockets favör är acceptabel och måste kunna tillämpas av en annan regering.

I samband med spionen Berglings flykt avgick en rad människor i justitiedepartementets ledning. Kan människor som avgår under sådana omständigheter resa anspråk på att staten ger dem poster på en viss nivå? Någon har fått det, någon går kanske och väntar.

Ingvar Carlsson: Det här är återigen en fråga från Anders Björck som jag ställer mig fundersam till. När ett statsråd avgår, avgår automatiskt hans statssekreterare och informationssekreterare. Jag kanske inte skall ställa motfrågor, men jag måste bestämt protestera mot antydningar om att de personer som avgår tillsammans med statsråd skulle på något sätt vara diskvalificerade att få nya arbeten. Under så orättvisa förhållanden skulle det förmodligen bli svårt att rekrytera människor till regeringskansliet. Och vad gäller ett statsråd som avgår under sådana omständigheter: Kan det inte vara rimligt att vederbörande tas i anspråk för fortsatt samhällelig tjänst, framför allt i en sådan situation som Sten Wickbom befann sig i när han bestämde sig för att avgå?

Anders Björck: Det gäller inte bara tryggheten att få ett arbete – jag har samma uppfattning som statsministern att på den punkten har en sittande regering, oavsett partifärg, ett ansvar. Men vilka kvalifikationer har Harald Fälth att bli ambassadör som inte finns i utrikesdepartementets ordinarie personalstat?

Ingvar Carlsson: Nu diskuterar Björck återigen ett enskilt fall. Jag skulle kunna diskutera Yngve Holmberg, som är en partivän till Björck. Men jag tycker inte att vi skall föra diskussion på de villkoren.

Anders Björck: Jag förstår att statsministern inte vill diskutera aktuella fall utan går 15–20 år tillbaka i tiden. Jag skulle kunna nämna en rad socialdemokrater som fått arbeten där det visat sig senare att det kanske inte var så lyckat.

Men om vi talar om principer skall alltså även statsråd som avgår vara tillförsäkrade ett arbete på en viss nivå. Är det vad statsministern försöker säga?

Ingvar Carlsson: I det här fallet skall Sten Wickbom ha rätt att konkurrera om befattningar i den samhällseliga sektorn på rättvisa villkor med andra konkurrenter.

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Börje Stensson: I regeringens eget förslag, den s.k. verksledningspropositionen, som konstitutionsutskottet och riksdagen tog ställning till vid förra riksmötet, står att det ställs ökade krav på kompetens i chefsrollen. Vidare: Det är angeläget att se och medvetet använda chefsrekryteringen som en möjlighet till förändring och förnyelse av verksamheten. "Det är sålunda viktigt att det inför rekrytering till högre chefstjänster görs en genomgång och allsidig beskrivning av den kompetens som behövs i den aktuella verksamheten och chefstjänsten."

Utifrån det skulle jag vilja fråga Ingvar Carlsson hur regeringen planerar och genomför vad som står i regeringens eget förslag och om någon förändring har inträtt i regeringens ambition att få fram chefspersoner till olika tjänster.

Ingvar Carlsson: Vi har vidtagit olika åtgärder. Dels har vi civildepartementet med särskilt ansvar för detta, dels har en av mina medarbetare, Odd Engström i statsrådsberedningen, i uppdrag att på olika sätt hjälpa till att finna lämpliga kandidater. Departementschefer har alltså möjlighet att samråda med statsrådsberedningen och hjälpa till att få fram förslag som ligger utanför deras egna departementsområden. Det fanns kanske en tendens tidigare att man ofta rekryterade personer inom det egna departementsområdet till viktiga befattningar. Nu försöker vi bredda detta så att man får information om andra lämpliga tjänstemän som vi tror skulle kunna göra en bra insats på en annan plats än de har. Vi har försökt på alla sätt leva upp till det som sades i propositionen.

Börje Stensson: Vem är ansvarig för och leder den här verksamheten?

Ingvar Carlsson: Det är i första hand civilministern, men när det kommer till viktigare befattningar tas frågan upp, i allmänhet på en s.k. lunchberedning, till diskussion i regeringen, och då är regeringen i sin helhet med på diskussionen.

Elisabeth Fleetwood: Även om det förnekas är det ju ganska lätt att konstatera att det finns en stark oro över att partipolitiska tillsättningar har förekommit. Anser statsministern att den oron är helt oberättigad? Är den oro som människor känner helt oberättigad? Saknar dessa uppfattningar som kommer fram i pressen och människor emellan och på arbetsplatserna helt och hållet verklighetsanknytning?

Ingvar Carlsson: Jag har svarat att jag anser att det är oerhört viktigt att vi både på de ledande befattningarna och givetvis även på nivån under inom den offentliga sektorn får duktigt folk. För mig som anhängare av en relativt stor gemensam sektor är det naturligtvis särskilt viktigt att den fungerar väl. Utan duktiga chefer kommer den inte att fungera väl. Jag sade i ett av mina första svar till Anders Björck att där ligger en inbyggd garanti som jag tror är viktig.

Elisabeth Fleetwood: Ingvar Carlsson började med att säga att vi granskade detta redan 1987. Jag uppfattade statsministerns sätt att uttrycka sig så att utfrågningen i dag därmed vore onödig. Kan jag revidera min uppfattning på den punkten och gå ut och tala om att statsministern tycker det är riktigt att konstitutionsutskottet granskar detta även i år?

Ingvar Carlsson: Det var i så fall en missuppfattning. Med det jag sade då motiverade jag enbart varför jag lämnade de konkreta siffrorna för det senaste året. Jag sade att förra året diskuterade vi vad som hänt fram till 1987, och nu redovisade jag vilken fördelning det har varit under 1987 och 1988.

Olle Svensson: Vi övergår nu till den punkten som har rubriken Krigsmaterielexport.

Som utskottet känner till och även de som följer utfrågningen är detta granskningsärendet mycket stort och svåröverskådligt. Vi har dessutom kallat åtskilliga personer från regeringskansliet – både statsråd, som har haft ett ansvar här, och tjänstemän. Därför har utskottet sökt göra en avgränsning av frågeområdet vad gäller statsministern. Vi har i ett beslut formulerat det på följande sätt:

”Statsministern hörs främst om sådana delar av hanteringen av vapenexportfrågan som han själv eller hans företrädare varit direkt inblandade i. I övrigt gäller utfrågningen regeringens befattning i allmänhet med frågor rörande svensk krigsmaterielexport. Statsministern hörs vidare om den del av granskningsärendet som gäller medverkan från den svenske statsministerns sida till stöd för Bofors ansträngningar att få ordern från Indien. Detsamma gäller annan direkt medverkan från statsministerns sida i ärenden rörande svensk krigsmaterielexport. I övriga delar av granskningsärendet, inkl. tekniska detaljer i olika exportaffärer, hörs resp. fackministrar och tjänstemän.”

Jag vill nu klara ut att vi på båda sidor känner de sekretessregler som gäller och vilka vi från utskottets sida självfallet utfäster oss att respektera.

Nu vill jag även inom detta ämnesområde först fråga, om du inledningsvis har någonting att säga.

Ingvar Carlsson: Ja, här skulle jag gärna vilja säga några ord.

Det har varit en intensiv diskussion under senare tid om ett antal vapenaffärer. När konstitutionsutskottet nu tar upp krigsmaterielexporten är det för att granska hur regeringen hanterat sitt ansvar för dessa frågor i de ärenden som regeringen haft att besluta om. Jag vill därför gärna utnyttja ordförandens erbjudande att säga någonting inledningsvis till att kommentera denna ansvarsfråga i mer allmänna ordalag. Sedan skall jag svara på de frågor som utskottets ledamöter kan ha.

Enligt regeringsformen handlar konstitutionsutskottets granskning om statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Enligt min uppfattning sträcker sig regeringens ansvar på det här området längre än så. Det går utöver en korrekt hantering av vissa formella regeringsärenden. Men samtidigt finns det klara gränser för regeringens ansvar, gränser som en regering varken bör eller får överskrida. Det är mot den bakgrunden som jag gärna vill redovisa mer principiellt hur jag ser på dessa ansvarsfrågor.

Lagen föreskriver att det är regeringen eller i vissa fall utrikeshandelsministern som skall ge tillstånd för att svensk krigsmateriel över huvud taget skall få exporteras till andra länder. Detta gäller i varje enskilt fall. Sedan några år tillbaka krävs det också tillstånd från regeringen för att få ingå avtal om licenstillverkning i andra länder.

Regeringens första ansvar är att se till att sådana tillstånd ges endast när de står i överensstämmelse med de riktlinjer för vapenexport som riksdagen beslutat om. Dessa frågor prövas därför mycket omsorgsfullt inför varje enskilt beslut.

I andra tillståndsfrågor än rena rutinfrågor sker också samråd med den parlamentariska nämnden och i vissa fall även med utrikesnämnden. Inget tillstånd har givits när den rådgivande nämnden har avrått. Under såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar har viktigare frågor föredragits i utrikesnämnden. Det har där varit en bred partipolitisk uppslutning bakom dess ställningstaganden.

Regeringens andra ansvar är att föreslå skärpningar av regler och kontrollapparater när det visat sig att kontrollen inte varit tillfredsställande.

Under såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar har därför en rad åtgärder vidtagits. Slutanvändarintyg har införts för att förhindra otillåten vidareexport av svenska vapen och svensk ammunition. Licenser för krigsmaterieltillverkning får inte överlåtas utan regeringens tillstånd. Militärt inriktad utbildning kräver också tillstånd. Den rådgivande parlamentariska nämnden har införts. Särskilda krut- och sprängämnesintyg krävs för kontroll av sådana varor och halvfabrikat.

De förslag som i dagarna har lagts på riksdagens bord innehåller ytterligare exempel på skärpta regler om kontroll. Vi menar att export av svenska vapen endast skall kunna ske till länder vilkas regeringar åtagit sig att se till att dessa vapen inte vidareexporteras.

Så till den tredje formen av ansvarstagande.

När olagligheter upptäcks eller misstänks är det regeringens ansvar att medverka till att polis, tull och åklagare får allt det material och alla de upplysningar de önskar. Men regeringen kan inte och regeringen får inte överta polisens och åklagarnas arbetsuppgifter. Det har hela tiden varit regeringens förhoppning att de rättsliga utredningarna skall genomföras så snabbt som möjligt, men vi får inte lägga oss i deras abete och får inte heller begränsa det i tiden. Det skulle vara otillbörlig påverkan, som med rätta hade kunnat kritiseras här i utskottet.

Ett fjärde ansvar för regeringen i ett demokratiskt samhälle är att medverka till att medborgarna kan ha förtroende för centrala samhällsfunktioner. Det är viktigt att medborgarna vet att man går till botten med anklagelser av det allvarliga slag som förekommit i diskussionen om olaglig svensk vapenexport. Därför spelar konstitutionsutskottets granskning en viktig roll.

I denna fråga har dessutom en särskild medborgarkommission tillsatts. Den består av ambassadör Olof Rydbeck, professor Kerstin Fredga, professor Nils Stjernqvist, professor Gunnel Vallquist och regeringsrådet Bengt Wieslander. Kommissionens arbete innebär att en grupp helt fristående personer kunnat gå in och se på allt som har förekommit. Detta bör stärka

förtroendet till att man i det svenska samhället verkligen vill få fram sanningen kring alla påståenden, som har anknytning till det man undersöker.

Det förekommer i dessa sammanhang ett antal viktiga handlingar som omfattas av sekretesslagen. Därför är det angeläget för mig att framhålla att såväl konstitutionsutskottet som medborgarkommissionen har rätt att ta del av alla dokument – även hemligstämplade handlingar – som har anknytning till det man undersöker.

För det femte: Vad som har skett är att det har smugglats krigsmateriel från Sverige. Det är smugglarna som är bovarna. Det är den eller de som mot gällande regler smugglat vapen, ammunition och annan krigsmateriel ut ur Sverige till otillåtna länder som bär det direkta ansvaret för olagligheterna. De som ligger bakom dessa olagligheter har ställt till stor skada för sina företag men också för vårt land. Det är därför dessa personer också får ta ansvar för sina oegentligheter och sina olagligheter. Det är så ett rättssamhälle skall fungera.

Olle Svensson: Jag vill först ställa en fråga som är mer allmän. Jag har ställt den tidigare vid en utfrågning till Olof Palme.

Utskottet har uppmärksammat att statsministern och regeringen ofta kan arbeta för en utökad export för det svenska näringslivet. Jag vill allmänt fråga om dina erfarenheter på det området, om hur samarbetet fungerar och var gränsen går enligt din uppfattning.

Ingvar Carlsson: Jag anser att det är regeringens skyldighet, och även statsministerns i viktigare ärenden, att försöka stödja svensk exportindustri ansträngningar att vara framgångsrik på världsmarknaden. Det gör vi naturligtvis genom åtgärder som exportgarantier och krediter, men vi gör det också direkt genom att ibland vara med och öppna dörrar för industrin. Under min resa till Sovjetunionen och Kina hade jag med mig stora affärsmannadelegationer med ett sådant syfte. Vi går ibland också in i konkreta affärer och försöker, beroende på vilken affär det gäller, att stödja svenska företag. Det förekommer ofta, och det skall förekomma. Det gör självfallet andra regeringar i andra länder.

Olle Svensson: Som statsministern sade själv inledningsvis är det viktigt för utskottet att avgöra om export med regeringens vetskap har gått till icke behöriga länder. Av våra handlingar framgår att Bofors vapenexport till Indien låg inom ramen för de utlandsaffärer som regeringen ansåg sig kunna stödja.

Vilka bedömningar har ni inom regeringen gjort av Indien som mottagarland för vapen?

Ingvar Carlsson: Sedan lång tid har det förekommit en export av vapen till Indien. Indien har betraktats som ett land som vi skall kunna exportera vapen till. Det har rått en betydande enighet om detta. Den senaste ordern, den som gällde Bofors, är alltså inte någonting isolerat utan är en uppföljning av en verksamhet som har ägt rum under ganska lång tid, och det har rått bred politisk enighet om att man skall kunna exportera till Indien.

Olle Svensson: Det innebär att regeringen har kunnat ge stöd till den exporten på samma sätt som när det gäller export i övrigt?

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Ingvar Carlsson: Ja. När man väl har bestämt sig för att det är tillåtet att exportera vapen till ett visst land finns ingen diskriminering när det gäller exportgarantier och exportkrediter. Det har som bekant förekommit sådana också i samband med den här ordern.

Olle Svensson: Min sista fråga i den här omgången utgår från det ställningstagande som utskottet gjorde i fjol, att det inte funnits belägg för att någon regering, vare sig borgerlig eller socialdemokratisk, ej heller enskilda statsråd, känt till olaglig vapenexport.

Under senare tid har det påståtts, bl.a. av en f.d. tjänsteman vid FFV, att sådan obehörig inblandning förekommit under Tage Erlanders tid från dåvarande försvarsminister Sven Anderssons sida. Självfallet måste detta ha undersökts i regeringskansliet, och jag vill gärna höra dina synpunkter på vad som kan ha skett.

Ingvar Carlsson: Det har gång på gång påståtts att politiker skulle ha varit inblandade i och aktivt ha medverkat till olaglig vapenexport. Det är en oerhört allvarlig anklagelse. Varje gång den har framförts har jag naturligtvis försökt också personligen sätta mig in i och undersöka om det finns någon grund för sådana anklagelser. Det kan ju finnas olika motiv till att sådana rykten uppkommer. Därför finns det ytterligare anledning att granska källan till sådana påståenden.

Låt mig påminna om att vi förra våren hade en liknande diskussion. Ett mindre danskt sjöfolksförbund med en ordförande som är känd för ganska extrema politiska ståndpunkter påstod att han hade belägg för att den svenska regeringen hade varit inblandad. Huvuden skulle rulla, som det uttrycktes.

Låt mig erinra om den datumexercis som förra våren skulle bevisa att regeringen hade något att dölja, precis som om det skulle ha någon betydelse om det var i januari eller i mars man kände till olika saker som förekommit i anslutning till polisutredningen.

Låt mig erinra om att det förekom den ena stora rubriken efter den andra om en åkare och Kjell-Olof Feldt. Allmänheten måste rimligtvis ha ställt sig frågan, om Kjell-Olof Feldt var inblandad.

Ingen av de här tre sakerna finns längre kvar i debatten, men under motsvarande tid förra året fästes mycket stort avseende vid dem.

Nu har det kommit ett påstående, närmare bestämt den 5 mars. Sigfrid Akselson, tidigare teknisk direktör i FFV, uppgav i Dagens Nyheter att Sven Andersson beordrat export av granater till Australien för användning i Vietnamkriget. Leveranserna skulle ha skett med hjälp av den brittiska regeringen. Enligt Akselson skulle ordern ha utfärdats i augusti 1966.

Men så sent som 1980, då Akselson ingår i koncernledningen i FFV, skriver företaget till krigsmaterielinspektionen att "vi har aldrig hört talas om, att Australien fått ammunition från Storbritannien under Vietnamkriget". FFV skriver vidare att man blivit påvisad att det saknades ammunition till Carl-Gustaf-systemet, eftersom leveranserna från Sverige stoppats.

År 1980 ger alltså FFV-ledningen *en* skildring. Nu, åtta år senare, skulle Sigfrid Akselson plötsligt kommit på att det förhöll sig på rakt motsatt sätt med det som skedde i slutet av 1960-talet.

En enkel fråga infinner sig naturligtvis när man försöker granska detta, nämligen hur Akselson kan veta det i dag, när ingen på FFV tycks ha vetat det 1980. Det skulle ju ha skett 1966.

Vid utfrågningen av Rune Nyman, FFV:s nuvarande chef, här i utskottet sade han: "Det är ingen tvekan om att försvarsdepartementet i början var informerat om Englandsavtalet på grund av dess omfattning. Jag skall också passa på att säga att avtalet med England är ett avtal mellan engelska staten och svenska staten. Det är värt att observera."

Journalisterna drog naturligtvis då slutsatsen att representanter för regeringskansliet hade undertecknat. Det blev också den bild som återgavs i massmedia, att detta måste innebära att regeringen visste om saken. Men det som hade sagts var att Gunnar Svärd undertecknat en handling där det talades om "the Government of Sweden, represented by Försvarets Fabriksverk" – alltså Sveriges regering, representerad av Försvarets Fabriksverk. Det hade inget värde som bevis för att regeringskansliet kände till saken.

Det senaste påståendet har gällt Carl Johan Åberg. Jag har sett i de handlingar som finns att han skulle ha anklagats i en promemoria från Bofors. Jag har sagt att hade den typen av anklagelser haft ett underlag, skulle Carl Johan Åberg inte ha haft kvar sitt abete.

Torsten Nilsson påstås häromdagen ha godkänt en export till Zambia, men utrikesdepartementet har sagt att så inte har varit fallet.

Olof Palme, sägs det gång på gång, framför allt i internationell press, skulle ha varit djupt involverad i vapenaffärer och vapensmuggling.

Jag konstaterar att det gång på gång kommer sådana påståenden som väcker stor uppmärksamhet. Men när jag efter bästa förmåga försökt kontrollera sanningshalten och fakta har jag inte kunnat hitta någonting som visar på att det har varit en politisk inblandning.

Jag har velat svara ganska utförligt på frågan, för den är oerhört viktig, väsentlig och vital. Jag har all förståelse för att massmedia granskar det här ordentligt, och självfallet skall konstitutionsutskottet göra det. Men samtidigt är det olyckligt om personer som har gjort landet stora tjänster får sitt rykte skadat på dåliga grunder, framför allt om de personerna inte har möjlighet att försvara sig och det inte finns någon som helst grund för kritiken.

Anders Björck: Jag har all respekt för statsministerns engagemang för att rentvå olika personer från anklagelser. Jag är övertygad om att statsministern har de bästa avsikter. Problemet för konstitutionsutskottet – jag tänker inte minst på förra årets granskning, men även på årets – är att det dess värre har visat sig att informationer som vi fick icke var korrekta. Det har jag inte anklagat statsministern för. Vi fick be människor komma tillbaka. Det har förekommit så sent som i höstas att personer för vilka man uttalat sitt fulla förtroende och som man har sagt har varit tillgångar för regeringen inte är kvar på sina platser. Jag tycker att vi skall höra Akselson och Mattsson och andra i utskottet så att vi kan få direktinformation.

Jag hade tänkt fråga om Bofors, men eftersom FFV kom upp börjar jag med det. Har det skett någon export som statsministern känner till av vapen, ammunition eller reservdelar till något land sedan 1982, alltså under den nuvarande regeringens tid?

Ingvar Carlsson: Nu kommer en fråga som är föremål för polisutredning och där åklagaren skall ta ställning. Jag är inte säker på att det skulle vara lämpligt att jag gör bedömningar i sådana fall som är föremål för en aktiv polisutredning. Givetvis skall detta kontrolleras av polisen, och om det förekommit sådant, skall vederbörande ställas till ansvar. Men det skulle inte vara korrekt att föregripa det som åklagare och polis arbetar med.

Anders Björck: I handlingar som vi har fått från statsrådsberedningen finns en statistik som gäller FFV. År 1984 förekom det en mycket stor order från ett land i Mellanöstern. Det måste väl statsministern känna till, eftersom jag förmodar att statsministern har satt sig in i ärendet – det vittnar det tidigare inlägget om.

Ingvar Carlsson: Vi har överlämnat det material som finns i regeringskansliet och som av naturliga skäl är hemligstämplat i mycket stor utsträckning, men det är detta som skall bli föremål för domstolsprövning. Anders Björck vill att jag skall göra en bedömning av om det förekommit olagligheter. Jag tror inte det vore så klokt handlat av statsministern att bedöma det innan prövningen har gjorts. Däremot innebär ju det faktum att polisutredning pågår att det finns misstankar.

Anders Björck: Vi tar inte statsministerns dyrbara tid i anspråk för skojs skull. Vi får handlingar som visar att det har förekommit export för ett visst belopp till ett land i Mellersta Östern under 1984, under den tid då Ingvar Carlsson var vice statsminister. Jag tycker att statsministern utan att skylla på en polisutredning kunde säga att han tar ansvaret för detta eller säga att det inte borde ha förekommit och att han är ledsen för att detta släpptes igenom.

Ingvar Carlsson: Det sista var en märklig formulering. Jag har verkligen inte släppt igenom någon olaglig vapenexport. Men vi har överlämnat till konstitutionsutskottet en hemligstämplad handling som innehåller vissa uppgifter som för närvarande prövas av polisen. Nu vill Anders Björck att jag i ett offentligt utskottsforhör skall fälla domen. Det kan jag av flera skäl inte göra.

Anders Björck: Jag vill inte att statsministern fäller någon dom, men eftersom statsministerns medhjälpare ambassadören just visar på den tabell som jag har tittat på på morgonen i dag, tycker jag att statsministern ändå skulle kunna ge en kommentar, om vi nu skall tala om att ta ansvar.

Ingvar Carlsson: Eftersom Anders Björck såg vilken tabell det gäller, vet Anders Björck att det står att handlingen är hemlig. Det räcker som svar.

Anders Björck: Därmed skall jag gå vidare, eftersom det här illustrerar problemen med att sköta en granskning.

Olle Svensson: Jag vill påpeka att vi har en överenskommelse med regeringen om att få del av olika handlingar, även hemligstämplade. Det innebär att

vi har dem som sakunderlag vid vår bedömning av regeringen, men vi kan inte i en offentlig utfrågning redovisa detta. Vi har tvärtom utfäst oss att inte ge offentlighet åt detta.

Anders Björck: Det har jag verkligen all respekt för. Jag begärde inte heller att vi skulle offentliggöra någonting, men jag ville ändå ha en kommentar. Jag frågade om statsministern kände till detta.

Justitiekanslern har fått direktiv att undersöka FFV-affärerna. Eftersom det är litet oklart och direktiven kommer från regeringen vill jag fråga statsministern, om justitiekanslerns utredning enligt statsministerns uppfattning skall omfatta hela tiden från låt oss säga början av 1960-talet fram till dags dato, eller om den skall sluta den 1 januari 1983 som det förekommit uppgifter om i tidningarna.

Ingvar Carlsson: Jag undrar om inte Anders Björck blandar ihop två saker. För den granskning av licenser som KMI har fått i uppdrag att göra finns en tidsgräns vid den 1 januari 1983, eftersom det är de licenser som eventuellt kan vara gällande fortfarande och som regeringskansliet och KMI icke har någon kunskap om. Efter 1983 gäller andra regler på den punkten.

Vad beträffar FFV har jag inte något minne av att det har satts några tidsgränser, utan FFV skall granskas av justitiekanslern där man kan misstänka att det har skett export eller vidareexport på ett sätt som icke stämmer med den svenska lagstiftningen. Skulle det vara någonting som ytterligare behöver undersökas, skall jag gärna medverka på den punkten.

Anders Björck: Det innebär att även den nuvarande regeringens tid bör omfattas av granskningen? Det föreligger i varje fall inget hinder?

Ingvar Carlsson: Självfallet har vi inte satt upp några hinder av det slag som Anders Björck nu talar om och som skulle sammanhålla med tidpunkten för regeringens tillträde. Granskningen skall gälla misstankar om att FFV direkt eller indirekt har exporterat på ett sätt som inte stämmer med svensk lag.

Anders Björck: Innan jag går in på Bofors vill jag fråga statsministern – det kan ju inte vara någon hemligstämplad uppgift – om statsministern anser att det är mer eller mindre moraliskt allvarligt och förkastligt om ett statligt företag bryter mot gällande regler än om ett privatägt företag gör det.

Ingvar Carlsson: Det fanns de som i samband med Boforsaffärerna menade att man borde förstatliga Bofors, så skulle man vara kvitt problemet. Jag vill tillgodoräkna mig att jag sade att problemet inte ligger där, utan problemet ligger i att man tydligen inom denna sektor inte haft den respekt för lag och ordning och moral som vi har anledning att kräva. Jag har redan där sagt ifrån att ägarformen inte är avgörande. Det sade jag långt innan FFV var misstänkt.

Däremot har vi när det gäller statliga företag en större möjlighet att direkt gå in och begära handlingar. Anders Björck ställde nyss frågor om det uppdrag som justitiekanslern har fått. Vi har kunnat vidta sådana åtgärder tack vare att staten ytterst sett är ägare. Men givetvis tycker jag ändå, om jag skall göra en personlig bedömning, att det är ännu mera trist om ett statligt företag bär sig åt på det sättet som man är misstänkt för här.

Anders Björck: Jag har några frågor om Indien.

När kom statsministern först i regeringsarbetet i kontakt med Bofors försäljning av haubitsar till Indien?

Ingvar Carlsson: Jag förutsätter att Anders Björck menar: som statsminister. Som medlem av en regering finns man ju alltid med på något sätt.

Som statsminister tillträdde jag formellt den 12 mars. Den 14 mars meddelades till vår ambassad i Delhi att ordern hade gått till Sverige, och den 20 mars fattades regeringsbeslutet. Om jag skall vara formell – och det är väl vad Anders Björck efterlyser – var det under tiden den 12–20 mars. Men under en period från den 1 mars till den 12 mars fungerade jag som tillförordnad ledare för regeringen. Då fick jag vissa föredragningar om frågan, eftersom den var i ett slutskede och man ville informera mig om situationen.

Anders Björck: Diskuterades detta i samband med att Rajiv Gandhi var i Stockholm vid Olof Palmes begravning?

Ingvar Carlsson: Nej. Beskedet om att Bofors hade fått ordern kom den 14 mars, och Rajiv Gandhi och jag hade vårt samtal den 15 mars. Då hade alltså beskedet redan lämnats, och vi förde ingen diskussion om ordern.

Däremot överlämnades någon dag senare den handling som var den slutliga för regeringens medverkan vad gällde garantier och krediter. Det var ett besked som jag stod för som statsminister. Men det lämnades inte till premiärminister Gandhi.

Anders Björck: Jag förmodar att statsministern syftar på den aide mémoire som han paraferade den 15. Den innehöll vissa åtaganden från regeringen. Det var ingenting som statsministern beredde själv, utan det var en del av tidigare åtaganden?

Ingvar Carlsson: Det var förberett tidigare. Jag informerades om att man hade bestämt sig för att detta var gränsen för det som svenska staten var beredd att göra när det gällde garantier och kreditvillkor. Jag visste att det var förberett. När beskedet kom att ordern hade gått till Sverige vidarebefordrades denna bekräftelse, som var undertecknad av mig.

Anders Björck: Jag vill ställa ytterligare två frågor i den här omgången – jag förmodar att också andra vill komma in.

Kan det ha diskuterats hur mycket subventionsdelen skulle innebära, vilka åtaganden som svenska staten gör som kan innebära att man fick fördelaktiga villkor? Jag har ställt den frågan tidigare och har fått olika svar. Har statsministern någon uppfattning om det, och går det i så fall att tala om hur mycket vi subventionerade den här ordern genom förbättrade räntevillkor, royaltiefrielse och annat?

Ingvar Carlsson: Det är inte så konstigt att Anders Björck inte kan få ett konkret svar på det, för det är beroende av den internationella ränteutvecklingen. Därför kan man inte bedöma slutgiltigt vilken insats som staten genom krediter och garantier gör förrän ordern är slutförd. Det går inte att ge ett mer bestämt besked på den punkten. Det beror på den utveckling som kommer att bli på det internationella området.

Anders Björck: Men det gjordes en beräkning, som finns i de handlingar vi har fått i utskottet, när ordern tecknades. Där gjorde man en uppskattning av summan under vissa förutsättningar beträffande ränteutvecklingen. Anser statsministern att det är den typ av uppgifter som måste vara hemligstämplade för Sveriges och Indiens säkerhet?

Ingvar Carlsson: Inte för Indiens och Sveriges säkerhet, men det är kommersiella uppgifter som alldeles otvetydigt bör vara hemligstämplade. Skall vi kunna göra sådana här affärer, måste uppgifter av den typen vara hemligstämplade.

Ingela Mårtensson: Jag vill ställa några frågor angående det avtal som slöts mellan den svenska regeringen och den indiska, där man i princip har avtålat bort den svenska lagstiftningen, så att även om det utbryter fullt krig har man förbundit sig att sälja vapen och ammunition och fullfölja ordern.

Indien har inre konflikter i Punjab och oroligheter vid gränsen till Pakistan och ett militärt engagemang i Sri Lanka. Är det i överensstämmelse med svensk lagstiftning beträffande utförsel av krigsmateriel att teckna ett sådant avtal i den situationen och på det viset avtala bort svensk lagstiftning?

Ingvar Carlsson: Det som Ingela Mårtensson redovisar är ett samarbetsavtal som har träffats. Det är riktigt att vi har förbundit oss att leverera dessa vapen, och det även om Indien skulle hamna i en konflikt. Jag förmodar, även om jag inte var med då, att man övervägde detta innan man under bred enighet accepterade Indien som ett land som man skulle kunna exportera till. Det är en grundläggande förutsättning.

Vidare är det klart att om man inte är beredd att fullfölja en sådan vapenexportaffär, har man över huvud taget inte en chans att få en order. När ett vapenimporterande land skall bedöma olika tänkbara leverantörer har man ett absolut krav att man kan lita på att ordern verkligen fullföljs och inte bryts mitt i. Är vi inte beredda att göra det, är det ingen mening med att ställa upp som anbudsgivare.

Ingela Mårtensson: Står ett sådant här avtal i överensstämmelse med andan i svensk lagstiftning, nämligen att man skall vara restriktiv med vapenexport?

Ingvar Carlsson: Denna fråga var uppe under utfrågningen av statssekreterare Carl Johan Åberg. Han redovisade att eftersom det var ett samarbetsavtal gällde de ovillkorliga exporthindren. Det är utifrån den utgångspunkten som regeringen har bedömt att det var en rimlig ordning som man kom fram till i överenskommelsen med Indien.

Ingela Mårtensson: Jag övergår till FFV och avtalet med England.

År 1965 upprättades av von Celsing en promemoria som enligt anteckningar har föredragits för utrikesministern. Jag utgår från att statsministern känner till detta, eftersom det har gjorts noggranna undersökningar om regeringens vetskap om detta avtal. Känner statsministern till det?

Ingvar Carlsson: Jag har tagit del av de handlingarna, ja.

Ingela Mårtensson: Får man inte dra slutsatsen att regeringen var informerad om avtalet med England?

Ingvar Carlsson: På grundval av en uppgift som bara innehåller att en viss fråga har föredragits för utrikesministern är det svårt att göra en bedömning av hur den föredragningen gick till, hur omfattande den var, vilken karaktär den hade. Den enda slutsats man kan dra är att den här tjänstemannen har haft viss information och att han har behandlat ett visst ärende där det gällde att avge en reaktion till ett annat land. Av handlingen framgår också vilken inställning tjänstemannen redovisade å utrikesdepartementets vägnar.

Ingela Mårtensson: Det var väl också den bedömning regeringen antogs göra i fallet?

Ingvar Carlsson: Jag kan inte gå längre än jag gjorde. Jag har tagit del av den här handlingen, och vad jag kan säga är precis vad jag redovisade nyss. Mer kan jag inte få ut av handlingen.

Ingela Mårtensson: Det är ändå föredraget för utrikesministern?

Ingvar Carlsson: Det finns en anteckning om att det är föredraget för utrikesministern, men vilken omfattning, vilket innehåll och vilken konkretisering den hade framgår inte. De som nu lever – det här var ju mycket länge sedan – har inte kunnat erinra sig någon noggrannare genomgång av ärendet.

Ingela Mårtensson: Jag vill också ta upp det som hände 1984. Statsministern sade att reglerna ändrades 1983, men faktum är att man inte tillämpade reglerna fullt ut förrän i slutet av 1984. Man hade en mjuk övergång, som det sägs. KMI blev tillfrågad när reglerna skulle träda i kraft 1983 huruvida man kunde ha en mjuk övergång för avtalet med England.

Måste man inte dra slutsatsen att regeringen var informerad och kände till avtalet 1984, eftersom KMI tillfrågades och KMI är beredande organ för regeringen?

Ingvar Carlsson: Jag förstår inte frågan. Myndigheten KMI har givit det beskedet att man inte förrän vid årsskiftet 1987-1988 fick in handlingen. Jag utgår från att KMI har lämnat en korrekt information på den punkten.

Ingela Mårtensson: Till utskottet har vi fått uppgiften att KMI är tillfrågad 1984 om hur lagen skall tillämpas. Där har man haft vissa synpunkter på hur den skulle tillämpas. Då måste väl KMI vara informerad?

Ingvar Carlsson: Nu är vi inne på detaljfrågor som det kanske är rimligare att representanter för UDH får svara på. Ni har redan hört statssekreteraren och kommer att höra utrikeshandelsministern. Det är rimligare att ställa detaljfrågorna till dem.

Ingela Mårtensson: Jag vill då avslutningsvis ta upp frågan om Oman.

När fick statsministern först kunskap om att det förekom svenska vapen i Oman och att de hade smugglats dit?

Ingvar Carlsson: Första gången när det antydde – men då nämndes inte Oman – var i mitten på januari 1987, då Anita Gradin i en information till mig sade att det fanns misstankar också mot ett annat land, som polisen höll på att undersöka. Vid en utförligare information någon dryg månad senare fick jag reda på att det gällde Oman. Det var alltså ett drygt år sedan.

Ingela Mårtensson: Finns det i övrigt något som statsministern vill kommentera som gäller Oman och de senaste nyheterna om den affären?

Ingvar Carlsson: Nej, inte mer än att jag gått igenom handlingarna. Eftersom det har framförts påståenden om att Carl Johan Åberg skulle ha medverkat i en vapenexport till Oman kan jag kategoriskt säga att ingenting i de handlingar som finns i regeringskansliet ger någon sådan antydning.

Bertil Fiskesjö: Jag vill först ställa en fråga med anknytning till Bofors.

I samband med den polisutredning som pågår om Bofors har det då och då kastats ut påståenden om att regeringsledamöter eller tjänstemän hos KMI har känt till vad som har hänt. Vi i konstitutionsutskottet är självfallet intresserade av att undersöka värdet av sådana påståenden.

Nu verkar ju polisutredningen att aldrig ta slut. Den har pågått år efter år. Det är synnerligen otillfredsställande ur allmän synpunkt, eftersom folk börjar undra varför utredningen aldrig blir färdig, och det är otillfredsställande ur konstitutionsutskottets synpunkt, därför att vi inte kan ta ställning till de påståenden som har gjorts.

Har det från polisutredningen eller på annat sätt kommit framställningar till regeringen om förstärkning av polisutredningens kapacitet?

Ingvar Carlsson: Jag berörde den frågan redan i min inledning, för jag tycker liksom Fiskesjö att det är av utomordentlig vikt att åklagare och polis kan bedriva det arbetet så snabbt som möjligt. Samtidigt underströk jag skälen till att regeringen inte kan sätta en tidsgräns, men regeringskansliet har meddelat åklagarsidan att om det behövs resursförstärkningar skall de ställas till förfogande. Svaret på Fiskesjös fråga är alltså ja.

Bertil Fiskesjö: Skall jag tolka svaret så att det inte har framkommit önskemål från polisledningen om förstärkningar?

Ingvar Carlsson: Jag har givetvis tagit upp detta, och det besked som jag har fått är att regeringskansliet har sagt ifrån att om det behövs förstärkningar för att arbetet skall kunna bedrivas med största möjliga skyndsamhet och effektivitet, får man de förstärkningarna, men givetvis måste man då precisera vilken typ av förstärkning man vill ha: om det gäller organisationen eller personer eller någonting annat.

Det besked jag har fått är att det icke är en resursfråga. Vi har meddelat att man kan få de resurser man behöver för att göra utredningen.

Bertil Fiskesjö: Har statsministern någon uppfattning om vad som kan vara orsaken till att man inte har krävt förstärkningar?

Ingvar Carlsson: Nej, jag kan inte svara mer än vad jag har sagt här. Jag har genom mina frågor försäkrat mig om att det inte är resursproblem som skulle vara orsaken till att det har dragit ut på tiden.

Bertil Fiskesjö: Sedan vill jag övergå till att ställa en fråga om Indienavtalet, som redan har nämnts här.

I den proposition nr 154 som vi nu har fått om skärpningar av reglerna för utförelse av krigsmateriel redovisas de riktlinjer som gäller. Här återfaller propositionen på de uttalanden som gjordes av föredragande statsrådet i den

proposition som riksdagen godtog 1971. Såvitt jag kunnat förstå skall det som sades där fortfarande vara riktninggivande för en hel del ting som har med regeringens hantering av vapenaffärer att göra.

Där finns bl.a. en passus om under vilka omständigheter som en utfärdad exportlicens bör indragas. Jag citerar ur 1971 års proposition såsom det är återgivet i den proposition jag nyss nämnde: "Utfärdad exportlicens bör därför indragas, förutom vid ovillkorliga exporthinder, endast om den mottagande staten kommer i väpnad konflikt med annan stat eller får inre väpnade oroligheter." Omvänt: när dessa händelser inträffar – alltså väpnad inre konflikt eller väpnad konflikt med annan stat – skall beviljade licenser dras in enligt riktlinjerna.

Nu vill jag först fråga statsministern, om dessa riktlinjer fortfarande gäller.

Ingvar Carlsson: Jag måste utvidga mitt svar. Det finns två delar i svaret till Fiskesjö. Den ena är de regler som gäller för den vanliga exporten. Den andra är de regler som gäller vid ett s.k. samarbetsavtal. Vid ett samarbetsavtal kan bara de ovillkorliga hindren vara aktuella, och Boforsordern gäller ett samarbetsavtal.

Bertil Fiskesjö: Skall jag tolka statsministerns svar så att ett samarbetsavtal kan innehålla bestämmelser som inte är förenliga med de riktlinjer som är angivna för vapenexport?

Ingvar Carlsson: Jag tror inte man kan formulera det så. Kommer man fram till ett samarbetsavtal, är det enbart tre ovillkorliga hinder som måste diskuteras. Samarbetsavtalet tar alltså över den första punkten som redovisades.

Bertil Fiskesjö: Det förefaller mig egendomligt att man på detta område skulle ha en princip som avviker från vad vi tillämpar på alla andra områden. Vi har en trappa när det gäller författningars relevans: först grundlag, sedan lag, sedan förordningar, och därefter myndighetsföreskrifter. Här rör det sig alltså om en lag som, om jag har förstått statsministern rätt, man kan bortse från när man träffar ett avtal.

Ingvar Carlsson: Jag redovisar bara vad riksdagen har beslutat om och vad regeringskansliet skall följa. Även beslut om samarbetsavtal har lagts fast i riksdagen.

Bertil Fiskesjö: Vi kommer kanske inte så mycket längre i den här frågan, men för mig framstår det som egendomligt att man kan ingå ett avtal som inte fyller de kvalifikationer som anges i den lag enligt vilken avtalen skall ingås.

Nils Berndtson: Får jag först ta upp en fråga som berör problemen med granskningen av detta omfattande område.

Du har sagt någonstans att i den atmosfär som i dag har skapats är det viktigt att medborgarna har en absolut tilltro till att allt som kan klarläggas skall klarläggas. Det tycker jag också är riktigt. Men det finns vissa svårigheter, inte bara med sekretessbelagda handlingar, utan utredningar och undersökningar som korsar varandra. Men det är också fråga om att få fram material.

Jag vill tala om att vpk den 17 februari lämnade in 63 frågor – en lång lista, det medges, men de var mycket konkreta – om svensk vapenexport till Iran. De förmedlades omedelbart av konstitutionsutskottet till statsrådsberedningen, men ännu sex veckor efteråt har vi inte fått något svar.

Tycker du det är tillfredsställande att det tar så lång tid? Beror det på resursbrist? Anser du att du kan verka för att KU snarast får svar på de frågorna?

Ingvar Carlsson: Jag tycker att konstitutionsutskottet ändå måste ha en viss förståelse för hur vi skall kunna lägga fram ett så bra material som möjligt för konstitutionsutskottet. Min statssekreterare har särskilt varit över till utskottet för att diskutera hur detta skall göras på ett bra sätt. Vi fick ett antal frågor, och vi har tillsammans med berörda departement inriktat alla krafter på att ta fram svaren. Dessutom fick vi från vpk vidarebefordrat ett annat dokument, som inte vpk stod bakom, med 63 frågor. Det var omöjligt att lägga fram svaren inför denna granskning. Det hoppas jag att utskottet har förståelse för.

Nils Berndtson: Skall jag tolka det så att vi icke får svar på frågorna, när du säger att det var omöjligt att få fram svar inför denna granskning? Det är i så fall ett besked som vi inte har fått tidigare.

Olle Svensson: Eftersom jag varit inblandad i diskussioner med både statsrådsberedningen och även Nils Berndtson om de här frågorna vill jag skjuta in att vi har diskuterat en viss koncentration av frågorna och funnit att regeringen i dag inte kan ge besked om vissa av dem. Jag förutsätter att vi så småningom kommer att få besked från statsrådsberedningen. Det här ligger inom det område som Ingvar Carlsson har handlagt. Men i den form som de utsprungligen ställdes i kunde vi inte begära att få in besked till denna tidpunkt.

Nils Berndtson: Det kan se mycket ut med 63 frågor, men ibland kan man besvara dem enbart med ja, nej eller vet ej. Viktigast är att svaren kommer fram – i vilken form det blir får vi se senare. Jag skall alltså inte tolka statsministern så att man har lagt dem åt sidan och inte ämnar besvara dem?

Ingvar Carlsson: Jag redovisar här varför det inte varit möjligt att i dag lämna svar på frågorna. När vi får frågor är det naturligtvis en fördel om ledamöterna kan bearbeta dem så att det blir i första hand de för ledamöterna relevanta frågorna som framställs och att man inte bara vidarebefordrar frågor som andra har ställt.

Nils Berndtson: Om de är viktiga för att belysa ärendet, må det väl vara tillåtet. Men jag räknar med att svar kommer under den närmaste tiden.

Får jag ta upp en annan fråga, som har med regeringens syn på vapenexporten att göra. Under år 1985 nekades Bofors att exportera Robot 70 till Pakistan. Men Martin Ardbo har sagt att sedan vände vinden, och Bofors fick loss flera exporttillstånd som tidigare hade nekats. Enligt Henrik Westanders bok Bofors svindlande affärer godkände regeringen i februari 1986 export av Robot 70 till Pakistan. Men landet var öppet för svensk vapenexport mycket kort tid, och i december 1986 nekades FFV att

exportera provexemplar av sitt nya granatgevär.

KU 1987/88:40

Vad var det som gjorde att regeringen i slutet av 1985 och början av 1986 liberaliserade vapenexporten?

Bilaga B 13

Ingvar Carlsson: Vad som hände i månadsskiftet där – det var före min tid – kan jag inte svara på nu. Jag föreslår att Anita Gradin får svara när hon kommer.

Nils Berndtson: I boken som jag citerade finns också en uppgift om att Olof Palme var pådrivande i den här frågan. Är det riktigt?

Ingvar Carlsson: Det har jag aldrig hört talas om. Det är vid ytterligt få tillfällen som Olof Palme gick in som statsminister. Handlingarna har överlämnats till konstitutionsutskottet, och jag har icke sett några handlingar därutöver.

Nils Berndtson: Vi har varit inne på frågor om riktlinjerna. Det sägs att tillstånd inte bör lämnas för export till stat som är i väpnad konflikt eller har väpnade inre oroligheter. Men om jag förstod ditt svar på tidigare frågor rätt menade du att ett samarbetsavtal faktiskt sätter de här bestämmelserna ur spel. Är det riktigt?

Ingvar Carlsson: Ett samarbetsavtal innehåller tre s.k. ovillkorliga hinder. De tar över jämfört med en vanlig export.

Nils Berndtson: Innebär inte det att man också sätter huvudregeln för svensk vapenexport ur spel, om det kallas samarbetsavtal och inte vapenexport?

Ingvar Carlsson: Den frågan måste man i vilket fall som helst ta ställning till när det gäller Indien. Att det förekommit vissa oroligheter i Indien sedan lång tid vet vi. Vi har i bred enighet beslutat att export till Indien ändå skulle vara rimlig. Jag vill erinra om att Alva Myrdal, som har arbetat mer än de flesta för freden, argumenterade för att Indien skulle vara ett mottagarland. Hon underströk hur viktigt det var att Indien inte blir beroende av stormaktsblocken och att Indien som neutralt land kan få en tillförsel av vapen från exempelvis Sverige. Det är ett inte oviktigt argument för att vi skall ha en vapenindustri som inte bara tillverkar för den svenska krigsmakten utan också kan sälja till andra länder som känner ett behov av att inte bli beroende enbart av stormaktsblocken.

Nils Berndtson: När statsministern talar om bred enighet bör det anmärkas att vpk har en annan uppfattning om vapenexport till Indien.

Har frågan om exportkreditgarantier föredragits i utrikesnämnden eller något annat organ där även de borgerliga partierna är företrädare, eller har regeringen själv fattat beslutet utan kontakt med andra partier?

Ingvar Carlsson: Det har 1984 förekommit en föredragning om ekonomiska villkor som gällde Boforsordern. Eftersom utrikesnämndens förhandlingar inte är offentliga går jag inte in på detaljer, men jag kan svara att det förekommit en sådan redovisning. Det var i början då ordern diskuterades.

Nils Berndtson: Jag behöver inte mer detaljer i svaret. Det var viktigt att veta, var frågan har anmälts.

Samtidigt som man har beviljat kreditgarantier har Bofors utbetalat väldiga belopp i mutor eller, som man kallar det, provisioner. Förleder det förhållandet några särskilda åtgärder från regeringen i framtiden innan man beviljar kreditgarantier för svensk export?

Ingvar Carlsson: Nu bör det i rättvisans namn sägas att åklagaren har undersökt frågan om mutor och inte ansett att han skall driva detta vidare. Jag måste kvalificera Berndtsons fråga på det sättet.

Men jag skall svara principiellt att regeringen nu följer utomordentligt nog vad dessa företag kan ha gjort sig skyldiga till. För oss är detta oerhört viktigt för framtiden när det gäller både kreditvillkor och garantier. Om man skall stödja ett företag genom att tala med regeringsledamöter är det viktigt att vi vet om att det inte förekommer några skumraskhistorier. Det är utomordentligt allvarligt om så skulle vara fallet. Det skadar primärt företaget men indirekt även landet. Det är givet att jag som statsminister och regeringsföreträdare kommer att, när vi förhoppningsvis så snart som möjligt får fram den juridiska bedömningen av vad som har skett och inte skulle ha fått ske, ha mycket allvarliga samtal med företagsledarna om det blir fråga om något ytterligare stöd. Vi måste få absolut klarhet i att man tänker följa de lagar och regler som finns och att det måste finnas en moral inom den branschen.

Nils Berndtson: Jag tror det var viktigt att få det beskedet.

Det har varit mycket diskussion om huruvida politiker och tjänstemän har varit informerade. I ett temperamentsfullt anförande avvisade statsministern olika påståenden. Men det är väl viktigt för framtiden att vi får de här frågorna klarlagda. Av erfarenhet vet vi att frågor av den här arten brukar komma i småbitar. Jag skall därför niansera frågan: Har du någon information som är okänd för exempelvis konstitutionsutskottet och allmänheten men som tyder på att någon statstjänsteman eller politiker kan ha känt till vidareexport av svenska vapen? Då har jag inte talat om enskild person, utan över huvud taget om det finns indikationer i den riktningen.

Ingvar Carlsson: Jag kan självfallet inte utfärda en garanti för att inte någon statstjänsteman eller politiker kan ha känt till någonting. Jag vägrar att svara på den typen av frågor.

Vad jag har sagt som statsminister är att jag har svårt att tänka mig att något statsråd – borgerlig eller socialdemokrat; jag har gått i god även för mina politiska motståndare i det avseendet – skulle ha medverkat i en smuggling eller i mutaffärer som gäller svenska vapen. Jag känner dem som varit utrikeshandelsministrar i regeringarna, och jag har varit aktiv under relativt lång tid. Jag har svårt att tro att någon av dessa personer skulle ha ägnat sig åt någonting sådant här, men självfallet kan jag inte gå i god för varje tjänsteman i den svenska förvaltningen. Jag har uttalat mig för de politiker som haft ansvar, och jag har mycket svårt att tänka mig att någon av dessa skulle ha medverkat i någonting sådant.

Nils Berndtson: Medvetet begärde jag inte att statsministern skulle garantera det. Så formulerade jag inte frågan, utan jag frågade om du har någon information som pekar i den riktningen. Det är en niansering.

Ingvar Carlsson: Jag uttalade mig om politiker. Jag är statsminister och uttalar mig om dem som har varit statsråd. Jag har inte kunnat få någon sådan information. De anklagelser som har riktats mot statsråd är allmänt kända. Dem har jag t.o.m. försökt belysa i ett av svaren i dag.

Anders Björck: Har statsministern sett riksrevisionsverkets rapport i dess helhet, inkl. de utbetalningar till konton som är hemligstämplade?

Ingvar Carlsson: Jag har sett hela rapporten. ja.

Anders Björck: Kan statsministern göra någon bedömning av huruvida detta verkar vara korrekta utbetalningar eller inte? Det är viktigt med tanke på vad statsministern nyss sade om att gå i god för olika personer.

Ingvar Carlsson: Det är utbetalningar från Bofors, inte från svenska staten. Det har inget med statsråden att göra.

Jag kan inte på grundval av det ge något annat svar än jag nyss gav till Berndtson.

Anders Björck: Det är ändå regeringen som har hemligstämpelat denna del. Det är därför jag ställer frågan. Jag har respekt för hemligstämplingen, men jag måste fråga vilka bedömningar ni har gjort som sett rapporten. Vi i KU har ju inte sett den.

Ingvar Carlsson: Jag vill korrigera på en punkt. Riksbanken angav som villkor för att utlämna dessa uppgifter till riksrevisionsverket att de inte fick vidareföras. Det kan icke regeringen ändra på, som jag ser det.

Anders Björck: Formellt kan den väl det, men statsministern anser inte att man bör göra det?

Ingvar Carlsson: För det första är det en moralisk fråga. Om riksrevisionsverket har mottagit en handling från riksbanken på detta villkor, skulle det vara utomordentligt märkligt om regeringen bröt mot det. För det andra skulle ett samarbete i framtiden med riksbanken bli svårt mot en sådan bakgrund.

Jag har givit ett allmänt svar – det är vad jag kan göra när jag får en fråga om en handling av det slaget – att det kastar ingen som helst skugga över någon regeringsledamot i Sverige, utan det är en fråga om vad Bofors har gjort eller inte gjort.

Anders Björck: Det har uppstått en debatt såväl i Sverige som framför allt i Indien om pengar som skulle ha överlämnats på ett ohederligt sätt. Har det förekommit några kontakter mellan den indiska regeringen och den svenska regeringen om informationsutbyte angående vad som egentligen har hänt?

Ingvar Carlsson: Den undersökning som RRV gjorde var delvis ett resultat av önskemål från den indiska regeringen om att största möjliga klarhet skulle skapas i denna fråga.

Anders Björck: Är indierna i dag nöjda, eller har de ytterligare förfrågningar om information? Vilka kontakter har statsministern haft i ärendet?

Ingvar Carlsson: Det finns inte i dag såvitt jag vet något uteliggande önskemål från den indiska regeringen mot den svenska regeringen.

Anders Björck: Har statsministern deltagit i några samtal om detta med sin indiska kollega?

Ingvar Carlsson: När Rajiv Gandhi var här på officiellt besök och deltog i sexnationsinitiativet berörde vi inte den här frågan.

Anders Björck: Det har inte förekommit några kontakter på regeringsnivå, utan den indiska regeringen är nöjd med vad den har fått ut?

Ingvar Carlsson: Såvitt jag vet, ja.

Anders Björck: Jag har en allmän fråga om exporten till Indien. Anser statsministern att det finns några begränsningar i vad vi kan exportera till Indien i form av olika typer av vapen?

Ingvar Carlsson: Jag är inte riktigt säker på vad Anders Björck är ute efter. Vad man tar ställning till i allmänhet vid en exportaffär är om det är ett tillåtet område eller inte. Möjligen har det i något fall bedömts att det är fråga om utpräglat defensiva vapen så att man kan tänka sig en export fastän man kanske skulle ha sagt nej om det gällt mer offensiva vapen. Det är väl en nyans som man möjligen kan iaktta i gränsfall.

Anders Björck: Vad jag är ute efter är följande: När Olof Palmé kontaktade Indira Gandhi i den här frågan föreslog han inte bara att man skulle köpa haubitsar från Sverige, utan en lång rad andra vapen – de finns uppräknade.

Anser statsministern att det köperbudande som då gavs står fast, om indierna skulle vara intresserade av att köpa andra vapen, eller har någon förändring skett de senaste åren härvidlag?

Ingvar Carlsson: I det brev som Anders Björck nu åberopar gjordes ett allmänt uttalande om att vi ansåg det vara av intresse att Sverige skulle kunna sälja vapen till Indien. Vi såg Indien som ett öppet land. Men sedan får varje eventuell exportaffär prövas för sig. Då får man göra det från utgångspunkten vilken materiel det gäller, men huvudfrågan är i nuvarande läge att Indien är ett land som vi kan exportera till.

Anders Björck: Statsministern talade nyss om moraliska bindningar. Vi måste väl vara moraliskt bundna av det som en statsminister i brev till en annan statsminister föreslår, nämligen att man skall köpa från Sverige. Eller är det någonting som inte längre gäller?

Ingvar Carlsson: Jag tycker att Björck gör en stor fråga av någonting som inte är så märkligt. Det är ett förslag från den svenske statsministern att man skulle kunna ha ett samarbete på vapenområdet. Det redovisas vissa saker som vi producerar. Sedan dess har vi på ett av dessa områden träffat ett stort avtal om export.

Skulle man i framtiden vilja exportera någonting annat, får man pröva den konkreta frågan, men något sådant ligger inte i behandlingen just nu.

Anders Björck: Jag vill slutligen ställa en allmän fråga om Indienaffären.

Finns det från den nuvarande svenska regeringens synpunkt någonting

utöver detta att det kan ha förekommit oegentligheter – det är en fråga som vi inte vet någonting om – som innebär att en sådan här affär inte skulle kunna göras om? Står statsministern och hans regering för att det här var en bra affär som varit till nytta för Sverige?

Ingvar Carlsson: För den affär som har gjorts upp mellan Bofors och den indiska regeringen om leverans av haubitsar finns det tillstånd. Vi har stött detta med garantier och krediter. I det avseendet är det en affär som över huvud taget icke är omdiskuterad. Diskussionen om Indienaffären gäller om Bofors har använt sig av mutor för att komma åt detta kontrakt. Det gäller inte själva innehållet i affären.

Anders Björck: Detta är ur konstitutionell synpunkt mycket viktigt. Jag märker glidningen här. Statsministern talar om affären mellan Bofors och den indiska regeringen. Men gav inte den svenska regeringen Bofors allt upptänkligt stöd, och har därför inte den svenska regeringen och Ingvar Carlsson precis samma ansvar som Bofors för affären i sig?

Ingvar Carlsson: Självfallet! Det är precis detta jag säger. Regeringen har givit tillstånd till affären. Regeringen har lämnat sitt stöd vad beträffar krediter och garantier. Regeringen har också givit det stöd som varje regering skall ge i ett sådant här fall. Men det enda som är diskuterat är frågan, om Bofors skulle ha använt sig av mutor. Det har prövats av åklagare, och åklagaren driver inte denna sak vidare. Det är i koncentrat vad som har förekommit.

Birgit Friggebo: Jag vill ställa en fråga till statsministern med anledning av den diskussion som pågår i vårt samhälle om vapenexport sedan ett antal år och som är en grogrund för misstroende mellan dem som väljer oss och de valda. Finns det inte anledning att nu visa betydligt större öppenhet när det gäller handlingar av olika slag som har med vapenaffärer att göra?

Ingvar Carlsson: Min uppfattning är att hela detta område måste gås igenom utomordentligt noga från helt förutsättningslösa utgångspunkter där man granskar hur det kunde ske att man gick förbi lagen, vilka kontrollåtgärder som är möjliga att vidta vad gäller tull och polis, vilka förändringar som bör göras i lagstiftningen, om länderurvalet bör begränsas. Vi skall undersöka över huvud taget hur nödvändig exporten är för den svenska vapenindustrin. Jag tror också att man måste göra allt man kan för att belysa detta tydligare än tidigare. Det är möjligt att också en sådan större öppenhet som Birgit Friggebo talar om skulle kunna bidra till att inte bara förändra förhållandena utan också göra att det i framtiden blir mer ljus över vapenaffärer.

Birgit Friggebo: Min fråga gäller ett mer näraliggande perspektiv. När det i dag kommer propåer om att lyfta hemligstämpeln på handlingar som efterfrågas av massmedia, borde man inte se mer generöst på detta än man gör i dag?

Ingvar Carlsson: Det är en glidande fråga. Konstitutionsutskottet gör en granskning där vissa handlingar är hemligstämplade. Dessutom har vi tillsatt en fristående medborgarkommission som skall fylla det krav medborgarna

har på att känna säkerhet om att man verkligen går igenom saken på ett sätt som gör att ingenting läggs åt sidan. Vi måste ändå tänka på att vi i fortsättningen måste kunna föra förtroliga samtal med andra länder för att vi skall kunna få tillgång till information och uppgifter. Om man i omvärlden börjar tro att samtal som i första omgången är förtroliga sedan står att läsa i massmedia, kommer vi inte att kunna föra sådana samtal i fortsättningen.

Birgit Friggebo: Det finns en mängd handlingar som inte har säkerhetspolitisk inriktning eller där man får information om andra länders yttranden eller kommersiella villkor som man vill hemlighålla just mot bakgrund av den jakt som pågår är ut och är in och där uppenbarligen inte ens de granskande organen har mass medias förtroende.

Ingvar Carlsson: Jag har inte för min del kunnat se att det föreligger en mängd dokument av någon vikt av det slaget. Jag kan hålla med om att vi skall ha en principiell diskussion – det måste starta där – om hemligstämpelns användning, men att släppa ett papper då och ett då därför att en journalist vill ta del av dem kan inte vara det rimliga sättet att handskas med den frågan.

Birgit Friggebo: Jag har en övergripande fråga om vapenexporten. Det är uppenbart att många av landets invånare tycker att vapenexporten omfattar dubbelmoral. Man säger att det är förbud, och ändå exporteras det mycket, och exporten har ökat kraftigt under senare år. Jag undrar om statsministern gör bedömningen att det går att hålla fast vid de riktlinjer som finns i dag. Eller skall vi ha sådana riktlinjer att vi säljer till alla länder som inte är alltför riskfyllda i stället för att tala om ett förbud som man ständigt ger dispens från?

Ingvar Carlsson: Jag uppfattar närmast frågan så att Birgit Friggebo vill vidga kretsen som vi kan sälja till. Det är nog motsatsen som föresvävar mig, att skall man driva det i någon riktning, skall det vara att färre länder skall få köpa vapen från oss i framtiden. Jag vill gärna avvaktä genomgången av exportens betydelse för den svenska vapenindustrin för att vi själva skall kunna ha en tillverkning för vårt försvar som är viktig för vår neutralitet och vårt oberoende. Skulle det visa sig att sambandet mellan vapenexporten och möjligheterna att driva en egen försvarsindustri inte är så starkt, skulle jag snarare mot bakgrund av vad vi erfarit vilja gå i den riktningen att vi skärper bestämmelserna och minskar antalet länder som vi exporterar till.

Birgit Friggebo: I så fall skulle inriktningen vara att vi exporterar bara om det behövs för vår egen försvarsmakt – det som svenska folket tror att vår politik innebär.

Men det har förekommit andra argument av typen att andra länder skall ha samma frihet som vi att rusta upp sitt försvar. Det är sådana frågor som gör att människor uppfattar att det är fråga om dubbelmoral. Men Ingvar Carlsson gör alltså bedömningen att vi, om det inte behövs för vårt eget försvar, t.o.m. skulle kunna avskaffa vapenexporten?

Ingvar Carlsson: Jag vill ha en grundligare dokumentation. Jag säger att vi skall ha en sådan genomgång av exportens betydelse, för det argumentet har

åberopats så ofta att större klarhet bör skapas.

Sedan tycker jag det finns en viss bärighet i det andra argument som Birgit Friggebo använder, nämligen att det kan vara en fördel att vissa andra länder kan få köpa från icke paktanslutna stater. Men vi måste göra en bedömning av hur högt pris vi skall betala för att vi har en vapenexport. För närvarande anser jag att vi betalar ett ganska högt pris, till skada för Sverige och omvärlden och naturligtvis företagen. Det är en skada som i första hand orsakas landet genom att svenska vapen eventuellt hamnar i länder där de icke får finnas. Vi måste på bred front granska hur det skall förhindras i fortsättningen.

Sedan kan vi återkomma, gärna i en diskussion i konstitutionsutskottet och i riksdagen, när vi har fått mer fakta om vad som verkligen har hänt. Jag tycker det är en viktig fråga Birgit Friggebo tar upp, så viktig att innan jag ger ett klart svar vill jag ta del av mer material och fundera ytterligare.

Birgit Friggebo: Jag går tillbaka till en fråga som varit uppe tidigare, nämligen det omtalade FFV-avtalet och den information som skulle ha skett till en utrikesminister 1965.

Ingvar Carlsson säger att man inte kan vara säker på vad som faktiskt har föredragits från den promemoria som är upprättad. Är det Ingvar Carlssons uppfattning att sådana föredragningspromemorior som upprättas inom regeringskansliet inte har föredragits för resp. statsråd?

Ingvar Carlsson: Jag tror att frågan har föredragits för statsrådet. Men det intressanta är om det föranledde att man gick vidare i en större diskussion om svensk vapenexport. Det framgår inte av promemorian, och ingen annan har kunnat ge ett svar på det. Torsten Nilsson själv har svarat att han inte kommer ihåg den här händelsen. Längre kan jag inte komma när jag bedömer handlingen.

Birgit Friggebo: Men det är uppenbart att det i regeringskansliet ändå har funnits personer som har känt till att FFV har tillverkat vapnet och skickat det till England och att det har vidareexporterats till länder som vi inte ens då skulle ha givit tillstånd till.

Uppenbarligen finns det information i regeringskansliet som sedan har tappats bort av dem som handlagt frågan på handelsdepartementet, eller också har informationen faktiskt funnits.

Känner inte Ingvar Carlsson en viss oro inför det?

Ingvar Carlsson: Vi diskuterar en sak som inträffade för 23 år sedan. Jag kan inte i min bedömning komma längre än jag har redovisat inför utskottet: här har gjorts en genomgång av en fråga. Utrikesdepartementet har givit sin reaktion. Det finns en anteckning om att problemet som sådant har föredragits för ministern, men det har i varje fall inte haft den karaktären att han nu, 23 år efteråt, kommer ihåg det. Jag kan inte komma längre än så – det är det svar jag kan ge.

Birgit Friggebo: Frågan har betydelse för bedömningen av hur exporten till England hanterades under hela 1970-talet, då man icke krävde slutförbrukarintyg trots att det skulle vara huvudregeln. När det gäller England har huvudregeln tvärtom varit att man inte har krävt slutförbrukarintyg. En fråga

som vi måste ställa oss vid granskningen är om det kan ha funnits någon information – jag säger inte hos ett statsråd, utan i regeringskansliet – om att avtalet faktiskt har funnits.

Ingvar Carlsson: Nu var det inte bara England som slapp slutanvändarintyg, utan det var ett relativt stort antal länder. Jag tror inte det fanns en sådan koppling som Birgit Friggebo möjligen tänker sig.

Bertil Fiskesjö: Med anledning av det meningsutbyte vi hade för en stund sedan vill jag ställa några avslutande summerande frågor om Indienavtalet.

Om jag tolkar statsministerns tidigare uttalande rätt anser statsministern att Indienavtalet med dess olika klausuler är förenligt med gällande svensk vapenlagstiftning. Är det korrekt uppfattat?

Ingvar Carlsson: Avtalet har träffats mot bakgrund av en bedömning att Indien är ett land som man kan exportera till. Dessutom har man på grundval av ett samarbetsavtal tagit ställning till karaktären av denna export:

Bertil Fiskesjö: Min fråga gällde om avtalet i sig är förenligt med gällande svensk vapenlagstiftning. Det säger alltså statsministern, om än i litet svävande ordalag.

Då skulle jag vilja veta vilka bestämmelser i den svenska vapenlagstiftningen som möjliggör ett avtal av detta slag. Om statsministern inte är beredd att på rak arm peka ut paragraferna, hemställer jag att vi får besked om detta skriftligt till utskottet.

Ingvar Carlsson: Självfallet skall vi gärna skicka över den lagstiftning som ligger till grund för det beslut som har fattats i Boforsärendet. Jag tror t.o.m. att den lagstiftningen finns tillgänglig i konstitutionsutskottet, men vi skall gärna medverka till det.

Vi kan också medverka till att den juridiska expertis som naturligtvis har givit sin bedömning till regeringskansliet kan medverka, om det behövs ytterligare information på den punkten.

Bertil Fiskesjö: Jag har gått igenom det material som finns i konstitutionsutskottet, och där finns ingenting som ger svar på de frågor jag har ställt här. Jag hemställer alltså att vi får en handling som innebär att man direkt anvisar vilka bestämmelser man stöder sig på när man ingår ett avtal som betyder att man kan bryta mot de bestämmelser som är angivna i 1971 års vapenlagstiftning.

Ingvar Carlsson: Jag skulle kunna citera ur betänkandet från 1979 års kommitté Svensk krigsmaterielexport på s. 22: "Vid samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel bör sådan utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett förhållanden som förut angivits som hinder för krigsmaterielexport."

Det är det som jag tidigare har redovisat muntligen.

Bertil Fiskesjö: Jag citerade direkt ur 1971 års proposition.

Olle Svensson: Vi får möjlighet att återkomma. Vi skall träffa krigsmaterielinspektören och kan då diskutera detaljerna.

Ingvar Carlsson: Det jag redovisade var givetvis taget ur propositionen. Jag har ingenting ytterligare att säga, men vi står gärna till förfogande med ytterligare juridisk reodvisning, om det behövs.

Olle Svensson: Då kommer vi in på nästa punkt i frågestunden, nämligen regeringens beredning av fråga om lokalisering av det nya plan- och bostadsverket.

Jag vill erinra om att vi tidigare har hört generaldirektör Lennart Holm och bostadsminister Hans Gustafsson i offentliga utfrågningar. Därvid kom man in på ett samtal som hade förts mellan generaldirektören och statsministern.

Hans Nyhage: Vilka bostadspolitiska motiv, som ändå måste vara det väsentliga i sammanhanget, talar enligt statsministern för en utlokalisering av plan- och bostadsverket till Karlskrona?

Ingvar Carlsson: Det är inte främst bostadspolitiska motiv som har föranlett detta, utan det var en bedömning av om det var möjligt att lokalisera plan- och bostadsverket till Karlskrona. Det har som bekant riksdagen svarat ja på.

Hans Nyhage: Jag konstaterar att det alltså icke är bostadspolitiska motiv som ligger bakom det beslutet.

Ingvar Carlsson: Detta är ett riksdagsbeslut som det inte åvilar i första hand regeringen att tolka. Men jag kan inte tänka mig att riksdagen i första hand har drivits av bostadspolitiska motiv, utan frågan har gällt om det är möjligt att utan men för detta verk låta det lokaliseras till Karlskrona. Riksdagen har gjort en bedömning av det, men man kan fråga sig om detta är ett spørsmål för mig.

Hans Nyhage: Eftersom statsministern uppenbarligen har stått bakom beslutet tycker jag det är rätt att fråga statsministern.

Organisationskommittén har uttalat att det var nödvändigt att lokalisera verket till Stockholm med hänsyn till de krav på kontakter med statsmakterna som ställs på det nya verket – det är kommitténs konstaterande. Bostadsminister Hans Gustafsson har uppenbarligen delat den uppfattningen.

Anser inte statsministern att organisationskommittén och Hans Gustafsson har kompetens på området?

Ingvar Carlsson: Nu måste jag påminna om att jag sitter här för att försvara regeringsbeslut och inte är här som riksdagsledamot. Jag har inte ens deltagit i omröstningen. Eftersom propositionen inte innehöll något förslag till utlokalisering kan jag inte se något motiv till att jag skall svara på den frågan. Ställ den frågan till vem som helst, men inte till regeringen!

Hans Nyhage: Statsministern uttalar sig som om inte frågan skulle varit handlagd i regeringen långt innan propositionen avgavs. Vi vet ju att det förhåller sig på det sättet. Generaldirektör Holms kontakt med statsministern talar ju för att man inom regeringen diskuterat en utlokalisering och att Karlskrona redan på ett mycket tidigt stadium angavs vara orten. Varför förnekar statsministern detta?

Ingvar Carlsson: Vi har att utgå från propositionen, som avlämnades den 4 november. Där finns inget förslag om att verket skall utlokaliseras. Lennart Holm besökte mig den 10 november. Då förde vi en diskussion, men fortfarande fanns icke vid det tillfället något regeringsbeslut. Det finns över huvud taget icke något regeringsbeslut.

Vi diskuterade frågan den 2 december i vår riksdagsgrupp. Då tog vi som grupp ställning. Men den 10 november, när Lennart Holm besökte mig, hade jag för min egen del icke kommit fram till vilken ställning jag skulle ta, om frågan skulle komma upp i riksdagen.

Hans Nyhage: Lennart Holm besökte statsministern i oktober, och enligt Holm var det redan då klart att utlokaliseringen hade diskuterats och att Karlskrona var orten. Detsamma upprepades den 10 november, efter det att propositionen lagts fram, nämligen att lokaliseringsfrågan hade diskuterats och att Karlskrona bestämts som lokaliseringsort.

När man hade fört diskussioner och ställningstagandet var klart, varför sade man inte detta i propositionen? Varför skyller man nu på riksdagsmotioner?

Ingvar Carlsson: Jag måste med viss skärpa säga att regeringen har lagt fram en proposition den 4 november där det icke föreslås någon utlokalisering. Vi hade fört en diskussion inom regeringen, men om jag skall uttrycka mig folkligt på ett sätt som Hans Nyhage förstår hade vi i denna fråga inte nått ända fram. Vi hade inte kommit fram till ett beslut att föreslå en utlokalisering. Därför finns icke detta förslag med i propositionen. Jag har som ledamot av den socialdemokratiska riksdagsgruppen den 2 december varit med och tagit ställning för en utlokalisering.

Hans Nyhage: På direkt fråga från Lennart Holm, om han ansåg att beslutet redan var klart, svarade han kategoriskt ja. Har Lennart Holm då talat osanning inför konstitutionsutskottet?

Ingvar Carlsson: Hur skulle Lennart Holm kunna känna till detta? Han har möjligen gjort en tolkning av det samtal vi hade den 10 november. Lennart Holm var motståndare till en utflyttning, och då var det naturligt att jag ställde frågor om nödvändigheten av en utflyttning för att pressa hans argument. Men därav följer icke att regeringen hade tagit ställning. Jag vill bestämt säga ifrån att som regering har vi över huvud taget icke behandlat denna fråga på så sätt att vi har fattat ett beslut. Vi har som ledamöter av riksdagsgruppen varit med och diskuterat detta den 2 december. Jag vet inte om vi nu skall gå in i detaljer. Jag är tveksam, eftersom det icke har med något regeringsbeslut att göra, utan med riksdagsgruppens ställningstagande. Själv tog jag ställning så sent som den 26 november. Det borde vara ett klart besked. Propositionen avlämnades den 4 november, och jag själv har i denna speciella fråga tagit ställning den 26 november. Jag kan väl bli trodd på mitt ord?

Hans Nyhage: Förnekar statsministern att statsministern till Lennart Holm vid två tillfällen har uttalat sig om att regeringen har diskuterat en utlokalisering och att Karlskrona var utlokaliseringsorten?

Ingvar Carlsson: Jag har träffat Lennart Holm vid ett tillfälle på mitt tjänsterum. Det var den 10 november. Jag har sagt det tre gånger nu. Vi har haft en diskussion, där jag icke har redovisat något ställningstagande från regeringen, för det fanns icke vid det tillfället.

Inom regeringen hade vi en diskussion om Karlskronas situation under hela hösten. Vi diskuterade olika tänkbara möjligheter att klara Karlskronas problem. Där har plan- och bostadsverket funnits med i bilden. Men när vi lade fram propositionen den 10 november hade regeringen icke kommit fram till något beslut i den frågan.

Hans Nyhage: Lennart Holm säger att han vid två tillfällen fick besked av statsministern om att lokaliseringsfrågan var diskuterad och att det närmast var klart att Karlskrona skulle bli lokaliseringsorten. Stämmer alltså inte det med verkligheten?

Ingvar Carlsson: Nu säger Hans Nyhage att det närmast var klart. Det är omedelbart en glidning. Det innebär att det inte var klart.

Olle Svensson: Får jag läsa ur protokollet vad Lennart Holm svarade på Hans Nyhages fråga: "Som jag uppfattade statsministern var beslutet att det skulle utlokaliseras alldeles klart fattat. Vart det skulle utlokaliseras, om det rådde fortfarande diskussion, men där var statsministerns prognos tydlig."

Hans Nyhage: Enligt protokollet konstaterade Lennart Holm att beslutet om utlokalisering var fattat men att man inte hade bestämt sig för orten. Är det inte heller sant?

Ingvar Carlsson: Nej, det var inget beslut fattat i regeringen.

Vi befinner oss ändå i konstitutionsutskottet nu. Jag representerar en minoritetsregering. Vi har lagt fram ett förslag om sammanläggning av plan- och bostadsverket, och där står ingenting om lokaliseringen. Om riksdagen hade velat tillstyrka regeringens propositionen, hade den kunnat göra det. Jag förstår inte vad utfrågningen här gäller.

Hans Nyhage: Det råder diametralt motsatta uppfattningar mellan statsministern och generaldirektör Lennart Holm. Lennart Holms konstateranden var enligt min mening kategoriska.

Då ställer jag en fråga: Varför blev över huvud taget inte planverket tillfrågat om lokaliseringen när det stod klart att det skulle bli en utlokalisering?

Ingvar Carlsson: Det är ett beslut som fattades av riksdagen. Frågan får ställas till riksdagen, inte till regeringen. Regeringens proposition innehåller inget förslag om utlokalisering.

Hans Nyhage: Statsministern talar som om han inte hade något ansvar för den socialdemokratiska partigruppen. Statsministern måste väl kunna konstatera att beslutet om utlokalisering var förankrat i den socialdemokratiska gruppen. Då ställer jag återigen frågan: Är det inte rimligt att planverket får yttra sig i ärendet?

Olle Svensson: Har inte Hans Nyhage skaffat sig de sakupplysningar han behöver för att bedöma ärendet? Vi får självfallet ha olika uppfattningar om

vilka slutsatser vi skall dra av materialet, men den debatten skall vi föra i utskottet. Här handlar det om att inhämta sakupplysningar. Har Hans Nyhage fått tillräckligt med sakupplysningar av statsministern?

KU 1987/88:40
Bilaga B 13

Hans Nyhage: Jag tycker mig inte ha fått särskilt mycket sakupplysningar.

Birgit Friggebo: Jag har väckt den här frågan eftersom vi skall se på hur regeringen bereder sina ärenden. Har det förts någon diskussion mellan statsråd eller statssekreterare innan propositionen antogs av regeringen den 22 oktober om utlokalisering av plan- och bostadsverket?

Ingvar Carlsson: Som jag försökte säga till Hans Nyhage har vi under hösten fört diskussioner om situationen i Karlskrona. Den diskussionen har förts mellan vissa statsråd och statssekreterare. Vi har diskuterat olika möjligheter att klara en ersättning för de statliga arbeten som försvinner i Karlskrona. I det sammanhanget diskuterades också en utflyttning av plan- och bostadsverket. Men när vi skulle lägga fram propositionen om plan- och bostadsverket hade vi inte kommit fram till en slutlig uppfattning, och därför kunde vi inte heller föreslå en utflyttning.

Birgit Friggebo: Enligt Lennart Holm sade Ingvar Carlsson den 10 november: "Jag ser det som ganska ofrånkomligt att det blir Karlskrona." Det är väl sannolikt att han har uppfattat det rätt?

Ingvar Carlsson: När Lennart Holm föredrog sin syn på detta använde jag tillfället att genom frågor och en beskrivning av situationen i Karlskrona få hans svar. För att han verkligen skulle svara på de svåra frågorna ställde jag honom i den situationen. Men jag har icke sagt att regeringen har fattat beslut om en utlokalisering och att den skulle ske till Karlskrona. Min egen uppfattning i den frågan blev inte klar förrän den 26 november. Då kan jag inte rimligen ha redovisat en ståndpunkt som jag inte själv hade intagit vid det tillfället.

Jag måste som statsminister vara oerhört försiktig vid uppvaktningar. Om jag ger ett finger åt den uppvaktaendes önskemål, tolkas det lätt så att man har fått gehör för sina synpunkter. Därför är jag mycket strikt. Lennart Holm tolkade det möjligen som ett annat besked. Men svaret är att den 26 november tog jag själv ställning, och den 2 december tog riksdagsgruppen ställning, och det var efter både propositionens avlämnande och Holms besök hos mig.

Birgit Friggebo: Är det riktigt att statsministern själv deltog i diskussionen i den socialdemokratiska riksdagsgruppen och förordade Karlskrona?

Ingvar Carlsson: Svaret är ja. Men gång på gång börjar nu konstitutionsutskottet granska den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Det är inte den socialdemokratiska riksdagsgruppen som konstitutionsutskottet skall granska, utan det är regeringen. Jag deltog där som gruppsordförande och gjorde inlägg. Men nu börjar vi väl ändå gå över en viss gräns.

Birgit Friggebo: Jag håller helt med statsministern om att vi inte skall granska partigrupperna, men faller ansvaret bort från regeringen och statsministern när han inträder i detta hus och framträder i sin partigrupp? Blir han då en annan person med ett annat ansvar?

Ingvar Carlsson: Eftersom detta är konstitutionsutskottet måste vi vara formella. Låt mig sammanfatta: regeringen har lagt fram en proposition som icke innehåller något förslag om utlokalisering. Jag har redovisat orsaken: vi hade inte kommit fram till något beslut ännu.

Sedan går propositionen över till riksdagen, behandlas i utskottet, och det väcks motioner. I ett sådant sammanhang kommer frågan upp till behandling i vår riksdagsgrupp. I det läget har icke regeringen någon formell ställning mer än att man möjligen kommer dit som föredragande. I just denna sal sitter man som ledamot av riksdagsgruppen. Det är riksdagsgruppen som fattar beslut. Det var riksdagsgruppen som tog ställning vid det här tillfället, och jag var med om det som ledamot av riksdagsgruppen.

När jag och andra statsråd är med om att besluta här kanske man säger sig att det är regeringen som har uttalat en uppfattning. Så säger man kanske också i dagligt tal. Men om jag skall svara formellt, var det som ordförande i riksdagsgruppen som jag gjorde mitt inlägg i diskussionen.

Birgit Friggebo: Propositionen innehöll ju inte ett ord om lokalisering över huvud taget, så den frågan bedömdes inte. Den fråga som är uppe till diskussion här är om regeringen redan hade fattat något beslut i sak men försökte undanhålla det för riksdagen genom att inte skriva någonting i propositionen, för personalen, eftersom man hade MBL-förhandlat om att den skulle vara kvar i Stockholm, och för organisationskommittén, som inte har informerats över huvud taget. Det är detta vi har att undersöka. Jag begär respekt för att utskottet kan få granska en sådan fråga utan att statsministern skall behöva bli upprörd.

Ingvar Carlsson: Jag vill ge ett kategoriskt besked och har försökt göra det vid flera tillfällen. När det går över till en granskning av den socialdemokratiska riksdagsgruppen tycker jag att konstitutionsutskottet är långt ute. Men jag har sagt vid flera tillfällen att propositionen avlämnades den 4 november, och då hade vi icke kommit fram till en ståndpunkt i denna fråga. Det må väl var ursäktligt om en regering inte kan komma fram till beslut när den är fullt upptagen av budgetarbete och många andra besvärliga frågor. Vi hade inte gjort det den 4 november. Den 10 november förde jag ett samtal med Lennart Holm och ställde frågor till honom. Vi diskuterade Karlskrona och Gävle och fördelarna med att verket låg kvar i Stockholm. Lennart Holm kan ha tolkat det samtalet, men jag hade icke en åsikt i den frågan vid det tillfället.

Den 26 november kom jag fram till en uppfattning, den 2 december var jag med och diskuterade frågan i riksdagsgruppen. Det är den korrekta redovisningen av vad som har förevarit. Jag hoppas att konstitutionsutskottet därmed har det underlag som man behöver för att bedöma det.

Birgit Friggebo: Det är detta som är intressant och som vi försöker granska genom att höra olika personer. Vad Holm säger, vad bostadsminister säger och vad statsministern säger får stå för sig självt.

En fråga som man måste ställa, eftersom regeringen uppenbarligen ville komma fram till ett beslut men inte hade gjort det, är varför man lägger fram en proposition som rör omorganisationen av ett stort statligt verk utan att ta

upp en fråga som uppenbarligen hade diskuterats i regeringen, även om man inte kommit till något beslut.

KU 1987/88:40

Bilaga B 13

Ingvar Carlsson: Av precis det skälet att man inte hade kommit fram till en ståndpunkt som man var färdig att presentera. Det framgår av att vi har fört en diskussion mellan regeringsledamöter. Vi hade vid tiden för propositionens avgivande icke kommit fram till att vi kunde föreslå en utlokalisering.

Sedan väcktes det motioner i riksdagen. Då kom frågan upp igen. Och vår riksdagsgrupp bestämde att gå en viss väg. Det är vad som har förevarit.

Birgit Friggebo: Har regeringen inte alls diskuterat frågan i slutet av november och kommit fram själv till en uppfattning?

Ingvar Carlsson: Icke regeringen, utan regeringsledamöter. Vi har inte haft detta uppe på något regeringssammanträde. Däremot har naturligtvis regeringsledamöter diskuterat detta.

Birgit Friggebo: Bostadsministern säger att han föredrog ärendet inför regeringen, och på hans förslag kom man till att det skulle bli en lokalisering till Karlskrona. Är det en felaktig redovisning?

Ingvar Carlsson: Frågan har diskuterats i regeringen vid en lunch den 26 november. Då hade det skett en del i riksdagen. Sedan gick vi som ledamöter till riksdagsgruppen, och där fattades det beslut – inte i regeringen.

Birgit Friggebo: Det betyder att det hade varit en lunchberedning, som är ett beredningsorgan accepterat av alla regeringar, där man i sak fattar beslut – sedan kan det hållas ett formellt regeringssammanträde därefter.

Var inte frågan uppe vid denna regeringslunch om att ärendet borde beredas, om att man skulle försöka uppfylla grundlagens bestämmelser om att höra berörda myndigheter?

Ingvar Carlsson: Frågan skulle inte gå till ett regeringssammanträde, utan till riksdagsgruppen. Det var i riksdagen som motioner hade väckts, och det var som ledamöter i riksdagsgruppen vi agerade i fortsättningen.

Birgit Friggebo: Det betyder att när statsråden trädde in hade de blivit ledamöter av riksdagsgruppen. Är det på det sättet som regeringen lägger fram sina förslag för riksdagen?

Ingvar Carlsson: Förslaget var framlagt i form av motioner till riksdagen. Det var den uppkomna situationen som diskuterades av regeringsledamöter vid ett lunchsammanträde. Det är vad som förevarit.

Birgit Friggebo: Men motioner kan ju avslås eller bifallas i riksdagen. Regeringen har fortfarande sitt ansvar för hur man hanterar olika frågor.

Ingvar Carlsson: Det är faktiskt inte regeringen som avslår eller bifaller motioner, utan det är riksdagen.

Olle Svensson: Därmed är denna frågestund avslutad, som har pågått i två och en halv timme. Det återstår för mig att tacka statsministern för den muntliga komplettering han har givit till vårt skriftliga material i tre ärenden.

1988-04-12

kl. 11.00–13.00

Offentlig utfrågning av statsrådet Anita Gradin angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag förklarar härmed sammanträdet öppnat. Vi har i dag ytterligare en offentlig utskottsutfrågning i de granskningsfrågor som berör vapenexporten. Jag välkomnar till utskottets öppna utfrågning statsrådet Anita Gradin, rättschef Pernilla Lindh och departementssekreterare Magnus Robach.

Utskottets huvuduppgift är att granska om någon svensk regering har befattat sig med vapenexport till icke-behöriga länder. Vi ämnar här koncentrera oss på den tid under vilken Anita Gradin har haft ansvaret för utrikeshandelsfrågorna. Enligt den praxis vi tillämpar i utskottet lämnar jag först ordet till dig, Anita Gradin, för en inledande kommentar.

Anita Gradin: Statsministern gjorde en inledande deklaration beträffande vapenexport, och jag ansluter mig till den för att spara tid för utskottet. Jag ställer mig alltså direkt till förfogande för frågor.

Olle Svensson: Vid förra årets utfrågning talade vi om den information som lämnades till dig från dina medarbetare och de åtgärder du vidtog sedan Bofors koncernledning medgett oegentligheter i fråga om svensk vapenexport. Sedan dess har uppgifter kommit fram om vissa anteckningar som krigsmaterielinspektören Algernon gjorde strax före sin bortgång. Har du någon kommentar till detta ganska svårtolkade dokument?

Anita Gradin: Precis som ordföranden säger är de anteckningar som krigsmaterielinspektören gjorde mycket svårtolkade. Jag arbetade inte med honom mer än några få månader och lärde därmed inte känna honom personligen som många av mina medarbetare som hade arbetat tillsammans med honom under många år. De kunde kanske därför lättare tolka hans handstil. Såvitt jag vet var det just nära medarbetare som tillsammans med förre rättschefen försökte tyda hans nedskrivna ord. Jag kan endast förmoda vad en del av dessa nyckelord kan ha för sammanhang.

Vid den tidpunkten, dvs. samma vecka, var vi nämligen på departementet intensivt involverade i en planeringsöverläggning med departementsledning och enhetschefer som skulle hållas i Vålådalen. Samtliga enhetschefer skulle tala om vad som var aktuellt på deras områden, föreslå åtgärder och över huvud taget ta fram det som skulle gälla för 1987. När det gällde KMI hade jag mot bakgrund av de diskussioner och misstankar som fanns bett om att man vid detta tillfälle skulle tala om på vilket sätt KMI kunde förbättra sina rutiner och vilka åtgärder som vi kunde behöva vidta i avvaktan på inte minst Bengt Gustafssons utredning. En del tyder på att anteckningarna också kan

häröra från en förberedelse för den föredragning som skulle ske vid det tillfället.

Det andra jag kan förmoda är att Algernon innan olyckan hände hade ett viktigt samtal där ett land hade diskuterats och att anteckningarna kan häröra från det samtalet.

Detta är bara förmodanden från min sida ställda i relation till arbetsuppgifter och vad som var aktuellt på UDH vid den tidpunkten.

Olle Svensson: Jag går vidare och koncentrerar mig på den fråga som har dominerat intresset under senare tid, nämligen FFV:s vidareexport via England av vapen till icke-behöriga länder. När fick du kännedom om det s.k. Engelsavtalet?

FFV har inför utskottet uppgivit att information lämnades mycket tidigt till regeringskansliet. Motstridiga uppgifter har alltså spritts. Kan du möjligen reda ut sammanhangen bättre?

Anita Gradin: Jag kan försöka reda ut vad vi har företagit oss på UDH. Jag fick kännedom om detta avtal genom en tidningsartikel i december. Jag började då att ställa frågor framför allt för att få reda på vad det stod i avtalen. Vid de undersökningar som KMI först gjorde fanns inte avtalen att hitta i vårt arkiv, vare sig på gamla handels eller hos oss på UDH. De fanns inte heller på utrikesdepartementet eller försvarsdepartementet och inte heller kunde vi hitta dem i riksarkivet. Vi bad då FFV att få detta avtal, och det kom till oss den 7 januari i år.

Avtalen har återopats och även jag har naturligtvis ställt mig frågor. I dokumentet står att avtalen ingicks mellan:

Agreement between the government of Sweden represented by
Försvarets Fabriksstyrelse and her Britannic Majesty's principal
secretary of state for the war department.

Dvs. att det skulle vara regeringsavtal.

Nu är inte jag lika duktig i statskunskap som Bertil Fiskesjö, men jag har i alla fall ställt mig ett antal frågor i anslutning till detta. Med den kunskap jag har kan jag konstatera att om man åker ut i världen och skall skriva på ett avtal å regeringens vägnar, skall det finnas ett regeringsbeslut på att man har fullmakt att göra detta. Dessutom skall det finnas ett regeringsprotokoll där regeringen har godkänt avtalet.

Något sådant finns inte. Man frågar sig då varför det inte finns. JK kanske kommer att kunna klara ut för oss om det gällde några speciella förhållanden för FFV i detta sammanhang. När vi andra åker ut och skriver på avtal, skall vi ha tillåtelse till det och det skall dessutom vara dokumenterat. Det är inget nytt – detta har gällt länge i kanslihuset. Detta är alltså den ena frågan jag har ställt mig.

Av de handlingar vi har och de diskussioner som har förekommit kan jag för det andra dra slutsatsen att naturligtvis var avtalet känt i kanslihuset så till vida att det var ett avtal. Det var en viktig händelse att Sverige kunde sälja Carl Gustaf och det var en offentlig diskussion om detta.

Men hur ärendet eventuellt har föredragits för försvarsministern – det borde dessutom ha föredragits för handelsministern, eftersom han vid den tidpunkten var ansvarig för vapenexporten – har jag inte lyckats utröna.

Diskussionen handlar om vad som då var känt om innehållet i detta avtal och om det var känt att det handlade om reexport över England från Sverige.

Jag har forskat i olika källor för att se vad FFV vid olika tillfällen har meddelat regeringskansliet. Interpellationer har besvarats i riksdagen och andra skäl har funnits för att ställa frågor. I oktober 1980 svarade dåvarande handelsministern på en interpellation, och som bakgrundsmaterial hade han följande. Jag citerar ur det material FFV tillställde KMI för att kunna svara på interpellationen.

FFV har skrivit licensavtal för tillverkning av pansarvärnssystemet Carl Gustaf – vapen och ammunition.

Mot den bakgrunden svarade dåvarande statsrådet med detta i riksdagen. Det finns olika handlingar som säger detsamma. När jag kom till mitt nya jobb och FFV och England diskuterades fick också jag beskedet att det handlade om licensavtal. Vid den tidpunkt detta licensavtal skrevs var det inte konstigt att England – som fortfarande hade många kolonier kvar – kunde ha detta vapen i hela samväldet.

Mot denna bakgrund har vi bett JK att undersöka vad som har förekommit och om det har skett saker som inte är förenliga med vår lagstiftning. KMI har fått i uppdrag att infordra alla gällande licensavtal som har skrivits före de nya reglerna, dvs. före den 1 januari 1983.

Olle Svensson: Vi har möjlighet att nästa vecka direkt fråga dåvarande handelsministern Burenstam Linder om det material som stod till hans förfogande.

Jag vill gärna ta upp en aktuell uppgift som förekommit i radion i dag, nämligen att det – som tidigare har nämnts och som skall ha bekräftats från försvarsdepartementet i England – även förekommit en reexport från Bofors via England. Har du någon kommentar till det?

Anita Gradin: Detta har varit aktuellt tidigare. Vi har på denna punkt frågat Bofors och man kan där säga att de har haft ett likartat arrangemang med England. I ett pressmeddelande den 7 april i år har vi meddelat att: "Enligt Bofors egen redovisning har företaget haft kännedom om vissa konkreta reexportfall omfattande ett 10-tal milj. kr. Företaget har inte kunnat utsluta att viss reexport härutöver kan ha förekommit av ammunition och komponenter till ammunition. Dessa reexportaffärer har enligt vad som uppgivits för mig inte tidigare varit kända av KMI."

Vi har infordrat ett besked i samband med diskussionen om FFV och detta är det besked vi har fått från Bofors.

Olle Svensson: Eftersom inte någon talesman från engelska försvarsdepartementet har framträtt, har ni ansett det vara befogat att vända er till Englands regering för att skaffa fram material i detta ärende?

Anita Gradin: Nu håller vi på att utvärdera de licensavtal som har kommit in. Under denna utvärdering kan det också finnas anledning att vända oss till andra regeringar.

Olle Svensson: Min tredje fråga gäller den stora vapenaffär som Bofors gjort med Indien. Vi granskar där från olika utgångspunkter.

Konstitutionellt har det varit intressant att se på det s.k. samarbetsavtalet i relation till gällande lagstiftning och riktlinjer för vapenexporten. Under utfrågningen av statsministern utlovades vi en juridisk analys som i går också överlämnades till utskottet. Med tanke på den diskussion som har förts tror jag det skulle vara bra om vi i summarisk form även muntligt kunde få en redogörelse.

Anita Gradin: I UDH har vi skrivit en promemoria om just export inom ramen för ett av regeringen godkänt samarbetsavtal, ett s.k. Memorandum of Understanding. Eftersom detta även innehåller juridiska utgångspunkter har jag med mig Pernilla Lindh och ber att få överlämna ordet till henne för att redogöra för bakgrunden till promemorian. Det handlar då inte minst om de legala frågorna.

Pernilla Lindh: Utgångspunkten är att det krävs regeringens tillstånd för att föra ut materiel ur landet, liksom det krävs regeringens tillstånd för tillverkare av krigsmateriel att upplåta eller överlåta rätt att utom riket tillverka materiel.

Till grund för tillståndsprövningen ligger de av riksdagen fastlagda riktlinjerna från 1971 och som sedermera är bekräftade genom riksdagsbeslut. Det är alltså dessa riktlinjer som regeringen har att tillgå när det gäller att överväga huruvida ett tillstånd skall lämnas.

Jag skall inte gå in alltför mycket på riktlinjerna här – de är tillräckligt väl kända. I riktlinjerna konstateras att det i en del fall råder ovillkorliga hinder mot krigsmaterielexport. Föreligger ett sådant hinder skall exporttillstånd vägras. Sådana hinder är hinder på grund av ett internationellt avtal, på grund av beslut av FN:s säkerhetsråd eller på grund av de folkrättsliga regler som gäller för export från neutral stat under krig. I andra fall har regeringen att från fall till fall ta ställning till om något annat hinder föreligger mot export, dvs. villkorliga hinder som t.ex. att export inte skall beviljas till land som har inre väpnade oroligheter.

I två fall anger riktlinjerna en särbehandling. Det ena fallet gäller reservdelar till tidigare levererad materiel, och det andra fallet gäller just export inom ramen för ett av regeringen godkänt samarbetsavtal. Det sägs i riktlinjerna att den tekniska utvecklingen medför att Sverige med begränsade resurser får allt svårare att följa med i den tekniska utvecklingen och att med egen produktion täcka hela den sektor som är av betydelse för det svenska försvarets behov. Därför kan det bli nödvändigt att inleda samarbete med försvarsindustrier i andra länder. Vid ett sådant samarbetsavtal om gemensam utveckling och produktion bör enligt riktlinjerna utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett de hinder som angivits som villkorliga hinder mot export. Däremot gäller de ovillkorliga hindren. – De som jag nyss nämnde.

Syftet med en överenskommelse mellan länderna med anledning av ett sådant samarbetsavtal, MOU, är att regeringarna inom ramen för sina egna länders bestämmelser lägger fast vad som gäller på det nationella området och vad som gäller enligt det egna landets konstitution. Ett samarbete löper över en viss tid, och meningen är att det skall fortgå för att det svenska försvaret skall få ut det som är avsett av samarbetet. Därför är det enbart de

ovillkorliga hindren som lägger hinder i vägen för export och teknologiöverföring.

I den promemoria som ordföranden nämnde har också gjorts en redovisning av hur dessa bestämmelser förhåller sig till det fall som nu är aktuellt. Jag vill gärna hänvisa till de skrivningarna.

Olle Svensson: Tack, det var värdefullt att få denna information – i all synnerhet som dokumentet har kommit in alldeles inpå denna utfrågning. Det kan vara värdefullt att ha denna information mot bakgrund av de frågor som sedan skall ställas.

Jag har ytterligare en fråga. Jag utgår från en tankegång som ofta har framförts i utskottet, nämligen att utskottsgranskningen har ett preventivt syfte genom att av erfarenheter från det förflutna lära för framtiden. Jag medger gärna att även vi från utskottets sida ibland med facit i hand tillåter oss en viss efterklokhet.

Hur ser du, Anita Gradin, med de kunskaper du har i dag, på möjligheterna att skapa ett bättre system för hanteringen av vapenexporten? Detta är viktigt bl.a. från försvars- och säkerhetspolitisk synpunkt.

Anita Gradin: Detta knyter an till den första frågan och den förberedelse vi gjorde i departementsledningen för att diskutera hur vi konkret skulle arbeta på detta område. Vi har bl.a. diskuterat KMI och på vilket sätt KMI skall arbeta. Ambassadören Örn gjorde en snabbutredning. Vi har i stort sett följt hans rekommendationer att förstärka KMI personellt och att tillsätta en krigsmaterielinspektör utifrån andra utgångspunkter än tidigare. På det sättet hoppas vi att KMI kommer att ha möjlighet att fullgöra sina arbetsuppgifter på ett sätt som bättre står i relation till den ökade arbetsbörda som har uppstått på senare tid. Vi har även en arbetsgrupp som tittar på hur tullen skall kunna fungera på ett bättre sätt än tidigare. Allt detta finns redovisat i den proposition som nu ligger på riksdagens bord.

Utifrån de erfarenheter vi har och Bengt Gustafssons utredning har vi konstaterat att det är viktigt med ytterligare kontroll och att det är viktigt att ta flera steg för att förhindra missbruk av slutanvändarintyg. Vi säger att i fortsättningen skall intygen av köparlandet lämnas till svensk utlandsmyndighet och på begäran skall också ett mottagarland bekräfta att det har mottagit svenska krigsmaterielleveranser. I särskilda fall menar vi också att man skall kunna göra överenskommelser med utländska regeringar om hur tillämpningen av de svenska exportreglerna skall vara.

Vi kräver att de svenska företag som har tillstånd skall periodiskt informera regeringen om övergripande marknadsföringsplaner så att regeringen på ett tidigt stadium kan komma in i diskussioner. Vi kräver också att företagen skall tala med regeringen innan de går ut med offerter eller binder sig för överenskommelser. På det sättet får regeringen möjlighet – vilket vi hoppas riksdagen godkänner – att förbjuda företag att fortsätta med vissa offerter.

Bestämmelserna om förmedling av krigsmateriel skärps. I fortsättningen när substansen i licensavtal skall ändras vill regeringen ha möjlighet att ta del av det.

Detta är en del av de åtgärder regeringen har jobbat med sedan vi sist sågs.

Dessa förslag ligger nu på riksdagens bord. Jag är naturligtvis tacksam om riksdagen har ytterligare förslag. Jag känner ingen prestige om det skulle bli förändringar på den punkten i propositionen.

Anders Björck: För mindre än en timme sedan hade jag tillfälle att ta del av de handlingar som inkommit från regeringskansliet angående "Memorandum of Understanding" och hur det föredrogs i utrikesnämnden.

Din företrädare i ämbetet, Mats Hellström, hade en fantastisk förmåga att hävda att det var borgerliga regeringar som hade ställt till med det mesta. I Mats Hellströms föredragning jämför han detta "Memorandum of Understanding" vid ett utkast till avtal av liknande slag som de borgerliga skulle ha haft vid en eventuell ubåtsaffär med Västtyskland 1980. Kan du gå i god för att det avtal som Mats Hellström syftar på och det avtal som sedermera blev fallet verkligen är identiska?

Anita Gradin: Jag vet att vid tidigare tillfällen då "Memorandum of Understanding" har utarbetats, har man på ett tidigt stadium gjort en folkrättslig kartläggning som legat till grund för dessa memoranda. Jag förmodar att det är ubåtsaffären med Indien som Björck syftar på, och jag har inte haft tillgång till innehållet i det memorandum som hörde till den affären. Jag vet bara att man även i detta fall hade samma utgångspunkt om villkorliga och ovillkorliga hinder, som baserades på en folkrättslig prövning som hade gjorts tidigare inom utrikesdepartementet.

Anders Björck: Du tycker inte detta avtal – som jag förmodar att den regering som nu sitter står för – går längre än det avtalsutkast som fanns tidigare och som Mats Hellström explicit skyllde på när han föredrog ärendet för utrikesnämndens ledamöter och de borgerliga partiledarna?

Anita Gradin: Jag kan inte göra någon sådan värdering eftersom jag har inte lagt de båda avtalen bredvid varandra. Jag har inte studerat det avtal som regeringen 1980 diskuterade under förutsättning att det skulle bli en affär. Jag kan inte bedöma hur det ena och det andra förhåller sig till varandra.

Anders Björck: Jag går vidare till FFV. Ordföranden inledde med att säga att det var FFV utfrågningen framför allt skulle handla om i dag. Vi har här en diskussion om hur mycket olika regeringar har känt till. Har du personligen försökt sätta dig in i de anklagelser och motanklagelser som finns om att på mitten av 1960-talet skulle med regeringens vetskap en export via England till förbjudna länder ha genomförts?

Anita Gradin: Jag har försökt att läsa de handlingar som finns tillgängliga. Det finns en promemoria från 1965 över ett samtal som tilldrog sig på utrikesdepartementet. Tre länder diskuterades vid detta samtal, där engelsmännen ville informera Sverige, och där det också sägs att promemorian föredrogs för excellensen.

Vid det tillfället sade vederbörande tjänsteman att han personligen föreställde sig att det inte kunde vara aktuellt och att Sverige inte skulle godkänna export till detta land. Jag förmodar att det är detta som tjänstemannen har föredragit för statsrådet. Det är brukligt att man på det

sättet förankrar det man sagt å regeringens vägnar – det är i alla fall min erfarenhet av föredragningar.

Också handels tillfrågades vid det här tillfället, och det framgår explicit av handlingarna att handels inte kunde tänka sig vare sig export eller reexport till de tre länderna. När jag läser handlingarna får jag intrycket att detta var ett undantag, och därför kom engelsmännen och ville diskutera detta. Det här är vad jag kan föreställa mig har utspelat sig vid en föredragning.

De skriftliga handlingar som finns tyder på att FFV vid olika tillfällen har åberopat att de har ett licensavtal. Utifrån den utgångspunkten har man i kanslihuset och olika handelsministrar i god tro – föreställer jag mig – hänvisat till detta och sagt att det är därför som det här händer.

Anders Björck: Låt oss uppehålla oss vid vad som hände vid detta tillfälle. Förre utrikesministern Torsten Nilsson sade i Aftonbladet den 9 april att man fick en förfrågan. Han nämner länderna vid namn: Israel, Kuwait och Zambia.

Jag har tittat på dessa handlingar, och det är riktigt att det upprättades en promemoria den 9 december. Promemorian anmäldes för excellensen. Det fanns bara två sådana – det var på den tiden statsministern och utrikesministern var excellenser, – och här gällde det Torsten Nilsson.

Jag får ett helt annat intryck när jag läser denna promemoria. Vad står det? Jag skall utesluta det som kan vara hemligt.

Brittiska vederbörande har beslutat avstå från leveranser till Israel och Kuwait. Beträffande exporten av – här utesluter jag antalet eftersom det är hemligt – granatgevär till Zambia har man emellertid beslutat genomföra leveransen oaktat man var medveten om att Sverige helst såg att den inte ägde rum.

Sedan kommer det jag tycker är mycket intressant; vi får nämligen höra vad tjänstemannen säger:

”Jag lovar att omgående underrätta mina överordnade” – dvs. Torsten Nilsson – ”om de brittiska besluten. Skulle dessa föranleda någon ytterligare reaktion från svensk sida skall jag snarast återkomma.”

Känner Anita Gradin till om man från svensk sida återkom? Annars innebär detta att man gav carte blanche.

Anita Gradin: Såvitt jag begriper fanns det inte från svensk sida någon juridisk grund för att ingripa. Det som hade sagts och jag förmodar också förmedlats till engelsmännen, om vi tittar på promemorian från handels – det är trots allt handelsministern som är ansvarig – där ges ett klart besked att vad honom beträffar kan han inte tänka sig export eller reexport till dessa tre länder. Men i vilka vändor och vilken turordning alla informationer har gått kan jag inte svara på. Jag fanns faktiskt inte i kanslihuset 1963. Jag vet inte hur det gick till!

Anders Björck: Det var 1965. Jag har självfallet all respekt för detta. Men någon måste man ju fråga när utskottet försöker göra sin granskning, och det är då naturligt att man frågar handelsministern.

När jag läser denna och andra handlingar har jag utomordentligt svårt att förstå att man inte från regeringens sida hade uppträtt på ett sådant sätt att

engelsmännen var helt övertygade om att det här var ett klartecken och ett de facto-erkännande. Denna handling är såvitt jag förstår mycket klar.

När upphörde FFV:s leveranser till England enligt detta licensavtal? Även om detta förekommer det olika uppgifter.

Anita Gradin: Såvitt mig är bekant 1984.

Anders Björck: Vad innebär 1984? Enligt de beslut som fattades skulle man försöka avveckla det hela den 1 januari 1983. Såvitt jag förstår förekom leveranser ett och ett halvt år efteråt. Var det med eller utan regeringens goda minne?

Anita Gradin: Jag har gjort efterforskningar på UDH angående hur de nya bestämmelserna sattes i sjön 1983, då det enligt riksdagens beslut blev obligatoriskt att tillämpa slutanvändarintyg. Det står även i förarbetena att detta inte kan införas över en natt, utan så fort det blev aktuellt med en ny affärsuppgörelse, dvs. ett nytt tillstånd, så tillämpades de nya bestämmelserna. Jag har fått besked från dem som arbetat med detta att man tog tillstånd för tillstånd och på så sätt successivt införde slutanvändarintyg.

Anders Björck: När man går till materialet framgår det – jag är ledsen att det är hemligstämplat, men jag måste respektera de hemligstämplar som finns även om det gäller förhållanden som ligger långt tillbaka i tiden – att FFV först i december 1984 muntligen meddelade engelsmännen att det nu var nya rutiner på gång. Varför gjordes inget under hela 1983 och 1984? Har du någon kommentar till det?

Anita Gradin: Såvitt jag förstår har FFV inte fått någon specialbehandling, utan det hela genomfördes successivt. Av handlingarna framgår det att det var engelsmännen som påpekade för FFV att det nu måste bli en annan ordning – en slutdestination måste anges i fortsättningen. Men inget av detta försiggick på UDH eller gamla handels, utan det var något som försiggick – såvitt jag har förstått av alla handlingar – mellan FFV och England.

Anders Björck: Låt oss gärna erkänna att vi har facit i hand, men hade det inte varit rimligt att man under hela 1983 och 1984 från regeringskansliets sida ändå hade förhört sig om hur avvecklingen de facto fortgick?

Anita Gradin: Såvitt jag begriper kände man inte till detta. Så fort tillstånden har kommit in har man sagt till företagen att det nu var en ny ordning och att slutanvändarintyg skulle användas.

Anders Björck: Är du medveten om när hela affären med England var avvecklad – i och med att man betalade skadestånd?

Anita Gradin: Nej. Jag tror att det handlar om 1986.

Birgit Friggebo: Jag skall gå in på samarbetsavtalet med Indien. Det innebär att Sverige har åtagit sig att leverera vapen till Indien även om det skulle bli inre oroligheter eller krig där.

Vi fick för några dagar sedan en proposition där Anita Gradin skriver att de riktlinjer som är fastlagda av riksdagen när det gäller samarbetsavtal skall i

fortsättningen gälla. Hon vill inte göra några förändringar just nu. Riktlinjerna är de som fastställdes 1971.

KU 1987/88:40
Bilaga B 14

Är det de riktlinjer som finns nedskrivna som skall gälla eller är det den praxis som har utvecklats under årens lopp som skall gälla i framtida beslut av regeringen?

Anita Gradin: Det är de riktlinjer som riksdagen har fastlagt för bemyndigande av regeringen att i vissa fall träffa samarbetsavtal som skall gälla.

Birgit Friggebo: Betyder det att sådana samarbetsavtal som har godkänts när det gäller Indien inte kommer att godkännas i framtiden?

Anita Gradin: Det är mycket svårt för mig att svara på en hypotetisk fråga.

Ett grundmaterial har utarbetats utifrån folkrättsliga utgångspunkter, olika regeringar har arbetat fram på vilket sätt ett samarbetsavtal skall utformas, naturligtvis har det diskuterats i utrikesnämnden för att förankra det och partiöverläggningar har genomförts. På det sättet har man fått ett brett politiskt samförstånd.

Jag föreställer mig – det står också i propositionen – att en sådan ordning skall det även vara fortsättningsvis.

Birgit Friggebo: Jag återkommer till hanteringen i utrikesnämnden.

Vi fick tidigare en föredragning om vad 1971 års riktlinjer innebar. De har sin utgångspunkt i att Sverige har svårt att hänga med i den tekniska utvecklingen och att Sverige riskerar att i sitt eget försvar inte ha den bästa tekniken. Det står i riktlinjerna att det är för att tillfredsställa det svenska försvarets behov som man skall ha ett samarbete med företag i andra länder. Ett sådant samarbete måste påbörjas i god tid eftersom det handlar om ganska omfattande saker, nämligen gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel.

Nu har vi tagit del av vad samarbetsavtalet med Indien innehåller. Överskriften talar om erfarenhets- och informationsutbyte, dvs. att man skall meddela hur vapnen används och hur underhållet går till etc.

Finns det något gemensamt utvecklings- och produktionsarbete som har pågått och planerats under lång tid mellan Indien och Bofors?

Anita Gradin: Det är riktigt att när det gäller samarbete avses gemensam utveckling och produktion, dvs. det skall ske en vidareutveckling och utbyte av erfarenheter och information som man annars skulle ha svårt att få. Man får då erfarenhet av utprovning, utnyttjande av materielen vid olika klimatförhållanden, lagringstålighet för skilda ammunitionstyper, underhållsverksamhet etc.

När det gäller ett vapensystem som är komplicerat, kräver stora investeringar och kommer att vara i tjänst under lång tid är det viktigt att gemensamt finna hur systemet kan förbättras och moderniseras. Genom att då utbyta erfarenheter om systemets funktion under olika förhållanden kan brister upptäckas som kan åtgärdas. Man får också möjlighet att göra modifieringar och förbättringar.

Det finns såvitt jag vet ingen detaljerad diskussion, men det ges möjlighet till ytterligare samarbete.

Birgit Friggebo: Anita Gradin läste nu ur ett referat av det samarbetsavtal som nu finns mellan Indien och Bofors och som den svenska regeringen har godkänt. Men detta är inget referat av 1971 års riktlinjer, som talar om en gemensam långsiktig utveckling och samproduktion av vapnen. Kan man verkligen hävda att detta är ett samarbetsavtal med Indien som går i riktlinjernas anda?

Anita Gradin: Det som jag läste upp, som Birgit Friggebo säger, tycker jag minsann täcker en gemensam utveckling. Man har denna information och kan på så sätt utbyta erfarenheter. Man behöver dessa erfarenheter för att kunna utveckla vapensystemen. Denna utveckling sker med jämna mellanrum och här ges möjligheter till det.

Birgit Friggebo: Anita Gradin använder ordet vidareutveckling, men i riktlinjerna talas det om gemensam utveckling. Jag skall inte fortsätta med detta. Jag tror det är ganska tydligt ändå.

Statsministern sade här att dessa samarbetsavtal behövs för att garantera långsiktigheten och leveranssäkerheten för mottagarlandet, annars skulle vi inte kunna få order av denna storleksordning. Var i riktlinjerna talas det om att man skall garantera en långsiktig leverans och att det hänger ihop med samarbetsavtal?

Anita Gradin: Detta har legat i bakgrunden. När riktlinjerna utarbetades 1971 ingick även en sådan diskussion. Man vet alltså att det måste vara ett mera långsiktigt åtagande för att man skall kunna träffa sådana här stora ingående avtal.

Birgit Friggebo: Jag har gång på gång läst riktlinjerna från 1971, och jag hittar inte någonstans i samband med samarbetsavtal orden om att man skall garantera en långsiktig leveranssäkerhet.

Vi har fått från statsministerens kansli den PM som vi utlovades förra gången. Tyvärr får vi inte ha tillgång till denna vid bordet. Det är bara den person som blir utfrågad som får ha den. Om jag inte minns fel nämns det i den att det finns tre "Memorandum of Understanding". Skulle vi kunna få veta vilka andra två stater det handlar om?

Anita Gradin: Såvitt jag vet har utskottet fått material som upplyser om detta.

Birgit Friggebo: Så allmänheten kan inte få veta med vilka andra två stater vi har förhandlat bort riktlinjerna?

Anita Gradin: Det kan faktiskt både utskottets ledamöter och jag läsa oss till – vi har dessa uppgifter.

Olle Svensson: Vi får tillgång till detta för våra överläggningar i utskottet – vi får avvakta.

Birgit Friggebo: Jag tar då upp frågans behandling i utrikesnämnden. Anita Gradin har i en riksdagsdebatt med Maria Leissner sagt att samarbetsavtalet har varit föremål för samråd i utrikesnämnden. Har det förekommit samråd innan detta förslag till "Memorandum of Understanding" skickades över till Indien?

Anita Gradin: Jag vågar inte svara på vilka olika diskussioner som har tilldragit sig i den parlamentariska nämnden vid olika tidpunkter. Jag kan be mina medarbetare att titta i protokoll och handlingar om datum och dylikt och sedan återkomma till utskottet i den frågan.

Birgit Friggebo: Anita Gradin var inte föredragande i utrikesnämnden vid denna tidpunkt, utan det var Mats Hellström som var det. Jag skulle inte ha ställt denna fråga om inte Anita Gradin själv i riksdagen har hänvisat till att avtalet som sådant har varit föremål för samråd i utrikesnämnden. Detta avtal föredrogs i utrikesnämnden för första gången den 7 september 1984, och då meddelade Mats Hellström att regeringen redan under sommaren hade skickat över utkastet till detta samarbetsavtal – eller memorandumet – till Indien.

Vad är det för slags samråd som har förekommit?

Anita Gradin: Jag har inte bakgrundsmaterialet till den frågan med mig här. Eftersom det är viktigt att konstitutionsutskottet får korrekta uppgifter, ber jag att få titta igenom det material som fanns vid det tillfället.

Birgit Friggebo: Det är beklagligt att vi när vi har dessa utskottsförhör inte kan få de uttalanden som statsråd själva har gjort i riksdagen fullständigt belysta.

Bertil Fiskesjö: Jag vill fortsätta med de grundläggande principerna för vår vapenexport, som utan tvivel är av stort intresse inte bara för dagen utan även för hur vi skall bete oss framöver.

Den grundläggande regeln är att vi skall ha ett förbud mot vapenexport. Regeringen kan ge dispens mot detta förbud, och man kan då exportera vapen till noggrant utvalda länder.

Dessutom har vi bestämmelser som säger att om ett land som vi levererar vapen till är i krig med ett annat land eller har inre oroligheter, skall vi avbryta vapenexporten dit. Sedan kommer ytterligare ett moment, dvs. man kan ha slutit ett samarbetsavtal som innebär att man samarbetar i utvecklingen av vapenslagen. Detta samarbetsavtal ger dispens från det som betraktas som huvudregeln, nämligen att man skall avbryta leveranserna vid krig eller inre oroligheter. I det aktuella fallet som gäller Indien innebär det att oavsett vilka krig som bryter ut är vi tvungna att fortsätta att leverera.

Tycker Anita Gradin helt allmänt att detta är en tillfredsställande ordning?

Anita Gradin: När man studerar riktlinjerna och de diskussioner som har förekommit i samband med både eventuella avtal och de samarbetsavtal som har utvecklats, har jag inte kommit till någon annan slutsats än att detta är förenligt med de av riksdagen beslutade riktlinjerna.

Bertil Fiskesjö: Detta är en svår fråga. Huvudtanken bakom vår vapenlagstiftning är att svenska vapen skall användas av stater som vi med stor säkerhet vet inte kommer att bli invecklade i anfallskrig eller i omfattande stridigheter. Vapnen skall användas i defensivt syfte. Vidare skall vapnen inte kunna användas emot ländernas egna invånare vid t.ex. stora inre motsättningar på grund av socialt missnöje eller liknande.

Anita Gradin anser alltså inte att detta är något problem. Det viktiga är att man har den formella sidan klar. Vad vapnen i realiteten används till är alltså inget moraliskt dilemma för Anita Gradin.

Anita Gradin: Det var väl att dra stora växlar!

Det är mycket svårt att vara ansvarig för handläggningen av vapenexporten. Det är noggranna och delikata problem som man skall ta ställning till. Jag upplever många komplikationer, och jag anser att det många gånger är förenat med stora svårigheter att vara föredragande och kunna hitta vettiga lösningar.

Om vi tittar på Indien ser vi att det är fråga om ett långvarigt samarbete, som sträcker sig tillbaka till 1950-talet. När Indien frigjorde sig från England hade landet – precis som många andra länder – behov av att utveckla sitt eget försvar. I det sammanhanget fördes en diskussion, inte minst i Sverige, om det fanns skäl för oss att hjälpa Indien att utvecklas till en alliansfri stat – slippa bli bunden till stormakter och sin förre kolonisationsmakt. Det var inte minst på grund av Alva Myrdals och andras engagemang. Man skall i den totala bedömningen ha klart för sig detta. Det hela har alltså slutat i det samarbete som i dag finns med Indien.

Bertil Fiskesjö: Syftet är inte att jag skall polemisera med det statsråd vi har här i dag. Man kan bara konstatera att Indien har varit invecklat i det ena kriget efter det andra, och för närvarande är det stora motsättningar mellan säkerhet och den federala regeringen, där vapen sannerligen har kommit till användning. Grundtanken är ändå att vi skall kunna sluta ett avtal om att leverera vapen till Indien, men ha det förbehållet att kunna avbryta leveransen om det är så att vi inte kan acceptera det sätt på vilket vapnen kommer till användning. Men genom samarbetsavtalet avtalar man bort denna möjlighet, och då finns ingen appell. Detta är ett betydande dilemma.

Accepterar man denna ordning uppkommer naturligtvis frågan vilka kvalifikationer ett avtal skall ha för att kunna betraktas som ett samarbetsavtal. Om jag förstått svaren till Birgit Friggebo rätt menar statsrådet Gradin att mellan Bofors och vapenutvecklare och producenter i Indien finns ett intimt samarbete som kan tänkas vara till nytta även för utveckling av de svenska vapnen i Bofors.

Jag tolkar tystnaden som ett jakande svar.

Anita Gradin: – – – och för det svenska försvaret.

Bertil Fiskesjö: – – – och för det svenska försvaret.

Det avtal som slutits är inte enbart ett avtal om försäljning av haubitser och tillhörande materiel till Indien, utan tanken är att dessa haubitser i intimt samverkan mellan indiska vapenutvecklare och svenska vapenutvecklare ständigt skall förbättras och i förbättrade versioner framställas i Sverige – eller skall man t.o.m. kunna tänka sig att de framställs i Indien?

Anita Gradin: Det är detta som gemensam utveckling och produktion handlar om, dvs. att vi får erfarenheter av det vapensystem som i det här fallet är viktigt också för det svenska försvaret. Man kan också tänka sig licenstillverkning i Indien.

Bertil Fiskesjö: Detta avtal som har slutits om försäljning av haubitser är alltså inte ett avtal om försäljning av en färdig vapenprodukt utan av en vapenprodukt som är under utveckling?

Anita Gradin: Dessa vapensystem är mycket komplicerade, och de skall vara i tjänst under mycket lång tid. Det betyder att man hela tiden har anledning att diskutera om de kan förbättras och om de kan moderniseras. Det är de erfarenheter man får vid utprovning och liknande som gör att systemet kan förändras även under resans gång. Vi vet att det sker med många vapensystem.

Bertil Fiskesjö: Regeringen anser alltså att tekniken på detta område är så väl utvecklad i Indien att detta tekniska samarbete ger substantiella bidrag till en vidareutveckling av vapen producerade i Sverige?

Anita Gradin: Det innebär att man får erfarenheter tillsammans med ett annat land när man nyttjar materielen under olika förhållanden – lagringstillighet av olika ammunitionstyper, underhåll. Man får således en bredare bas när man utvärderar användningen av systemet.

Bertil Fiskesjö: Det är således enligt statsrådets mening endast fråga om erfarenheter när det gäller effektiviteten vid användningen av haubitserna som skulle kunna bidra till att vidareutveckla den svenska vapenfabrikationen på detta område?

Jag skall kanske komplettera det med att säga att det således inte är tekniska innovationer som arbetas fram gemensamt av Bofors och indiska vapenfabrikanter.

Anita Gradin: Man kan få erfarenhet på olika sätt. Det är detta jag försöker säga. Ett område är bl.a. i samband med detta avtal med Indien.

Bertil Fiskesjö: För att summera detta meningsutbyte: Är det korrekt att säga att det är användningserfarenheter som detta samarbetsavtal avser att täcka?

Anita Gradin: Ja, det är bl.a. detta. Det finns i övrigt utvecklat i avtalet, som herr Fiskesjö också har fått till sitt förfogande.

Olle Svensson: Vi kan också fråga krigsmaterielinspektören, som vi träffar på torsdag, vidare om detta.

Bertil Fiskesjö: Jag vet naturligtvis vad som står i detta avtal, eftersom jag har läst det. Jag ville emellertid ha statsrådets bedömning.

Statsrådets svar på mina frågor här är något svävande. Jag har inte fått något riktigt klart besked om vilka tekniska landvinningar vi kommer att göra för den svenska vapenindustrins del genom samarbetet med Indien.

Anita Gradin: Det är mycket svårt att på förhand tala om vilka tekniska landvinningar ett sådant här samarbete kan leda till.

Olle Svensson: Det är intressant att knyta an till denna fråga. 1980 uppställdes ett något liknande samarbete när det gäller u-båtar. Även då kunde man ställa frågan om vad man skulle kunna få ut av det samarbetet. Vi får kanske möjlighet att återkomma till dessa olika punkter senare.

Nils Berndtson: När Carl Johan Åberg var här hos utskottet, berättade han att Olof Palme träffade Winberg och Ardbo från Bofors på hösten 1982.

Är det sant som har påstås i massmedia att Bofors då bl.a. ville sälja vapen till Saudiarabien? Om så var fallet, hur ställde sig Palme till det önskemålet?

Anita Gradin: Jag har försökt att ta reda på svaret på den frågan. Enligt uppgift från en tjänsteman i statsrådsberedningen som deltog i samtalet är det korrekt att statsminister Palme träffade vederbörande i oktober 1982. Enligt den tjänstemannen och enligt de noteringar som han har så kom Saudiarabien inte upp till diskussion, utan det rörde mest Indien.

Nils Berndtson: Anita Gradin säger oktober 1982. Finns det något datum också?

Anita Gradin: 13 oktober, kl. 18.

Nils Berndtson: Jag har ytterligare en fråga som knyter an till Carl Johan Åbergs besök. Han bekräftade då att iranska representanter i samtal med Jan Eliasson någon gång under 9–12 december 1985 hade uttryckt önskemål om ett samarbete, bl.a. på försvarsindustriområdet. Det gällde även flera andra områden.

Har iranska representanter i samtal med svenska myndigheter i något officiellt eller inofficiellt sammanhang under 1985 eller 1986 uttryckt önskemål om att få köpa krigsmateriel från Sverige? Om så är fallet, vilka önskemål förde man fram? Vad var det iranierna ville köpa?

Anita Gradin: Det är riktigt. Vid olika tillfällen har man från iransk sida uttryckt intresse för samarbete med Sverige på krigsmaterielområdet. Samtalen med Jan Eliasson, när han var där 9–12 december 1985, är ett exempel på detta.

Vid varje tillfälle har man från svensk sida svarat att önskemålen inte kan tillgodoses med hänvisning till den restriktiva vapenexport vi för.

Jag kan självfallet inte här offentliggöra detaljuppgifter om de propåer som Nils Berndtson begär. Vi arbetar emellertid intensivt med hans 63 frågor. Vi hoppas att Nils Berndtson, och utskottet i övrigt, skall få ett svar på den förfrågan i slutet av veckan.

Nils Berndtson: Det tackar jag för. Det har snart gått ett par månader sedan vi levererade dem. Här rör det sig dock om ett mera begränsat antal frågor.

Anita Gradin vill således inte tala om vilken typ av krigsmateriel som iranierna ville köpa. Får jag ställa en annan fråga om Iran. Har det framförts missnöje över att svenska leveranser av sprängämnen, och eventuellt också av vapen, till Iran stoppades under 1985? Har man reagerat på det?

Anita Gradin: Det här om stopp 1985 och vad det skulle handla om vet jag inte. Det är bara uppgifter som har förekommit i media.

Sedan 1978 finns det inga prövningar av tillstånd från KMI. Mig veterligt och enligt de förfrågningar jag har gjort finns det ingen i kanslihuset som har varit involverad i att stoppa någonting under 1985, som Nils Berndtson säger.

Nils Berndtson: Jag vill ta upp en fråga som rör Indienavtalet. Som det har sagts här så sätter ju ett sådant samarbetsavtal andra bestämmelser och andra restriktioner för vapenexport ur spel. Har den formen blivit vanligare än exempelvis för ett tiotal år sedan? Kan det förhållandet att man sluter den typen av avtal vara ett sätt att komma förbi restriktionerna?

Anita Gradin: Jag har inte förstått historien så. Det är nämligen mera undantag än regel att man har samarbetsavtal. Som vi sade tidigare handlar det i dag om tre samarbetsavtal.

Nils Berndtson: Jag förstår av detta samarbetsavtal att Sverige ikläder sig ganska vittgående ekonomiskt ansvar, exempelvis vid uteblivna leveranser. Är det vanligt i alla exportsammanhang, eller är det en speciell åtgärd i dessa sammanhang?

Anita Gradin: Såvitt jag förstår är det inte bara den svenska regeringen som har tecknat samarbetsavtal. Det tycks vara en internationell praxis i dessa sammanhang. Om det skulle hända någonting, får man ju också ta konsekvenserna av det.

Nils Berndtson: Anser Anita Gradin att denna form är tillfredsställande, ur de allmänna synpunkter som kan läggas på vapenexporten?

Det här kan ju leda till att vi antingen tvingas leverera vapen till en krigshärd eller i annat fall får betala skadestånd om vapnen inte levereras.

Anita Gradin: Ja, reglerna är sådana.

Nils Berndtson: Är det tillfredsställande att vi har den typen av regler i avtal, som faktiskt sätter andra bestämmelser ur spel?

Anita Gradin: Jag anser inte att man sätter bestämmelser ur spel. Detta är möjligheter som finns, enligt de riktlinjer vi har. Så har man bedömt i bred politisk enighet att göra ett samarbetsavtal i detta sammanhang.

Nils Berndtson: Visst sätts väl bestämmelser ur spel, om vi har bestämmelser som säger att vi inte skall leverera till länder som befinner sig i krig eller har inre väpnad konflikt. Finns det då ett avtal som säger att även om den situationen uppstår så skall vi likväl leverera vapen enligt avtalet, tycker jag nog att grundläggande bestämmelser har satts ur spel.

Anita Gradin: De bestämmelser som finns säger emellertid att vid samarbetsavtal gäller detta. Det står i riktlinjerna.

Nils Berndtson: Det är möjligt att det går att tolka på olika sätt, och det får vi väl fortsätta med.

Jag vill ta upp ytterligare en fråga som har varit föremål för diskussioner här i utskottet såväl i dag som vid tidigare tillfällen. Det gäller FFV:s rätt att företräda staten. När jag frågade Rune Nyman om det, svarade han att det är en konstitutionell fråga som är svår och som han inte kunde bedöma. Bedömer Anita Gradin att det är sannolikt att FFV har haft mandat att föra svenska statens talan i överläggningar med England?

Anita Gradin: Jag har i alla fall ställt frågor, och jag har frågetecken i kanten. Det är därför jag hoppas att JK skall kunna utreda detta, också för mig.

Jag ifrågasätter varför det då inte finns något regeringsprotokoll i kanslihuset där man har godkänt detta avtal – om det nu är så att man har tecknat det å den svenska regeringens vägnar. På samma sätt borde det ha funnits en fullmakt och liknande ting. Vi kan inte plocka fram något av detta i dag.

Det är därför jag tycker att det är ett märkligt sätt, och ställer alla dessa frågetecken. Jag har inte kunnat hitta någonting som säger något annat. Vi får därför vänta och höra vad JK kommer fram till i detta sammanhang.

Nils Berndtson: Vad drar Anita Gradin för slutsatser av att det är en sådan brist på dokumentation när det gäller dessa vapenaffärer? Har de varit så känsliga att man inte har velat fästa dem på papper?

Jag förmodar att regeringskansliet är betydligt bättre rustat med dokument på andra områden.

Anita Gradin: Det är klart att jag tycker att det är märkligt att det inte finns dokumentation. Det är ju mycket vanligt att man har dokumentation i olika sammanhang. Man kan ju fråga sig på vilket sätt detta har gått till.

FFV kan inte heller plocka fram dokumentation. Det borde ha legat i deras intresse att ha dokumentation i dessa sammanhang.

Nils Berndtson: Jag har en fråga till som rör FFV. Man har sagt sig att man har haft vetskap om att svenska vapen har funnits i en rad länder som ur svensk synpunkt är förbjudna.

När Rune Nyman tillfrågades om han hade delgivit regeringen detta sade han: Det kan jag inte svara på. Kan Anita Gradin svara på om FFV i något sammanhang har delgivit regeringen sin vetskap om att svenska vapen finns i en del länder där de inte borde finnas?

Anita Gradin: De har i vart fall inte kommit och besökt mig för att tala om saker och ting under den tid jag har varit utrikeshandelsminister. Det är i stället vi som har infordrat material från FFV i och med denna diskussion och på det sättet försökt att skapa oss en uppfattning om vad det är som har utspelat sig.

Nils Berndtson: Vi upplever väl alla att det är svårigheter att klarlägga dessa ting. Det saknas dokument. Däremot finns det utredningar och polisutredningar. Varje uppgift får emellertid dras fram. Forskare, journalister och frågande riksdagsmän får plocka fram pusselbitar.

Är regeringen beredd att en gång för alla försöka redovisa vad som har hänt i dessa exportaffärer och vem som har vetat vad vid olika tillfällen? Kan vi motse någon typ av vitbok om de svarta vapenaffärerna?

Anita Gradin: Tanken bakom tillsättandet av medborgarkommissionen var just att människor som är fristående och som inte kunde misstänkas för att vara inblandade skulle gå igenom material, så att vi skulle kunna få en slags vitbok i slutändan. De arbetar också intensivt. Vi har från UDHI på alla sätt försökt att förse dem med material. Man har kunnat resonera med mina medarbetare. Vi har på olika sätt försökt bidra till att belysa denna problematik.

Kurt Ove Johansson: Som ett svar på en fråga från Olle Svensson sade Anita Gradin att hon hade fått vetskap om Englandsavtalet genom tidningsuppgifter. Anita Gradin sade vidare att hon fick del av avtalets innehåll i början av januari 1988.

Det har framkommit att det har funnits och finns licensavtal även med andra länder. Israel har bl.a. nämnts i sammanhanget. Min fråga är om Anita Gradin har någon kunskap om detta avtal.

Anita Gradin: Utskottet har fått ett ordentligt bakgrundsmaterial om de olika avtalen. Det är ju inte bara ett avtal som FFV har slutit. När det gäller just den fråga som Kurt Ove Johansson berör finns den och vad som hänt i det sammanhanget också belyst.

Jag tror inte att jag får sitta här och redogöra för enskilda affärer. Utskottet har emellertid fått information. Det är också de kunskaper vi har fått fram i det sammanhanget.

Kurt Ove Johansson: Anita Gradin kände således till Israelavtalet innan hon kände till avtalet med England.

Anita Gradin: Nej, allt detta har vi nystat upp i ett sammanhang.

Kurt Ove Johansson: När Rune Nyman var hos utskottet uttryckte han förvåning över att det ansvariga statsrådet sade sig inte känna till FFV:s Englandsavtal och dess innehåll. Han påpekade bl.a. att det vid tillkomsten i början på 1960-talet hade kommenterats mycket flitigt i pressen.

Har Anita Gradin några synpunkter på vad som möjligen kan ha gått snett? Det finns tydligen ingen som helst dokumentation att få fram någonstans. Eftersom det var så mycket skriverier om detta, tycker man att det hade varit rimligt att det någonstans skulle ha funnits uppgifter kring dessa saker.

Anita Gradin: Det är väldigt svårt att svara på vad som har gått snett. Man ansåg att Carl Gustaf var en mycket bra uppfinning i Sverige. Jag har förstått att man ansåg att det var bra att man kunde sälja den utanför Sverige. Allt detta tror jag nog att man diskuterade.

Jag föreställer mig emellertid att om en generaldirektör för en organisation som FFV kommer till kanslihuset för att redogöra för en sådan viktig händelse så borde det finnas en uppteckning. Det finns dock ingen ordentlig redogörelse. Om någon kom till mig och talade om en sådan viktig sak, skulle jag i vart fall kräva att jag hade någon medarbetare närvarande så att det blev upptecknat, för att man skall kunna veta vad det handlade om och hur det har gått till.

Jag kan inte svara på detta, och vi kan tyvärr inte fråga vederbörande. Det är beklagligt eftersom det kanske kan upplevas som dimridåer. Jag kan dock inte redovisa annat än sådant som jag hittar dokument på och där jag kan säga att det här finns och så här har det gått till i kanslihuset. Här finns inga sådana uppteckningar.

Jag beklagar det, men jag kan tyvärr inte göra någonting åt det. När man vänder sig till FFV ser man att de inte heller har dokumentation, utan det är människor som tror sig minnas. Jag har i alla fall inte alltid så lätt att minnas

hur jag sade saker och ting för 25 år sedan. Jag är inte säker på att återgivandet alltid skulle bli korrekt.

KU 1987/88:40
Bilaga B 14

Kurt Ove Johansson: När Rune Nyman var här, jag tycker att det finns litet oklarhet där, påstod han att man skulle kunna belägga att information skett både i tal och skrift. Jag uppfattade det som att han i vart fall menade information till KMI.

Av Anita Gradin redogörelse har jag emellertid förstått att Anita Gradin i varje fall inte har kunnat ta del av något av de dokument som han ändå påstår skall finnas på detta område.

Anita Gradin: Det finns dokument från FFV. Det är sådana dokument som jag tidigare har redovisat för utskottet. Det har varit mycket styckevis och delat från FFV.

Ett mönster som jag ser när jag går igenom olika handlingar i korrespondensen mellan KMI och FFV är att man på handels och senare på UDH har levt i föreställningen att det handlar om licensavtal som slöts med England och att England därför hade rätt att exportera utifrån sina egna regler.

Kurt Ove Johansson: En fråga som jag tycker att det skulle vara ganska intressant att få svar på ur konstitutionell synpunkt rör det faktum att fr.o.m. mitten av 1970-talet hade vi först en socialdemokratisk regering som avgick och sedan var det många borgerliga regeringar som avgick. Det var en väldig turbulens i regeringskansliet. Den ena regeringen avlöste den andra. 47 ministrar passerade revy, som kanske alla minns.

Kan det vara så att dessa ständiga regeringsombildningar gjorde att kontinuiteten gick förlorad? Kan någon av dessa regeringar ha givits vetskap om Engelsksavtalet och dess innehåll, men kan den i så fall ha gått förlorad på grund av den enorma turbulensen?

Anita Gradin: Jag tror att de olika handelsministrarna som har funnits under denna tid och som har försökt att svara på interpellationer och frågor har gått in seriöst för att svara korrekt.

Jag föreställer mig att det finns en kontinuitet, i vart fall när det gäller material, handlingar och den bakgrund som ändå skall finnas i kanslihuset och som varje statsråd skall ha möjlighet att ha tillgång till.

Det är därför jag säger att jag tror att även de borgerliga ministrarna har svarat i god tro i riksdagen att det har handlat om ett licensavtal.

Kurt Ove Johansson: Jag har en sista fråga som anknyter litet grand till den som Nils Berndtson var inne på och den uppgift som Rune Nyman gav inför utskottet om att Engelsksavtalet är ett avtal mellan engelska och svenska staten.

Om jag förstod det rätt så menade Anita Gradin att det i så fall borde ha funnits ett regeringsbeslut och man borde kunna dokumentera detta på något sätt. Betyder det då att detta avtal, som ju ändå har existerat, egentligen har varit ogiltigt hela tiden?

Anita Gradin: Den frågan kan jag inte svara på, eftersom jag nu föreställer mig att det är JK:s uppgift att titta på förhållandena.

Jag tror att för engelsmännen var det inget konstigt med att FFV kunde

skriva på ett sådant här avtal. De har aldrig ifrågasatt det. I England tillhör nämligen verk och liknande ministerierna, medan det inte är på det sättet hos oss.

Jag hoppas emellertid att vi får klarläggande i denna fråga genom JK:s utredning. Jag har haft anledning att ställa de frågor som jag har redovisat för utskottet.

Olle Svensson: Innan jag låter ordet gå vidare skulle jag vilja ta upp en fråga själv som jag hoppas skall bli klarläggande för vad som hände när det gäller Torsten Nilsson och hans medverkan i diskussion om export av vapen till Israel, Kuwait och Zambia. Jag läser ur meddelandet från utrikesdepartementet som har skickats till TT. Det står bl.a. följande:

”Dagens Nyheter har i en artikel den 3 april påstått att en hemligstämplad PM i UD:s arkiv från 1965 avslöjat att utrikesminister Torsten Nilsson godkänt leveransen av granatgeväret Carl Gustaf till Zambia, men motsatt sig export av granatgeväret till Israel och Kuwait.”

UD:s handlingar visar, tvärtemot vad DN påstår, att regeringen motsatt sig export till alla tre länderna.”

Jag har också fått del av samma dokument som Anders Björck var inne på. Mitt intryck är att England uppfattade detta som ett licensavtal, där de i stort sett hade möjlighet att exportera till dessa tre länder. De underställde den svenska regeringen denna fråga av någon slags vänlighet, men inte av tvång. Det svar som gavs ifrån den svenska regeringens sida var att man inte ville ha export till någon av dessa tre länder. Är det en riktig tolkning?

Anita Gradin: Jag tolkar det på samma sätt. Vi har samma material på båda sidor. Det är en promemoria som finns från handels där det också står: I Storbritannien licenstillverkad materiel.

Det visar ju att det departement som var ansvarigt för krigsmaterielexport uppfattade det som om det handlade om licenstillverkad materiel. Jag drar då slutsatsen att det handlade om ett undantag. Man ville diskutera med den svenska regeringen, och regeringen talade då klart om att man skulle uppskatta att man inte gjorde detta.

Olle Svensson: Jag skulle vilja komma fram till att man kan tolka detta dokument så att regeringen i och för sig motsatte sig export till samtliga dessa tre länder, men att det var Englands sak att ta ställning till detta. Det slutliga resultatet blev kanske att man i två fall tog hänsyn till den svenska regeringens önskemål.

Anita Gradin: Ja, så har jag också dragit slutsatsen.

Anders Björck: Ja, det är ju självfallet trevligt om ni är överens om tolkningen. Vi skall emellertid sedan i utskottet bestämma hur vi skall tolka detta.

Jag hade inte tänkt att ta upp den här frågan igen, men eftersom herr ordförande var så vänlig att påminna mig om det så kan jag väl göra det.

Det finns flera promemorior. Jag har citerat ur en. Det finns en från den 4/11 1965. Den är faktiskt rubricerad Eventuell reexport av krigsmateriel via Storbritannien. Det talas inte där om någon licenstillverkning, utan det sägs

ordagrant att man från engelsk sida åtminstone önskade erhålla ett tacite-erkännande från den svenska regeringen. Sedan säger man – om vi skall ha historieskrivningen till utskottets protokoll – att det här var nog inte så troligt, enligt den föredragande tjänstemannen.

Sedan kommer den promemoria jag citerade. Där sägs det faktiskt uttryckligen att brittiska vederbörande har nu beslutat att avstå från leveranser till Israel och Kuwait. När det gäller Zambia beslutade man sig trots dessa vädjanden och trots att man var medveten om att Sverige icke gillade det att sälja Carl Gustaf.

När det gäller den springande punkten om Torsten Nilsson kände till eller inte kände till detta skall jag citera två meningar en gång till, eftersom herr ordförande tog upp det: "Jag lovar att omgående underrätta mina överordnade om det brittiska beslutet. Skulle dessa föranleda någon ytterligare reaktion från svensk sida skall jag snarast återkomma till det."

Vi får återkomma till om man återkom. Jag tolkar detta på motsatt sätt i förhållande till herr ordföranden. Det får utskottet återkomma till.

När vi hade Carl Johan Åberg här den 24 mars diskuterade vi inte om Oman, eftersom Rapport den kvällen hade diverse uppgifter om honom. Vi har sedan inte haft tillfälle att höra honom. Han är i USA och säljer Carl Gustaf just nu.

Carl Johan Åberg är faktiskt Anita Gradins statssekreterare. Kurt Ove Johansson talade om turbulens. Det är det tredje statsrådet han är inne på.

Aftonbladet skriver: Statssekreterare Åberg slår ifrån sig. Han uppger att ärendet är förseglat av den utrikespolitiska sekretessen. Det här duger inte. Häv sekretessen! Lös tungans band på Carl Johan Åberg så han får berätta. Gör det kvickt!

Är Anita Gradin som chef för Carl Johan Åberg beredd att lösa tungans band för honom?

Anita Gradin: I regeringen har vi diskuterat om de handlingar som detta gäller skulle få frisläppas. Vi har inte sett att Carl Johan Åberg skulle ha någon särbehandling. Sekretessen gäller också i hans fall.

Jag har inte avgjort detta själv, eftersom man då skulle kunna anse att jag skulle ge speciella förmåner eller liknande. Jag har således tagit upp detta med regeringen, och detta är regeringens ståndpunkt.

Anders Björck: Det innebär att vi konstitutionellt sett kan utreda de anklagelser som har framförts. Carl Johan Åberg är ändå statssekreterare. Vi granskar i och för sig statsråd. Hela diskussionen gäller emellertid vad kanslihuset har känt till. Det kan inte bli föremål för, låt oss säga, en offentlig granskning, eftersom regeringen inte vill lösa sekretessen på detta område.

Anita Gradin: Jag skulle då föreslå att konstitutionsutskottet självfallet skall ha de handlingar som rör Carl Johan Åberg och Oman. Konstitutionsutskottet skall självfallet ha del av detta och möjligheter att bedöma det.

Carl Johan Åberg är såvitt jag vet tillbaka på fredag. Det går då bra att ställa frågorna till honom.

Olle Svensson: Det rör sig också delvis om anklagelser som har riktats mot Åberg från Bofors och dokument som de förfogar över. Det är därför

värdefullt att vi får möjligheter att tala med en del av Boforsdirektörerna här i nästa vecka.

KU 1987/88:40
Bilaga B 14

Avsikten med att kalla dem är att de måste konkretisera anklagelserna mot regeringen, så att vi får möjlighet att pröva sanningshalten. Åberg har trots att hemligstämpeln inte kunde tas bort offentligt gått ut och förnekat att dessa anklagelser hade någon grund.

Anita Gradin: Vi skall självfallet överlämna materialet, så att utskottet kan ha det till sitt förfogande och eventuellt också kan ställa ytterligare frågor till Carl Johan Åberg.

Anders Björck: Jag tycker att det är alldeles utmärkt. Den här typen av saker bör naturligtvis utredas. Jag tror att det inte minst ligger i Carl Johan Åbergs intresse. Vi hade ingen möjlighet att ställa frågorna till honom förra gången, eftersom detta inte var känt för utskottet då.

Får jag avslutningsvis ställa några frågor till Anita Gradin om Indien och Bofors. Har Anita Gradin under sin tid som utrikeshandelsminister haft några kontakter med den indiska regeringen eller indiska administrationen i den fortsatta handläggningen av Boforsaffären?

Anita Gradin: Jag har inte haft kontakter med den indiska regeringen i den fortsatta handläggningen.

Anders Björck: Vilka andra kontakter har Anita Gradin haft i sin egenskap av utrikeshandelsminister?

Anita Gradin: Jag har bl.a. haft kontakt med den indiske ambassadören i samband med RRV-utredningen.

Anders Björck: Anita Gradin har självfallet sett hela RRV-rapporten. Kan Anita Gradin dra några slutsatser – jag har ställt den frågan till andra – om arten av dessa utbetalningar?

Den rapporten är hemligstämplad. Vi har således inte tillgång till den. Jag måste därför ställa frågor direkt till Anita Gradin här.

Anita Gradin: Jag har självfallet tillgång till hela rapporten, eftersom jag har varit föredragande i regeringen av uppgifterna om de 300 miljoner det handlar om och som Ingemar Mundebo har redovisat. Det motsäger inte att det också skulle handla om avvecklingskostnader.

Anders Björck: Detta har lett till en stor debatt i Indien. Den indiska oppositionen har rest krav på öppenhet.

Har Anita Gradin direkt mottagit den typen av krav på ökad öppenhet från indiska oppositionens sida?

Anita Gradin: Nej.

Anders Björck: Har den debatt om Bofors Indienaffär som har blossat upp såväl i Sverige som i Indien föranlett att vi har fått några problem med vår handel med Indien eller att vi har fått andra störningar i de diplomatiska relationerna?

Anita Gradin: Jag har ställt frågan till några företag i Indien. De har svarat ungefär så att det inte har varit en fördel precis att företräda svenskt

näringsliv under vissa perioder i Indien. Det har varit en mycket intensiv och känslös debatt. Det har naturligtvis också haft konsekvenser för andra svenska företrädare.

Anders Björck: Hur skulle det bli om Indien i dag skulle vara intresserat av att köpa andra svenska vapen? Föreligger det enligt Anita Gradin uppfattning några hinder att med tillämpning av riktlinjerna t.ex. köpa patrullbåtar, pansarfordon, radarsystem eller annat?

Anita Gradin: Man brukar ju inte ge några löften i förväg. Jag vill nog ta varje affär för sig och ta ställning till dem på det sätt som man borde.

Anders Björck: Slutligen har jag en fråga om en sak som vi indirekt fick reda på när Harry Schein var här. Han berättade att man i Colombia bygger vad han kallade en fiskehamn. Han sade att det egentligen är en marinbas som heter Bahia Malaga. Det var alltså tack vare hans besök i KU som vi fick den informationen. Det är en typ av projekt som är till hälften civila och till hälften kanske kan användas för militära ändamål.

Har Anita Gradin någon form av kontroll över vilken omfattning denna typ av investeringar eller affärer har? Detta är en affär som inträffade relativt sent, under den nuvarande regeringens tid. Den har således fått svenskt exportkreditstöd.

Anita Gradin: Såvitt jag vet handlar det om en anläggning för säkerhet. Det är inte krigsmateriel. Den har inte prövats utifrån den utgångspunkten.

Anders Björck: Nej, jag är medveten om det. Det är en del av den problematik vi har. När vi hade Telubaffären var det många från den andra sidan av det politiska spektrat som var upprörda över det här med utbildningen.

Menar Anita Gradin att det inte är någonting som utrikeshandelsavdelningen bör ha kännedom om och bör ingå i prövning av?

Anita Gradin: Ja, vi har kännedom om det. Vi vet av olika skäl att detta finns. Eftersom det formellt inte är krigsmateriel har det däremot inte varit föremål för formell prövning i den meningen.

Anders Björck: Kännedom bör ni ju ha, eftersom Hans Gustafsson invigde basen. Det är bra. Menar Anita Gradin att det har inte funnits anledning för er att undersöka det hela närmare?

Anita Gradin: Nej, det har inte varit föremål för någon sådan undersökning.

Ingela Mårtensson: Jag skulle bara vilja ställa en första fråga om samarbetsavtalet och möjligheterna där. Jag har inte tagit del av vilka andra länder det gäller. Jag vet inte om det har kommit något dokument i dag om vilka andra länder som har samarbetsavtal liknande det som Indien har med Sverige.

Pakistan har fått köpa vapen av Sverige för inte så länge sedan. Det är inte möjligt att det landet har ett samarbetsavtal, så att Sverige förser båda sidor med vapen den dag det eventuellt smäller?

Anita Gradin: Utskottets ledamöter har information om vilka länder vi har samarbetsavtal med.

Ingela Mårtensson: Jag har tyvärr inte fått ta del av några sådana papper än. Det är möjligt att det är det som har kommit under dagen.

Anita Gradin: Nej, det har gått över på ett tidigare stadium.

Ingela Mårtensson: Om man följer upp denna situation, är det inte ett problem för Sverige som neutralt land om man i en krigssituation förser ena parten eller eventuellt båda med vapen?

Anita Gradin: Jag har här redovisat och försökt att göra historiska återblickar till varför Sverige har ett samarbete med Indien när det gäller vapenmateriel. Det tycker jag att jag har redogjort för, och att det inte finns skäl att återupprepa det.

Ingela Mårtensson: Nej, men vi har inte fört någon diskussion ur neutralitets-synpunkt.

Anita Gradin: Nej, det kan man säga. Som Ingela Mårtensson känner till har vi levererat vissa ting till Pakistan.

Ingela Mårtensson: Har regeringen godkänt export till Indonesien under senare tid?

Anita Gradin: När det gäller Indonesien försöker jag att rätta mig efter vad konstitutionsutskottet har uttalat: Inga nya affärer, fullföljande av dem som finns.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja gå tillbaka till avtalen från 1960-talet och till den promemoria från 1965 som vi nu har berört en del under utfrågningen. Det framgår nu ganska klart vad som står i denna promemoria.

Den överlämnades också till KMI. Man måste väl då anse att KMI har haft kunskap om att ett sådant här avtal har existerat, både när det gäller FFV och när det gäller Bofors? En del av affärerna som relateras där avser Bofors.

Anita Gradin: Det är helt klart vad som står i den promemorian. Man föreställer sig att det är ett licensavtal, som det står. Man säger dessutom klart att handelsministern inte kan tänka sig att vare sig exportera eller reexportera till de tre nämnda länderna. Det är ett klart besked om vad det ansvariga statsrådet ansåg i detta sammanhang.

Ingela Mårtensson: Vi får tyvärr inte ha handlingarna här, så jag kan inte titta i denna PM nu under utfrågningen. Jag har inte uppfattat att det bara skulle framgå att det var licensavtal.

Av vad jag förstod av Anders Björcks utfrågning så var han av samma mening att det gällde färdiga vapen och att det också framgick.

Anita Gradin: Jag försöker tala om hur jag tolkar och har sett detta. Sedan tänker jag inte lägga mig i hur utskottet tänker tolka det här i fortsättningen. Det kommer jag så småningom att få del av.

Ingela Mårtensson: Men om det finns en rubrik med reexport...

Anita Gradin: Ja, men jag har uppfattat att man här helt klart säger att man återoppar att det finns licensavtal. Man säger också vad man anser från det

ansvariga statsrådets sida. Det är ett klart besked att man varken godkänner det ena eller det andra.

Jag tycker därför att det är klart vad regeringen står för. Det borde vara det ansvariga statsrådet som står för vad som skall gälla i detta sammanhang.

Ingela Mårtensson: Ja, men det är ju inte det som är problemet. Problemet är att man inte kan förhindra att England säljer till det ena eller till det andra landet, eftersom det finns sådana här avtal.

Anita Gradin: Om man har ingått ett avtal om licenstillverkning på detta sätt, gäller de engelska exportreglerna. Vi vet dessutom att det var lagligt vid den tidpunkten. Man kunde göra licensavtal utan att behöva ha ett godkännande av regeringen.

Ingela Mårtensson: Man hade också gjort andra avtal här. Man kunde faktiskt köpa hela vapen från Sverige och hade sedan tillåtelse att exportera dem vidare till en rad länder som inte stämde överens med riktlinjerna i Sverige vid den tidpunkten. Vi får lusläsa denna promemoria en gång till.

När det gällde 1985 sade Anita Gradin här tidigare att KMI inte kände till någonting om de här avtalen förrän det blev aktuellt 1983/84. Det kanske inte ens var då eftersom detta var någon form av uppgörelse med FFV. Om jag har uppfattat svaret rätt har man inte känt till dessa avtal på KMI förrän i år. Var det så?

Anita Gradin: Jag har sagt att vi inte hittade de fullständiga avtalstexterna i våra arkiv, när jag började ställa frågor. Det fullständiga avtalet fick vi in till KMI den 7 januari i år.

Det finns däremot korrespondens som styckevis och delat ger information om hur FFV då ville informera olika ministrar.

Ingela Mårtensson: När kände KMI först till att detta avtal existerade?

Anita Gradin: Jag tror att KMI också har vetat att avtalen existerade. Mina frågetecken gäller vid vilken tidpunkt man har studerat den fullständiga avtalstexten. Det kan jag inte svara på. Jag vet dock att vi på UDH har gjort det nu.

Ingela Mårtensson: Frågan är ju hur länge man har känt till att det finns sådana här avtal.

Anita Gradin: Jag tror att man hela tiden har känt till att det finns avtal. Det är emellertid inte det vi diskuterar. Vi diskuterar vad man visste om innehållet och hur man har hanterat det.

Olle Svensson: Ingela Mårtensson, det finns också möjligheter att ställa frågor till krigsmaterielinspektören Hirdman.

Ingela Mårtensson: Jag får väl återkomma till detta.

Jag skulle vilja ta upp en annan vapenaffär, som gäller fälthaubitser till Singapore. Det har ställts frågor till Anita Gradin i riksdagen flera gånger om de här fälthaubitsaffärerna. Ett tillfälle var under samma vecka som vi hade en debatt om dechargebetänkandet, där jag i mitt anförande hade klagat över att vi inte hade fått någon information om fälthaubitsaffärerna från 1983/84.

Ett par dagar senare sade Anita Gradin i ett svar till Oswald Söderqvist att konstitutionsutskottet hade fått fullständig information om dessa affärer.

Den information vi fick i konstitutionsutskottet bestod av en tabell. I den tabellen fanns en asterisk. Längst ner stod tre FH 77B. Vid en tidpunkten visste jag inte att detta avsåg fälthaubitsar. Det var i princip den information vi hade fått då.

Jag skulle vilja att Anita Gradin lämnade en fullständig redogörelse över dessa affärer till konstitutionsutskottet.

Anita Gradin: Jag är förhindrad att redogöra för enskilda affärer här. Enligt uppgifter och en kopia som jag har fått har konstitutionsutskottet fått en promemoria om den frågan, som Ingela Mårtensson har ställt. Jag föreslår att ni studerar den.

Ingela Mårtensson: Ja, men när svaret gavs till Oswald Söderqvist hade vi inte fått den promemorian.

Anita Gradin: Det här är frågor som vi nu har svarat på i denna omgång. Vi har försökt att förse konstitutionsutskottet med material.

Ingela Mårtensson: Denna behandling ligger kvar sedan förra året. Eftersom vi inte har färdigbehandlat frågan om Singapore, hänger dessa frågor kvar sedan tidigare omgångar.

Nils Berndtson: Enligt Aftonbladet den 10 april har Bofors, FFV och ca 25 andra svenska företag licensavtal om vapentillverkning med 19 länder. Stämmer de uppgifterna, eller kan det finnas ännu fler?

Anita Gradin: KMI har gjort en kartläggning av de licensavtal som träffades före 1983. Sammanställningen blev klar i går, och man håller nu på med att göra kommentarer. Det gäller ett stort antal avtal.

Regeringen skall få en föredragning om detta på torsdag. KMI, som ju kommer hit på torsdag, skall samtidigt som regeringen få listan över de licensavtal som gäller sedan före 1983. Vi har också överblick över de avtal som gäller efter detta, och då kan man få den totala summan.

Nils Berndtson: Det är bra. Då kan vi återkomma till det.

Har Anita Gradin någon information som hittills är okänd för KU och allmänheten, som indikerar att någon statstjänsteman kan ha känt till vidareexporten av svenska vapen?

Anita Gradin: Jag har i dag ingen information som inte redan är känd för allmänheten eller för KU, om att någon tjänsteman skulle vara delaktig i olovlig vapenexport.

Sedan mitt tillträde, och även innan jag kom till UDH, har regeln varit att om man kommer till oss med misstankar så ber vi antingen vederbörande att vända sig till polisen eller säger vi själva att detta har påpekats för oss, för att de rättsvärdande myndigheterna skulle kunna ta tag i sådant som inte är korrekt.

Nils Berndtson: Jag hoppas att Anita Gradin har förståelse för varför jag ställer den frågan. Uppgifter har kommit undan för undan, under en lång tid. När kan man få helhetsbilden av vad som har hänt?

Anita Gradin: Jag är lika angelägen som Nils Berndtson om att vi skall få fram helhetsbilden och komma till botten med allt detta.

KU 1987/88:40
Bilaga B 14

Elisabeth Fleetwood: Jag skulle ställa ett par frågor med anledning av den intervju som förekom i Aktuellt den 11 februari angående leverans av Boghammarbåtarna. Vår dåvarande ambassadör, Göran Bundy, sade att han hade rapporterat hem till Sverige om att han var misstänksam beträffande dessa båtars prestanda.

Han trodde att han gjorde detta redan på våren 1983. Han var ganska övertygad om att dessa båtar kunde användas till mer än vad man trodde här hemma. Han fick inget svar. Han tog sedan också upp det muntligen när han var hemma. Man reagerade emellertid inte ifrån regeringens sida, utan man sade att de inte kunde utrustas med eldvapen.

I den EG-debatt som Anita Gradin deltog i under söndagen sade förre ambassadören Sven Backlund att han också hade rapporterat hem, men inte fått något svar.

Är det vanligt att man skickar hem rapporter från våra ambassader och beskickningar, som man inte får några svar på?

Anita Gradin: Flertalet rapporter vi får är inte sådana som skall besvaras. Om vi får frågor, skall de självfallet besvaras.

Om jag minns rätt i detta fall så var det på en fråga från UDH som ambassadören i fråga meddelade synpunkter.

Elisabeth Fleetwood: Som jag uppfattade ambassadör Bundys klara uttalande i den här intervjun undrar jag om det inte borde ha funnits anledning för de ansvariga i UDH att återkomma till honom och begära mer information om vad det hela handlade om och om det var möjligt att använda dem för vidare ändamål än vad som var avsett.

Anita Gradin: Jag tror att vi skall bena upp begreppen här. När det gäller dessa båtar har man vänt sig till KMI och bett att få dem klassificerade. Det har gjorts efter de regler som gäller. Med de regler som gäller i dag kom man fram till att detta inte var krigsmateriel.

Det har sedan förekommit diskussion med anledning av påståenden om vad man har använt dessa båtar till. Vi har då naturligtvis inte bara ställt frågor till ambassadören i Teheran, utan också till andra ambassadörer, för att få detta klart för oss. De frågorna har i och för sig inte kunnat göra att vi ändrar klassificeringen.

Elisabeth Fleetwood: Jag vill slutligen ställa en fråga som gäller trovärdigheten i dessa rapporter. Göran Bundy uttalar ganska tydligt att det skulle ha skett någon förändring någonstans på vägen. Är hans rapporter inte trovärdiga, undrar han.

Anita Gradin: Jag tror inte att man skall resonera i de termerna. Vi har ställt en fråga, och vi har fått svar.

Birgit Friggebo: Neutralitetspolitiken i Sverige är helig. Den som någon gång råkar slira, jagas med blåslampa. I internationella sammanhang hävdar vi också folkrättens regler som stöd för vårt lilla land.

Den promemoria som kallas för statsministerns promemoria har tidigare varit uppe här. I denna promemoria där han försöker klargöra vad samarbetsavtal är eller inte är, finner man anledning att just ta upp folkrättens regler. Där säger man att Haagöverenskommelsen från 1907 bara påbjuder stater att inte handla eller leverera vapen under krig till andra länder. När det däremot gäller privatpersoner och företag så påbjuder inte dessa folkrättsliga regler det. Det tycks vara fritt fram.

Av vilken anledning finner man det angeläget att föra fram detta i en sådan här promemoria och dessutom nämna att sådana här regler inte gäller för enskilda parter, t.ex. AB Bofors? Man nämner t.o.m. ett företag.

När samarbetsavtalen skall utredas nämns i Anita Gradins proposition att man skall analysera kostnader och teknik och se vilka konsekvenser det har för Sverige. Kommer vi också i detta sammanhang att få en analys av neutralitetspolitiken och av faran för att neutralitetspolitiken urgröps om vi fortsätter med långtgående samarbetsavtal med andra länder?

Anita Gradin: Vi har inte haft möjlighet att börja skriva direktiven till den utredning som skall tillsättas, och som handlar om den andra diskussionen. Hur mycket vapenexport behöver vi? Kan vi undvara den? Vad betyder det som riksdagen alltid har skrivit: viss export? Dessa och liknande frågor ställs för att vi skall kunna få en analys av kostnader i det här sammanhanget.

När man talar om samarbetsavtal får man självfallet också göra avvägningar utifrån svensk neutralitets- och säkerhetspolitik. Det måste man väga in om man för en övergripande diskussion.

Jag har velat avvakta medborgarkommissionen, innan direktiven skrivs. Den har kanske synpunkter på riktlinjerna. Det är väl rimligt att riktlinjerna också ses över i detta sammanhang.

Birgit Friggebo: Vi kommer således att få möjlighet att analysera folkrättsreglerna, neutralitetspolitiken och samarbetsavtalen i denna utredning.

Den andra frågan gällde vilken anledning man hade att plocka fram denna distinktion i detta PM, nu när det inte finns något hinder för företag att hålla på att handla med varandra under krig?

Anita Gradin: Det kanske är överambition, och vi ber om ursäkt om vi har bidragit med för mycket analyser. Vi har emellertid trott att man skulle bidra med alla de resonemang som har funnits i förhistorien när det gäller handläggningen av samarbetsavtal i regeringskansliet. Där har man också haft de folkrättsliga reglerna uppe.

Birgit Friggebo: Jag är naturligtvis tacksam över att regeringen vill vara ambitiös. Denna fråga kan emellertid inte avhandlas på tio rader, eftersom det råder olika uppfattningar om huruvida det här verkligen stämmer överens med folkrättsliga regler. Det var mot den bakgrunden jag ställde frågan.

Anita Gradin: Vi har då redovisat hur det har resonerats i kanslihuset och när man har redovisat det, såvitt jag förstår, också i utrikesnämnden.

Birgit Friggebo: Det är således regeringens uppfattning om de folkrättsliga reglerna som finns här.

Olle Svensson: Utskottet får sedan återgå till sina egna bedömningar. Det behöver vi inte göra här när vi inhämtar sakupplysningar.

KU 1987/88:40

Bilaga B 14

Därmed återstår bara att tacka Anita Gradin för lämnandet av kompletterande upplysningar. Det har varit värdefullt för oss att ha Anita Gradin här. Vi tackar också hennes medarbetare.

1988-04-14

kl. 09.00–11.20

Offentlig utfrågning av krigsmaterielinspektör Sven Hirdman angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag förklarar härmed vårt sammanträde öppnat. Vi har också i dag en öppen utskottsutfrågning. Det gäller ett granskningsärende som berör krigsmaterielexporten. Jag välkomnar till oss ambassadör Sven Hirdman, som är relativt ny krigsmaterielinspektör.

Jag vill först fråga dig, enligt utskottets praxis, om du inledningsvis har något att kommentera till de dokument som vi här fått.

Sven Hirdman: Nej, herr ordförande, vi har försökt efter bästa förmåga att lämna den skriftliga information som utskottet har begärt. Jag är beredd att besvara de frågor som kommer nu.

Olle Svensson: Då går vi över på frågorna.

Jag vill först säga att jag förmodar att du som nyutträd inspektör haft tillfälle att fundera över den process som har lett fram till nuvarande lagstiftning och riktlinjer för vapenexporten.

Min första fråga är: Vilka var förutsättningarna för vapenexport vid tidpunkten för de stora FFV-avtalen 1962 och 1963?

Sven Hirdman: Herr ordförande! Jag börjar med att besvara frågan med några principiella synpunkter, utgående från den svenska neutralitets- och säkerhetspolitiken, för att visa vilken plats riktlinjerna för vapenexporten har i denna politik. Jag tror det kan vara belysande.

Sverige för ju vad vi betraktar som en legitim säkerhetspolitik för att trygga vår fred och vår säkerhet. Genom att vi är en alliansfri stat har vi kanske ett större behov av en inhemsk försvarsindustri och på grund av den ekonomiska och tekniska utvecklingen kanske större behov av en viss vapenexport än andra jämförbara stater. Hur stort detta behov är skall utredas av en utredning som regeringen har aviserat.

Vi anser att vår säkerhetspolitik inkl. försvarspolitik och den vapenexport som följer därav spelar en fredsbevarande roll i Nordeuropa och kanske även i andra regioner utanför detta område. Vi tillerkänner andra länder samma rätt som vi själva har att ha en självständig försvarspolitik och skaffa de vapen som de anser sig behöva.

Den svenska neutralitetspolitiken och säkerhetspolitiken är folkrättsligt förankrad. Det framgår av den definition som vi har använt oss av under hela efterkrigstiden – alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig. Det innebär att Sverige är inriktat på neutralitet i händelse av stormaktskonflikter som kan beröra Sveriges säkerhet. Vi har ju vid tre tillfällen under detta århundrade förklarat oss vara neutrala – första världskriget, andra världskriget och det s.k. fortsättningskriget 1941, när Finland och Tyskland gick till

angrepp mot Sovjetunionen. Då har Sveriges regeringar utfärdat en uttrycklig neutralitetsförklaring. Då har Sverige blivit neutralt. Rent lagtekniskt innebär det också att man sätter vissa paragrafer i den s.k. tillträdeskungörelsen i kraft, det är alltså fråga om en uttrycklig viljeförklaring av regeringen.

Regeringen har däremot inte förklarat Sverige neutralt när det har gällt andra konflikter som inte har varit av den karaktären att de hotat att beröra Sveriges säkerhet. Det har ju förekommit mängder med konflikter under efterkrigstiden i utomeuropeiska områden. Då har det aldrig avgivits någon neutralitetsförklaring.

Statsminister Erlander sade i ett interpellationssvar 1956, som jag skall återkomma till, att det ibland har ifrågasatts om Sverige alltid borde uppträda likartat när det gällde konflikter i olika regioner, måste behandla de inblandade parterna helt lika, inte fick diskriminera mellan dem. Det sade han var orimligt att begära av Sverige i alla sammanhang.

Vad gäller neutraliteten finns de folkrättsliga reglerna. Den femte Haagkonventionen av 1907 uppställer vissa regler för hur en neutral stat skall bete sig. Den innehåller regler om vapenexporten. Men de gäller alltså först när en stat har förklarat sig vara neutral. Nu kan det hända – det har också hänt – att man av allmänpolitiska skäl vill visa återhållsamhet och i största möjliga utsträckning följa de här reglerna. Men man påtar sig ingen skyldighet att följa Haagkonventionen förrän man officiellt har förklarat sig vara neutral.

Om man sedan ser på riktlinjerna och bakgrunden till dem, för att återkomma till herr ordförandens fråga, vill jag säga så här: Det finns ett starkt neutralitetspolitiskt skäl till att Sverige inte bör inleda vapenleveranser till stater som befinner sig i krig eller i konflikt, ty om vi skulle göra det skulle det – i synnerhet om någon av stormakterna skulle vara inblandad i en sådan konflikt – kunna leda till tvivel om Sveriges neutralitetspolitiska trovärdighet.

Vidare finns det ett gott säkerhetspolitiskt skäl till att vi icke bör inleda sådana leveranser till stater som befinner sig i krig – det kan leda till att konflikten förvärras genom dessa vapenleveranser, det kan leda till att andra makter dras in i konflikten, det kan leda till att konflikten sprids och i sista hand drabbar oss själva och vår egen säkerhet.

För det tredje finns det allmänpolitiska skäl till att Sverige bör vara återhållsamt vad gäller vapenexport. Vi vill inte att konflikter skall förvärras. Vi vill att konflikter skall begränsas och om möjligt lösas med fredliga medel.

Vi har också andra politiska skäl. Vi vill beivra och om möjligt förhindra kränkningar av mänskliga rättigheter och verka för humanitetens krav.

Det är dessa överväganden som ligger bakom formuleringen av riktlinjerna.

Sin första mer direkta formulering fick de i statsminister Erlanders interpellationssvar i riksdagen 1956. Då sade Erlander så här:

”I stället har svenska regeringen i allmänhet tillämpat principen att överhuvud vägra licenser till stater”, – när han säger licenser menar han utförelsetillstånd – ”som för tillfället är invecklade i akuta internationella konflikter, eller i vilka inbördeskrig är rådande eller där det internationella eller interna läget är så hotande, att fara för oroligheter eller krig föreligger.

Någon skillnad har sålunda inte gjorts mellan den ena eller andra sidan i ett konfliktläge vid prövning av licensansökningar." Det vill säga man har inte gjort någon skillnad om det är den anfallande eller försvarande staten: Befinner de sig i konflikt skall man inte leverera vapen till dem.

Det sade statsministern 1956 och, som han uttryckte det: Det är den princip man har följt även före 1956 under hela efterkrigstiden.

Senare tillsattes en utredning av riksdagen för att se över hela vapenexportpolitiken. Det ledde fram till formuleringen av riktlinjerna i propositionen 1971, som riksdagen ställde sig bakom. Där finns tillägget om att man skall beakta huruvida materielen kan användas för att kränka mänskliga rättigheter. Jag behöver nog inte gå igenom själva riktlinjerna.

Det nästa jag skulle vilja säga är att den grundsyn alla regeringar har haft, utgående från dessa överväganden, är att vi skall ha en restriktiv vapenexportpolitik. Vi skall bara tillåta export till ett fåtal länder. I praktiken tillåter vi nu export till ungefär 40 av jordens 160 stater, ungefär en fjärdedel. I vårt synsätt ingår att det skall vara fråga om en restriktiv landpolitik, och att materielen naturligtvis skall stanna i de länder till vilka regeringen har gett utförseltillstånd. I annat fall är det ingen större mening i att tillåta export till ett visst västeuropeiskt land, om vapnen sedan kan skickas vidare till en massa länder i konfliktdrabbade regioner. Då kunde vi ju själva skicka dem direkt från Sverige. Det ligger så att säga i det restriktiva synsättet att vapnen skall stanna i det ursprungliga mottagarlandet oavsett om man har fått ett åtagande från vederbörande land eller inte. Själva synsättet är sådant.

Vidare ligger det i vårt synsätt att när de krigsmaterieltillverkande företagen ansöker om utförseltillstånd, skall ansökningarna avse det egentliga mottagarlandet.

Det är de principiella synpunkter jag skulle vilja anlägga.

Om jag sedan får gå över till frågan om Engelsavtalen...

Olle Svensson: Jag vill ta det här i tur och ordning. Jag tolkar alltså svaret på min första fråga om de förutsättningar som fanns för det här avtalet som kom i början av 1960-talet så att den grund man då hade i stort sett var Erlanders principdeklaration i riksdagen på 1950-talet. Är det riktigt?

Sven Hirdman: Ja, det är riktigt.

Olle Svensson: Får jag då gå in på Engelsavtalen. Även om vi har ställt väldigt många frågor och fått ett stort material dokumentmässigt tycker jag ändå att jag vill försöka skingra en del oklarheter redan i inledningen genom att ställa några direkta frågor. Det gäller de s.k. Engelsavtalen. Jag vill ta upp det spörsmål som vi har sysslat med vid alla utfrågningar. Jag tar en delfråga först.

På vilken grund skulle man kunna kalla dessa avtal för regeringsavtal mellan Sverige och Storbritannien?

Sven Hirdman: Herr ordförande! Låt mig först säga något om avtalens innehåll. Det här var avtal som ingicks mellan försvarets fabriksstyrelse och brittiska armé- eller krigsministeriet 1963.

Bakgrunden var den att fabriksstyrelsen hade utvecklat granatgeväret Carl-Gustaf under 1940-talet, vilket ledde till en stor produktion under

1950-talet. Man försökte sälja det på utlandsmarknaden 1956. Det lyckades inte. Den första försäljningen kom i stället 1961. 1962 och 1963 blev det aktuellt med stora försäljningar till Storbritannien och Västtyskland. Vapnet infördes så småningom som NATO-standard.

Det var tre avtal mellan fabriksstyrelsen och brittiska arméministeriet. Om man tittar på deras innehåll, kan man konstatera att de är leveransavtal. De förutser leveranser av stora kvantiteter vapen och ammunition till såg 75 %. Till 25 % är de licensavtal, dvs. man överlåter rätten att licenstillverka delar av ammunition och gevär i Storbritannien. Man skulle kunna betrakta det som en försäljning till det brittiska imperium som faktiskt fanns då. Det var till Storbritannien, som då härskade över en massa områden uti i världen – kolonier, protektorat, mandatområden. Det fanns också andra områden ute i världen där Storbritannien hade försvarsstyrkor i självständiga stater – arablegionen i Jordanien, baser i Libyen m.m. m.m. Det var alltså – om man läser avtalet – en försäljning till den brittiska försvarsmakten att användas i Storbritannien och ute i världen.

Som ordföranden påpekade, kan man kalla dessa avtal för regeringsavtal. Det beror på att det på försätsbladet står att det är ett avtal mellan svenska regeringen, representerad av försvarets fabriksstyrelse, och Her Britannic Majesty's Principal Secretary of State for the War Department, dvs. den brittiske arméministern. Namnunderskrifterna under avtalet är generaldirektören för fabriksstyrelsen Gunnar Svärd å ena sidan, å andra sidan den brittiske arméministern.

Och så till frågan: Är det verkligen regeringsavtal?

Ja, britten torde väl ha uppfattat dem som regeringsavtal. De lät en minister skriva på avtalen och, som Anita Gradin påpekade, när hon var här i förrgår, är det kanske naturligt för en främmande makt att dess regering, när den möter representanter för utländska statliga myndigheter, uppfattar dem såsom representerande det andra landets regering, därför att i andra länders förvaltningar ingår ju sådana här myndigheter i själva ministerierna. Så jag förutsätter att britten har varit i god tro.

Hur är då läget på svenska sidan? Regeringsformen säger ju att det ankommer på regeringen att träffa avtal med främmande makt. Nu är det klart att statliga myndigheter kan ingå olika myndighetsavtal. Postverket kan väl träffa någon överenskommelse med något postverk i utlandet om att byta frimärken. Efter det att jag gått igenom de här avtalen är det dock min uppfattning att de är av sådan karaktär att de borde ha underställts den svenska regeringen. De borde ha inlämnats till regeringen och det borde ha ansökts om ett godkännande. Det borde ha utfärdats ett uttryckligt godkännande av denna överenskommelse. Det måste finnas ett konseljbeslut.

Det finns inget sådant. Det har inte ansökts om något formellt godkännande, och det finns inget sådant godkännande.

Det leder mig till min personliga slutsats att då man hanterade detta från fabriksstyrelsens sida torde man ha överskridit sina befogenheter när man ingick i ett sådant här arrangemang med främmande makt och främmande regering.

Det är inte det enda fallet. Det finns andra exempel från 1960-talet, då

olika myndigheter har träffat olika typer av överenskommelser. Jag vet från min egen erfarenhet från statsförvaltningen att regeringarna under senare år har försökt skärpa upp detta och ge uttryckliga anvisningar till myndigheterna om i vilka fall de kan teckna överenskommelser med utlandet. Men det var kanske en lösaktigare praxis för 20–25 år sedan. Det var felaktigt.

Olle Svensson: Det innebär att man nästan kan uppfatta att generaldirektören sade: Staten det är jag – l'état c'est moi.

Om vi då fortsätter den här diskussionen, skulle jag vilja gå in på hur det här avtalet kom att uppfattas senare. Det är intressant.

Både från krigsmaterielinspektören och krigsmaterielinspektionen och regeringen – enligt de papper vi har – har det uppgetts att FFV-avtalen har uppfattats som licensavtal. Är det då riktigt – jag vill ställa den frågan – att avtalen uppfattades så under hela den drygt 20-åriga period som gått fram till dess att avtalens verkliga innehåll blev känt genom uppgifter i pressen?

Sven Hirdman: Jag anser att det är helt riktigt att säga att de för vapenexporten ansvariga statsråden, dvs. de handelsministrar som har suttit under årens lopp, på basis av den information de har fått har haft uppfattningen att det är fråga om licensavtal. Nu är ju det rättsliga läget så att före 1983 kunde företagen ingå licensavtal med främmande part utan att det krävde regeringens tillstånd. Regeringen har varit i denna goda tro därför att åtminstone i den skriftliga dokumentation vi har funnit i våra arkiv från FFV har det hela tiden talats om licensavtal. Man har vid de kontakter vi haft med FFV sagt att man även där internt har kallat det för licensavtal. Det har varit den beteckning man från FFV:s sida själv har använt. Jag anser att regeringarna har varit i god tro därvidlag.

Jag kanske skall säga något om vad som skett under resans gång vad gäller de här avtalen.

Som jag sade inledningsvis, kan man uppfatta dem som engångsavtal så till vida att det gäller leveranser av en stor mängd vapen vid ett visst tillfälle. Vad som sedan hände är att de här olika kolonierna, protektoraten och de brittiska styrkorna utomlands begärde att få köpa mera svenska vapen från Storbritannien. Initialkvantiteten räckte inte till. Det blev ingenting av licenstillverkningen. Det är dyrt att sätta i gång licenstillverkning. Det uppstod så att säga en efterfrågan på mera vapen och krigsmateriel från Sverige. Det ledde till flera beställningar. Det var det ena som skedde.

Det andra var naturligtvis att kolonierna så småningom blev självständiga stater och att de brittiska styrkorna lämnade sina poster öster om Suez. Det fanns inte längre några brittiska försvarsintressen kvar där, men trots det fanns en upparbetad kanal – man vände sig till Storbritannien för att köpa svenska vapen. Det fortsatte, som ni vet, i 20–25 års tid.

Dock skulle jag vilja hävda att de här förändringarna borde ha lett till insikt hos dem som hanterade dessa frågor inom FFS/FFV om att det nu var nya förutsättningar. Nu var det inte längre en vanlig leverans till brittiska försvarsmakten utan nu var det fråga om något annat. Då borde man ha tagit upp detta med det ansvariga statsrådet, dvs. handelsministern, och med det ansvariga beredande organet, dvs. krigsmaterielinspektionen, och lämnat dem informationen att andra förhållanden inträtt. I synnerhet borde man ha

gjort detta när den svenska vapenexportpolitiken blev mera preciserad genom propositionen och riksdagens ställningstagande 1971 och naturligtvis också under hela den debatt som pågick under 1970-talet. Ingen kan ha varit i ovisshet om vad den svenska vapenexportpolitiken krävde under 1970-talet och början av 1980-talet.

Olle Svensson: En liten delfråga som har diskuterats: Vad skiljer det avtal som vi nu fått kännedom om och som vi har kunnat studera mera i detalj från de licensavtal som tidigare var flitigt förekommande och som man rensade i under 1980-talet?

Sven Hirdman: Vi har just, på regeringens uppdrag, genomfört en granskning av licensavtalen. De är i stort sett alla uppbyggda på samma sätt. Det säljande svenska företaget överläter tillverkningsrättigheter, dvs. konstruktionsritningar m.m., till en utländsk part för att denne i utlandet på basis av denna teknologiska information och med hjälp av sina egna resurser och egen arbetskraft skall kunna tillverka krigsmaterielen. Ibland får licenstagaren bara göra det för egna behov, ibland får han sälja denna sin utlandstillverkade krigsmateriel även till andra stater. Det är ett konventionellt licensavtal.

Ofta innehåller de här licensavtalen också en klausul om att det inledningsvis kan förekomma vissa leveranser från Sverige för att man skall kunna starta licenstillverkning utomlands. Det kan vara prover på vapen och vapenämnen osv. Det är vanligt i licensavtal.

Här är det ju fråga om något annat. Här är det fråga om att man fortsätter att tillverka krigsmateriel i Sverige, som så att säga i färdigt skick skeppas till ett land, Storbritannien, och ligger i ett lager där och sedan efter ett tag packas om i mindre kvantiteter och skeppas till ett annat land. Det är ett unikt arrangemang.

Olle Svensson: Tack. Jag övergår nu till den andra huvudfrågan, som utskottet har studerat. Det gäller de s.k. samarbetsavtalens konstitutionella status. För att här inte hamna på fel sida om sekretessstrecket läser jag ur den öppna delen av den PM som handelsavdelningen sammanställt för utskottet. Det sägs att vissa mellanstatliga frågor har behandlats i detta avtal mellan den svenska och den indiska regeringen vilket utgör ett Memorandum of Understanding, och där behandlas bl.a. frågan om leveranssäkerhet.

Sedan följer ett sekretessbelagt avsnitt.

I den öppna avdelningen sägs senare: "Efter riktlinjernas införande år 1971 har det liksom tidigare förekommit att man i samband med stora krigsmaterielexportaffärer har gjort långtgående åtaganden från svenska regeringars sida angående leveranssäkerhet." Så nämns några fall i den här öppna delen – Danmark, Norge, Belgien och Holland, Indien och Australien.

Får jag nu fråga så allmänt som jag nu kan göra det: Hur har dessa åtaganden om leveranssäkerhet konstruerats? Vilket stöd har de i riksdagsbeslut och vilka överväganden har olika regeringar gjort vid tillkomsten?

Sven Hirdman: Det är en stor fråga, herr ordförande. Den har ställts till statsministern och andra företrädare för regeringen. Jag skall försöka

besvara den så gott jag kan. Jag kanske kan komplettera den information som tidigare har lämnats. Jag försöker börja litet principiellt.

Regeringen fastställer vad som är krigsmateriel enligt den lag som riksdagen har antagit. Det gäller ju ett totalförbud för krigsmaterielexport, om inte regeringen ger tillstånd för sådan export. Har regeringen gett tillstånd, är exporten laglig. Det är grundförutsättningen. När regeringen avgör dessa ärenden vägleds den av de riktlinjer som föreslogs i propositionen 1971 och som riksdagen har godkänt. Det finns alltså riksdagsbeslut på dessa riktlinjer.

Riktlinjerna är, kan man säga, av två slag. De ovillkorliga, tre stycken, och – även om ordet inte exakt används på det sättet – de villkorliga. Det ligger i sakens natur att de ovillkorliga reglerna inte kan sättas ur kraft genom en enskild regerings åtgärd, medan de villkorliga är mera fakultativa och alltså inte tillämpliga i vissa fall. Jag tror att man skall ha den distinktionen klar för sig.

När det gäller just Indienavtalet och samarbetsavtalet, tror jag att man måste studera den frågan mot bakgrund av vad riktlinjerna säger i sin helhet.

Vi har först distinktionen mellan ovillkorliga riktlinjer och villkorliga hinder för vapenexporten.

För det andra finns det uttryckliga skrivningar om samarbetsavtal i propositionerna 1971, 1982 och nu senast 1988. Det sägs, som ni vet, att Sverige har ett behov av samarbete och att det kan träffas samarbetsavtal om gemensam utveckling och tillverkning av krigsmateriel. Det sägs att det skall göras en mycket restriktiv länderprövning vid ingående av sådana samarbetsavtal. Det skall alltså vara undantagsfall. Det sägs vidare – inte 1971 men väl 1982 – att frågan om sådana samarbetsavtal skall underställas utrikesnämnden. Det är ytterligare ett kriterium som man lägger på. Det heter i fråga om dessa avtal att de skall röra gemensam utveckling och tillverkning. Det skall alltså finnas en återkoppling till Sverige.

Vad gäller Indienaffären, så har frågan ställts: Vad är det ömsesidiga värdet för Sverige?

Här finns det uttryckt i avtalet att det skall ske en återkoppling till Sverige. Vi skall få del av de erfarenheter som görs i Indien av de här vapnen. Det är värdefullt för Sverige. Fälthaubitsen är ett vapen som ingår i svenska armén. Det finns planer på vidareutveckling av det. Det finns behov av att ta fram en ersättare, en ny haubits i framtiden, och då kommer de här indiska erfarenheterna att vara av stort värde. Jag kan gå in på det kanske mera i detalj senare. Men det är ett element i riktlinjerna vad som sägs om samarbetsavtal och gemensam utveckling och tillverkning.

För det tredje sägs i riktlinjerna att när det gäller reservdelsleveranser skall policyn vara att har man gett tillstånd till leverans av ett visst vapensystem, bör regeringen kunna fortsätta att ge tillstånd till reservdelsleveranser, även om de s.k. villkorliga hindren skulle uppstå. Har man ingått ett avtal om leverans av ett visst vapensystem bör man kunna fortsätta att leverera reservdelar.

För det fjärde sägs det beträffande återkallande av tillstånd: Har man gett tillstånd för en konkret leverans, skall det mycket till för att man skall upphäva det tillståndet. Har man gett tillstånd för leverans av tio kanoner till

ett visst land – nu talar jag inte om just det här fallet – skall det väldigt mycket till för att man skall upphäva ett konkret utförelsebevis. Om de ovillkorliga hindren inträffar, ja, eventuellt även om det blir krig eller konflikt, men, sägs det i riktlinjerna, om den andra staten bara deltar symboliskt, skall man kunna underlåta att återkalla tillstånd.

För det femte talas det i 1982 års skrivningar, som riksdagen har ställt sig bakom, om att regeringen skall göra en totalbedömning, skall väga in alla faktorer.

Slutligen vill jag säga och betona att vad vi talar om när det gäller Indienavtalet, det är *en* konkret affär, alltså förhandlingar som ledde fram till ett visst bestämt kontrakt som avser försäljning av ett bestämt antal haubitsar, 410 stycken – det är ingen hemlighet – som av praktiska skäl inte kan levereras inom 2–3 månader utan där leveranserna sträcker sig över en följd av år. Regeringen har överenskommit om vissa villkor för det här samarbetsavtalet. Det är inte fråga om något slags frisedel för alla möjliga tänkbara vapenförsäljningar till i det här fallet Indien, utan det gäller en konkret affär.

Ordföranden var inne på frågan om vad det finns för praxis. Jag kanske kan nämna något om det.

1968 uppkom frågan om försäljning av Drakenflygplan till Danmark och Österrike. Det är affärer som också blev av. Den dåvarande regeringen var beredd att ge garantier om att försäljningarna skulle kunna genomföras inom ramen för den svenska neutralitetspolitiken.

Det mera principiella genombrottet för sådana här åtaganden om leveranssäkerhet kom i den s.k. Eurofighter-affären i början av 1970-talet. Det finns dokumenterat i en skrivelse som dåvarande försvarsministern Eric Holmqvist den 5 december 1974 tillställde försvarsministrarna i Norge, Danmark, Belgien och Holland avseende försäljning av Viggenflygplan till dessa fyra stater. Där sade försvarsministern på regeringens vägnar att regeringen var beredd att garantera att om de köpte det här planet – det var fråga om licenstillverkning och stora leveranser från Sverige – kunde regeringen garantera att detta projekt skulle genomföras. Det enda som skulle kunna hindra ett genomförande var det ovillkorliga hindret av ett FN-beslut. Brevet var på sin tid hemligt, men det har sedermera publicerats. Jag tror att utskottet kan få del av det. Jag kan i och för sig läsa upp någon passus, men det var så att säga det principiella genombrottet.

Sedan diskuterades sådana här åtaganden i andra stora affärer som har varit aktuella under årens lopp, bl.a. försöken att sälja Viggen till Indien under 1970-talet. I slutet av 1970-talet – 1978 – var diskussionerna så avancerade att man från regeringens sida var beredd att ge garantier för att projektet skulle kunna genomföras. Det blev ingenting av det. Det blev inte något avtal.

Ett exempel som har återopats i debatten är de svenska ansträngningarna att sälja ubåtar till Indien. Det ledde endast till ett avtalsutkast som båda parter enade sig om. Sedan blev det ingen försäljning. Man köpte västtyska ubåtar från indisk sida och inte svenska ubåtar. Det finns alltså ett avtalsutkast, där regeringen var beredd att garantera att projektet skulle kunna genomföras. Detta dokument återopades naturligtvis från indisk sida

när det sedan blev allvar av förhandlingarna om haubitsaffären. Det låg så att säga på bordet.

Slutligen finns det -- och det har publicerats i pressen häromdagen -- genomförda samarbetsavtal, två stycken, med ett annat land, Australien. Det har stått i pressen och det är ingen större hemlighet. Det avser ubåtar resp. robotar. Från svensk sida garanterar man att projekten skall kunna fullföljas och hänvisar också naturligtvis till de ovillkorliga hindren, i synnerhet FN-beslut.

Återkopplingen, värdet för Sverige, är då att vi får ett utbyte på det här sättet. Jag nämnde haubitsarna. Där får vi erfarenheter. Indien köper ett mycket större antal än vi själva har. Vi får erfarenheter vilka vi kan utnyttja när vi skall vidareutveckla vapnet i Sverige.

Vad gäller Robot 70 är det samma sak. Vi skall vidareutveckla det vapnet. Det är värdefullt för oss att få del av erfarenheter av användningen.

Vad slutligen gäller ubåtar fortsätter vi att bygga sådana. Vi har behov av erfarenheterna av dessa konstruktioner. Vi försöker också sälja ubåtar som kan uppträda på djupt vatten. De här australiska ubåtarna är större än de svenska. Det finns alltså en återkoppling.

Sedan kan man väl naturligtvis säga att när det gäller sådana här stora affärer -- att vi över huvud taget skall sälja så stora vapensystem har olika regeringar ansett och frågan har också diskuterats grundligt i bl.a. utrikesnämnden -- så ställs man inför krav från köparlandet. Köparlandet kräver att få garantier för att projektet skall genomföras. Är man inte villig att garantera att man kan leverera, i ena fallet 400 haubitsar, är det ingen som vill köpa. Detsamma gäller i fråga om sex ubåtar eller 100 robotar. Det skall man också vara medveten om.

Anders Björck: Herr ordförande. Krigsmaterielinspektionen har ju en nyckelroll när det gäller att utreda vad som har hänt i olika sammanhang, både när det gäller eventuell robotsmuggling till Bahrain -- hur det gick till -- och när det gäller FFV.

Vilka arkiv har ni gått igenom för att kartlägga t.ex. FFV-affären?

Sven Hirdman: Vad gäller FFV-affären har vi naturligtvis gått igenom vårt eget arkiv. KMI har ett eget arkiv. Vi har gått igenom handelsdepartementets arkiv. Vi har bett UD:s politiska avdelning att gå igenom UD:s arkiv och vi har bett försvarsdepartementet att gå igenom försvarsdepartementets arkiv resp. riksarkivet. Det är många handlingar som förs över till riksarkivet. Vi har även haft en kontakt med vår ambassad i London och gått igenom deras arkiv inkl. rapporter från svenska försvarsattachéer.

Anders Björck: Här är det uppenbarligen väldigt svårt att få reda på vad som verkligen har hänt. Vi har kunnat konstatera att det saknas papper. Är det inte märkligt att det just på detta område uppenbarligen är svårt att skriftligen dokumentera.

Har ni upptäckt några luckor?

Sven Hirdman: Jag kan väl medge att dokumentationen har varit otillfredsställande. Det gäller det här området och det gäller andra områden. Det har varit en dålig praxis. Det har varit, jag höll på att säga, för mycket muntliga

kontakter. Sedan jag och mina medarbetare tillträtt har vi försökt vinnlägga oss om att ha ordentlig skriftlig dokumentation i alla sammanhang. Men det var andra traditioner förr i världen, bl.a. kanske beroende på att det här var en fråga som i stor utsträckning sköttes av militärer, och de hade annan praxis, annan tradition. Det var muntliga föredragningar och beslut. Och det var inte mycket mer med det.

Anders Björck: Är det inte så att man helt enkelt har undvikit att sätta vissa saker på papper som man inte vill dokumentera? Är inte det en riktig slutsats?

Sven Hirdman: Jag kan inte svara på den frågan. Den är för hypotetisk. Vi har ambitionen att nu dokumentera allting. Jag har sagt att skall jag bli hängd, så skall det ske skriftligen. Hur andra har tänkt, det vet jag inte.

Anders Björck: När jag tittar på detta, utgår jag ifrån att de som visste att de skulle kunna bli hängda undvek skriftlig dokumentation.

Generaldirektören Gunnar Svärd på försvarets fabriksstyrelse var känd för att sätta allt på papper. Efter en föredragning kallade han in sin sekreterare och sade att nu sätter vi ned på papper vad vi har kommit fram till.

Har ni hittat hans arkiv?

Sven Hirdman: Den frågan bör väl ställas till FFV. Det är de som är ansvariga. Jag har dock varit i kontakt med dem om just denna fråga och fått svaret att när generaldirektör Svärd lämnade, skedde en arkivrensning.

Anders Björck: Det är bl.a. det jag vill komma fram till. Här finns ingenting.

I fråga om att belysa vill jag ställa en fråga, för ni skall ju ändå utreda detta:

Olof Palmes efterlämnade papper överlämnades till arbetarrörelsens arkiv. De lämnades alltså inte till riksarkivet. Har ni tittat på dem?

Sven Hirdman: Jag har inte haft någon befattning med Palmes papper. Det svarar statsrådsberedningen för.

Anders Björck: Jo, men krigsmaterielinspektionen har ändå i uppdrag att utreda detta. Det är väl rimligt att ni försöker gå till grunden och utnyttja alla tänkbara källor. Ni är ändå en myndighet som har vissa befogenheter.

Sven Hirdman: Krigsmaterielinspektionen har ju två huvudfunktioner. Vi är en tillsynsmyndighet vad avser krigsmaterieltillverkningen i Sverige. Det är den ena funktionen. Den andra är att vi är ett beredande organ för regeringens beslut i utförelseärenden.

Vi är ett litet organ, fyra tjänstemän. Vi är icke ett brottsutredande organ. Det har vi inte resurser till. Konstitutionellt är vi inte uppbyggda för det. När vi upptäcker eller misstänker att oegentligheter kan ha begåtts, överlämnar vi det material eller de misstankar vi har och all dokumentation till de rättsvårdande myndigheterna. Det kan vara åklagaren. Det har ju tillsatts en förundersökningsledare i några ärenden, t.ex. rörande Bofors affärer med Singapore, tidigare även vad gällde vissa aspekter i Indienaffären. Det kan gälla ett sådant organ som medborgarkommissionen som har mera undersök-

kande uppgifter än vad KMI har. Dit lämnar vi mycket.

Vad gäller FFV har regeringen på goda grunder bett JK utreda denna sak. Vi har överlämnat vårt material till JK.

Den här viktiga arkivgranskningen – varför skedde det ena eller det andra – den måste göras i andra instanser än i KMI.

Anders Björck: Jag har respekt för det. Men är det alltså inte så att när det bränns så finns det inga papper. Jag tycker det låg nästan i ditt svar. Du säger att militären och andra har skött sådana här saker muntligt. Kan vi få ett ärligt svar?

Sven Hirdman: Jag är medveten om att det finns luckor i det hela. Vi har ställt oss frågan varför det är så. Man har åberopat samtal av olika slag och vi kan inte hitta någon skriftlig dokumentation. Det kanske inte har skrivits ned någonting. Om det har skrivits något har vederbörande tagit det med sig.

Anders Björck: Jag skall inte ta någon halvtimme i anspråk, som inledningen gjorde här, men kanske några minuter i alla fall, om ordföranden tillåter.

Ordföranden: Men det var en värdefull inledning.

Anders Björck: Ja, den var alldeles charmant, jag tycker också det. Jag frågar också om värdefulla upplysningar, även om det går mycket snabbare.

Algernons efterlämnade papper, har du tagit del av dem?

Sven Hirdman: Jag har haft tillfälle att ta del av dem.

Anders Björck: Kan man enligt din uppfattning, i din egenskap av f.d. statssekreterare i försvarsdepartementet och nu krigsmaterielinspektör, dra några slutsatser av de efterlämnade papperen om vad olika intressenter visste?

Sven Hirdman: Jag vill själv inte dra några slutsatser av dessa anteckningar. De ingår i de rättsliga förundersökningarna. Det ankommer inte på mig att uttala mig om dem.

Anders Björck: Har du hörts i andra sammanhang, rättsliga sammanhang, om Algernons efterlämnade papper?

Sven Hirdman: Nej.

Anders Björck: Det har alltså inte ställts några frågor till KMI om detta – till dig i varje fall.

Sven Hirdman: Ätminstone inte till mig.

Anders Björck: OK.

När det gällde ubåtsaffären med Indien, den som inte blev av, vilka samarbetsavtal var du med och arbetade fram till 1980? Du var då statssekreterare i försvarsdepartementet. När det nuvarande samarbetsavtalet, memorandum of understanding, drogs i utrikesnämnden den 7 september 1984 åberopades det här tidigare avtalet. Vad skiljer och vad är gemensamt mellan det avtal som slöts när det gäller haubitsarna, det som slöts men inte blev verklighet, och det som gällde ubåtarna? Är de identiskt lika?

Sven Hirdman: Eftersom detta är en öppen utfrågning, kan jag inte gå in på alla detaljer, men jag kan väl säga det dock att den planerade ubåtsaffären i stor utsträckning avsåg licenstillverkning av ubåtar. Någon enstaka ubåt skulle levereras från Sverige, men sedan var det fråga om stor licenstillverkning i det andra landet.

Vad gäller haubitsarna, så är det en tvåstegsraket, en konkret leverans av färdiga haubitsar i första steget och en option om senare licenstillverkning.

Beträffande åtagandena om leveranssäkerhet är de likartade. Man hänvisar i bägge fallen till vad som sägs i riktlinjerna om den svenska vapenexportpolitiken och möjligheterna att ingå samarbetsavtal. Man konstaterar att det endast är ett ovillkorligt hinder som skulle kunna stoppa leveranser. Det som praktiskt skulle kunna komma i fråga vore ett FN-beslut om sanktioner om förbud mot vapenexport till landet.

Anders Björck: Men skillnaderna finns alltså när det gäller samarbete om utveckling och värdering av vapen. Sådant fanns väl inte när det gällde ubåtarna?

Sven Hirdman: Det är klart att det finns vissa skillnader mellan olika vapensystem. Varje förhandling är dessutom speciell.

Förhandlingarna är tekniskt svåra. Det finns konkurrens från andra länder i fråga om försäljningen.

De är ekonomiskt svåra. Det är ju mycket pengar det gäller.

I fråga om leveranssäkerhet är det givet att man från svensk sida vill vara mycket återhållsam, medan man från det andra landets sida vill ha så stora garantier som möjligt. Beroende litet på den allmänna förhandlingssituationen blir slutresultatet i ena fallet en formulering, i andra fallet en annan formulering.

Anders Björck: Jag ställer frågan därför att när den här saken drogs i utrikesnämnden – det var en mycket kort föredragning, nedskrivningen var på knappt en A4-sida – åberopade dåvarande utrikeshandelsministern Mats Hellström vid två tillfällen att det här var sak samma som de borgerliga – han uttryckte sig så – hade försökt sluta.

Men det finns alltså skillnader?

Sven Hirdman: Jag kan inte gå in på detaljer eftersom vi inte kan diskutera själva avtalstexten, men som jag sade i mitt svar på ordförandens inledande fråga finns det en äldre praxis för just det här utkastet till ubåtsavtalet med Indien 1980, i synnerhet de försäkringar som dåvarande regeringen var beredd att ge till Norge, Danmark, Holland och Belgien – fyra NATO-stater – 1974. Det var så att säga policy-genombrottet för detta.

Anders Björck: Herr ordförande! Bara någon ytterligare fråga här.

Du har ju varit krigsmaterielinspektör relativt kort tid, men ändå finns det i dag enligt din uppfattning några svaga punkter när det gäller KMI:s möjligheter att kontrollera att svensk vapenexport följer gällande riktlinjer?

Sven Hirdman: Jag tror att vi är betydligt bättre rustade nu än tidigare, inte minst därför att regelverket har förbättrats. Man har både inom regering-skansliet och inom industrin lärt av de dåliga erfarenheterna. Man har

försökt täppa till luckorna i regelverket. Vi har sedan 1983 regler för licensavtal. Regler och praxis beträffande slutanvändarintyg har skärpts avsevärt och i propositionen som ligger på riksdagens bord finns ett antal ytterligare åtgärder föreslagna. Vi har själva lärt av erfarenheterna. Den praktiska kontrollen har blivit bättre och företagen har lärt sig läxan. Även om de kan göra kortsiktiga vinster får de i det långa loppet bära de skadeverkningar som uppstår.

Jag tycker faktiskt att vi är bättre rustade. Men KMI är en liten instans, fyra tjänstemän, det är inte mycket för att kontrollera det här.

Vi har skaffat oss ett kontrollsystem som närmar sig, höll jag på att säga, det amerikanska systemet. Jag hoppas att resurserna skall räcka till. Men det är mera en administrativ fråga.

Anders Björck: Blir då inte slutsatsen att krigsmaterielinspektionen tidigare inte har haft kontroll över svensk vapenexport?

Sven Hirdman: Jag vet inte. Jag vågar inte dra en så långtgående slutsats. Jag vill påstå att 95,99 % av all vapenexport som har skett från landet har varit helt korrekt. Det är ett undantagsfall vi talar om.

I ett demokratiskt rättssamhälle som Sverige måste det vara en förutsättning att medborgare, företag, statliga myndigheter och andra följer de regler som är uppställda. Detta får förutsättas tills man kan bevisa motsatsen. Det är den anda man verkade i till 1970-talets slut. Sedan har man tyvärr gjort vissa tråkiga erfarenheter, och man har skärpt kontrollen.

Anders Björck: Men i ett antal fall har ändå krigsmaterielinspektionen – det måste du väl erkänna – blivit lurad?

Sven Hirdman: Man kan väl säga i efterhand att det har lämnats vilseledande information, så att när regeringen har tagit ställning till ett antal utförelseärenden har regeringen icke haft korrekt information.

Birgit Friggebo: Du nämnde att det skedde ett genombrott 1974 när det gäller samarbetsavtal. Beträffande bakgrunden sade du att man skulle läsa hela riktlinjerna. Jag har gjort det några gånger. Det är ju hela upprullningen 1971 att det är den tekniska utvecklingen som Sverige vill hänga med i och därför måste vi kunna samarbeta med andra länders företag.

Det står alltså uttryckligen att det kan vara nödvändigt att inleda samarbete med företag i andra länder, och sedan skall det ske en gemensam utveckling och tillverkning. Det indikerar litet grand att det är ett samarbete mellan tekniska företag som sätter ihop prylarna gemensamt.

Då skulle jag vilja fråga: Har de här samarbetsavtalen varit aktuella under ärens lopp? Har det varit avtal mellan företag eller har det varit avtal mellan ett svenskt företag och försvarsmakter och regeringar i andra länder? Det är ju öppet, som du sade. När det gäller Eurofighteraffären 1974 säger regeringen att det handlar om ett sådant samarbetsavtal mellan svenskt företag och företag i de andra fyra länderna.

Sven Hirdman: Det varierar litet från fall till fall. Vad gäller haubitsaffären i Indien t.ex. är grundavtalet mellan Bofors och den indiska staten representerad av presidenten. Det är den som köper vapnen direkt för sin försvarsmakt.

Vad gäller något av ubåtsavtalen så är grundavtalet mellan Kockums och utländskt företag.

Beträffande Viggensavtalet på 1970-talet skulle det ske en licenstillverkning i utlandet hos resp. flygindustrier. Flertalet av dem var väl statliga företag i Holland och Belgien, något kanske var privat företag. Det är litet olika bild.

Birgit Friggebo: Det visar att när det gäller Indienaffären så avviker det litet grand, eftersom du sade att det var avtal mellan Bofors och den indiska regeringen representerad av presidenten i Indien. Det är de som tecknat avtalet.

Det här kallas i lagstiftningen för samarbetsavtal. Men ofta nu när det talas om den här frågan, talar man om leveransgarantier och att praxis skulle ha utvecklats till att bli ett slags leveransgarantiavtal, avtal som kommer till stånd mellan regeringar i stället för godkännande av ett tekniskt samarbete mellan två olika företag?

Sven Hirdman: Det rör sig om avtal eller avtalskomplex på olika nivåer. I botten finns alltid ett avtal eller ett kontrakt mellan ett svenskt företag – t.ex. Bofors eller Kockums eller FFV – och en motpart i det andra landet, som kan vara ett privat företag, ett statligt företag eller ett ministerium som skall köpa en svensk produkt eller en konstruktionsrättighet. Ett sådant avtal skall för att kunna kallas ett samarbetsavtal innehålla en återkoppling till Sverige. Annars är det inte ett samarbetsavtal.

Jag kan säga beträffande haubitsarrangemanget att det finns en återkoppling till Sverige. Detsamma gäller robot- och ubåtsavtalen. Det är få och isolerade fall vi talar om – flygplansaffären i början av 1970-talet, två ubåtsaffärer och ett artilleriavtal. De är unika, mycket stora, exceptionella affärer, som har gällt ett fåtal länder. Det är inte den vanliga vapenexporten vi talar om. Men om det finns en sådan samarbetsöverenskommelse i botten, har det på begäran av den utländska regeringen och med beaktande från svensk sida av de regler som finns i vapenexportlagstiftningen, dvs. riktlinjerna, bekräftats i vad som på engelska kallas ett Memorandum of Understanding, alltså ett slags bilateral överenskommelse mellan den svenska regeringen och den utländska regeringen om hur man från bägge regeringarnas sida skall förhålla sig till det samarbete som är avtalat mellan två lägre juridiska parter. Det är ett Memorandum of Understanding, och där kan det finnas åtaganden om leveranssäkerhet.

Birgit Friggebo: Du talade om att det är ett Memorandum of Understanding mellan regeringarna för att bekräfta ett avtal på lägre nivå. Skillnaden i Indien är att det är regeringen båda gångerna.

Jag skulle också vilja fråga om du har någon uppfattning om graden av tekniskt samarbete i de här olika affärerna som har förekommit från 1970-talet och framöver. En lekman, en amatör och dessutom tjej, som inte vet mycket om vapen, föreställer sig att ubåtar och Viggensplan är rätt komplicerade historier. Haubitsar kan också vara det, men de verkar på något sätt mindre och enklare.

Sven Hirdman: Det är väl en korrekt iakttagelse.

Men även haubitsarna – om vi håller oss till dem eftersom det är det avtalskomplex som främst är föremål för konstitutionsutskottets överväganden – är trots allt ett avancerat vapensystem. Haubitsarna ingår i det svenska försvaret. De är en tung komponent i det svenska försvaret. Fälthaubits 77 – den tillfördes alltså 1977 – har en lång livslängd. Det pågår ett ständigt vidareutvecklingsarbete. Av olika skäl har vi få av dem i bruk, det har med värnpliktskontingenter och försvarsbudget att göra. Vi kan av praktiska skäl bara provskjuta med en mindre del av våra haubitsar, och det är av stort värde att få del av erfarenheterna från ett köparland som Indien. Det pågår, som jag nämnde, studier för att ta fram nästa generation av haubitsar. Då är det av värde att få del av dessa erfarenheter.

Jag kan läsa upp en sammanfattning som jag fått från Bofors vad gäller glädjen av erfarenhetsutbytet för svensk del. Det är i början av leveranserna. Man får ju mera erfarenheter och mer samarbete vartefter det kommer i gång. Men nu säger man: "Sammanfattningsvis kan redan nu sägas att den erfarenhet som vunnits från de regementen" – alltså i Indien – "som utrustats med systemet och från de prov som genomförts i Indien är mycket värdefull för att verifiera den vidareutveckling från det svenska systemet som fälthaubits 77B innebär. Denna kunskap kommer för AB Bofors att vara mycket användbar för vår framtida verksamhet för svenska försvaret, både vad gäller nya artillerisystem" – det finns alltså planer på nya artillerisystem – "och modernisering av nuvarande system. Verksamheten i Indien bidrar naturligtvis också till att bibehålla och vidareutveckla kompetensen i Bofors inom artillerisystemområdet." Dvs. får man inte jobba med det här artillerisystemet kan man inte i framtiden ta fram nya artillerisystem för svenska försvaret.

Birgit Friggebo: När skrevs detta papper? Hur stor del av leveransen har prövats under lång tid i Indien?

Sven Hirdman: Papperet är nyinkommet. Jag begärde att få veta vad Bofors har för erfarenheter. Ungefär en fjärdedel av haubitsarna har levererats.

Birgit Friggebo: Hur länge har de använts regelbundet i Indien?

Sven Hirdman: Det varierar från haubits till haubits, men det måste vara upp till ett år. Man fick ju några haubitsar för provningar redan i början av 1980-talet.

Birgit Friggebo: Det är alltså en ren partsinlaga, självklart, från Bofors sida. Det måste ju ha varit någon mening med samarbetsavtalet. Det är ett understrykande av behovet av samarbetsavtal. Men man kan väl inte säga att man har fått sådana erfarenheter under så kort period av en begränsad del av leveranserna?

Sven Hirdman: Det finns legitima förväntningar. Det är också inskrivet i avtalet att vi skall få del av den här informationen. Det är inskrivet att det skall ske en rapportering till svenska armén, och Bofors skall rapportera till regeringen osv.

Birgit Friggebo: Självklart.

Jag hade en annan delfråga, nämligen om graden av tekniskt samarbete mellan olika företag beträffande de olika vapentyper som varit aktuella. Är det så att i de andra avtalen skulle utländska företag bidra på ett mera aktivt sätt med att sätta in olika prylar i de här apparaterna?

Sven Hirdman: Det finns exempel på det i något av samarbetsavtalen. Flera av de tidigare affärerna inkl. flygplansaffären som inte blev av avsåg ju licenstillverkning i utlandet och en mera delad produktion. Även i ett av de existerande samarbetsavtalen är det fråga om att man i det andra landet skall hjälpa till att vidareutveckla nästa generation av systemet, kanske göra komponenter.

Birgit Friggebo: Man kan alltså säga att graden av tekniskt direkt samarbete är något mindre i Indienaffären än i de andra?

Sven Hirdman: I det här fallet är det väl fråga om ett erfarenhetsutbyte som av försvarsmakten och försvarsdepartementet anses vara mycket värdefullt. Rent konstruktionsmässigt är det väl i några av de andra fallen fråga om en högre grad av gemensam utveckling.

Birgit Friggebo: OK. Jag har ytterligare frågor, men jag skall låta mina kollegor ta sina frågor först.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Jag skall först något vända på en fråga som tidigare har varit ställd här. Det gäller eventuell kännedom hos KMI eller i regeringen om de leveranser som Bofors skulle ha gjort.

Det har ju varit så, särskilt när affären drogs upp från början, att den anklagade direktören på Bofors på olika sätt till media sade att det kände de väl till där uppe, det visste de om osv.

Det har också anförts som viktigt när det gäller den polisutredning i det oändliga som pågår i denna fråga. Man har sagt att är det så att någon kände till det här, kommer direktörerna att gå fria. Nu vill jag ställa frågan så här:

Finns det i det material som Sven Hirdman har sett på KMI någonting som kommer att göra det möjligt att verifiera eller falsificera påståenden av detta slag?

Sven Hirdman: Jag har inte sett några skriftliga belägg på KMI som kan verifiera sådana påståenden. Vi har belägg eller dokumentation som kan dementera detta, t.ex. vad gäller den illegala utförseln av robot 70 till Bahrain i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet via Singapore. Där hade man skickat in en s.k. beställningsdeklaration som upptog tillverkning av robotar för Bahrain, och när den kom in till KMI upptäckte man detta och satte ett nej i kanten. Och så ringde man upp Bofors och sade: Ni får inte tillverka och sälja några robotar till Bahrain. Det är ganska klart besked.

Olle Svensson: Man anser således att det inte finns några belägg för att det kan vara någon sanning i vad dessa Boforsdirektörer har påstått?

Sven Hirdman: Jag vill gå tillbaka till vår inledande diskussion om riktlinjerna för den svenska vapenexportpolitiken. Denna politik är mycket väl bekant för företagen. Det är regeringen som beslutar om utförsel. Endast

om regeringen har beslutat om utförelse är utförelsen laglig.

Utförelsesökningarna skall avse slutmottagarlandet, annars är det meningslöst. Det ankommer på företagen att inkomma med ansökningar och korrekta uppgifter i samband med behandlingen av utförelsärendet. Gör de inte det, är det de som har felat. De kan inte komma undan sina skyldigheter genom att påstå att vi träffade någon på gatan och då nämnde vi det här och han sade ingenting, så det är OK. Så kan man inte hantera sådana här viktiga saker.

Vi har försökt undersöka detta mycket grundligt. Jag har talat med dem av mina företrädare som är i livet. Det är två stycken. De har bekräftat vad jag har sagt. Tre av mina företrädare är döda. Enligt vad jag vet var de hedersmän.

Jag kan naturligtvis inte gå i god för alla uppgifter som cirkulerar i debatten. Naturligtvis finns det egenintresse från vissa företagsrepresentanters sida att hävda än det ena än det andra, i synnerhet om motparten är död och man inte kan belägga deras uttalanden.

Bertil Fiskesjö: Jag har varit litet envis för den här frågan är av central betydelse för vår bedömning. Vi skall inte göra någon utredning om kriminell verksamhet över huvud taget utan det är bara om det finns förbindelser med regeringen och regeringskansliet som det är av intresse för oss.

Jag drar den slutsatsen att Sven Hirdman går i god för att det inte finns någon som helst grund för de påståenden som Boforsdirektörerna här har kastat ut, jag medger gärna ganska vårdslöst.

Sven Hirdman: Jag kan bara hänvisa till vad jag har sagt. Det står jag för. Att gå i god för saker som har hänt under 10–20 års tid med diverse inblandade personer, varav några inte längre är i livet, det är omöjligt att begära det av mig och hänga mig efteråt. Det tänker jag inte bli hängd för.

Bertil Fiskesjö: Det kan inte finnas någon skriftlig dokumentation som har förstörts eller på annat sätt har försvunnit?

Sven Hirdman: Jag känner inte till något sådant fall.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Nu skulle jag vilja ställa en fråga beträffande Indiciavtalet också. Här har diskuterats vad innebörden i begreppet samarbete kan vara. Den senaste definition vi har i våra handlingar härrör sig från SOU 1987:8 s. 53, där det står följande om begreppet samarbete. Jag ber om ursäkt för att det tar litet tid att läsa upp detta.

”Med samarbete menar utredningen att två eller flera företag har ställt resurser till förfogande för att tillsammans utveckla eller tillverka en ny eller delvis ny produkt. Det innebär som regel en kraftsamling med insatser av det olika slags kunnande som varje enskilt företag inte för egen del förfogar över. Båda företagen har nytta av produkten och båda får också ta del av resultaten som framkommer i utvecklingsarbetet. Utveckling av den nya eller förändrade produkten kan i en senare fas leda till en gemensam tillverkning och ofta till gemensam marknadsföring.”

Det är alltså den senast föreslagna definitionen av vad man skall avse med samarbetsavtal. Då vill jag ställa den generella frågan:

Anser Sven Hirdman att det samarbetsavtal med Indien som här har diskuterats fyller de villkor som den här definitionen ger av ett samarbete?

Sven Hirdman: Jag vill komplicera diskussionen ytterligare därför att i debatten rör man sig med fyra slag av samarbetsavtal, vilket är mycket förvillande. Vi talade inledningsvis om de här stora projekten – haubitsavtalet med Indien, flygplansförsäljning, ubåtsavtal. Det är vad som i riktlinjerna – som vi talade om tidigare – menas med samarbete, dessa stora projekt som sedan kan bekräftas av ett Memorandum of Understanding. Ibland kallar man i debatten de här regeringsöverenskommelserna, Memorandum of Understanding, för samarbetsavtal, men det är oegentligt. Det är fel. Det är en särskild regeringsöverenskommelse.

Vad som i Bengt Gustafssons utredning, i det avsnitt som herr Fiskesjö läste upp, menas med samarbetsavtal är något annat. Det är ett slags konventionella samarbetsavtal mellan ett svenskt företag och ett utländskt företag om gemensam utveckling av en militärteknisk produkt. Det finns några tiotal sådana överenskommelser redan. De ingås på kommersiell basis och avser ofta ny materiel. Förslaget i den utredningen var att sådana överenskommelser om gemensam utveckling mellan svenskt företag och utländskt företag skulle underställas regeringens prövning. Det var en fråga som diskuterades i propositionsarbetet, men regeringen beslöt i slutändan att frågan hade så många andra aspekter, t.ex. frågan om internationalisering och frågan om försvarsindustrins behov, att regeringen ansåg att den här frågan om prövning av bolagsavtal på litet lägre nivå borde överlåtas till nästa parlamentariska utredning. Det är den tredje typen av samarbetsavtal.

Det finns faktiskt en fjärde typ av samarbetsavtal. Försvarets materielverk ingår olika typer av myndighetsavtal om utbyte av teknisk information inom försvarsområdet med materielverk i andra länder, och det har av hävd kallats för samarbetsavtal. Men det är inte samma sak som sägs i Bengt Gustafssons utredning och vad vi tidigare talat om, de här stora avtalen som har lett fram till regeringsöverenskommelser.

Bertil Fiskesjö: Herr ordförande! Jag är väl medveten om att detta inte avser vad som täcks in i det s.k. Memorandum of Understanding, naturligtvis. Det är ju ett slags bekräftelse på ett annat samarbetsavtal som har ingåtts.

Men då menar alltså Sven Hirdman att den definition av samarbete som gjordes i den utredning som jag citerade inte är relevant vad gäller samarbetsavtalet med Indien?

Sven Hirdman: Nej, det ligger litet på olika nivåer. Nu tycker jag att den definition som herr Fiskesjö läste upp som rör det komplex av samarbetsavtal som finns mellan utländska företag och svenska företag, är det ganska bra att kalla för samarbete. Det är ett samarbete om utveckling av nya produkter. Det är den vanligast förekommande typen av samarbete också.

Bertil Fiskesjö: Det innebär således att man kan ha samarbetsavtal med en annan stat som inte fyller den kvalifikationen, dvs. syftar till att tillsammans utveckla eller tillverka en ny eller delvis ny produkt?

Sven Hirdman: Det är klart att man kan ha olika typer av överenskommelser med olika stater.

Bertil Fiskesjö: Jag går tillbaka till vad som sades i utrikesutskottet 1971, betänkandet 21. Det är ju det beslut som togs 1971 som är grunden för de riktlinjer som skall gälla affärer och avtal av det här slaget. Utskottet säger:

”Utskottet utgår från att vederbörande myndigheter kommer att begagna sina möjligheter att förhindra att avtal om produktions-samarbete eller försäljning av tillverkningslicenser utnyttjas för ett kringgående av gällande förbud mot krigsmaterielexport.”

Anser Sven Hirdman att dessa olika typer av samarbetsavtal – enligt en glidande skala skulle jag vilja påstå att det rör sig om – är väl förenliga med det kategoriska uttalande som utrikesutskottet gjorde 1971?

Sven Hirdman: Ja det gör jag. En fördel med de här regeringsöverenskommelserna som bekräftar de stora projekten är följande. Från den andra sidan kräver man vissa garantier från svensk sida om leveranssäkerhet, men från svensk sida kan vi ställa våra krav. Ett krav som alltid har ställts från svensk sida när det gäller sådana här regeringsöverenskommelser är att det andra landets regering skall bilateralt och officiellt gentemot Sverige förbinda sig att icke utan svenska regeringens tillstånd vidareexportera den här materialen. Det har vi varit mycket noga med att få inskrivet i de dokument det gäller. Och vi har alltid lyckats med det.

Vad gäller diskussionen om bolagsavtal, som Bengt Gustafssons utredning studerade, var det centralt vid de överväganden som vi gjorde i departementet under propositionsbehandlingen, att det väsentliga var just att reglera reexporten så att det icke skulle kunna leda till ett kringgående av de svenska vapenexportbestämmelserna. Det skulle icke få ske någon reexport av svensktillverkad materiel utan att vi hade godkänt det. Jag menar att man verkligen har försökt följa vad utrikesutskottet och riksdagen sade 1971.

Bertil Fiskesjö: Får jag bara till slut bekräfta att här finns i varje fall för vår del tre olika typer av avtal som är intressanta. Dels kan företag ingå samarbetsavtal med andra företag i ett annat land, dels kan företag ingå avtal med staten i annat land och dels kan vi få en övergripande överenskommelse mellan regeringar om samarbete på grundval av dessa avtal. Huvudreglerna när det gäller restriktioner beträffande vår vapenexport sätts ur spel.

Sven Hirdman: Jag har ingenting emot kategoriindelningen. Den är väl korrekt. Det rör sig om tre olika steg.

Däremot tycker jag kanske inte att det är riktigt att säga att restriktionerna skall sättas ur kraft. Jag menar att riktlinjerna ger regeringen denna möjlighet, med det synsätt som finns i riktlinjerna, vilka som jag tidigare sade måste ses i sin helhet. Om vi tar den konkreta Indienaffären så är den fullt förenlig med riktlinjerna. Man sätter dem inte ur kraft utan man tillämpar riktlinjerna genom de åtaganden som regeringen gör i en sådan här regeringsöverenskommelse.

Bertil Fiskesjö: På grundval av de avtal som finns, antingen avtal av den första karaktären som jag nämnde, mellan företag eller avtal mellan företag och främmande stat, så kan man alltså förbinda sig att leverera vapen och vapendelar även under brinnande krig?

Sven Hirdman: Om vi först håller oss till vad svenska regeringen åtar sig så åtar den sig endast någonting i de fall den gör ett explicit åtagande, t.ex. en regeringsöverenskommelse. Om ett svenskt bolag har ingått ett bolagsavtal med ett bolag i annat land och inte underställt det regeringens prövning, då är naturligtvis regeringen fri att ha vilken inställning som helst.

Men låt mig fånga upp slutorden i herr Fiskesjös fråga, för de är viktiga. Jag vill göra det också därför att jag såg att en ledare i Dagens Nyheter häromdagen tog upp frågan vad som gäller enligt neutralitetsreglerna. Det är en viktig fråga.

Folkrätten, preciserad i Haagkonventionerna, säger att en neutral stat icke själv får överlåta sin krigsmateriel till en stat som befinner sig i krig, resp. om denna neutrala stat inför restriktioner eller förbud för sina privata vapentillverkares försäljning, dessa restriktioner måste gälla likformigt för bägge krigförande.

En central fråga blir då: När uppstår detta neutralitetsläge? Det uppstår när svenska regeringen har förklarat att den är neutral, när den har avgivit en neutralitetsförklaring. Då uppstår detta läge. Då är man skyldig att följa bestämmelserna i Haagkonventionen. Sista gången Sverige förklarade sig neutralt var i juni 1941. När det har varit konflikter på andra håll i världen har Sverige icke utfärdat en särskild neutralitetsförklaring.

Det finns andra skäl, utrikespolitiska och allmänpolitiska, till att Sverige bör agera återhållsamt vid konflikter mellan andra stater, eftersom Sverige eftersträvar att vara neutralt i händelse av krig.

Men nu talar vi om skyldigheter, och det är annorlunda. Beträffande haubitsavtalet med Indien så gäller det en leverans som har inletts i fredstid. Om det nu – vilket inte är särskilt sannolikt – skulle uppstå ett krig mellan Indien och Pakistan eller Indien och något annat land, skulle väl, utifrån den praxis vi har och med självklart beaktande av riktlinjerna, man då inte genomföra några nya krigsmaterielleveranser eller göra några nya åtaganden mot ett land som befinner sig i krig.

Bertil Fiskesjö: Kan jag då dra slutsatsen att för att pågående leveranser till Indien skulle kunna avbrytas under de omständigheter som krigsmaterielinspektören här angav, skulle det krävas att Sverige avgav en formell neutralitetsförklaring?

Sven Hirdman: Såvitt jag förstår – jag talar på basis av den kunskap och de erfarenheter jag har – kan leveranserna avbrytas om det skulle tas ett beslut i FN:s säkerhetsråd som förbjuder leverans till i det här fallet Indien. Då skulle ett ovillkorligt exporthinder inträda och leveranserna upphöra. Det är helt klart. Vidare teoretiskt: om det uppstod ett krig, i vilket Indien deltog och svenska regeringen fann detta konfliktläge så hotande genom att stormakterna blandade sig i med risk för ett världskrig och regeringen av det skälet ansåg att Sverige borde ställa sig neutralt i detta krig. Då krävs alltså ett explicit regeringsbeslut, då träder vissa andra författningsbestämmelser i funktion. Då skulle svenska regeringen ha möjlighet men icke skyldighet enligt Haagkonventionen att avbryta leveranserna.

Bertil Fiskesjö: Således, för att sammanfatta, om inget FN-beslut tas och ingen neutralitetsförklaring avges, skall Sverige fullgöra leveranserna oavsett vilka krigstillstånd som uppkommer där Indien är inblandat?

Sven Hirdman: Ja, vad gäller denna konkreta affär är det min uppfattning att det är fallet.¹

Nils Berndtson: Under åren 1983–1986 fick FFV tillstånd att sälja granatgevärsammunition till Singapore för 336 milj. kr. Nu har vi fått en debatt om vidareexport via Storbritannien, och därför utgår jag ifrån att man har haft kontakt med Singapore för att höra om de har varit mottagare av all den ammunitionen. Har Singapores myndigheter intygat att all export från FFV har gått till Singapores egna försvarsstyrkor?

Sven Hirdman: Svaret på frågan är ja. Beträffande omfattningen av leveranserna är det riktigt att det under perioden 1983–1986 har levererats granatgevärsmateriel, ammunition och komponenter, till ett värde av över 300 milj. kr. För alla dessa leveranser finns det utförseltillstånd naturligtvis och också slutanvändarintyg, alltså åtaganden utfärdade av Singapores försvarsministerium, där man säger att denna materiel är avsedd för den singaporienska försvarsmaktens användning. Då de här leveranserna skedde i början av 1983 och under 1984 hade vi ännu inte hunnit införa det nya, mera precisa slutanvändarformulär på numrerat sedelpapper – det kom i praktiskt bruk i slutet av 1984. För några av leveranserna finns åtagandena på det här svenska intyget. Det finns någon enstaka leverans som är en följdleverans på någon miljon kronor, och där det inte finns ett uttryckligt åtagande utan man har sett det som en del av en tidigare leverans. Det finns alltså åtaganden. Svaret på frågan är ja.

Nils Berndtson: Då uppkommer den fråga som delvis har varit behandlad förut om Boforsdirektörernas påståenden. Enligt marknadschefen Hans Ekbloms uttalande i en tidningsintervju skall man på krigsmaterielinspektionen ha hittat två handlingar som visar att Algernon kände till att ammunition, som exporterats i slutet av 1985, var avsedd för Oman.

Har du sett några sådana handlingar som tyder på att Algernon skulle ha känt till den affären?

Sven Hirdman: Det är en annorlunda fråga. Vi talade om FFV:s granatgevärsammunition till Singapore förut.

Jag har sett påståendena i den allmänna debatten om den här Oman-affären. Vad jag vet är riktigt är att man från Nobelindustriers ledning har medgivit att det har förekommit en illegal vapentransaktion med Boforsammunition till Oman via Singapore. Algernons befattning med det här, inklusive vad som kan finnas eller inte finnas i hans privata anteckningar, är föremål för polisundersökning och ingår i förundersökningen. Jag är förhindrad att själv uttala mig om detta.

Nils Berndtson: Det kan ju gälla fler affärer. Därför vill jag fråga:

Finns det fler handlingar som tyder på att Algernon kände till vidareexportaffärer? Det är ju rätt många grenar i den verksamheten.

¹ Detta svar har i efterhand kompletterats, jfr bilaga A00.

Sven Hirdman: Jag har inte sagt att det finns handlingar som visar att Algernon kände till sådana här vidareexportaffärer. Det finns vissa privata anteckningar som Algernon gjorde, och de ingår i den rättsliga undersökningen. Jag kan icke svara på frågor om innehållet i dessa handlingar.

Nils Berndtson: En annan fråga:

När Anita Gradin var här i utskottet diskuterades uppgiften i Aftonbladet den 10 april om svenska vapen i s.k. förbjudna stater. Om jag fattade henne rätt, skulle man ha fått en redovisning över antalet licensavtal. Jag fick också intrycket att hon ställde i utsikt att du skulle kunna redovisa omfattningen av de här licensavtalen.

Har du något sådant material som visar hur många länder där det finns vapen som har vidarelevererats med stöd av de här licensavtalen?

Sven Hirdman: Jag har i och för sig materialet med mig. Jag har med mig vår licensutredning. Det skulle dock ta tid att redogöra för det, ca 10 minuter. Jag vet inte riktigt hur det är med utskottsledamöternas tid, annars kan jag ta det på direkten.

Olle Svensson: Är det tillräckligt om vi får del av handlingarna?

Nils Berndtson: Ja visst. Vi kan fortsätta med de övriga frågorna.

Det har varit väldigt svårt att få besked om huruvida FFV:s vetskap om att svenska vapen har funnits i förbjudna länder också har delgivits regeringen. När vi frågade Rune Nyman svarade han: Det kan jag inte svara på.

Kan du svara om FFV har haft vetskap om detta och om den också har nått regeringen.

Sven Hirdman: Jag har verkligen försökt sätta mig in i den frågan. Jag sade tidigare att regeringar och statsråd som har beslutat om utförseltillstånd under årens lopp har varit i god tro hela tiden. Det har gällt ett licensavtal mellan FFV och Storbritannien. När det har kommit in ansökningar om utförsel av granatgevärsmateriel till Storbritannien, har man utgått ifrån att materielen var avsedd för brittiska styrkor i Storbritannien eller var de nu befinner sig, men icke för andra länder.

Nils Berndtson: Du har bekräftat den bild vi har fått under utfrågningen att det är bristfällig dokumentation i dessa frågor.

Vidare sade du att FFV tydligen har överskridit sina befogenheter. Innebär det att du också utesluter att andra former än skrivna dokument kan ha förekommit i kontakten mellan FFV, KMI och regeringsledamöter?

Sven Hirdman: Jag vill inte utesluta – det har ju sagts i den allmänna debatten – att Gunnar Svärd i början av 1960-talet hade direkta muntliga kontakter med Sven Andersson. Visst kan sådant ha förekommit. Men det undantar inte fabriksstyrelsen/FFV från dess författningensliga skyldighet att söka utförseltillstånd i författningensliga form hos KMI. Den här frågan om var ansvaret ligger, om fabriksstyrelsen/FFV har uppträtt på ett korrekt sätt myndighetsmässigt eller om andra personer kan ha felat, den har regeringen överlämnat åt JK att utreda. Jag har fullt förtroende för att han skall klara av en sådan utredning. Vi har redan ställt mycket material till hans förfogande. Jag tror att man måste avvakta JK:s utredning.

Nils Berndtson: I boken Bofors svindlande affärer redovisas 36 olika indicier som pekar på att tjänstemän eller politiker skulle ha haft kännedom om smuggelaffärer eller varit inkompetenta och inte förstått att det pågick smuggling.

Har du i KMI kommit på – och levererat till polisen – någon omständighet som tyder på att myndigheterna kan ha känt till vapensmugglingarna?

Sven Hirdman: Som jag sade, lämnar vi över all information till de undersökande organen, åklagarämbetet, polisen, medborgarkommissionen och nu JK. Vi har ingen belagd dokumentation om att befattningshavare inom KMI eller andra ansvariga tjänstemän skulle ha medverkat i illegala vapentransaktioner. Vi har ingen sådan information.

Nils Berndtson: Är det inga omständigheter som kan tyda på det, även om det inte är bekräftat med dokument?

Sven Hirdman: Jag har tidigare sagt att ett antal befattningshavare är döda. Det har varit muntliga kontakter osv. Det tar lång tid att utreda allt detta. Det får nu JK göra. Jag har alltså ingen kännedom av den art som herr Berndtson frågar efter.

Nils Berndtson: Ytterligare en fråga som rör Singapore. I den här boken, som jag åter vill åberopa, står det att det exporterades under tiden 1978–1986 sammanlagt 71 luftvärnskanoner från Bofors till Singapore. Hur många av dessa kanoner har Singapore intygat har gått till landets egna försvarsstyrkor?

Sven Hirdman: Det är riktigt att det från slutet av 1970-talet till mitten av 1980-talet har varit en omfattande utförsel av luftvärns pjäser tillverkade i Bofors till Singapore. Det var huvudsakligen sjöartilleri, 40 mm och 57 mm, men också fältartilleri. Vad det gäller sjöartilleriet har det uppgått till flera tiotal pjäser, kanske 50–60 stycken. Beträffande denna utförsel finns det olika typer av åtaganden från Singapores försvarsministerium, där man säger att detta är avsett för singaporianska staten. Vi kan inte utesluta att några av dessa pjäser kan ha reexporterats till andra länder, utan att vi för den skull kan påstå att Singapores regering skulle ha brutit mot några formella åtaganden mot den svenska regeringen. Det var en fråga som undersöktes mycket noga i höstas. Jag var själv i Singapore vid två tillfällen. Frågan har behandlats politiskt här hemma. Det gavs ut ett pressmeddelande – jag tror det var den 18 december – som talade om vad vi hade kommit fram till.

Frågan om den illegala utförseln via Singapore är också föremål för rättslig undersökning.

Nils Berndtson: Men om man nu inte kan utesluta att en del har gått vidare – vad görs för att få veta hur mycket som har gått vidare från Singapore?

Sven Hirdman: Vi har granskat detta. Polis och förundersökningsledare har granskat det. Åtgärder har vidtagits för att förbättra vår egen praxis, vår egen handläggning. Det har införts olika former av regler och kontrollstationer som gäller för nuvarande och framtida leveranser.

Nils Berndtson: Får jag, herr ordförande, avslutningsvis ställa en fråga: När Jörgen Holgersson förra våren var i KU sade han angående Robot 70 i Iran. "Enligt militärattachéer i Teheran finns det vissa uppgifter som tyder på att Robot 70 skulle kunna finnas där."

Finns det några handlingar hos KMI om detta? Har du tagit del av dem?

Sven Hirdman: Jag har i och för sig sett det telegram som jag tror låg till grund för vad Jörgen Holgersson sade förra året. Vi har inte funnit någonting som bekräftar det men jag kanske på 2–3 minuter ändå kan försöka utveckla den här frågan om robotleveranser till Iran och över huvud taget vapen till Iran. Det är en viktig fråga i debatten. Det gör jag därför att herr Berndtson och även herr Måbrink har ställt vissa frågor till oss. Vi skall svara mera utförligt skriftligen, men jag kanske sammanfattningsvis kan säga något om Iranärendet.

Under en period som omfattade tiden 1952–1970 hade vi praktiskt taget ingen export av krigsmateriel till Iran. I mitten av 1970-talet förekom några leveranser av sjöartilleripjäser i första hand men också krutladdningar till granatkastarammunition. Under denna period var det flera fall när regeringen icke gav tillstånd utan avslog förfrågningarna. I mitten av 1970-talet var det vid något tillfälle aktuellt med en förfrågan från Bofors sida om att få sälja Robot 70 till Iran. Det blev aldrig någonting av den affären. Det kom aldrig någon utförelsansökan. Det var alltså i mitten av 1970-talet när vapnet var alldeles nytt.

I slutet av 1970-talet försämrades förhållandena i Iran och redan i november 1978, alltså på ett mycket tidigt stadium, bedömde regeringen att utförelse icke längre kunde medges till Iran. Sverige låg på förkant därvidlag. De flesta andra västeuropeiska länder fortsatte att leverera krigsmateriel ytterligare ett år till Iran. Själva regimförändringen kom väl vid årsskiftet 1979-1980. Från regeringens och UD:s sida bedömde man att situationen var så allvarlig att man avstod redan tidigare.

Beträffande Robot 70 cirkulerade det uppgifter om att det, trots att regeringen naturligtvis inte har medgivit utförelse av Robot 70 till Iran, ändå skulle finnas Robot 70 där. Vi har försökt undersöka det så noggrant det över huvud taget är möjligt. Vi har gjort kontroller hos Bofors och hos svenska försvaret. Vi har som bekant gått ut till de länder som köpt Robot 70 för att få verifierat att det antal som har gått ut från Sverige också finns på de platser där de skall finnas.

Vi har ingenting i det underlag som vi har fått tillbaka som motsäger detta. Vi undersöker olika pressuppgifter. Vi har kontakter med länder i Irans grannskap som har legitima intressen i denna fråga. Vi har kontakter också med andra stater. Inte i något enda fall har vi kunnat belägga förekomsten av Robot 70 i Iran, i strid alltså med gällande svensk lagstiftning. Vi har inget som helst belägg för detta.

Nils Berndtson: Jag kan naturligtvis inte avgöra om det finns ytterligare möjligheter att göra undersökningar. Min uppfattning är väl ändå att om det bland militärattachéer i Teheran finns uppgifter som tyder på att Robot 70 finns i Iran, så är det väl mycket kvalificerade iakttagare som har sagt detta och att det därför finns anledning anta att det också finns vapen där.

Sven Hirdman: Jag har varit diplomat i ungefär 25 år. Jag har sysslat en hel del med diplomatisk rapportering. En del av denna diplomatiska rapportering är naturligtvis mycket bra och mycket tillförlitlig, men det är med förlov sagt också en massa strunt och lösa rykten som skickas hem. Man träffar någon, och någon tror någonting och så vidare. Vi undersöker alla uppgifter. Vi har hittills inte fått något belägg för detta – man får ju alltid göra en reservation för det okända.

Nils Berndtson: Det var i och för sig en betygsättning att det kan vara strunt i sådana här rapporter, men jag tycker nog fortfarande att det tillhör det som är alarmerande. Detta är väl inte enbart rykten från mannen på gatan, utan det är ju faktiskt de som följer utvecklingen på det militära området som har gjort de här iakttagelserna.

Sven Hirdman: Det är också så att uppgifter av detta slag har en fantastisk förmåga att cirkulera runt. Det finns exempel på en arabiskspråkig tidning i London som hade en uppgift om att Iran skulle ha 200 eller 300 Robot 70. Detta plockades upp av en annan tidning. Så plockade ett institut upp det. Det är samma uppgift som har cirkulerat runt hela tiden.

Dels har vi ganska goda egna informationskällor, dels har vi kontakter med andra länder. Vissa saker går att verifiera. Den där uppgiften är felaktig. Men det kan ändå förekomma att någon militärattaché i något sällskapligt sammanhang nämner att han kanske har sett någon tidningsuppgift av det här slaget, och så skickar någon hem det, kanske utan att ha tänkt igenom innehållet riktigt.

Kurt Ove Johansson: Det har i dagspressen talats om att det existerar ett tioårigt vapenexportavtal med Israel. Samma källor har också uppgivit att KMI fick kännedom om det här avtalet 1978.

Kan du bekräfta riktigheten av de uppgifterna?

Sven Hirdman: Ja, i princip. Det är riktigt att FFV – eller som det hette på den tiden FFS – 1968 ingick ett licensavtal med ett statsägt företag i Israel om licenstillverkning av granatgeväret Carl-Gustaf i Israel. Det var helt legitimt. Sådana här licensavtal var inte underkastade regeringens prövning förrän 1983.

Av den dokumentation vi har kunnat studera på KMI framgår det att man i februari 1978 fick en uppställning från dåvarande generaldirektören på fabriksverken, som då listade detta som ett licensavtal som FFV hade ingått, nämligen med Israel.

Jag vill inte utesluta på något sätt att man kan ha nämnt någon gång mellan 1968 och 1978 att man hade ett licensavtal med Israel. Det var inget märkligt med det. Det var lagenligt. Möjligen kan man diskutera i efterhand, med nutida glasögon, den politiska lämpligheten av detta. Men 1968 var det delvis andra värderingar och andra utrikespolitiska förhållanden som rådde.

Kurt Ove Johansson: Vad var det för speciell anledning som gjorde att KMI fick reda på det just 1978? Du nämnde att det var ett tioårigt avtal. Vad var det som gjorde att man fick reda på det just 1978?

Sven Hirdman: Som jag sade, fanns det före 1983 ingen reglering av dessa licensavtal, men det förekom en debatt. Det ställdes interpellationer och frågor i riksdagen. Man frågade: Sker det inte kanske ett kringgående av svenska vapenexportbestämmelser just genom licensavtalen? I samband med den debatten började man infordra uppgifter från företagen om vad de hade för licensavtal. Det ledde till att man fick den här informationen från Bofors och FFV. I slutet av 1970-talet tillsattes en särskild utredning, den Sven Anderssonska krigsmaterielexportkommittén. Via en proposition och riksdagsbeslut 1981/82 ledde det till en prövning av licensavtalen fr.o.m. 1983. Det var ganska naturligt med tanke på debatten att man började fordra in sådana här uppgifter.

Kurt Ove Johansson: Under en viss tid på 1970-talet och 1980-talet hade Sverige ovanligt många regeringsbildningar. Har enligt din mening samtliga dessa regeringar handlat vapenexportfrågor och gällande riktlinjer på ett likartat sätt?

Sven Hirdman: Det tror jag man kan säga. Jag tycker att den svenska vapenexportpolitiken har varit konsistent. Det har varit det synsätt som Erlander drog upp redan 1956. Riktlinjerna har sin förankring i neutralitetspolitiken, säkerhetspolitiken och våra utrikespolitiska värderingar. Jag vill påstå att alla regeringar och ansvariga statsråd har bemödat sig om att följa denna politik. Sedan hör det till saken att varje ärende bedöms för sig in casu. Konfliktsituationer uppstår ju också in casu, vilket påverkar ärendebedömningen. Men synsättet, grundreglerna och principerna för handläggningen har varit desamma hela tiden.

Kurt Ove Johansson: Du har alltså inte den uppfattningen att någon regering har haft en liberalare inställning än andra i just de här frågorna?

Sven Hirdman: Nej, jag tror inte man kan peka ut någon regering. Det allmänna synsättet har under årens lopp gått i mer restriktiv riktning. Det sades i propositionen och i utskottsbetänkandet 1981/82 att man skulle tillämpa riktlinjerna restriktivt. För att tala om socialdemokratiska partiet så utsades det särskilt på partikongressen – vars utlåtande är ett viktigt dokument för den sittande regeringen – att det skall vara en restriktiv behandling.

Jag vill även säga att på grund också av de dåliga erfarenheterna som vi haft i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet med illegitima transaktioner har det skett en skärpning mot en mer restriktiv prövning. Även om det hade varit en regering från ett annat parti, hade man säkert handlat på samma sätt.

Anders Björck: Inledningsvis medgav du att det var ingen tvekan om att KMI av andra hade blivit lurat i vissa sammanhang. Sedan säger du med viss emfas att såvitt du kan förstå har inga statsråd känt till vad som hänt med illegala saker.

Är det här verkligen riktigt logiskt? Man blir lurad ett antal gånger. Är det då inte så att det är rutiner som inte fungerar?

Sven Hirdman: Jag har inte använt termen lurad. Jag har sagt att det har visat sig i efterhand att vi i några fall inte har fått fullständig information utan t.o.m. missledande information från företagen vad gäller konkreta utförelsansökningar och det skulle ha lett till att svenska vapen har hamnat i länder där de inte skulle ha hamnat. Det har i sin tur lett till en skärpt kontrollorganisation.

Jag står också för att regeringarna, statsråden, som har fattat besluten har gjort det i god tro utifrån den dokumentation och den information som har funnits.

Man kan så här i efterhand naturligtvis säga att statsapparaten borde ha agerat snabbare och att man under årens lopp borde ha blivit litet mera misstänksam. Varför var man inte mer misstänksam på 1960-talet? När man nu i propositionen 1971 skrev in att man borde begära att köparländerna intygade att de verkligen skulle ha den materiel de köpte från Sverige för sin egen räkning, borde man ha följt detta bättre. Man kallade det inte för slutanvändarintyg. Men argumenteringen i propositionen, som riksdagen ställde sig bakom, var att man skulle begära ett sådant åtagande från köparländerna. Det sade man redan 1971.

Praktiken visar att så gjorde man inte. Det stod i propositionen att så här skulle man göra om inte särskilda skäl talade emot. Men man vände på det. Man fortsatte att ge utförelstillstånd trots att det inte fanns sådana här skriftliga åtaganden från köparlandet. Det var något slags gentlemen agreement. Man utgick ifrån att det andra landet kände till och respekterade den svenska vapenexportpolitiken. Endast i fråga om nytillkomna köparländer, avlägsna köparländer eller utomeuropeiska länder inblandade i konflikter, började man begära sådana här åtaganden. Det stred väl litet mot vad lagstiftaren menade 1971. Och man kan våga påstå: Hade man tillämpat det här litet mer bokstavligt på 1970-talet, hade man kanske upptäckt de här falsarierna tidigare. Det hade varit bra.

Det hade kanske varit bra – för att återkomma till herr Berndtsons fråga – om man hade sökt ett svar på den fråga som ställdes i den allmänna debatten: hur många örlogsfartyg har Singapore? Man kanske hade tänkt igenom även svaret på den frågan. Jag vill inte säga att de som påstår att man borde ha varit mer misstänksam tidigare har fel. Jag kan bara konstatera att nu från 1983, med det regelverk vi har och de åtgärder som har vidtagits, tror jag att vi har ganska torrt på fötterna. Vad gäller det förflutna har regeringen tillsatt medborgarkommissionen, som har mandat att gå tillbaka till 1970, och beträffande FFV-affärerna JK. Man får avvakta den bedömning de kommer fram till resp. vad KU kommer att säga i sitt betänkande.

Anders Björck: Får jag dra slutsatsen att du som krigsmaterielinspektör har byggt upp ett sådant varningssystem att du inte kan bli lika lurad som dina företrädare?

Sven Hirdman: Ambitionen finns där naturligtvis. Jag har verkligen försökt lära av erfarenheterna och jag har duktiga medarbetare. Jag har också försökt sätta mig i respekt hos företagen. Det är även en fråga om information. Den har varit bristfällig ute på företagen. Ta Bofors t.ex. De här exportfrågorna sköttes av en ytterst liten grupp i ledningen. De som

tillverkade och sålde materielen hade bara någon kod att gå efter. De visste inte vad det var fråga om och kände inte till detaljerna i den svenska vapenexportlagstiftningen. Men där har ju den nya ledningen för Nobelindustrier och Bofors verkligen försökt ingjuta en ny anda. Man har haft fem eller sex seminarier med personalen. Jag har varit där vid två eller tre tillfällen. Mina medarbetare har varit där. Vi har i detalj för hundratals människor gått igenom den svenska vapenexportpolitiken – grundsynen, vad man kan göra och vad man inte kan göra och vad man skall fråga om. Vi har haft samma kontakter med andra företag. Vi skall ha en sådan sittning med FFV t.ex. Där har ju erfarenheten visat att det kanske har brustit i kunskaperna. Det gör vi muntligt. Det gör vi i kontakt med företagen. Vi skall ge ut skriftliga anvisningar. Vi skall publicera, om inte böcker så broschyrer om vad det hela innebär. Ju fler människor som känner till detta desto mindre blir kanske riskerna att någon försöker gå förbi reglerna.

Anders Björck: Här talas mycket om dokument och vad de visar. Tror du det är särskilt troligt att om någon försöker lura dig och KMI de sätter detta på papper? Det intressanta är väl inte det som står i böckerna, som de som sysslar med bokföring brukar säga, utan det som inte finns där.

Sven Hirdman: Nej, men det ankommer på oss, om vi har misstankar, att försöka ställa de rätta frågorna och begära in den dokumentation som vi behöver. Vi har ju rätt att begära in all information från företagen. Och företagen är mycket lyhörda för våra krav.

Anders Björck: Får jag då ta några mycket korta frågor.

Den första gäller FFV och avvecklingen av licensavtalen. Var KMI på något sätt informerad om hur avvecklingen skedde? Det rörde sig ju om en tidsperiod på två år.

Sven Hirdman: Man kan i efterhand också tycka att det tog ganska lång tid, därför att de här nya rutinerna för slutanvändarintyg aviserades i propositionen 1981/82, som ledde till lagen per den 1 januari 1983. Det ledde till en cirkulärskrivelse från krigsmaterielinspektionen till företagen att i fortsättningen skulle man ha sådana här slutanvändarintyg. Detta ledde till att man från brittisk sida redan 1983 skrev till företagen, FFV och Bofors, att man i fortsättningen inte kunde utfärda slutanvändarintyg för andra länder, utan de fick ta upp det med den svenska regeringen.

Nu var det tydligen flera leveranser på gång och det ledde väl till att man från FFV:s sida frågade KMI – har jag förstått och det på basis av information från FFV och inte på någonting som vi har kunnat hitta i våra arkiv – om man inte kunde dröja litet eller ha en mjuk övergång vad gällde införandet av de nya slutanvändarintygen. Det drog alltså ut på tiden, rent tekniskt beroende på att det tog litet tid att få fram de nya formulären. Efter vad jag förstår frågade man bara rent allmänt om man inte kunde få litet mera respit vad gällde tillämpningen av de nya slutanvändarintygen, utan att gå in speciellt på det här Engelskarrangemanget.

Anders Björck: Var det inte i verkligheten så att man var intresserad av att få en slutleverans så sent som 1984 trots att det egentligen var en deadline den

1 januari 1983 – det här gick till ett land i Mellersta Östern – och att man också 1983 levererade till ett annat land i Mellersta Östern, dock mindre kvantiteter?

KU 1987/88:40
Bilaga B 15

Sven Hirdman: Jag vill inte utesluta att det kan ha funnits sådana intressen hos FFV. Det talar kommersiella skäl för. Jag har inget som helst belägg för att man skulle ha vunnit någon förståelse, fått accept för den tanken, hos KMI.

Vad gäller deadline så trädde den nya lagen i kraft den 1 juli 1983, men lagen innehåller inte något krav att det nya slutanvändarintyget skulle tillämpas från den 1 januari 1983. Vad som sades i propositionen var att det pågick en översyn som skulle leda fram till en bättre ordning. Det var ingen bestämd tidslimit satt där, utan den nya praxisen infördes successivt under 1983–1984.

Anders Björck: Finns det andra samarbetsavtal redovisade offentligen som du tycker vore av intresse eller – om det nu görs en granskning – som vi borde känna till? Jag talar nu inte om FFV-avtal av rent teknisk informationstyp.

Sven Hirdman: Om vi håller oss till de här stora projekten som har bekräftats, om man så vill, i separata regeringsöverenskommelser, memorandum of understanding, så finns det i kraft bara tre stycken, ett med Indien och två med Australien. Det är de enda som finns avseende tre olika typer av materiel. Det finns inga andra. Det fanns ett utkast som aldrig blev något avtal 1980, men det kanske man inte behöver bry sig om.

Vad gäller konventionella bolagsavtal, finns det flera tiotal – ett sextiotal – men de är alltså icke ännu så länge föremål för regeringens prövning. Det kan röra sig om mycket tekniska ämnesområden.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja börja fråga omkring de här PM:na från 1965. Jag utgår ifrån att Sven Hirdman har läst de PM:na. I det första PM:et av von Celsing står det i inledningen: "Saken gällde reexport av viss svensk krigsmateriel, levererad till Storbritannien."

Vidare står det att det i anknytning till de här olika affärerna finns kontrakt mellan Bofors och försvarsdepartementet i England och även FFV och försvarsdepartementet, där det står rakt ut beträffande kontrakt enligt vilka man kan vidareexportera till vissa länder enligt en bestämd lista.

Får Sven Hirdman intrycket, efter att ha läst de här PM:en, att det handlar om licenstillverkade vapen i England?

Sven Hirdman: Det här är handlingar som är hemligstämplade så jag kanske inte kan vara så helt detaljerad. Men det har ju sagts vid tidigare utskottsutfrågningar en del om dessa papper, så något kan jag väl säga.

Vad gällde saken? Jo, det var en framställan från brittiska ambassaden till svenska utrikesdepartementet i november 1965. Det var den kontakten som togs. Det var inte från FFV eller Bofors. Förfrågan gällde fyra olika ärenden. Det gällde tre svenska företag och det gällde fråga om reexport till tre olika länder. Den uppfattning som jag fick när jag läste papperen för första gången för någon månad sedan var att här var det fråga om en undantagsförfrågan från brittisk sida. Britterna var i sin fulla rätt att agera på ett visst sätt, men av arthetsskäl ville de förhöra sig om den svenska inställningen.

Det framgår – jag skall avhemliga en mening på eget bevåg – av en promemoria skriven av von Celsing några dagar senare, när han svarar på den brittiska framställningen, och det gör han efter att ha föredragit ärendet för dåvarande utrikesministern Torsten Nilsson. Han säger så här till sin engelske motpart: "De berörda frågorna föll ju utanför svenska regeringens formella kompetens, eftersom det syntes röra sig antingen om krigsmateriel i vederbörlig ordning försäld och exporterad till brittiska militära myndigheter" – alltså utrustning som britterna köpt för sina egna behov, men nu behövde de den inte där längre – "eller om krigsmateriel framställd i Storbritannien på svensk licens."

Licenstillverkad materiel var inte underkastad regeringens prövning. Att ett land har köpt utrustning från oss och det landet sedan vill sälja det vidare och särskilt frågar oss, tycker jag är normalt.

Så svarade von Celsing. Det här var den slutsats, den uppfattning om ärendets natur, som man hade i utrikesdepartementet. Den baserar sig ju också på den information som UD fick från handelsdepartementet, som konstaterade att brittiska företag hade rätt att licenstillverka flera av de här produkterna från olika svenska företag.

Det är så man har uppfattat det. Men, säger man från svensk sida till britterna, eftersom ni frågar oss och eftersom vi har den vapenexportpolitik vi har, vill vi avråda er från att reexportera till de här länderna. Vi skulle inte tillåta försäljning av den här materielen från Sverige till de länderna. Men det är utanför vår formella kompetens. Men eftersom ni frågar om vårt råd så är detta vad vi säger.

Visserligen nämns, som Ingela Mårtensson säger i sin hänvisning här, att det finns något kontrakt mellan FFV och brittiska arméministeriet, men det är ingen huvudsak. Man reagerar inte på det. Man kan då igen i efterhandskloshet säga att man borde ha varit ännu mera misstänksam. Man borde redan då ha passat på att begära in kontrakt och få veta det ena och det andra. Men man uppfattade det inte riktigt på det sättet. Man uppfattade att det här var saker som britterna hade för sitt behov, och sedan har man kommit på att man inte behövde dem och ville sälja dem vidare. Därtill var det fråga om licenstillverkning.

Ingela Mårtensson: I anslutning till de här olika affärerna hänvisas det ju till kontrakt mellan Bofors resp. FFV och försvarsdepartementet och till att man har rättighet till export enligt en viss lista. Sedan står det också någonstans att om den här Zambiaaffären skulle bli av, skulle det bli besvärande för den svenska regeringen.

Om det inte ligger inom regeringens kompetens att avgöra, behöver det ju heller inte bli besvärande för regeringen.

Sven Hirdman: Materielen hade ju svenskt ursprung, antingen det nu var materiel som britterna hade köpt för sin egen räkning och hade för sina försvarsstyrkor men sedan inte längre ville ha utan ville överlåta till någon annan eller, om det rörde sig om materiel tillverkad på svensk licens, så hade de ju svenskt ursprung. Då är det klart att den generella inställningen från svensk sida var att man inte ville se att de skulle överlåtas till andra länder, till vilka vi icke säljer. Det är det avrådande man ger till britterna.

Ingela Mårtensson: När det gällde Zambiaaffären så hade KMI redan behandlat den några månader tidigare, där man ville köpa direkt från Sverige till Zambia, men man hade fått avstyrkan på den affären. Sedan kommer den här uppgiften att man köpte via England.

Sven Hirdman: Det är riktigt. Man sade till britterna att vi skulle inte tillåta en försäljning från Sverige. Men 1963–1965 fanns det inga som helst formella krav på mottagarlandet, i det här fallet Storbritannien, att de inte skulle sälja vidare. Man kan säga att det låg i den svenska vapenexportpolitikens anda under hela efterkrigstiden att man utgick från att köparlandet skulle bibehålla materielen men man krävde inte några starkare åtaganden från köparna.

Ingela Mårtensson: På alla de här promemoriorna står det att de har sänts för kännedom till krigsmaterielinspektören och till ambassadör Häggelöf. Finns de här promemoriorna på KMI?

Vidare står det på en av promemoriorna också något om att det skulle ha förekommit någon justering av promemorian till KMI. Det finns också vissa anteckningar som kan tyda på att man har gjort en justering där, t.ex. "re" har försvunnit ur reexport och man för in att det gäller brittiska vapen.

Finns det någon anteckning att man har de här promemoriorna som de ser ut i det skick som vi har fått dem eller finns det några justerade promemorior på KMI?

Sven Hirdman: Vi har promemorian hos oss. Vi hade fått den på delgivning. När det här blev en affär, och vi gick tillbaka och tittade i vårt arkiv vad som fanns, så hittade vi den här promemorian.

Beträffande den här justeringen så finns det en anteckning, men vi har inte gjort en sådan undersökning. Jag kan inte uttala mig om den frågan helt enkelt.

Ingela Mårtensson: En fråga beträffande den mjuka övergången 1984. Enligt Bengt Mattssons promemoria säger man att KMI avstyrkte en mjuk övergång. Är det riktigt?

Sven Hirdman: Ja, såvitt jag vet. Företagen vred sig som maskar när det här obligatoriska kravet på slutanvändarintyg kom 1983. De sade att det här är en förolämpning mot våra handelspartner, köparländerna, om vi måste framlägga ett sådant här strikt intyg, där de måste förbinda sig uttryckligen att materielen är för deras exklusiva användande och inte får reexporteras. Alla företagen var emot det. Sedan har det visat sig att köparländerna inte på något sätt har blivit förolämpade när de har fått sådana här intygsformulär, andra länder har ju motsvarande praxis. Men det var ingen större entusiasm från företagens sida, i synnerhet vad gällde pågående affärer. Det tar ju ofta lång tid att förhandla fram en affär, 10 år beträffande haubitsaffären med Indien t.ex. Att då komma stickande med ett nytt intyg, som man inte hade nämnt från början, upplevde väl de kommersiellt som en smula besvärande. Då vände man sig till KMI och frågade om man inte kunde få mera tid på sig. KMI svarade att nej, den här praxisen skall införas. Trots det tycks det beträffande England ha tagit litet längre tid, vilket jag själv tycker är både tråkigt och kanske felaktigt.

Ingela Mårtensson: Tog det längre tid när det gällde Singapore också? På ett slutförbrukarintyg, som gällde en affär om tre fälthaubitsar till Singapore, det var inte skrivet på någon blankett utan var skrivet på papper från Singapores regering – eller om det var från det statligt ägda företaget, jag kommer inte ihåg vilket – står det: "Are intended for the sole use of the Singapore Army forces."

Riksdagen hade ju då antagit den här lagen om att man skulle ha en speciell formulering, där det garanterades att det inte blev vidareexport. Överensstämde det med vad riksdagen hade beslutat att man skrev den här typen av slutförbrukarintyg?

Sven Hirdman: Som jag sade tidigare finns det inte i propositionen och i riksdagsbeslutet en bestämd tidsgräns för införande av den nya praxisen om slutförbrukarintyg. Andemeningen var att det skulle ske så snabbt som möjligt, men det gällde att formulera intygen och det gällde att få fram dem och lägga upp rutinerna. Det tog litet tid.

Vad gäller den konkreta frågan om Singapore är det riktigt som Ingela Mårtensson säger att just det där intyget 1983...

Ingela Mårtensson: Det var slutet på 1984.

Sven Hirdman: Ja det är riktigt. Det tog tid även med Singapore.

Jag ser i handlingarna att det dröjde till november 1984 tills man hade de nya formulären klara.

Ingela Mårtensson: Jag har sett någonstans att man skulle använda formuleringen exclusive use eller något sådant, som man sedan har tolkat så att den singaporeanska regeringen fritt bestämde över vapnen.

Sven Hirdman: Den formulering som nu finns sedan 1983, 1984 och 1985, och som är förtryckt på svenska formulär, innebär att köparlandets regering förbinder sig att använda den svenska materielen uteslutande för sina egna försvarsstyrkor och förpliktigar sig att icke reexportera den utan svenska regeringens tillstånd.

Tidigare, under 1970-talet, begärde man olika former av åtaganden, men de formulerades av köparlandet självt och skrevs ut på dess papper. Formuleringarna varierade något över tiden och från land till land. Det förekommer vidare brister i formuleringarna, som har accepterats av handläggande organ och regeringar här i Sverige.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa några frågor, herr ordförande, om HIAB:s kranar. Det är ju KMI som gör klassificeringen av vad som är krigsmateriel. Det har diskuterats mycket i vad mån det överensstämmer med lagen att de här HIAB-kranarna inte är krigsmateriel trots att man har fått patent på dem och att de är av en speciell konstruktion för att lyfta kärnvapen. Skulle du vilja kommentera klassificeringen av de här HIAB-kranarna.

Sven Hirdman: Först vill jag säga några ord om grundsynen vad gäller klassificeringen av krigsmateriel. Rättsläget är – det står i lagen – att regeringen bestämmer vad som är krigsmateriel. Regeringen har då utgett en

särskild förordning. Det är en bilaga till utförsellagen. Den finns också i nästan samma skick som bilaga till tillverkningslagen. Där finns det angivet i 16 olika grupper vad som är krigsmateriel. Det är militärflygplan, ubåtar osv. Det är alltså regeringen som har fastställt den. Men det finns ju mer materiel än som kan definieras i de här 16 grupperna. Då ankommer det på KMI som tillsynsmyndighet enligt tillverkningslagen att fastställa vad som är krigsmateriel i lagens bemärkelse. KMI tolkar vad regeringen har menat vad gäller den enskilda produkten.

I det aktuella ärendet inkom en begäran 1979 från HIAB-FOCO om klassning av den här kranen, som skulle användas för ett visst ändamål. Dåvarande inspektören Rosenius, som är död nu, fattade beslutet att denna kran icke är krigsmateriel, och det gjorde han utifrån det synsätt som dominerar lagstiftningen och krigsmaterieförordningen, nämligen att krigsmateriel är materiel som är konstruerad för militärt bruk och som påtagligt skiljer sig från motsvarande civil materiel. Det är en konstruktionsprincip vi använder. Man kan tänka sig andra principer. Man kan tänka sig en användarprincip – krigsmateriel är materiel som används av försvarsmakter. Man kan tänka sig en köparprincip – krigsmateriel är materiel som köps av försvarsmakten. Men den princip vi har haft i Sverige hittills är en konstruktionsprincip. Utgående från denna konstruktionsprincip – att det alltså är fråga om en kran som obetydligt enligt Rosenius bedömning skiljde sig från motsvarande civila kranar – sade han att det är icke krigsmateriel. Det var alltså ett år innan själva patentansökan ingavs, som Ingela Mårtensson syftade på. Ett år senare, när en affär mellan HIAB-FOCO och amerikanska marinen hade blivit mer konkret, vände sig företaget ånyo till krigsmaterielinspektionen för att få klassificeringen bekräftad. Då var det krigsmaterielinspektören Olin som kom till samma slutsats.

Sedan kom leveranserna i gång och pågick till för ett år sedan. Under denna tid var det ytterligare en klassificeringsundersökning på grund av den debatt som hade uppstått, och dåvarande inspektören Algernon – jag tror det var 1984 – undersökte de tidigare klassningsbesluten och kom fram till att det inte fanns någon anledning att ändra dem. Det har alltså tagits ett klassningsbeslut. På basis av detta har det pågått affärer som nu är avslutade. Klassningsbesluten togs utifrån konstruktionsprincipen.

Man skulle kunna säga att om denna situation skulle uppstå igen – om ett annat svenskt företag vill tillverka en sådan här kran som skiljer sig på det eller det sättet och som skall användas för detta ändamål, skulle jag inte vilja utesluta att det skulle kunna finnas en ny inspektör som kom till ett annat beslut. Men nu frågade företaget de inspektörer som fanns, och de kom till det här beslutet och på den basisen genomfördes affären. Då var det svårt att i efterhand gå in och ändra det.

Ingela Mårtensson: Det här hänger alltså på vilken krigsmaterielinspektör man har tillsatt?

Sven Hirdman: Nej, men det är en tolkning som skall göras utifrån den information man har. Tre inspektörer har kommit till samma slutsats i detta ärende.

Ingela Mårtensson: Men under tiden har man alltså fått patentet på den här speciella konstruktionen och det har i alla fall inte inneburit att man har ändrat ståndpunkt här.

Sven Hirdman: Nej det har det inte gjort. Patentansökan förelåg inte när de första klassificeringsbesluten togs.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja fråga om patrullbåtarna till Iran. Jag har frågat Carl Johan Åberg förut om det har förekommit förfrågan från annat land att få köpa Boghammarbåtarna. Regeringen hade rekommenderat att Boghammar inte borde sälja de här båtarna. Det är en uppgift som lär komma från Boghammar själv. Jag har som sagt frågat efter den information som vi skulle få senare men fått uppgiften att jag kan ställa frågan direkt till Sven Hirdman.

Sven Hirdman: När det gäller Boghammarbåtarna har det tagits ett formellt klassningsbeslut. De 13 meters patrullbåtar som Boghammar har levererat, 50 stycken tror jag, till Iran, är icke krigsmateriel i den version som de har levererats, alltså utifrån konstruktionsprincipen. Exakt samma båt kan på grundval av detta beslut exporteras till andra länder. Nu har det väl förekommit i något fall att någon köpare skulle vara intresserad av att köpa en sådan båt med annan utrustning, vapenutrustning. Då blir det ju fråga om ett annat synsätt. Då skulle ju båten bli krigsmateriel. Då kan den inte få exporteras utan tillstånd.

Det vi har avrått från är vad Anita Gradin sade i riksdagen som svar på en fråga den 22 oktober 1987, nämligen att trots att dessa båtar icke är krigsmateriel men på grund av den allvarliga situationen i Persiska viken och det faktum att det råder krig mellan Iran och Irak så har krigsmaterielinspektionen uppmanat företaget till återhållsamhet. Vi har sagt att det inte är ett svenskt intresse att handlingar vidtas som kan leda till ökad spänning i detta konfliktområde mellan Irak och Iran. Det är ett uttalande som tar sikte på det pågående kriget mellan Iran och Irak.

Ingela Mårtensson: Men kan du säga vilket annat land som var intresserat av att köpa samma båtar?

Sven Hirdman: Jag vet inte vad Carl Johan Åberg syftade på. Sådana här konkreta förfrågningar som företagen får från olika länder faller under kommersiell sekretess, så jag kan inte tala om vilket land det skulle vara.

Ingela Mårtensson: Regeringen hade rekommenderat att inte sälja i just det speciella fallet.

Sven Hirdman: Det är möjligen fråga om ett missförstånd här. Jag vet inte riktigt vad Carl Johan Åberg syftade på. Han är på utlandsresa. Jag har inte kunnat fråga honom.

Ingela Mårtensson: Då får vi återkomma till den frågan.

Birgit Friggebo: Det ligger en proposition på riksdagens bord som har nära anknytning till de här sakerna. Jag vill fråga om myndigheten KMI som ju samtidigt är ett beredande organ för regeringen, en mycket ovanlig

konstruktion. Man får litet grand uppfattningen, när man ser tillbaka på vad som har hänt, att det har varit minst sagt rörigt i vissa avseenden. Det har varit mycket nära kontakter mellan företag och KMI, ibland dagliga kontakter, mycket muntliga kontakter och informella samtal av olika slag. Samtidigt uppfattas KMI som en del av regeringskansliet, och man sitter mer eller mindre i knät på statsråden och regeringen. Normalt ligger myndigheter utanför regeringen i Sverige och man har en skriftväxling mellan regeringen och myndigheten som kan följas upp i efterhand då ärendehantering sker mera formellt. Man får också olika ansvarsnivåer som gör att man kan gå stegen upp. Men KMI befinner sig som sagt i regeringens kansli. Det gör att närheten mellan företaget och regeringen/statsråden kan uppfattas som väldigt nära. Därför vill jag fråga om det inte finns anledning att ändra denna konstruktion så att man får litet större avstånd och en behandling som gör att man går på olika nivåer så att man slipper för framtiden – om nu företagen kommer att sköta sig – den typ av diskussion som vi håller på med om att Boforsdirektörer och andra personer mer eller mindre kan göra påståenden att de nästan har talat med statsråden om vad de har fifflat med.

Sven Hirdman: Det där är en mycket viktig fråga som har varit föremål för många överväganden, inte minst i den utredning som regeringen tillsatte för ett år sedan under ledning av Torsten Örn för att se över KMI:s funktion och ställning. Frågan har alltså övervägts om man skulle plocka ut KMI och göra det till ett självständigt ämbetsverk utanför departementen, respektive om det verkligen ligger på rätt plats i handelsdepartementet eller om det skulle ligga i något annat departement. Slutsatsen har ändå blivit att de här utförelseärendena är så politiska och så viktiga – utifrån de utrikespolitiska och försvarspolitiska överväganden som måste göras – att det verkligen ankommer på regeringen, på statsråden själva, att göra detta. Det går inte att flytta ut materian och låta ett ämbetsverk sköta den. Man kan möjligen dra en parallell på ett annat utrikespolitiskt område, nämligen med SIDA. SIDA är ju ett ämbetsverk och har viss självständig funktion. Vid sidan därav har man U-avdelningen inom utrikesdepartementet och ett särskilt statsråd.

Vad gäller vapenexportärendena har de på grund av den inrikes- och utrikespolitiska utvecklingen blivit ännu mera politiska. De rör viktiga principfrågor där statsråden själva måste ta ställning. Därför är det regeringen som förbehåller sig att fatta beslut i utförelseärendena. Vid tillverkning, klassificering osv. är det KMI, men på det här verkligt viktiga planet är det regeringen som avgör. Jag har själv övervägt detta när jag tillträdde, men jag förstår nog den nuvarande ordningen. Mycket talar för det nära samrådet mellan inspektionen och regeringen.

Vad beträffar kontakten med företagen är det viktigt med en boskillnad. Det kanske i det förflutna inte har varit tillräckligt klar boskillnad. Synsättet var kanske tidigare att det gällde att hjälpa industrin. Man såg det mer från vanliga exportsynpunkter. Nu har vi ett annat synsätt. Vi har visserligen täta kontakter med företagen, men det är ingen tvekan om var vi står. Regeringen hade väl någon mening med att för första gången nu tillsätta en civil krigsmaterielinspektör.

Birgit Friggebo: Det är ingenting som hindrar att, även om man gör en myndighet av KMI, man har en ordning som gör att det är regeringen som fattar beslut och även samråder med utrikesnämnden i viktiga ärenden. Men du anser alltså att vi skall ha kvar den här ordningen som gör att när Boforsdirektörerna talar i ditt öra så anser de i stort sett att de talar direkt med statsråden. Detta tror jag ökar risken för att vi får diskussioner av den typ som vi haft hittills.

Sven Hirdman: Ärendena är ju så politiska. Även om vi skulle sitta utanför kanslihuset vet de att man måste tala med regeringen. Visst kan det missbrukas – man har väl t.o.m. försökt, det framgår av skrivelser som har förevarit från försvarsadvokaten i Boforsärendet. Han åberopar just vad du säger. Har man talat i ena örat, har det gått in i det andra. Men jag tycker nog att man kan hantera det problemet och att vi kan tala om vilka riktlinjerna är.

Olle Svensson: Vi har från presidiets sida haft kontakt med Torsten Örn. Vi förde då också fram de synpunkter som utskottet uttalat sig för.

Jag tycker det är intressant att vi i dag har fått höra den förste civile innehavaren av ämbetet som krigsmaterielinspektör. Jag tackar för den information som vi har fått.

1988-04-19

kl. 11.00–12.55

Offentlig utfrågning den 19 april 1988 av utrikesminister Sten Andersson, ambassadör Hans Corell och kanslirådet Sven-Olof Petersson angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Vi har på nytt en offentlig utfrågning i de granskningsärenden som rör krigsmaterielexporten. Jag välkomnar till vårt sammanträde i dag utrikesminister Sten Andersson, ambassadör Hans Corell och kanslirådet Sven-Olof Petersson.

Enligt den praxis som vi har i utskottet lämnar jag först ordet till den vi inbjudit och frågar om du vill göra några inledande kommentarer.

Sten Andersson: Jag tänker inte hålla något inledningsanförande, men jag skulle vilja göra två korta kommentarer.

Först vill jag definiera mitt handhavande av vapenaffärer. Jag är alltså utrikesminister. Jag har att göra säkerhetspolitiska och utrikespolitiska bedömningar av de länder som vill köpa vapen från Sverige. Jag har däremot ingenting med handläggningen i övrigt att göra, och jag deltar heller inte i förhandlingar om vapenaffärer.

Det andra jag vill säga gäller utskottet som sådant. Jag har sett en tidningsnotis om att någon av utskottets ledamöter misstänker regeringen för att visa ringaktning mot konstitutionsutskottet. Jag kan försäkra er att vi inte gör det. Jag har själv tillhört konstitutionsutskottet i ett tiotal år, och jag vet vilket viktigt arbete som konstitutionsutskottet utför. Jag vet att särskilt viktig är granskningen av statsrådets göranden och låtanden. Jag tänker svara så öppet och riktigt jag kan på alla de frågor som ställs.

Olle Svensson: Jag utgår från vad du sade förra våren, då du gick hårt ut med påståenden om att vapenbyken skulle tvättas offentligt och ordentligt. Vi har nu under vårt granskningsarbete naturligtvis skaffat in ett omfattande skriftligt material, och vi vill nu ha en muntlig komplettering. Mycket av det material som vi har skaffat in är hemligstämplat. Det har väl hänt att frågor som har framställts vid de offentliga utfrågningarna inte har kunnat besvaras, utan man har stannat vid en hänvisning till hemligstämplat material. Regeringen har väl också avslagit en rad framställningar från journalister och massmedier om att utfå handlingar.

Jag vill inledningsvis fråga vilka kommentarer du har till detta och till ditt yttrande förra våren om att vapenbyken skulle tvättas.

Sten Andersson: Jag sade för mer än ett år sedan, jag har upprepat det många gånger och är beredd att upprepa det nu: vapenaffärsbyken skall tvättas ordentligt och offentligt. Jag vill gärna reda ut varför.

Huvudskälet är naturligtvis att jag vill att den svenska allmänheten – väljarna – skall få alldeles klart för sig, så långt det är möjligt att skapa klarhet, vad det är som har förekommit, vilka brott som har begåtts, regeringens och myndigheternas handläggning av ärendena.

Jag skall först kommentera detta med *ordentligt*.

Jag tycker att tvättverksamheten just nu är ganska aktiv. Konstitutionsutskottet, medborgarkommissionen, flera polisutredningar, justitiekanslern – alla håller på med tvätt, om ni så vill. Jag skulle kunna önska att tvättverksamheten gick snabbare och att det inte ständigt tillkom ny byk, som ytterligare fördröjer tvätten. Vi har förresten inför framtiden skaffat oss en del effektivare tvättmedel, om jag skall hålla fast vid det språkbruket. Vi har strängare regler som gör att det blir enklare att ta itu med tvätten.

Sedan detta med *offentligt*. Med det har jag menat och menar fortfarande att allt som har förekommit kring vapenaffärerna skall under luppen och granskas ordentligt, och man skall kunna göra ordentliga bedömningar. I de fall där material inte kan göras tillgängligt för allmänheten på grund av affärssekretess eller utrikessekretess är det nödvändigt att medborgare som har alla andra medborgares odelade förtroende får se allt hemligt material utan undantag för att kunna göra en bedömning. Konstitutionsutskottet är också valt av de svenska väljarna och har allmänhetens förtroende. Det är därför vi kan lämna ut hemligt material till utskottet.

Får jag säga några ord om utrikessekretessen. Det har smärtat mig, måste jag säga som gammal KU-ledamot, att det råder en del missförstånd här, och jag skall göra vad jag kan för att klara ut dem. Det är viktigt, för om dessa missförstånd består, kan de allvarligt skada Sverige och Sveriges säkerhet.

Jag läste någonstans – jag skall inte citera någon – att det var onödigt att hemligstämpla en del av de här handlingarna, eftersom de inte innehöll någonting som var militärt eller tekniskt hemligt, och vid något sammanträde läste en ledamot t.o.m. upp långa stycken som talade om hur en nation hade reagerat men hoppade över en ur de här synpunkterna helt oviktig notis som gällde antalet vapen.

Jag har alltså som utrikesminister fått förtroendet att bära huvudansvaret för landets säkerhets- och utrikespolitik, och det ansvaret tänker jag bära. Varför har man utrikessekretess? Inte i första hand av de här skälen – fast de är viktiga nog ibland – och inte heller för att dölja vad statsråd och andra har gjort eller, som det stod i någon tidningsnotis, för att dölja pikanterier – inte alls – utan det är för Sveriges och Sveriges säkerhets skull. Jag skall ta ett par exempel.

Det gjordes gällande att den förutvarande utrikesministern Torsten Nilsson för länge sedan – år 1965, tror jag det var – hade gått med på vapenexport till Zambia via England. Det finns fyra PM som sammanlagt visar att beskyllningen är oriktig. Det skulle alltså från partipolitisk utgångspunkt vara en fördel om vi offentliggjorde alla fyra promemoriorna. Ni har fått dem, men vi har inte offentliggjort dem – varför? Jo, i dessa promemior redovisas samtal med representanter för Storbritannien och deras reaktioner. Uppgifterna i och för sig är inte så märkvärdiga, men om man offentliggör att man har fört sådana samtal och talar om vilka reaktionerna har varit, minskar det Storbritanniens – och inte bara Storbri-

tanniens utan också andra länders – förtroende för Sverige. Då tror man att vi kan börja prata också i allvarligare sammanhang. Så trots att de friade Torsten Nilsson sade regeringen nej och beslöt på grund av utrikessekretess att inte offentliggöra dem.

Jag skall ta ett exempel som ligger närmare i tiden. Jag har nu under drygt en månad fört samtal med praktiskt taget alla ledande politiker i Israel. Jag har talat med presidenter, utrikesministrar och statsministrar i Jordanien och i Syrien – nå, i Jordanien har man ingen president, men där har jag talat med kronprinsen. Jag har talat med ledande PLO-representanter. Jag har talat med representanter för det judiska världssamfundet. Jag har under de senaste tio dagarna haft samtal med FN:s generalsekreterare, med Förenta Staternas utrikesminister Shultz, och jag talade i går med Sovjetunionens utrikesminister Sjevardnadze.

Från alla de här samtal, som har rört ting som är viktiga inte bara för Sverige, finns det naturligtvis samtalsuppteckningar. De är hemligstämplade på grund av utrikessekretess. Skulle vi släppa ut dem, skulle jag inte längre kunna föra förtroliga samtal med någon av de här personerna. Jag skulle skada inte bara Sverige, utan även en också för oss viktig fredsprocess.

Jag vill ha sagt att utrikessekretessen måste en utrikesminister och en regering slå vakt om – annars skadar det Sverige. Det är särskilt viktigt för ett neutralt och alliansfritt land, som inte kan få information från sina allierade, att slå vakt om utrikessekretessen.

Däremot vill jag försäkra er att jag är beredd att inom lyckta dörrar svara på alla frågor, också i detalj, både från de samtal jag har fört nu – men de är inte aktuella i detta sammanhang – och från de samtal som jag har fört i anslutning till det som är aktuellt i det här sammanhanget, men jag är inte beredd att göra det offentligt. Jag avstår, inte för att skydda någon eller för att dölja pikanterier, utan jag gör det för Sveriges säkerhets skull – det vill jag ha sagt.

Olle Svensson: Jag utgår från att det även med respekt för utrikessekretessen finns möjlighet att tvätta byken ordentligt.

Vad har du som utrikesminister gjort i det renhållningsarbetet?

Sten Andersson: Jag skall nämna det som inte har med utrikessekretess att göra, men jag är beredd att nämna resten inför lyckta dörrar.

Ett samtal som jag och Bengt Westerberg hade ledde till att medborgarkommissionen blev tillsatt. Det berodde inte på brist på respekt för konstitutionsutskottet, såsom någon trodde, utan Bengt Westerberg menade att utskottets kompetens inte sträcker sig tillräckligt långt. Utskottets uppgift är ju framför allt att granska statsrådets agerande, men för att man skall få en ordentlig inblick i vapenaffärer och deras handläggning över huvud taget krävs det, tyckte han, att en hög jurist tog sig an uppgiften. Det ledde efter en del samtal till att medborgarkommissionen blev tillsatt. Den är tillsatt med stöd av alla partier. Den innehåller ledamöter som har vårt odelade förtroende. Det är deras sak att granska allting och sedan avge sitt omdöme. Eftersom vi litar på dem måste allmänheten också lita på deras omdöme.

Vad har jag gjort mera? Det där med utrikessekretess är besvärligt, men eftersom det har lämnats en offentlig redogörelse kan jag säga att i ett

TV-program – jag tror det var i Magasinet – som sändes från Finland fördes en diskussion mellan mig och Boforschefen Anders Carlberg. Jag fick honom att lova något som han inte hade lovat tidigare, nämligen att lämna ut alla hemligstämplade uppgifter till den indiska regeringen. Det tror jag var ett för vårt land och för våra relationer till Indien viktigt besked som jag fick av Anders Carlberg.

Sedan kan jag nämna – det hör kanske till pikanterierna – att utrikesdepartementet från 1983 och till i år har beviljat Svenska Freds 2,5 milj. kr. som har använts bl.a. för att granska rikets och bolagens vapenaffärer. – Resten betraktar jag som underkastat utrikessekretess.

Olle Svensson: Vi har tidigare talat om den stora haubitsordern till Indien vid en rad utfrågningar. Jag ställer nu en fråga med tanke på den särskilda inriktningen av ditt ansvar, om du anser att Indien uppfyller kraven på ett mottagarland enligt de av riksdagen fastställda riktlinjerna.

Sten Andersson: Jag kan ge ett kort svar: ja. Men jag förstår att det inte är till fyllest.

Jag har samma uppfattning som nobelpristagaren Alva Myrdal och fredskämpen Olof Palme. Genom att Indien är ett alliansfritt land, inte anslutet till någon av pakterna, spelar Indien en betydelsefull politisk roll som stabiliserande faktor i sin del av världen. Det har nu inte varit avgörande för att vi har beviljat vapenförsäljning till Indien. Men Indien uppfyller de krav som riktlinjerna ställer.

Indien förde ett krig 1971 men har sedan dess inte varit i krig. Det är inte jag som har gjort bedömningarna i detta sammanhang, eftersom jag inte var utrikesminister då de gjordes, men jag delar dem i efterhand.

Indien befinner sig inte i väpnad konflikt, och det råder inte heller sådana förhållanden att vi bedömer att det är risk för väpnad konflikt. Motsättningarna kring Kashmir försöker båda parter klara ut på ett sätt som inger stora förhoppningar om att man skall kunna lösa problemet fredligt. Det förekommer ingen sådan inre konflikt som skulle förhindra försäljning av vapen. Det förekommer heller inte förtryck av de mänskliga rättigheterna.

Jag behöver inte gå längre in på allt detta utan kan inskränka mig till att säga att mitt svar är ja. Vi har hela tiden sedan avkoloniseringen sålt vapen till Indien. Jag anser det från utrikespolitiska utgångspunkter ha varit ett riktigt och dessutom ett klokt beslut.

Olle Svensson: Jag vill ställa en fråga som är allmänt formulerad men som jag tycker ändå kan ha sitt intresse efter alla detaljer vi har sysslat med tidigare under utfrågningarna med statsråd och tjänstemän. Jag skulle vilja be utrikesministern ge sin allmänna syn på denna export, och jag vill komplettera med några frågor:

Är den förenlig med svensk neutralitetspolitik? Är olika insatser från statsråd för att främja sådan export förenliga med Sveriges engagemang för fred och nedrustning? Är det förenligt med vår uppfattning om utvecklingsländernas ekonomiska situation att Sverige exporterar vapen till de länderna?

Sten Andersson: Det var ganska omfattande frågor. Även om de inte innehöll så många ord, kräver de ändå litet längre svar.

Vad gäller den första frågan, om ett neutralt land kan sälja vapen, vill jag börja från början. Vi svenskar anser att vi har rätt, också folkrättsligt, att med vapen försvara vår frihet och vår demokrati om den hotas. Den rätten måste vi också medge andra länder. Vi behöver därför vapen anpassade efter svenska behov, vapen som inte gör oss beroende av stormakterna. Vi tillverkar själva 70 % av vapnen, och många av dem är anpassade efter svenska förhållanden, såsom att vi har en värnpliktsarmé, att vi har det klimat och den geografi som vi har. – Detta är min bedömning.

Det finns andra bedömningar. Svenska Freds har en annan uppfattning och menar att vi kan klara vapenförsörjningen själva. Det tror inte jag. Det är nödvändigt med vapenexport av säkerhetspolitiska skäl. Av tekniska och ekonomiska skäl räcker inte det svenska försvarets beställningar från vapenindustrin för att vi skall klara försörjningen med de vapen vi vill ha. Det krävs alltså i viss utsträckning – i hur stor utsträckning vet vi ännu inte, och det skall vi utreda – en svensk vapenexport. Den vapenexporten skulle inte vara förenlig med den svenska neutralitetspolitiken om den skedde till länder i krig och naturligtvis inte till länder som befinner sig i krig till vilket någon av stormakterna tagit ställning. Vi måste alltså ha strikta regler för vår säkerhetspolitiskt motiverade vapenexport. De reglerna har Sverige. Det är brott mot de reglerna som en del företag har begått som har försatt Sverige i svårigheter – det är inte reglerna, inte detta att vi är ett neutralt land.

Den andra frågan gällde statsrådets medverkan. Jag har sagt tidigare att jag inte har deltagit i vare sig någon förhandling eller i den praktiska handläggningen av vapenaffärer. Men sedan man har prövat om en vapenaffär är förenlig med svensk lagstiftning och de riktlinjer som riksdagen har antagit skall Sveriges regering verka för den exportordern på samma sätt som vi verkar för alla andra. Det är en självklarhet.

Sedan har jag skrivit ner någonting klokt, men jag har skrivit det så dåligt att jag inte ser vad det står. Minns herr ordföranden den tredje frågan?

Olle Svensson: Jag frågade om det är förenligt med vår uppfattning om utvecklingsländernas ekonomiska situation att Sverige exporterar vapen till dem.

Sten Andersson: Jag förstår att den frågan ställs. Helst såge vi alla att utvecklingsländerna, just därför att de är utvecklingsländer, kunde använda alla sina resurser till att utveckla sina länder i stället för att köpa vapen. Det skulle vara en stor fördel också för Sverige om de stora resurser vi nu använder för försvaret kunde användas till att utveckla vårt land och ta bort en del brister och orättvisor som fortfarande finns i vårt samhälle. Men det kan vi inte nu därför att vi lever i den värld där vi lever. Vi måste, om det behövs, kunna säkra vår fred och vår demokrati.

Men den rätten kan inte vara beroende av hur rikt ett land är. Om Sverige vore fattigt, vilket vi var för inte så länge sedan, skulle vi då inte ha rätt att försvara vår frihet och demokrati? Det har inte att göra med ett lands rikedom. Utvecklingsländerna måste ha samma rätt, om de upplever sin frihet som hotad.

Dessutom är det ofta en fördel för många utvecklingsländer att de kan köpa vapen från ett neutralt land så att de inte genom vapenhandeln blir beroende av stormakterna.

Svaret är alltså att det inte går att behandla utvecklingsländerna på något annat sätt än industriländerna bara därför att de är utvecklingsländer. Där måste man göra samma prövning som vi har gjort då det gäller alla andra länder.

Anders Björck: Det här var en förnämlig uvertyr. I en uvertyr skall ju temat för den kommande musiken ingå. Ordföranden började med att tala om hemligstämpling. Jag skall ställa några frågor om det.

Har du någon gång brutit mot utrikessekretessen?

Sten Andersson: Det var en besvärlig fråga.

Anders Björck: Det var meningen.

Sten Andersson: Jag har ju sagt att jag skall svara så uppriktigt och ärligt som möjligt. Det kan hända att jag någon gång har balanserat på gränsen, men jag har alltid ansträngt mig, framför allt sedan jag blev utrikesminister, att strängt iaktta utrikessekretessen.

Anders Björck: Förra året talade du om i kammaren exakt hur många robotar som exporterats till ett visst land. Du kanske inte visste att den uppgiften var hemlig?

Sten Andersson: Här har vi just ett exempel på vad utrikessekretess är och inte är. Jag skulle bra gärna vilja att rättschefen klarade ut det här.

Att det står en hemligstämpel på ett papper innebär i och för sig inte att uppgiften inte kan utlämnas, utan det sker en prövning i den stund någon begär ett utlämnande av uppgifter. Då prövas det, alldeles oavsett om där finns en hemligstämpel eller inte.

Uppgiften om antalet haubitsar som hade vandrat vidare var inte en uppgift som vi hade någon anledning att hemlighålla. Däremot fanns det just i den handlingen uppgifter om våra resonemang med mottagarlandet, som det fanns anledning att hålla hemliga, och dem släppte jag inte ut.

Frågan var inte fullt så klurig som herr vice ordföranden hade tänkt sig.

Anders Björck: Det är möjligt, men då får jag ställa en alldeles oklurig fråga: det innebär alltså att det är du som bestämmer när man kan göra avsteg från sekretessen? Du har tolkningsföreträde?

Sten Andersson: Ibland har utrikesministern den möjligheten, ja.

Det här är viktigt, och jag har den ärliga och uppriktiga meningen att utskottet skall ha tillgång till allt som finns för att kunna göra en bedömning. Jag skulle vilja föreslå att rättschefen i utrikesdepartementet får reda ut detta. Jag tror att vi alla skulle ha nytta av det.

Anders Björck: Bara jag får komma tillbaka med direkta, icke förberedda frågor, har jag ingenting emot det.

Olle Svensson: Det är värdefullt att vi kan få en sådan saklig redogörelse.

Hans Corell: Utrikesministern har ju utförligt förklarat varför vi har utrikessekretess. Jag skall direkt gå in på den fråga som Anders Björck ställde.

Utrikessekretessen har två sidor. Dels är det en tystnadsplikt, dels en handlingssekretess. Handlingssekretessen försöker man slå vakt om genom att varna alla som hanterar handlingarna, och det gör man genom att sätta på dem en hemligstämpel. Här tror jag det råder ganska stora missförstånd.

Hemligstämpeln sätts på av en tjänsteman. Men det är en preliminär bedömning som tjänstemannen gör för att varna dem som hanterar handlingen. När det kommer en begäran att få handlingen utlämnad skall denna begäran hanteras enligt lag. Vid föredragningar som jag har i de frågorna har jag hela tiden påpekat att detta är en situation då den offentliga makten utövas under lagarna.

Anders Björck talade om tolkningsföretråde. Jag vill hävda att när en sekretessprövning kommer upp i regeringskansliet och en sådan fråga föredras för statsråd, handläggs den på samma sätt som den skulle ha handlagts inför en domstol.

När det gäller utrikessekretess hämtar vi ofta ledning i ett rättsfall från regeringsrätten 1982, där man har analyserat utrikessekretessens speciella karaktär – det är såsom jag sade en av de mest stränga sekretesserna. Där har man försökt kategoriindela handlingarna. Det är ett rättsfall som ofta kan tjäna till ledning vid regeringens sekretessprövningar.

Anders Björck: Tycker Sten Andersson att det har läckt eller kommit ut för mycket uppgifter om vapenaffärerna till massmedia som enligt utrikessekretessen borde ha varit hemligstämplade?

Sten Andersson: Ja.

Anders Björck: Kan du ge några exempel på det?

Sten Andersson: Det var en klurig fråga. Om jag gör det, måste jag tala om sådant som jag betraktar såsom lagt under utrikessekretess. Det är illa nog om konstitutionsutskottet eller ledamöter av utskottet medverkar till att sekretessbelagda uppgifter läcker ut, men det är värre om Sveriges utrikesminister gör det.

Här gäller samma svar som tidigare: jag är beredd – inte bara beredd, jag är ivrig – att få förete material som visar att jag har rätt då jag gör detta påstående.

Anders Björck: Det tvivlar jag inte på. Men nu har vi en offentlig utfrågning. Du har först sagt att det har uppkommit problem därför att det kommit ut uppgifter som människorna i den här salen och de som följer debatten icke borde ha fått del av. Du måste väl ändå kunna peka på ungefär vad det är för typ av uppgifter, om du skall kunna bli bedömd som trovärdig i dag?

Sten Andersson: Fortfarande tycks vice ordföranden i konstitutionsutskottet inte riktigt ha fattat det här med utrikessekretess.

Det var vice ordföranden jag avsåg då jag nämnde att en ledamot i konstitutionsutskottet hade läst upp ur en hemligstämplad handling referat av samtal och reaktioner som hade kommit från ett land men uteslutit antalet

vapen och vapenslag, som om det vore orsaken till hemligstämplingen.

Jag vill inte påstå att det som då nämndes var särskilt märkvärdigt och att uppgifterna i sig kunde skada. Men om ett land får en signal om att man i Sverige är så pratglad och så öppen att man är beredd att lämna ut uppgifter, misstänker det landet att Sverige kan lämna ut också uppgifter av allvarlig natur. Om ni kallar in några ambassadörer från andra länder, får ni det bekräftat.

Det förekom uppgifter i samband med ett annat land som jag tror åstadkom betydligt allvarligare skador för Sverige. Där skulle jag kunna gå in i detaljer, om jag inte vore så mån om utrikessekretessen. Jag kan naturligtvis redogöra för detta för att bevisa min trovärdighet, men då skall jag göra det inför lyckta dörrar. Jag ser det nämligen som min uppgift såsom utrikesminister att slå vakt om Sveriges trovärdighet. Utan att göra det kan man inte heller hävda Sveriges säkerhetsintressen. Brister förtroendet för Sverige i det stycket, får vi inte informationer som ibland är av stor betydelse för Sveriges säkerhet. Anders Björck får nöja sig med det svaret *nu*, men jag skall gärna lämna ett utförligare svar till konstitutionsutskottet i annat sammanhang.

Anders Björck: Det citerades icke hemliga uppgifter ur en 23 år gammal handling. Är det inte i själva verket så att du är upprörd därför att det gav en annan version av Torsten Nilssons roll än den som du vill ha ut? Är det inte sanningen?

Sten Andersson: Man kan olika uppfattningar om sanningen. Jag tycker att vice ordförandens uppfattning är originell, och det är jag glad för.

De fyra promemorior som jag nämnde friade Torsten Nilsson från misstankar. Det avtal som åberopades var inte tecknat mellan svenska staten och engelska staten, utan det var en tidigare partivän till Anders Björck, dåvarande direktören i FFV, som på svenska statens vägnar – dock utan att meddela Sveriges regering – hade tecknat ett avtal. Men vi ville inte offentliggöra det heller, helt enkelt därför att det har med utrikessekretessen att göra.

Anders Björck: Det här har oerhört stor betydelse för det du sade förra året om att byken skulle tvättas ordentligt och offentligt. Många människor uppfattade det som ett ståndpunktstagande som skulle kunna kasta ljus över vapenaffärerna.

Man kan väl ha litet olika bedömningar av vad som skall hemligstämpas. Som här sades förut måste någon sätta stämpeln på och fatta ett beslut. Människor är bara människor. Man kan faktiskt komma till uppfattningen att en uppgift inte behöver hemligstämpas.

Finns det bland de många handlingar som vi har fått in några där man enligt din bedömning kan lätta på hemligstämpeln för att få byken offentligt tvättad?

Sten Andersson: Jag vet uppriktigt sagt inte vilka handlingar du avser. Det är en mängd handlingar ni har fått. Jag vet bara att Sveriges väljare har anledning att bli ytterligt besvikna på sin utrikesminister om han för att tillfredsställa vice ordföranden i konstitutionsutskottet eller hela konstitutionsutskottet lämnar ut uppgifter som försätter Sverige i en sådan situation

att förtroendet för Sverige avsevärt avtar och vi inte får informationer.

Jag vill upprepa att det kan vara en hemlig handling som innehåller – som den handling som här är återopad – uppgifter om att man haft samtal med representanter för Storbritannien och hur Storbritannien har reagerat. Den gäller förhållanden som ligger långt tillbaka i tiden, och man kan tycka att den väl kan lämnas ut nu. Men avgörande är reaktionen i Storbritannien, och inte bara Storbritannien utan även i andra länder från vilka vi kan få informationer som vi är beroende av.

Om man börjar säga sig att Sveriges utrikesminister är lika pratglad som Anders Björck, får vi inte några uppgifter, för då brister förtroendet. Det är däri utrikessekretessen ligger. Jag vill att ni noga skall tänka igenom detta, för detta är viktigt för Sverige. Vårt syfte är inte att skydda enskilda statsråd eller handläggare eller att dölja pikanterier, som också vice ordföranden har sagt. Att iakttä utrikessekretessen är mitt enda intresse i detta sammanhang, eftersom jag har fått förtroendet att sköta Sveriges säkerhets- och utrikespolitik. Jag kan försäkra att det är så. Om jag inte kan övertyga er, så låt mig då få komma till utskottet och inom lyckta dörrar få tala om i detalj hur det förhåller sig – jag skall inte utesluta någonting.

Anders Björck: Det går ju an att kasta ut beskyllningar om pratgladhet, men Sten Andersson själv är inte precis känd för att vara en tystlåten person.

Var du lika upprörd när handlingar läckte från utrikesdepartementet för en tid sedan i avsikt att skada en borgerlig partiledare? Jag märkte inga argisinta reaktioner då. Den gången hade du förståelse för att handlingar kunde läcka ut. Använder du inte hemligstämpeln bara när det passar dig?

Sten Andersson: Där trampar vice ordföranden över den gräns som jag inte tänker överskrida. Jag skulle bra gärna vilja att vi sansade oss litet. Jag är litet tröttkörd, och då har jag lätt för att ilska till.

Det är inte alls så att det läckte ur några handlingar från utrikesdepartementet. Det är mycket sällan det läcker handlingar från utrikesdepartementet – i varje fall har det inte hänt under min tid. Det är först när uppgifter som finns i hemliga handlingar meddelas en större krets som läckor uppstår. Därmed påstår jag inte att någon viss person har läckt, för jag vet inte vem som har läckt. Jag prisade inte, som vice ordföranden sade, att det hade läckt, utan jag beklagade det. Det minsta jag begär är att man inte från utskottet kastar lögnen i ansiktet på mig.

Anders Björck: Kan du garantera att det under din tid som utrikesminister inte har läckt från UD? Du sade det.

Sten Andersson: Det sade jag inte. Jag är ganska gammal och har dåligt minne, men du är yngre och borde ha något minne kvar.

Jag utfärdade ingen garanti. Jag sade att under min tid har det inte läckt.

Låt oss nu hålla oss till den fråga som Anders Björck tog upp. Det var en beskyllning, att jag hade prisat eller i varje fall inte haft någonting emot att det hade läckt uppgifter från UD med syfte att skada en partiledare. Jag vet vad det gäller. Det är alltså en beskyllning som Carl Bildt riktade mot ambassadör Wachtmeister för falskrapportering.

Det finns ingenting som säger att den uppgiften kom från UD. De gånger

det har läckt från UD har det oftast – inte alltid – gällt uppgifter ur hemliga handlingar som av ena eller andra skälet har meddelats en större krets. Det var vad jag sade, och det är mitt svar. Det var det vi diskuterade.

Birgit Friggebo: Sten Andersson har hållit ett lysande försvarstal för vapenexporten. Han säger att det är bra att Sverige kan skicka vapen till alliansfria stater så att de kan göra sig oberoende av stormakterna, att Sverige genom att sälja vapen också kan få köpa vapen så att vi kan upprätthålla ett tekniskt högtstående försvar i Sverige.

Statsministern har under helgen varit ute och talat om vapenexport. Då meddelade han, liksom det sägs i en proposition som vi har fått ta del av, att man skall göra en analys med enbart det för Sverige egoistiska syftet att undersöka om vi kan tillverka våra egna vapen. Han gör också troligt att vi efter denna analys skulle kunna stoppa vapenexporten, eller i varje fall hotar han med det.

Jag skulle vilja fråga om utrikesministern anser att alla andra skäl som framhålls då och då för att vi skall ha en vapenexport är avskrivna numera.

Sten Andersson: Det är de inte. Men jag delar statsministerns uppfattning att Sveriges internationella anseende har tagit viss skada av att en del företag som verkar på det här området alldeles uppenbart inte har iakttagit lagar och regler. Det är allvarligt. Sverige är en demokrati. Vi har frihet, men med frihet följer ansvar, och företagen har inte visat det ansvaret. Om vi ute i världen säger att vi har strikta regler men det kommer fram uppgifter som visar att de reglerna tydligen inte tillämpas eftersom vapen dyker upp här och var på grund av brottslig verksamhet, skadar det naturligtvis Sveriges anseende.

Därför är det ett givet krav, som jag hoppas att hela konstitutionsutskottet ställer sig bakom, att de företag som verkar på det här området följer lagar och regler i fortsättningen. Det var detta som statsministern sade. Det är väl ett rimligt krav på både medborgare och företag. Får man garanti för att de strängare krav vi inför verkligen följs, borde de riktlinjer vi har kunna räcka.

Men sedan har det kommit uppgifter om att vi inte behöver någon vapenexport. Svenska Freds anser sig ha fört i bevis att det skulle kosta de svenska skattebetalarna 300 miljoner om vi slopade vapenexporten och bara tillverkade vapen för eget behov. Utan att ha gjort någon utredning är jag tvärsäker på att det är ett felaktigt påstående. Detta är nämligen inte bara en ekonomisk fråga, utan också en teknisk. En del vapen beställer det svenska försvaret vart tionde år. Hur skulle vi kunna upprätthålla tekniskt kunnande, hålla kvar skickliga arbetare och åstadkomma en utveckling av vapentillverkningen för det svenska försvarets behov, om vi inte hade någon vapenexport?

Jag har den uppfattningen, som jag hävdade på vår partikongress, att det vore bra om vi fick en så noggrann ekonomisk och teknisk utredning som någonsin kan göras om i vilken utsträckning Sverige är beroende av vapenexport för att kunna förse det svenska försvaret med de vapen som vi behöver om vår frihet och demokrati hotas. Det är vad det är fråga om.

Jag tycker uppriktigt sagt att vad statsministern har sagt har övertolkats, och det händer ju ofta. Jag har ofta ute i världen ställts inför frågor, om

reglerna och riktlinjerna inte längre gäller. Det är en högst obehaglig situation att hamna i.

KU 1987/88:40
Bilaga B 16

Birgit Friggebo: Jag tycker att Sten Andersson talar med dubbla tungor. Han sade att de andra skälen inte alls är avskrivna, nämligen att vi skall stödja andra alliansfria stater och att moralen kräver, om vi vill köpa av andra länder, att vi är beredda att sälja.

Samtidigt ställde han upp när statsministern försöker slå blå dunster i ögonen på oss genom att säga att om det inte finns något samband mellan ett bibehållande av den svenska vapenexporten och försvarsindustrins möjligheter att fortsätta, är det dags att helt upphöra med svensk vapenexport. Sten Andersson deklarerade också att han inte tror att det skulle vara möjligt att upprätthålla en god teknisk standard på det svenska försvaret om man inte kunde exportera.

Jag skulle vilja ha ett ytterligare klargörande, eftersom jag tycker att jag på en gång fick två svar som inte hänger ihop.

Sten Andersson: Jag beklagar om jag har talat otydligt. Det var inte min avsikt.

Vad jag vill ha sagt är att de regler och riktlinjer som riksdagen har fastställt gäller och inte är avskrivna. Jag tror att vi kan hindra att svenska producenter av vapen gör sig skyldiga till kriminella handlingar. Jag tror att det som man har upplevt nu plågar svensk företagsamhet – inte bara dem som sysslar med att tillverka vapen, utan också alla andra exportföretag som runt om i världen har lidit svårt av den brottslighet som har förekommit. Men kan vi inte få stopp på den, menar jag att vi måste drastiskt minska vapenhandeln. Min uppfattning – jag talar för min räkning nu – är att vi kommer att få stopp på den, framför allt tack vare de strängare reglerna men också därför att det som har hänt har blivit en varning.

Sedan tycker jag, som jag tidigare har sagt, att det skall utredas i vilken utsträckning vi är beroende av vapenexport för att klara vårt eget försvar. Ni får kalla in statsministern om ni vill reda ut det som han nu har sagt. Jag svarar för den uppfattning jag företräder.

Birgit Friggebo: Jag frågar utrikesministern eftersom det handlar om andra alliansfria länder – annars skulle jag ha frågat statsministern.

Utrikesministern säger att riktlinjerna inte är avskrivna, och vi har fått en proposition där det sägs att 1971 års riktlinjer skall gälla när det träffas samarbetsavtal mellan länder. Vi har tidigare fått en beskrivning av att det skedde ett genombrott 1974 när det var aktuellt att sälja Viggen till fyra Natoländer. Då förband sig regeringen, om affären kom till stånd, att vi skulle fortsätta att leverera också i krig. Därefter uppstod en omfattande diskussion om vad neutraliteten faktiskt innebär. Många menade att neutraliteten urholkades, eftersom det gällde vårt närområde och det kunde uppstå tillfällen då vi var tvungna att deklarerat oss neutrala.

I propositionen som ligger på riksdagens bord sägs att man skall fortsätta att tolka samarbetsavtalen som man har gjort tidigare. Innebär det att om det skulle komma en liknande propå framöver som när det gällde Viggennaffären skulle utrikesministern tillstyrka att man avskrev riktlinjerna om förbud mot export under krig?

Sten Andersson: Detta går ett stycke längre än vad utskottets prövning avser, nämligen statsrådets hantering av vapenaffärer som har gjorts. Nu kommer vi in på spekulationer om vad som kan komma att hända i framtiden. Jag vill över huvud taget inte yttra mig i en sådan fråga utan att ha alla de faktorer klara för mig som gäller om en sådan prövning blir aktuell. Det hoppas jag att utskottet överser med.

Birgit Friggebo: Jag ställer frågan eftersom vi har haft en utveckling från 1974 fram till tiden för Indienaffären där man har alltmer urholkat praxis vad gäller s.k. samarbetsavtal. Också den nuvarande regeringen har varit inne på detta, inkl. Sten Andersson.

Nu har vi fått en proposition som säger att vi skall fortsätta att tillämpa 1971 års riktlinjer. Då frågar jag hur tillämpningen skall ske. Är det ett s.k. leveransgarantiavtal som man har slutit med den indiska regeringen, eller är det samma typ som Viggensavtalet, där man förband sig att fortsätta leverera i krig till Natoländer, eller vad är det för tolkning som skall göras för framtiden med hänsyn till bl.a. den handläggning som Sten Andersson har deltagit i under senare år?

Sten Andersson: Först ber jag att få erinra om att Birgit Friggebo var ledamot av den regering som paraferade det avtal som var på gång med Indien om ubåtar, och det samarbetsavtal som nu är träffat överensstämmer med det.

Hur skall detta tolkas om en sådan situation uppstår? Vad det nya lagförslaget innehåller är inte någonting som vi skall diskutera vid detta tillfälle. Det får vi diskutera när frågan behandlas i riksdagen. Jag är här för att svara för vad jag har gjort eller inte har gjort som till äventyrs inte stämmer med de regler som gäller för statsråden. Där är jag beredd att svara på allt. Jag är också beredd att delta i riksdagsdiskussionen när den kommer, men inte nu.

Olle Svensson: Jag kan tillägga att utrikesutskottet behandlar den frågan nu.

Birgit Friggebo: Jag har medvetet undvikit att ställa frågor om samarbetsavtalet med Indien, eftersom vi har fått en klar belysning av det.

Jag noterar att utrikesministern inte är beredd att berika oss med sin syn på om de beslut som har fattats står i överensstämmelse med riktlinjerna.

Jag vill ställa en annan fråga: vilka analyser har regeringen gjort av möjligheterna att hålla oss borta från konflikter när det gäller tillstånd beträffande Tornado till Saudiarabien? Mellanöstern har varit stängd för vapenexport i många år just för att vi skall hålla oss borta från konfliktområden.

Sten Andersson: Den säkerhetspolitiska bedömningen är naturligtvis att detta var möjligt – annars hade vi inte gjort det.

Birgit Friggebo: Utrikesministern har inte lust att gå in djupare på det.

Sten Andersson: Lust har jag, men jag kan inte följa denna lustbetonade ingivelse, för då kommer jag in på sådant som är underkastat utrikessekretess. Detta är viktigt. Det innebär inte någon nonchalans från min sida att jag svarar som jag gör vare sig på den här frågan eller på den föregående, men detta är typiska frågor för vilka utrikessekretess gäller. Låt mig få återkomma

i annat sammanhang till utskottet. Jag skulle svika den uppgift jag har fått om jag gjorde någonting annat.

KU 1987/88:40
Bilaga B 16

Birgit Friggebo: Då skulle jag vilja ställa en fråga till Hans Corell, om det kan vara riktigt att utrikessekretessen hindrar att utrikesministern gör en utläggning om grundläggande frågor som gäller Sveriges säkerhetspolitik och utrikespolitik och valet av länder man kan exportera vapen till.

Hans Corell: Ja, det kan det mycket väl vara. Nu handlägger jag inte själv vapenärenden, men jag vet hur handläggningen går till. Det är en mycket ingående analys som görs i sådana ärenden. Utrikesministern har här sagt att han är beredd att svara på frågan i annat sammanhang, så jag utgår från att frågan kan besvaras, dock icke inför så att säga öppen kamera.

Birgit Friggebo: Det betyder att varken Sveriges riksdag eller allmänheten kan få ta del av en grundläggande analys av Sveriges säkerhetspolitik och utrikespolitik. Jag begär inte några detaljer.

Hans Corell: Som jag uppfattade Birgit Friggebos fråga gällde den en enskild affär, som dessutom var av mycket speciell natur, till Saudiarabien.

Birgit Friggebo: Det gäller att ett land i Mellanöstern som varit stängt för vapenexport under årtionden plötsligt har öppnats.

Hans Corell: Detta är inte en riktig slutsats av det beslut som har fattats – så mycket kan jag säga. Det var ett mycket speciellt beslut.

Birgit Friggebo: Det resonemang vi nu har fört efterlämnar ett intryck av unkenhet, eftersom vi inte kan diskutera grundläggande affärer som regeringen givit tillstånd till. Jag vill fråga utrikesministern om det inte mer kan skapa oklarhet om Sveriges trovärdighet än de eventuella skumraskaffärer gör som en del företag har ägnat sig åt.

Sten Andersson: Absolut inte. Det som gjorde att jag undvek frågan var att ett land nämndes och att jag alltså skulle behöva gå in på en utrikespolitisk prövning.

Ni har allmänhetens förtroende. Om jag nu berättar i utskottet inför lyckta dörrar så kan ni efteråt tala om för allmänheten om det är er bedömning att jag har felat eller om jag har handlat rätt. Det är inte så att vi har öppnat Saudiarabien för vapenexport. Här var det fråga om ett undantag. Det finns en viss utrustning för störning av viss fientlig verksamhet, monterad på ett tiotal plan. Vi gjorde ett undantag och betonade att det var ett undantag som berodde på speciella omständigheter. Dessa speciella omständigheter som har med teknik att göra, inte med prövningen av land, är jag beredd att redogöra för. Men jag handlägger inte de här frågorna. Det finns experter som kan komma hit och redogöra för varför undantaget gjordes. Tilltron till Sverige minskas verkligen inte om man diskuterar det jag har gjort, det kan jag försäkra.

Birgit Friggebo: Vad som här dragits fram gäller Sveriges trovärdighet utomlands. De bedömningar som har gjorts beträffande Mellanöstern kan man inte ge offentlighet åt utomlands, utan dem kan bara utskottet självt få ta del av. Men de brott som eventuellt har begåtts har skadat Sveriges

trovärdighet. Hur skall utländska bedömare kunna bedöma Sveriges affärer om Sveriges utrikesminister inte är beredd att ge en övergripande analys? Jag ställer inga konkreta tekniska frågor, som inte är Sten Anderssons bord.

Sten Andersson: Mitt svar är enkelt. Jag har farit omkring ganska mycket i Mellanöstern och diskuterat med många personer – inte vapenaffärer, men politiskt viktiga frågor – och jag kan försäkra att det inte finns någon misstro mot Sverige på grundval av detta undantag. Den misstro man möter ibland – den är inte så stor, men den finns där – beror på vad Birgit Friggebo kallade för skumraskaffärer. Vi får väl vänta på polisutredningar och annat innan vi faller någon dom, över vad som har förekommit.

Jag menar att vi skall ha en rejäl debatt om principerna och allt det andra när väl alla fakta föreligger, men vi skall akta oss för att fälla domar i förväg.

Jag har svarat på frågan, om "skumraskaffärerna" har skadat Sverige. Det här andra har alls inte gjort det.

Birgit Friggebo: Jag utgår från att det omdömet även gäller statsministern, att det inte skall fällas domar innan domstolarna har fått säga sitt. Det har varit utgångspunkten för statsministerns utfall under helgen. Jag skulle avslutningsvis ställa en fråga som också har anknytning till statsministern. När du uttalar dig i olika frågor, uttalar du dig då alltid som utrikesminister?

Sten Andersson: Nej. När jag diskuterar hushållskassan med min fru gör jag det inte som utrikesminister. Men jag skall inte misstolka frågan så erbarmligt.

Ibland är det svårt. Jag försöker också hemma men det har ingen effekt. Jag är också ordförande i Stockholms arbetarekommun och ledamot av partiets verkställande utskott. Birgit Friggebo bekläder också förtroendeuppdrag. Ibland är det svårt att skilja den ena rollen från den andra, men jag har verkligen försökt under den tid när jag varit utrikesminister att i första hand vara utrikesminister. Jag har försökt skapa enighet, inte strid, om utrikespolitiken. Det har också ledande politiker från de andra partierna vitsordat. Jag vill fortsätta att på det sättet hålla undan VU-ledamoten och ordföranden i Stockholms arbetarekommun när det är utrikespolitik som diskuteras.

Birgit Friggebo: Kan man lägga av sig utrikesministerkappan eller statsministerkappan när man uttalar sig offentligt, oavsett om man befinner sig på ett offentligt möte eller i en arbetarekommun? Hela landet bubblar av diskussionen om vapenexport. Kan man när man uttalar sig i sådana sammanhang lägga av sig sin statsrådskappa?

Sten Andersson: Hur det är med statsministerkappan vet jag inte, för jag har aldrig haft någon, men då jag som utrikesminister har uppträtt på möten har jag ansträngt mig att vara utrikesminister. Jag kan inte erinra mig att jag i sådana sammanhang har polemiserat mot andra partier i utrikespolitiska frågor. Jag har varit återhållsam, och jag tänker fortsätta med det. Jag kan inte lova att jag alltid lever upp till det, eftersom jag är polemiker till naturen, men jag skall försöka hålla polemikern i schack.

Bengt Kindbom: Utrikesministern började, som jag uppfattade det, med att försöka göra en bodelning mellan en säkerhetspolitisk och en utrikespolitisk handläggning av vapenexportaffärerna.

Tycker du inte att det visar på en ganska passiv inställning när du säger att du inte deltar i handläggningen? Skall det inte alltid göras säkerhetspolitiska och utrikespolitiska bedömningar i samband med vapenexport?

Sten Andersson: Nej, det är inget uttryck för passivitet. Som ledamot i kollektivet, regeringen, har jag naturligtvis ett ansvar för alla ärenden, men vad jag talade om var att jag som utrikesminister har ett direkt ansvar för att göra de säkerhetspolitiska och utrikespolitiska bedömningarna av de länder som vill köpa vapen från Sverige. Jag har inget direkt ansvar för vapenaffärerna i övrigt – de sköts av utrikesdepartementets handelsavdelning, som i realiteten agerar som ett fristående departement. Det var vad jag ville ha sagt. Jag har i varje fall inte hittills deltagit i förhandlingar om vapenaffärer.

Jag försöker alltså inte smita undan. Jag är här för att svara för min del av det som har hänt. Jag har ingen anledning att ge mig in på sådant som andra kan mycket bättre och redan har svarat på.

Bengt Kindbom: Jag är medveten om att hela regeringen är ansvarig. Ofta är utgångspunkten för vår granskning att det inte skall förekomma ministerstyre. Jag blev därför förvånad över att du gjorde den här avgränsningen, att du inte deltar i handläggningen. Det senaste svaret uppfattar jag så att du har ett ansvar för handläggningen genom den säkerhetspolitiska och utrikespolitiska bedömningen.

Sten Andersson: Handläggningen av en vapenaffär omfattar ju mycket. Det är viktigt att först göra en utrikespolitisk bedömning av om det över huvud taget är möjligt att sälja vapen till det land som vill köpa. Sedan följer förhandlingar, diskussioner om kontrakt och en rad detaljer. I den handläggningen deltar inte jag, lika litet som jag deltar i handläggningen av alla andra ärenden som sköts av andra statsråd. Det var bara det jag ville ha sagt.

Bengt Kindbom: Jag går då över till en annan sak. Sten Andersson sade för en stund sedan att det är viktigt att inte fälla domar i förväg. Samtidigt sade du att företagen icke har iakttagit lagarna och att skumraskaffärerna beror på att man har gått vid sidan av lagstiftningen.

Under de utfrågningar som vi har haft i konstitutionsutskottet har också den frågan varit uppe, om myndigheter eller regeringskansliet kan ha känt till att de här affärerna har pågått, något som företagen har hävdat. Vilken kommentar har du till de påståendena?

Sten Andersson: Först vill jag säga att jag har den bestämda uppfattningen att varken regeringsledamöter eller konstitutionsutskottets ledamöter eller några andra skall fälla domar i förväg. Ibland finns det en benägenhet att göra så, och det är olyckligt. Men jag gjorde inte det.

Bofors – och förresten också FFV – har erkänt att man i några fall har gått vid sidan om de lagar och regler som gäller. Sedan menar jag att vi skall avvakta den ordentliga tvätten. Den pågår ju. Sedan får vi se, då vi har alla fakta på bordet, hur vi skall handla. Det finns ingen motsatsställning här.

Bengt Kindbom: Jag frågade också vilka kommentarer du har till påståenden från företagen att myndigheter eller regeringskansliet har känt till affärerna.

KU 1987/88:40
Bilaga B 16

Sten Andersson: Ingenting har framkommit som tyder på det.

Bengt Kindbom: I det här ärendet, som har diskuterats så mycket, har jag väl inte ytterligare särskilt många frågor om samarbetsavtal. Det har sagts att samarbetsavtalet med Indien uppfyller de krav som riktlinjerna ställer och att det är nödvändigt att exportera. Skall jag tolka det så att du anser att det är nödvändigt att vi får ett sådant samarbetsavtal för att vi skall kunna dra erfarenheter, inte därför att vi initialt kan hämta teknik och kompetens från Indien? Är det erfarenheter av användningen som skall utgöra Indiens bidrag enligt samarbetsavtalet? Är det därför det är så viktigt att vi exporterar dit?

Sten Andersson: Det här är just ett exempel på en fråga som rör andra statsråds handläggning. Jag har en uppfattning, men det är inte mitt ansvarsområde i och för sig. Här har krigsmaterielinspektören och utrikes-handelsministern och statssekreteraren på utrikesdepartementets handelsavdelning givit svar. Jag har inga bättre svar att ge, och detta tillhör inte mitt ansvarsområde. Jag har fått föredragningar av de ansvariga statsråden, som i sin tur har åberopat den expertis som finns, och på det har regeringen fattat ett beslut. Som medlem i regeringen har jag ett ansvar för kollektivets beslut, men jag har inget direkt ansvar för detta. Då tycker jag det är bättre att hänvisa till dem som kan frågorna bättre än jag.

Nils Berndtson: Ditt uttalande om att byken skall tvättas har väl chans att hamna bland bevingade ord. Jag vill ställa en fråga i anslutning till det uttalandet: har ni vid sorteringen av smutsvätten hittat någon trasa som kan tillhöra någon politiker eller tjänsteman i ansvarig ställning?

Sten Andersson: Nej.

Nils Berndtson: Jag skall inte fråga om du kan garantera att ingen sådan är inblandad för då vet jag svaret. Men jag kan fråga om du har någon information som tyder på att personer i ansvarsställning kan ha haft vetskap om vapensmuggling eller vidareexport.

Sten Andersson: Jag har ingen information av det slaget. Om jag *kan* är en lurig formulering. På det här stadiet, innan all tvätt är befriad från all smuts som vidlåder den, törs jag inte göra ett så klart uttalande. Jag tycker att vi skall vänta. Men hittills har jag inte fått någon sådan information från de rena trasorna.

Nils Berndtson: Kan du befara att ytterligare fakta kommer fram i den här affären?

Sten Andersson: "Befara"? Jag hoppas att alla fakta kommer fram.

Nils Berndtson: Fakta som inte är kända i dag?

Sten Andersson: Det är högst troligt att många fakta kommer fram som inte är kända i dag. Vi har ju er prövning, vi har medborgarkommissionen, polisutredningarna, JK. Det är väl inte uteslutet att flera fakta kan komma

fram, men det skall jag förresten inte ha någon uppfattning om. Låt oss avvakta tills vi får fakta!

KU 1987/88:40
Bilaga B 16

Nils Berndtson: Jag vill ställa en fråga som väl ändå bör vara utrikesministerns bord.

Jag tror att du kan bringa klarhet i en del omständigheter kring vapenexport till Pakistan. Den 20 februari 1986 godkände regeringen export av Robot 70 till Pakistan efter att kort tid dessförinnan ha nekat Bofors att exportera just till Pakistan. Men i december 1986 nekades FFV att sälja granatgevär till Pakistan. Det var alltså snabba växlingar i bedömningen. Kan du ange vad som motiverade skillnaderna i ställningstagande under så kort tid?

Sten Andersson: Ja, det kan jag, men det gör jag inte annat än inför lyckta dörrar, för då kommer man in på utrikessekretess.

Nils Berndtson: Det har påståtts att Olof Palme förespråkade export till Pakistan. Är det riktigt?

Sten Andersson: Det har jag aldrig hört.

Nils Berndtson: Jag går över till frågor om Iran.

Jörgen Holgersson sade på våren 1987 inför konstitutionsutskottet att det bland militärattachéer i Teheran förekom uppgifter som tydde på att Robot 70 skulle finnas där. Vad har ni gjort för att få klarhet i om de uppgifterna är riktiga?

Sten Andersson: Allt man rimligen kan göra för att utröna om sådana rykten är sanna. Sådan uppgifter kommer från tid till annan. De källor vi har använt vill jag inte röja. Vi har naturligtvis använt vanliga diplomatiska kanaler. Det finns ingenting i våra undersökningar som tyder på att ryktena är sanna.

Nils Berndtson: Bör inte militärattachéer vara sakkunniga iakttagare, och bör inte deras uppfattningar bedömas med särskilt allvar?

Sten Andersson: Det är klart att de är sakkunniga. Men det är inte så lätt i vissa länder, även om man är aldrig så sakkunnig, att göra alldeles klara och pålitliga iakttagelser. Jag vill minnas att krigsmaterielinspektören gav en mycket ingående skildring av vad som kan tänkas ha förekommit, också av hur militärattachéer och diplomater i sådana sammanhang ibland fungerar. Jag tror att utskottet skall nöja sig med den mycket initierade skildringen.

Nils Berndtson: Vad han sade var att det förekommer mycket strunt i sådana rapporter. Behandlar regeringen rapporter av det slaget så lättvindigt?

Sten Andersson: Det är inte lämpligt att en utrikesminister säger så om det som förekommer i rapporter från diplomater. Jag åberopade en av våra mest kompetenta diplomater, som just därför att han är så kompetent diplomat blev krigsmaterielinspektör, vilket jag tycker innebar en avsevärd förbättring av våra möjligheter att på ett tidigt stadium göra riktiga bedömningar.

Jag vill bara allmänt hänvisa till situationen i ett krigförande land. Jag kunde hänvisa till en del andra saker i det landet som medför att det är svårt att göra säkra iakttagelser, men jag stannar där.

Nils Berndtson: Svaret var väl något mer diplomatiskt än klarläggande.

Får jag ta upp en fråga som var föremål för diskussion när Carl Johan Åberg var här. Han bekräftade att iranier i samtal med Jan Eliasson den 9–12 december 1985 uttryckte önskemål om samarbete bl.a. på försvarsindustriområdet. Det är också känt att Iran våren och sommaren 1983 uttryckt önskemål om att få köpa sprängämnen från Sverige.

Vi hade den frågan uppe när Anita Gradin var här, och hon bekräftade att framställningar hade gjorts från Iran. Kan du mer exakt ange när under 1985 och början av 1986 som det framfördes sådana propåer? Kan du också säga om man var intresserad av att köpa?

Sten Andersson: Nej, det kan jag inte. Jag har aldrig nåtts av en sådan propå. Vi stoppade vapenhandeln med Iran redan 1978, vill jag minnas – året innan det blev oroligheter där nere. Iran är självfallet ett land som inte kan få köpa svenska vapen. Jag har inte haft någon anledning att befatta mig med den frågan. Det är oerhört lätt att fatta ett beslut – det behöver inte föreläggas utrikesministern.

Nils Berndtson: Men att det har förekommit framställningar från Iran är väl uppenbart?

Sten Andersson: Det är möjligt, men vem som än i utrikesdepartementet har mött en sådan framställning har lika lätt som utrikesministern att ge ett svar. Det behöver inte föras upp på min nivå.

Nils Berndtson: Får jag följa upp en annan fråga som vi också har diskuterat i utskottet. Det har bekräftats att Olof Palme sammanträffade med Boforscheferna Ardbo och Ekblom på hösten 1982. Vet du vilka önskemål som de framförde från Bofors? Gällde det exempelvis export till Saudiarabien?

Sten Andersson: Jag skall erkänna att det är första gången jag har hört att de träffades hösten 1983. Jag vet ingenting om det.

Nils Berndtson: Det har vi fått bekräftat i tidigare utfrågningar.

Sten Andersson: Jag förnekar inte att uppgiften kan vara riktig. Jag säger bara att jag inte har mött den tidigare. Jag var inte utrikesminister då.

Nils Berndtson: Får jag ta upp några frågor rörande samarbetsavtal. Visserligen har Sten Andersson velat föra de frågorna åt sidan, men nog finns det en motsägelse, för att inte säga konflikt, mellan gällande regler för vapenexport och konsekvenserna av samarbetsavtal. Vad anser du främst bör gälla i en krigssituation: restriktionerna eller ett samarbetsavtal?

Sten Andersson: De regler skall gälla som Sveriges riksdag har antagit, och det är både riktlinjer och de regler som tar över vid samarbetsavtal.

Nils Berndtson: Vilket tar över vad? Samarbetsavtal innebär ju att man skall fullfölja avtalet och leverera vapen oavsett om situationen förändras i landet. Vad skall inträffa för att man skall kunna bryta samarbetsavtal enligt din mening?

Sten Andersson: Det finns också klart angivet. Det är internationella avtal och framför allt beslut av FN:s säkerhetsråd om vapenembargo.

Nils Berndtson: Men om jag konkretiserar och säger att om Indien skulle råka i väpnad konflikt med ett grannland eller situationen i Punjab skulle utvecklas till större sammandrabbningar – båda de möjligheterna finns uppenbarligen – anser du ändå att samarbetsavtalet bör uppfyllas?

Sten Andersson: Detta är ett mycket intressant diskussionsämne, men jag kan för mitt liv inte begripa vad det har att göra med mitt handhavande av utrikespolitiska bedömningar under den gångna perioden. Jag skall gärna diskutera frågan, men inte i detta sammanhang.

Nils Berndtson: Det har betydelse för vår bedömning av lämpligheten att sluta ett samarbetsavtal med det ena eller andra landet, så det ligger knappast utanför utskottets uppgift.

Sten Andersson: Det ligger utanför mitt ansvar i det sammanhanget. Jag skall ansvara för det jag har gjort eller inte har gjort, om jag har handlat fel eller klandervärt i förhållande till beslut som riksdagen har fattat. Däremot vill jag inte i detta sammanhang spekulera om vad som kan hända i en framtid. Det är ingen ointressant frågeställning, men jag tar inte upp den nu.

Om jag skall göra en bedömning av det beslut som fattades vill jag säga att jag tycker det var riktigt, och det följer – men det är er sak att pröva – de riktlinjer som riksdagen har beslutat om. Jag skall gärna komma igen i annat sammanhang och diskutera detta, men inte nu.

Nils Berndtson: Får jag fullfölja frågan om informationen till riksdagen, inte bara för granskningen.

Jag menar att det ibland går dåligt att få innebörden av olika avtal presenterad. Jag skall referera till en frågedebatt som hölls i riksdagen den 1 april 1986. Vpk-ledamoten Hans Pettersson i Hallstahammar hade frågat Mats Hellström: "Har den svenska regeringen lovat att fullfölja leveranser till Indien av haubitsar och ammunition även om t.ex. konflikten med Pakistan utvecklas till öppet krig?"

Mats Hellström svarade undvikande. Det enda han medgav var att Bofors skulle ha möjlighet till vanliga exportkrediter av den typ som andra företag har när det gäller affärer av den storleksordningen. Han redovisade enbart exportkrediterna men icke innebörden av samarbetsavtalet. Anser du inte att man borde redovisa hela omfattningen av ett så stort avtal som det här handlar om?

Sten Andersson: Jag heter Sten Andersson och är utrikesminister. Detta är en fråga som gäller vad Mats Hellström gjorde eller inte gjorde.

Det jag kan svara – för det vet jag – är att hela detta ärende drogs i utrikesnämnden. Det hade väl Mats Hellström kunnat tala om.

Nils Berndtson: Av Sten Anderssons ständiga hänvisningar till andra statsråd får jag intrycket att de håller dig utanför viktiga frågor. Så illa kan det väl ändå inte vara?

Sten Andersson: Nej, det gör de inte. Det är svårt att hålla mig utanför andra frågor. Före jul gick jag i regeringen under namnet Adventskalendern – vilken lucka man än öppnade så tittade jag ut. Jag har ett förflutet som

allmänpolitiker som gör att det är svårt att stoppa mig. Men *här* är jag för att svara för mina utrikespolitiska bedömningar. Det är jag beredd att göra till sista detalj.

KU 1987/88:40
Bilaga B 16

Olle Svensson: Jag tillåter mig gå in med en kommentar, eftersom diskussionen så mycket har berört vad vi kan fråga om.

Jag tycker att det är viktigt att klara ut att konstitutionsutskottet har till uppgift att granska statsrådets ämbetsutövning och regeringsärendenas handläggning. I det syftet har vi tillgång till alla handlingar som vi begär att få in från regeringskansliet, och vi har fått in dem. I samband därmed har vi också utfäst oss att iakttä de sekretessregler som gäller.

Allt som vi sysslar med i samband med granskningen sker inte inför offentligheten. Själva beredningen av ärendena fram tills granskningsbetänkandet redovisas den 17 maj sker liksom tidigare inför stängda dörrar, och då har vi tillgång till detta material för vår bedömning. Sedan blir det vår sak att avgöra om vi för att kunna ge en redovisning inför offentligheten möjligen kan lätta på hemligstämpeln när det gäller vissa redovisningar i en avvägning mellan säkerhetsintresset och offentlighetsintresset.

Vi hade tidigare i Telub-affären ett samarbete med utrikesdepartementet för att kunna tillgodose öppenhetssynpunkterna i största möjliga utsträckning. Kan vi räkna med att ha ett liknande samarbete i de här frågorna?

Hans Corell: Det är klart att ett samarbete kan komma till stånd. Jag erinrar om att jag själv hade tillfälle 1986 att utförligt inför detta utskott redogöra för hur vi inom departementet tillämpar sekretesslagen. Som jag uppfattade det hade utskottet då inte några anmärkningar mot det.

Jag sade redan 1986 att tillämpningen av sekretesslagen bygger på en yrkeskunskap hos dem som har att hantera uppgifterna. Eftersom jag var en av medförfattarna till sekretesslagen kan jag säga att det har varit ett mycket intressant byte av uppgifter att få komma till utrikesdepartementet och praktiskt handlägga sådana frågor. Jag kan bara understryka det som sagts här tidigare under förhöret, att mycket av vår sekretess är till just för att skydda våra möjligheter till ett förtroendefullt tankeutbyte med diplomater i andra länder. Jag tror att man gör klokt i att rådfråga den här typen av yrkesskicklighet inför de känsliga bedömningarna. Det finns säkert personer inom departementet som kan biträda utskottet vid den bedömningen. Jag utgår från att det är så också på många andra områden i samhället.

Olle Svensson: Vi eftersträvar självfallet att inför offentligheten ge så bra information som möjligt just därför att man kan bygga på det förtroende som utskottet har, men självfallet tar vi också hänsyn till de säkerhetsintressen vi måste tillgodose.

Sten Andersson: På den punkten har jag aldrig tvivlat. Jag inledde också med att säga att jag har full och odelad respekt för utskottets arbete. Den hänsynen skall ni ta, man jag ber er att inte ta någon hänsyn om något statsråd skulle ha felat eller förfarit klandervärt.

Anders Björck: Den sista uppmaningen har åtminstone jag aldrig haft svårt att följa. Det kanske har varit annorlunda bland andra som har suttit i många

år i konstitutionsutskottet – inga namn!

Liknelsen med en adventskalender är inte så tokig. Man öppnar luckor, och det blir mer och mer spännande. Under utfrågningen i dag tycker jag inte det har blivit så mycket mer spännande, för vi är uppenbarligen begränsade till att fråga inom ett mindre antal områden – jag har respekt för det. Men jag skall först ställa några frågor som gäller utrikessekretessen och sedan också några andra frågor.

Utrikesministern antydde i inledningen att det var bekymmersamt om uppgifter läcker ut, eftersom det kan skada Sveriges intressen. Han nämnde då den 23 år gamla handlingen som rörde FFV.

Är det några uppgifter som gäller Indien och som har läckt ut via konstitutionsutskottet som har skadat våra relationer till Indien? Jag talar inte om polis och åklagare och andra som kan ha tillgång till uppgifter, utan om konstitutionsutskottet.

Sten Andersson: Det vet jag uppriktigt sagt inte. Det har förekommit uppgifter i en tidning som jag inte tror har varit särskilt bra för Sverige. Varifrån de uppgifterna har kommit vet jag inte.

Anders Björck: Är det då inte märkligt att utrikesministerns kansli på annandag påsk – jag har ingenting emot att man arbetar under påsken – upprättar en promemoria som man delger partiledare och andra med den här typen av felaktig information som sprids via konstitutionsutskottet?

Sten Andersson: Jag har inte sett den promemorian heller, men jag skall gärna granska den och återkomma med ett svar.

Anders Björck: Tack, för annars är man uppenbarligen ute i syfte att förmedla en uppfattning att det är konstitutionsutskottet som läcker. Det kan man väl inte göra om man inte har säkert på fötterna.

Sten Andersson: Man skall aldrig påstå någonting utan att ha det där på fötterna. Det är en rekommendation som Anders Björck bör följa noga liksom jag.

Anders Björck: Jag har ingenting emot om vi båda följer den.

Då kan vi kanske gå vidare. Det kommer ibland in rapporter till UD som innehåller olika former av varningar. Det var en rapport från Jean-Christophe Öberg angående Singapore-leveranser, och vi hade en rapport från ambassadör Bundy. Man säger där: "Vi fick ingen reaktion tillbaka."

Har man i dag enligt utrikesministerns uppfattning inte tillräcklig beredskap inom det egna departementet för att snabbt reagera på den typen av varningssignaler?

Sten Andersson: Jag törs påstå att vi inom den del av utrikesdepartementet som jag svarar för – och jag tror det är likadant i de andra delarna – har en organisation och framför allt en kompetent personal som förstår vad varningssignalerna innebär.

Anders Björck: Har det varit olycksfall i arbetet tidigare när det inte lett till några reaktioner?

Sten Andersson: Jag förs inte uttala mig om de andra fallen. Jag känner inte till dem i detalj.

Anders Björck: Det har förekommit uppgifter i tidningarna om att åklagarna har haft problem med att få den information de har behövt. Vilka kontakter har utrikesministern haft med åklagarna i Boforsaffären, och vilken hjälp och vilket stöd har givits dem?

Sten Andersson: Vad gäller mig har de fått allt stöd de begärt.

Anders Björck: De har ingen anledning till klagomål?

Sten Andersson: Nej, inte vad jag kan förstå. Ingen har framfört några klagomål till mig heller, och de har säkert ingen anledning att göra det. Jag tycker att de skall ha allt-material de behöver.

Anders Björck: Har Sten Andersson sett RRV:s hela rapport, även den hemligstämplade delen angående utbetalningar från Bofors?

Sten Andersson: Ja.

Anders Björck: Jag har ställt den här frågan till andra, men jag tycker det är viktigt för den fortsatta handläggningen att få utrikesministerns svar: vilken slutsats kan man dra av karaktären av de utbetalningar som har gjorts?

Sten Andersson: Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att dra några säkra slutsatser av de uppgifter som finns i rapporten.

Anders Björck: Jag återgår till det som gäller Indien. Det har varit en omfattande diskussion både i Sverige och framför allt i Indien om haubitsordern. Har enligt Sten Anderssons uppfattning den affären skadat relationerna mellan Sverige och Indien på något mer avgörande sätt?

Sten Andersson: Nej.

Anders Björck: Anser Sten Andersson att de insatser som gjorts av Olof Palme, Carl Johan Åberg och i någon mån Mats Hellström för att få till stånd haubitsordern var insatser helt inom ramen för vad personer på den nivån skall göra? Det var inga otillbörliga kontakter, inga övertramp, inga löften som gick utöver vad man borde göra?

Sten Andersson: Inte vad jag vet.

Anders Björck: Har du satt dig in i anklagelserna mot FFV för reexport av svenska vapen som föll utanför de regler som fanns?

Sten Andersson: Jag har tagit del av de uppgifter som har kommit och de promemorior som upprättats, och framför allt har jag tagit del av de uppgifter krigsmaterielinspektören gav när han utfrågades här. Nu ankommer det på justitiekanslern att utreda resten. Jag väntar med omdömen.

Anders Björck: Så du vill inte fälla något omdöme om huruvida de här affärerna har skett utan att ledamöter av regeringen eller personer i regeringkansliet har känt till dem?

Sten Andersson: Allt tyder på att krigsmaterielinspektören har rätt då han

säger att vi först i januari 1988 fick reda på att ett sådant avtal existerade. Men låt oss forska vidare i det, så kan vi få fram hela sanningen. Avtalet ingicks inte, som man först trodde, av den svenska regeringen, utan av Gunnar Svärd, direktören i FFV, men han uppfattades och ville nog uppfattas som företrädare för den svenska regeringen. Den svenska regeringen fick ingen kännedom om det.

Anders Björck: Det är så du uppfattar läget i dag innan utredningen är klar?

Sten Andersson: Jag kan bara utgå från de uppgifter jag har fått antingen ur de handlingar jag har läst eller det som krigsmaterielinspektören har sagt. Jag vill inte fälla någon dom innan justitiekanslern har gjort sin undersökning.

Anders Björck: Jag vill ställa en fråga som jag tycker verkligen faller inom ditt kompetensområde. Det gäller detta Memorandum of Understanding. Anser du att det finns ett antal andra neutrala länder av typ Indien som skulle vara berättigade till ett motsvarande avtal om de ställde det som villkor för stora vapenaffärer? Det är ändå en utrikespolitisk bedömning.

Sten Andersson: Ett antal länder? Jag vill inte gå in på en länderprövning nu. Det har med framtiden att göra. Rent generellt kan jag svara att det kan jag tänka mig, men prövningen måste vänta till dess att det konkreta fallet föreligger.

Anders Björck: Har enligt din kännedom FFV gjort några affärer i Indien uppbäckade av utrikesdepartementet?

Sten Andersson: Det känner jag inte till.

Ingela Mårtensson: Jag vill först ställa en fråga om HIAB-Focos kranar. Sverige har beslutat att självt inte ha kärnvapen och har skrivit på icke-spridningsavtal och verkar internationellt för nedrustning. Är det då förenligt med Sveriges ställningstagande till kärnvapen att ett svenskt företag konstruerar och säljer lyftkranar som är specialkonstruerade och patenterade för att lyfta amerikanska kärnvapen?

Sten Andersson: Detta har konstitutionsutskottet fått svar på förut av expertis på området, också av dem som direkt handlägger detta. Kranarna klassades inte som krigsmateriel. Den bedömningen gjorde krigsmaterielinspektören. Vi måste lita på omdömet hos experterna. Detta är icke en fråga som handläggs av utrikesministern.

Ingela Mårtensson: Men det är regeringen som bestämmer vad som är krigsmateriel. Därför är det inte krigsmaterielinspektören som beslutar i ärendet, utan enligt lagstiftningen är det regeringen.

Sten Andersson: Jag tar mitt ansvar som regeringsledamot, men jag är här som utrikesminister. Här har inte förekommit någon utrikespolitisk bedömning, helt enkelt därför att vi inte har betraktat det som krigsmateriel efter expertisens uttalande. Det följer de riktlinjer som är fastställda av riksdagen. Det är ofta svårt att dra en bestämd gräns. Båtar, bilar och en del annat kan användas både för fredliga och för krigiska ändamål. Det är bl.a. därför vi skall se över krigsmaterielbegreppet. Det är en oerhört besvärlig fråga.

Ingela Mårtensson: Det skulle vara intressant att få ta del av utrikesministerens syn på att Sverige säljer kranar som är direkt avsedda för kärnvapen och patenterade för dem. Man kan ha en åsikt om huruvida det stämmer med vårt ställningstagande mot kärnvapen.

Sten Andersson: Jag vet inte om det kommer som ett chockartat besked för konstitutionsutskottet att jag inte är expert på kranar.

Ingela Mårtensson: Det gäller frågan, om de är krigsmateriel eller ej.

Jag kan då fråga om båtar i stället. Regeringen har ju beslutat att Boghammarbåtarna som sålts till Iran inte är krigsmateriel. Det står därför företaget fritt att sälja båtar till vilket land som helst. Har regeringen begärt att företaget skall lämna en muntlig eller skriftlig försäkran om att inte sälja fler båtar till Iran?

Sten Andersson: Ja.

Ingela Mårtensson: Är det rimligt att ett enskilt företag skall bedriva utrikespolitik?

Sten Andersson: Nej. Det var därför vi talade om för företaget att det var olämpligt att sälja båtarna till Iran.

Ingela Mårtensson: Gäller inte frihandeln här? Skulle man i så fall inte klassa om båtarna?

Sten Andersson: Båtarna som sådana är icke krigsmateriel. Jag har en snabbgående båt. Den blir krigsmateriel först när jag förser mig exempelvis med ett gevär.

Det är oerhört svårt att dra gränsen. Men här har det uppstått en besvärlig situation eftersom båtarna bevisligen har använts som plattformar för vapen. Då måste man iaktta försiktighet – annars ställer vi till utrikespolitiskt besvär. Därför måste regeringen agera. Det vore ansvarslost att inte göra det.

Ingela Mårtensson: Tidigare har vi fått uppgifter i utskottet om att det är helt enligt lagen, att det inte är krigsmateriel och inte är klassificerat som krigsmateriel. Det skulle därför vara helt i sin ordning att man säljer båtarna till Iran. Pierre Schori har uttalat att man inte har krävt någon försäkran. Det var intressant att få höra av utrikesministern att det finns en muntlig försäkran. Det är väl märkligt att regeringen går in och kräver att ett enskilt företag skall tillämpa andra bestämmelser än som följer av gällande lag?

Sten Andersson: Det skulle ha varit mycket märkligt och klandervärt från utrikespolitisk utgångspunkt om regeringen inte hade agerat.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja tacka Sten Andersson för stimulerande och skickliga och också skojiga svar i vår frågerunda. Han visar en betydande skicklighet i handhavandet av utrikespolitiken. Men när vi frågat Sten Andersson mer konkret hur man skall analysera och tolka besluten i ett utrikespolitiskt perspektiv har nervositeten blivit desto större. Jag skulle vilja ge Sten Andersson ytterligare en chans att förklara neutralitetspolitikens innebörd.

Vi har fått lära oss under utfrågningen att neutralitet ur folkrättslig synpunkt innebär att man skall deklarerat sig neutral i ett krig. Nu brukar vi framhäva att vi själva bestämmer innehållet i den svenska neutralitetspolitiken. Utgångspunkten för min fråga är det Memorandum of Understanding vi har med Indien, där vi har lovat att skicka vapen även om det blir krig. Skall neutraliteten tolkas olika beroende på hur långt bort länderna ligger?

Sten Andersson: Nej, det skall man inte göra.

Birgit Friggebo: Så neutralitetspolitiken gäller i lika hög grad om det skulle bli oroligheter i Indien, även om vi inte riskerar att dras in omedelbart, som om det är fråga om ett europeiskt land eller t.o.m. ett skandinaviskt land?

Sten Andersson: Det blir en särskilt besvärlig situation om stormakterna dras in i en sådan konflikt. Men neutraliteten bestämmer vi själva. För den finns också folkrättsliga regler.

Birgit Friggebo: Det betyder att svensk neutralitetspolitik har betydelse också för bedömningen av Indien. Skulle utrikesministern vilja ge en analys av hur vår inställning förändras beroende på vilka länder det handlar om?

Sten Andersson: Detta är ett folkrättsligt problem som gäller framtiden och icke handhavandet av mitt ämbete under den period som skall prövas. Jag skall gärna diskutera denna frågeställning, och jag kan göra det nu.

Om jag rätt förstått den expertis vi har till förfogande ger Haagkonventionen oss möjlighet att fullfölja ett sådant avtal också under krig utan att det påverkar vår status som neutralt land. Problemet uppstår om vi inskränker leveranserna till det ena eller andra landet eller om vi tecknar nya avtal.

Nu är detta en konvention som skrevs för länge sedan, och på vissa punkter har experterna litet divergerande uppfattningar. Vi har rättat oss efter den uppfattning som vår mycket kompetenta folkrättsexpertis har kommit fram till. Nu har inte heller rättschefen i utrikesdepartementet till uppgift att pröva just det här. Visst kan vi ordna ett folkrättsseminarium kring neutralitetspolitiken. Uppfattningarna om denna går litet isär. Men jag tycker att krigsmaterielinspektören på den punkten gav en ganska klar bild av vilka regler som gäller.

Birgit Friggebo: Sten Andersson har medverkat i ett beslut av regeringen som har utrikespolitiska komponenter, nämligen att utfärda ett Memorandum of Understanding med Indien. Detta beslut kan ha verkningar långt fram i tiden. Det förvånar mig om utrikesministern då säger att det här inte har någonting att göra med granskningen av vad som har gjorts hittills. Detta Memorandum of Understanding innebär att om det blir krig skall vi fortsätta att leverera vapen. Därför har det stor betydelse för bedömningen av vilket beslut regeringen fattar.

Vi har fått lära oss att den folkrättsliga uttolkningen av neutraliteten innebär att vi är neutrala om vi deklarerar oss neutrala i en konflikt. Vi har också fått lära oss att det inte är troligt att man kommer att göra det vad gäller Indien, eftersom landet ligger så långt bort och vi inte riskerar att blandas in.

Då ställer jag frågan, om det blir någon skillnad beroende på om landet ligger långt borta eller ligger nära. Jag tycker att utrikesministern försöker

skämta bort den mycket allvarligt syftande frågan.

Jag skulle vilja ha en bredare analys av kopplingen mellan detta Memorandum of Understanding med Indien och vår neutralitetspolitik.

KU 1987/88:40

Bilaga B 16

Sten Andersson: Det är verkligen inte min avsikt att skämta bort en allvarlig frågeställning. Men vi diskuterar nu ett hypotetiskt fall, att det utbryter ett krig mellan Indien och Pakistan. Vi kan i och för sig förklara oss neutrala. Men det troliga i en sådan situation är att den ena eller andra stormakten på något sätt blir inblandad, och då kan det vara plats för en neutralitetsförklaring.

Jag är något överraskad av den här frågan. Birgit Friggebo har själv suttit i en regering som varit beredd att diskutera ett Memorandum of Understanding med Indien om ett ubåtsavtal. Du måste väl ha gjort samma överväganden som jag vad gäller framtiden. Varför inte ställa frågan till dig själv?

Birgit Friggebo: Min fråga är mycket mer vittsyftande än att klämma åt någon regering. Det handlar om svensk utrikespolitik, oavsett vilka regeringar som varit inblandade. Sten Andersson vet mycket väl att en bostadsminister aldrig blandar sig i långtgående resonemang om de här frågorna. Däremot har utrikesministern ett särskilt ansvar att tala om vad neutralitetspolitiken innebär.

Sten Andersson: Jag accepterar det beskedet. Men du har ditt ansvar som ledamot av en regering, precis som jag har mitt ansvar. Jag vet att många ärenden inte har fått en så ingående redovisning att man så här långt efteråt kan minnas dem i detalj.

Nu var det i och för sig ett allvarligt beslut, så det vore konstigt om inte det beslutet hade diskuterats ingående i den regering du satt i. I varje fall vi brukar dra så viktiga frågor på en allmän beredning. Men du kan också ha varit borta när det gjordes.

Jag vill bara säga att det hypotetiska-resonemanget om hur Sverige skall förhålla sig till ett krig som kan tänkas utbryta där Indien är inblandat och där kanske den ena eller den andra stormakten blir inblandad inte hör till utskottets prövning. Det får diskuteras i annat sammanhang. Vi har gjort den bedömningen i det aktuella fallet, som gäller avtalet med Indien, att vi har följt de regler och riktlinjer som riksdagen har uppställt, och det är detta ni skall pröva.

Birgit Friggebo: Jag noterar att vår utrikesminister inte vill ge oss möjlighet att få denna analys. Det berör naturligtvis inte bara utskottet, utan det berör också den allmänna diskussionen.

Dessutom kan jag upplysa utrikesministern om att regeringsbeslutet fattas när man skriver under ett Memorandum of Understanding. Något sådant regeringsbeslut har icke fattats under min tid, eftersom affären icke blev av.

Sten Andersson: Man skall vara försiktig då man minns vad man gjort eller inte gjort. Detta är paraferat av den regering du satt i. Man glömmer så mycket av det man gör. Ibland är det bra att man glömmer, ibland är det ett elände att man glömmer, men så är det.

Olle Svensson: Jag har inte antecknat någon ytterligare som vill ställa frågor.
Vi tackar utrikesministern och hans medarbetare för att ni ställt upp och givit
oss en värdefull komplettering av vår skriftliga dokumentation.

KU 1987/88:40

Bilaga B 16

1988-04-26

kl. 11.00–12.43

Offentlig utfrågning av Bengt Mattsson, Sigfrid Akselson och Bengt Hagersten, FFV, angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag vill inledningsvis betona att utskottet sysslar med en granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Vi vill få en belysning av om regeringen eller statsråd på ett obehörigt sätt har handlagt ett ärende under ett vapenembargo mot Australien.

Jag välkomnar direktör Bengt Mattsson från FFV Ordnance och förre tekniske direktören Sigfrid Akselson samt juridiske rådgivaren Bengt Hagersten.

Enligt den praxis som vi har inom utskottet lämnar jag först ordet till dem vi har inbjudit.

Bengt Mattsson: Jag tycker att behandlingen inför massmedia och myndigheter av de nu 25 år gamla avtalen med Storbritannien om vapensystemet Carl-Gustaf och de leveranser som därefter gjordes fortfarande karakteriseras av att man ser på dem på samma sätt som om de hade tecknats i dag. Det ger tyvärr en oriktig bild av skeendet och motiven bakom. Jag tror därför det kan vara lämpligt att jag lämnar en kort beskrivning av FFV:s situation i början av 1960-talet som en bakgrund till överenskommelsen med engelsmännen.

Fram till ett stycke in på 1960-talet utgjorde det som i dag är FFV Ordnance kärnan i det som då kallades försvarets fabriksverk. Som företag kom det till under kriget för att åstadkomma en rationellare produktion vid ett antal av försvarets tillverkande enheter.

Fram till mitten av 1950-talet utgjordes verksamheten vid dem huvudsakligen av rena tillverkningsuppdrag från försvaret. Men eftersom behovet av försvarsmateriel under 1950-talet successivt antog fredsmässiga proportioner blev tillverkningskapaciteten i motsvarande omfattning för stor. För att inte verksamheten skulle bli alltför liten och därmed produktpriserna för höga krävdes emellertid en i stort sett oförändrad produktionsvolym. Det fanns i stort sett endast två sätt att åstadkomma detta: export av försvarsmateriel samt civil produktion.

En del civilproduktion startades, men det har i många sammanhang omvittnats att det är svårt att ställa om en försvarsindustri till civil produktion. Det var därför naturligt att uppmärksamheten koncentrerades på export av försvarsmateriel. Flera faktorer bidrog till att det i slutet av 1950-talet uppstod en markant ökad efterfrågan på konventionella vapen. NATO-staterna hade så småningom kommit underfund med att även östsidan hade atomvapen och att det på så sätt hade uppstått en viss balans

mellan stormaktsblocken. Det hade till konsekvens att konventionella vapen kom till heders igen. Det fatala var emellertid att man i väst hade försummat att utveckla sådana. Inte minst gällde det att möta det kraftiga stridsvagnshotet från öst.

Det låg därför nära till hands för FFV att erbjuda granatgeväret Carl-Gustaf som en lösning på detta problem, liksom på det egna problemet med minskad produktionsvolym. Lyckligtvis hade exporträttigheterna förvärvat för granatgeväret, men tyvärr hade det inte tillräckligt effektiv ammunition för att vara acceptabelt i utlandet.

FFV fattade i det läget beslut om att bygga upp resurser för produktutveckling. Direktör Akselson, som fick ansvaret för detta, kan bättre än jag redogöra för det.

Den huvudsakliga uppmärksamheten för den nya avdelningen blev, förutom utvecklingen av en flygbomb, upprustning av granatgevärssystemet Carl-Gustaf, som så småningom kom att motsvara exportmarknadens krav. Trots stor uppmärksamhet i utlandet blev bomben inte exporterad. De taktisk-tekniska förutsättningarna fanns onekligen, men i en viss situation fick vi inte exportlicens. Då lyckades vi bättre med Carl-Gustaf.

Irland var den första kunden 1961 men var betydelselöst som referensmarknad. Kund nr 2 var Västtyskland som valde Carl-Gustaf i stället för ett belgiskt vapen. 1962 tecknades leverans- och licensavtal till betydande belopp. Men det här landet utgjorde inte på den tiden den utomordentliga referensmarknad som det är i dag.

När Storbritannien anmälde sitt intresse och önskade göra en utvärdering i jämförelse med ett kanadensiskt vapen ansåg vi att detta innebar vår stora chans att få ut vapensystemet på en vidare marknad. Det ledde som bekant till leverans- och licensavtalen från 1963. Som väntat uppenbarade sig i anslutning därtill flera betydande kunder såsom Holland, Kanada, Danmark, Australien och Österrike.

Vad jag har velat visa med det här är att FFV på 1950-talet hade att möta stora företagsstrategiska problem och att den enda praktiska lösningen stod att finna i export. Storbritannien utgjorde en enormt viktig kund, som det var nödvändigt att behandla därefter. Jag minns att kunden ställde mycket stora krav på att från sin tillverkning med ensamrätt få leverera till en lång rad andra kunder. Vi lyckades emellertid förhandla bort de för oss intressanta, och det var förmodligen det som gjorde att han avstod från egen tillverkning av själva vapnet. Han ansåg det vara ekonomiskt försvarbart endast att tillverka ammunitionen. Kvar på länderförteckningen blev i stort sett sådana länder som hade närmare anknytning till Storbritannien.

Gunnar Svärd, som blev generaldirektör 1963, har en mycket stor del av förtjänsten av att avtalet med engelsmännen bragtes i hamn. De hade stor respekt för hans personlighet och hans pålitlighet. När därför leveransen till Australien stoppades 1966 insåg han klart vilken risk det innebar för den fortsatta marknadsföringen och för FFV:s anseende som pålitlig leverantör. Det var naturligt för honom att försöka rädda situationen. Även om jag själv, först som exporthandläggare och från 1964 som exportchef, delvis assisterade Gunnar Svärd, hade jag inte en sådan position i företaget att jag deltog i överläggningar med regeringsrepresentanter eller med KMI.

De minnen jag har från den tiden är tyvärr fragmentariska och svaga – det är dock 25 år sedan. Det mesta av det jag kan rapportera är sådant som jag har återfunnit i tillgänglig korrespondens.

Utan genombrottet i Storbritannien för granatgevärssystemet Carl-Gustaf hade FFV inte varit vad det är i dag. Det blev utgångspunkten för en vidgning av verksamheten vid samtliga fabriker som i dag ingår i FFV Ordnance. Utan exporten skulle FFV troligen inte existera i dag, i varje fall inte om det enbart skulle basera sin verksamhet på det svenska försvarets behov. Denna expansion möjliggjorde dessutom en utvidgning av FFV till att omfatta övrig verksamhet utanför Ordnance – kort sagt: den brittiska affären beredde marken för en mycket betydelsefull utveckling av FFV. Jag tror det var i känslan av denna betydelse som FFV:s ledning ansåg det vara nödvändigt att tillmötesgå engelsmännen på det sätt som skedde.

Olle Svensson: Jag skall inleda frågestunden själv.

Du säger beträffande vapnets historia och de bedömningar som gjordes på 1960-talet, att Storbritannien var en viktig kund, som det var nödvändigt att behandla därefter. Men om man får ett sådant här regeringsavtal, som man har kallat det, måste man väl ändå iaktta de formella regler som gäller. Uppfattar du det inte så att ett regeringsavtal bör ha regeringens godkännande och att bakom det bör ligga ett regeringsbeslut?

Bengt Mattsson: Det är kanske nödvändigt, men på den tiden, 1963, var jag inte i sådan position att jag hade något avgörande därvidlag. Jag utgick naturligtvis från att generaldirektören hade inhämtat regeringens godkännande på något sätt.

Olle Svensson: Det är vår sak att göra den bedömningen, men såvitt jag förstår kan det då inte räcka med muntliga kontakter – som inte heller finns verifierade längre – utan i så fall måste man väl ta upp ärendet på ett formellt sätt så att det kan leda till regeringsbeslut. Har du någon ytterligare kommentar till det?

Bengt Mattsson: Nej, det har jag inte, eller möjligtvis den kommentaren att situationen och atmosfären kanske var annorlunda för 25 år sedan än i dag.

Olle Svensson: Jag menar inte annat än att man skall följa de konstitutionella regler som förelåg vid den tidpunkten.

Det som gör att vi har bett Sigfrid Akselson att komma hit är det påstående som fanns i Dagens Nyheter den 5 mars i år. Det står där att du har sagt att Sven Andersson har så att säga beordrat export av granäter till Australien för användning i Vietnamkriget trots att det då fanns ett embargo mot detta. De leveranserna skulle ha skett med hjälp av den brittiska regeringen, och enligt dig skulle ordern ha utfärdats i augusti 1966.

Jag frågade när Rune Nyman var här om det hos FFV fanns något underlag för detta. Jag fick svaret att det inte fanns någon sådan dokumentation på det området som han ansåg vara tillförlitlig.

När vi senare hade statsministern här citerade han ur ett dokument från 1980. Jag tror att det dokumentet upprättades såsom underlag för ett interpellationssvar av den dåvarande handelsministern Burenstam Linder.

Där står det: "Vi har aldrig hört talas om att Australien fått ammunition från Storbritannien under Vietnamkriget." Vidare skriver man att man blev påvisad att det saknades ammunition till Carl-Gustaf-systemet, eftersom leveranserna från Sverige hade stoppats.

Jag vill då fråga hur Sigfrid Akselson reagerade inför FFV:s skrivelse 1980. Den blev väl känd i samband med interpellationssvaret. Varför sökte du inte redan då klara ut det som hände vid den tidpunkten? Om du hade framträtt 1980 med din minnesbild, hade den kunnat jämföras med Sven Anderssons.

Sigfrid Akselson: Det jag har uttalat mig om går tillbaka till 1960-talet. I och med embargot, som vi har talat om här, blev jag mer och mer engagerad i sökandet efter och utvecklingen av civila produkter. Under 1970 hade jag inte någon fot kvar på försvarsmaterielområdet.

Skrivelsen från 1980 har jag ingen kännedom om, och jag har inget minne av att jag vid den tidpunkten såg eller hörde talas om skrivelsen. Jag anser att jag inte hade någon som helst möjlighet att träda fram vid den tidpunkten.

Olle Svensson: Det förekom ändå en ganska omfattande offentlighet kring det här vid den tidpunkten, men du reagerade inte då?

Sigfrid Akselson: Nej, jag reagerade inte. Jag kanske var utomlands. Jag vet inte om det. År 1980 förberedde jag min flyttning till USA, där jag vistades några år.

Olle Svensson: Hur kommer det sig då att du framträdde med de här uppgifterna så sent, i all synnerhet som du väl inte direkt stöder dig på annat än minnesbilder? Hur kom det sig att du gav offentlighet åt de här uppgifterna?

Sigfrid Akselson: Det började den 9 februari, då jag hade besök av två kriminalinspektörer, som utfrågade mig. Min befintlighet hade omtalats för dem av FFV i den pågående polisutredningen. Vid det tillfället talade jag om vad jag visste. Jag hade dessförinnan inte sett någon anledning och över huvud taget inte tänkt på denna fråga, därför att jag aldrig uppfattat det som om Gunnar Svärd, Sven Andersson eller jag hade gjort någonting som var felaktigt. Det var min uppfattning.

Senare återkom Dagens Nyheter och frågade om jag ville intervjuas i detta ärende. Efter en viss tvekan lät jag mig intervjuas den 5 mars.

Olle Svensson: Du sade att du inte upplevde det så att Gunnar Svärd, Sven Andersson eller du hade gjort något fel.

Om det skulle förhålla sig på det sätt som du har gjort gällande – och det har i varje fall bedömts som en tillförlitlig uppgift – att Sven Andersson först hade medverkat i ett regeringsbeslut om ett vapenembargo mot Australien och efteråt ändå skulle ha medverkat till att ordern skulle sändas dit, då måste det väl vid konstitutionsutskottets bedömning uppfattas som en allvarlig anklagelse mot Sven Andersson.

Uppfattade du det inte så att om en regeringsledamot deltog i ett regeringsbeslut och sedan såg till att det inte blev verkställt på ett riktigt sätt, så måste en felaktighet ha blivit begången?

Sigfrid Akselson: Jag anser inte att jag har kommit med några anklagelser. Jag har talat om vad jag känner till och bara på de punkter där jag har varit och fortfarande är helt säker.

Jag nämnde nyss att jag inte tyckte att vederbörande hade gjort någonting felaktigt. Rent juridiskt-politiskt kan man säga att det inte var riktigt, men i affärsvärlden är väl något av det hemskaste som kan hända att en firma tvingas avbryta leveranser under pågående kontrakt. Vi insåg i FFV klart att om den här frågan inte löstes, var vi helt borta i exportsammanhang. Vi skulle då ha skaffat oss en ny och mycket dålig referensmarknad i Australien, till skillnad från det som Mattsson har sagt om England.

Jag anser och ansåg väl också då att den här lösningen var en realpolitisk lösning. FFV och Sverige satt i en klämma, och här fanns ett sätt att komma ur den klämman. Jag fördömer inte vederbörande på något sätt, men jag är övertygad om att detta var den bästa lösningen när embargot inte a priori gällde Australien, utan gällde USA, och övriga Nordamerika, i stort sett hela Sydamerika, stora delar av Afrika, Australien och stora delar av Asien. I stort sett alla intressanta exportmarknader blev bannlysta, och vi hade då kontrakt med *en* av dem.

Olle Svensson: Jag förstår att man kan göra sådana kommersiella bedömningar utifrån FFV:s situation vid den tidpunkten, men här rör det sig om ett beslut som byggde på ett politiskt bedömmande, nämligen att man inte skulle sända vapen till Australien då Australien deltog i Vietnamkriget. Det fattades ett klart regeringsbeslut på den punkten.

Du bedömer det så att Sven Andersson inte har gjort något fel. Jag tycker att han hade gjort fel om han hade deltagit i en sådan här undanmanöver efter regeringsbeslutet. Har du något annat belägg för detta än din minnesbild? Kan du inte tro att din minnesbild kan ha fört dig fel? Det är viktigt att du klarar ut detta.

Sigfrid Akselson: Jag är övertygad om att denna min minnesbild är helt riktig. För att hänga upp det på någonting vill jag påpeka att den här tiden betydde mycket för mig personligen. Jag hade tekniskt arbetat med en utveckling som jag trodde mycket på. Jag trodde på möjligheterna till export. Jag arbetade mycket med både teknisk utveckling och export. Genom den verksamheten kom jag plötsligt in i mycket större sammanhang än jag tidigare varit inne på och arbetade mycket nära Gunnar Svärd. Gunnar Svärd hade för vana att orientera mig och oftast flera i ledningen när han hade träffat regeringen eller fattat beslut i frågor av större dignitet. Dessutom skrev han nästan alltid – jag vill påstå: alltid – ned sina iakttagelser och bedömningar eller vad man hade kommit överens om. Den här tiden står därför klar för mig. Jag har inte upplevt någon tid lika intensivt, varken eller förr senare.

Således vill jag hävda med skärpa att det jag har uttalat mig om är riktigt.

Olle Svensson: Du har heller inga verifikationer från Gunnar Svärds anteckningar av att din minnesbild är riktig?

Sigfrid Akselson: Gunnar Svärds anteckningar arkiverades i FFV. Jag har sedermera hört att de till stor del har rensats ut, och det verkar inte som om det finns någonting kvar. Själv har jag inte tagit några handlingar från min

arbetsgivare, vare sig öppna eller hemliga. Det skulle i så fall antagligen ha varit tjänstefel. Tyvärr har jag alltså inte några handlingar.

Olle Svensson: Du har i ett uttalande dragit vissa slutsatser – jag hoppas att det citat jag har är riktigt. Sedan man kommit in på berättelsen om Sven Anderssons eventuella medverkan har du sagt: "Det här kastar ljus även över FFV:s affärer. Boforsledningen har redan från början hävdat att regeringen och KMI känt till att deras vapen såldes vidare till Singapore. Jag undrar om inte polisutredningen kommer att visa att de har haft rätt."

Sigfrid Akselson: För att börja med citatet: Jag har inte sagt exakt så. Jag har inte noterat vad jag har sagt, men det borde ha varit någonting i den stilen, att det inte skulle förvåna mig om Bofors hade ungefär samma situation som vi, dvs. att delar av regeringen varit medvetna om exporten. Så långt står jag för vad som finns där.

Olle Svensson: Det kan tolkas så att du menar att i och med att det här hände på 1960-talet skulle man ge ett slags carte blanche för alla vapenföretag att exportera utan iakttagande av de bestämmelser som finns. Det är väl ändå regeringen som beslutar om utförsel, och endast om regeringen beslutar om utförsel är utförseln laglig. Det är väl också din uppfattning?

Sigfrid Akselson: Ja. Men jag vill poängtera att jag inte har uttalat mig om att Bofors har varit i samma situation. Jag hade vid den tiden ingen kännedom alls om Bofors exportaffärer. Det är bara en förmodan eller känsla hos mig att även Bofors haft carte blanche från regeringen. Men jag vet ingenting om det och vill inte stå för det.

Olle Svensson: Du kanske då kan dela den uppfattning som Bofors koncernchef har givit uttryck för, att det är dålig affärsmoral om vapenindustrin inte följer reglerna?

Sigfrid Akselson: Det är klart att reglerna skall följas. Men är de omöjliga att följa, har regeringen varit klok nog att ändra dem. Den ändring som gjordes 1981 skulle, om den funnits 1966, inte ha gjort att FFV kommit i detta dilemma visavi Australien.

Anders Björck: När vi hade FFV:s nuvarande generaldirektör Rune Nyman här gav han en version som gick ut på att FFV upprepade gånger sedan 1963 hade informerat KMI och regeringen om avtalet med Storbritannien.

Känner någon av er till hur de informationerna gick till? Är det någonting som gäller informationen till regeringen som hittills inte har kommit fram i ljuset? Hur brukade informationen med regeringen och KMI ske under Gunnar Svärds tid?

Sigfrid Akselson: Under denna tid lydde FFV under försvarsdepartementet. Gunnar Svärd var synnerligen noga med att hålla försvarsdepartementet underrättat om vad som hände. Det kunde gälla exportfrågor eller kontrakt eller ekonomi. Jag har en mycket klar minnesbild från just Englandskontraktet, som manglades fram och tillbaka mellan England och Sverige, av att försvarsdepartementet under denna tid blev orienterat, även så småningom beträffande kontraktets slutgiltiga skick.

Anders Björck: Kan du komma ihåg, även om det är lång tid sedan, vad Gunnar Svärd sade i det här sammanhanget? Hur formulerade han sig när han haft kontakterna med regeringen?

Sigfrid Akselson: Det är knepigare att komma ihåg hans ordval. I princip talade han om hur det förhöll sig och sade, om saken var klar, att man kunde skriva under.

Anders Björck: Gäller detta bara dig och kanske någon ytterligare person, eller uppfattade ni alla det så att Gunnar Svärds kontakter med Sven Andersson var av sådan art att det de facto innebar klarstecken? Ifrågasatte någon att Gunnar Svärd inte talade sanning? Ifrågasatte ni hans uppfattning när han kom från kontakterna med regeringen eller KMI?

Sigfrid Akselson: Jag ifrågasatte inte detta.

Anders Björck: Var det någon annan som gjorde det?

Sigfrid Akselson: Inte mig veterligt.

Anders Björck: Gunnar Svärd var en gammal vän till Sven Andersson – båda var göteborgare uppvuxna på Vegagatan. Men det fanns andra i regeringskansliet - jag tänker på Sven-Göran Olhede, som var statssekreterare, och Karl Fritiofsson, som också var statssekreterare. Fick ni någon information om att Gunnar Svärd hade kontakt även med andra personer än Sven Andersson om handläggningen av denna typ av ärenden?

Sigfrid Akselson: Sven-Göran Olhede, som då var tjänsteförrättande statssekreterare, var väl närmaste kontaktmannen mellan "ägaren"-försvarsdepartementet och FFV och besökte oss ganska ofta. Detta fortsatte i hög grad sedan vi kom under industridepartementet, där Sven-Göran Olhede var statssekreterare vid den tiden. När herr ordföranden här har nämnt Sven Anderssons namn och ställt några frågor, har jag i svaren inkluderat statssekreteraren, som jag är förvissad om alltid var med vid behandlingen av frågor av den här arten.

Anders Björck: Hade du själv någon kontakt med Sven-Göran Olhede eller Karl Fritiofsson, eller gick allt via Svärd? De måste rimligen ha besökt FFV någon gång då och då.

Sigfrid Akselson: Jag hade rätt många kontakter med Sven-Göran Olhede såväl under hans tid på försvarsdepartementet som när han var i industridepartementet.

Anders Björck: Sade Sven-Göran Olhede eller exempelvis Karl Fritiofsson någon gång någonting till er om att ni var ute på farliga vägar och att ni skulle återgå till ordningen? Fick ni några varningar från statssekreterarna?

Sigfrid Akselson: Nej.

Anders Björck: Du är övertygad om att de var väl medvetna om vilken verksamhet som ni bedrev på exportsidan?

Sigfrid Akselson: Ja.

Anders Björck: Det måste rimligen finnas flera FFV-anställda som har fått samma bild. Har ni i dagböcker eller brev från människor som deltog direkt och hade ansvar för ärendena kunnat finna belägg för att regeringen var informerad?

Sigfrid Akselson: Jag råkar känna till ett sådant fall, men jag vet inte om vederbörande har framträtt eller om han blivit utfrågad av JK. Det var fabrikschefen i Zackrisdal i Karlstad, FFV:s största ammunitionsfabrik, som hade den goda vanan att alltid ha med sig en anteckningsbok och alltid föra anteckningar om vad som inträffade.

Nu har jag i andra hand hört följande – jag vill alltså inte stå för det, utan upprepar bara vad som har sagts mig – nämligen att det i denna anteckningsbok finns en anteckning från augusti 1966. Vederbörande fabrikschef hade rest upp till Eskilstuna för att diskutera med Gunnar Svärd om den svåra situation som stoppet i leveranserna hade medfört. Jag förmodar att problemen gällde bl.a. nödvändigheten av att flytta arbetskraft från den här produktionen. Fortfarande enligt utsaga i andra eller tredje hand hade vederbörande skrivit att Gunnar Svärd hade sagt: "Lugna dig nu! Frågan ligger i försvarsdepartementet, och du kommer att få ett positivt besked om några dagar." Men jag vill understryka att detta har jag icke läst, utan jag har enbart fått det mig berättat.

Anders Björck: Jag brukar heller inte läsa andras dagböcker. Vi talar väl om Sten Hässels dagbok. Såvitt jag vet fick han besked att det några dagar senare skulle vara klart att köra i gång för då hade försvarsdepartementet givit klartecken. Kan du bekräfta att du har hört någonting liknande?

Sigfrid Akselson: Jag bekräftar det.

Anders Björck: Jag vill ställa en fråga till Bengt Mattsson i den här omgången. Jag tror att vad vi har hört hittills bekräftar en del saker.

Du besökte London i juni 1966 i tjänsten. Vad var syftet med den resan?

Bengt Mattsson: Jag vill först betona att jag inte har något personligt minne av det besöket. Jag har under de gångna 25 åren rest mycket i olika uppdrag, och det här var ett av dem. Men jag har nu studerat korrespondens och handlingar från den tiden och kan bekräfta att jag besökte London för att träffa australiensare där.

Anders Björck: Vilken var din uppgift när du besökte London i det här och andra sammanhang?

Bengt Mattsson: Jag hade fått skrivna instruktioner av Gunnar Svärd om att jag skulle erbjuda australiensarna två alternativa lösningar. Det ena alternativet var en licenstillverkning i Australien. Det andra alternativet var leveranser via Storbritannien till Australien.

Anders Björck: Var du, då medveten om att detta kunde strida mot riktlinjerna för den officiella politiken?

Bengt Mattsson: Jag kunde väl i och för sig vara medveten om detta, men å andra sidan ansåg jag det inte vara min sak att göra den bedömningen. Jag

räknade med att Gunnar Svärd hade full täckning för det genom sina kontakter uppåt.

Anders Björck: Den som under åren 1964–1976 var FFV:s representant i Storbritannien var ju major Dave Davidson. Han har sagt att Sven Andersson hade sagt: "Jag vet vad du gör, men officiellt vill jag ingenting veta."

Har du hört det yttrandet?

Bengt Mattsson: Jag tror att jag har hört det, givetvis inte direkt, utan i andra hand.

Ingela Mårtensson: Jag kan haka på den frågan: När hörde du detta?

Bengt Mattsson: Det minns jag inte exakt, men jag känner igen ordvalet.

Ingela Mårtensson: Då skulle jag vilja börja med 1965. Vad anser du vara anledningen till att England tog kontakt med Sverige för att diskutera tre affärer där FFV var inblandat i en av affärerna? Enligt avtalet hade man ju ändå rättigheter att sälja vidare.

Bengt Mattsson: Det är de kontakter som engelsmännen tydligt hade tagit, inte med FFV utan med någon annan antar jag.

Ingela Mårtensson: Ja, med UD.

Du har ingen uppfattning om varför man gjorde så just i det här fallet? Man har ju genomfört massor av affärer.

Bengt Mattsson: Jag hade över huvud taget inte någon kännedom om de kontakterna.

Ingela Mårtensson: Det framgår inte klart av din promemoria om det var 1973 eller i början av 1970-talet som man lade till vissa länder på länderlistan. Var det i samband med att vissa avtal förlängdes 1973?

Bengt Mattsson: Det var under en period i början av 1970-talet. Det bör ha varit 1970–1973 som det successivt plussades på ett antal länder.

Ingela Mårtensson: Deltog regeringen eller KMI i diskussionen huruvida länderna skulle få ingå på listan?

Bengt Mattsson: Inte vad jag kan minnas.

Ingela Mårtensson: Så det här var en uppgörelse mellan FFV och försvarsdepartementet i England helt och hållet, där man utökade listan?

Bengt Mattsson: Jag kan inte bedöma i vad mån dåvarande generaldirektören hade någon täckning uppåt för detta.

Ingela Mårtensson: Fr.o.m. 1983 gäller en ny lagstiftning med slutförbrukningsintyg. Då blev det en diskussion mellan England och Sverige, då britten hade svårigheter att skriva under slutförbrukningsintyg. Man skrev senare att man hade en överenskommelse om att man skulle meddela företagen till vilka länder man skulle skicka vapen vidare. Dels gällde det då egna affärer, dels gällde det affärer som man gjorde på de svenska företagens vägnar. Är det på det viset man uppfattar det, att England sålde på de svenska företagens vägnar till andra länder?

Bengt Mattsson: Vi sålde primärt vapen och ammunition till vår brittiska kund. Vi har inte själva gjort någon som helst marknadsbearbetning, utan vi har fått förfrågningar från Storbritannien, och dem har vi besvarat. Något initiativ har alltså inte tagits från vår sida, utan initiativet har kommit från vår brittiska kund, som haft kontakt med de länder som det rörde sig om.

Ingela Mårtensson: Men i Australiennaffären var det FFV som tog kontakt med England, såvitt jag förstår.

Bengt Mattsson: Det är riktigt. Beroende på de alldeles speciella förhållanden som gällde beträffande Australien tog FFV:s generaldirektör ett initiativ för att lösa det problemet.

Ingela Mårtensson: Var det fler affärer av det här slaget?

Bengt Mattsson: Nej.

Ingela Mårtensson: Jag vill fråga om leveranserna till Israel under tre år i början av 1970-talet. Såvitt jag förstår såldes granatgeväret via Holland. Var den affären att jämföra med Australiennaffären?

Bengt Mattsson: Eftersom den är föremål för utredning på annat håll är det någonting som jag inte bör svara på.

Olle Svensson: Om det gäller polisundersökningen eller JK:s undersökning har du rätt att själv göra den bedömningen. Vi vill inte blanda oss i polisundersökningen.

Ingela Mårtensson: Vill du svara på frågor om licensavtalet med Israel som tecknades 1969 eller 1970?

Bengt Mattsson: Jag är rädd för att jag av samma skäl inte kan lämna några detaljer.

Ingela Mårtensson: Kan du säga hur affärerna med Saudiarabien gick till på 1970-talet?

Bengt Mattsson: Jag har bibringats uppfattningen att vi just av det här skälet inte skulle gå in på enskilda länder.

Ingela Mårtensson: År 1984 diskuterades en mjuk övergång i samband med den nya lagstiftningen. Du skriver själv i en PM som vi har fått i utskottet, att KMI avstyrkte den mjuka övergången. Hur gick diskussionerna till med KMI? Fanns det ett skriftligt yttrande i det fallet?

Bengt Mattsson: Nej, det avhandlades enbart muntligt. Jag besökte dåvarande KMI amiral Algernon och informerade honom om vår situation. Jag sade att vi naturligtvis kände ett starkt ansvar mot vår kund, som hade satsat på det här vapensystemet. Vi undrade om det var möjligt att göra en mjuk övergång, som skulle betyda att vi under en övergångsperiod skulle kunna få licens utan avlämnande av slutförbrukarintyg. Hans första reaktion var att det var rimligt, men han kom tillbaka efter några dagar och sade att han hade funderat på saken och funnit att det inte var genomförbart.

Ingela Mårtensson: Men det blev i alla fall en mjuk övergång?

Bengt Mattsson: Det blev en mjuk övergång. Han meddelade mig att redan beviljade licenser fick vi fullfölja. Däremot var han inte beredd att lämna nya licenser.

Ingela Mårtensson: Men det framgick klart av diskussionerna med Algernon att det gällde avtalen av vidareleverans av Carl-Gustaf-geväret?

Bengt Mattsson: Ja.

Ingela Mårtensson: Det skulle inte röra sig om några vapen tillverkade i England?

Bengt Mattsson: Några vapen tillverkades aldrig i England.

Ingela Mårtensson: Så KMI hade 1983 kunskap om vidareexporten från 1963?

Bengt Mattsson: När jag informerade honom om detta hade jag räknat med att jag skulle få en rad frågor, om det hade kommit som en överraskning för honom. Men han hade inte en enda fråga att ställa. Det föreföll som om han var väl bekant med detta.

Ingela Mårtensson: Han kände till avtalen med England?

Bengt Mattsson: Han sade det inte uttryckligen, men jag fick det bestämda intrycket att det här inte var främmande för honom.

Ingela Mårtensson: När började man använda de slutförbrukningsintyg som riksdagen beslutat om? De skulle ha en viss formulering, och de skulle utfärdas på en viss blankett.

Bengt Mattsson: De kom till användning andra halvåret 1984 vill jag minnas.

Ingela Mårtensson: Vid export exempelvis till Singapore har man använt de blanketter och de formulär som riksdagen fastställde?

Bengt Mattsson: Jag utgår från att i och med att de infördes var det regel att de användes.

Ingela Mårtensson: År 1985 var det stopp för vapenexport till Singapore. Det hävdades i oktober, men FFV fick tillåtelse av regeringen till en export. Har du varit inblandad i de diskussioner som fördes i september 1985 om att FFV skulle få exportera trots att det gällde ett stopp för vapenexport?

Bengt Mattsson: Jag har säkert varit inblandad i detta. Det fördes diskussioner om svårigheter att få licens för export till Singapore. Vi framhöll det predikament man hamnade i. Vi fick mycket riktigt licens för en sändning. Övervägandena bakom detta hade jag ingen anledning att närmare undersöka. Vi var glada för att vi kunde genomföra leveransen.

Bertil Fiskesjö: Jag kommer tillbaka till Australienaffären. I Svenska Dagbladet av den 28 mars 1988 finns en noggrann redovisning för de resor som företogs till England 1966 då den här frågan var aktuell. Man redovisar bakgrunden och syftet med Bengt Mattssons resor och Gunnar Svärds resor,

och tidningen refererar också till FFV:s representant i London, Dave Davidson. Sedan drar den som skrivit artikeln följande slutsats: "Är Sigfrid Akselsons och DC Davidsons uppgifter korrekta, har dåvarande socialdemokratiska regeringen fört riksdagen och allmänheten bakom ljuset och brutit mot embargot och krigsmaterielbestämmelserna som säger att vapen inte får exporteras till krigförande land."

Delar ni den slutsats som dras här om den reella innebörden av vad som skedde? Jag ställer frågan till er båda.

Bengt Mattsson: Det är möjligt att det formellt sett var ett brott mot gällande bestämmelser men jag hade ingen anledning att ifrågasätta min chefs, generaldirektörens, instruktioner. Jag utgick från att han hade täckning för dem på något sätt.

Bertil Fiskesjö: Har Sigfrid Akselson någon kommentar?

Sigfrid Akselson: Jag har redan uttalat mig tidigare i dag om den frågan.

Bertil Fiskesjö: Det bekräftar alltså att den reella innebörden i det handlande som ni var involverade i var att regeringen förde riksdagen och allmänheten bakom ljuset och åsidosatte bestämmelserna?

Sigfrid Akselson: Jag har inte dragit den slutsatsen, men formellt är det riktigt.

Bertil Fiskesjö: Jag föreställer mig att det var en ganska viktig sak. För det första var ni intresserade av att kunna fullfölja exportordern, och för det andra var det en viktig sak ur allmänrättslig synpunkt. Diskuterade ni aldrig tillsammans med varandra eller tillsammans med Gunnar Svärd och Sven Andersson den rättsliga sidan och den allmänmoraliska sidan av affären?

Sigfrid Akselson: I och med att Gunnar Svärd berättade att han hade fått en uppmaning att via England på något sätt ordna leveranser till Australien ansåg jag för min personliga del att frågan var avklarad. Jag hade inget skäl att diskutera bakgrunden.

Bertil Fiskesjö: Jag utgår från att ni som framstående personer och chefer väl kände till de bestämmelser som gällde vid tillfället?

Sigfrid Akselson: Ja, vi kände till bestämmelserna, men Gunnar Svärd hade träffat en sådan överenskommelse att vi kunde fortsätta.

Bertil Fiskesjö: Ni ansåg inte då att det handlande ni var inbegripna i på något sätt anfrätte den ämbetsmannamoral som anses vara karakteristisk för den svenska ämbetsmannakåren?

Sigfrid Akselson: Jag kan lämna ett långt svar på den frågan, men det skall jag inte göra.

Jag ansåg att ett stopp för exporten i ett gällande kontrakt skulle vara ett så fruktansvärt avbräck i den verksamhet vi hade kommit i gång med, att funderingar över ämbetsmannåren etc. icke kom upp i ljuset vid den tiden.

Bertil Fiskesjö: Men diskuterade ni denna sida av frågan er emellan? Jag kan ställa den frågan till er båda.

Bengt Mattsson: Jag vill säga att den som känner till Gunnar Svärds personlighet inser att det inte var så lätt för en ung man, som jag var på den tiden, att tala om för honom vilka regler som gällde, när jag hade den bestämda känslan att han hade diskuterat de här frågorna med personer inom regeringen.

Bertil Fiskesjö: Ni var då helt övertygade om att Sven Andersson var informerad om vad som var på gång?

Bengt Mattsson: Som jag sade tidigare har jag enbart fragmentariska minnen av detta. Det här är ju mycket länge sedan. Men det här är slutsatsen som jag kan dra i dag av den position som jag hade på den tiden och det förhållande jag hade till generaldirektören.

Bertil Fiskesjö: Men för att även en sådan person som Gunnar Svärd skulle kunna handla på det här sättet måste det ha förelegat närmast ett direkt uppdrag från regeringen eller i varje fall från Sven Andersson. Sade Gunnar Svärd det uttryckligen till er någon gång, eller var det bara en känsla ni fick, att detta hade diskuterats i regeringen?

Sigfrid Akselson: Han sade det mycket klart. Mattsson hade en lägre central position då. Jag har ett mycket klart minne av att Gunnar Svärd dels åkte till Stockholm för att diskutera frågan, dels, när han kom hem, talade om vad som hänt och sade att det var fritt fram att gå vidare.

Bertil Fiskesjö: Ni tyckte inte det var märkligt eller egendomligt att man skulle kringgå den svenska vapenlagstiftningen? Ni bara fullgjorde den order ni ansåg er ha att handla här?

Sigfrid Akselson: Jag pekade tidigare på betydelsen för FFV som affärsdrivande verk att kunna fortsätta att expandera på exportsidan. Den saken var övervägande jämfört med eventuella moraliska aspekter som jag inte minns att vi diskuterade.

Bertil Fiskesjö: Hade detta betydelse i fortsättningen för FFV:s verksamhet, så att ni tog lätt på gällande bestämmelser i era allmänna resonemang när det gällde marknadsföring och liknande?

Sigfrid Akselson: Under den tid jag kan svara för – fram till 1970 – har jag ingen vetskap om någonting som gick utanför vad som var tillåtet.

Bertil Fiskesjö: Jag föreställer mig att även KMI måste ha varit inblandad på något sätt. Vem var krigsmaterielinspektör på den tiden?

Sigfrid Akselson: Det kommer jag inte ihåg.

Bertil Fiskesjö: Kommer ni ihåg att ni hade samtal med krigsmaterielinspektören om frågan?

Sigfrid Akselson: Personligen har jag inte haft det. Jag har utgått från att Gunnar Svärd åtminstone via försvarsdepartementet underrättat KMI.

Bertil Fiskesjö: Har Bengt Mattsson någon upplysning att ge i den frågan?

Bengt Mattsson: Vad gäller förbindelserna med krigsmaterielinspektören var

det på den tiden generaldirektören som förde de principiella diskussionerna. Vad jag skötte var löpande detaljrenden.

Senare – låt oss säga på 1970-talet och på 1980-talet – har vi arbetat på tre nivåer. Den lägsta nivån var vår skeppningsavdelning, som skrev ut de löpande ansökningarna om utförselbevis. Själv diskuterade jag sådana saker som om det uppstod svårigheter att få licenser på någon marknad eller om en viss ny produkt var krigsmateriel eller inte. Men de principiella frågorna har helt skötts av generaldirektören.

Bertil Fiskesjö: Jag skall då lämna den frågan och konstatera att för oss som ser på detta i efterhand framstår det som något av en konspiration. Tillsammans verkade man tydligt för att fullfölja affärsordern oavsett vilka moraliska och rättsliga hinder som fanns.

Jag vill bara ställa en avslutande fråga till Sigfrid Akselson. Den anknyter till vad ordföranden frågade om inledningsvis. I en artikel i Sydsvenska Dagbladet den 12 mars 1988 påstås det att Sigfrid Akselson har sagt apropå vad som hände i den affär som vi just har gått igenom: "Jag var övertygad om att Bofors skötte sina affärer precis som FFV. KMI och regeringen har fått all information."

Jag vill fråga om Sigfrid Akselson står för detta, eller om detta också är en missuppfattning.

Sigfrid Akselson: Såvitt jag vet har Bofors följt samma principer som FFV och fungerat på samma sätt. Jag har inte något som helst skäl att tro att de inte följde spelets regler.

Bertil Fiskesjö: Ni menar båda att ni följde spelets regler den gång som exporten till Australien över England genomfördes?

Jag vill fullfölja med en sista fråga: Finns det någon särskild grund för påståendet att Bofors har skött sina affärer precis på samma sätt som FFV, dvs. regeringen och KMI har fått all information, eller är det grundat på en allmän känsla eller värdering av hur den var inblandad?

Sigfrid Akselson: På frågan om min uppfattning om Bofors handlande har jag svarat att det är min uppfattning – där min egen värdering av firman Bofors och de ledande männen i Bofors naturligtvis kommer in i värderingsbilden – att man där har förfarit på samma sätt som FFV och i huvudsak – låt oss sätta en parentes kring Australienaffären – följt spelets regler. Jag talar fortfarande när det gäller FFV om 1960-talet.

Bertil Fiskesjö: Sigfrid Akselson har alltså ingen mer konkret information om vad Bofors har gjort och inte gjort och vad KMI och regeringen eventuellt känt till när det gäller detta som jag nu har tagit upp?

Sigfrid Akselson: Nej.

Bertil Måbrink: Man kan väl säga att Dave Davidson har bekräftat de uppgifter som Sigfrid Akselson har lämnat. Finns det ytterligare någon eller några personer, förutom Davidson, som minns och kan bekräfta att Sven Andersson kände till Australienleveransen?

Jag vill också ställa en annan fråga. Det har uppgivits att det finns ett brev

från Gunnar Svärd till Sven Andersson, daterat den 20 juni 1966, som handlar om leveranser av Carl-Gustaf till Australien. Känner du till detta brev, och i så fall: indikerar det brevet att Sven Andersson kände till leveransen till Australien, eller tyder det på motsatsen?

Sigfrid Akselson: Som svar på den sista frågan vill jag säga att jag inte har något minne av att jag vid tiden för brevet skrivande såg detsamma, och jag har inte sett det sedermera heller.

Bertil Måbrink: Du har inte hört talas om det heller?

Sigfrid Akselson: Jag har hört talas om det nu i dagarna.

Den första frågan gällde om det finns fler än Charles Davidson som kan bekräfta min utsaga. Jag har tidigare nämnt här på förfrågan att Sten Hässel uppenbarligen kan bekräfta min utsaga enligt sin dagbok.

Sedan har det förekommit uttalanden i tidningarna från före premiärministern i Australien och en australiensisk diplomat om att leveranserna trots embargot kom fram. Vidare hade en svensk diplomat i Canberra på den tiden, 1966, enligt någon tidning uttalat sig om att den diplomatiska situation som uppstod berodde på embargot.

Bertil Måbrink: Bengt Mattsson kan inte svara på frågan på grund av att det pågår polisutredning?

Jag har en fråga till Sigfrid Akselson som gäller uppgiften att FFV 1970–1973 levererade krigsmateriel via Holland till Israel. Känner du till den affären, och i så fall: var också KMI och regeringen informerade om den?

Sigfrid Akselson: Jag känner inte till den affären. Den leveransen skedde efter det att jag lämnat försvarsmateriel. Däremot känner jag till samarbetet med Israel på 1960-talet.

Bertil Måbrink: Jag förmodar att du har sett avtalet med England. Håller du med om att det var ett avtal som upprättades mellan två regeringar och att Gunnar Svärd hade fullmakt att skriva under detta avtal?

Sigfrid Akselson: Jag känner till avtalet. Jag var delvis med vid dess utarbetande. Jag var ansvarig för hela den tekniska bakgrunden.

Frågan om det var ett avtal mellan två regeringar diskuterades vid den tiden. Vår jurist hävdade att eftersom vi var ett statligt verk tecknade vi avtal ytterst för svenska staten jämlikt grundlagens föreskrifter.

Bertil Måbrink: Det har förts ett indignationskampanj mot dig för att du på polisens begäran talade om vad du visste och vad du minns om de här affärerna. Såvitt jag förstår kunde du inte göra någonting annat – du kan ju inte ljuga inför polisen.

Skulle du, om nu inte polisen hade frågat dig, över huvud taget ha sagt någonting om de här affärerna?

Sigfrid Akselson: Onekligen startades det här förloppet av kriminalinspektörernas besök hos mig. Efter det besöket hade jag inte någon tanke på att uttala mig offentligt. Jag hade gjort mitt i och med att jag hade talat med polisen. Någon månad efteråt kom Dagens Nyheter, och jag ändrade då

mening. Ett av skälen till att jag ändrade mening var att det förekom skrivelser där tidningarna famlade och inte visste vad sanningen var. Man talade t.ex. om brittisk tillverkade Carl-Gustaf-vapen. Diskussionen i massmedia var förvirrad.

Då jag hade talat om vad jag visste som skulle bringa reda i situationen tyckte jag att det var i sin ordning att tala om detta för Dagens Nyheter och den övriga press som kom därefter.

Bertil Måbrink: Jag vill ställa en fråga till Bengt Mattsson. Det har sagts att FFV genom beteckningar på en del av de brittiska beställningarna kunde se att vissa leveranser skulle vidareexporteras – det fanns en kod enligt de uppgifter som jag har. Om det är riktigt skulle jag vilja fråga om Bengt Mattsson vid något enskilt tillfälle har informerat den då aktuella krigsmaterielinspektören eller ministern om att vissa leveranser skulle kunna komma att vidareexporteras. Om du har gjort det, kan du då dokumentera det?

Bengt Mattsson: Nej, det kan jag inte. En orsak kan ha varit att det var en alldeles för osäker metod att försöka tyda en sådan kod. I vissa fall kunde man av ett par bokstäver gissa sig till vilket land det kunde vara, men ibland stämde det inte. Så om jag hade rapporterat någonting var risken stor för att det kunde ha varit fel.

Jag har när det blev aktuellt haft anledning att se på de gamla beteckningarna och har återigen kunnat konstatera att det är svårt att därav dra bestämda slutsatser. I en del fall går det, i andra fall går det inte.

Kurt Ove Johansson: Jag skulle vilja komma tillbaka till Sigfrid Akselsons påstående att Sven Andersson i mitten av 1960-talet beordrade export av granater till Australien för användning i Vietnamkriget. Har jag uppfattat det rätt, att Akselson varken har sett någon skriftlig order eller har fått besked om export muntligt från Sven Andersson?

Sigfrid Akselson: Jag har inget minne av att jag har sett någon skriftlig order på detta. Jag var heller inte med när Gunnar Svärd vid upprepade tillfällen träffade Sven Andersson och förmodligen andra regeringsmedlemmar. Det enda jag kan hänga upp det här på av den art som det frågades efter är från en middag i FFV:s gästmatsal i Eskilstuna. Sven Andersson tackade för middagen och sade någonting som: "Vi skall också skåla med Gunnar, mannen som räddade freden mellan Sverige och Australien." Det är det enda påtagliga som jag kan hänga upp detta på.

Kurt Ove Johansson: Är det heller ingen som i andra hand har delgivit dig något besked om att Sven Andersson skulle ha givit en sådan exportorder? Det du har uppfattat som en exportorder är tydligen någonting som hände i samband med den middagen?

Sigfrid Akselson: Nej, jag hänger inte upp detta på middagen, utan det är en sak vid sidan om.

Kurt Ove Johansson: Får jag ställa frågan så här: Vem är det som har givit dig direkt besked om att Sven Andersson har givit den här exportordern?

Sigfrid Akselson: Gunnar Svärd.

Kurt Ove Johansson: Enligt svensk praxis skall den som gör en anklagelse också i princip lägga fram bevis. Tycker du att det är en stark bevisgrund att du inte har sett något skriftligt dokument och har fått en uppgift i andra hand?

Sigfrid Akselson: Utan starka bevis skulle jag inte ha uttalat mig för polisen eller för pressen. Jag har emellertid gjort det. Jag kan inte lämna fram något dokument såsom det tidigare påpekades här. Jag har sagt vad jag är helt medveten om är sanningen. Min förhoppning är att man på annat sätt kan utreda eller att man på annat sätt kan skaffa fram bevis, och jag tycker att det delvis har lyckats.

Kurt Ove Johansson: Jag uppfattar dig ändå så att du säger att några påtagliga bevis kan du inte lämna i dag.

Sigfrid Akselson: Nej, jag har inga dokument i min ägo. I så fall skulle de tillhöra FFV.

Kurt Ove Johansson: Då skulle jag vilja komma tillbaka till 1980 när FFV skriver till krigsmaterielinspektionen att den aldrig har hört talas om att Australien har fått någon ammunition från Storbritannien under Vietnamkriget. Vidare skriver FFV att man blivit påvisad att det saknades ammunition till Carl-Gustaf-systemet, eftersom leveranserna från Sverige stoppats.

I dag har jag uppfattat Sigfrid Akselson så att han vid tidpunkten när detta skrevs inte kände till den här skrivelsen och därför inte haft anledning att reagera. Är det korrekt uppfattat?

Sigfrid Akselson: Ja. Jag var inte tillfrågad.

Kurt Ove Johansson: Är den kunskap som Sigfrid Akselson påstår sig ha haft tidigare, från mitten av 1960-talet, en kunskap som är exklusiv för Axelson, eller finns det måhända fler som borde ha haft samma kunskap?

Sigfrid Akselson: Kanske är den i viss mån exklusiv för mig av det skälet att Gunnar Svärd gärna arbetade ihop med någon och talade igenom alla frågor ingående. Men den kunskapen är inte exklusiv totalt sett. Charles Davidson i London, som var vår representant, har bekräftat att han har ordnat sammanträden med Gunnar Svärd i London för att klara upp leveranserna till Australien dels i War Office, dels i Australia House.

Bengt Mattsson har sagt i ett tidigare skede att detta stämmer överens med hans uppfattning om skeendet även om han inte minns detaljer.

Kurt Ove Johansson: Jag får kanske formulera frågan så här: Borde det inte ha varit rimligt att någon utöver Akselson inom FFV hade haft den här kunskapen som Akselson påstår sig besitta och ha upptäckt att det har förts en debatt i Sveriges riksdag och att det har upprättats en skrivelse från FFV till KMI? Borde man inte vid den tidpunkten, 1980, ha kunnat slå larm?

Sigfrid Akselson: Det är 20–25 år sedan detta hände. Många har naturligtvis glömt detaljerna. Å andra sidan var det bara ett fåtal människor inblandade i detaljerna. Det fanns ingen anledning att sprida dem över större områden.

Kurt Ove Johansson: Kvar står ändå att om FFV upprättar en skrivelse till

KMI 1980, som enligt Akselson egentligen inte skulle vara korrekt, är det egendomligt att inte någon vid FFV reagerar på att FFV till KMI lämnar in en uppgift som inte skulle vara korrekt.

Sigfrid Akselson: Jag tycker att den frågan borde ställas till den generaldirektör Erik Malmberg som då var i tjänst. Men ett brev från ledningen eller generaldirektören blir inte känt i vidare kretsar. De som då fanns i ledningen var över huvud taget inte med på 1960-talet.

Olle Svensson: Får jag själv sammanfatta. Jag tycker att anklagelserna om en politisk inblandning är en fråga för konstitutionsutskottet. En huvudfråga är om regeringar har blandat sig i affärerna. Jag är litet illa berörd om vi inte kan få fram mer än som hittills har kommit fram. Det är mycket olyckligt att personer som har gjort sitt land stora tjänster får sitt rykte skadat på dåliga grunder.

När generaldirektören Rune Nyman var här frågade jag om det i FFV:s arkiv fanns handlingar som kunde styrka att Sven Andersson i maskopi med dåvarande chefen Gunnar Svärd medverkat till brott mot vapenembargot. Rune Nyman svarade att det inte fanns beslutsprotokoll eller dokument som klart och tydligt säger detta.

Vi har fått en del andrahandsuppgifter exempelvis om vad som kunnat skrivas i en dagbok. Nyman sade att det fanns kopior på information till KMI om sådana saker och att det finns brev som i viss mån belyser detta, men det är svårt att i dag sätta någon speciell värdestämpel på det.

Får jag fråga om Bengt Mattsson, som fortfarande är i tjänst i FFV, vill instämma i generaldirektörens bedömning, att det inte finns något material som kan ha betydelse för konstitutionsutskottet. Vi kan inte nöja oss med andrahandsuppgifter och snack, utan vi måste ha belägg i handlingar. Har det kommit fram sådana handlingar som kan tyda på att Sven Andersson ingripit på detta sätt?

Bengt Mattsson: Jag har inte sett några sådana handlingar från Sven Andersson som tyder på detta. Det enda som jag har sett som kan tyda på detta är ett brev som har sänts från Gunnar Svärd till Sven Andersson och varav jag har sett en kopia. Det har jag personligen tolkat så att det skrevs omedelbart efter det att jag hade varit i London i juni för att diskutera med australiensarna. Jag tolkar inledningen till brevet så att han ville tala om att det hade diskuterats med australiensarna på det sätt som tydligen hade förevarit mellan Sven Andersson och Gunnar Svärd. Men det är min personliga tolkning. Det går inte att explicit få fram någonting ur den formuleringen.

Olle Svensson: Därmed kan du instämma i att man inte kan sätta någon specifik värdestämpel på det, såsom Rune Nyman sade till oss?

Bengt Mattsson: Jag betraktar det inte som hundra procentigt bevis, men jag tycker det kan vara ett kraftigt indicium.

Anders Björck: Jag skall till skillnad från herr ordföranden inte försöka sammanfatta. Jag vill inte förmena ordföranden den rätten, och jag har aldrig

försökt möta Olle i grind, men jag tycker att vi skall vänta med sammanfattning tills vi hört alla och tagit del av alla dokument.

Finns det någon på FFV som efter det att polisen och Dagens Nyheter har publicerat sina informationer har ställt sig upp och sagt: "Ni, herrar Akselson och Mattsson, ljuger. Vi har uppgifter som visar att ni inte talar sanning." Har ni mött några sådana reaktioner bland nuvarande och gamla arbetskamrater?

Bengt Mattsson: Nej.

Sigfrid Akselson: Det har jag inte heller. Däremot har jag mött reaktioner. Jag har fått en mångfald telefonsamtal från tidigare medarbetare och fått ett antal brev från sådana, där de uttalar sin förtjusning över att någon vågar tala om hur det var.

Anders Björck: Det innebär att de är på samma linje som ni och t.o.m. är beredda att bekräfta om det skulle behövas?

Sigfrid Akselson: Det är min uppfattning, ja.

Anders Björck: Har ni någon anledning att ljuga? Behöver ni dölja någonting?

Sigfrid Akselson: Nej, absolut inte. Det enda skälet till att jag framträder är att jag vet att jag har rätt, att jag talar sanning och att polisen kom hem till mig.

Bengt Mattsson: Det skulle vara förenat med alltför stora risker om jag skulle ljuga.

Anders Björck: Ni har sagt att Gunnar Svärd träffade Sven Andersson och eventuellt andra statsråd. Akselson nämnde andra statsråd. Vilka skulle det ha kunnat vara?

Sigfrid Akselson: Helt säkert de som satt i regeringen då.

Anders Björck: Så långt är jag med, men vilka? Finns det några indikationer på att man träffade t.ex. Torsten Nilsson?

Sigfrid Akselson: Jag har säkert hört av Gunnar Svärd vilka som var med vid olika tillfällen, men jag har inte något så klart minne att jag vill uttala mig om det.

Anders Björck: Men du är säker på att han sade att han hade träffat andra i regeringen?

Sigfrid Akselson: Han talade om regeringen, ja.

Anders Björck: Är det pluralis vad gäller antalet statsråd?

Sigfrid Akselson: Regeringen är singularis.

Anders Björck: Nämndes Torsten Nilsson någon gång?

Sigfrid Akselson: Det är möjligt, men jag kommer inte ihåg det.

Anders Björck: Olika utredningar granskar nu FFV:s tidigare vapenexport: JK, medborgarkommissionen, polisen m.fl. Vilka av dessa kommissioner har hört av sig till er för att få fram sanningen?

Sigfrid Akselson: I mitt fall är det polisutredningen, som tydligen nu har övergått till JK, och så är det medborgarkommissionen och KU.

Anders Björck: Jag vill ge ordföranden rätt i att det är viktigt att man kan få fram dokumentation i sådana sammanhang, även om en dyster erfarenhet lärt mig att det bara är vissa saker som man sätter på pränt. I Muhrs gamla brukskatekes stod det: "Tag skriftligt på allt. Gif skriftligt på intet!" Är vi inte i det läget nu att det saknas mycket helt enkelt därför att vissa saker bara avhandlades muntligt?

Sigfrid Akselson: Det tror jag är riktigt. Men jag vill påpeka att Gunnar Svärd med stor säkerhet har skrivit ned allt om sina diskussioner med Sven Andersson och regeringen. Tyvärr har de anteckningarna tydligen – det påstås så – sällats ut under årens lopp.

Anders Björck: Jag har fått litet olika uppgifter. Först var det en uppgift som fördes fram i konstitutionsutskottet, att Svärds arkiv hade rensats efter 1970. Jag fick sedermera i en tidning – inte i herr ordförandens tidning Folket, utan i konkurrenten i Eskilstuna; det finns också en sådan – läsa att detta inte var korrekt, utan i själva verket hade man lämnat handlingarna till krigsarkivet. Därefter hade FFV tydligen begärt att få tillbaka dem. Är det korrekt att delar av Svärds arkiv nu igen finns hos FFV i Eskilstuna? Vet ni det?

Bengt Mattsson: Jag har inte personligen sysslat med detta, men Bengt Hagersten känner till det mera i detalj.

Bengt Hagersten: Delar av det som förvaras hos krigsarkivet och som avser tiden fram till 1970 finns hos FFV i dag. Av utredningsskäl har vi lånat tillbaka den hemliga delen av de arkivhandlingarna.

Anders Björck: Har du gått igenom de handlingarna?

Bengt Hagersten: Inte samtliga.

Anders Björck: Vem går igenom dem nu?

Bengt Hagersten: De finns tillgängliga för de utredningar som kan fråga efter dem. Det är ett omfattande material, och det har inte funnits möjlighet att forcera igenom det.

Anders Björck: Hade inte Gunnar Svärd ett stort förtroende hos den socialdemokratiska regeringen? Hade ni någon uppfattning om att man behandlade honom på ett tveksamt sätt eller att han hade den dåvarande regeringens och försvarsdepartementets förtroende?

Sigfrid Akselson: Min uppfattning är att han hade mycket stort förtroende och att det var ömsesidigt.

Anders Björck: Hade ni som arbetade med det här någon uppfattning om att

de åtgärder ni vidtog, exempelvis när det gällde försäljningen till Australien och Engelsavtalet, definitivt stred mot officiell svensk utrikespolitik eller att det passade in i det mönster som då var förhärskande? Uppfattade ni det som ni sysslade med såsom stridande mot svensk utrikespolitik och de riktlinjer som gällde då?

Sigfrid Akselson: Det var en svår fråga. Mitt minne av hur vi uppfattade det var att det låg i linje med svensk utrikespolitik. Då menar jag att regeringen inte ville ha en svår diplomatisk situation gentemot Australien beroende på en rätt begränsad kvantitet ammunition – det kanske var vapen också.

Anders Björck: När riksdagens näringsutskott var hos FFV den 23 mars 1971 fick man besked om att läget var bekymmersamt på grund av att embargot hade gjort att man inte kunde leverera till Australien. Det sade dåvarande generaldirektören Malmberg. Hade ni några order från FFV:s ledning om att hålla tyst och inte berätta? Hade ni några speciella instruktioner visavi press eller riksdag om att berätta så litet som möjligt?

Bengt Mattsson: Det hade vi inte.

Anders Björck: Men var inte policyn att det var bra att det såldes men att man skulle tala så litet som möjligt om det?

Bengt Mattsson: Det är möjligt.

Olle Svensson: Innan jag ger ordet till Bertil Måbrink vill jag säga att jag inte har uppfattat att någon här har påstått att ni ljuger inför utskottet. Vad vi diskuterar är de minnesbilder som har redovisats och om det finns belägg för dessa minnesbilder. Så har jag uppfattat våra frågor.

Bertil Måbrink: Kan ni med dokument visa att regeringen eller krigsmaterielinspektionen visste att Engelsavtalet från 1963 medgav England rätt till vidareexport?

Sigfrid Akselson: Jag kan inte som enskild person dokumentera det. Jag har inga dokument i min ägo.

Bengt Mattsson: Jag kan inte heller dokumentera det. Frågan gällde om man kunde kommentera det från 1963, då avtalet skrevs. Nej, det finns ingenting sådant. Det var bl.a. det som gjorde att jag utgick från att det här var sanktionerat uppifrån.

Birgit Friggebo: Det är alldeles uppenbart att det inte finns papper och dokument. Skall man smyga med reglerna, ser man väl till att det inte finns papper och dokument. Då blir det viktigt att få en sannolikhetsbild.

Ni säger att ert intryck är att den här ordern har givits till generaldirektören. I varje fall Bengt Mattsson har gått tillbaka rätt mycket i papperen, medan Sigfrid Akselson mera har egna minnesbilder. Jag vill fråga just om de minnesbilder vi har. Vi fick höra om en middag, där det hade fällt ett visst uttalande. Finns det andra minnesbilder av vissa dagar eller av vissa tillfällen? Det här var ju en stor händelse hos FFV, eftersom ni riskerade att bli av med stora leveranser.

Sigfrid Akselson: Frågan gällde om jag kan knyta an det jag har sagt till andra minnesbilder?

Birgit Friggebo: Vilka var med, hurdant var vädret? Vad var det för årstid? Vad sades?

Sigfrid Akselson: Jag har tänkt igenom detta mycket, men det har gått för långt tid för att jag skulle kunna knyta ihop det. Det skulle vara fel om jag försökte. Men det jag har sagt står för mig så klart att jag kan svara för det.

Birgit Friggebo: Du har uppenbarligen träffat Sven Andersson bara vid ett tillfälle, vid en middag?

Sigfrid Akselson: Jag har träffat honom ett flertal gånger.

Birgit Friggebo: Då hade det aldrig varit uppe till diskussion eller kommentarer?

Sigfrid Akselson: Det är mycket möjligt, men det är ingenting som jag specifikt kommer ihåg.

Bengt Mattsson: Jag kan säga en sak som eventuellt kan vara av intresse i sammanhanget. Jag hade tidigare en medarbetare, som inte nu vistas i Sverige längre, som jag har varit i kontakt med. Han har tydligen något bättre minne än jag har. Han säger att han minns att Gunnar Svärd hade information för den personal som arbetade med de här frågorna 1963, alltså innan avtalet skrevs, om att det hade varit en kontakt med Sven Andersson.

Olle Svensson: Gällde det avtalet?

Bengt Mattsson: Det gällde avtalet 1963.

Olle Svensson: Inte Sven Anderssons medverkan i affären med Australien?

Bengt Mattsson: Nej, det hade inte med Australien att göra, utan det här var 1963.

Birgit Friggebo: Det var bara Sigfrid Akselson som svarade om papperen som gick över inför interpellationen 1980, och Sigfrid Akselson vill bara svara för det som har hänt före 1970. Men Bengt Mattsson har varit med länge. Vilken position hade du 1980?

Bengt Mattsson: Jag var marknadschef.

Birgit Friggebo: FFV skickade då material till regeringskansliet som underlag för ett svar i riksdagen. Det indikerade att det fanns ett licensavtal och att det var England som tillverkade vapnen.

Uppmärksammade inte du att det försiggick en debatt i riksdagen om en grundläggande stor sak som gällde FFV?

Bengt Mattsson: Jag har inget som helst minne av att det här papperet skrevs. Det kan beror på att jag hade varit på resa. Det normala hade varit, om jag hade varit hemma, att jag fått uppdraget att skriva detta papper. Nu var det min chef som fick uppdraget av generaldirektören att skriva papperet.

Birgit Friggebo: Hade papperet sett annorlunda ut om du hade skrivit det?

Bengt Mattsson: Det är möjligt att det hade sett annorlunda ut på något vis.

Birgit Friggebo: Tycker inte du att det är underligt att du inte känner till frågor som ställs i Sveriges riksdag och som är kritiska mot verksamheten? Hela frågeinstitutet går ju ut på att skapa klarhet i saker som är bekymmersamma. Om du egentligen hade ansvaret för att skriva det här papperet men var borta, verkar det egendomligt att ni inte hade diskussioner inom FFV och att informationen till regeringskansliet antingen varit felaktig eller att den hade missuppfattats i regeringskansliet.

Bengt Mattsson: Det kan synas att det är konstigt, men det beror på situationen när papperet kom under mina ögon, om så skedde. Det är möjligt att jag hade så mycket att göra att jag inte trängde närmare in i detta. Jag fick inte besked om att det hade gått ut ett underlag till ett interpellationssvar. Det kan också vara så att jag läste igenom det summariskt och nöjde mig med detta. Om jag hade trängt djupare in i det är det möjligt att jag hade ställt frågor. Men det här är en sak som Erik Malmberg bättre borde kunna svara på, eftersom det var han som begärde papperet.

Birgit Friggebo: Jag vill slutligen ställa en fråga som gäller affärerna med Australien.

Den enda konkreta minnesbild som ni båda personligen har är yttrandet vid middagen. Vilka ytterligare personer var närvarande utöver er?

Sigfrid Akselson: Mina personliga hågkomster gäller vad Gunnar Svärd sade och gjorde i det samarbete vi hade. Det skämtsamma yttrandet av Sven Andersson är något vid sidan om.

Olle Svensson: Var Bengt Mattsson med på middagen?

Bengt Mattsson: Nej, i varje fall har jag inget minne av det.

Birgit Friggebo: Ni har kommit med en allvarlig anklagelse. Vår uppgift är att försöka se om det kan vara på det sättet. Då vill vi ha hjälp med att hitta sanningen.

Bengt Mattsson: Det finns en annan sak som kanske inte har kommit fram riktigt. Det har talats om underlaget för interpellationssvaret som skrevs 1980. Jag har för bara några dagar sedan gått igenom en del ytterligare material och då funnit tecken som tyder på att det verkligen har gått ammunition via Storbritannien till Australien. Den som skrev underlaget var inte med på 1960-talet, så det kan vara en felaktig information som han har fått, eller han kan ha felaktigt tolkat det underlag som stod till hans förfogande.

Bertil Fiskesjö: Det har framgått av vad vi har fått veta att det är en liten krets människor som varit involverade i affären med Australien och haft kunskap om den. Ni har tydligen handlat enligt maximen att det tre vet, det vet världen. Det måste ha funnits en strävan att det som var på gång inte skulle nå ut.

Jag vill i anslutning till det fråga om styrelseformerna på försvarets fabriksverk vid den här tiden. Var det ett enrådighetsverk vid den tiden?

Sigfrid Akselson: Generaldirektören var ordförande i sin egen styrelse.

Bertil Fiskesjö: Men då var det inte generaldirektören som själv bestämde. Förekom det inte vid något tillfälle att styrelsen informerades om vad som var på gång?

Sigfrid Akselson: Det är jag övertygad om.

Bertil Fiskesjö: Vilka satt i denna styrelse? Var det en byråkratisk styrelse, eller fanns det representanter utifrån?

Sigfrid Akselson: Det fanns representanter för näringslivet. Sebardt, en känd industriman, satt i styrelsen och vidare en socialdemokratisk riksdagsman, Almgren. Jag minns inte vilka de övriga var.

Bertil Fiskesjö: Det är i och för sig lätt att kontrollera. Jag ställde frågan för att kunna följa upp med en annan fråga: Förekom det vid något tillfälle enligt vad ni kände till att Australienaffären drogs i styrelsen? Var ni själva närvarande vid något sådant tillfälle?

Sigfrid Akselson: Jag var närvarande som ledamot av styrelsen under senare delen av 1960-talet, från 1967 torde det ha varit. Men kännetecknande för Gunnar Svärds sätt att leda styrelsen var att det först under tio minuter eller en halv timme förekom en allmän diskussion och framför allt en information om det ekonomiska läget, försäljningsläget, produktionsfrågor och liknande. En information om den här frågan passar väl in i den bilden, så jag håller för troligt att styrelsen fick en information om Australienfrågan, liksom även om avtalet med England.

Bertil Fiskesjö: Men i så fall borde det finnas protokoll på detta.

Sigfrid Akselson: Vad jag försökte säga var att det först under en kvart eller en halvtimme lämnades en allmän information utan att det fördes protokoll.

Bertil Fiskesjö: Det angavs inte ens i protokollet vilka ämnen som diskuterades?

Sigfrid Akselson: Nej. Däremot kunde det komma upp beslutspunkter i protokollet. Det finns hos FFV ett beslutsprotokoll – jag har glömt detaljerna, men jag såg det för någon månad sedan – som tyder på att det fattades ett beslut i styrelsen som gällde den här affären.

Olle Svensson: Nu har inga fler anmält sig för att ställa frågor. Det återstår för mig att tacka för att ni har kommit hit och givit oss denna muntliga komplettering av vårt skriftliga material.

1988-04-26

kl. 13.15–14.30

Offentlig utfrågning av f. d. handelsministern Staffan Burenstam Linder angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Vi återupptar nu förhandlingarna. Det gäller vår särskilda föredragningslista och de ärenden som berör vapenexport.

Jag välkomnar Staffan Burenstam Linder till utskottet. Vi känner dig ju väl som f. d. riksdagsledamot, men i dag är du här i din egenskap av handelsminister den 8 oktober 1976 – den 18 oktober 1978 och vidare den 12 oktober 1979 – den 5 maj 1981. Kan jag börja utfrågningen omedelbart eller har du någonting inledningsvis att säga?

Staffan Burenstam Linder: Nej, inte någonting annat än att jag tackar för ordförandens välkomstord.

Olle Svensson: Jag skall hålla mig till den aktuella granskningen och försöka undvika att upprepa frågor som vi ställde föregående år.

Vi har kommit in på ett par förhållanden från din tid som handelsminister som vi vill inhämta sakupplysningar om. Det ena rör de s. k. samarbetsavtalens konstitutionella status. Dessa avtal härrör från det förflutna. Redan i början av 1970-talet upprättades sådana samarbetsavtal med Danmark, Norge, Belgien och Holland i samband med en diskuterad försäljning av Viggan. När du i februari 1980 var handelsminister fick enligt uppgifter den socialdemokratiska oppositionen motta en promemoria från handelsdepartementet där du var chef. I denna promemoria redovisades ett samarbetsavtal, eller ett planerat samarbetsavtal, med Indien rörande ubåtar. Oppositionen fick också reda på att ett "memorandum of understanding" mellan regeringarna förbereddes. Jag tror att det hela även hade föredragits i utrikesnämnden. Jag undrar om du vill kommentera just dessa förberedelser och hur du uppfattade de bestämmelser som gällde beträffande möjligheterna att träffa ett sådant samarbetsavtal.

Staffan Burenstam Linder: Detta reglerades i de riktlinjer som vi hade att följa vid hanteringen av vapenexportfrågor. I dessa riktlinjer diskuteras också möjligheterna att ingå samarbetsavtal i de fall där det verkligen var fråga om en gemensam utveckling av vapensystem, vilket var fallet i det här ubåtsärendet.

Olle Svensson: De åtaganden om säkerhet att leverera som har gjorts i de olika avtalen har ju diskuterats. Finner du det naturligt, vid en sådan affär som då var aktuell och som gällde ubåtsförsäljning till Indien, att ett köparland är intresserat av att på detta område få vissa utfästelser?

Staffan Burenstam Linder: Ja, jag finner det högst naturligt att ett land som vill ingå ett så omfattande avtal också har försäkringar om att inte detta avtal

hävs med hänvisning till den ena eller den andra omständigheten. Endast ett fall, FN:s tvingande vapenembargo, skulle ta över själva avtalstexten.

KU 1987/88:40
Bilaga B 18

Olle Svensson: I det sammanhanget är jag något intresserad, eftersom det inom utskottet har diskuterats om likheter och olikheter när det gäller åtaganden. Det haubitsavtal från den socialdemokratiska regeringstiden som har träffats med Indien har ju jämförts med dessa förberedelser och den modell som då byggdes upp.

När den nuvarande krigsmaterielinspektören Sven Hirdman utfrågades av utskottet uttalade han att dessa avtal är likartade. Man hänvisar i bäge fallen till vad som sägs i riktlinjerna för sådana och till möjligheterna att ingå samarbetsavtal på vapenexportområdet. Som du då uttryckte det, kan man i detta fall konstatera att det endast är ett ovillkorligt hinder som skulle kunna stoppa leveranser? Du har således samma uppfattning i tolkningen av detta?

Staffan Burenstam Linder: Ja, det har jag. Det är ju inte heller så märkvärdigt.

Olle Svensson: Det ligger alltså i linje med de riktlinjer som fanns vid den tidpunkten?

Staffan Burenstam Linder: Ja, svensk vapenexport har som ett motiv att kunna göra det möjligt för Sverige att ha en egen försvarsmaterielindustri. Det är ett starkt intresse för Sverige att kunna ha en sådan och därmed slippa ett ökat utrikespolitiskt beroende. I annat fall hänvisas man till att importera från den ena eller den andra sidan – ofta från stormakter – och det kan medföra bindningar. Med hänvisning till att detta är ett av motiven för svensk vapenexport, har det också varit naturligt att det skapades ett utrymme för att ingå denna typ av samarbetsavtal. Dessa avtal skulle även avlasta Sverige utvecklingskostnader för vapen.

Olle Svensson: Det är väl bekräftat att du föredrog detta ärende i utrikesnämnden?

Staffan Burenstam Linder: Det märkvärdiga är att när man har avgått som statsråd, betraktas man som en säkerhetsrisk. Det är väldigt svårt att få bekräftat vad man egentligen tog upp inför utrikesnämnden. Även om jag ofta läser i tidningar vad folk säger, kan jag inte i efterhand själv ta reda på vad jag har sagt. Men det är min klara uppfattning att detta ubåtsärende har föredragits i utrikesnämnden, liksom ett likartat ärende som också gällde Indien, nämligen försäljning av en version av Viggen.

Olle Svensson: Jag kommer inte alls att fråga om vad som försiggick i utrikesnämnden. Jag undrar bara om denna föredragning föregicks av en beredning inom regeringen? Vilka statsråd var då närvarande? Men det har du kanske inte någon minnesbild av?

Staffan Burenstam Linder: Dessa förhållanden ligger ju närmast tio år tillbaka i tiden. Men det är i alla fall självklart att ärenden av denna kaliber inte togs upp i en utrikesnämnd utan att ha varit föremål för diskussion inom regeringen, i synnerhet som – om jag minns rätt – det inte är handelsministern som svarar för själva avtalen utan i stället försvarsministern.

Olle Svensson: Då förutsätter vi att en sådan beredning hade ägt rum.

Nu ämnar jag gå in på den andra fråga som jag vill ta upp med anledning av vår granskning just i år. Den gäller hur de s.k. Engelsavtalen uppfattades, dvs. de avtal som FFV kom överens om med det engelska arméministeriet. Jag har även i detta fall en skildring av vad krigsmaterielinspektör Sven Hirdman sagt om dem inför utskottet: "Det är helt riktigt att säga att de för vapenexporten ansvariga statsråden, dvs. de handelsministrar som har suttit under årens lopp, på basis av den information de har fått har haft uppfattningen att det är licensavtal, och nu är ju det rättsliga läget så att före 1983 kunde företagen ingå licensavtal med främmande part utan att det krävde regeringens tillstånd. Man hade varit i denna goda tro därför att åtminstone i den skriftliga dokumentation vi har funnit i våra arkiv hos FFV har det hela tiden talats om licensavtal."

Avser du att Sven Hirdman ger en korrekt beskrivning av läget såsom du uppfattade det?

Staffan Burenstam Linder: Som jag uppfattade ordförandens uppläsning här, är det en korrekt beskrivning. Men förhållandet var att det inte fanns något licensavtal, så i den bemärkelsen kunde ju inget statsråd gärna vara medveten om att det förelåg något sådant avtal. Vad som förelåg var – som t.o.m. generaldirektören vid fabriksverken tycks ha upptäckt i efterhand – ett leveransavtal.

Däremot föreställer jag mig att alla statsråd i likhet med mig var medvetna om att det förelåg vad som påstods vara ett licensavtal. I olika förteckningar finns upptagna de licensavtal som vapenfabrikanter ingått på skilda håll. Även detta licensavtal fanns angivet i sådana förteckningar.

Olle Svensson: Du kanske funderade särskilt över detta när du hade att svara på en interpellation – jag tror att den var framställd av Maj Britt Theorin. I det sammanhanget fick du väl ta del av några anteckningar från FFV, vilka väl måste tolkas på det sätt som du nyss har sagt.

Staffan Burenstam Linder: Ja, det var ju uppgifter som milt sagt var vilseledande. Dessutom hade vi – det gällde nog andra handelsministrar också – genomgångar med cheferna för företagen som exporterade krigsmateriel, framför allt Bofors och FFV, för att det inte skulle föreligga några missförstånd om riktlinjerna och ifrågavarande statsråds tolkningar av dessa.

Jag hade osedvanligt många tillfällen till genomgångar med både herr Malmberg och herr Lund utan att dessa frågor aktualiserades av fabriksverken, ehuru man där naturligtvis var medveten om de riktlinjer och de tolkningar av dessa som förelåg.

Olle Svensson: Jag avser nu att gå tillbaka till en fråga som vi kanske delvis tangerade förra gången, men som anknyter till trovärdigheten i just det du var inne på när det gällde de lämnade uppgifterna till t.ex. handelsministern. Jag syftar då på Robot 70, som hamnade i det explosiva Mellanösternområdet.

Jag har en artikel från Expressen där Ardbo citeras: "Så ljög vi". "Det var en lögn." "Både Winberg och jag visste att det var lögn. Det blev mer

smakligt om man gjorde affärer via ett annat land. Man ville att vi skulle göra så här. Det skulle skötas diskret. Då var regeringen och KMI nöjda." Detta har att göra med en kommentar till två ingripanden som du gjorde under din tid som handelsminister. Jag vill gärna läsa upp följande för att belysa den jargong som tydligen fanns på direktörssidan i Bofors:

"– Den där grabben Burenstam läste i Observer att Robot 70 fanns i Dubai och Bahrain. Då hade robotarna funnits där i ungefär ett och ett halvt år. – Burenstam ringde till Claes-Ulrik Winberg, som förklarade att vi inte hade exporterat några robotar dit. Burenstam ville ha skriftligt på det. Winberg skrev den 12 februari 1981 ett brev och sa en gång till att vi inte hade exporterat till Dubai och Bahrain.

Ardbo plockar fram en kopia och läser högt ur brevet. Staffan Burenstam Linder var dock inte nöjd med beskedet från bruksdisponenten. Han skickade den nye krigsmaterielinspektören Carl Algernon och juristen Staffan Sandström till Bofors.

–Ja, det kom en pojke som hette Algernon hit. Vi lät dem se på kontrakt, fakturor, leveranshandlingar – allt. Vi höll på en hel dag och sedan skrev de ett protokoll: Bofors har inte exporterat till Bahrain och Dubai. Bofors har heller inte medverkat till att Robot 70 kommit till dessa länder.

Ardbo, Winberg och ytterligare en Boforstjänsteman, som nu gått i pension, skrev under.

Då ljög ni alltså?

–Det var en lögn. Både Winberg och jag visste att det var lögn. Eller snarare en sanning med modifikation.

Martin Ardbo ler.

Det verkar lite cyniskt.

–Tja, man kan bli cynisk med åren.

Var de lättlurade på KMI?

–Ingen kommentar."

Jag vet att det i de handlingar vi sett finns dels ett brev från Winberg skrivet efter ditt telefonsamtal, dels minnesanteckningar från inspektionen som gjordes vid Bofors. Kan du litet närmare kommentera vad som hände vid de tillfällena?

Staffan Burenstam Linder: Beträffande den jargong som återspeglas i artikeln har jag över huvud taget ingen kommentar. Det rör sig om en tidningsartikel, och jag har ingen aning om hur de samtalen egentligen fördes.

När det gäller fakta i målet är det så att efter det att vi i utländsk press hade läst påståenden om att vapnen fanns i några av de mindre länderna i Mellersta Östern, vidtog vi ett antal åtgärder för att kontrollera vad som var rätt och fel. Vi gjorde denna kontroll med hjälp av ambassaderna.

De fakta som förekommer i artikeln är riktiga på det viset att jag ringde Winberg från mitt tjänsterum i närvaro av jurister och väl också krigsmaterielinspektören, som avlyssnade samtalet genom högtalartelefon. Vi bad att få det hela skriftligt av Winberg. Eftersom det brev som inkom ur min synvinkel inte var helt tillfredsställande, skickade jag krigsmaterielinspektören plus juristen Staffan Sandström till Bofors. Där gjordes inte bara

minnesanteckningar, utan det upprättades en ordentlig promemoria. Denna promemoria är underskriven av de tre ledande personerna, varav den tredje var – om jag minns rätt – artilleriinspektören Paulsson. Dessutom har alla tre paraferat varje sida, vilket i efterhand kan vara bra att kunna se. I promemorian sägs ju att Bofors har exporterat Robot 70 endast till dem i ansökningshandlingar till KMI angivna kunderna i enlighet med givna exporttillstånd samt att Bofors efter leverans inte på något sätt medverkat eller på annat sätt bidragit till en spridning av den levererade materielen från kunderna till någon annan stat eller något annat företag. Jag fann detta vara mycket klara ordalag från Boforsledningens sida.

Man skall komma ihåg att under den här tiden var mina ansträngningar omfattande. Det anser jag själv med tanke på att det inte fanns någon rimlig anledning att tro att ett av de största företagen i branschen skulle genom att vilseföra statsledningen utsätta sig för denna typ av risker för eget fortbestånd. Dessutom fanns det ju också möjlighet att tänka sig att de rykten som stod att läsa i internationell press just var rykten utspridda kanske av konkurrenter till Bofors. Ett misstänkliggörande av det slaget kan vara praktiskt om man i stället själv vill sälja. Utlänningarna ligger ju inte på knä för att köpa från Sverige, utan det finns andra, mycket villiga leverantörer.

Man kunde även läsa i Observer att Robot 70 smugglats till Tunisien. Vi gjorde då motsvarande efterforskningar också i Tunisien, men vår ambassad där gav besked om att Robot 70 inte fanns i Tunisien. Jag har tyckt mig förstå att detta vapen inte heller fanns i Tunisien, vilket möjligen i efterhand kan – om man behöver sådana bestyrkanden – visa att det inte var alldeles orimligt att tänka att Bofors faktiskt hade sagt sanningen.

Man skall också komma ihåg en sak till när det gäller möjligheterna att göra några ytterligare efterforskningar, nämligen att vi inte hade laglig grund för att gå in och företa några husrannsakingar på Bofors.

Vi gjorde absolut så mycket som över huvud taget var möjligt – mer än de flesta.

Olle Svensson: Det finns säkert fler som vill ställa frågor, men jag undrar bara, med anledning av vad jag vet med facit i hand, om du under din tid som handelsminister fick något intryck av att man inom just vapenindustrin – det gäller såväl privat som statlig sektor – hade en mindre sträng syn på krav på lag och ordning samt moral än man har inom näringslivet i övrigt. Vilken är din bedömning nu så här efteråt?

Staffan Burenstam Linder: Det var en svår fråga. Finansministern finner väl varje dag att det bryts mot hans lagstiftning vad gäller skatter. Justitieministern finner uppenbarligen varje dag att det bryts mot de lagar som han utfärdar. Om finansministrarna av det förhållandet i cynisk uppgivenhet skall dra slutsatsen att de håller på med en omöjlig hantering, vet inte jag. I mitt fall tycker jag inte att det fanns någon särskild anledning att tro att dessa stora företag skulle fara med för dem själva ytterst farlig felaktig information.

Möjligen motsäges detta av att jag verkligen var i kontakt med en företagsledning som trots allt for med osanning. Detta var i samband med Telubaffären – en affär som ordföranden själv kan påminna sig. Men också den var svårgenomskådlig, och stora delar av utskottet – om jag får

ordförandens tillåtelse att säga det – fick Telubaffären om bakfoten, vilket juristkommissionens utlåtande sedan visade.

KU 1987/88:40
Bilaga B 18

Olle Svensson: Vi får väl ta ärende för ärende. Min och riksdagens bedömning av Telubaffären finns redovisad i handlingarna.

Jag vill slutligen knyta an till vad statsministern sade inför utskottet: ” – – – jag har svårt att tänka mig att något statsråd – borgerlig eller socialdemokrat: – – – skulle ha medverkat i en smuggling eller i mutaffärer som gäller svenska vapen. Jag känner dem som varit utrikeshandelsministrar i regeringarna, och jag har varit aktiv under relativt lång tid. Jag har svårt att tro att någon av dessa personer skulle ha ägnat sig åt någonting sådant här, men självfallet kan jag inte gå i god för varje tjänsteman i den svenska förvaltningen. Jag har uttalat mig för de politiker som haft ansvar. – – – ”

Instämmer du i den bedömningen av synen på politisk inblandning i den här frågan?

Staffan Burenstam Linder: Jag tycker att statsministern har yttrat sig klokt. Och något motiv för att det skulle förhålla sig på något annat sätt, har jag väldigt svårt att se. Det skulle innebära att statsråd eller någon tjänsteman skulle offra både sig själv och rikets intressen på någonting som jag inte kan förstå att någon någonsin skulle vilja eller ha något motiv att ägna sig åt.

Anders Björck: Jag skall då följa ordförandens exempel och inte gå tillbaka till Telubaffären, därför att där ändrade ju riksdagen klokt nog på några punkter i beslut som hade fattats i utskottet.

När det gäller den kontroll av Bofors som vi nyss har talat om, hade man där hört talas om en motsvarande kontroll tidigare? Varifrån fick du idén till att göra en kontroll? Blev man överraskad eller var man van vid denna typ av kontroll ifrån handelsdepartementets sida?

Staffan Burenstam Linder: Jag tror inte att någon sådan kontroll tidigare någonsin har gjorts. Man var naturligtvis irriterad vid Bofors. Herr Winberg var ju ingalunda förtjust när jag telefonerade och ville ha skriftliga besked osv. Han ansåg att det var onödigt. Jag beslutade att den här kontrollen skulle göras extra grundlig helt enkelt därför att dessa rykten spreds faktiskt bland ansedda tidningar. Jag hade då behov av att se efter hur sakförhållandena verkligen var.

Jag anser att det är viktigt att Sverige kan exportera vapen. Av utrikespolitiska skäl är det betydelsefullt för oss att ha en egen vapenindustri. Men det gäller också att denna vapenexport sker i enlighet med de riktlinjer som gäller.

Anders Björck: Man kan således i viss utsträckning säga att du var pionjär när det gäller att genomföra kontroll från handelsdepartementet. Ändå kan vi med facit i hand konstatera att man förde dig och andra bakom ljuset.

Litade du på att t.ex. KMI i dessa sammanhang sade hela sanningen till dig? Var man på KMI tillräckligt alert för att du skulle få indikationer att vidta vidare kontroller? Eller har du nu så här i efterhand misstanke om att KMI kan ha känt till en del av den illegala exporten?

Staffan Burenstam Linder: Jag är glad över att herr Björck anser mig vara pionjär. Själv har jag dock inte något behov av att försöka framstå i bättre dager.

Vi gjorde bara ett ordentligt arbete, eftersom jag fann det vara av stort intresse. Jag har en mycket stark känsla av att de krigsmaterielinspektörer som jag hade att göra med var hedervärda, seriöst arbetande och engagerade i sitt arbete. Jag hade aldrig någon känsla av att någon av dem spelade med något slags dubbla kort. Jag hade mycket med dem att göra. Man kanske överdriver sin egen psykologiska känsla, men ändå är det för mig ett mysterium att det skulle ha förekommit något annat än total lojalitet mot de regler och den arbetsgivare som man hade. Jag har stor respekt för de personer som jag hade att göra med i det här sammanhanget.

Krigsmaterielinspektören är ju inte – som det ibland sägs – någon enda person som bedriver sin verksamhet i någon sorts isolering och sedan föredrar ärenden för statsrådet. Det rättssekretariat som fanns på departementet utgjordes av jurister, och de var ständigt indragna i detta. Expeditionschefen och antagligen därutöver en assisterande jurist var ständigt närvarande vid de föredragningar som krigsmaterielinspektören hade för oss.

Som vi diskuterade för en stund sedan var även när KMI besökte Bofors i samband med den här utredningen en jurist närvarande. Det är väldigt svårt att tro att någon person någonsin ens skulle ha haft tillfälle att slira.

Anders Björck: Med all respekt för den psykologiska känslan, men när det gäller Bofors för nog den psykologiska känslan fel, eftersom man där helt enkelt bluffade. Misstänkte du att de bluffade?

Staffan Burenstam Linder: Jag sade att min psykologiska känsla avsåg de krigsmaterielinspektörer jag hade att göra med. Jag umgicks mycket med dem.

Cheferna från Bofors och från FFV träffade jag ett antal gånger, men naturligtvis inte på det viset att jag kunde bilda mig någon motsvarande uppfattning om dem. Jag har inte någon känsla av att de bluffade. Det är svårt att tro att de ledande personerna i något av de vapenexporterande företagen skulle vilja sätta företagets existens på spel.

Anders Björck: Men om de nu ändå gör det och verkligheten överträffar dikten? Jag tycker att denna fråga är väldigt viktig för att få fram ansvarsförhållanden.

När nu denna revision som du tog initiativet till var genomförd, var du då säker på att man fått fram sanningen och ingenting annat? Eller hade du någon känsla av att det fanns någonting dolt som du eller dina medarbetare inte kunde bevisa?

Staffan Burenstam Linder: Jag hade ingen sådan känsla när den promemoria som jag här har refererat väl var upprättad och påskriven av de här chefspersonerna. Hos mig måste det emellertid uppenbarligen ha funnits en känsla av att det fanns behov av att göra efterforskningar utöver det vanliga, eftersom jag i det här fallet – utan att vilja försöka skina här – faktiskt var ganska noggrann.

Anders Björck: Jag har några frågor när det gäller FFV, som ju är en aktuellare angelägenhet. Vi har diskuterat den mycket under granskningen. Vi var i någon mån inne på den genom herr ordföranden för en liten stund sedan.

Hade du under din tid som handelsminister någon gång en känsla av att det här kunde finnas anledning att misstänka att man direkt eller indirekt försåg dig med felaktiga uppgifter när det gäller Engelsavsavtalet? Du hade ingen uppfattning?

Staffan Burenstam Linder: Jag kan inte påminna mig, men det här ligger tio år tillbaka i tiden, att vi hade någon diskussion om dessa frågor.

Anders Björck: Du hade naturligtvis kontakter med FFV-ledningen. Togs frågan om den s.k. reexporten via England upp någon gång? Gav de inga föredragningar om ärendet? Frågade du inte?

Staffan Burenstam Linder: En del av de ärenden som var aktuella och som nu har aktualiserats på nytt i denna utfrågning har jag klara minnen av från min regeringstid, eftersom det var stora frågor.

Det var för mig en överraskning när det här om FFV dök upp. Jag har inget minne av att vi hade någon diskussion om det. Det aktualiserades inte. Förvåningen från min sida är naturligtvis stor, eftersom det inte var någon tvekan om att ledningen för FFV – olika ledningar för FFV – hade helt klart för sig vilka riktlinjer som gällde och att man inte fick sluta några sådana leveransavtal. Det skulle vara verkliga licensavtal. Att det här inte var ett sådant har icke någonsin tagits upp av någon. Det har icke diskuterats inom departementet.

Anders Björck: Fick du inga tips eller hints från olika FFV-medarbetare?

Staffan Burenstam Linder: Nej, jag har heller inte fått några sådana i Boforsfrågorna, under den tid som jag var handelsminister. Det fanns aldrig några anonyma brev eller sådant, som kom till min kännedom i alla fall.

Anders Björck: Jag har en sista fråga som anknyter till detta. En handelsminister reser av naturliga skäl mycket runt om i världen. Fick du under den tid du besökte olika länder i andra ärenden än de som har med vapen att göra, vid något tillfälle indikationer från svenska ambassader på att svenska vapen var på villovägar och att bestämmelserna icke följdes?

Staffan Burenstam Linder: Jag kan inte påminna mig några sådana rapporter någonstans ifrån. I de fall vi verkligen gjorde konkreta efterforskningar när det gäller Robot 70 på ambassaden i Singapore, ambassaden i Tunisien och – om jag minns rätt – ambassaden i Kuwait, som också representerade Sverige ute i emiraten, var det den omvända slutsatsen som gällde.

När frågan nu ställs är jag medveten om att det i efterhand har plockats fram några meningar från någon drapa som skrevs av ambassadör Öberg ifrån Thailand. Jag kan emellertid inte påminna mig att jag någonsin skulle ha sett de meningarna. Det förekommer ju många meningar i många ambassadörsrapporter, som omöjligen alla kan läsas.

Anders Björck: Eftersom Öbergs brev nämndes, måste jag med ordförandens tillåtelse ställa en kompletterande fråga. När man läser brevet från Jean-Christophe Öberg, vilket jag har gjort, tycker jag att ett antal väckarklockor skulle ringa på högsta volym. Detta gäller inte minst med tanke på att man vet vem som var hans källa i sammanhanget. De namngavs inte, utan nämns bara som en högt uppsatt thailändare.

Detta brev eller något annat motsvarande kom således aldrig till din kännedom? UD delgav dig helt enkelt aldrig det?

Staffan Burenstam Linder: Jag vet inte om jag har läst det brevet eller inte läst det brevet. Jag hörde ju inte till dem som hade så att säga någon större yrkesmässig anledning att plöja igenom alla diplomatrappporter som inte sattes under min nos för särskilt beaktande.

Ifrån de ambassader som verkligen var engagerade i efterforskningar förekom alltså den omvända typen av rapportering, att det icke förelåg några underligheter.

Anders Björck: Det finns dock ungefär ett dussin personer på delgivningslistan inom UD och inom statsförvaltningen. Det hände ändå ingenting. Är det rimligt att sådana signaler icke når fram till utrikeshandelsministern, eller handelsministern som det hette då?

Staffan Burenstam Linder: Till att börja med måste man ju fråga sig om signalen var rimlig. Det vet inte jag. Jag har inte sett den rapporten i efterhand. Jag tycker mig dock ha hört personer säga att det förvisso fanns möjlighet att säga att denna signal inte var av den valören och den kvaliteten att det fanns anledning att föra den vidare.

När det gäller delgivningslistor skall man veta att riksdagsmännen står på bra många delgivningslistor till propositioner i all oändlighet, som de aldrig hinner läsa. Riksdagsmännen blir möjligen någon gång anklagade för det. Ni vet ju emellertid alla hur arbetsvillkoren är här. Det är omöjligt att läsa allting.

Birgit Friggebo: Jag kan koppla på här. På denna rapport från Jean-Christophe Öberg står det att Staffan Burenstam Linder har delgivits den 6 december 1979. Jag håller ju med dig om att det är för mycket papper och skräp som seglar omkring.

Här står emellertid Svenskt luftvärn till Thailand som rubrik. Sedan redovisas ett samtal som ambassadören har haft på mycket hög nivå i Thailand.

Jag delar Anders Björcks uppfattning att det borde ha ringt många klockor hos dem som läste detta. Du har således inget minne av att detta har varit en sak som har diskuterats och som har lett till någon speciell åtgärd?

Staffan Burenstam Linder: Det låter så tokigt när man säger att man inte har något minne. Det låter halvt sjukt. I detta fall skulle jag i stället vilja formulera mig på det sättet att jag har ett klart minne av att jag icke har diskuterat detta. Däremot kan naturligtvis minnet svika mig, liksom det också kan svika de flesta andra.

När det gäller uppgifterna om att det fanns Boforskanoner både här och där, var det så att när vi forskade efter grunden till sådana uttalanden visade

det sig ofta vara vapen tillverkade under andra världskriget på licens i Italien osv. Vad som är en Boforskanon är inte helt glasklart, även om det står Boforskanon i en diplomatrapport eller i en tidning.

Birgit Friggebo: Detta gällde i och för sig att få köpa nya vapen direkt ifrån Singapore.

Låt mig ta upp en annan sådan här signal. Ola Ullsten var i Saudiarabien i februari 1981. Han tillfrågades då om Sverige inte skulle kunna sälja direkt till Saudi, eftersom man hade köpt vapen ifrån Sverige tidigare. Det har sedan visat sig att det var via England.

Har du minne av att detta var uppe till någon diskussion? Vad gjorde man i så fall för efterforskningar?

Staffan Burenstam Linder: När det gäller Saudiarabien är det säkert så att de kan fråga Ola Ullsten och andra om de får köpa vapen. De fick då antagligen nej av herr Ullsten, precis som jag har sagt nej i olika samtal i ett antal fall. Det är i sig självt inte så märkvärdigt.

När det gäller England, och jag antar att fru Friggebo menar FFV:s s.k. licensavtal, har jag redan svarat på den frågan.

Birgit Friggebo: Ja, men detta var ju en indikation. De sade i Saudiarabien att de ville fortsätta att köpa vapen ifrån Sverige, eftersom de hade gjort det tidigare.

Vad jag vill komma fram till är att det uppenbarligen har funnits signaler som har haft relevans och som har haft en saklig bakgrund. De har inte riktigt tagits på allvar. Ibland har man gått till botten med det och gjort undersökningar och fått information som har varit både felaktigt och riktigt.

Staffan Burenstam Linder säger själv att det står så mycket i ambassadrapporterna. Är det så att det har lämnats indikationer som man inte riktigt har tagit på allvar?

Staffan Burenstam Linder: Alla signaler som jag fick och som jag bedömde som rimliga har jag tagit på mycket stort allvar.

Birgit Friggebo: Låt mig gå över till samarbetsavtal. Du sade att när det gällde ubåtsavtalet med Indien var det fråga om gemensam utveckling. Jag skulle vilja be dig beskriva vad denna gemensamma utveckling och förhoppningsvis också produktion består av, eftersom riktlinjerna från 1971 talar om det.

Staffan Burenstam Linder: Det är inte särskilt lätt för mig. Jag är inte någon militär expert. Det var inte jag som skulle ha svarat för utformningen av detta avtal i dess militära delar, utan i så fall försvarsdepartementet.

I huvuddrag var det så att Sverige skulle ha sålt ubåtar i viss utsträckning. I övrigt skulle det ske en mycket omfattande licenstillverkning i Indien. I samband med den licenstillverkningen skulle det ske viss utveckling.

Birgit Friggebo: Du sade att det skedde i enlighet med de riktlinjer som finns från 1971. Jag utgår då ifrån att du har gjort en genomgång av riktlinjerna från 1971 och gjort en koppling till om det från början har varit en gemensam utveckling av ubåtarna vilken har startat på ett mycket tidigt stadium. Är det

så att man har utvecklat det tillsammans och sedan skall göra en gemensam produktion?

Staffan Burenstam Linder: Jag uppfattar riktlinjerna så att samarbetet inte kunde börja förrän den legala grunden för dess påbörjande var skapad. Det innebär att det inte rimligen kan ha varit någon gemensam utveckling av några ubåtar innan man har skrivit avtalen.

Fru Friggebos fråga gav möjligen en känsla av att man skulle kunna mena att det måste ha varit en sådan utveckling innan man kunde skriva på papperen. I detta fall skrevs det ju aldrig några slutgiltiga avtal. Det kan därför inte heller rimligen ha varit någon sådan utveckling.

Såvitt jag förstår och kan rekonstruera i efterhand var det meningen att en sådan utveckling skulle ske inom ramen för ett avtal, om avtalet hade kommit att slutas.

Birgit Friggebo: Det är klart att samarbete inte kan ske innan det är tillåtet. Bakgrunden till riktlinjerna är att man skall tillföra Sverige teknisk utveckling och kunskap, och därför skall man göra det gemensamt. Var det samarbetsavtal som vi nu talar om av den karaktären? Vill Du kommentera om Viggensaffären också var av den karaktären?

Staffan Burenstam Linder: Jag menar nu, liksom då, att båda dessa fall förutsåg en gemensam utveckling i så intressanta avseenden att det fanns grund för att man skulle vara beredd att skriva avtal enligt de riktlinjerna.

Birgit Friggebo: Skulle Indien också tillföra Sverige kunskap i vad gäller utveckling och produktion av Vigen?

Staffan Burenstam Linder: Ja, det är min uppfattning att när det gällde avtalet med Indien om ubåtar och avtalet om Vigen så var utvecklingskomponenten mycket större än den är i haubitsaffären. Där är det väsentligen fråga om att exportera. För Sveriges del ligger intresset i att få vapnen utprovade och möjlighet att se hur de fungerar eller inte fungerar. Det finns därmed naturligtvis också ett visst utvecklingsinslag. Jag gör inte gällande att den nuvarande regeringen har satt sig över något. Det fordras dock en generösare tolkning av utvecklingskravet när det gäller haubitsaffären än när det gäller de två affärer jag hade att göra med.

Birgit Friggebo: Gjorde man, när man skissade på överenskommelsen med indiska regeringen, jämförelser med Viggensavtalen med de olika NATO-länderna, som tidigare hade skissats?

Staffan Burenstam Linder: Det gjordes jämförelser.

Birgit Friggebo: Innebär det också att ni tog ställning till frågan om huruvida detta skulle dras i riksdagen eller inte?

Staffan Burenstam Linder: Det kan jag inte svara på. Jag kan inte den konstitutionella uppläggningsen. Jag tar dock för givet att om det hade varit rimligt att dra det i riksdagen, så hade det dragits i riksdagen.

Birgit Friggebo: Jag frågade därför att konstitutionsutskottet gjorde en granskning av Viggensaffären med NATO-länderna 1977. Konstitutionsut-

skottet slutade då med att förutsätta att ett sådant avtal skulle ha krävt riksdagens medverkan på grund av omfattningen och konsekvenserna för Sverige. Var det här uppe till diskussion under den tid man skissade på nya sådana avtal?

Staffan Burenstam Linder: Inget av dessa två avtal som jag var engagerad i kom så långt att denna konstitutionella fråga aktualiserades. Jag måste därför säga som jag redan tidigare sade, att om den juridiska och konstitutionella situationen var sådan att dessa ärenden hade bort anhängiggöras i riksdagen så hade de också kommit att anhängiggöras. Jag kan försäkra fru Friggebo om detta.

Birgit Friggebo: Vi hade statsministern här för ett tag sedan. Han menade att när man lämnar anbud på svenska produkter till olika länder så måste man ha med som ett definitivt krav att man kan lita på att ordern verkligen fullföljs och inte bryts mitt i, att man således har något slags leveransgarantiavtal från regeringens sida. Är det din uppfattning att det stämmer överens med riktlinjerna?

Staffan Burenstam Linder: Jag får lov att be om en komplettering av frågan. Fru Friggebo kanske sade något som jag inte riktigt hörde. Menar fru Friggebo leveranser inom ett samarbetsavtal eller vilka vapenaffärer som helst – de gamla vanliga så att säga?

Birgit Friggebo: Frågan gäller inom samarbetsavtal. Den går tillbaka på haubitsaffären i Indien. Statsministern menar att det inte var någon idé att lämna anbud på en sådan långsiktig order med mindre än att man skrev bort de svenska riktlinjerna.

Staffan Burenstam Linder: Det är mycket svårt att kommentera vad statsministern har sagt här, utan att verkligen se vad han har sagt. Det kan lätt bli fel.

Birgit Friggebo: Jag respekterar det. Man skall ju inte kommentera något om man inte är säker.

Olle Svensson: Citatet var kanske litet fel. Han sade inte att man skrev bort dem.

Staffan Burenstam Linder: Jag tar för givet att statsministern sade saker som är riktiga, fru Friggebo.

Bertil Fiskesjö: Det är trevligt att höra statsministern och handelsministrar betyga varandras oskuld. Staffan Burenstam Linder sträckte sig ett steg längre och tog med tjänstemännen i svepet.

Med anledning av det vill jag gå tillbaka till den artikel som ordföranden citerade inledningsvis. Ardbo säger där att: "det är hans 'bestämda uppfattning' att Bengt Rosenius gav Bofors tillstånd att skicka robotarna till arabstaterna". Han säger vidare att "Rosenius, Winberg och jag diskuterade under hela 1978 hur vi skulle lösa problemet med regeringens avslag. I oktober 1978 kom vi överens om hur vi skulle göra. Robotarna såldes till Unicorn i Singapore och exporterades sedan vidare."

Det är den version som vi får. Det har i denna diskussion ideligen framkommit dels sådana här klara yttranden, dels antydningar om att i varje fall krigsmaterielinspektionen var involverad eller införstådd med de saker som man gjorde i Bofors. Det har varit en försvarslinje ifrån Boforsdirektörernas sida.

Utifrån vad du sade tidigare, vill jag veta hur du kommenterar sådana tvärsäkra påståenden från Boforsdirektörer om att KMI har varit informerad och välvilligt inställd.

Staffan Burenstam Linder: Det är för mig totalt osannolikt att det skulle ligga någon grund bakom dessa uttalanden som Boforsledningen har framfört. Om jag inte minns fel så var det också en sväng där Palme var inkluderad bland dem som hade varit informerade om dessa olika affärer. Vad som är rätt och fel får väl en domstol avgöra.

Jag inskränker mig till att säga att jag har haft omfattande kontakter med de olika krigsmaterielinspektörerna i känsliga och besvärliga frågor. Samtliga de krigsmaterielinspektörer som jag har haft att göra med gjorde ett mycket solitt intryck på mig. Det har jag gärna velat redovisa, eftersom det ju har sitt intresse. Jag kände dem bättre än de flesta.

Bertil Fiskejö: Du anser således inte att det ligger något i ett annat påstående som finns i denna artikel, nämligen där Ardbo säger att "KMI visste 1979 att de Robot 70 som vi exporterade till Singapore skulle vidare till Dubai och Bahrein". Ardbo säger t.o.m. att han anser att han har bevis för detta.

Du fritar således såväl Rosenius som Algernon från att på något sätt ha varit involverade i denna affär?

Staffan Burenstam Linder: Jag kan ju inte frita någon, utan det får en domstol pröva. Jag gav bara till känna en uppfattning om hur jag bedömde dessa personer.

Om man skall göra ytterligare en typ av kommentar i detta fall så kan det ju aldrig vara så att personer i Boforsledningen kan säga att de hade någon sorts dolda tillstånd i några halvkvädna visor under någon mörk natt med någon krigsmaterielinspektör någonstans. De hade ju anledning att på ljusan dag ofta träffa handelsministern, och i något samtal kunde de ju då till sin egen förtjusning ha konstaterat att det inte kunde vara som handelsministerns efterforskningar lät ana, eftersom de här hade tillstånd av krigsmaterielinspektören.

Något sådant har aldrig framförts, men däremot motsatsen, framför allt i en passage i den omfattande promemoria som upprättades när krigsmaterielinspektören tillsammans med en av juristerna var på Bofors på mitt uppdrag. Där sägs alltså precis tvärtom.

Bertil Fiskejö: Du menar att detta är ytterligare en lögn, att läggas till de lögner som Ardbo redan har erkänt?

Staffan Burenstam Linder: Jag säger vad jag säger, och sedan får domstolen avgöra vad det är för lögner hit och dit. Uppenbarligen har Boforsledningen till mig, i dokument som finns, försäkrat att den inte har varit engagerad i någon export eller på något sätt hjälpt till att få dessa vapen till de här områdena i Mellersta Östern.

Bo Hammar: Jag har några frågor. Jag är ledsen om jag inte kan bli fullt lika panegyrisk som herr vice ordföranden är i sina frågor.

Staffan Burenstam Linder: Det behövs inte.

Bo Hammar: Tackar. Jag tror inte att jag hade klarat av det.

Jag vill gärna knyta an till Singapore och vidareexporten, eftersom vi fortsätter att syssla med detta ärende. Jag har läst mig till att på Bofors bolagsstämma i maj 1979 var Claes-Ulrik Winberg mycket glad och sade ungefär följande: Under loppet av detta års fyra första månader har vi kunnat sälja detta system, dvs. Robot 70, till ytterligare tre länder.

Så småningom, och då tror jag att Staffan Burenstam Linder var handelsminister, kom det in beställningsdeklarationer till KMI. Det handlade då emellertid inte om dessa tre stater, utan om tre leveranser till företaget Unicorn International i Singapore.

Det har här tidigare talats om klockor som skulle ringa. Denna leverans har uppenbarligen gått såväl till Singapore som till Dubai och Bahrain. Jag undrar då om det inte ringde några klockor vid den tidpunkten.

Staffan Burenstam Linder: Svaret är nej. Det fanns ingen anledning. Det fanns ingen möjlighet att göra den kopplingen i förväg, som herr Hammar finner naturlig att göra i efterhand. Den kan t.o.m. i efterhand vara... Jag menar att man kan tänka sig att det fanns fullständigt rimlig anledning att göra tre olika leveranser till Singapore. Om de hade velat dölja detta hade de mycket enkelt kunnat göra det med någon annan metod än att lägga ihop det i en enda beställning. Jag vet för övrigt inte ens om det var tre. Det var en licens som beviljades och två leveranser.

Bo Hammar: Jag är bara förbluffad över att alla sådana här avslöjanden måste komma ifrån undersökande journalister och fredsorganisationer.

Om det på Bofors bolagsstämma sägs att man har fått kontrakt med tre nya stater där Robot 70 skall säljas och det sedan kommer in ansökningar till KMI som inte handlar om tre stater, utan om en stat, nämligen Singapore, och tre leveranser dit, undrar jag om man inte i en sådan situation undersöker trovärdigheten i uppgifterna från Bofors.

Staffan Burenstam Linder: Vi gjorde mycket noggranna undersökningar. Vi gjorde, som jag nu har sagt ett par gånger, ännu noggrannare undersökningar i samband med att dessa rapporter stod i en internationell press. Vi gick så långt som vi hade legala förutsättningar att driva våra undersökningar. Resultaten är de som jag har redovisat några gånger.

Bo Hammar: Får jag återgå till det vi diskuterade här tidigare, nämligen den rapport som inkom från den svenska ambassadören i Thailand, vars namn är Jean-Christophe Öberg.

Det handlade ju inte om internationell press och alla möjliga rykten, utan det handlade faktiskt om vår representant i ett annat land. Han slog larm och sade att han befarade att svenska vapen exporteras vidare från Singapore till andra länder. Är inte detta någonting som regeringen undersöker, eller är det bara en rapport som delges och så att säga kommer bort på delgivningsvägen?

Staffan Burenstam Linder: Jag har inte sagt att den har kommit bort. Jag har sagt att dess rimlighet säkert har prövats av tjänstemän som har haft professionell anledning att begrunda dess innehåll. Självt har jag inget minne av att jag har läst den, vilket kan vara fel. Jag kan mycket väl ha läst den.

Jag måste be herr Hammar att komma ihåg att polisen har hållit på att undersöka detta i fyra-fem år med stora resurser och husundersökningar osv. Det finns ändå avsevärda oklarheter.

Med de mycket stora ansträngningar vi gjorde för att få fram sanningen, så fick vi högtidliga försäkringar påskrivna både fram och bak av Boforsledning- en. Det finns all anledning att tro att ett företag icke skulle sätta sig själv på spel på det sätt som ju faktiskt har skett i det här fallet i efterhand.

Bo Hammar: Vårt utskott försöker med enormt begränsade resurser att klarlägga vad som har hänt. Det är förbluffande att det är så svårt att få fram några klarlägganden, och att inget av de avslöjanden som har gjorts under årens lopp har gjorts av de myndigheter och representanter som faktiskt är satta att kontrollera dessa frågor.

Jag vill bara ställa en avslutande fråga som ytterligare gäller Bofors, som vill sälja 161 stycken Robot 70 till Bahrain. De fick avslag på detta. De ville senare sälja exakt lika många robotar till Unicorn i Singapore. Det fick man tydligen tillstånd att göra. Ringde det inte heller då några klockor?

Staffan Burenstam Linder: Jag är inte medveten om att den numeriska parallellitet som herr Hammar anger förelåg. Det är mycket möjligt. Enligt de uppgifter jag har var det under min tid fråga om ett kontrakt med Robot 70. Sedan var det i två vändor som det utfördes med utförsellicenser, ena gången 311 Robot 70 och andra gången 143.

Kurt Ove Johansson: Under 1970-talets andra hälft och början på 1980-talet bytte Sverige ovanligt många regeringar. Förutom fyra borgerliga bildades två socialdemokratiska regeringar.

När Sven Hirdman var här inför utskottet ställde jag frågan om han ansåg att någon av dessa regeringar har behandlat krigsmaterielfrågor liberalare än någon annan. Jag fick då svaret att han inte trodde att man skulle kunna peka ut någon regering som skulle ha varit liberalare i dessa frågor än någon av de andra.

Delar du den uppfattning som Hirdman gav uttryck åt?

Staffan Burenstam Linder: Får jag be herr Johansson att precisera vad ordet "liberal" betyder i det här sammanhanget?

Kurt Ove Johansson: Jag avsåg närmast om någon av dessa sex regeringar har behandlat krigsmaterielfrågor på ett annat sätt än vad de fem andra har gjort. Kan man plocka ut en enskild regering och säga att den har sett friare på frågorna än de andra?

Jag hoppas att Staffan Burenstam Linder då förstår vad jag menar, även om det kan vara svårt ibland.

Staffan Burenstam Linder: Nej, det är bara det att i det här sammanhanget spelar orden roll.

Efter denna precisering blir mitt svar att såvitt jag förstår har de olika

handelsministrarna läst riktlinjerna, begrundat dem och försökt att följa dem så gott det går. Det är inte så enkelt. Det finns alltid oklarheter och utrymme för olika tolkningar. Jag skulle emellertid tro att en noggrann undersökning skulle visa att man har gjort likartade bedömningar.

Till det bidrar väl det förhållandet att en ytterligare kontinuitet under en period när regeringar skiftar är att tjänstemännen finns kvar. Man kan således få motta ganska likartade råd. Råd spelar ju en roll här.

När det gäller liberalismen – för att använda det ordet, efter den precisering vi nu har fått – tror jag inte att man på något enkelt sätt kan utläsa ur statistik för vapenutförelse hur tolkningarna har gjorts. Utförelsestatistiken kan domineras av hur stora olika konkreta order är inom ramen för varje olik tolkning av ett visst ärende.

Kurt Ove Johansson: Jag kan säga att Hirdman hade inga svårigheter att förstå frågan. Burenstam Linder får tolka det hur han vill.

När vi hade FFV här fick vi bekräftat att företaget år 1980 hade två stycken instruktörer i Saudiarabien. Det var alltså 1980, och det skulle alltså vara fråga om utbildning på vapensystemet Carl-Gustaf. Kände du till att FFV hade två officerare nere i Saudiarabien för att utbilda människor?

Staffan Burenstam Linder: Jag kände inte till det.

Såvitt jag förstår är det förhållandet inte heller det minsta olagligt.

Kurt Ove Johansson: Jag är medveten om att det inte skulle vara olagligt, men jag frågade alltså om du kände till det, vilket du alltså inte gjorde.

Det finns uppgifter som skulle kunna styrka att officerare från Bahrain var på utbildning i Sverige på Robot 70 1976–1980. Känner du till något om detta?

Staffan Burenstam Linder: Inte som ett ärende som skulle ha handlagts inom handelsdepartementet. Jag har läst om detta i tidningarna och påminner mig i efterhand när herr Johansson påpekar det. Jag kände inte till det vid den tidpunkten och hade väl inte någon anledning att känna till det heller.

Kurt Ove Johansson: Du vet alltså inte om att man gjorde besök på Bofors och att det var fråga om tillåtna aviseringar. Det är alltså andra som har handlagt detta?

Staffan Burenstam Linder: Jag kan inte de juridiska turerna för när denna typ av tillstånd skall beviljas för utrikes personer att vara på olika demonstrationer i Sverige. Men jag tror jag har rätt när jag säger att det inte är tillstånd som ges av handelsdepartementet utan i så fall av försvarsdepartementet, eller möjligen utrikesdepartementet.

Kurt Ove Johansson: Du känner alltså till att det var officerare från.....

Staffan Burenstam Linder: Endast genom pressen i efterhand.

Kurt Ove Johansson: När fick du första gången vetskap om dessa Engelskavtal med anknytning till FFV? Vi har ställt samma fråga till ledamöter i den nuvarande socialdemokratiska regeringen och fått beskedet att de hade fått reda på detta ganska sent. När fick du första gången reda på detta?

Staffan Burenstam Linder: I förhållande till min egen regeringstid var det ännu senare som de socialdemokratiska statsråden fick kännedom om det verkliga läget. Dessutom går det inte riktigt att svara på den frågan eftersom, såvitt jag förstår, ledningen för FFV enligt egen uppgift under en lång följd av år själv inte visste vad för sorts avtal de hade. Det går inte att datera. Det är fråga om att det under en period denna vår har förekommit olika uppgifter i pressen. Men under min tid förelåg inte dessa kunskaper.

Kurt Ove Johansson: Kan du för perioden 1976–1982, du satt ju ändå som ledamot i de borgerliga regeringarna under ungefär fyra år, gå i god för att ingen av de andra medlemmarna i regeringen, under tiden du satt i den, kände till eller informerades om FFV:s Engelsavtal?

Staffan Burenstam Linder: Gå i god för – vad betyder nu det? Jag vet naturligtvis inte vad andra statsråd har varit med om och inte varit med om. Men eftersom FFV inte gjorde några ansträngningar att redovisa något för det statsråd som var närmast berörd av detta, föreställer jag mig att de inte gjorde någon redovisning för någon som inte var berörd av detta. Om FFV hade funnit att de borde beröra detta med något statsråd, borde det ha varit med handelsministern. Av detta sluter jag mig till att det skulle vara osannolikt om man talade med någon annan, men det skulle vara för mycket att begära att säga att jag kunde gå i god för det.

Kurt Ove Johansson: År 1978 gjorde KMI en genomgång av befintliga licensgivningar. Jag utgår från att Burenstam Linder – som satt under rätt många år i de borgerliga regeringarna – kände till detta och fick information kring dessa frågor. Kände du till att det ändå inte fanns avtal om vidareexport av vapen?

Staffan Burenstam Linder: Som jag redan har sagt var det omöjligt att vara medveten om att det skulle föreligga ett licensavtal, eftersom det inte förelåg något sådant. Däremot var vi medvetna om att det påstods föreligga ett licensavtal. Man har i efterhand blivit medveten om att vad som påstods föreligga var ett leveransavtal. I de förteckningar som är gjorda i promemorian står det listat under licensavtal. Sådana handlingar är upprättade under min tid som handelsminister, och jag har antagligen själv bett att tjänstemännen skulle införskaffa den typen av upplysningar och jag har antagligen också sett dem. På dessa förteckningar fanns ett avsevärt antal licensavtal angivna.

Kurt Ove Johansson: Såvitt jag förstår är det ett obestridligt faktum att KMI 1978 gick igenom licensgivningarna. Jag har förstått på svaret här, även om det inte har sagts rent ut, att Burenstam Linder har fått kunskaper på dessa områden. Man kan naturligtvis fråga sig varför det inte heller då ringde någon klocka för Burenstam Linder. Borde man inte i det läget egentligen ha krävt att KMI åtminstone hade undersökt innehållet ytterligare i det avtal som fanns? Det hade väl varit rimligt att ett ansvarigt statsråd hade bett KMI att utföra en sådan prövning?

Staffan Burenstam Linder: Jag vet inte om herr Johansson menar att vi i just FFV-fallet skulle ha gått igenom just detta avtal. Vid den tidpunkten fanns

det ingen som helst specifik anledning att i så fall intressera sig särskilt för det avtalet. Det var ett avtal bland många som fanns på en förteckning. Man kan möjligen tolka frågan att man borde gå igenom och granska samtliga licensavtal. Att det borde vara en rimlig hantering är, såvitt jag förstår, en slutsats som man har kommit fram till så småningom. Men vad jag hade att följa var faktiskt de riktlinjer som gällde och de olika riksdagsbehandlingen av dessa riktlinjer där man hade konstaterat att företagen hade rätt att upprätta licensavtal.

Jag är inte ens säker på att jag hade haft den legala rätten att granska dessa licensavtal. Om jag hade bett om att få göra det hade företagen antagligen inte sagt nej. Men vid denna tidpunkt fanns det icke i de riktlinjer som gällde någon anledning att granska alla. Det fanns förvisso ingen anledning att med någon sorts clairvoyance särskilt studera FFV:s avtal med England.

Kurt Ove Johansson: Jag inser fuller väl att det är lätt att nu sitta och vara efterklok. Det konstaterade också utskottet när vi under fjolåret behandlade denna fråga om krigsmaterielexport. Men vi kan ju konstatera här hurusom dessa frågor som gäller vapenexporten har förekommit under många år. Här sitter då en myndighet och gör en genomgång av de licenser som har givits. De var, såvitt jag förstår, vilket Burenstam Linder fick uppgift om redan 1978, ganska många. Då tycker man att egentligen hade det varit naturligt att den minister som då var ansvarig för detta område hade sagt att detta skulle vi titta på litet grand närmare. Hur flatstruken får en minister som är ansvarig för vapenmaterielexporter vara när det gäller uppgifter som kommer fram då det gäller att den funktion som är nödvändig när man skall studera sådana situationer närmare för att se om lagar och regler verkligen efterlevs?

Staffan Burenstam Linder: Under min tid som handelsminister tillsattes, eller åtminstone förbereddes direktiv för, den utredning som Sven Andersson sedan kom att leda. I dessa direktiv diskuterades denna fråga. Vi var ju inte alldeles ointresserade av att ytterligare granska dessa förhållanden, även om det vid denna tidpunkt – jag upprepar det – icke fanns särskild anledning att anse att det var några speciella underligheter som försiggick. Jag var ju inte den första som i så fall såg en förteckning över de olika licensavtal som fanns. Vid vapenexportutredningarna 1956 och 1971 hade det gjorts samma granskning. Jag tar för givet att det fanns en förteckning över licensavtalen. Vidare tar jag för givet att utredningarna inte studerat vart och ett av avtalen. Men det vet jag naturligtvis inte.

Anders Björck: Jag skall fatta mig kort, men innan jag ställer min fråga skall jag be Bo Hammar om ursäkt om mina frågor var panegyriska. Det beror möjligtvis på att jag, till skillnad från vad som är vanligt inom ett visst parti, skriver och formulerar mina frågor själv. Staffan Burenstam Linder! Du fick ett par frågor i inledningen om ubåtsavtalet med Indien resp. haubitsavtalet. Du blev tillfrågad av ordföranden om de låg i linje med varandra. Har du sett haubitsavtalet, så att du kan göra en jämförelse av likvärdigheten?

Staffan Burenstam Linder: Jag har inte sett avtalet. Jag har däremot läst en hel del om det i pressen. Jag tror, herr Björck, att jag inte gjorde något försök till någon jämförelse mer än att jag sade att såvitt jag förstår fanns det mera

av utvecklingsinslag i de två avtal som jag diskuterade än det fanns i haubitsavtalet – med reservation för såvitt jag förstår. Jag lade till att denna karaktäristik inte är detsamma som att säga att det inte finns tillräckligt mycket utvecklingsinslag i haubitsordern för att den inte skulle passa in under riktlinjerna.

Anders Björck: Men någon systematisk jämförelse har du inte gjort mellan de olika avtalen så att du kan bedöma vad som är vad?

Staffan Burenstam Linder: Jag är för närvarande sysselsatt med helt andra ting. Jag har då och då glädjen av att komma till utskottet och träffa mina förutvarande kolleger – vilket jag gärna gör – men jag sysselsätter mig inte med sådana jämförelser just nu.

Anders Björck: Det var detta jag ville ha fram så att det som sades i inledningen inte skulle tas till intäkt för att det här har sagts att avtalen är likvärdiga – för det är de faktiskt inte.

Olle Svensson: Vi kan dra våra slutsatser senare.

Ingela Mårtensson: Jag skulle vilja ställa en kompletterande fråga angående Jean-Christophe Öbergs skrivelse. Det är inte bara en skrivelse utan det är två skrivelser som har kommit till UD, och han har inte fått någon reaktion alls på beskrivningen av två olika affärer med Thailand. Är det inte märkligt att det inte blir någon reaktion alls från utrikesdepartementet på den informationen?

Staffan Burenstam Linder: Jag bedömer det inte som märkligt. Men jag har inte all denna dokumentation i min hand. Jag har inte läst promemoriorna på nytt, och jag kan inte göra någon bedömning utöver den jag har gjort här.

Ingela Mårtensson: Men om det kommer två skrivelser där vidareexport och olika affärer beskrivs, är det då inte märkligt att det inte blir någon reaktion tillbaka till den som har skrivit rapporten?

Staffan Burenstam Linder: Någon reaktion – det beror på vad man menar med någon reaktion. Papperen är säkert lästa, de är begrundade och det har bedömts att kvaliteten i dem inte var sådan att det fanns anledning att på grundval av dem föranstalta några ytterligare större undersökningar. Sedan kan man säga att det var fel. Om det var handelsministerns fel så vill jag gärna acceptera felet. Om det var något annat statsråds fel får väl vederbörande ta det ansvaret själv. Jag springer inte ifrån något ansvar. Jag är helt beredd att svara för mitt. Har jag gjort fel genom att inte läsa herr Jean-Christophe Öbergs alla olika rapporter med tillräcklig uppmärksamhet är det synd. Såvitt jag vet, hade vi inte någon omfattande diskussion om detta. Men någon åtgärd har säkert vidtagits för att bedöma kvaliteten på det hela.

Olle Svensson: Därmed är frågestunden avslutad. Jag ber att få tacka dig för att du har ställt dig till förfogande och muntligen kompletterat vårt skriftliga material!

Staffan Burenstam Linder: Jag tackar herr ordföranden och utskottet.

1988-04-26

kl. 14.30-14.45

Konstitutionsutskottets offentliga utfrågning av f. d. handelsministern Hadar Cars om krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag hälsar vår riksdagskollega Hadar Cars välkommen hit. Att vi har velat höra dig i samband med behandlingen av krigsmaterielexportfrågor beror på att du var handelsminister från den 18 oktober 1978 till den 12 oktober 1979. Kan vi börja ställa frågor omedelbart eller har du något att säga inledningsvis?

Hadar Cars: Jag var hos utskottet den 26 mars förra året. Eftersom det den gången inte var något öppet utskottsförhör vill jag kort erinra om att jag vid det tillfället gav folkpartiregeringens syn på Singapore såsom importland för krigsmateriel från Sverige. Jag redogjorde också för att det under folkpartiregeringens tid inte förekom någon vapenexport till Indonesien – vilket ibland felaktigt har nämnts på andra håll. Jag påminde även om att folkpartiregeringen på ett tidigt stadium avbröt all export av krigsmateriel till Iran. Slutligen erinrade jag om att jag som handelsminister noterade – som många säkert gjort tidigare – att licensavtal om vapentillverkning kunde slutas mellan företag i Sverige och utlandet utan något medgivande från regeringens sida. Jag fann detta mycket felaktigt. I de direktiv som är undertecknade den 19 juli 1979 till utredningen som skulle se över krigsmaterielexporten – den utredning där jag tillsatte Sven Andersson som ordförande – finns uppdraget att se över denna sak. Arbetet har lett till att sådana licensavtal inte längre kan träffas utan regeringens medgivande.

Olle Svensson: Det är riktigt att detta är en av de saker som hände under din tid och som vi intresserar oss för här, dvs. tillsättandet av denna utredning och likaså de förberedelser som då gjordes för detta. Kunde du vid den tiden spåra vilken typ av avtal som FFV hade träffat med Storbritannien och vilken karaktär de hade? Hade du någon känsla för detta vid den tidpunkten?

Hadar Cars: Någon sådan undersökning gjordes inte. Det fanns inte heller något motiv för det. Vi hade en förteckning – en förteckning som också har figurerat i de tidigare samtalen i dag – över de licensavtal som Sverige hade ingått. I den förteckningen finns FFV:s licensavtal med Storbritannien upptaget. Jag minns att det förekom referenser till det avtalet vid något eller några tillfällen under den tid jag var handelsminister. Jag finner det djupt beklagligt att den då högste ansvarige tjänstemannen vid FFV, generaldirektör Malmberg, inte informerade ministrar om det faktiska förhållandet. Han hade god anledning att göra det, eftersom frågan förekom i olika sammanhang. På den punkten har FFV inte gett regeringen den information som regeringen hade rätt att få.

Olle Svensson: Redan 1971 diskuterades möjligheten – man ville egentligen få en sådan ordning – att man skulle begära slutförbrukarintyg och på det sättet hindra en reexport. Så kom inte att ske med England och flera av de andra länderna. Upplever du det som en brist att så blev fallet under hela 1970-talet?

Hadar Cars: I ljuset av vad vi vet tycker jag att det är riktigt att säga att det var en brist.

Vid det tillfälle jag tillträdde som handelsminister fanns det en väl etablerad praxis. Jag hade ingen anledning att vid det tillfället ändra på den praxisen. Den utredning som tillsattes lade sedan ett förslag på den punkten – som sedan blev ett riksdagsbeslut.

Birgit Friggebo: Jag skulle vilja fråga dig om du har varit inblandad i något av samarbetsavtalen? Hur beskriver du i så fall graden av gemensam utveckling och produktion i de olika avtalen?

Hadar Cars: Det exempel som finns från den tid jag var handelsminister gällde den planerade ubåtsförsäljningen till Indien. Regeringen medverkade. Under ett besök i Indien i december 1978 hade jag ett samtal med försvarsminister Ram. Vi var alltså positiva till att en sådan export skulle komma till stånd.

Jag kan också nämna att i sådana här frågor av övergripande slag hade jag, efter ett samtal som statsminister Ullsten hade haft med dåvarande oppositionsledaren Palme, kontakt med dåvarande riksdagsmannen Sven Andersson. På den här punkten hade vi samsyn vad avsåg export av ubåtar till Indien. Det var inga invändningar emot detta från regeringen eller den socialdemokratiska oppositionen. Jag har uppfattningen att liknande kontakter också förekom med de andra två partierna, dvs. med moderata samlingspartiet och centerpartiet.

I de diskussioner som fördes senare, efter det att en indisk delegation hade varit på besök i Sverige, nämndes i en föredragning som gjordes inför statsministern, utrikesministern och mig, tanken på ett samarbetsavtal. Vi ställde oss vid det tillfället positiva till att ett sådant avtal skulle kunna tecknas. Motivet var självfallet, som framgår av riktlinjerna, att det skulle innebära en betydande utvecklingsförutsättning för det svenska företaget, i detta fall Kockums. Tanken var att en ubåt skulle levereras från Sverige och att de övriga sex skulle tillverkas i Indien. Avtalet kom sedan aldrig till stånd – men det är en annan sak.

Birgit Friggebo: Jag skulle ändå vilja fullfölja denna fråga. Graden av gemensam utveckling och tillförsel av teknisk kunskap till Sverige – jag har litet svårt att få grepp om det. Det är tydligen svårt att beskriva vari detta består.

Hadar Cars: Jag tycker inte det. Jag kan självfallet svara på samma sätt som Staffan Burenstam-Linder: Jag är ingen vapentekniker. Det förefaller mig dock mycket rimligt att tro att om man i ett avtal mellan Sverige och Indien skall bygga sex ubåtar, skall Sverige tillhandahålla mycket know-how, och olika tekniker som finns skall prövas. Det sker ett utvecklingsarbete när varje

sådant fartyg byggs, och det kommer att ge det svenska företaget betydligt ökade kunskaper. Vid det tillfället hade vi inga svårigheter alls att se att det skulle uppstå en sådan effekt för Kockums del.

KU 1987/88:40
Bilaga B 19

Birgit Friggebo: Hur långt fördes diskussionerna? Jag upprepar samma fråga som till Staffan Burenstam-Linder: Gjordes det en analys av den eventuella Vigenaffären med NATO-länderna och den tidigare granskningen av den affären? Om det gjordes en sådan analys, drogs det några slutsatser av den?

Hadar Cars: Vi var medvetna om att en sådan diskussion hade förts 1974. Men jag vill inte påstå att vår inställning 1979 var betingad av den diskussion som hade förts 1974. Vi fann paralleller och likheter i resonemangen, dvs. i båda fallen skulle det ha haft betydande utvecklingseffekt på de svenska företagen. Men vi gjorde nog en självständig prövning oberoende av vad som hände 1974.

Birgit Friggebo: Ni förde inga diskussioner om huruvida regeringen självständigt kunde sluta ett sådant avtal med den indiska regeringen eller om det var en fråga för riksdagen?

Hadar Cars: Enligt riktlinjerna finns det förutsättningar för regeringen att sluta ett sådant avtal. Självfallet utgår jag ifrån att ärendet först framläggs för diskussioner i utrikesnämnden. Nu vet jag inte om detta gjordes, eftersom avtalet inte kom till stånd. Men det är min absoluta uppfattning att skulle ett sådant avtal slutas skulle det först diskuteras i utrikesnämnden. Däremot tror jag inte att det hade varit påfordrat att ärendet skulle ha avgjorts av riksdagen.

Birgit Friggebo: Det kom då ingen information från tjänstemän eller andra om att riksdagen tidigare hade gjort ett uttalande beträffande Vigenaffärerna att i varje fall den typen av affärer skulle dras i riksdagen?

Hadar Cars: Det känner jag inte till. När jag tänker efter tror jag inte ens en gång att man kan komma till slutsatsen att ärendet någonsin skulle ha gått till riksdagen. Det handlade ju ändå om ett hemligt memorandum mellan den indiska och svenska regeringen, och det är självklart att ett sådant memorandum skall dras i utrikesnämnden. Karaktären av hemligt memorandum blir kanske något uttunnad om det skall föreläggas riksdagen för godkännande.

Olle Svensson: Jag vill skjuta in att det i KU:s betänkande talas om riksdagens medverkan, och att det då kanske är tänkt en medverkan i form av att ärendet dras i nämnden.

Hadar Cars: Jag har uppfattningen att varje sådant avtal skall föredras i nämnden men att det inte skall bli föremål för beslut i riksdagen.

Birgit Friggebo: Det tycker inte jag heller. Men konstitutionsutskottet har gjort denna anmärkning, och då är frågan om regeringen har diskuterat den inställning som har redovisats i riksdagen.

Olle Svensson: Det kan också vara fråga om en definition av vad som menas med riksdagens medverkan – för att för ett ögonblick försvara konstitutionsutskottet.

Ingela Mårtensson: Du var i Saudiarabien på en – jag vet inte vad man skall kalla det för – försäljningsresa. Det handlade till stor del om oljeinköp till Sverige. Fanns det i samband med detta diskussioner om vapen?

Hadar Cars: Som du, Ingela Mårtensson, säkert erinrar dig, hade vi 1978 och 1979 problem med den svenska oljeförsörjningen av skäl som är mycket väl kända. Det var en naturlig uppgift för mig som handelsminister att försöka utverka oljekontrakt dvs. inköp av olja från olika länder, däribland från Saudiarabien. Jag var på officiellt besök i Saudiarabien – faktiskt som första svenska minister någonsin – tillsammans med en delegation svenska affärsmän. Om vi fick köpa olja skulle vi också försöka sälja så mycket som möjligt till Saudiarabien, så att vi skulle få en balans i våra affärer med detta land. Under besöket i Saudiarabien erinrar jag mig att man frågade om inte möjligen också vapen kunde förekomma i sådana här sammanhang. Jag kan garantera att på den frågan hade jag ett klart och entydigt svar: Det svaret var nej.

Ingela Mårtensson: Fanns det något som tydde på att man redan då hade köpt svenska vapen och att man ville köpa ammunition eller komplettera tidigare köp?

Hadar Cars: Ingenting sådant förekom.

Olle Svensson: Avslutningsvis vill jag ställa samma fråga som jag ställde till Burenstam-Linder. Jag citerade tidigare vad statsministern sade. Han sade att han kände dem som hade varit utrikeshandelsministrar i regeringarna och att han hade svårt att tro att någon av dessa personer skulle ägna sig åt att godkänna smuggling.

Vad är din uppfattning, din bedömning, i frågan?

Hadar Cars: Vi läser nästan dagligen i tidningar om hur politiker i olika länder är inblandade i mutaffärer i samband med stora kontrakt och inte minst i samband med stora kontrakt avseende vapenleveranser. Vad man än kan säga om svenska politiker i övrigt, tycker jag att det till vår gemensamma heder inte finns någon anledning att misstänka att någon ledande svensk politiker skulle ha varit inblandad i något sådant. På den punkten känner jag fullständig säkerhet när det gäller alla de kamrater från olika politiska partier som har handlagt dessa frågor.

Olle Svensson: Då ber jag att få tacka dig, Hadar Cars, för att du genom att komma med dessa muntliga upplysningar har kompletterat utskottets dokumentation i detta ärende.

Hadar Cars: Tack, jag kommer alltid till utskottet med förtjusning när utskottet vill träffa mig.

1988-04-26

kl. 14.45–14.55

Offentliga utfrågning av f.d. handelsministern Björn Molin angående krigsmaterielexport

Olle Svensson: Jag välkomnar Björn Molin till utskottet.

Jag hoppas att jag inte blir anklagad för kamaraderi om jag erinrar om att vi har haft tillfälle att samarbeta här i konstitutionsutskottet i flera år. Men när jag välkomnar dig till denna utfrågning sker det i din egenskap av att du var handelsminister från den 22 maj 1981 till den 8 oktober 1982. Det är riktigt att du var här föregående år och att vi även då inhämtade sakupplysningar för den tid som det handlar om.

Har du inledningsvis något att säga eller kan vi omedelbart gå till utfrågningen?

Björn Molin: Jag har haft förmånen att vid flera tillfällen få redovisa för konstitutionsutskottet handläggningen av krigsmaterielexportärenden under min tid som handelsminister – senast förra året. Jag har inget därutöver att tillägga.

Olle Svensson: Min fråga anknyter till att du var föredragande när det gäller den krigsmaterielproposition som framlades 1981–1982. Jag noterar som en marginalanteckning att vår kära vän Birgit Friggebo satt som ordförande i regeringen i samband med detta.

Skedde det beträffande giltigheten av bestämmelser om de samarbetsavtal som vi så ofta har talat om under årets granskning, i propositionen som lades 1981–1982, några förändringar i förhållande till 1971 års proposition, annat än att man förutsatte att sådana samarbetsavtal skulle dras i utrikesnämnden?

Björn Molin: Nej, det fördes inte någon särskild diskussion om detta vid beredningen av propositionen, utan vi förde bara vidare vad som sades i riktlinjerna från 1971.

Olle Svensson: Jag har en fråga som gäller kunskap om licenserna. Med tanke på att det skulle läggas en proposition fanns det naturligtvis anledning att ni skulle skaffa ett beredningsunderlag när det gäller existerande licensavtal. Det framgick av de förberedande utredningarna att här fanns bekymmer. Har du något att säga om vad du iakttog när det gäller FFV och deras s.k. Engelsandsavtal?

Björn Molin: Det är riktigt att krigsmaterielexportkommittén hade gjort en genomgång av förekommande licensavtal. På grundval av detta föreslog utredningen att man skulle föra in licenserna under det förbud mot export av krigsmateriel som fanns sedan tidigare. I det sammanhanget fick jag bara den redovisningen att bland de många licensavtal som förekom fanns ett som gällde tillverkning av granatgeväret Carl-Gustaf i Storbritannien.

Ingela Mårtensson: Jag skulle också vilja knyta an till propositionen om vapenexporten som lades under din tid som handelsminister. Den mynnade framför allt ut i att man ville ha ett effektivare system med slutförbrukarintyg. Bl.a. sägs det här att intygen skall skrivas på en särskild numrerad blankett tryckt på sedelpapper, och det skall vara en särskild formulering som går ut på att vapnen bara är avsedda för köparlandet.

Vi har nu här i utskottet kunnat konstatera att det tog ganska lång tid innan lagen trädde i kraft, den 1 januari 1983, men inte förrän i slutet av 1984 använde man sig av detta system. Skulle du vilja kommentera litet kring slutförbrukarintyget, och om ni då hade någon kunskap om att det skulle ta så lång tid innan lagen kunde träda i kraft?

Det dröjer nästan två år innan den kommer till användning.

Björn Molin: Detta var, i motsats till den fråga som ställdes tidigare, en sak som diskuterades rätt grundligt vid beredningen av propositionen. Krigsmaterielexportkommittén hade föreslagit att man skulle införa en obligatorisk användning av sådana här slutförbrukarintyg, och vi valde att gå på samma linje. Vi tog då också med det som Ingela Mårtensson omnämnde om hur deklarationen skulle vara utformad, för att därvidlag vinna enhetlighet.

På Ingela Mårtenssons fråga kan jag naturligtvis inte svara annat än att vår tanke var att detta skulle börja tillämpas samtidigt som lagstiftningen i övrigt trädde i kraft, nämligen den 1 januari 1983.

Ingela Mårtensson: Det framfördes inte då några tvivel om att lagen skulle kunna ha verkan från 1983? Bl.a. skyller man ju på att blanketterna inte fanns framme i tid.

Björn Molin: Det var inget som diskuterades under min tid – nej.

Ingela Mårtensson: Det var realistiskt att man kunde genomföra en effektivisering redan från 1983?

Björn Molin: I varje fall var det inte så att de som beredde ärendet för mig förutsåg det problemet.

Olle Svensson: Då har jag samma fråga som jag ställde till de andra två tidigare f.d. handelsministrarna. Jag har citerat vad Ingvar Carlsson har sagt. Han tror inte att någon av de handelsministrar som vi har haft i Sverige skulle ha medverkat i smuggling eller mutaffärer som gäller svenska vapen. Vill du kommentera den karaktäristiken från statsministern?

Björn Molin: Jag har samma mening. För den tid jag var ansvarig vill jag utsträcka detta till den person som då var krigsmaterielinspektör, och som jag uppfattade som en utomordentligt rättskaffens person. Enligt min mening är det uteslutet att han under den tid jag var ansvarig skulle ha varit införstådd med någon krigsmaterielexport som gick vid sidan om riktlinjerna. Jag tycker att påståenden i den riktningen är skamliga.

Olle Svensson: Jag ber att få tacka dig, Björn Molin, för att du har kompletterat vårt material genom att svara på våra frågor.

1988-04-28

Sammanfattning från en icke offentlig utfrågning med direktören Martin Ardbo och direktören Hans Ekblom, AB Bofors, angående krigsmaterielexport

Martin Ardbo och Hans Ekblom, som under den pågående förundersökningen har delgetts misstanke om brott, grov varusmuggling, bestrider ansvar eftersom de inte har lämnat några vilseledande uppgifter. All export från AB Bofors har skett med erforderligt tillstånd. Den vidareexport som förekommit har skett enligt det reexporterande landets regler. KMI har antingen varit underrättad om att vidareexport skulle ske eller att detta låg i farans riktning. Martin Ardbo och Hans Ekblom känner inte till hur inspektionen sedan har använt sig av sina insikter, närmast i förhållande till regeringen. De anser sig således inte ha handlat olagligt, utan har – precis som krigsmaterielinspektörerna – haft nationens bästa för ögonen. Det har gällt sysselsättningen inom AB Bofors, denna industris fortbestånd och vår försvarsmakts intressen.

Robot 70 var en stor satsning för företaget. Ordningen är ju den att marknadsföring sker först och tillståndsprövning i ett sent stadium. Detta innebar en svårighet. Bolaget informerade handelsministrarna om sina marknadsföringsåtgärder även på s.k. stängda marknader. De närmare diskussionerna fördes med krigsmaterielinspektören. Det var ett utmärkt fungerande samarbete som byggde på muntlighet och förtroende. Några gemensamma anteckningar fördes inte, men Martin Ardbo och Hans Ekblom gjorde egna noteringar från sammanträffandena, vilka delgavs de personer i bolaget som berördes av respektive fråga. Kontakterna med ministrarna sköttes i regel av den verkställande direktören Claes-Ulrik Winberg. Det var ofta svårt att skönja myndigheternas policy i exportfrågor, den syntes bero av dagshändelser i inrikespolitiken. Det kunde vara tvära kast i tillståndsgivningen.

Efter att tidigare ha verkat positiv till utförsel av robot 70 till Bahrain förklarade den dåvarande inspektören, Bengt Rosenius, våren 1978 att utförseltillstånd "för närvarande" inte kunde ges. Bolaget tecknade dock ett kontrakt, och i juni, när Bofors meddelade att bolaget ämnade anmäla Bahrain-kontraktet i juli, sade sig Bengt Rosenius ej "tro på" exporttillstånd. Det var emellertid viktigt att komma i gång med exporten. Inspektören avrådde från vidareexport via Crown Agents i Storbritannien. Slutligen ordnade bolaget det hela genom reexport via Singapore. Om detta informerades Bengt Rosenius den 23 oktober 1978, vilken medgav förfarandet, dock skulle slutanvändarintyg krävas.

Mot bakgrund av uppgifter om att robot 70 fanns i Dubai och Bahrain beordrade den dåvarande handelsministern Staffan Burenstam Linder i februari 1981 en undersökning vid AB Bofors (jfr KU 1986/87:33, s. 35).

Martin Ardbo har redogjort för det besök hos företaget som Carl Algernon, vilken han kände mycket väl, gjorde tillsammans med en jurist och de anteckningar som upprättades. Han fick uppfattningen att Carl Algernon kände till vad som hade avhandlats hösten 1978.

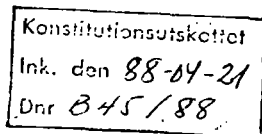
Vid årsskiftet 1985-1986 levererade AB Bofors en begränsad mängd ammunition till Oman via Singapore. Hans Ekblom har berättat att denna utförelse avhandlats med Carl Algernon sedan slutet av år 1983. Slutligen meddelade denne vid mitten av år 1985 att tillstånd tydligen inte skulle kunna lämnas, utan att bolaget fick leverera en annan väg. Det blev således via Singapore. Detta talade han med Carl Algernon om vid ett, som Carl Algernon kallade det, "icke-samtal" i september 1985.

Martin Ardbo har om samarbetsavtalet med Indien konstaterat att fälthaubitsen och, inte minst, ammunitionen är mycket avancerade produkter. Granaterna har utvecklats särskilt för Indienordern. De kan också användas i Sverige. Erfarenheterna från Indien är från teknisk synpunkt oerhört värdefulla för AB Bofors och för det svenska försvaret.

KU 1987/88:40

Bilaga B 21

1988-04-18

Till konstitutionsutskottet
från Sven.Hirdman

71

Komplettering av svar vid utfrågning den 14 april (se bil. B 15)

Efter att ha sett den skriftliga nedteckningen av mitt framträdande i KU den 14 april känner jag behov av att komplettera mitt svar på en punkt vad gäller regeringsöverenskommelsen med Indien.

Bertil Fiskesjö ställde följande fråga till mig:

Således, för att sammanfatta, om inget FN-beslut tas och ingen neutralitetsförklaring avges så skall Sverige fullgöra leveranserna oavsett vilka krigstillstånd som uppkommer där Indien är inblandad?

Jag svarade:

Ja, vad gäller denna konkreta affär så är det min uppfattning att det är fallet.

Svaret var ofullständigt och stämde inte med vad jag hade svarat på Fiskesjö's tidigare fråga.

Detta är saken.

I regeringsöverenskommelsen med Indien konstaterar den svenska regeringen, att endast de ovillkorliga exporthindren kan påverka leveranserna till Indien enligt avtalet och att de utgörs av a) ett åtagande i ett internationellt avtal, b) en resolution av FNs säkerhetsråd eller c) folkrätten såsom definierad i Haag-konventionerna.

Regeringen konstaterar vidare, att det inte finns något internationellt avtal eller några folkrättsbestämmelser som skulle hindra Sverige att fullfölja överenskommelsen med Indien. Den enda restriktion som skulle hindra den svenska regeringen vore därför en specifik resolution i FNs säkerhetsråd.

Detta kan utvecklas ytterligare.

Internationellt avtal

De enda två internationella avtal, som Sverige anslutit sig till, och som förbjuder leveranser av vissa typer av krigsmateriel i vissa situationer, är 1968 års icke-spridningsavtal avseende kärnvapen och 1972 års avtal om förbud mot biologiska stridsmedel. Inget av dessa avtal påverkar haubitsleveranserna till Indien. Om frågan skulle uppkomma de närmaste åren om ett internationellt avtal som begränsar leveranser av konventionella vapen, inklusive haubitsar, till alla eller vissa

länder, inklusive Indien, - vilket är helt osannolikt - kan Sverige således endast ansluta sig till ett sådant avtal om en reservation görs för de pågående leveranserna till Indien.

KU 1987/88:40

Bilaga B 22

Haag-konventionerna

Enligt Haag-konventionerna får en neutral stat inte själv överlåta sin krigsmateriel till krigförande stat. Beträffande kontroll av exporten sägs i V Haag-konventionen

i art 7 att

"En neutral makt är icke pliktig att förhindra utförsel eller genomförsel för den ena eller andra krigförande partens räkning av vapen, ammunition och överhuvudtaget allt som kan vara till gagn för en armé eller flotta."

och i art 9 att

"Alla de av en neutral makt vidtagna åtgärder till inskränkning eller förbud i de hänseenden, som omfattas i artiklarna 7 och 8, skola av densamma likformigt tillämpas gentemot de krigförande."

Skyldigheterna för neutral stat enligt Haag-konventionerna kan för Sveriges del endast inträda efter det att svenska regeringen utfärdat en neutralitetsförklaring. En sådan vore endast aktuell, om ett krig mellan Indien och, säg, Pakistan utvecklades till ett stormaktskrig, som kunde hota Sveriges säkerhet.

Om en svensk neutralitetsförklaring skulle utfärdas och Haag-konventionernas bestämmelser träda i kraft för Sveriges del, skulle följande förhållanden gälla:

1. Sverige får inte överlåta sin egen krigsmateriel till de krigförande staterna (Indien och Pakistan).
2. Pågående leveranser av krigsmateriel från privata tillverkare kan fortgå.
3. Om restriktioner införs för den "privata" vapenexporten, måste de införas likformigt gentemot bägge de krigförande staterna.
4. Det faktum att pågående leveranser får fortsätta till det ena krigförande landet konstituerar inte någon rätt för det andra krigförande landet att få köpa krigsmateriel från Sverige. Den svenska regeringen kan ha flera olika skäl för att inte sälja krigsmateriel till ett visst land.
5. Med hänsyn till de allmänna (villkorliga) reglerna i riktlinjerna torde inga nya tillstånd ges för krigsmaterielexport till de bägge krigförande staterna utöver dem som är garanterade i regeringsöverenskommelsen med Indien.

Enligt FN-stadgan, kap 5, kan FN:s säkerhetsråd fatta för medlemsstaterna bindande beslut. Sådana beslut måste fattas med en kvalificerad majoritet av 9 röster av 15 och får inte vara veterade av någon av de fem permanenta säkerhetsrådsmedlemmarna.

Enligt kap 7 kan säkerhetsrådet fastställa att det föreligger ett hot eller brott mot freden och varifrån aggressionen kommer. Enligt kap 7 art 41 kan rådet därvid besluta om olika sanktionsåtgärder mot den kränkande staten, t ex förbud mot vapenleveranser. Enligt art 40 kan rådet rekommendera sådana åtgärder.

Oavsett om det är fråga om ett bindande beslut eller en rekommendation, fattas detta av säkerhetsrådet i form av en resolution på det sätt som ovan beskrivits.

På 1960-talet beslöt säkerhetsrådet om sanktionsåtgärder mot Sydrhodesia. Sedan 1977 föreligger ett bindande beslut mot vapenleveranser till Sydafrika.

Ett beslut om FN-sanktioner mot Indien ter sig inte sannolikt. Likväl finns en reservation för denna eventualitet i den svensk-indiska regeringsöverenskommelsen.

UTFRÅGNINGAR

KU 1987/88:40

Bilagorna B 1 - B 22	Sida
B 1 F.d. justitieministern Sten Wickbom ang. Berglingärendet	1
B 2 F.d. generaldirektören Ulf Larsson ang. Berglingärendet	24
B 3 Länspolismästare Sven-Åke Hjälmsroth ang. Berglingärendet	37
B 4 Statsrådet Georg Andersson och exp.cheferna Erik Lembert och Stina Wahlström ang. utlänningsärenden	52
B 5 Direktör Harry Schein, Exportkreditnämnden, ang. exportkreditgivning	79
B 6 Generaldirektör Lennart Holm ang. lokaliseringen av plan- och bostadsverket ..	91
B 7 Statsrådet Hans Gustafsson ang. lokaliseringen av plan- och bostadsverket ..	102
B 8 Statssekreterare Carl Johan Åberg, rättschef Pernilla Lind och dep.sekreterare Birgitta Nygren ang. krigsmaterielexport	114
B 9 Statsrådet Anna-Greta Leijon ang. utnämningsspolitiken och personalkontrollen ..	140
B 10 Generaldirektör Rune Nyman och internrevisions- chef Anders Lundberg, FFV, samt verkställande direktören Börje Olsson, FFV Ordnance ang. krigsmaterielexport	155
B 11 Generaldirektör Jörgen Holgersson ang. krigsmaterielexport	175
B 12 Statsrådet Mats Hellström ang. krigsmaterielexport	188
B 13 Statsminister Ingvar Carlsson ang. utnämningsspolitik,	199
ang. krigsmaterielexport,	210
ang. lokalisering av plan- och bostadsverket ..	231
B 14 Statsrådet Anita Gradin ang. krigsmaterielexport	237
B 15 Krigsmaterielinspektör Sven Hirdman ang. krigsmaterielexport	265
B 16 Utrikesminister Sten Andersson och ambassadör Hans Corell ang. krigsmaterielexport	301
B 17 Direktörerna Bengt Mattsson och Sigfrid Akselson samt företagsjuristen Bengt Hagersten, FFV ang. krigsmaterielexport	328
B 18 F.d. statsrådet Staffan Burenstam Linder ang. krigsmaterielexport.....	352
B 19 F.d. statsrådet Hadar Cars ang. krigsmaterielexport	371

B 20.	F.d. statsrådet Björn Molin ang. krigsmaterielexport	375
B 21	Direktör Martin Ardbo (endast sammanfattning) ang. krigsmaterielexport	377
B 22	Krigsmaterielinspektör Sven Hirdman - komplettering av utfrågningen under B 15	379

